SÂBÛNÎ

Tefsirlerin Özü

SAFVETÜ'T-TEFÂSÎR

İZ YAYINCILIK

Safvetü't-Tefâsîr
Tefsirlerin Özü

MUHAMMED ALİ ES-SÂBÛNÎ

© Ensar Vakfı / İz Yayıncılık

İZ YAYINCILIK: 415
İslâm Klasikleri Dizisi (Çağdaş): 3?
İstanbul, 2003

ISBN 975-355-481-8 (Takım)
975-355-482-6 (1. Cilt)

yayın yönetmeni: Kerim AYTEKİN
redaksiyon: Doç. Dr. M. Âkif AYDIN [şimdi Prof. Dr.]
son okuma ve tashih: Muharrem TAN

dizgi: Yılmaz SABANCI - Coşkun YILDIRIMTÜRK
iç düzen: İz Yayıncılık
kapak: Medine Efe
baskı : Umut Matbaası

İZ YAYINCILIK
Çatalçeşme Sokağı, Defne Han, No: 27/15 Cağaloğlu 34410 İstanbul
telefon: (212) 5207210
faks: (212) 5115791

http://www.izyayincilik.com
e-mail: bilgi@izyayincilik.com

MUHAMMED ALİ es-SÂBÛNÎ

SAFVETÜ'T-TEFÂSÎR

TEFSİRLERİN ÖZÜ

1

Tercüme ve Tahric:

Prof. Dr. Sadreddin GÜMÜŞ
Marmara Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
Öğretim Üyesi

Yrd. Doç. Dr. Nedim YILMAZ
Marmara Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
Öğretim Üyesi

İZ YAYINCILIK

İçindekiler

SÂBÛNÎ kısa biyografi 9
TERCÜME VE BASIM İZNİ 10
TAKDİM 12
TAKRİZ 13
TAKRİZ 14
TAKRİZ 15
TAKRİZ 16
TAKRİZ 17
TAKRİZ 18
TAKRİZ 19
TAKRİZ 20
ÖNSÖZ/SÂBÛNÎ 21
MÜTERCİMLERİN ÖNSÖZÜ 24

FÂTİHA SÛRESİ سورة الفاتحة 27

BAKARA SÛRESİ سورة البقرة 37

Bakara sûresi 1-5 41
Bakara sûresi 6-7 45
Bakara sûresi 8-20 48
Bakara sûresi 21-25 60
Bakara sûresi 26-29 67
Bakara sûresi 30-33 73
Bakara sûresi 34-39 78
Bakara sûresi 40-43 84
Bakara sûresi 44-48 87
Bakara sûresi 49-54 92
Bakara sûresi 55-59 96
Bakara sûresi 60-62 101
Bakara sûresi 63-66 107
Bakara sûresi 67-74 110
Bakara sûresi 75-82 118
Bakara sûresi 83-86 125
Bakara sûresi 87-92 130
Bakara sûresi 93-98 135
Bakara sûresi 99-103 141
Bakara sûresi 104-110 146
Bakara sûresi 111-115 152

Bakara sûresi 116-123 157
Bakara sûresi 124-129 162
Bakara sûresi 130-134 168
Bakara sûresi 135-141 172
Bakara sûresi 142-144 177
Bakara sûresi 145-150 182
Bakara sûresi 151-157 187
Bakara sûresi 158-162 191
Bakara sûresi 163-167 195
Bakara sûresi 168-176 201
Bakara sûresi 177-182 208
Bakara sûresi 183-187 215
Bakara sûresi 188-195 223
Bakara sûresi 196-203 229
Bakara sûresi 204-212 237
Bakara sûresi 213-218 244
Bakara sûresi 219-225 252
Bakara sûresi 226-230 260
Bakara sûresi 231-232 267
Bakara sûresi 233-237 271
Bakara sûresi 238-242 278
Bakara sûresi 243-252 282
Bakara sûresi 253-254 291
Bakara sûresi 255-257 295
Bakara sûresi 258-260 300
Bakara sûresi 261-269 306
Bakara sûresi 270-274 314
Bakara sûresi 275-281 318
Bakara sûresi 282-283 324
Bakara sûresi 284-286 329

ÂL-İ İMRÂN SÛRESİ سورة آل عمران 333

Âl-i İmrân sûresi 1-9 336
Âl-i İmrân sûresi 10-17 343
Âl-i İmrân sûresi 18-25 350
Âl-i İmrân sûresi 26-32 357
Âl-i İmrân sûresi 33-41 363
Âl-i İmrân sûresi 42-51 370
Âl-i İmrân sûresi 52-63 376
Âl-i İmrân sûresi 64-74 382
Âl-i İmrân sûresi 75-80 389
Âl-i İmrân sûresi 81-91 394
Âl-i İmrân sûresi 92-103 401
Âl-i İmrân sûresi 104-112 409
Âl-i İmrân sûresi 113-120 414
Âl-i İmrân sûresi 121-132 420
Âl-i İmrân sûresi 133-148 426
Âl-i İmrân sûresi 149-158 436

Âl-i İmrân sûresi 159-168 445
Âl-i İmrân sûresi 169-180 453
Âl-i İmrân sûresi 181-189 461
Âl-i İmrân sûresi 190-200 469

NİSA SÛRESİ سورة النساء 477

Nisâ sûresi 1-10 480
Nisâ sûresi 11-14 489
Nisâ sûresi 15-21 495
Nisâ sûresi 22-31 501
Nisâ sûresi 32-43 510
Nisâ sûresi 44-57 522
Nisâ sûresi 58-70 531
Nisâ sûresi 71-87 540
Nisâ sûresi 88-96 551

Bismillâhirrahmânirrahîm

Tefsirci Prof. Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin kısa hayat hikayesi:

1. Muhammed Ali, Şeyh Muhammed Cemil'in oğlu olup 1930 yılında Haleb'de dünyaya geldi. Suriye vilayetlerinden biri olan Halep, ilim ve âlimleri ile meşhur bir şehirdir.

2. Sâbûnî, ilim ehli olarak tanınan bir ailedendir. Babası Şeyh Muhammed Cemil, fıkıh ve ferâiz bilgini, dil ve dinî ilimlerde söz sahibi idi. Sâbûnî'nin ataları arasında da, seçkin ilim adamları vardır.

3. Müellif, Osmanlılar döneminde de aynı adla anılan Hüsreviyye İlâhiyat Lisesi'nde dinî ve modern ilimleri okudu. Kendisi karma bir kültüre sahip olup dinî ve pozitif ilimleri bu kültür içerisinde birleştirmiştir.

4. İlâhiyat Lisesini başarı ile bitirince, Suriye Vakıflar Bakanlığı adına, bir ilim heyeti içinde Ezher Üniversitesi'ne gönderildi. Ezher Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi'nde tahsilini yapıp yüksek derece ile diploma alarak 1952 yılında buradan mezun oldu. Sonra, konu ihtisası ve hâkimlik üzerine mastır yaptı ve 1954 yılında mezun oldu.

5. Ardından Suriye'ye döndü ve genel liseler, devlet okulları ve bazı dinî okullarda, "Din Eğitimi" derslerine öğretmen tayin edildi. Daha sonra, Mekke-i Mükerreme'deki İlâhiyat ve Eğitim Fakültelerine öğretim üyesi olarak davet edildi. Bunun üzerine, 1962 yılında, Kur'an İlimleri, tefsir ve hadis dersleri profesörü olarak Hicaz'a gitti. Burada 25 sene öğretim üyeliğinde bulundu ve birçok eğitici ve öğretici yetiştirdi.

6. Son olarak, Mekke-i Mükerreme Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi'nde, "İlmi Araştırmalar ve İslâm Kültürünü İhyâ" merkezinde yeni bir göreve atandı.

7. Eserleri:

Müellifin; Kur'an ilimleri, tefsir ve hadis alanında 25'den fazla eseri vardır. Bazıları şunlardır: Revâiu'l-beyân fi tefsîr-i âyâtil-ahkâm (2 cilt), Safvetu't-tefâsîr (3 cilt), et-Tibyân fî ulûmi'l-Kur'ân, en-Nubuvve ve'l-enbiyâ, Muhtasar-ı İbn Kesîr (3 cilt), Muhtasaru't-Taberî, el-Mevârisufi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye, Tenvîru'l-ezhân min tefsîri ruhi'l-beyân ve diğerleri.

بسم الله الرحمن الرحيم

« إذن بطباعة وترجمة كتاب »

أنا الموقع بذيله أدناه الشيخ محمد علي الصابوني الأستاذ بجامعة أم القرى أعترف بأنني قد أذنت ووافقت على ترجمة لكتابي « صفوة التفاسير » إلى اللغة التركية لجمعية وقف الأنصار في استانبول التي ستتولى طباعته وتشرف عليها الأخ الأستاذ كريم آيتكين على أساس عرضه بعد الانتهاء من الترجمة على فضيلة الشيخ محمد أمين سراج وأرجو أن تكون الترجمة دقيقة وصحيحة والله الموفق والهادي إلى سواء السبيل

مكة المكرمة ـ الرابع عشر من شهر ربيع الأول ١٤٠٧ هـ
الموافق ١٦/١١/١٩٨٦ م

الشيخ محمد علي الصابوني
جامعة أم القرى بمكة المكرمة

Bismillahirrahmanirrahim
"Tefsirin tercüme ve basımına izin"

Ben, aşağıdaki imzanın sahibi, Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi profesörü Şeyh Muhammed Ali es-Sâbunî "Safvetü't-Tefâsîr" adındaki kitabımın İstanbul'da bulunan Ensar Vakfı tarafından Türkçe'ye tercüme ettirilmesini uygun gördüm ve buna izin verdim. Tercüme, kardeşim Kerim Aytekin hocanın gözetiminde, bittikten sonra da Muhterem Emin Saraç hocaya arzedilmek şartıyla yapılacaktır.

Mekke-i Mükerreme
14- Rebîu'l-Evvel- 1407/ 16- Kasım - 1986
Şeyh Muhammed Ali es-Sâbûnî
Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi
İmza

TAKDİM

Hz. Peygamber (s.a.v.)'e, Cebrail (a.s.) vasıtasıyla yirmi üç senede gönderilen Kur'ân-ı Kerîm, İslâm inanç ve ibadetlerinin, onun getirmiş olduğu sosyal, iktisadî ve hukûkî sistemin, kısacası en geniş anlamıyla İslâm Dininin temel kaynağıdır.

Kur'ân-ı Kerîm, müteaddit âyetlerde de ifade edildiği gibi, sadece Araplara değil, bütün insanlığa gönderilmiştir. Bu sebeple ilk asırlardan itibaren müslümanların en büyük mesaileri, Kur'ân'ın getirdiği mesajı anlamaya yönelik olmuştur. Bu, bir taraftan bu ilâhî kitabın diğer dillere çevrilmesi, diğer taraftan da başta Arapça olmak üzere, çevrildiği bütün dillerde irili ufaklı çeşitli tefsirlerin yazılması neticesini doğurmuştur.

İlahî vahiy eseri olan ve benzerini yapmaktan bütün asırlardaki insanların âciz kaldığı Kur'ân-ı Kerîm'in, esasında her asırda yeni bir tefsirine ihtiyaç vardır. Onun, her asrın insanına vereceği mesajlarda o asrın anlayış ve seviyesine göre birtakım farklılıkların olması tabiidir. Nitekim birçok âyet bugün klasik tefsirlerden daha farklı olarak yorumlanmakta ve bu şekilleriyle insanlara yeni mesajlar vermektedirler. Bu sebeple dünya durdukça, âlimlerin, çeşitli dillerde yazdıkları tefsirlerle bu ilâhi kitaba yeni yorumlar getirecekleri bunun da Kur'ân-ı Kerîm'in üzerinde yazılan tefsirleri çoğaltacağı ve zenginleştireceği tabiidir.

Bu yeni tefsir ihtiyacının, bütün diller ve kültürler için olduğu kadar Türk kültürü için de var olduğu aşikârdır. Türk okuyucusu Kur'ân tefsirine büyük bir alâka göstermektedir. Bu alâkanın temelinde, Kur'ân'ı anlamaya duyulan bitmez tükenmez iştiyak yatmaktadır.

Vakfımız bir süre önce, Profesör Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin alaka ile karşılanan "Safvetü't-Tefâsîr"inin Arapça metnini, bu dili bilenlerin istifadesine sunmuştu. O günden bugüne bu Tefsirin Türkçe tercümesine de büyük bir talep vaki olunca, konunun uzmanı iki ilim adamından bu hususta yardım istenmiş ve Doç. Dr. Sadreddin Gümüş [şimdi Prof. Dr.] ile Dr. Nedim Yılmaz'ın [şimdi Yrd. Doç. Dr.] uzun ve titiz çalışmaları sonucu eser Türkçeye kazandırılmış, tercümenin redaksiyonu da Dr. M. Âkif Aydın [şimdi Prof. Dr.] tarafından yapılmıştır.

Muhterem Profesör Muhammed Ali es-Sâbûnî tarafından yazılan ve eserin tercüme ve basımına müsaade veren yazıdaki isteği üzerine tercüme son olarak da Kerîm Aytekin tarafından okunarak basıma hazır hale getirilmiş ve eser bu son şekliyle yine müellifin isteğine uygun olarak Muhterem Emin Saraç Hoca efendinin tedkikine arzedilmiş böylece son şeklini almıştır. Ayrıca eserin yayınlanmasında Ahmet Şişman kardeşimizin de büyük katkıları olmuştur.

Sahasında büyük bir boşluğu dolduracağına inandığımız eserin Türk okuyucusuna faydalı olmasını dilerken, Türkçe'ye kazandırılmasında ve yayınlanmasında emeği geçenlere teşekkürü bir borç biliriz.

1 Mayıs 1990
Ensar Vakfı

TAKRİZ

Muhterem Üstad Muhammed Ali es-Sâbûnî, ilmiyle âmil, takvâ sahibi değerli bir insandır. Kendisini uzun zamandan beri tanımakta, Kur'ân-ı Kerîm'in tefsiri ve İslâmî ilimlerdeki çalışmalarını takdirle okuyup takib etmekteyim.

Üstad Sâbûnî, Mekke-i Mükerreme'de, Harem-i Şerifte, sabah namazlarını müteâkip üç cüz Kur'ân-ı Kerîm okur, Beytullah'ta Allah'ın Kitabını tilâvet etmekten büyük haz duyar. Onu; ilmi, ibadeti ve takvâsıyla, örnek Müslüman şahsiyetine misal göstermek mümkündür. Cenab-ı Hak'tan kendisine uzun ömür ve daha nice eserler hazırlamayı nasibetmesini niyaz ederim.

İşte bu Muhterem Üstad'ın "Safvetü't-Tefâsîr" adlı tefsiri kısa bir zamanda her tarafta müslümanların teveccühünü kazanmıştır. Bu kıymetli eserin, Pakistan Hindistan ve Endonezya'da ders kitabı olarak okutulduğunu, oralardan gelen kardeşlerimizden öğrenmiş bulunuyorum.

Bu kıymetli esere Türkiye'de de büyük alâka gösterilmiş Arapça aslından istifade edilmesi yanında Türkçesi de aranır olmuştur. Bu sebeple eser ENSAR Vakfı yetkilileri tarafından Türkçe'ye tercüme ettirilmek istenmiş bu istekle Üstad'a müracaat ettiklerinde, kendileri, yapılacak tercümede bizim de görüşümüzün alınmasını arzu ederek müsaade vermiştir. Bana, eserin tercümesinin gösterildiği kısımlarından edindiğim intiba, Ensar Vakfı yetkililerinin, eserin kıymetine lâyık bir şekilde tercümesi üzerinde titizlikle durduklarıdır.

Kur'ân-ı Kerîm bizim hayat düsturumuzdur. Muamelelerimizi onun emir ve yasaklarına göre tanzim etmeli, ahlâkımızı onun emir ve tavsiyelerine göre düzene koymalıyız. Hz. Âişe (r. anhâ) vâlidemize, Peygamberimiz'in (s.a.v.) ahlâkının nasıl olduğu sorulduğunda: "Onun ahlâkı Kur'ân'dan ibaretti" buyurmuştur. Biz mü'minler, Kur'ân-ı Kerîm'in lafzını ibadet maksadıyla okuduğumuz gibi meâlini de okurken onun bütün emir ve yasaklarının bizim için gönderilmiş olduğu inancıyla okumalı, o emir ve yasaklara harfiyyen uymalıyız. Böyle inanıldığı ve bu inançla okunduğu takdirde Kur'ân-ı Kerîm bizi karanlıklardan kurtarıp aydınlığa kavuşturacaktır...

Bu vesile ile tercümeyi yapan kardeşlerimiz ile birlikte eserin neşrinde emeği geçen herkese bundan sonraki çalışmalarında da muvaffakiyetler diler, bütün çalışmalarının Cenab-ı Hakk'ın rızasına muvafık olmasını temenni ederim.

M. Emin SARAÇ
Fatih-Mayıs 1990

TAKRİZ

Bismillahirrahmanirrahim

Âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun. Peygamberler'in en şereflisi, efendimiz Muhammed (s.a.v.)'e, onun aile efradına, Ashabına ve kıyamete kadar onun yolundan gidenlere salât ve selâm olsun. İmdi:

Kardeşim Üstad Muhammed Ali es-Sâbûnî *Safvetü't-Tefâsîr* adlı yeni kitabından bir bölümünü bana getirdi. Müellif bu kitapta, Kur'an'ın tefsirinde mevcut olan görüşlerin en sağlamını seçmiş, özetlemiş ve tefsiri kolay anlaşılır bir hale getirmiştir. Kişinin tercihi onun aklî derecesini gösterdiğine göre, bu eser, müellifin bu ilimdeki üstün bilgisini gösterir. Çünkü başvurduğu ana tefsir kitaplarından bilgi ve basiretle tercihte bulunmada büyük bir başarı sağlamıştır.

Bu eser, müellifin Kur'an konusunda ilk eseri değildir. Bundan önce de İbn Kesir tefsirini özetlemişti. Onun bu büyük kitaptan özetlediği eseri de faydalı ve yararlı olup her türlü güçlükten uzaktır. Müellif aynı zamanda Kur'ân-ı Kerîm'deki ahkâm âyetlerini de Revâiu'l-beyan fî tefsîr-i âyâti'l-ahkâm adını verdiği müstakil bir kitapta toplamıştı. Bu kitap, hükümleri ilk kaynak olan Kur'ân-ı Kerîm'den alarak açıklamaktadır. Yine bundan önce "et-Tibyân fî Ulûmi'l-Kur'an" ismi altında Kur'ân ilimlerine dair bir eser telif etmiştir.

İşte nefis bir kitap halinde ortaya koyduğu bu son çalışması diğer çalışmasının tâcı mahiyetindedir. Bu kitap, tefsir alanında seleflerimizin zekalarının ürünü olan birçok çalışmanın parlak çiçekleridir. Yüce Allah'tan kendisine başarılar diler, kullarını bu kitaba iletmesini ve bununla doğru yola ulaştırmasını niyaz ederiz. Şüphesiz Allah herşeyi işitendir, herkese yakındır ve duaları kabul edicidir.

Mekke-i Mükerreme
Dr. Abdulhalim Mahmud
Câmiu'l-Ezher Şeyhi

TAKRİZ

Hamd, bir olan Allah'a mahsustur. Kral Abdulaziz Üniversitesine bağlı, Mekke-i Mükerreme'deki "Şeriat ve İslâmî Araştırmalar Fakültesi'nde öğretim üyesi olan muhterem kardeşim Şeyh Muhammed Ali es-Sâbûnî, Safvetü't-Tefâsîr adlı kitabından bazı yerlerini bizzat kendisi bana okuduktan sonra eserine bir takriz yazmamı istemesine binâen bu takrizi yazdım. Kitabın hepsini dinlemeye vaktim müsait olmadı.

Dinlediğim yerlerde müellif, –Allah ona hayır ihsan etsin– faydalı ve güzel bir tefsir yapmıştır. Kitabı telif ederken çok gayret göstermiş, Allah kelâmının tefsirinde sözlerin en doğrusunu ve tercihe şayan olanını seçmiştir. Bu tefsirde açık bir üslup, kolay ve modern bir metodla aklî ve naklî tefsiri birleştirmiştir. Müellif sûrelerin başında, sûrenin asıl maksatlarını açıklamakta, sonra kelimelerinin manalarını ve türeyiş şekillerini, önceki âyetlerle sonraki âyetler arasındaki münasebetleri ve âyetlerin iniş sebeblerini anlatmakta ve irab vecihlerine temas etmeksizin âyetlerin tefsirine başlamaktadır. Ayrıca âyetlerle alâkası olan ve âyetlerden çıkarılan faydalı bilgileri ve edebî sanatlar ile belâğat inceliklerini de açıklamaktadır.

Hem bizim için hem de onun için Allah'tan muvaffakiyeti ve doğru yolda devam nasip etmesini, bu kitaptan herkesin faydalanmasını ve çalışmasına karşılık müellifi mükafatlandırmasını dileriz.

Başarı Allah'tandır. Allah Muhammed (s.a.v.)'e, onun aile efradına ve Ashabı'na rahmet ve selâmet ihsan eylesin.

7.4.1397 h.
Abdullah b. Humeyd
Yüksek Mahkeme Kurulu Başkanı
Mescid-i Haram Dini Yönetimi
Genel Başkanı

TAKRİZ

Âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun. Peygamberler'in efendisi Hz. Muhammed'e onun aile efradına ve bütün Ashabına salat ve selâm olsun. İmdi:

İlk İslâmî telif asırlarında hâkim olan ilmî anlayış, bir konu ile ilgili söylenilen ve rivayet edilen herşeyi bir araya toplamaktı. Tefsir, hadis, siyer ve tarih kitapları ilmî ansiklopedilere benziyordu. Yaygın olan bu üslup ve anlayışın, başta ilmî servetleri zayi olmaktan korunması ve okuyucuya zevkine en uygun ve en yakın olanını seçme imkânı sağlaması bakımından faydaları olsa da, özellikle bu asırda problem çıkarmıştır. Problem şudur: İlme yeni başlayan ve orta dereceli öğrenci, doğruya en yakın görüşü seçerken tereddüd etmekte ve zihni dağılmakta, dolayısıyla tek görüş onun zihnine yerleşmemekte ve kendini karmakarışık görüşler, fikirler ve mezhepler ormanında bulmaktadır. Bundan dolayı, her asırda müelliflerin birçoğu bu ansiklopedik kitaplardan seçme ve bu görüşlerin en yakını ve sağlamını tercih etme yoluna gitmiştir. Bu muhtasar kitapların, ilim talebeleri için büyük faydası olmuştur.

Bu asırda zamanın az, azimlerin zayıf ve zihinlerin dağınık olması sebebiyle bu tür teliflere, diğer asırlardan daha çok ihtiyaç vardır. Bundan dolayı değerli arkadaşımız Muhterem Üstad Muhammed Ali es-Sâbûnî, "Safvetü t-Tefâsîr" adlı kitabını yazmada tam manasıyla başarılı olmuştur. Çünkü tefsiri öğrenmek isteyenlere uzun bir zaman kazandırmış ve ellerinden tutarak, onları araştırmalarının özüne ve tefsirlerin özetine ulaştırmıştır. Böyle bir çalışmayı ancak geniş araştırma yapmış, zevk-i selîm sahibi ve öğretme sanatında başarılı kimseler yapabilir. Bu çalışmasıyla es-Sâbûnî, ilim talebelerinin ve tefsir ilmiyle meşgul olanların teşekkürüne hak kazanmıştır. Allah ona hayırlar ve bol sevaplar ihsan etsin ve bu çalışmasını kabul buyursun.

9.4.1396 h.
Ebu'l Hasen Ali el-Huseynî en-Nedvî
Mekke-i Mükerreme
Luknov Âlimler Konseyi Başkanı

TAKRİZ

Hamd, bir olan Allah'a mahsustur. Salât ve selâm, O'nun kulu ve rasulü, âlemlere rahmet olarak gönderilen Peygamberimiz el-Emin Muhammed b. Abdullah (a.s.)'in ailesinin ve bütün ashabının üzerine olsun. İmdi:

Araştırmacıların çalışmalarında takdim ettikleri ve müelliflerin telif etmeye gayret ettikleri en şerefli şey, Kur'ân-ı Kerîm'e ve onun parlak ve yüce ilimlerine hizmet için yapılan çalışmadır. İnsanın şerefi, yüklenmiş olduğu görevin ve gerçekleştirmeye çalıştığı gayenin şerefine bağlıdır. Âlimlerin gayretine denk hiçbir gayret yoktur. Çünkü onlar, her zaman ve her yerde nur ve ziya meşaleleridir. Bundan dolayı Yüce Allah, şu âyet-i kerîme ile onların değerini ve şanını yüceltti. قل هل يستوي الذين يعلمون والذين لا يعلمون انما يتذكر اولوا الألباب De ki, "bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Doğrusu ancak akıl sahipleri öğüt alır." (Zümer sûresi: 39/9)

Mekke-i Mükerreme'deki Şeriat ve İslâmî Araştırmalar Fakültesin'de Tefsir ve Kur'an İlimleri profesörü olan Muhterem kardeşim Şeyh Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin yapmış olduğu bu iş, Allah'ın müellife nasip ettiği büyük bir başarıdır. O, bu eserini, hem ilim adamlarının hem de ilim öğrenmek isteyen talebelerin el kitabı olması için, birçok büyük müfessirin yazmış olduğu Kur'ân-ı Kerîm tefsirlerinden özetleyerek meydana getirmiştir. Araştırmacıların Allah'ın kitabını anlamalarını kolaylaştırmak maksadıyla, Yüce Allah ona bu büyük hazineleri bir tek kitapta "Safvetü't-Tefâsîr"de sunma imkanını verdi.

Yüce Allah'tan, bu kıymetli müellife, ameline karşılık sevap vermesini, bütün müslümanları bundan faydalandırmasını ve bunun karşılığında ona hayırlı mükafat vermesini dilerim. Çünkü bu mükafatı vermeye lâyık olan O'dur ve O buna kâdirdir. Son maksat Allah rızasıdır. Doğru yola ileten O'dur.

15 Safer 1400/ 3 Ocak 1980
Dr. Abdullah Ömer Nasîf
Cidde Kral Abdulaziz
Üniversitesi Rektörü

TAKRİZ

Hamd, âlemlerin Rabbı olan Allah'a mahsustur. Salât ve selâm, nebilerin ve rasullerin en şereflisi Peygamberimiz Efendimiz Muhammed (s.a.v.)'in, aile efradının ve bütün ashabının üzerine olsun. İmdi:

Muhterem üstad Şeyh Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin Safvetüt-Tefâsîr adındaki kitabını gördüm ve bazı sahifelerini okudum. Onu, büyük tefsircilerin söylediklerinin özetini ihtiva eden değerli bir kitap olarak buldum. Bu tefsiri, ilim talebelerinin kolayca anlamalarını sağlamak için, dil ve edebiyat inceliklerine önem vererek basit bir üslup, kolay bir ibare ve güzel açıklamalarla yazmıştır. Tefsir, bu şekliyle, herkesin faydalanması için basılmaya ve yayınlanmaya lâyık güzel bir kitaptır. Yüce Allah müellifini hayırla mükafatlandırsın ve İslâm'ı ve müslümanları bundan faydalandırsın. Allah bunu yapmaya layık ve buna muktedirdir. O bize yeter, O ne güzel vekildir.

15.10.1396 h.
Râşid b. Râcih eş-Şerîf
Mekke-i Mükerreme
Şeriat ve İslâmî Araştırmalar
Fakültesi Dekanı

TAKRİZ

Ben, ilim talebelerinin el kitabı olacak bir Kur'ân-ı Kerîm tefsirine içimde sürekli olarak bir istek duyuyordum. Bu kitabın, muteber tefsir kitaplarında dağınık bulunan konuları özetleyen, geniş kaynaklara başvurma ihtiyacını gideren, talebeye Kur'an hakkında açık fikir veren, nüzul sebebini anlatan ve mânâları anlamasını kolaylaştıran ve böylece talebenin azığı ve malzemesi olabilecek bir kitap olmasını istiyordum. Safvetü't-Tefâsîr aranılan yitik ve giderilmesi gereken bir eksiklik idi. Çünkü müellifi Muhterem Şeyh Muhammed Ali es-Sâbûnî benim işaret ettiğim arzuları gerçekleştirecek ve ihtiyaçları giderecek her konuya özen göstermiştir.

Allah'tan bunu faydalı kılmasını, çalışmalarına ve fedakârlığa karşılık müellifini mükafatlandırmasını dilerim. Allah, mahlukatının en hayırlısı olan Muhammed (s.a.v.)'e, onun aile efradına ve ashabına rahmet eylesin.

H. 25., Sevval 1395
Abdullah Hayyât
Mescid-i Haram Hatibi

TAKRİZ

Hamd, azabından sakınılmaya ve mağfiretine sığınılmaya layık olan Allah'a mahsustur. Salât-u selâm, dünya ve ahirette ilim ve hidayet nurunun kaynağı olan Hz. Muhammed (s.a.v.)'in üzerine olsun. İmdi:

Şüphesiz Kur'an kültürü ibaresi kolay, üslubu akıcı, ilmi ıstılahlardan ve felsefi münakaşalardan uzak bir kaleme muhtaçtır. Bu kalemin en yüce gayesi semavî vahyi açıklamak ve onu güçlük ve zorluk olmaksızın bütün ruhlara ulaştırmaktır.

Muhterem Şeyh Muhammed Ali es-Sâbûnî bu gayeyi gerçekleştirmek hususunda başarılı olmuştur. Çünkü o, bu yüce kitabın tefsirini kolaylaştırmış ve kitabında tefsir imamlarının sözlerinden cümleler toplamıştır. Bu cümleler, hakikatler ve faydalı hikmetlerle tefsiri zenginleştiren ilmî ve edebî özetleri kapsamaktadır. Şeyh Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin tefsirinde, önceki âlimlerden nakledilen bilgilerle sonrakilerin ictihatlarından birçoğunun yani herkesin dediği gibi, naklî tefsir ile aklî tefsiri birleştirdiğini görmekteyiz. Böylece okuyucu önünde her iki tür tefsiri de görmekte ve her ikisinin en iyi yönlerinden faydalanabilmektedir.

Diğer tefsirlerin şu iki yoldan birine meylettiklerini, yani ya aşırı derecede kısa, ya da asrımızın tahammül edemeyeceği kadar uzun olduklarını görmekteyiz. Fakat Şeyh Muhammed Ali es-Sâbûnî -Allah ona hayır versin- bu ilmi çalışmasında orta yolu tutabilmiş ve faydalı bir özet yapabilmiştir. Bazılarının ilmî nazariyeleri ve mutlaka araştırılması ve incelenmesi gereken hadisleri düşünmeden ve ölçüp biçmeden nakletmek sûretiyle düştükleri hatalardan uzak kalmıştır.

Allah bu eseri faydalı kılsın ve insanların kalblerini ona açsın. Ümmet adına her türlü hayrı ona ihsan etsin.

6.4.1397 h
Şeyh Muhammed Gazâlî
Mekke-i Mükerreme Şeriat Fakültesi
Davet ve Din Usulü Bölümü Başkanı

Önsöz

بسم الله الرحمن الرحيم

Yüce Kitabının nuruyla, takva sahibi kullarının kalblerini aydınlatan, Kur'an'ı kalblere şifa ve mü'minler için bir rahmet ve hidayet kaynağı kılan Allah'a hamd olsun. Salât ve selâm nebilerin sonuncusu ve peygamberlerin en şereflisi, Arap soyundan gelen Peygamber Efendimiz Muhammedu'l-emîn'in üzerine olsun. Allah o Peygamber'le kör gözleri, sağır kulakları ve kapalı kalbleri açmış ve onunla insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarmıştır. Kıyamete kadar devamlı olarak salat ve selam onun üzerine, onun tertemiz aile efradının, hidayete ermiş olan seçkin ashabının ve kıyamete kadar güzellikle onların peşinden gidenlerin üzerine olsun. İmdi:

Kur'ân-ı Kerîm daima, çeşitli ilimler ve bilgilerle dolu bir denizdir. Bu denizin incilerini elde etmek isteyen kimsenin, onun derinliklerine dalması gerekir. Kur'an ileri gelen edebiyatçılara ve yüksek seviyedeki âlimlere, sürekli olarak kendisinin muciz bir kitap olduğunu, doğruluğuna şahit olarak o Ümmî Peygamber'e indirildiğini söyleyerek meydan okur. İki kapağı arasında kemaline, icazına ve kendisinin Allah tarafından indirildiğine dair delil taşımaktadır... نزل به الروح الأمين على قلبك لتكون من المنذرين بلسان عربي مبين "Onu Ruhu'l-emin indirdi. Senin kalbine, uyancılardan olman için. Apaçık Arapça bir dil ile" (Şuarâ, 26/ 193-195)

Âlimlerin yazdıklarının ve telif ettiklerinin çokluğuna ve İslâm kütüphanelerinde bulunan, Allah'ın bu yüce kitabına hizmet maksadıyla âlimlerin meydana getirdiği büyük ve nefis kitapların çok olmasına rağmen, Kur'an, enteresan bilgilerle, inci ve mücevherlerle dolu olarak kalmakta ve zaman zaman bunları bize açmaktadır. O, akılları ve fikirleri hayrete düşürecek şeylerle, ilâhi nurlarla, kudsî feyizlerle, nuranî hediyelerle, insanlığı bedbaht hayattan ve onun yakıcı ateşinden kurtarmaya kefil olacak şeylerle doludur. Tefsir ilminin dışında, her ilmin suyu kurudu. Tefsir ilmi ise hâlâ, engin bir denizdir. Onun kıymetli hazinelerini çıkarmak, parlak hükümlerini ve esrarını ortaya koymak için, onun derinliklerine dalabilecek kişilere ihtiyaç vardır. Âlimler, hâlâ onun kıyısında dolaşmakta, onun saf suyundan azar azar içmekte, fakat kanamamaktadırlar... İzzet sahibi Yüce Allah'ın kelâmını kimin ilmi kuşatabilir?!.. Kimin ilmi onun

sırlarını, inceliklerini ve icazını id rak edebilir?!.. Kim o ilmi bitirdiğini veya onda kemal derecesine ula ştığını iddia edebilir?!..

O mu'ciz bir kitaptır. İnsanlığa, ondaki ilimlerden, bilgilerden, sırlardan ve hikmetlerden, onların imanlarını arttıracak şeyleri bahşetmeye ve kendisinin Ümmî Arap Peygamber Muhammed b. Abdullah (s.a.v.)'in ebedî mucizesi ve Allah tarafından indiriliniş olduğunu bildirmeye devam edecektir.

Dünya hayatı, müslümanın vaktini maişet temininde harcamaya zorlayıp, önceki âlimlerimizin -Allah onlardan razı olsun- Allah'ın kitabına hizmet etmek, onun âyetlerini açıklamak, edebî üstünlüğünü göstermek, icazını beyan etmek, bu şerefli kitabın ihtiva ettiği kanun hükümlerini ve ahlâk kurallarını, terbiye ve yönlendirme usullerini izah etmek maksadıyle yazmış oldukları büyük tefsirlere müracaat etmeye zaman bulamadığı için, günümüz âlimlerinin açık bir üslup, parlak bir ifade ile, lüzumsuz bilgilere ve uzatmaya girişmeden, zorlaştırma ve güçleştirme olmaksızın, Kur'an'ın insanlar tarafından kolayca anlaşılması için gayret sarfetmeleri gerekir. Bu âlimlerin, Kur'an'daki parlak icaz ve beyanı modern çağın ruhuna uygun, Kur'an ilim ve bilgilerine susamış kültürlü gençliğin ihtiyacına cevap verecek şekilde ortaya koymalarını icab eder.

Yüce Allah'ın kitabını, anlattığım şekilde tefsir eden bir esere ihtiyaç olmasına, insanların bunu araştırmalarına ve istemelerine rağmen böyle bir kitap bulamadım. Dolayısıyla, her türlü güçlük ve meşakkate ve bu zamanda bulunamayacak bu işi yapmaya azmettim. Kerîm olan Allah'tan yardım isteyerek, O'na güvenerek, bu görevi tamamlamak için bana yardım etmesini ve Allah'ın kitabına yakışır bir şekilde onu ortaya çıkarmaya beni muvaffak kılmasını dileyerek bu işe giriştim. Bu eseri, Kur'an âyetlerini anlama ve onun beyanından müslümanın imanını ve kesin inancını artıracak, onu Allah'ın rızasına uygun amel işlemeye sevkedecek şeyleri kazanma konusunda müslümana yardımcı olacak bir kitap kılmasını isteyerek işe başladım.

Kitabıma Safvetü't-Tefâsîr adını verdim. Çünkü o; kısa, düzenli ve açık olmasıyla birlikte, büyük ve geniş tefsirlerde bulunan kaynakları da ihtiva etmektedir. Benim bütün isteğim onun isminin müsemmasına uygun olması ve İslâm ümmetine en doğru ve en sağlam yolu açıklaması suretiyle, onların bu kitaptan istifade etmesidir.

Bu yüce kitabı tefsir ederken aşağıdaki üslubu takip ettim:

1. Sûreyi takdim. Burada o mübarek sûreyi ve asıl maksatlarını özet olarak açıkladım.

2. Önceki ve sonraki âyetlerin birbirleriyle olan münasebeti.

3. Kelimelerin izahı. Burada kelimelerin türeyişlerini açıkladım ve Arap dilinden bununla ilgili deliller getirdim.

4. Nüzûl sebebi.

5. Âyetlerin tefsiri.

6. Edebî sanatlar.

7. Faydalı bilgiler ve nükteler.

Bu tefsiri, geceyi gündüze katarak beş senede meydana getirdim. Güvenilir temel tefsir kitaplarında tefsircilerin yazdıklarını okumadan herhangi bir şey yazmadım. Bunu en doğru ve tercihe şayan görüşü inceden inceye araştırarak yaptım. Bu işi bana kolaylaştırdığı için yüce Allah'a şükrediyorum. Çünkü zamanın hızla geçtiğini hissediyordum. Bütün bunlar, Beytullah'ın komşuluğu bereketiyle oldu. Hicrî 1381 yılında, Mekke-i Mükerreme'deki Şeriat ve İslâmî Araştırmalar Fakültesi'nde öğretim üyeliğine atandığım zamandan beri Beytullah'ın komşusu olmayı Allah bana nasib etti.

Allah'tan, beni doğru hareket ettirmesini ve kıyamet gününde bana bolca sevap vermesini diliyorum. Ben bunu sadece O'nun rızasını kazanmak için yaptım. Bu amelimi, onun yüce rızasına has bir amel kılmasını ve bunu kıyamet gününe kadar bana bir azık yapmasını umuyorum. Bunu okuyup da istifade edenlerin, kıyamette fayda verecek iyi bir dua ile bana dua etmelerini bekliyorum. Allah'ın çokça salât ve selâmı efendimiz Muhammed (s.a.v.)'in, aile efradının ve ashabının üzerine olsun.

1 Zilhicce. 1399 h.
Muhammed Ali Sâbûnî
Kral Abdulaziz Üniversitesi
Mekke-i Mükerreme
Şeriat ve İslâmî Araştırmalar
Fakültesi Profesörü

Mütercimlerin Önsözü

Yüce Allah'a hamdolsun. Onun şerefli peygamberi Muhammed (s.a.v.)'e, aile efradına ve ashabına salât ve selâm olsun.

İnsanlığın dünya ve ahiret saadetini sağlamak amacıyla gönderilmiş olan Kur'an, üstün bir ifade gücüne sahip bulunan Arap diliyle indirilmiş bir kitaptır. Ancak o sadece Araplara değil, bütün insanlara gönderilmiştir. Bu kitabı insanlığa duyurma ve açıklama görevi ise Muhammed (s.a.v.)'e verilmiştir: "Ey Rasul! Rabbin'den sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan onun elçiliğini yapmamış olursun." (Maide, 5/67).

"Sana da Kur'an'ı indirdik ki, kendilerine ineni insanlara açıklayasın. Belki düşünüp ibret alırlar." (Nahl, 16/43).

"Biz sana Kitab'ı, sırf ayrılığa düştükleri şeyi onlara açıklayasın diye ve inanan bir topluluğa yol gösterici ve rahmet olmak üzere gönderdik." (Nahl, 16/64) "Biz, gönderdiğimiz her peygamberi kendi toplumunun diliyle gönderdik ki onlara açıklasın" (İbrahim, 14/4).

İşte bu emirlere binaen Rasulullah (s.a.v.) Kur'ân-ı Kerîm'i tebliğ ve tefsir etmiştir. Ondan sonra sahabe, tabiin ve daha sonraki müslüman âlimler de bu yolu takip etmişler, böylece Kur'an'ın gerek Arap dilinde, gerekse diğer dillerde binlerce tefsiri veya tercümesi yapılmıştır. Bu tefsirlerin çok genişleri olduğu gibi, çok kısaları ve orta halli olanları da vardır.

Günümüz insanının çok geniş tefsirleri okumak için zaman bulamayacağını göz önünde tutan değerli tefsirci üstad Muhammed Ali es-Sâbûnî Vâhidî'nin Esbâb-ı Nuzûlu ile Taberî, Keşşâf, Râzî, Kurtubî, Beyzâvî, İbn Kesîr, el-Bahru'l-Muhît, et-Teshîl, Celâleyn, Ebussuûd, Alusî ve Kâsîmî gibi geniş ve güvenilir tefsirlerin özünü alarak çağa hitap edecek ve gençliğin ihtiyacına cevap verecek bir tefsir meydana getirmiş ve bu esere "tefsirlerin özü" anlamına gelen "Safvetü't-Tefâsîr" adını vermiştir. Eser okunduğunda görülecektir ki Sâbûnî, gerçekten başlıca güvenilir tefsirleri taramış ve bunlardan özümlediği Kur'ânî bilgilerden, yeni ve özet bir tefsir meydana getirmiştir.

Kendisinin de açıkladığı gibi Sâbûnî, tefsirini yazarken şu yolu takip etmiştir:

1. Sûreyi takdim. Burada, sûre hakkında özet bilgi verilmekte ve sûrenin esas hedef ve maksatları açıklanmaktadır.

2. Âyetler arasındaki münasebet. Burada konu bütünlüğü içerisinde belirli bir miktarda ele alınan âyetlerin, önceki âyetlerle münasebeti açıklanmaktadır.

3. Kelimelerin izahı. Burada, tefsir edilecek bölümde geçip açıklanması gereken kelimelerin aslı ve türetilişleri hakkında bilgi verilmekte ve yer yer, Arap edebiyatından deliller getirilerek, mânâları açıklanmaktadır.

4. Nüzûl sebebi. Burada iniş sebebi bilinen âyetlerin iniş sebebleri açıklanmakta ve bunlarla ilgili rivayetler nakledilmektedir.

5. Âyetlerin tefsiri. Burada bir bütün olarak ele alınan âyetler cümle cümle, bazen de kelime kelime açıklanmaktadır.

6. Edebî sanatlar. Burada, tefsiri yapılmış olan âyetlerin kapsadığı teşbih, mecâz, istiare ve diğer edebî sanatlar kısaca izah edilmekte ve değerlendirilmektedir.

7. Faydalı bilgiler. Burada, âyetlerin tefsirleriyle ilgili bazı ek bilgiler verilmektedir.

8. Bir nükte. Burada da, dikkat çekici, enteresan bilgiler verilmektedir.

9. Bir uyarı. Yanlış anlaşılma ihtimali olan yerlerde okuyucuyu uyarmak maksadıyle bazı bilgiler verilmektedir.

10. Yer yer, toplumsal meselelerle ilgili geniş bilgiler verilmektedir. Birden çok kadınla evlenme, kadınların eğitimi v.b. konular...

Sâbûnî, bu eseri, yukarıda adları geçen tefsirlerden derleyerek meydana getirmiş olmakla birlikte, onu kolay bir ibare ve akıcı bir üslupla okuyucuya sunmayı başarmıştır. Bu sebeble tefsiri, gerek Arap ülkelerinde, gerekse ülkemizde rağbet görmüş ve tutunmuştur. Ülkemizdeki bazı ilahiyat fakültelerinde tefsir dersleri bu eserden takip edilmektedir. Bunun yanında özel olarak okuyan ve okutanlar da çoktur.

İşte halkımızın böyle bir tefsire ihtiyacı olduğunun farkına varan Ensar Vakfı, bu tefsirin Türkçe'ye çevrilmesini teklif ettiğinde memnuniyetle kabul ettik ve bunu şerefli bir görev saydık. Böyle bir görevin yerine getirilmesinin zorluğu şüphe götürmez bir gerçektir. Zira ilahî vahy mahsulu olan Kur'ân-ı Kerîm, Arap dili gibi zengin bir dille inmiş olup bu dilin en üstün ifade gücüne sahiptir. Böyle bir kitabı ve yine Arapça yazılmış olan tefsirini bir başka dile mükemmel şekliyle çevirmenin güçlüğü ortadadır.

Buna rağmen, bu hizmetin Allah katında makbul ve onun rızasına uygun olacağı ümidiyle eseri tercümeye başladık. Tercümede mümkün olduğu kadar bu günün yaşayan dilini kullanmaya çalıştık. Metne bağlı kalmakla birlikte tercümenin anlaşılabilir olmasını esas aldık. Âyetlerin meâlinde, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı tarafından, Yüksek İslâm Entitüsü öğretim üyelerinden bir heyete tercüme ettirilmiş olan Kur'an meâlini esas aldık. Ancak tefsirle farklılık gösteren yerlerde Sâbûnî'nin

görüşünü tercih ettik. Kur'an metnini, tefsirde delil olarak getirilen beyitleri, darb-ı meselleri ve açıklamada uygun gördüğümüz diğer kelime ve cümleleri Arap harfleriyle yazdık. Kelimelerin izahı yapılırken metinleri sadece Arap harfleriyle yazdığımız halde isim ve edatları hem Arap hem de Latin harfleriyle yazdık. Âyetin âyetle tefsir edildiği yerlerde, delil olarak getirilen âyetlerin sûre ve âyet numaralarını tesbit ettik. Tefsirde geçen hadislerin sadece meâllerini verdik ve Kütüb-i Sitte, İmam Mâlik'in Muvatta'ı, Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i ve Dârimî'nin Sünen'inde mevcut olanlan tahric ettik. Diğer hadis kitaplarından nakledilen hadislerden de bulabildiklerimizi tahric ettik. Bulamadıklarımızı ise sadece meâllerini veya meâlle birlikte yazarın gösterdiği kaynağı vermekle yetindik. Tefsirde geçen dinî, edebî ve uygun gördüğümüz diğer kelime ve terimlerin aslını muhafaza ettik ve anlaşılmaları için bir lügatçe hazırlayarak her cildin sonuna ilave ettik.

Biz bu eseri en mükemmel şekilde Türkçe'ye çevirdiğimiz iddiasında değiliz. Ancak yapabildiğimizin en güzelini yapmaya çalıştık. Bununla beraber göze çarpacak yanılmaların ve yanlışların, kardeşçe ve samimiyetle bize bildirilmesini okurlarımızdan istirham ediyoruz. Eserler ancak bu sayede olgunlaşır ve daha faydalı hale gelir.

Bu samimi hizmetimizin kabul buyrulmasını ve okuyucular için yararlı olmasını Yüce Allah'tan dileriz.

Mütercimler
1 Ramazan 1408-18 Nisan 1988
Ümraniye-İstanbul

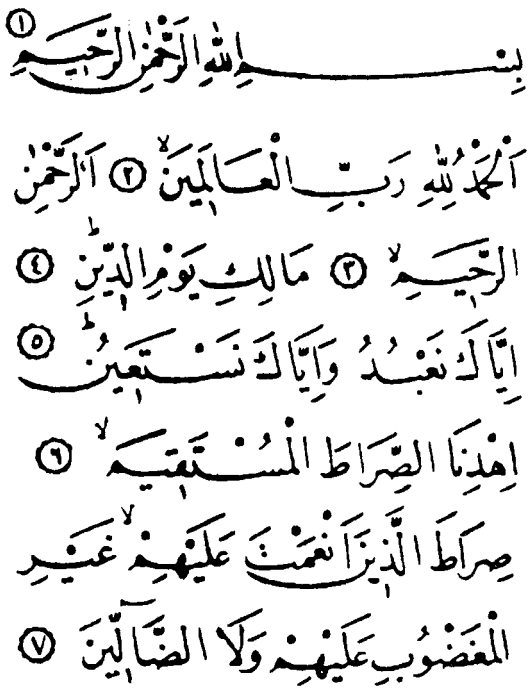
FÂTİHA SÛRESİ

Mekke'de inmiştir. 7 âyettir.

Sûreyi Takdim

Bu mübarek sûre Mekke'de inmiştir. Âyetlerinin yedi olduğu üzerinde icma vardır. Kur'ân-ı Kerîm'e bu sûre ile başlandığı için "el-Fatiha (açan)" diye isim verilmiştir. İniş itibariyle olmasa da tertib itibariyle Kur'ân'ın ilk sûresidir. Fâtiha kısa ve veciz olmasına rağmen Kur'ân-ı Kerîm'in bütün manalarını ihtiva eder ve özet olarak onun esas maksatlarını kapsar. Dinin esaslarını ve teferruatını içine alır. İtikad, ibadet ve muamelatı, ahirete ve Allah'ın güzel sıfatlasına imanı, yalnız O'na ibadet etme, O'ndan yardım dileme ve O'na dua etmeyi, imanda ve salihlerin yolunu tutmada sabit kılması, gazaba uğramışların ve sapmışların yolundan sakındırması için, O'na yalvarmayı ihtiva eder. Ayrıca bu sûrede geçmiş toplumlara dair haberler, bahtiyar kimselerin yükseleceği mevkiler, bedbaht kimselerin düşeceği kötü durumlar hakkında bu vardır. Yine bu sûrede Allah'ın emrine uyma, nehyinden sakınmadan bahsedilir. Bunların dışında sûrede daha birçok maksat, gaye ve hedefler vardır.

Fâtiha sûresi diğer sûrelerin aslı durumundadır. Bundan dolayı ona "Ümmü'l-Kitab (Kitab'ın anası)" denilir. Çünkü bu sûre Kitab'ın esas maksatlarını kendinde toplamıştır.

1. **Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.**
2. **Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.**
3. **O, Rahman ve Rahîm'dir.**
4. **Ceza gününün mâlikidir.**
5. **(Ey Allahım!) Ancak sana kulluk ederiz ve yalnız senden medet umarız.**
6. **Bize doğru yolu göster.**
7. **Kendilerine ihsanda bulunduğun kimselerin yolunu, gazaba uğramışların ve sapmışların yolunu** değil!

اعوذ بالله من الشيطان الرجيم

Kovulmuş olan Şeytandan Allah'a sığınırım.

İstiâzenin (Eûzu'nun) tefsiri:

İnatçı ve kibirli olan şeytanın din ve dünya işleriyle ilgili hususlarda bana zarar vermesinden veya yapmakla emrolunduğum şeylerden beni alıkoymasından Allah'a sığınır ve O'nun yardımıyle korunurum. Şeytanın arkadan çekiştirmesi, yüze karşı alay etmesi ve vesvese vermesinden de yine her şeyi yaratan, işiten ve bilen Allah'a sığınırım. Çünkü onun insanlara zarar vermesini âlemlerin Rabbi olan Allah'tan başkası önleyemez. Hadiste rivayet edildiğine göre Peygamber Efendimiz (s.a.v.), gece namaz kılmaya kalktığında tekbir ile namazına başlar, sonra şöyle derdi: "Kovulmuş Şeytan'dan, onun arkadan çekiştirmesinden ve vesvesesinden herşeyi işiten ve bilen Allah'a sığınırım.[1]

بسم الله الرحمن الرحيم

Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla

Besmelenin tefsiri:

Bütün işlerimde Allah'tan yardım dileyerek ve sadece O'ndan medet umarak, herşeyden önce O'nun adıyla ve zikriyle başlarım. Çünkü O Rab'tır, itaata layık olan yalnız O'dur. O, lütuf ve kerem sahibidir, rahmeti engin, lütuf ve ihsanı boldur, rahmeti herşeyi kuşatan ve lütfu bütün mahlukatı kapsayandır:

BİR UYARI:

Allah kendisinden yardım ve başarı dilemeleri ve putperestlere muhalefet etmeleri için, müslümanların, sözlerine ve işlerine بسم الله الرحمن الرحيم ile başlamalarını öğretmek maksadıyla Fâtiha sûresine ve Tevbe sûresi hariç bütün Kur'ân sûrelerine besmele âyetiyle başladı. Çünkü putperestler işlerine ilahlarının ve tağutlarının adıyla başlarlar ve: "Lât'ın adıyle...", veya "Uzzâ'nın adıyle...", veya "Şa'bın adıyle..." veya "Hübel'in adıyle başlarım" derlerdi.

Taberî şöyle der:

"Zikri yüce ve isimleri mukaddes olan Allah, peygamberi Muhammed (s.a.v.)'i, bütün işlerinde, önce kendisinin güzel isimlerini zikretmeyi öğreterek yetiştirdi. Bunu, bütün mahlukatı için, uyacakları bir sünnet ve takip edecekleri bir yol kıldı. Bir kimsenin, bir sûreyi okumak istediğinde بسم الله الرحمن الرحيم demesi, onun maksadının, "Allah'ın adıyle okuyorum" demek olduğunu gösterir. Diğer işlerde de durum aynıdır."[2]

1 Tirmizî, Mevakit, 65; İbn Mace, İkame, 2.

2 et-Taberî, Câmiu'l-beyan 1/37. Mısır-1321.

FÂTİHA SÛRESİ'NİN FAZİLETİ

a) Ahmed b. Hanbel'in, Müsned'inde rivayet ettiğine göre, Übeyy b. Ka'b Fâtiha sûresini Rasulullah (s.a.v.)'a okumuş, bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Nefsimi kudret elinde tutan Allah'a andolsun ki, bu okuduğunun bir benzeri ne Tevrat'ta, ne İncil'de, ne Zebûr'da ve ne de Kur'ân'da indirilmiştir. O seb'u'l-mesânî (tekrarlanan yedi âyet) ve bana verilen yüce Kur'ân'dır. Bu hadis-i şerif, Hicr sûresinde bulunan "Andolsun ki, biz sana tekrarlanan yedi (âyeti) ve bu 'yüce Kur'ân'ı verdik."[3] meâlindeki âyete işaret etmektedir.

b) Buhârî'nin Sahîhinde de şöyle rivayet edilmiştir:

Rasulullah (s.a.v.), Ebû Saîd b. Muallâ'ya şöyle dedi: "Sana öyle bir sûre öğreteceğim ki o, Kur'ân'daki sûrelerin en büyüğüdür: الحمد لله رب العالمين diye başlayan Fâtiha sûresidir. O, Seb'u'l-mesânî ve bana verilen Yüce Kur'ân'dır."[4]

FATİHA SÛRESİ'NİN İSİMLERİ

Bu sûreye el-Fâtih, Ümmü'l-Kitâb, es-Seb'ul-mesâni, eş-Şâfiye, el-Vâfiye, el-Kâfiye, el-Esâs ve el-Hâmd isimleri verilmişitr. Allâme Kurtubî bu isimleri tefsirinde saymış ve bu sûrenin oniki isminin olduğunu söylemiştir.

KELİMELERİN İZAHI

الحمد : Sevgi ile birlikte, tazim ve saygı göstererek güzellikle övmektir. Hamd, zemmin zıddı olup şükürden daha umumî bir mana ifade eder. Çünkü şükür, nimet karşılığı olur, hamd böyle değildir.

الله : Zât-ı mukaddesin özel ismidir. O'ndan başkası bu ismi kullanamaz. Kurtubî şöyle der: "Allah" ismi, zât-ı mukaddesin isimlerinin en büyüğü ve en kapsamlısıdır. Bu isim, uluhiyyet sıfatlarını şahsında toplayan, rububiyet sıfatlarıyla vasıflanmış olan, hakiki varlık olarak tek olan ve kendisinden başka ilâh olmayan gerçek varlığın adıdır.

رب : "Rabb" kelimesi "terbiye" kelimesinden türemiştir. Terbiye ise, başkasının işlerini ıslah etmek ve durumunu gözetmek demektir. Herevî şöyle der: Bir şeyi ıslah eden ve tamamlayan kimse hakkında: قد ربه Onu ıslah etti" denilir. Allah'ın kitaplarını koruyan kimselere verilen "Rabbaniyyun" ismi de bu kökten gelmektedir."[5] "Rabb" kelimesi mâlik (sahip), muslih (islah eden), mabud, kendisine itaat edilen efendi gibi birçok manada kullanılır.

العالمين : Âlem kelimesi, raht (3-10 arası topluluk) kelimesi gibi aynı lafızdan

3 Hicr Sûresi, 15/87.
4 Buhârî, Fezâilu'l-Kur'ân, 9; Tirmizî, Sevâbul-Kur'ân, 1.
5 Kurtubî, Câmiu'l-beyan, I/ 133.

müfredi olmayan cins isimdir. Bu kelime insanları, cinleri, melekleri ve şeytanları içine alır. Ferrâ da böyle demiştir. "Alem" kelimesi "alâmet" kelimesinden türemiştir. Zira âlem, yüce yaratıcının varlığına bir alâmettir.

الرحمن الرحيم: Bu kelimeler, "rahmet" kelimesinden türemiş iki sıfattır. Bunların herbirinde, diğerinde bulunmayan ayrı ayrı manalar vardır. Zira "Rahman", rahmeti büyük manasınadır. Çünkü فعلان (fa'lân) kalıbı, birşeyin çokluğunu ve büyüklüğünü ifade etmede kullanılan mübalağa sığasıdır. Bu siğa, sürekliliği gerektirmez. Nitekim çok kızgın manasına gelen "gadbân" ve çok sarhoş manasına gelen "sekrân" böyledir.

Rahîm kelimesi ise, rahmeti devamlı manasınadır. Çünkü فعيل faîl kalıbı, süreklilik ifade eden sıfatlarda kullanılır. Nitekim, cömert manasına gelen كريم (kerîm) ile nâzik manasına gelen ظريف (zarîf) kelimeleri böyledir. Buna göre "errahmanirrahim" "rahmeti büyük, ihsanı devamlı" demek gibidir.[6]

Hattabî der ki: Rahman, rızıkları ve ihtiyaçları hususunda bütün mahlukatı kapsayacak, mü'mine ve kâfire şâmil olacak bir şekilde engin rahmet sahibi demektir. Allah'ın rahîm sıfatı ise yalnız mü'minleri içine alır. Nitekim âyet-i kerîmede "Allah mü'minlere karşı çok merhametlidir"[7] buyurulmuştur.

الدين : Din, ceza demektir. Yani yapılan bir işin, kendi cinsinden karşılığı manasını ifade eder. Nitekim "yaptığına göre karşılık görürsün"[8] meâlindeki hadiste de bu manada kullanılmıştır.

نعبد : "İbadet ederiz" Zemahşeri bu kelimeyi şöyle açıklar: "İbadet, itaat ve boyun eğmenin en son derecesidir, onun içindir ki bu kelime Allah Teâlâ'ya itaatin dışında kullanılmamıştır. Allah Teâlâ, nimetlerin en büyüğünün sahibi olduğu için kendisine ibadet edilmeye lâyıktır.[9]

الصراط : "es-Sırat" yol demektir. Bu kelimenin aslı sin ile okunmakta olup "yutmak" manasına gelen استراط (istirât) masdarından gelmektedir. Böylece yol, yolcuyu yutan bir şeye benzetilmiştir. Şâir de bu kelimeyi yol manasında kullanmıştır.

شحنا ارضهم بالخيل حتى تركناهم اذل من الصراط

Onların yurtlarını o şekilde atlarla doldurduk ki, onları yoldan daha zelil bir halde bıraktık.

---

6 İbnu Cemâa, Keşfu'l-maânî.
7 Ahzab, 33/43.
8 Buhârî, Tefsir-i sûre, 1.
9 el-Keşşaf, I/11.

المستقيم : "Müstakîm" kendisinde bir eğrilik ve sapma bulunmayan şey demektir.

آمين : "Amin", duamızı kabul et demektir. Bu kelimenin, Kur'ân-ı Kerîm'den olmadığına dair âlimlerin icmaı vardır.

SÛRENİN TEFSİRİ

Yüce Allah, lâyık olduğu şekilde kendisine nasıl hamd etmemiz, O'nu nasıl takdis etmemiz ve ne şekilde övmemiz gerektiğini bize bu sûreyle öğretti ve şöyle buyurdu:

1. بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَانِ الرَّحِيمِ Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

2. الْحَمْدُ للهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur. Yani, ey kullarım! Bana şükretmek ve beni övmek istediğinizde "elhamdulillah" deyin. Size olan lütuf ve ihsanımdan dolayı bana şükredin. Çünkü ben azamet, şeref ve şan sahibi olan Allah'ım. Yaratmak ve icat etmek bana mahsustur. Ben insanların, cinlerin, meleklerin, göklerin ve yerlerin Rabbiyim. O halde övgü ve şükür, diğer tanrılara değil âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur.

3. الرَّحْمَانِ الرَّحِيمِ "O, Rahman ve Rahîm'dir" O, rahmeti herşeyi kapsayan ve lütfu bütün mahlukata şamil olandır. Zira O, kullarına, onları yaratmak, rızıklarını vermek ve onlara dünya ve ahiret mutluluğuna götüren yolu göstermek lütfunda bulunmuştur. O, yüce rahmeti büyük ve ihsanı devamlı olan Rabb'dır.

4. مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ "Ceza gününün mâlikidir". Yüce Allah, ceza ve hesabın mâlikidir. Ceza gününde, kendi mülkünde tasarrufta bulunan bir mülk sahibi gibi tasarrufta bulunacaktır. "O gün, hiçkimse başkası için hiçbir şeye (fayda ya da zarar verme gücüne) sahip değildir. O gün, herkesin işi Allah'a kalmıştır."[10]

5. إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ (Ey Allah'ım!) ancak sana kulluk eder ve yalnız senden medet umarız. Ey Allah'ım sadece sana ibadet ederiz. Sadece senden yardım isteriz. Senden başka hiçkimseye kulluk etmeyiz. Sadece sana boyun eğer, itaat eder ve sadece sana karşı huşû ve zillet gösteririz: Ey Rabbimiz! Sana itaat etmek ve senin rızanı elde etmek için yalnız senden yardım isteriz. Çünkü her türlü tazim ve hürmete sen layıksın. Bize yardım etme gücüne senden başka kimse sahip değildir.

6. اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ "Bize doğru yolu göster."Yani Ey Rabbimiz! Bize doğru yolunu ve hak dinini göster ve bizi ona ilet. Bizi, nebîlerine, rasullerine ve son peygamberine gönderdiğin İslâm dini üzere sabit kıl. Bizi, sana yakın olan kimselerin yoluna girenlerden eyle.

7. صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ Kendilerine ihsan ve ikramda bulunduğun yani, peygamberlerin, sıddıkların, şehidlerin ve salihlerin yoluna girenlerden eyle. Onlar

10 İnfitar sûresi, 82/19.

ne güzel arkadaştır. غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ Ey Allah'ım! Bizi, doğru yoldan çıkan ve eğri yola giren düşmanlarının zümresine katma. Yani bizi, senin gazabına uğramış olan Yahudilerin veya hak yoldan sapmış olan Hıristiyanların zümresine katma. Çünkü onlar senin mukaddes şeriatından çıktılar ve böylece gazaba ve ebedî lanete müstehak oldular. Allahım duamızı kabul et.

EDEBÎ SANATLAR

الحمد لله Bu cümle, lafzan haber, manen inşa cümlesidir. Yani "elhamdulillah deyiniz" demektir. Hamd'in Allah'a mahsus olduğunu ifade eder. Bu, Arapların الكرم في العرب "Cömertlik Araplara mahsustur" sözüne benzer.

اياك نعبدواياك نستعين "Yalnız sana kulluk eder, yalnız senden yardım dileriz" Bu cümlede üçüncü şahıstan ikinci şahsa dönüş sanatı vardır. Eğer kelam, aslı üzere devam etseydi اياه نعبد "Yalnız O'na ibadet ederiz" derdi. Tümlecin yüklemden önce söylenmesi ise tahsis ifade eder. "Senden başkasına ibadet etmeyiz" demek olur. Nitekim وايايَ فارهبون "Yalnız benden korkun"[11] buyurulmuştur.

Ebû Hayyan, el-Bahru'l-muhît adlı tefsirinde, bu sûredeki edebi sanatları şöyle açıklar:

Bu mübarek sûrede, birkaç nevi fesâhat ve belâgat sanatı vardır.

1. Beraat-ı ıstihlâl, güzel başlangıç.

2. الحمد Kelimesinin başındaki ال takısı istiğrak ifade ettiği için, övgüde mübalağa sanatı vardır.

3. Hitab şeklini zenginleştirme. Çünkü hitap lafzan haber, manen emir cümlesidir. Yani "el-Hamdulillah deyiniz" demektir.

4. لله Lafzının lâmı tahsis ifade eder.

5. Hazif sanatı. غير المغضوب عليهم "Gazaba uğrayanların değil" terkibinden "sırât" kelimesinin hazfedilişi gibi. Bunun takdiri şöyledir: غير صراط المغضوب عليهم وغير صراط الضالين "Gazaba uğrayanların yoluna ve sapmış olanların yoluna değil"

6. اياك نعبد "Yalnız sana ibadet ederiz" ifadesinde takdim ve tehir vardır.

7. Önce geçen kapalı ifadeyi "açıklama sanatı" vardır. Kapalı olan الصراط المستقيم "Doğru yol" ifadesi, daha sonra gelen صراط الذين انعمت عليهم kendilerine nimet verdiğin kimselerin yolu" ifadesiyle açıklanmıştır.

8. اياك نعبد واياك نستعين "Yalnız sana ibadet eder, senden yardım dileriz" âyetinde iltifat sanatı vardır.

11 Bakara sûresi, 2/40.

9. Devamını murat ederek, var olan bir şeyi, yokmuş gibi istemek. اهدنا الصراط ifadesi, "bizi doğru yolda sabit kıl" demektir.

10. الرحمن الرحيم ، الصراط المستقيم ve الضالين نستعين Âyetlerinde sec'i mütevazî vardır.[12]

FAYDALI BİLGİLER

1. الله lafzı ile الا له lafzı arasındaki fark. Birincisi yüce olan Zât-ı Mukaddesin özel ismidir. Manası: Gerçek mabud demektir. İkincisi ise gerçek mabud manasına geldiği gibi, batıl mabud manasına da gelir. Hem Allah için hem de başkaları için kullanılabilen bir isimdir.

2. Tekil olan ايـاك اعـبـد وايـاك اسـتـعين "Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım isterim" yerine نعبد ونستعين kipleri kullanılmıştır. Bu da kulun, melikler Melikinin kapısında durmadaki aczini itiraftır. Sanki şöyle der: Ey Rabbim! Ben, senin hakîr ve zelil bir kulunum. Sana dua etmek için tek başıma bu kapıda durmak benim haddim değil. Ben sadece mü'min ve muvahhidlerin grubuna katılıyorum. Benim duamı da, onlarla birlikte kabul buyur. Biz hepimiz sana kulluk eder ve senden yardım dileriz.

3. Allah'a karşı nasıl edepli davranılacağını kullara öğretmek için, âyet-i kerîmede انعمت عليهم "kendilerine nimet verdiğin" ifadesi kullanılarak, nimet Allah'a isnat edildiği halde, idlal ve gazap O'na isnat edilmemiş ve غضبت عليهم "kendilerine kızdığın" veya الذين اضللتهم "kendilerini saptırdığın" denilmemiştir. Çünkü, her ne kadar O'nun takdiri ile de olsa, edep gereği şer Allah'a isnat olunmaz. "Bütün hayırlar sendendir. Şer sana isnat olunmaz."

HATİME

Fatihâ-i şerifenin kudsî sırları

İslâm şehidi Hasan el-Bennâ, "Tefsire Giriş" adlı değerli risalesinde şöyle der: Şüphe yok ki, kim Fâtiha-i şerife üzerinde düşünürse, onda kişiyi hayrete düşüren ve kalbini aydınlatan engin manaları, o manaların güzelliklerini, parlak ve üstün bir uyumu görür. Kişi, her şeyde rahmetinin yeni yeni eserlerini meydana çıkaran bir rahmet sıfatıyla vasıflanmış olan Allah'ın adını anarak ve ondan bereket umarak بسم الله diye başlar. Bu manayı hissedip onu ruhunda yücelttiği zaman, Yüce Allah'a hamd gayesiyle dilinden "الرحمن الرحيم" lafızları dökülür. Bu lafızlar ona, Allah'ın nimetinin büyüklüğüne, lütuf ve keremine ve bütün âlemlerin beslenip büyütülmesinde görülen güzel nimetlerine karşılık hamdetmeyi hatırlatır da kişi, bu uçsuz bucaksız okyanus üzerinde tefekkür eder. Sonra yeniden, bu bol bol

12 el-Bahru'l-muhît I/31.

nimetlerin ve bu yüce terbiyenin bir teşvik ve korkutma arzusundan değil de, bir lütuf ve merhametten kaynaklandığını hatırlar. Böylece ikinci defa الرحمن الرحيم der. الرحمن sıfatını adaletle birleştirmesi ve lütuftan sonra hesabı hatırlatması, bu Yüce İlâh'ın kemâlini gösterir. O, sürekli yenilenen bol merhameti ile birlikte, din gününde kullarına yaptıklarının karşılığını verecek, mahlukatını hesaba çekecektir. "O gün hiçkimse, başkası için hiçbir şeye (fayda ya da zarar verme gücüne) sahip değildir. O gün herkesin işi Allah'a kalmıştır."[13]

O'nun mahlukatını terbiye etmesi, rahmetiyle teşvik, adalet ve hesaba çekmesiyle korkutma esasına dayanmaktadır. Bu sebeple مالك يوم الدين "ceza günün sahibi" buyurulmuştur. Durum böyle olunca, kul, hayrı ve kurtuluş çarelerini araştırmakla mükellef olmuştur. Kulun, bu durumda kendisini doğru yola iletecek ve sırat-ı müstakimi gösterecek bir kılavuza şiddetle ihtiyacı vardır. Bu kılavuzluğu yapmaya onun yaratıcısından ve mevlasından daha uygunu yoktur. Öyleyse O'na sığınmalı, O'na dayanmalı ve اياك نعبد واياك نستعين "Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım isteriz" diyerek O'na seslenmelidir. Lütfu ile, kendisini doğru yola, yani hakkı hak bilerek ona tâbi olmayı ihsan ettiği kimselerin yoluna iletmesini istemelidir.

Daha önce lütfuna mazhar olup da kadrini bilmeyerek ve hidayete ermişken tekrar dönerek gazabına uğrayanların ve şaşkın sapıkların yoluna iletmemesini istemelidir. Çünkü bunlar haktan sapan veya hakka ulaşmak istedikleri halde ona ulaşamayan kimselerdir. Allahım, duamızı kabul et.

Şüphesiz ki, آمين kelimesi, son derece güzel bir beraat-ı makta' yani bitiriştir. Böyle bir güzel sonuca ve dua etmek için Allah'a yönelmeye Fâtiha-i şerifeden daha uygun ne olabilir? Sen bu âyet-i kerîmelerin manaları arasında gördüğünden daha ince bir uygunluk veya daha sağlam bir irtibat gördün mü? Sen, o güzelik vadilerinde şaşkın şaşkın dolaşırken Rasulullah (s.a.v.)'ın Rabbin'den rivayet ettiği şu kudsî hadisi hatırla: "Namazı, kulumla kendi aramda ikiye böldüm. Kuluma istediği verilecektir..." ve bu tefekkür ve Allah'ın bu ihsanını devam ettir. Namazda ve namaz dışında ağır ağır, huşû ve huzur içerisinde okumaya ve âyet sonlarında durmaya çalış. Zorlanmadan ve teğanni yapmadan, manayı ihmal edecek şekilde lafızlarla meşgul olmadan tecvid ve nağmelerle tilavetin hakkını ver. Çünkü bu şekilde okumak manayı anlamaya yardımcı olur ve kurumuş olan göz yaşlarını harekete geçirir: Kalbe, tefekkür ve huşû içerisinde Kur'ân okumaktan daha faydalı hiçbir şey yoktur."[14]

13 İnfitâr sûresi, 82/19.

14 Mukaddime fi't-tefsîr, s. 59.

BAKARA SÛRESİ

Bu sûre'nin tamanının Medine'de indiğine dair ittifak vardır. Medine'de ilk inen sûrelerdendir. 286 âyettir.

Sûreyi Takdim

Bakara sûresi, Kur'ân'ın en uzun sûresidir. Bu sûre, Medine'de inen diğer sûreler gibi teşri (hukuk) yönü ağır basan sûrelerdendir. Medine'de inen sûreler, genellikle müslümanların sosyal hayatlarında ihtiyaç duydukları prensipleri ve hukukî esasları ihtiva eder.

Bu mübarek sûre itikat, ibadet, muamelat, ahlak, evlenme, boşanma, iddet ve benzeri şer'i hükümlerin büyük bir bölümünü kapsar.

Sûrenin ilk âyetleri, bahtiyar ve bedbaht kişiler arasında bir mukayese yapmak için, mü'min, kâfir ve münafıkların sıfatlarından bahseder, imanın, küfür ve nifâkın hakikatını açıklar.

Sonra insanın ilk yaratılışını ele alır ve insanlığın babası Adem (a.s.)'in kıssasını ve o yaratılırken meydana gelen ve Allah'ın insanoğluna yapmış olduğu lütfa delâlet eden enteresan olaylara değinir.

Daha sonra, Ehli kitap, özellikle İsrailoğulları "Yahudiler" konusunu geniş bir şekilde ele alır. Zira Yahudiler Medine-i Münevvere'de müslümanlara komşu idiler. Bu sebeple sûre, onların hile ve desiselerine, şerir ruhlarının hususiyetlerinden olan alçaklık, gaddarlık, hainlik, sözde durmama ve ahdi bozma gibi kötü huylarına karşı mü'minleri uyarır. Ayrıca bu fesatçı ırk tarafından işlenen ve onların büyük zarar ve tehlikelerini gösteren kötülüklerine ve çirkin davranışlarına karşı dikkat çeker. Bu mübarek sûrenin üçte birinden fazlası Yahudilerden bahseder. Onlarla ilgili olan bölüm, "Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimetlerimi hatırlayın"[1] meâlindeki âyetle başlar ve "bir zamanlar Rabbi İbrahim'i bir takım kelimelerle denemişti de, o da onları tam olarak yerine getirmişti."[2] meâlindeki âyete kadar devam eder.

Sûrenin diğer bölümleri hukukî mevzuları ele alır. Zira müslümanlar İslâm devletini yeni kurmakta oldukları için, gerek ibadet, gerekse muamelat sahalarında hayatlarında takip edecekleri ilahî esaslara ve semâvî kanunlara daha fazla muhtaç idiler. Bundan dolayı sûrenin büyük bir kısmı hukukî mevzuları ele alır. Bunları şöyle özetleyebiliriz: "Oldukça geniş bir şekilde oruçla ilgili hükümler, hacc ve umre ile ilgili hükümler, Allah yolunda cihatla ilgili hükümler, evlenme, boşanma, süt emzirme, iddet, putperest kadınlarla evlenmenin yasaklığı, ay halinde kadınlara

1 Bakara, 2/40.
2 Bakara, 2/124.

yaklaşmanın sakıncaları ve aile hukuku ile ilgili diğer konular. Çünkü aile toplumun ilk nüvesini teşkil eder."

Yine bu mübarek sûre toplumu tehdid eden ve onun yapısını bozan "faiz günahı"ndan bahseder ve faizcilere şiddetle hücum eder. Faizle işlem yapan veya ona teşvik edenlere karşı Allah ve Rasulü tarafından harp ilan edildiğini bildirir ve şöyle der: "Ey iman edenler! Allah'tan korkun. Eğer gerçekten inanıyorsanız, halen mevcut faiz alacaklarınızı bırakın. Şayet (faiz hakkında söylenenleri) yapmazsanız, Allah ve Rasulü tarafından açılan savaştan haberiniz olsun. Eğer tevbe edip vaz geçerseniz, sermayeniz sizindir, ne haksızlık etmiş, ne de haksızlığa uğramış olursunuz".[3]

Faizle ilgili âyetlerin peşinden, insanların amellerine göre, hayırsa hayır, şer ise şer muamele görecekleri o korkunç günden sakındırma ile ilgili âyetler gelir. "(Hep birden) Allah'a döndürüleceğiniz, sonra da her şahsa hak ettiğinin eksiksiz verileceği ve kimsenin haksızlığa uğratılmayacağı bir günden sakının."[4] Bu âyet, Kur'ân-ı Kerîm'in son inen âyeti ve gökten yere inen vahyin sonuncusudur. Bu âyetin inişi ile vahy kesilmiş ve Rasulullah (s.a.v.) risalet görevini îfâ edip emaneti tebliğ ettikten sonra vefat etmiştir.

Bu mübarek sûre mü'minleri tevbe etmeye, Allah'a yönelmeye, üzerlerindeki ağır yüklerin kaldırılması için O'na yakarmaya, kâfirlere karşı zafer istemeye ve iki cihan saadeti için dua etmeye teşvik ile sona erer: "Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği işleri de yükleme. Bizi affet! Bizi bağışla! Bize acı! Sen bizim mevlamızsın, kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et".[5]

İşte bu şekilde, bu mübarek sûre, başı ile sonu arasında güzel bir insicam sağlamak ve sûreyi en güzel bir şekilde derli toplu olarak göstermek için, mü'minlerin güzel vasıflarını anlatarak başlamış ve onların duaları ile sona ermiştir.

SÛRENİN İSMİ

Hz. Musa (a.s.) zamanında vuku bulan parlak bir mucizenin hatırasını yaşatmak için bu mübarek sûreye "Bakara sûresi" adı verilmiştir. Olay şöyle cereyan etmiştir: İsrailoğulları'ndan bir şâhıs öldürülmüş, fakat katili bulunamamıştı. Belki kâtili bulabilirler diye durumu Hz. Musa (a.s.)'ya arz ettiler. Bunun üzerine Allah Teâlâ Musa (a.s.)'ya onların bir sığır kesmelerini ve sığırın bir parçasını maktüle vurmaları emrini bildirdi.

Böylece Allah'ın izniyle maktül dirilecek ve katilin kim olduğunu onlara bildirecekti. Bu da, mahlukatın öldükten sonra tekrar diriltileceklerine dair, Yüce Allah'ın kudretini gösteren bir delil olacaktı. Yeri gelince bu kıssa inşaallah genişçe ele alınacaktır.

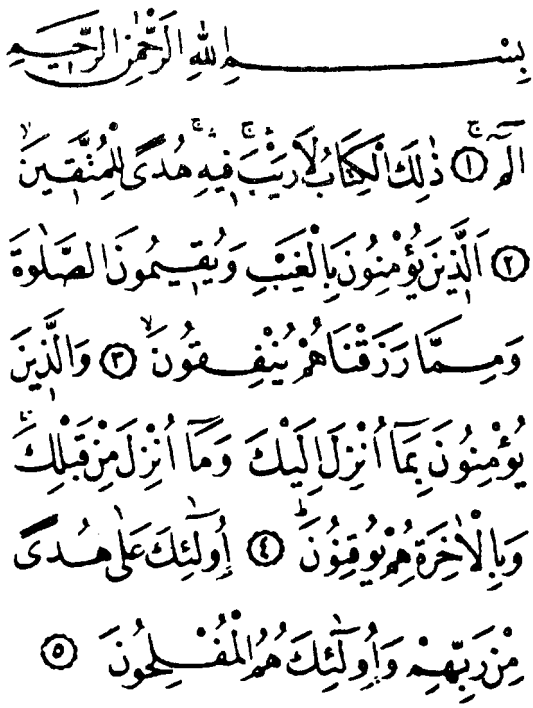
---

3 Bakara sûresi, 2/278, 279.
4 Bakara sûresi, 2/281.
5 Bakara sûresi, 2/286.

BAKARA SÛRESİNİN FAZİLETİ

Bu sûrenin fazileti hakkında Rasulullah (s.a.v.)'den şöyle bir hadis rivayet olunmuştur: "Evlerinizi kabirlere çevirmeyiniz. Şüphesiz Şeytan, Bakara sûresi'nin okunduğu evden kaçar."[6] Başka bir hadiste de şöyle buyurulmuştur: "Bakara sûresini okuyunuz. Çünkü onu okumak bereket, terketmek ise pişmanlıktır. Sihirbazlar ona güç yetiremezler."[7]

6 Müslim, Müsafirin, 212; Tirmizî, Fezailu'l-Kur'ân, 2.
7 Müslim, Müsafirin, 252.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ
الٓمٓ ① ذَٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ ۛ فِيهِ ۛ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ ۙ
② الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ
وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ۙ ③ وَالَّذِينَ
يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ ۚ
وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ۚ ④ أُولَٰئِكَ عَلَىٰ هُدًى
مِّن رَّبِّهِمْ ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ⑤

1. Elif, Lâm, Mim!

2. Kendisinde hiçbir şekilde şüphe olmayan bu kitap, müttekîler için bir hidayet kaynağı ve yol göstericidir.

3. O müttekîler ki, görülmeyene inanırlar, namaz kılarlar, kendilerine verdiğimiz mallardan Allah yolunda harcarlar.

4. Yine onlar, sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler ve ahiret gününe kesinkes inanırlar.

5. İşte onlar, Rabblerin'den gelen bir hidayet üzerindedirler ve onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.

KELİMELERİN İZAHI

ريب : Rayb, kuşku ve şüphe demektir. Araplar, kişi bir şeyden kuşkulandığında ارتاب "kuşkulandı", kuşkulu bir iş için de امـــر مـــريب tabirini kullanırlar. Zemahşeri bu kelimeyi şöyle açıklar: Rayb, راب fiilinin masdarıdır. Bir şey, bir kimseyi şüpheye düşürdüğünde رابه "Onu kuşkulandırdı" denir. "Raybe", nefsin sıkıntı ve ızdıraba düşmesidir. Zamanın musibetlerine de ريب الزمـان "Raybu'z-zaman" denir.[8]

المتقين : Takvâ kelimesi, kötü şeyden sakınmak manasına gelen ittika kelimesinden alınmıştır. Takvâ, kişi ile kötü şey arasında bir engel kabul edilir. Meşhur câhiliyye şâiri Nâbiğa ittikayı bu manada kullanmıştır: سـقط النصـيف ولـم ترد اسقاطه فتناولته واتقتنا باليد "Kadın düşürmek istemediği halde baş örtüsü düştü. Onu aldı ve bizden eliyle korundu" Buna göre muttakî, zarar veren şeylerden kendini koruyandır. Bu manada itaat vesilesiyle Allah'ın azabından korunan kimseye müttaki denir. Genel olarak takvâ "kulun Allah'ın emirlerine sarılması ve yasaklarından sakınması manasına gelir."

الغيب : Gayb, duyu organlarının idrakinin dışında kalan şey demektir. Gizli ve saklı olan herşeye gayb denir. Cennet, Cehennem, haşr ve neşir bu kabildendir. Rağıb el-İsfehânî gaybı: "duyu organlarının algılayamayacağı şeydir"[9] diye tarif eder.

المفلحون: Felâh, başarmak ve kazanmak demektir. Ebû Ubeyde: "Bir miktar hayır elde eden herkese müflih denilir"[10] der. Beyzâvî de bu kelimeyi şöyle açıklar: "Müflih, zafer yolları kendisine açılmışçasına, istediğini elde eden kimse demektir."[11] Felah, lügatte: "Yarmak ve kesmek" manalarına gelir. Arapların ان الحديد بالحديد يفلح "Demir demirle yarılır", sözünde felah kelimesi bu manada kullanılmıştır. Yeri, sabanla yardığı için, çiftçiye de "fellah" denilmiştir.

ÂYETLERİN TEFSİRİ

1. الم Bu mübarek sûre, müttekilerin vasıflarını anlatarak başlar. Sûrenin, huruf-i mukatta'adan olan الـم şeklindeki heca harfleriyle başlaması, Kur'ân'dan yüz çevirenlerin dikkatlerini çeker. Zira ilk anda, kendi aralarındaki konuşmalarında alışık olmadıkları lafızlar, bir tokmak gibi kulaklarına vurmakta ve kendilerine

8 el-Keşşaf, I/27.
9 er-Rağıp el-İsfehânî, el-Müfredât, s. 367, Beyrut, ty.
10 Mecâzü'l-Kur'ân, 29.
11 Beyzâvî Tefsiri, I/10.

söylenecek olan âyetlere karşı dikkatleri çekilmektedir. Bu harfler ve benzerlerinde Kur'ân'ın icazını gösteren işaretler vardır. Çünkü bu kitap, onların kendi aralarında konuştukları harf ve kelimelerden meydana gelmiştir. Buna rağmen Kur'ân'ın bir benzerini getirememeleri O'nun icazına büyük bir delildir. Büyük âlim İbn Kesîr şöyle der: "Sûre başlarında bu harflerin zikredilmesi, Kur'ân'ın icazını açıklamak ve insanların kendi konuşmalarında kullandıkları harf ve kelimelerden meydana geldiği halde Onun bir benzerini getirmekten âciz olduklarını göstermek içindir." Araştırmacıların çoğunun görüşü böyledir. Zemahşerî bu görüşü Keşşaf adlı tefsirinde şiddetle savunmuş, İbni Teymiyye de bunu kabul etmiştir. İbn Kesîr, şöyle devam eder: Bundan dolayı, bu harflerle başlayan her sûrede mutlaka Kur'ân'ın zaferi, icazı ve azameti zikredilir. Mesela: "الم"[13] "المص كتاب انزل إليك"[12] "الم ذلك الكتاب" ve benzeri "حم والكتاب المبين انا انزلناه في ليلة مباركة انا كنا منذرين"[14] "تلك ايات الكتاب الحكيم" âyet-i kerîmeler Kur'ân ın icazını gösteren âyetlerdir."[15]

2. ذٰلِكَ الْكِتَابُ لا رَيْبَ فِيهِ Ey Muhammed! Sana indirilen bu Kur'ân öyle bir kitaptır ki, hiçbir kitap ona denk gelemez. لا ريب فيه Düşünüp tefekkür eden veya hazır bulunup da onu dinleyen kimse, onun Allah katından geldiğinden şüphe etmez. هُدًى لِلْمُتَّقِينَ Allah'ın emirlerine sarılmak, nehiylerinden sakınmak sûretiyle O'nun gazabından korunan ve itaat etmek sûretiyle de O'nun azabından kurtulan müttakî mü'minleri için bir yol göstericidir. İbn Abbas, müttekîleri: "Şirkten sakınan ve Allah'a itaat eden kimselerdir." diye tarif eder. Hasan el-Basrî, bu müttekîleri açıklarken "onlar, kendilerine haram kılınandan sakındılar ve kendilerine farz kılınanı yerine getirdiler" demiştir.

Daha sonra Allah Teâlâ bu müttekilerin vasıflarını şöyle anlatır.

3. الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ Onlar görmedikleri ve duyu organları ile algılayamadıkları yeniden dirilme, Cennet, Cehennem, sırat, hesap, ve bunların dışında Kur'ân'ın veya Peygamber (s.a.v.)'in haber verdiği her şeyi tasdik ederler. وَيُقِيمُونَ الصَّلاةَ Şartları, rükünleri, edebleri ve huşu ile en mükemmel bir şekilde namazlarını edâ ederler. İbn Abbas Şöyle der: Namazı ikame etmek, rükû, sücûd, tilavet ve huşuunu tam yapmak demektir.[16] وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ Kendilerine verdiğimiz mallardan iyilik ve ihsan yollarında harcar ve sadaka verirler. Âyetin manası umûmî olup zekat, sadaka ve diğer harcamaları ihtiva eder. İbn Cerîr'in tercihi budur. İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre, bu âyetteki infaktan maksat, malların zekatını vermektir. İbn Kesîr de şöyle der: Allah Teâlâ çok defa, namaz ile mallardan yapılan infakı bir arada zikretmiştir. Zira namaz Allah'ın hakkı olup kendisini birlemeyi, ona saygıyı ve onu övgüyü kapsar. İnfak ise kulun hakkı olup Allah'ın kullarına bir iyiliktir.

12 A'raf Sûresi, 7/1-2.
13 Lokman Sûresi, 31/ 1-2.
14 Duhan Sûresi 44/ 1-3.
15 Muhtasaru İbn Kesîr 1/ 27.
16 Taberî, I/79. Mısır- 1321; Muhtasaru İbn Kesîr I/29, Celâleyn.

Vacip olan harcamalar ile farz olan zekatın her ikisi de bu âyetin manasına dahildir.

4. وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ "Onlar, Allah'tan sana gelen ve senden önceki peygamberlere gelen herşeye inanırlar. Allah'ın kitapları ve peygamberleri arasında bir ayrım yapmazlar. وَبِالآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ Onlar, hiçbir şek ve şüpheye yer vermeksizin, bu dünyadan sonra gelecek olan ahiret yurduna, orada vuku bulacak olan yeniden dirilme, ceza, Cennet, Cehennem, hesap ve mizana kesin olarak inanırlar. Ahirete, dünyadan sonra geldiği için ahiret ismi verilmiştir.

5. أُولَئِكَ عَلَى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ "Yukarıda geçen bu yüce sıfatları taşıyan o kimseler, Allah tarafından ihsan edilen bir nur, delil ve basiret üzeredirler. وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ İşte onlar, naim Cennetlerinde yüksek dereceleri elde edenlerdir.

EDEBÎ SANATLAR

Bu mübarek âyetler beyan ve bedi'den birçok edebî sanatı ihtiva eder. Bunları şöyle özetleyebiliriz.

1. هدى للمتقين "Müttekîler için kılavuz" ifadesinde mecaz-ı aklî vardır. Çünkü burada hidayet, Kur'ân'a isnat olunmuştur. Bu ise, sebebe isnat kabilindendir. Gerçekte hidayete erdiren Allah Teâlâ'dır. Dolayısıyle burada mecâz-ı aklî vardır

2. ذلك الكتاب "Bu kitab" ifadesinde, Kur'ân'ın şanının yüceliğini ve mertebesinin yüksekliğini ifade etmek için, uzaklık ifade eden ذلك kelimesi ile yakına işaret edilmiş ve mertebenin erişilmez derecedeki yüceliği, hissî uzaklık menziline indirilmiştir.

3. اولئك على هدى ... واولئك هم المفلحون "Onlar bir hidayet üzeredirler ve kurtuluşa ermişler ancak onlardır." âyetinde müttekilerin şanının yüceliğini vurgulamak için اولئك ism-i işâreti iki defa zikredilmiştir. هم zamiri ise hasr ifade etmek için kullanılmıştır. Sanki, "kurtuluşa erenler onlardır, başkaları değildir," denilmiştir.[17]

17 Muhtasaru İbn Kesîr, I/30:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ
لَا يُؤْمِنُونَ ۝٦ خَتَمَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَعَلَىٰ سَمْعِهِمْ ۖ وَعَلَىٰ
أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ۝٧

6. Gerçek şu ki, kâfir olanları korkutsan da korkutmasan da onlar için birdir, iman etmezler.

7. Zira Allah onların kalplerini mühürlemiştir. Onların kulaklarına ve gözlerine de bir çeşit perde gerilmiştir ve onlar için büyük bir azab vardır.

KELİMELERİN İZAHI

كفروا : Küfür, lügatte nimeti örtmek manasına gelir. Kâfire, nimeti inkâr ettiği ve onu örttüğü için "kâfir" denilmiştir. Tohumu toprağa gömene ve geceye kâfir denilmesi de bu kabildendir. "Ziraatçıların da hoşuna giden bitkisi gibi"[18] meâlindeki âyette de كفار kelimesi bu manada kullanılmıştır. Gece de, karanlığı ile herşeyi örttüğü için "kâfir" diye isimlendirilmiştir

انذرتهم: İnzâr, korkutarak haber vermektir. Korkutma olmazsa buna inzâr değil, i'lâm ve ihbâr denilir.

ختم : Hatm, içine herhangi bir nesne girmesin diye, birşeyi kapatıp üzerini mühürlemek demektir. Kitabı hatmetmek de bu kelimeden gelir.

غشاوة : Gışâvet, perde demektir. Araplar, bir kimse bir şeyin üzerine perde çektiğinde "ğaşşâhu" derler. Kıyamet manasına gelen gâşiye de bu köktendir. O da verdiği korkularla insanları sarar.

BU ÂYETLERİN ÖNCEKİ ÂYETLERLE MÜNÂSEBETİ

Allah Teâlâ bundan önceki âyetlerde mü'minlerin vasıflarını zikrettikten sonra, iki sınıf arasındaki farkı açıkça göstermek için bu âyetlerde de kâfirlerin vasıflarını anlattı. Esasen iyilerle kötüleri mukayese etmek ve bahtiyarlarla bedbahtlar arasındaki farkı göstermek hususunda Kur'ân-ı Kerîm'in üslubu da budur. "Zira eşya zıddıyle bilinir."

18 Hadid Sûresi, 57/20.

ÂYETLERİN TEFSİRİ

6. إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا Ey Muhammed! Allah'ın âyetlerini inkâr eden ve senin peygamberliğini yalanlayanlar var ya, سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ "Sen onları Allah'ın azabından korkutarak sakındırsan da, sakındırmasan da, onlar için farketmez" Onlar senin getirdiğine inanmazlar. Boşuna onların iman etmelerini bekleyip de kendini yıpratma. Bu âyette, kavminin kendisini yalanlamasına karşı Peygamber (s.a.v.)'e bir teselli vardır. Sonra, Allah Teâlâ onların iman etmemelerinin sebebini şu şekilde açıklar:

7. خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ Allah onların kalplerini mühürlemiştir. Artık o kalplere herhangi bir nur girmeyeceği gibi, onlarda iman nuru da parlamaz. Müfessirler şöyle der: "Hatm, kapatıp mühürlemek demektir. Bu da şöyle olur: Kalplerdeki günahlar çoğalınca, onlardaki basiret nuru silinir. Artık böyle kalplere iman, girecek bir yol bulamadığı gibi, küfür de bunlardan çıkış yolu bulamaz. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Tam aksine, küfürleri sebebiyle Allah o kalpler üzerine mühür vurmuştur"[19] وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ "Onların kulakları ve gözleri üzerinde perde vardır." Dolayısıyle hidayet nurunu göremez, hakkı işitemez, anlayamaz ve idrak edemezler. Zira onların gözleri ve kulakları sanki kalın perdelerle kapatılmıştır. Bundan dolayı hakkı görüp de ona uyamazlar, işitip de onu koruyamazlar. Ebû Hayyân şöyle der: "Allah, hakkı kabul etmedikleri için kulaklarını ve hidayet nurunu görmek istemedikleri için de gözlerini, menfezleri kapatılmış, kendisine yararı olan herhangi bir şeyin içeri girmesine engel olan bir örtü ile örtülmüş ve üzeri mühürlenmiş bir kaba benzetti. Yani bu organlar sıhhatli olmalarına ve idrak güçlerinin yerinde olmasına rağmen, hayrı görme, işitme ve onu kabul etme melekelerinden mahrumdurlar.

Bu âyette istiâre sanatı vardır.[20] وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ Allah'ın âyetlerini yalanlamaları, küfürleri ve cürümleri sebebiyle, onlar için ahirette şiddetli ve sonsuz bir azap vardır.

EDEBÎ SANATLAR

1. سواء عليهم ءانذرتهم ام لم تنذرهم لا يؤمنون "Onları korkutsan da korkutmasan da aynıdır, onlar iman etmezler" âyetinde, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kâfirlerin iman etmesini beklememesi ifade edilmektedir. Bu cümle onların küfür ve taşkınlıktaki aşırılıklarına ve iman kabiliyetlerinin olmayışına dikkat çekmektedir. Onların kesinlikle iman etmeyecekleri vurgulanmıştır.

2. ختم الله على قلوبهم "Allah onların kalplerini mühürledi" ifadesinde latif bir "istiâre-i tasrîhiyye" vardır. Allah, hakkı kabul etmedikleri için onların kalplerini, kurtuluşa çağıran peygamberi dinlemedikleri için kulaklarını, ve hidayet nurunu

19 en-Nisâ, 4/155. Geniş bilgi için bakınız, Muhtasaru İbn Kesîr, 7/32. Beyrut, 1981.
20 el-Bahru'l-muhît, I/51.

görmek istemedikleri için de gözlerini, menfezleri kapatılmış, kendisine yararı olan herhangi bir şeyin içeri girmesine engel olan bir örtü ile örtülmüş ve üzeri mühürlenmiş bir kaba benzetti. Allah Teâlâ, istiâre-i tasrîhiyye yoluyla, "hatm" ve "gışâve" kelimelerini müstear olarak kullandı.[21]

21 Şerif Radî, Telhîsu'l-Beyân, I/3; Ebû Hayyân, el-Bahru'l-muhît, I/51.

وَمِنَ النَّاسِ
مَنْ يَقُولُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ ۘ
⑧ يُخٰدِعُونَ اللّٰهَ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا ۚ وَمَا يَخْدَعُونَ اِلَّآ
اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ۘ ⑨ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ ۙ فَزَادَهُمُ اللّٰهُ
مَرَضًا ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ۢ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ ⑩ وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ
لَا تُفْسِدُوا فِي الْاَرْضِ ۙ قَالُٓوا اِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ ⑪ اَلَآ اِنَّهُمْ هُمُ
الْمُفْسِدُونَ وَلٰكِنْ لَا يَشْعُرُونَ ⑫ وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ اٰمِنُوا كَمَآ اٰمَنَ
النَّاسُ قَالُٓوا اَنُؤْمِنُ كَمَآ اٰمَنَ السُّفَهَآءُ ۗ اَلَآ اِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَآءُ
وَلٰكِنْ لَا يَعْلَمُونَ ⑬ وَاِذَا لَقُوا الَّذِينَ اٰمَنُوا قَالُٓوا
اٰمَنَّا ۚ وَاِذَا خَلَوْا اِلٰى شَيٰطِينِهِمْ ۙ قَالُٓوا اِنَّا مَعَكُمْ ۙ اِنَّمَا
نَحْنُ مُسْتَهْزِءُونَ ⑭ اَللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ
فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ⑮ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلٰلَةَ
بِالْهُدٰى ۠ فَمَا رَبِحَتْ تِّجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ⑯
مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا ۚ فَلَمَّآ اَضَآءَتْ مَا حَوْلَهُ
ذَهَبَ اللّٰهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَّا يُبْصِرُونَ ⑰ صُمٌّۢ
بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ⑱ اَوْ كَصَيِّبٍ مِّنَ السَّمَآءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ
وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ ۚ يَجْعَلُونَ اَصَابِعَهُمْ فِٓي اٰذَانِهِمْ مِّنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ
الْمَوْتِ ۭ وَاللّٰهُ مُحِيطٌۢ بِالْكٰفِرِينَ ⑲ يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ
اَبْصَارَهُمْ ۭ كُلَّمَآ اَضَآءَ لَهُمْ مَّشَوْا فِيهِ ۙ وَاِذَآ اَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا ۭ وَلَوْ
شَآءَ اللّٰهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَاَبْصَارِهِمْ ۭ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ
قَدِيرٌ ۝ ⑳

8. İnsanlardan bazıları da vardır ki, inanmadıkları halde "Allah'a ve ahiret gününe inandık" derler.

9. Onlar (kendi akıllarınca) güya Allah'ı ve mü'minleri aldatırlar. Halbuki onlar ancak kendilerini aldatırlar ve bunun farkında değillerdir.

10. Onların kalplerinde bir hastalık vardır. Allah da onların hastalığını çoğaltmıştır. Söylemekte oldukları yalanlar sebebiyle de onlar için elem verici bir azap vardır.

11. Onlar, "Yeryüzünde fesat çıkarmayın" denildiği zaman: "Biz ancak ıslah edicileriz" derler.

12. Şunu bilin ki, onlar bozguncuların ta kendileridir, lâkin anlamazlar.

13. Onlara, "insanların iman ettiği gibi siz de iman edin" denildiği vakit "Biz hiç, sefihlerin iman ettikleri gibi iman eder miyiz?" derler. Biliniz ki, gerçek beyinsizler onlardır, fakat bunu bilmezler.

14. (Bu münafıklar) mü'minlerle karşılaştıkları vakit iman ettik" derler. Halbuki şeytanları ile başbaşa kaldıklarında: "Biz sizinle beraberiz, biz onlarla sadece alay ediyoruz" derler.

15. Gerçekte, Allah onlarla alay eder, azgınlıklarında onlara fırsat verir, bu yüzden onlar bir müddet başıboş dolaşırlar.

16. İşte onlar, hidayete karşılık dalâleti satın alanlardır. Ancak onların bu ticareti kazançlı olmamış ve kendileri de doğru yola girememişlerdir.

17. Onların durumu, (karanlık gecede) bir ateş yakan kimse misalidir. O ateş yanıp da etrafını aydınlattığı anda Allah, hemen onların aydınlığını giderir ve onları karanlıklar içinde bırakır, göremezler.

18. Onlar sağırlar, dilsizler ve körlerdir. Bu sebeple onlar geri dönmezler.

19. Yahut gökten sağnak halinde boşanan, içinde yoğun karanlıklar, gürültü ve yıldırımlar bulunan yağmur (a tutulmuş kimselerin durumu) gibidir. O münafıklar yıldırımlardan gelecek ölüm korkusuyla parmaklarını kulaklarına tıkarlar. Halbuki Allah, kâfirleri çepeçevre kuşatmıştır.

20. Şimşek sanki gözlerini çıkaracakmış gibi çakar, onlar için etrafı aydınlatınca orada biraz yürürler, karanlık, üzerlerine

çökünce de oldukları yerde kalırlar. Allah dileseydi elbette onların kulaklarını sağır, gözlerini kör ederdi. Allah şüphesiz her şeye kadirdir.

BU ÂYETLERİN ÖNCEKİ ÂYETLERLE MÜNÂSEBETİ

Allah Teâlâ, sûrenin başında önce mü'minlerin, sonra da kâfirlerin vasıflarını, burada da münafıkların vasıflarını anlattı. Bunlar üçüncü sınıfı teşkil eden ve küfrünü gizleyip mü'min görünen kimselerdir. Allah, bunlardan gelecek tehlikenin büyüklüğüne ve verecekleri zararın çokluğuna dikkat çekmek için 13. âyette uzun uzun açıklama yaptı. Ayrıca münafıkların durumlarını daha iyi açıklamak, ruhlarında taşıdıkları dalâlet ve nifâk karanlığını izah etmek ve bunların hallerinin varacağı helâk ve felaketi göstermek için bu âyetlerde iki de darb-ı mesel getirmiştir.

KELİMELERİN İZAHI

يخادعون : Tuzak kuruyorlar. Hıdâ'; hile, tuzak ve riya manalarında kullanılır. Asıl itibariyle, "gizlemek" manasına gelir. "Zaman", bela ve musibetleri gizlediği için, ona da خادع (hâdi') ismi verilir. Ev halkını içinde koruyup muhafaza ettiği için, küçük eve de مخداع (mihdâ') denir.

المرض : Maraz, hastalık demektir. Sıhhatin zıddıdır. Maraz, ya vücut hastalığı gibi fiziki olur veya nifâk, haset ve riya gibi manevî olur. İbn Fâris şöyle der: "İnsanın sağlığını yok eden herhangi bir illet, veya münafıklık, veya herhangi bir şeydeki eksikliğe maraz denir."

لا تفسدوا: "Fesat çıkarmayınız". Fesat, doğruluktan sapmak manasına olup salâhın zıddıdır.

السفهاء : "Süfeha" Bu kelime, sefih kelimesinin çoğuludur. Sefih, câhil, dar görüşlü, kâr ve zarar gelecek şeyler hakkında bilgisi az olan kimse demektir. Kelimenin aslı, hafiflik manasına gelen sefehtir. Sıfat olarak sefih, aklı az demektir. Luğat âlimleri sefeh kelimesini akıl noksanlığını gerektirecek şekilde hafiflik ve dar görüşlülük olarak açıklarlar. Bunun zıddı hilimdir.[22]

طغيانهم : Tuğyan, her hususta haddi aşmaktır. "Su taştığı vakit sizi gemide biz taşıdık"[23] meâlindeki âyette de tuğyan kelimesi yükselmek ve haddi aşmak manalarında kullanılmıştır. Bu kelimeden türemiş olan طاغية (Tâğiye) kelimesi de inatçı ve zorba demektir.

يعمهون : "Şaşkınlaşıyorlar" Ameh, bir şey hususunda tereddüt ve şaşkınlığa

22 Ezherî, Tezhibu'l-luğa, Cevherî, Sıhah, Firuzâbâdî, el-Kâmusu'l-muhît, (Sefeh maddesi).
23 el-Hakka sûresi, 69/11.

düşmektir. Bunun sıfatı olan عـمـيـه kelimesi ise şaşkın kimse manasına gelir. Ru'be: "Şaşkın ve müteredditler yüzünden doğru yolu bulamıyorum" ifadesinde ameh kelimesini bu manada kullanmıştır. Fahr-i Râzî şöyle der: "Ameh ile amâ eş anlamlıdır. Ancak amâ kelimesi daha umumi olup hem maddî, hem de manevî körlük için kullanılır. Ameh ise, ne tarafa gideceğini bilmeyen kimsenin tereddüt ve şaşkınlığı manasını ifade edip sadece manevî körlükte kullanılır.[24]

إشتروا : "Değiştirdiler" İştiranın asıl manası değiştirmek demektir. Bu da, istenilen şeyi elde etmek için değerini vermektir. Araplar, bir kimse birşeyi başka birşeyle değiştirdiğinde إشتراه (işterâhu) derler. Şâir şöyle der:

فـان تزعـمـيني كنت اجـهل فـيكم فـاني اشـتـريت الحلم بعـدك بالجـهل

Sizin aranızda benim hâlâ câhil olduğumu sanıyorsan, bilesin ki ben senden sonra cehaleti hilimle değiştirdim.

صم : Summ أصم (esamm) kelimesinin çoğulu olup sağırlar demektir.

بكم : Bukm, ابـكـم (ebkem) kelimesinin çoğuludur. Konuşamayan dilsizler demektir.

عمي : Umy أعمى (A'ma) kelimesinin çoğuludur. Körler demektir.

صيب : Sayyib, bol yağmura derler. صـوب (savb) kelimesinden türetilmiştir. Savb ise, şiddetli olarak inmek demektir. Şâir şöyle der:

سـقـتك روايا المزن حـيـث تصـوب

"Sicim gibi yağmur indiren bulutlar seni suladı" demiştir.

الصواعق : Savâik, صـاعـقـة (sâika) kelimesinin çoğuludur. Sâika ise, değdiği herşeyi yakan ateştir. Şiddetli ses manasına gelen sa'k kelimesinden türemiştir.

السماء : Semâ, lügatte kişinin üstünde olan ve onu gölgelendiren her şeye denir. Evin tavanına sema denilmesi de bundandır. Yağmur semadan indiği için yağmura da semâ denir. Şâir şöyle der:

اذا سـقـط السـمـاء بأرض قـوم رعـيـناه وان كـانوا غـضـابا

Bir kavmin toprağına yağmur yağdığı zaman, onlar kızsalar da biz orada hayvanlarımızı otlatırdık.

يخطف : "Yakalar" Hatf, sür'atle yakalamak demektir. "Ancak bir söz kapan olursa onu delen ve yakan bir alev takip eder"[25] meâlindeki âyette de bu manaya kullanılmıştır. Süratinden dolayı kırlangıca "huttaf" denilmiştir. Hâtif, bir şeyi son derece hızlı yakalayan demektir.

24 et-Tefsîru'l-kebîr, II/71.
25 Saffat sûresi, 37/10.

ÂYETLERİN NUZÛL SEBEBİ

İbn Abbas (r.a.)'dan şöyle nakledilmiştir: "Bu âyetler Abdullah b. Übeyy b. Selûl, Muattib b. Kuşeyr ve Cidd b. Kays gibi Ehl-i Kitab münafıkları hakkında inmiştir. Onlar mü'minlerle karşılaştıkları zaman iman ve tasdik eden kimseler olarak görünüyorlar ve: "Biz Muhammed (s.a.v.)'in vasıf ve özelliklerini kendi kitabımızda görüyoruz, diyorlardı."[26]

ÂYETLERİN TEFSİRİ

8. وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللهِ وَبِالْيَوْمِ الآخِرِ "İnsanlardan bir grup vardır ki, dilleriyle, Allah'ı ve O'nun peygamberini indirdiği açık âyetleri tasdik ettik, öldükten sonra yeniden dirilmeye iman ettik derler, وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ "Halbuki onlar gerçekten tasdik etmiş ve inanmış değillerdir." Çünkü onlar bu sözleri, inanca ve tasdike dayanmayan bir söz ile söylerler.

Beyzâvî şöyle der: Bunlar, mü'minlerle kâfirler arasında kalan üçüncü sınıftır. Bunlar, kalben inanmadıkları halde, ağızlarıyla "inandık" diyenlerdir. Kâfirlerin en kötüsü ve Allah'ın en çok buğzettiği kimseler bunlardır. Çünkü onlar hile ve istihza yoluyla küfrü gizleyip onu imanla karıştırmışlardır. Onun içindir ki Yüce Allah onların kötülük ve câhilliklerini geniş bir şekilde açıkladı. Onlarla ve onların yaptıklarıyla alay etti. Onların sapıklık ve azgınlıklarını tescil etti. Ve haklarında bir darb-ı mesel getirdi.[27]

9. يُخَادِعُونَ اللهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا İnkârda ısrar etmelerine rağmen iman etmiş görünmekle hilekârların yaptığını yapıyorlar, o câhil kafalarıyla Allah'a hile ettiklerine, bu durumlarının onun katında kendileri için fayda sağlayacağına ve bazı mü'minleri kandırdıkları gibi Allah'ı da kandırabileceklerine inanıyorlar. Bilmiyorlar ki, Allah aldatılamaz. Zira hiçbir şey ona gizli kalmaz. İbn Kesîr şöyle der: "Nifâk, hayır gösterip arkasında bir şer gizlemektir. Nifâk itikadî ve amelî olmak üzere iki nevidir. İtikaden münafık olan kimse ebedî Cehennemde kalır. Amelen münafıklık ise en büyük günahlardandır. Çünkü münafığın sözü fiiline, içi dışına uymaz. Münafıkların vasıflarını anlatan âyetler, Medenî sûrelerde inmiştir. Çünkü Mekke'de münafıklık yoktu, tam aksine açıkça küfür vardı.[28] وَمَا يَخْدَعُونَ إِلاَّ أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ Gerçekte onlar sadece kendilerini aldatırlar, çünkü yaptıklarının vebali kendilerine dönecektir. Ancak bunun farkına varamaz ve anlayamazlar. Zira onlar sürekli hamâkat ve gaflet içindedirler.

10. فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللهُ مَرَضًا Onların kalplerinde şüphe ve nifâk vardır. Allah onların pisliklerini ve sapıklıklarını daha da arttırsın. Bu cümle dua cümlesidir. İbn Eslem, bu hastalığın dinî bir hastalık olduğunu, bedenî bir hastalık olmadığını ifade eder ve şöyle tarif eder: "Nifâk hastalığı, insanlar arasında İslâm döneminde

26 Fahr-ı Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr, II/6.
27 Beyzâvî Tefsiri, I/ 11.
28 Muhtasaru İbn Kesîr, I/33.

ortaya çıkan bir şüphedir. Allah, bu hastalığı taşıyanların hastalığını ve kuşkularını daha da arttırmıştır.[29]

وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ Mü'min olduklarını iddia ederek yalan söylemeleri ve Allah'ın âyetleriyle alay etmelerinden dolayı onlar için elem verici bir azap vardır.

Sonra Yüce Allah onların çirkin davranışlarını ve şeni durumlarını beyan etmeye başladı ve şöyle buyurdu:

11. وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لا تُفْسِدُوا فِي الأَرْضِ İbn Mesud şöyle der: Yeryüzünde fesat çıkarmak küfürdür ve masiyetle amel etmek demektir. Kim Allah'a isyan ederse yeryüzünde fesat çıkarmış olur. Buna göre âyetin manası şöyledir: Bazı mü'minler onlara "fitne ve küfrü tahrik etmek ve Allah yolundan insanları alıkoymakla yeryüzünde fesat çıkarmayın" dediği zaman, قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ "Onlar, fesat çıkarmak asla bizim işimiz değildir. Biz sadece ıslah edici kimseleriz. Hayır ve iyiliğe koşarız. Bize bu şekilde hitap etmeniz doğru değildir" derler. Beyzâvî şöyle der: Onlar, kalplerindeki hastalık sebebi ile, fesadı salah şeklinde tasavvur ettiler. Allah, bu gibi kimseler hakkında şöyle buyurmuştur: Kötü işi kendisine güzel gösterilip de onu güzel gören kimse, (kötülüğü hiç istemeyen kimseye benzer) mi?".[30] Bundan dolayı Allah onların bu cevaplarını, cümleye iki pekiştirme edatı ile başlayarak şiddetli bir şekilde reddeder ve şöyle buyurur:

12. أَلا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَكِنْ لا يَشْعُرُونَ Ey insanlar! Dikkatli olunuz ve biliniz ki, gerçek fesatçı başkaları değil, onların kendileridir. Fakat kalplerinden iman nuru silindiği için bunu hissedip anlayamazlar" Bu âyete, dikkat çekme edâtı olan الا (elâ) ve pekiştirme edâtı olan ان (inne) ile başlanmıştır.

Ayrıca haberin marife olması, mübteda ile haber arasında zamir-i fasl girmesi ve onların şuursuzluklarını ifade etmek için istidrak manası ifade eden لكن (lâkin) edâtının gelmesi cümleyi daha da pekiştirmiştir.[31]

13. وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا كَمَا آمَنَ النَّاسُ Münafıklara: "Siz de, Peygamber (s.a.v.)'in arkadaşlarının inandığı gibi nifâk ve riya karıştırmadan sadakatle iman ediniz ve Allah'a iman ve itaatınızda samimi olunuz" denildiği zaman قَالُوا أَنُؤْمِنُ كَمَا آمَنَ السُّفَهَاءُ "Aklı kısa ve dar görüşlü olan câhiller gibi iman mı edelim?" derler. Münafıklar bu sözleriyle Süheyb-i Rûmî, Ammâr b. Yâsir, Bilâl-i Habeşî ve benzeri ashâb-ı kiramı kasdetmişlerdir. أنؤمن (enu'minu) kelimesindeki hemze, alay ve istihza ile birlikte inkâr manası ifade eder. Beyzâvî şöyle der: Münafıklar, mü'minlerin görüşlerinin yanlış olduğuna inandıkları veya onları küçümsedikleri için, onlara câhil beyinsiz dediler. Çünkü mü'minlerin çoğu fakir idiler. Süheyb ve Bilal gibi köleler bu

29 Muhtasaru İbn Kesîr, I/33.
30 Fâtır sûresi, 35/8.
31 Beyzâvî, I/12.

fakirlerdendir.[32] أَلا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ وَلَكِنْ لا يَعْلَمُونَ "Dikkatli olunuz ve biliniz ki, gerçek beyinsizler onlardır. Çünkü batıl yola giren, kuşkusuz beyinsizdir. Fakat onlar cehalet ve sapıklık içerisindeki bu durumlarını bilmezler" Allah Teâlâ'nın bu sözü, onların körlüklerini ve hidayetten uzaklıklarını en beliğ bir şekilde ifade etmektedir. Zira onların durumlarını pekiştirerek ve uyararak ifade etmekte ve beyinsizlerin ancak onlar olduğunu vurgulamaktadır.

Bundan sonra onların yapmacık davranışlarına ve münafıklıklarına dikkat çekerek şöyle buyurdu:

14. وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا Mü'minleri gördükleri ve onlara tesadüf ettikleri zaman münafıklık ve riyalarından dolayı, mü'min ve dost görünürler. وَإِذَا خَلَوْا إِلَى شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِئُونَ Sapıklık ve nifâk ehli olan reislerinin ve ileri gelenlerinin yanlarına dönüp onlarla başbaşa kaldıklarında da: Biz sizin dininizdeyiz ve sizin inandığınız gibi inanıyoruz. Biz onlara, iman etmiş görünmekle onlarla alay edip eğleniyoruz, derler. Allah Teâlâ onlara şöyle cevap vermektedir:

15. اللهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ Allah onlara önce mühlet verip sonra da istihzaları yüzünden onları ibret olacak bir şekilde cezalandıracaktır. İbn Abbas (r.a.) şöyle der: Allah, ilerde onları cezalandırmak için onlarla alay eder ve onlara mühlet verir. Nitekim bir âyet-i kerîmede şöyle buyurulmuştur: "Onlara mühlet veririm, ama benim cezam çetindir"[33] İbn Kesîr de şöyle der: Bu, Allah'ın alay etmelerine ve hilelerine karşılık olarak onları cezalandıracağını bildiren bir haberdir. Yani Allah, "Allah onlarla istihza eder" ifadesiyle, onların, yapmakla cezaya müstehak oldukları fiili vurgulamıştır. Her iki cümlede istihza lafzı kullanılmış olmakla birlikte, mana farklıdır.[34]

Müfessirler, Kur'ân-ı Kerîm'deki nazireleri (lafızları aynı, manaları farklı kelimeleri) bu şekilde yorumlamışlardır. Meselâ: وجزاء سيئة سيئة مثلها "Bir kötülüğün karşılığı, ona denk bir cezadır."[35] فمن اعتدي عليكم فاعتدوا عليه "Kim size saldırırsa, siz de ona saldırın."[36] buyurulmaktadır. Burada birinci saldırı zulüm, ikincisi adalettir. وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ Mühlet vermek ve onları sapıklık ve küfürleri içinde serbest bırakmak sûretiyle, tereddüt ve şaşkınlıklarını arttırır. Bu şaşkınlıktan kurtulamazlar. Çünkü Allah, onların kalplerini mühürlemiş ve gözlerini kör etmiştir. Dolayısıyla doğruyu göremez ve hidayete eremezler.

---

32 Beyzâvî, Aynı yer.

33 A'raf sûresi, 7/183.

34 İlm-i beyanda bu sanata "müşâkele" denilir. Müşâkele: İki cümlenin lafızda aynı, manada farklı olmasıdır. Şâirin sözünde de böyledir:

قالوا اقترح شيئا نجد لك طبخه قلت: اطبخوا إلي جبة وقميصا

Dediler ki, bir şey getir de onu senin için güzelce pişirelim, dedim ki: Bana bir cübbe ve gömlek dikiniz.

35 Şûra Sûresi, 42/40 "Bu mecâzı en mükemmel hale getiren bir edebî sanattır" el-Keşşâf, I/35.

36 Bakara Sûresi, 2/194.

16. أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوا الضَّلالَةَ بِالْهُدَى "Onlar, imanı küfürle değiştirenler ve hidayeti verip dalâleti alanlardır. فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ "Bu değiştirme ve alış-verişte kazançları olmadı. وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ "Bunu yapmakla hidayete ermiş de değillerdir." Çünkü onlar dünya ve ahiret saadetini kaybetmişlerdir.

Sonra Allah Teâlâ onların zararlarının büyüklüğünü açık bir şekilde ifade etmek için iki darb-ı mesel getirerek şöyle buyurdu:

17. مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا "Onların nifâktaki nitelikleri ve acaip durumları, ısınmak ve aydınlanmak için ateş yakan kimseye benzer" ki, o ateş yanar yanmaz söner ve o kimseyi zifiri karanlık ve şiddetli korku içerisinde bırakır. فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ "Ateş o şahsın etrafını aydınlatıp, o da etrafı görerek korkudan emin olup ateşle ünsiyet kazanınca, Allah onu tamamen söndürür, ateş dağılır, aydınlık yok olur" وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لا يُبْصِرُونَ "Onları yoğun karanlıklar ve şiddetli korkular için de bırakır da, şaşkın şaşkın dolaşırlar ve doğru yolu bulamazlar" İbn Kesîr şöyle der: Allah, münafıklar hakkında bu darb-ı meseli getirerek, hidayet yerine sapıklığı ve basiret yerine körlüğü tercih etmeleri hususunda, onları, aydınlanmak üzere ateş yakan bir kimseye benzetti. Ateş onun çevresini aydınlatıp da ondan yararlanmaya, onunla ünsiyet kazanmaya ve sağını ve solunu görmeye başlayınca, evet işte o bu haldeyken, birdenbire ateşi söner, zifiri karanlık içinde kalır, artık ne görebilir, ne de yolu bulabilir. İşte münafıklar da hidayet yerine dalâleti alma, doğruluk yerine eğriliği tercih etme hususunda böyledir. Bu darb-ı mesel onların önce iman edip sonra kâfir olduklarını göstermektedir. Onun içindir ki Allah, onların nurlarını gidermiş ve onları küfür, şüphe ve nifâk karanlıklarında, hayır yolunu bulamaz ve kurtuluş yolunu bilemez bir halde bırakmıştır.[37]

18. صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لا يَرْجِعُونَ "Onlar sağır gibidirler, hayrı işitmezler, dilsiz gibidirler" kendilerine menfaat sağlayacak şeyleri konuşamazlar; kör gibidirler, hidayeti göremez ve o yola giremezler. Dolayısıyla onlar içinde bulundukları eğrilik ve sapıklıktan dönemezler.

Yüce Allah, onların durumlarını daha fazla açıklığa kavuşturmak ve izah etmek için ikinci bir misal getirmekte ve şöyle buyurmaktadır:

19. أَوْ كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَاءِ Veya onların tereddüt ve şaşkınlık içerisindeki durumları, zifiri karanlıkta gök gürültüleri, şimşekler ve yıldırımlarla birlikte yağan şiddetli yağmura yakalanmış kimsenin durumu gibidir. فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ O bulutlar içerisinde zifiri karanlıklar, şiddetli gökgürültüleri ve göz kamaştıran şimşekler vardır. يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ İşte bu gürültülerin tehlikelerinden korunmak için parmaklarını kulaklarına sokarlar. Bu da aşırı derecedeki dehşet

37 Muhtasaru İbn Kesîr, I/36.

ve korkudan meydana gelmektedir حَذَرَ الْمَوْتِ O helâk edici gürültülerin neticesinde ölümden korktukları için, sanki bu davranışlarının kendilerini kurtaracağını zannederler. وَاللهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ Bu cümle, muteriza cümlesidir. Yani Allah Teâlâ gücü ile onları kuşatmıştır. Onlar Allah'ın iradesi ve dilemesi altındadırlar. Etrafı düşman tarafından kuşatılan kimsenin kurtulamadığı gibi, onlar da Allah'ın iradesinden kurtulamazlar.

20. يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ أَبْصَارَهُمْ Çok parlak, kuvvetli ve şiddetli olan şimşek, nerdeyse onların gözlerini süratli bir şekilde alacaktır. كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ O şimşek yolu her aydınlattıkça onun ışığında yürürler. وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا Sönüp de parıltıları yok olunca yürüyemez ve oldukları yerde kalırlar. Bu âyetler, onların ne derecede cehalet ve şaşkınlık içerisinde olduklarını tasvir eder. Gözlerinin nurunu giderip yok edeceğinden korkmalarına rağmen, bir şimşek çakıp da, parladığında fırsatı ganimet bilip birkaç adım atarlar, şimşek kesilip de parıltıları yok olunca, herhangi bir çukura düşme korkusuyla yürüyemez, oldukları yerde çakılıp kalırlar. وَلَوْ شَاءَ اللهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ "Allah dileseydi, gürültünün şiddetini arttırır da onların kulaklarını patlatır ve sağır ederdi, şimşeğin ışığını arttırır, gözlerinin nurunu giderir ve onları kör ederdi. إِنَّ اللهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ Allah Teâlâ herşeye kâdirdir, gökte ve yerde hiçbir şey onu âciz bırakamaz.

İbn Cerîr şöyle der: Yüce Allah, münafıkları şiddet ve satvetinden sakındırmaya, onları çepeçevre kuşatmaya ve gözlerini ve kulaklarını gidermeye kadir oduğunu bildirmek üzere, bu âyette kendisini herşeye kadir bir varlık olarak vasıflandırmıştır.

EDEBÎ SANATLAR

Bu âyet-i kerîmeler birçok edebî sanatlar ihtiva etmektedir. Onları şöyle özetleyebiliriz:

1. وما هم بمؤمنين "Onlar inanmış değillerdir" ifadesinde, münafıkların inkârlarında mübâlağa vardır. Zira bunun من يقول آمنا ifadesine uygun şekli وما آمنوا dur. Fakat Yüce Allah onları mü'minler grubunun dışında tutmak için fiil cümlesi yerine isim cümlesi kullanmış ve onların iman etmediklerini vurgulamak için haberin başına tekit edâtı olan الباء (bâ) harf-i cerini getirmiştir.

2. يخادعون الله "Allah'a tuzak kuruyorlar" cümlesinde istiâre-i temsiliye vardır. Yüce Allah burada, münafıkların, Allah karşısında küfrü gizleyerek inanmış görünmelerini, padişahını aldatmaya kalkışan tebaanın durumuna benzetmektedir. Burada müşebbehun bihin ismi, istiâre yoluyla müşebbeh yerine kullanılmıştır.

3. انما نحن مصلحون "Biz ancak ıslâh edicileriz" cümlesinde de kasr sanatı vardır.

Bu, mevsufun sıfata hasrı nevinden bir kasrdır. Yani, "biz sadece ıslâh edicileriz, başka bir şey değiliz," demektir.

4. في قلوبهم مرض "kalplerinde hastalık vardır" cümlesinde latif bir kinaye vardır. Zira maraz (hastalık) beden için kullanıldığında hakikattir. Burada nifâktan kinaye edilmiştir. Çünkü maraz, beden için, nifâk da kalp için bir fesat unsurudur.

5. الا انهم هم المفسدون "Dikkat edin. Şüphesiz onlar, fesatçıların kendileridir." cümlesinde manayı kuvvetlendiren bir çok tekit türü vardır. Cümle, dört kuvvetlendirme edâtı ile vurgulanarak söylenmiştir. Bu edâtlar şunlardır: Uyarı manası ifade eden الا te'kit için kullanılan ان zamir-i fasl olarak هم ve cümlenin haberi durumunda olan المفسدون lafzının marife olmasıdır. Te'kit açısından bu âyetin bir benzeri de الا انهم هم السفاء âyetidir. Yüce Allah bu âyet ile onların sözlerini en açık ve en kuvvetli bir şekilde reddetmektedir.

6. الله يستهزئ بهم "Allah onlarla alay eder" âyetinde müşâkele sanatı vardır. Müşâkele yolu ile, istihzanın cezası da istihza olarak isimlendirilmiştir. Müşâkele, "lafızların aynı, manaların farklı olmasıdır."

7. اشتروا الضلالة بالهدى "Hidayeti sapıklıkla değiştirdiler." Âyetinde istiâre-i tasrihiyye vardır. Maksat, onların doğruluğu eğrilikle, imanı da küfür ile değiştirmelerini vurgulamaktır. Bundan dolayı alışverişlerinde kazanamadılar, aksine zarar ettiler. Yüce Allah "satın almak" lafzını "değiştirmek" manasında istiâre olarak kullandı ve buna "onlar ticaretlerinde kazançlı olmadı" sözü ile bir açıklık getirdi. Bu, açıklamaya edebiyatta "teşrih" sanatı denir ki, bu istiâreyi en yüksek zirveye ulaştırır.[38]

8. او كصيب من السماء فيه ظلمات cümlesinde مثلهم كمثل الذي استوقد نارا cümlesi ile teşbih-i temsilî vardır. Yüce Allah birinci misalde, münafığı, ateş yakan birisine, onun dışardan mü'min görünmesini aydınlığa o aydınlıktan gördüğü faydanın kesilmesini de ateşin sönmesine benzetmiştir. İkinci misalde ise, toprağın yağmurla hayat bulduğu gibi kalplerin de İslâm ile hayat bulmasından dolayı İslâm'ı yağmura, kâfirlerin şüphe ve tereddüdlerini karanlıklara, Kur'ân'daki vaat ve vaîtleri de gök gürültüsü ve şimşeğe benzetmiştir.[39]

9. صم بكم عمى "Onlar sağırlar, dilsizler ve körlerdir" cümlesinde teşbih-i beliğ vardır. Yani onlar bu uzuvlardan faydalanmama hususunda sağır, dilsiz ve kör gibidirler. Cümleden teşbih edâtı ve vech-i şebeh hazf edildiği için teşbih-i beliğ olmuştur.

10. يجعلون اصابعهم في آذانهم "Parmaklarını kulaklarına tıkarlar" cümlesinde mecaz-ı

38 ez-Zemahşerî şöyle der: Bu, mecâzı en mükemmel hale getiren edebî sanattır el-Keşşâf I/35.

39 Fahr-ı Râzî şöyle der: Burada, son derece doğru bir benzetme vardır. Çünkü onlar önce "iman etmekle bir nur elde ettiler, sonra münafıklık yaparak bu nuru kaybettiler ve büyük bir şaşkınlığa düştüler. Zira dindeki şaşkınlıktan daha büyük bir şaşkınlık yoktur, bu durumdaki kişiler ebediyyen zarar içindedir." et-Tefsîru'l-kebîr, II/73.

mürsel vardır. Bu mecaz-ı mürsel, bir bütünü söyleyip de onun bir cüz'ünü murat etme kabilindendir. Yani, "parmak uçlarını kulaklarına sokarlar" demektir. Çünkü parmağın tamamının kulağa girmesi mümkün olmaz.

11. Âyet sonlarındaki uygunluğu sağlamak için fasıla harfleri aynı gelmiştir. Bu, kulağa hoş gelir ve ruhta güzel bir tesir bırakır. لهم عـذاب أليم بما كـانوا يكذبون ve انما نحن مصلحون ويمدهم في طغيانهم يعمهون âyetlerinde olduğu gibi. Bu uygunluk da edebî güzelliklerdendir.[40]

FAYDALI BİLGİLER

1. Darb-ı meselden maksat, duyu organlarıyla hissedilebilecekmiş gibi uzağı yakınlaştırmak ve manadaki kapalılığı gidermektir. Darb-ı mesellerin ruhta fevkalade tesiri vardır. "İşte biz, insanlara bu darb-ı meselleri getiriyoruz, fakat bunları ancak bilenler düşünüp anlayabilir".[41]

2. Yüce Allah bu âyetlerde münafıkları, onların dalâlete saplandıklarını gösteren ve herbiri son derece çirkin ve âdî olan on sıfatla nitelemiştir. Bu sıfatlar: Yalancılık, aldatma, hile, beyinsizlik, alay etme, yeryüzünde fesat çıkarma, cehalet, sapıklık, şüphe ve tereddüt içinde bulunma ve mü'minlerle alay etmedir. Allah bizi, münafıkların bu sıfatlarından korusun.

3. Münafıklar, aslında inanmamış olmalarına ve Rasulullah (s.a.v.)'ın da onların ileri gelenlerini bilmesine rağmen, öldürülmelerine müsaade etmemesinin bir hikmeti vardır... Buhârî'nin rivayet ettiği şu hadis de bu hikmeti açıklamaktadır. Rasulullah (s.a.v.) Hz. Ömer (r.a.)'e şöyle demiştir: "Arapların, Muhammed arkadaşlarını öldürüyor, şeklinde konuşmalarını istemem".[42]

BİR NÜKTE

Büyük âlim İbnu'l-Kayyim şöyle der: Yüce Allah'ın, "Allah hemen onların aydınlığını giderir" meâlindeki sözü üzerine iyice düşünmek gerekir. Burada Cenab-ı Hak: "Allah onların ateşini giderir" buyurmuyor. Halbuki âyetin evvelinde geçen, "bir ateş yakan kimse" lafzına uygun olması için, "Allah onların ateşini giderir" denmeliydi. Bunun izahı şudur. Ateşte aydınlatma ve yakma özelliği vardır. Allah ذهب الله بنورهم "Allah, onların nurunu giderdi" buyurmakla, bu özellliklerden aydınlatma özelliğini giderdiğini ve yakma özelliğini bıraktığını ifade etmiş oluyor. Yine düşünmeli ki, Allah niçin بنورهم "onların nurunu" buyurdu da بضوئهم "onların ziyalarını" buyurmadı. Bunun sebebi şudur: Ziya, nurda bulunan bir fazlalıktır.

40 Biz burada edebî sanatlardan misaller verdik. Yoksa, âyetlerde geçen edebî sanatlar sadece bu kadar değildir. Maksadımız, okuyucunun Kur'ân'da bulunan güzelliklerden bir miktar tatmasıdır. Yoksa, Allah'ın kelâmı bir mucizedir. Onda insanın zevk alıp da dilin anlatamayacağı birçok edebî g zellik vardır.

41 Ankebût Sûresi, 29/43.

42 Muhtasaru İbni Kesîr, I/33.

Eğer "Allah onların ziyalarını giderir" buyrulmuş olsaydı, bu, asıl nurun değil de, onda bulunan fazlalığın giderilmiş olduğu vehmini verirdi.

Şunu da düşünmeli ki, Allah niçin ذهب الله بنورهم buyurarak "nur" kelimesini müfret zikretti de, وتركهم في ظلمات "onları karanlıklarda bıraktı" buyurmak sûretiyle, "zulmet" kelimesini çoğul olarak kullandı. Çünkü hak yol tektir. O da Allah'ın doğru yoludur. Ondan başka Allah'a ulaştıran hiçbir yol yoktur. Bunun tersine birçok batıl yol vardır ve çeşitli dallara ayrılmıştır. Bundan dolayı Yüce Allah birçok âyet-i kerîmede "Hak", kelimesini müfret, "batıl" kelimesini çoğul zikretmiştir. Meselâ: "Allah inananların dostudur, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır"[43], "Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'a mahsustur."[44] ve "Şüphesiz bu benim dosdoğru yolumdur. Şu halde ona uyun (başka) yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır"[45] meâlindeki âyetlerde batıl yollar çoğul, hak yolu tekil olarak zikretmiştir.

43 Bakara sûresi, 2/257.
44 En'am Sûresi, 6/1.
45 Aynı sûre, 153.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ
مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٢١﴾ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا
وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ
رِزْقًا لَكُمْ فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٢﴾
وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ
وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٣﴾
فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا
النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿٢٤﴾
وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ
جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ
رِزْقًا قَالُوا هَٰذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأُتُوا بِهِ
مُتَشَابِهًا وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ
﴿٢٥﴾

21. Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbiniz'e kulluk ediniz. Umulur ki, böylece korunmuş olursunuz.

22. O Rab ki, yeri sizin için bir döşek, göğü de (kubbemsi) bir tavan yaptı. Gökten su indirerek onunla, size besin olsun diye çeşitli ürünler çıkardı. Artık bunu bile bile Allah'a şirk koşmayın.

23. Eğer kulumuza indirdiklerimizden herhangi bir şüpheye düşüyorsanız, haydi onun benzeri bir sûre getirin, eğer iddianızda doğru iseniz Allah'tan gayri şahitlerinizi (yardımcılarınızı) da çağırın:

24. Bunu yapamazsanız, ki, elbette yapamaycaksınız Yakıtı, insan ve taş olan Cehennem ateşinden sakının. O ateş kâfirler için hazırlanmıştır.

25. İman edip iyi hareket ve davranışlarda bulunanlar için,

içinden ırmaklar akan Cennetler olduğunu müjdele! O Cennetlerdeki bir meyveden kendilerine rızık olarak yedirildiği vakit, "Bundan önce bize verilenlerdendir bu" derler. Bu rızıklar onlara birbirine benzer olarak verilmiştir. Onlar için Cennette tertemiz eşler de vardır. Ve onlar orada ebedî kalıcıdırlar.

BU ÂYETLERİN ÖNCEKİ ÂYETLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah önceki âyetlerde insanları mü'minler, kâfirler ve münafıklar olarak üç sınıfa ayırdı, onların hususiyetlerinden olan saadet veya bedbahtlığı, iman veya nifâkı ve onlarla ilgili darb-ı meselleri anlatıp sapıklık yollarını açıkladı. Bu âyetlerde de kendisinin birliğini gösteren delil ve şahitleri zikretti. Kendisine şükretmeleri için insanlara nimetlerini tanıttı ve hepsine birden "Ey insanlar!" diye hitap etti. Bu hitap, yaratmak ve rızık vermek suretiyle insanlara yapılan ihsanları sayıp dökerek bütün gruplara yöneltilen bir hitap şeklidir. Yüce Allah insanların kalplerinden şek ve şüphe tohumlarını çıkarıp atmak için, Kur'ân mucizesini en açık delil ve en parlak bir ifade ile onlara açıkladı.

KELİMELERİN İZAHI

خلقكم : Sizi yarattı. Halk, icat etmek ve örneği olmaksızın yaratmaktır. Bu kelimenin lügat manası "ölçmek" demektir. Bir kimse takunyayı ölçü aleti ile ölçüp düzgün bir şekilde yaptığında Araplar خلق النعل (Haleka'n-na'le) derler.

Tulum yapmak için deriyi ölçtüğünde de خلق الاديم (Halekâ'l-edime) derler. Haccâc şöyle der:

ما خلقت الا فريت ولا وعدت الا وفيت

"Ne ölçtüysem onu kestim, ne vaadettiysem onu yerine getirdim."

فراشا : Firâş, üzerinde insanların oturduğu ve yatıp uyuduğu yatak ve beşik demektir.

بناء : Bina, kubbe, çadır veya ev gibi bina edilen şeylerdir.

اندادا : Bu kelime, denk, benzer ve nazîr manalarına gelen nidd kelimesinin çoğuludur. Kelâm âlimleri ليس لله ند ولا ضد "Allah'ın benzeri ve zıddı yoktur" derler. Şâir Hassan da şöyle der:

أتهجوه ولست له بند فشر كما لخير كما الفداء

"Sen onun dengi olmadığın halde onu hiciv mi ediyorsun? İkinizden kötü olanı iyi olana fedadır."[46]

46 Kurtubî, I/ 230.

Zemahşerî bu kelimeyi şöyle açıklar: Nidd, misil yani benzer demektir. Bu kelime ancak muhalif ve muarız için kullanılır. Cerîr şöyle der: أتيـمـا تجـعلون إليّ ندا Teym'i bana denk mi sayıyorsunuz?[47]

وقود : Vekûd, ateşte yakılan odundur. Kurtubî şöyle der: Vekûd isim olup odun, Vukûd ise, mastar olup yanmak manasınadır.[48]

اعدت : Hazırlanmış manasına olup i'dâd masdarından gelmektedir. Beyzâvî şöyle der: "Bu kelime, onlar için hazırlanmış ve onlara azap için malzeme yapılmış" manasınadır.[49]

بشر : Bu kelimenin ismi olan beşâret, sevinçten yüz hatlarının değişmesine sebep olan sevindirici haber, müjde manasına gelir. Kötü bir haber için kullanıldığında, şu âyette olduğu gibi "alay" manası ifade eder: "Altın ve gümüşü yığıp da, onları Allah yolunda harcamayanlar var ya, işte onlara acıklı bir azabı müjdele"[50] âyeti bunu ifade eder.

ازواج : "Eş" manasına gelen زوج kelimesinin çoğulu olup erkek ve dişi için kullanılır. "Ey Adem, sen ve eşin Cennette yerleşin"[51] meâlindeki âyette de bu manada kullanılmıştır. Kadın erkeğin, erkek de kadının zevcidir. Asmaî, "Araplar, müennes olarak zevce kelimesini hemen hemen hiç kullanmamışlardır." der.

خالدون: "Sürekli olarak kalırlar" demektir.

ÂYETLERİN TEFSİRİ

Yüce Allah, birlik ve kudretini gösteren delillere kulların dikkatini çekerek şöyle buyuruyor:

21. يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمْ "Ey Ademoğulları! Allah'ın size verdiği değerli nimetleri hatırlayınız." Sizi yoktan var eden ve büyütüp besleyen Rabbiniz Allah'a ibadet ediniz. O'nu birleyerek, şükrederek ve itaat ederek O'na kulluk ediniz. الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ Sizi kudretiyle yoktan var eden ve sizden önceki milletleri yaratan O'dur: İşte O Allah'a ibadet edin ki لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ Müttekîler zümresinden yani hidayet ve felaha kavuşanlar zümresinden olasınız. Beyzâvî der ki: Yüce Allah önceki âyetlerde mükellef grupları sıra ile zikrettikten sonra bu âyetlerde, dinleyiciyi tahrik etmek ve gayrete getirmek, ibadetin önemini ve onun şanının büyüklüğünü göstermek için üçüncü şahsa hitaptan ikinci şahsa hitaba dönerek doğrudan doğruya "Ey insanlar!" diye hitap etti. يا أيها şeklindeki nida edâtı, müstakil olarak te'kit

47 el-Keşşâf, I/ 72.
48 Kurtubî I/ 238.
49 Beyzâvî, I/ 18.
50 Tevbe Sûresi, 9/34.
51 A'râf Sûresi, 7/19.

manalarını ifade ettiği için Kur'ân'da çok kullanılmıştır. Önemine binâen Allah'ın kullarına nida ettiği her şeyin vurgulu ve açık bir şekilde nida edilmesi gerekir. İnsanların bunu iyice anlamaları, bütün kalpleriyle ona yönelmeleri lâzımdır. Halbuki insanların birçoğu bundan gafildir.[52] Bundan sonra Yüce Allah insanlara verdiği nimetleri sayarak şöyle buyurur:

22. الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الأَرْضَ فِرَاشًا "O, yeryüzünü sizin için bir döşek ve karargâh kıldı" Yuvarlak olmasına rağmen, açılmış bir yaygı gibi üzerinde yaşar ve karar kılarsınız. Eğer Allah, arzı bu şekilde yaratmasaydı, sizin için onun üzerinde durmak ve yaşamak mümkün olmazdı. Beyzâvî şöyle der: Allah yerküresini, yayılmış bir döşek gibi insanların üzerinde oturmalarına ve uyumalarına elverişli kıldı. Bu durum, yerin düz olmasını gerektirmez. Zira onun hacmi büyük olduğu için, küre şeklinde olması, üzerinde yaşamaya mani değildir.[53] وَالسَّمَاءَ بِنَاءً "Göğü de yeryüzünün üstünde kubbemsi bir şekilde ona tavan yaptı" وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً "Kudretiyle bulutlardan tatlı su şeklinde yağmur yağdırdı." فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ "O yağmurla size gıda olarak çeşitli meyveler ve sebzeler bitirdi" فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ "O halde, ibadet hususunda putları ve insanları Allah'a ortak koşmayınız" Halbuki siz onların hiçbir şeyi yaratamayacaklarını ve rızık veremeyeceklerini, Allah'ın tek başına yaratıcı, rızık verici, güç ve kudret sahibi olduğunu biliyorsunuz. İbn Kesîr şöyle der: Yüce Allah tek ilah olduğunu açıklamaya, kullarını yoktan yaratması ve onlara bunca nimetler vermesi sebebiyle, nimet verenin sadece kendisi olduğunu ifade ederek başladı. Burada semadan maksat bulutlardır. İnsanların ihtiyacı anında buluttan yağmuru indiren de Yüce Allah'tır. O, bu yağmurla, insanlar ve hayvanlar için rızık olarak birçok ürün ve meyveler yaratır: Bu şu demektir. Allah Teâlâ yaratandır, rızıklandırandır, dünyanın ve o dünyada yaşayanların sahibi ve rızıklarını verendir. İşte bunun içindir ki, ibadete layık olan sadece O'dur, başkası O'na ortak koşulamaz.[54] Yüce Allah bir olduğunun delillerini zikrettikten sonra, peygamberliğin gerçek oluşunu anlatmak için Kur'ân'ın mucize oluşunu delil getirdi.

23. وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَى عَبْدِنَا "Ey insanlar! Eğer siz, kulumuz ve rasulümüz Muhammed'e indirmiş olduğumuz, ifadesi, kanun koyması ve dizilişinde mu'ciz olan Kur-'an'ın doğruluğunda şek ve şüphe ediyorsanız." فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ "ihtiva ettiği belâgat, fesâhat ve beyan sanatlarında, bu Kur'ân'ın benzeri bir sûre getiriniz." وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ "Kur'ân'a benzer getirme hususunda size yardım edecek, Allah'tan başka yardımcılarınızı da çağırınız" Yani Allah'tan başka dilediğiniz kimseden yardım isteyiniz.

Beyzâvî şöyle der: Bunun manası şudur: Kur'ân'ın benzerini getirmek için yanınızda bulunan veya Allah'tan başka yardımlarını umduğunuz insanlar,

52 Beyzâvî, I/16.

53 Aynı kaynak, aynı sayfa. Asrımızda astronotların dünya çevresinde dolaşmalarından asırlarca önce Beyzâvî, dünyanın yuvarlaklığını açık bir şekilde ifade etmiştir. Beyzâvî, I/16.

54 Muhtasaru İbn Kesîr, I/38.

cinler ve tanrılarınızı yardıma çağırınız. Bilinmeli ki Allah'tan başka hiç kimse onun benzerini getiremez.[55] إِنْ كُنتُمْ صَادِقِينَ "Eğer onun uydurma ve beşer sözü olduğu hususundaki iddianızda doğru iseniz, haydi buyrun, bir benzerini getirin. "Bu cümlenin cevabı metinden kaldırılmış olup önceki cümle bunu göstermektedir.

24. فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا "Eğer yapamazsanız" açık ve yerli yerinde konuşan yüksek edebî şahsiyetlerinizden yardım almanıza rağmen eğer bu Kur'ân'ın sûrelerinden birinin benzerini getiremiyorsanız, geçmişte de bunun dengi veya buna yakın bir şey getirmekten aciz kaldıysanız وَلَنْ تَفْعَلُوا "Ki, gelecekte de bunun benzerini asla getiremeyeceksiniz" Öyleyse Cehennemden sakınınız. Bu cümle, ara cümlesi olup insanların şu anda ve gelecekte Kur'ân'ın bir benzerini getirmekten aczine işaret eder. Nitekim: "Birbirlerine destek olsalar da onun benzerini ortaya koyamazlar"[56] meâlindeki âyette de buna işaret edilmiştir. İbn Kesîr der ki: "Araplar milletlerin en güzel konuşanı olmalarına rağmen Kur'ân kendilerine meydan okuduğunda ona karşı çıkmaktan âciz kaldılar." لن edâtı, gelecekte sürekli olumsuzluk ifade eder. Manası: "Ebediyyen onun bir benzerini getiremeyeceksiniz" demek olur. İşte bu da başka bir mucizedir. Zira Yüce Allah kesin bir şekilde ve hiçbir şeyden asla korkmaksızın, ebediyyen ve sonsuza değin bunun bir benzerinin getirilemeyeceğini haber vermiştir. Durum O'nun haber verdiği gibi olmuş ve o tarihten zamanımıza kadar bir benzeri getirilememiştir. Kim Kur'ân üzerinde düşünürse, onda icaz yönlerinden, gerek lafız, gerekse mana yönünden açık ve gizli birçok sanat bulur.

Arap dilinin bilen ve kelamın çeşitli kalıplara göre aldığı manayı anlayan kimseler, Kur'ân'ın tamamının son derece açık olduğunu görürler.[57] Mademki Kur'ân'ın bir benzerini getiremeyeceksiniz, o halde فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ Allah'ın azabından korkunuz ve O'nun inkârcılar için hazırlamış olduğu Cehennem ateşinden sakınınız. Yani, tutuşturma maddesi olarak kâfirlerin ve onların, Allah'ı bırakarak tapınış oldukları putların kullanıldığı Cehennem ateşinden sakınınız. Nitekim: "Siz ve Allah'ın dışında taptığınız şeyler "Cehennem yongasıdır"[58] meâlindeki âyette bu mana vurgulanmıştır. Mücâhid, buradaki حجارة (hicâre) kelimesini şöyle açıklar: "Leşten daha fena kokulu kükürt taşıdır ki", kâfirler ateşle birlikte bununla azab görürler". أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ "Bu Cehennem kâfirler için hazırlanmıştır" ve onlar için pusuda beklemektedir. Onlar orada her çeşit horlayıcı azabı tadarlar.

Yüce Allah önceki âyetlerde düşmanları için hazırlamış olduklarını anlattıktan sonra, iyiler ile kötülerin halleri arasında karşılaştırma yapmak için Kur'ân'ın

55 Beyzâvî, I/ 17.
56 İsra Sûresi, 17/88.
57 Muhtasaru İbn Kesîr I/45.
58 Enbiya Sûresi 21/98.

özendirme ve korkutma üslubuyla bu âyetlerde de dostlarına hazırlamış olduğu şeyleri anlattı ve şöyle buyurdu:

25. وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ "Ey Muhammed! Dünyada güzel iş yapan, iman ile güzel işleri birlikte yürüten müttakî mü'minleri müjdele" أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي "Onlar için, içinde köşkler ve ağaçlar bulunan bahçeler ve bostanlar مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ hazırlanmıştır. O köşklerin ve meskenlerin altından Cennet ırmakları akmaktadır."[59] كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا "Onlara bir nimet ve Cennet meyvelerinden bir rızık verildikçe" قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ "Bu nimet bize, daha önceki yemeğin bir benzeridir" derler. "Müfessirler şöyle der: Cennet ehline rızık olarak Cennet meyveleri verilir. O rızkı onlara melekler getirir. Onlara ikinci defa sunulduğunda: "Bu, daha önce bize getirdiğiniz şeydir" derler. Melekler: "Ey Allah'ın kulu, ye. Rengi aynı olmakla beraber tadı farklıdır" derler.[60] Yüce Allah şöyle buyurur: وَأُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا "Onlara, tat ve lezzetinde değil, şekil ve görünüş bakımından birbirlerine benzeyen rızıklar verilir." İbn Cerîr şöyle der: Renk ve görünümünde bir öncekine benzemekle birlikte, tat bakımından benzemez. İbn Abbas (r.a.) da: "Cennette olan hiç bir şey dünyadakilere benzemez. Sadece isimleri birbirine benzer" der. وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ "Onlar için Cennette, maddî ve mânevî pislik ve kirlerden temizlenmiş iri gözlü hurilerden eşler vardır." İbn Abbas (r.a.): Bu eşler pislik ve hayızdan temizlenmişlerdir, der. Mücahid ise: "Hayız, nifas, büyük abdest, küçük abdest, sümük ve balgamdan temizlenmiştir" der. Hadiste, dünyadaki mü'min hanımların kıyamet gününde irigözlü hurilerden daha güzel olacağı haber verilmiştir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur: Gerçekten biz hurileri yepyeni bir yaratılışla yarattık. Onları bakireler kıldık. Eşleriyle yaşıt ve onlara düşkündürler."[61] وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ Onlar orada devamlı kalacaklardır. "İşte bu, tam bir saadettir. Mü'minler bu nimetler içinde emin bir yerdedirler. Eşleriyle birlikte, kesintiye uğramaksızın ebedî bir mutluluk içerisinde yaşarlar.

EDEBÎ SANATLAR

1. اعبدوا ربكم "Rabbiniz'e ibadet edin" cümlesinde, Rabb kelimesinin muhatab zamirine muzaf olarak zikredilmesi, Allah'ın şanını yüceltme ve O'na saygıyı ifade eder.

2. على عبدنا "Kulumuza" terkibinde, عبد kelimesinin zamirini tamlaması,

---

59 Hadiste, Cennet ırmaklarının yataksız aktığı zikredilmiştir. Keşşaf, I/257, Beyrut, ty (Bu hadisi kaynaklarında bulamadık ancak Keşşaf'ta bulabildik).

60 Bazı müfessirler, "Bu, bundan önce bize verilenlerdendir" meâlindeki âyetin manasının "daha önce bize dünyada verilenlerdendir" şeklinde olduğunu savunmuşlardır. Bu, kabul görmeyen bir görüştür. Sahih olan, İbn Abbas (r.a.) ve diğerlerinden gelen rivayettir. Buna göre nimetler, Cennette daha önce verilenlerin benzeridir. Dünyada, Cennette olan nimetlerin sadece isimleri vardır (Bakınız. Kadı Beydâvî, Mecmûatu't-tefâsîr, c. 1, s. 86).

61 Vâkıa sûresi, 56/35-37.

peygamberi şereflendirmek ve şerefi ona tahsis içindir. Bu, Rasulullah (s.a.v.)'ın en şerefli vasfıdır.

3. فـأتوا بـــورة "Bir sûre getirin" cümlesinde, karşısındakini âciz bırakma vardır. Burada emir kipi âciz bırakmak manasında kullanılmıştır. Sûre kelimesinin nekre olarak getirilmesi de kapsam ifade eder.

4. جعل لكم الارض فراشـا والـــماء بناء "Yeryüzünü sizin için bir yatak, göğü de tavan kıldı" cümlesinde ince bir mukabele sanatı vardır. Zira âyette ارض ın mukabilinde فراش ، سماء ın mukabilinde de بناء zikredilmiştir. Bu da güzel edebî sanatlardandır.

5. ولن تفـعلوا "Yapamayacaksınız" cümlesi, mu'teriza cümlesi olup geçmişte ve gelecekte meydan okumayı ifade etmekte ve bütün asırlarda muhatapların tam bir acz içinde olacaklarını vurgulamaktadır.

6. فـــاتقـــوا النار "Ateşten sakının" cümlesinde ise, kinaye yoluyla güzel bir icaz vardır. Yani: "Kur'ân'ın benzerini getirmekten âciz kalıdıysanız, onun hak olduğunu tasdik ederek Cehennem ateşinden sakınınız" demektir.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِۦٓ أَن يَضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوضَةً
فَمَا فَوْقَهَا ۚ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّهِمْ ۖ
وَأَمَّا ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ فَيَقُولُونَ مَاذَآ أَرَادَ ٱللَّهُ بِهَٰذَا
مَثَلًا ۘ يُضِلُّ بِهِۦ كَثِيرًا وَيَهْدِى بِهِۦ كَثِيرًا ۚ وَمَا يُضِلُّ بِهِۦٓ
إِلَّا ٱلْفَٰسِقِينَ ﴿٢٦﴾ ٱلَّذِينَ يَنقُضُونَ عَهْدَ ٱللَّهِ مِنۢ بَعْدِ مِيثَٰقِهِۦ
وَيَقْطَعُونَ مَآ أَمَرَ ٱللَّهُ بِهِۦٓ أَن يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ
فِى ٱلْأَرْضِ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْخَٰسِرُونَ ﴿٢٧﴾ كَيْفَ تَكْفُرُونَ
بِٱللَّهِ وَكُنتُمْ أَمْوَٰتًا فَأَحْيَٰكُمْ ۖ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ
ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٨﴾ هُوَ ٱلَّذِى خَلَقَ
لَكُم مَّا فِى ٱلْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ ٱسْتَوَىٰٓ إِلَى ٱلسَّمَآءِ
فَسَوَّىٰهُنَّ سَبْعَ سَمَٰوَٰتٍ ۚ وَهُوَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٩﴾

26. Şüphesiz Allah sivrisinek ve ondan daha büyüğü ile misal getirmekten çekinmez. İman etmişlere gelince, onlar böyle misallerin Rabblerinden gelen bir hak ve gerçek olduğunu bilirler. Kâfirler ise, "Allah böyle misal vermekle ne murad eder?" derler. Allah onunla birçok kimseyi saptırır, birçoklarını da doğru yola yöneltir: Verdiği misallerle Allah ancak fasıkları saptırır."

27. Onlar öyle sapıklar ki, kesin söz verdikten sonra sözlerinden dönerler, Allah'ın, ziyaret edilip hal ve hatırının sorulmasını istediği kimseleri ziyaretten vazgeçerler ve yeryüzünde fitne ve fesat çıkarırlar. İşte onlar gerçekten zarara uğrayanlardır.

28. Ey kâfirler! Siz (henüz yokken) size (hayat veren) Allah'ı nasıl inkâr ediyorsunuz? Şunu bilin ki, sonra sizi O öldürecek, tekrar O diriltecektir. Tekrar O'na döndürüleceksiniz.

29. O, yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı. Sonra semâya yöneldi, onu yedi kat olarak yaratıp düzenledi. O, herşeyi hakkıyla bilendir.

BU ÂYETLERİN ÖNCEKİ ÂYETLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah kesin ve parlak delillerle, şüphe getirmeyecek şekilde, Kur'ân'ın Allah kelamı ve son peygambere indirilmiş mucize kitap olduğunu açıkladıktan ve Kur'ân'ın en kısa sûrelerinden birinin benzerini getirmeleri için muarızlarına meydan okuduktan sonra, bu âyetlerde, Kur'ân'ı tenkit maksadıyla kâfirlerin ileri sürdüğü bir şüpheyi ortaya getirmektedir. Bu şüphe, Kur'ân-ı Kerîm'de arı, sinek, örümcek, karınca ve benzeri şeylerin zikredilmiş olmasıdır. Onlara göre, bu gibi şeylerin, Allah kelamında değil, fasih Arapların sözlerinde bile zikredilmesi uygun değildir. Allah, onların ortaya attığı bu şüpheye şöyle bir red cevabı verdi: Verilen misal yüce bir hikmeti ihtiva ediyorsa, bu şeylerin küçüklüğü, Kur'ân'ın fesâhat ve icazı için bir kusur değildir.

KELİMELERİN İZAHI

لا يستحيي: "Bırakmaz" Haya, ayıplanma ve kınanma korkusundan insanda meydana gelen değişikliktir. Burada, bu değişikliğin gereği kasdedilmektedir ki, o da "bırakmak"tır. Zemahşerî şöyle der: Yani Allah, hakir görüldüğü için utanarak sineğin adını anmayan kimse gibi, sivrisinekle darb-ı mesel getirmeyi terketmez.[62]

فما فوقها : "Ondan daha büyük"

الفاسقين : Fasıkîn, fâsıklar demektir. Arap dilinde fısk kelimesinin asıl manası, bir şeyden çıkmak demektir. Allah'a itaatten çıktığı için münafığa fâsık denir. Ferrâ bu kelimeyi şöyle açıklar: Fâsık, çıkan manasına olup, Arapların "hurma, kabuğundan çıktı" manasına gelen فسقت الرطبة من قشرها sözünden alınmıştır. Fâsığa Allah'a itatten çıktığı için fâsık denilir. Fareye de, zarar vermek maksadıyla, deliğinden çıktığı için küçültme ismi olarak füveysika denilir.[63]

ينقضون : Bozarlar. Nakz, diziyi dağıtmak, yapılan bir binayı veya bükülmüş bir ipi veya verilen bir sözü bozmak demektir. Nakz kelimesi Kur'ân'ı Kerîm'de bu manalarda zikredilmiştir. "İpliğini sağlamca büktükten sonra bozan kadın gibi olmayın"[64], "Sözlerinden dönmeleri sebebiyle...."[65]

عهد : Ahd, insanın başkasına verdiği teminattır. إلى ilâ harf-i ceri ile kullanıldığında "tavsiye etmek" manasına gelir..

الميثاق : Misâk, yeminle pekiştirilerek verilen sözdür. Bu, ahidden daha kuvvetlidir.

62 Keşşaf, I/85.
63 Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr, II/147.
64 Nahl sûresi, 16/92.
65 Nisâ sûresi, 4/155.

إستوى : İstivâ aslında, itidal ve istikâmet manasına gelir. Bu kelime doğru ve düzgün ağaç için kullanıldığı gibi, استوى إليه كالسهم "Ona ok gibi doğru gitti" teşbihinde de bu manada kullanılır. Sa'leb: "İstivâ, bir şeye yönelmek manasına gelir" dedi.[66]

فسواهن : Onları muhkem ve sağlam bir şekilde yarattı. Bir başka görüşe göre bunun manası: "Onları çeşitli hallere soktu" demektir.

NÜZUL SEBEBİ

Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'de sinek ve örümceği zikredip bunlarla müşriklere darb-ı mesel getirince Yahudiler buna güldü ve şöyle dediler: "Bu, Allah kelâmına benzemiyor. Allah bu adi şeyleri anlatmakla ne kasdediyor? Bunun üzerine bu âyetler nazil oldu.[67]

ÂYETLERİN TEFSİRİ

Yüce Allah, Yahudi ve münafıkların iddialarını reddetmek üzere şöyle buyurur:

26. إِنَّ اللَّهَ لا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلا مَا "Şüphesiz Allah, küçük olsun büyük olsun, herhangi bir şeyle darb-ı mesel getirmekten sakınıp çekinmez." بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا "Bu mesel, ister sivrisinek, isterse hakirlik ve küçüklükte ondan daha aşağı derecede olan başka bir şeyle getirilsin, farketmez" Allah, sineği yaratmaktan çekinmediği gibi onunla darb-ı mesel getirmekten de çekinmez. فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ "Mü'minler Allah'ın hak olduğunu, haktan başka bir şey söylemeyeceğini ve bu darb-ı meselin de Allah'tan olduğunu bilirler. وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلا "Kâfir olanlara gelince, bu darb-ı mesellere hayret ederler ve "Bu hakir şeyleri darb-ı mesel getirmekle Allah ne kasdediyor?" derler" Yüce Allah onlara cevaben der ki: يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا "Allah bu darb-ı meselle, onu inkâr ettikleri için birçok kâfiri saptırır, ona inandıkları için de birçok mü'mini onunla hidayete erdirir. "Böylece kâfirlerin dalâleti, mü'minlerin de hidayeti artar. وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلاَّ الْفَاسِقِينَ "Allah bu darb-ı meselle veya bu Kur'ân'la, kendisine itaatten ayrılan ve âyetlerini inkâr edenlerden başkasını saptırmaz".

Daha sonra Yüce Allah bu fâsıkların vasıflarını sayarak şöyle buyurur:

27. الَّذِينَ يَنقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ Allah'ın, semâvî kitaplarda, Muhammed (a.s.)'e iman edeceklerine dair kendilerinden almış olduğu sağlam ahdi bozarlar, veya Allah'a iman, peygamberleri tasdik ve şeriatlerle amel hususunda Allah'a verdikleri

66 Sâvî Hâşiyesi, I/19, el-Keşşâf, I/92.
67 Kurtubî, I/244, Sâvî, I/17.

her türlü söz ve ahdi bozarlar. وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ "Allah'ın, ziyaret edilip hal ve hatırının sorulmasını istediği akrabaları ziyareti terkederler. "Âyette geçen "ما" kelimesinin manası umumî olup peygamberler ve yakın akrabalarla ilgiyi kesmek, mü'minlerle dost olmayı terketmek gibi Allah'ın razı olmadığı her türlü ilgiyi kesmeyi kapsar. وَيُفْسِدُونَ فِي الأَرْضِ Masiyet, fitne, imandan men etme ve Kur'ân etrafında şüphe yayma gibi davranışla yeryüzünde fesat çıkarırlar. أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ "İşte bunlar, bu çirkin vasıflarla vasıflananlar, "ziyana uğrayanların kendileridir." Çünkü onlar hidayet yerine dalaleti, mağfiret yerine azabı tercih ettiler. Böylece ebedî Cehenneme gittiler.

28. كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللهِ Bu âyetteki soru edatı, kınama ve inkâr içindir. Manası şöyledir: "Yaratan Allah'ı nasıl inkâr ediyorsunuz?" وَكُنتُمْ أَمْوَاتًا Halbuki siz babalarınızın sulbünde ve annelerinizin rahimlerinde, yokluk aleminde bir nutfe idiniz de فَأَحْيَاكُمْ O sizi yaratıp dünya yüzüne çıkarttı." ثُمَّ يُمِيتُكُمْ "Sonra eceliniz geldiğinde sizi öldürecek" ثُمَّ يُحْيِيكُمْ "Daha sonra sizi kabirlerinizden yeniden diriltecek" ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ "Sonra da, kıyamet gününde hesap ve ceza için O'na döndürüleceksiniz."Daha sonra Yüce Allah, öldükten sonra dirilmenin mümkün olduğunu gösteren delili zikretti.

29. هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الأَرْضِ جَمِيعًا O, faydalanmanız ve Allah'ın yaratıcı ve rızık verici olduğunu bilmeniz için yeryüzünü ve onda bulunanları sizin için yaratandır. ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ Sonra iradesini semaya yönelttiفَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ ve onları muhkem bir şekilde yedi sema olarak yarattı. İşte bu, O'nun yüce kudretinin delilidir. وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ "O, yarattığı ve icat ettiği herşeyi bilicidir" Bu gökler sizden daha büyük olduğu halde, onları yaratmaya kâdir olan Allah'ın sizi yeniden diriltmeye kâdir olacağını düşünemiyor musunuz? Evet, O herşeye kâdirdir.

EDEBÎ SANATLAR

1. لا يتحيي "Terketmez" kelimesi, zikr-i melzum irade-i lâzım kabilinden bir mecâzdır. "Terketmez" manasınadır. Allah "terk" yerine "hayâ" kelimesini kullandı. Çünkü terk, hayanın neticesidir. Bir kimse birşeyi yapmaktan haya ederse onu terkeder.[68]

2. ينقضون عهد الله "Allah'a verdikleri sözü bozarlar" cümlesinde istiâre-i mekniyye vardır. Zira burada ahd ipe benzetilmiş, müşebbehun bih olan ip hazfedilmiş ve istiâre-i mekniyye yoluyla, onun levazımından olan nakz (çözme) ile ona işaret edilmiştir.

68 Zemahşerî bunu böyle söylemiştir. Keşşaf, I/263, Beyrut, ty.

3. كيف تكفرون بالله "Allah'ı nasıl inkâr ediyorsunuz" Cümlesinde iltifat sanatı vardır. Kınama ve azarlama ifade eder. Yüce Allah kelamı, daha önce üçüncü şahıs kipi ile söylerken, burada onu bırakarak ikinci şahıs kipine dönmüştür. Bu da bir edebî sanat nev'idir.

4. عليم kelimesi, mübâlağa kalıplarındandır. Manası: "İlmi, herşeyi kuşatacak şekilde geniş olan" demektir. Ebû Hayyân şöyle der: Yüce Allah kendini "âlim", "alîm" ve "allâm" vasıflarıyla vasıflandırdı. Bu son iki vasıf mübâlağa ifade eder. Araplar, aşırılığı pekiştirmek için "allâm" kelimesinin sonuna "tâ" ilave ederek "allâme" derler. Kelimenin bu şekliyle Allah için kullanılması caiz değildir.[69]

FAYDALI BİLGİLER

1. Zemahşerî şöyle der: Darb-ı mesel manayı açtığı ve anlatılmak istenen maksadı açıkça ortaya koyduğu için ona başvurulur. Kendisiyle darb-ı mesel getirilen şeyin büyüklüğü ve küçüklüğü, kendisi için darb-ı mesel getirilen şeyin durumu neyi gerektiriyorsa ona göre değişir. Görmüyor musun? Hak apaçık olduğundan, Yüce Allah onun için ziya ve nur ile misal getirdi. Batıl, hakkın tam zıddı bir vasfa sahip olduğundan onun için de "zulumât"ı misal verdi. Kâfirlerin, Allah'a ortak koştukları ilahların durumundan daha hakir ve daha düşük bir şey olmadığından, zayıflık ve gevşeklik hususunda, onlar için darb-ı mesel olarak örümcek ağını getirdi: "Onların durumu, kendine yuva yapan örümceğin durumu gibidir"[70] ki, örümcek o yuvayı sinekten daha zayıf ve daha değersiz yapmıştır. Yüce Allah bir başka âyette de şöyle buyurur: "Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, bir sinek yaratmak için bir araya gelseler bile, yaratamazlar. Sinek onlardan birşey kapsa, onu ondan geri alamazlar"[71] Asıl şaşılacak şey, insanlar sürekli olarak hayvanlarla, kuşlarla, böcekler ve zehirli haşerelerle darb-ı mesel getirirken onların bunu nasıl inkâr ettikleridir. İşte Arap darb-ı meselleri, şehirlisinin de bedevîsinin de dillerinde yaşamaktadır.[72]

2. يضل به كثيرا ويهدي به كثيرا "Allah onunla birçoğunu saptırır, birçoğunu da doğru yola iletir" cümlesinde, onların kulağına gelen ilk cevabın, onların maneviyatını bozacak ve güçlerini kıracak korkunç bir şey olduğunu vurgulamak için "saptırmak" ifade eden "idlâl" kelimesi, "hidayet" kelimesinden önce zikredilmiştir. Yenilenme ve devamlılık ifade ettiği için geniş zaman kipi tercih olunmuştur. Ebussuûd bunu böyle açıklamıştır.[73]

3. İbn Cüzeyy, "et-Teshîl" adlı eserinde şöyle der: "O, yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı. Sonra semaya yöneldi" meâlindeki âyet, Yüce Allah'ın gökleri

69 el-Bahru'l-muhît, I/136.
70 Ankebût sûresi, 29/41.
71 Hacc sûresi, 22/73.
72 el-Keşşâf, I/83.
73 Ebussuûd Tefsiri, I/60.

yerden sonra yaratmış olmasını gerektirir."Ondan sonra da yer küreyi döşedi"[74] meâlindeki âyetin zahiri bunun aksini göstermektedir.

Zahiren ihtilaflı görünen bu âyetleri iki şekilde uzlaştırmak mümkündür. 1. Yerküre, göklerden önce yaratılmış, fakat göklerin yaratılmasından sonra döşenmiştir. Bu durumda aralarında bir çelişki yoktur. 2. ثم استوى âyetinde, ثم kelimesi, haberleri tertib ile vermek için kullanılmıştır.[75]

74 Nâziât sûresi, 79/30.
75 et-Teshîl, I/43.

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً ۖ قَالُوٓا
أَتَجْعَلُ فِيهَا مَن يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَآءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ
بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ ۖ قَالَ إِنِّيٓ أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾ وَعَلَّمَ ءَادَمَ
ٱلْأَسْمَآءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ فَقَالَ أَنۢبِـُٔونِي بِأَسْمَآءِ
هَٰٓؤُلَآءِ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٣١﴾ قَالُوا۟ سُبْحَٰنَكَ لَا عِلْمَ لَنَآ إِلَّا
مَا عَلَّمْتَنَآ ۖ إِنَّكَ أَنتَ ٱلْعَلِيمُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٣٢﴾ قَالَ يَٰٓـَٔادَمُ أَنۢبِئْهُم
بِأَسْمَآئِهِمْ ۖ فَلَمَّآ أَنۢبَأَهُم بِأَسْمَآئِهِمْ قَالَ أَلَمْ أَقُل لَّكُمْ إِنِّيٓ أَعْلَمُ غَيْبَ
ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٣٣﴾

30. Hatırla ki: Rabbin meleklere, "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" dedi. Onlar, "Bizler hamdinle seni tesbih ve seni takdis edip dururken, yeryüzünde fesad çıkaracak, orada kan dökecek insanı mı halife kılıyorsun?" dediler. Allah da onlara "sizin bilemeyeceğinizi herhalde ben bilirim" dedi.

31. Allah Adem'e bütün isimleri, öğretti. Sonra onları önce meleklere arzedip: "Eğer siz sözünüzde sadık iseniz, şunların isimlerini bana bildirin" dedi.

32. Melekler "Ya Rab! Seni noksan sıfatlardan tenzih eder, kemâl sıfatlar ile tavsif ederiz ki, Senin bize öğrettiklerinden başka bizim bilgimiz yoktur. Şüphesiz Alîm ve Hakîm olan ancak Sensin" dediler.

33. (Bunun üzerine) "Ey Adem! Eşyanın isimlerini meleklere anlat" dedi. Adem eşyanın isimlerini onlara anlatınca, "Ben size, muhakkak ki semâvat ve arzda görülmeyenleri bilirim. Bundan da öte, gizli ve açık yapmakta olduklarınızı da bilirim, dememiş miydim?" dedi.

ÂYETLERİN ÖNCEKİ ÂYETLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah, kullarına, yaratma, icat etme, yeryüzünde bulunan herşeyi onların emrine verme ve onları yoklukdan varlık âlemine çıkarma gibi nimetlerini sayıp döktükten sonra onların yaratılışını anlatmaya başladı ve onların babalarını halife kılmak, Cennete yerleştirmek ve şanını yüceltmek için melekleri ona secde ettirmek

gibi nimetlerle şereflendirdiğini ve ona itibar kazandırdığını insanlara bildirdi. Şüphe yok ki, babaya yapılan ihsan, çocuklarına da ihsandır. Babalara verilen nimet, çocuklara da nimettir. Bundan dolayı Allah'ın Ademoğulları'na bunu hatırlatması uygun olmuştur. Çünkü hatırlatmak da, Allah'ın insanlara ihsan ettiği nimet türlerindendir.

KELİMELERİN İZAHI

إذ : "İz" kelimesi zaman zarfıdır, metinde bulunmayan bir fiil ile mansubtur.

Takdiri اذكر حين veya اذكر وقت şeklindedir. Bazan, واذكروا اذ انتم قليل âyetinde olduğu gibi, mahzuf fiil açıkça zikredilir. Müberred şöyle der: "İz edatı, geniş zaman fiili ile birlikte kullanıldığında, geniş zamanın manası geçmiş zaman olur. واذ يمكر بك Âyetinde böyledir. Bunun manası: "Kâfirlerin sana tuzak kurdukları zamanı hatırla" demektir. İzâ edatı da, mâzinin başına geldiğinde onun manasını gelecek zamana çevirir. اذا جاء فاذا جاءت الطامة ve نصر الله âyetlerindeki جاء fiilleri يجيئ manasınadır.[76]

خليفة : Halife, başkasının arkasından gelen ve onun yerine geçen kimse demektir.

Bu kelime فعيل (faîl) kalıbında olup فاعل (fâil) manasınadır. Sonundaki tâ mübâlağa için gelmiştir. İnsan, Allah (c.c.)'in hükümlerini icra etme ve O'nun rabbanî emirlerini uygulama hususunda O'na vekalet ettiği için "halife" diye isimlendirilmiştir. Nitekim: "Ey Davud! Biz seni yeryüzünde halife yaptık"[77] meâlindeki âyette de bu manada kullanılmıştır.

يسفك : Döker. Sefk, dökmek ve akıtmak demektir. Kan akıtmanın dışında kullanılmaz. Misbah adlı kitabın müellifi şöyle der: Kanı sefk etmek, onu akıtmak demektir. Darabe babından gelir.

نسبح : "Tesbih ederiz" Tesbih, Allah'ı kötülükten uzak tutmak ve tenzih etmektir.[78]

Bu kelime koşmak, gitmek ve yüzmek manalarına gelen sebh kelimesinden türemiştir. "Zira gündüz vakti senin uzun boylu işlerin (meşguliyetin) vardır"[79] meâlindeki âyette de bu manada kullanılmıştır. Tesbih eden kimse, Allah'ı tenzihe koşan kimse demektir.

نقدس : "Takdis ederiz" Takdis, temizlemek, demektir. "Arz-ı mukaddese" ve "Rûhu'l-Kuds" terkiplerinde de bu manada kullanılmıştır. Bu kelimenin zıddı tencis (pisletmek)'tir. Allah'ı takdis etmek demek, onu yüceltme, ululama ve şanına layık olmayan şeylerle O'nu anmaktan uzak durma

76 Kurtubî, I/262.

77 Sâd sûresi, 38/26.

78 Talha b. Ubeydullah şöyle riv'ayet etmiştir: "Subhânellah'ın tefsirini Rasulullah (s.a.v.)'a sordum. Şöyle cevap verdi: O, her türlü kötülükten Allah'ı (c.c.) tenzih etmektir." Kurtubî, I/276.

79 Müzzemmil sûresi, 73/7.

demektir. Müslim'in Sahih'inde şöyle rivayet edilmiştir: Rasulullah (s.a.v.) rükû ve sücudunda: سبوح قدوس رب الملائكة والروح O, çok tesbih edilen çok takdis edilen, meleklerin ve Ruh'un Rabbidir" derdi. [80]

انبئوني : "Bana haber verin" demektir. Nebe de, büyük faydası olan önemli haber manasınadır. "O, büyük bir haberdir"[81] meâlindeki âyette de bu manayadır.

تبدون : "Açığa çıkarıyorsunuz" demektir.

تكتمون: "Gizliyorsunuz" demektir. Ketm-i ilim de, bu kökten olup "ilmi gizlemek" manasınadır.

ÂYETLERİN TEFSİRİ

30. وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً "Ey Muhammed! Rabbinin meleklere:"Ben yeryüzünde bana vekaleten hükümlerimi uygulayacak birini yaratacak ve onu kendime halife edineceğim" dediği zamanı hatırla" ve bunu kavmine anlat. Bu halife, Adem (a.s.) veya asırdan asıra, nesilden nesile birbirlerinin yerine geçecek ve Allah'ın hükümlerini icra edecek bir kavimdir. قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا Melekler hayret ve şaşkınlıkla şöyle dediler: Onları nasıl halife ediniyorsun!... Onların içinde isyanla yeryüzünde fesat çıkaracak, وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ taşkınlık ve zulümle kan dökecek kimseler vardır. وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ Halbuki biz sana hamd ile birlikte, layık olmayan şeylerden seni tenzih ediyoruz. وَنُقَدِّسُ لَكَ Sana saygı gösteriyoruz ve inkârcıların sana isnat ettiği şeylerle anmaktan seni tenzih ediyoruz. قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ Yüce Allah onlara şöyle cevap verdi: "Size gizli kalan birçok yararlı şeyleri ben bilirim" Halife yaratmada, sizin bilmediğiniz, fakat benim bildiğim hikmetler vardır.

31. وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا Allah Adem'e (a.s.) isim verilen bütün varlıkların isimlerini öğretti. İbn Abbas: Allah Adem'e herşeyin ismini öğretti. Hatta çanak çömleğin ismini bile öğretti."der. ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ Sonra o varlıkları meleklere gösterdi ve onları susturmak maksadıyla sordu: فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ve dediki: Hilafete, benim halife tayin ettiğim kimseden, sizin daha layık olduğunuz hususundaki iddianızda doğru iseniz, bu gördüğünüz mahlukatın isimlerini bana bildirin. Kısacası, Allah Teâlâ Adem (a.s.)'e, meleklerin bilmediği şeyleri öğretmek, eşyayı, isimleri, cinsleri ve dilleri meleklere değil de, özel olarak ona tam bir şekilde tanıtmakla, onun meleklere karşı üstünlüğünü gösterdi. Bunun üzerine melekler acz ve kusurlarını itiraf ederek:

80 Müslim, Salât, 223.
81 Sâd sûresi, 38/67.

32. قَالُوا سُبْحَانَكَ لا عِلْمَ لَنَا إِلاَّ مَا عَلَّمْتَنَا Dediler ki: Ey Allahım! Seni noksanlıktan tenzih ederiz. Bizim, senin bize öğrettiğinden başka bilgimiz yoktur." إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ Sana hiçbir şey gizli kalmaz, kuşkusuz sen herşeyi bilirsin. Sen hikmetinin gerektirdiği şeyden başkasını yapmazsın.

33. قَالَ يَا آدَمُ أَنْبِئْهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ Bunun üzerine Yüce Allah Adem (a.s.)'e: Ey Adem, bunların bilmekten aciz kaldıkları ve bilgilerinin o mertebeye ulaşamadığını itiraf ettikleri o isimleri kendilerine bildir. فَلَمَّا أَنْبَأَهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ Adem (a.s.) bütün eşyayı bildirip isimlerini ve yaratılış hikmetlerini söyleyince قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ Yüce Allah meleklere şöyle buyurdu: Göklerde ve yerde sizin bilmediğiniz şeyleri ben bilirim, diye size bildirmemiş miydim? وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنتُمْ تَكْتُمُونَ Sizin açığa vurduğunuzu ve Allah'ın sizden daha üstün bir varlık yaratmayacağına dair içinizde sakladığınız iddianızı da bilirim dememiş miydim?

Rivayet edildiğine göre, Yüce Allah Adem (a.s.)'i yaratınca melekler onun enteresan yaratılışını gördü ve şöyle dediler: "Rabbimiz ne isterse yaratsın. O, kendisi katında bizden daha şerefli bir mahluk yaratmayacaktır.[82]

EDEBÎ SANATLAR

1. واذ قال ربك "Hani, Rabbin demişti" ifadesinde, Rabb kelimesinin Rasule tamlayan olarak gelmesi, peygamberin şerefini ve makamının yüceliğini göstermek içindir. للملائكة lafzının, إني جاعل في الارض خليفة ifadesinden önce gelmesi, meleklere önem verildiğini ve yaratılacak halifeye dikkatlerinin çekildiği göstermektedir

2. انبئوني "Bana haber verin" emir kipi, hakikî manasında değil, âciz bırakmak ve susturmak için kullanılmıştır.

3. فلما أنبأهم بأسمائهم "Adem onlara eşyanın isimlerini haber verince" cümlesinde hazif yoluyla mecaz vardır. Takdiri: فأنبأهم بها فلما أنبأهم "Onlara onları haber ver. Adem onlara haber verince" şeklindedir. Manası anlaşıldığı için hazfedilmiştir.

4. ثم عرضهم "Sonra onlara arzetti" Bunda tağlîb sanatı vardır. Zira هم zamiri, erkek akıl sahipleri için kullanılan bir zamirdir. Eğer tağlib sanatı olmasaydı, ثم عرضها veya عرضهن şeklinde olurdu.

5. إني اعلم غيب السموات "Ben, göklerdeki gaybı bilirim" cümlesindeki اعلم fiili, واعلم ما تبدون cümlesinde tekrar zikredilmiştir. Bu da verilen habere önem vermek

82 Muhtasaru İbn Kesîr, I/52; Ebussuûd Tefsiri, I/69.

ve Allah'ın ilminin bütün eşyayı kuşattığına dikkat çekmek içindir. Buna "ıtnâb sanatı" denilir.

6. Bu âyetin sonundaki تبـدون ve تكتـمـون kelimelerinde bedi' ilminde "tıbâk" denilen sanat vardır.

FAYDALI BİLGİLER

1. Bazı ilim adamları şöyle der: Yüce Allah'ın meleklere Adem (a.s.)'i yaratacağını ve onu yeryüzünde kendine halife kılacağını haber vermesi, kullarına, işlerine girişmeden önce danışmayı öğretmek içindir.

2. Adem (a.s)'in halife kılınmasındaki hikmet, Allah'ın halifeye muhtaç olması değil, kullara bir rahmettir. Zira kulların vasıtasız olarak, hatta melek vasıtasıyla Allah'ın emir ve yasaklarını almaları mümkün değildir. Peygamberler'in beşerden gönderilmesi, Allah'ın insanlara rahmet, lütuf ve ihsanıdır.

3. Hafız İbn Kesîr şöyle der: "Meleklerin, "yeryüzünde fesat çıkaracak... insanı mı yaratıyorsun!" şeklindeki sözleri Allah'a karşı bir itiraz ve Ademoğulları'na karşı bir kıskançlık için değildir. Sadece bu hususta hikmetin açıklanmasını istemek ve öğrenmek için bir sorudur. Şunu demek istiyorlar: "Onların içinde yeryüzünde fesat çıkaracak kimseler bulunduğu halde, yaratılmalarındaki hikmet nedir?[83] İbnü'l-Cizzi: Meleklerin, Ademoğullarının fesat çıkaracağını bilmeleri, Allah'ın bu hususta kendilerine bilgi vermesiyle olmuştu" der. Bazıları da şöyle der: "Yeryüzünde cinler vardı. Fesat çıkarttılar. Allah onlara melekler gönderdi de melekler onları öldürdü. Bunun için, melekler Ademoğulları'nı onlara kıyas etmişlerdir.[84]

4. Şâ'bî'ye, "Şeytan'ın eşi var mıydı?" diye soruldu. O da, "Ben böyle bir düğün görmedim" diye cevap verdi. Şâ'bî diyor ki, Biraz sonra "Şimdi siz, beni bırakıp da onu ve onun zürriyetini mi dost ediniyorsunuz?"[85] meâlindeki âyeti okuyunca anladım ki, eş olmadan zürriyet olmaz. Bunun üzerine: "Evet, onun eşi vardır" dedim.[86]

83 Muhtasaru İbn Kesîr, I/49.
84 et-Teshîl, I/43.
85 Kehf sûresi, 18/50.
86 Mehâsinü't-te'vîl, II/ 104.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَٰٓئِكَةِ ٱسْجُدُوا۟ لِـَٔادَمَ فَسَجَدُوٓا۟ إِلَّآ إِبْلِيسَ ۖ أَبَىٰ
وَٱسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٣٤﴾ وَقُلْنَا يَٰٓـَٔادَمُ ٱسْكُنْ أَنتَ
وَزَوْجُكَ ٱلْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا ۖ وَلَا تَقْرَبَا
هَٰذِهِ ٱلشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٣٥﴾ فَأَزَلَّهُمَا ٱلشَّيْطَٰنُ
عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ ۖ وَقُلْنَا ٱهْبِطُوا۟ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ
عَدُوٌّ ۖ وَلَكُمْ فِى ٱلْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَٰعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٣٦﴾ فَتَلَقَّىٰٓ ءَادَمُ
مِن رَّبِّهِۦ كَلِمَٰتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلتَّوَّابُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٣٧﴾
قُلْنَا ٱهْبِطُوا۟ مِنْهَا جَمِيعًا ۖ فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُم مِّنِّى هُدًى فَمَن تَبِعَ هُدَاىَ
فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٨﴾ وَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَكَذَّبُوا۟
بِـَٔايَٰتِنَآ أُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٣٩﴾

34. Bir zamanlar biz meleklere "Adem'e secde edin" dedik. İblis hariç hepsi secde ettiler. O, yüz çevirdi ve büyüklük tasladı, böylece kâfirlerden oldu.

35. Biz, "Ey Adem! Sen ve eşin beraberce Cennete yerleşin, orada kolaylıkla istediğiniz zaman her yerde Cennet nimetlerinden yeyin, sadece şu ağaca yaklaşmayın. Yoksa her ikiniz de zalimlerden olursunuz" dedik.

36. Şeytan onların ayaklarını kaydırıp haddi tecavüz ettirdi ve içinde bulundukları Cennetten onları çıkardı. Bunun üzerine "Birbirinize düşman olarak ininiz, sizin için yeryüzünde barınak ve belli bir zamana dek yaşamak vardır" dedik.

37. Daha sonra Adem, Rabbin'den bir takım ilhamlar aldı ve derhal tevbe etti. Çünkü Allah tevbeleri kabul eden ve merhameti bol olandır.

38. Dedik ki: "Hepiniz Cennetten inin! Eğer Benden size bir hidayet gelir de her kim hidayetime tâbi olursa onlar için herhangi bir korku yoktur ve onlar üzüntü çekmezler.

39. İnkâr edip âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, onlar Cehennemliktir, onlar orada ebedî kalırlar.

BU ÂYETLERİN ÖNCEKİLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah önceki âyetlerde meleklerin ulaşamadığı derin bilgiyi sadece Adem (a.s.)'e verdiğini bildirdiği gibi hilafeti de yalnız ona verdiğini bildirdi. Bu âyet-i kerîmelerde de Allah, ona lutfettiği başka bir şerefi de açıklamaktadır. O da, Allah'ın meleklere Adem (a.s.)'e secde etmelerini, emretmesidir. Bu şeref, bütün beşeriyetin babası olan Adem (a.s.)'in şahsında, insan nevine verilen en yüce şereftir.

KELİMELERİN İZAHI

اسجدوا: Secde aslında, kendisine secde edilen kimse için eğilmek ve yüceliğini belirtmek demektir. Şer'î manası, alnı yere koymaktır.

ابليس : İblis, şeytanın adıdır. Arapça değildir. Bir görüşe göre, ümitsizliğe düşmek manasına olan iblâs kelimesinden türemiştir.

أبى : Kaçındı. İbâ, birşeyi yapma imkânı olduğu halde yapmaktan kaçınmak demektir.

استكبر : Kibirlendi. İstikbâr, kendini büyük görmek ve böbürlenmek demektir.

رغدا : Meşakkatsiz olarak bolca demektir. Rağad: Bolluk içinde yaşamak manasınadır. Toplum, bolluk içinde yaşadığında Araplar, رغد عيش القوم derler. Şâir aşağıdaki beytinde, kelimeyi bu manada kullanmıştır.

بينما المرء تراه ناعما يأمن الاحداث في عيش رغد

Kişiyi müreffeh, hadiselerden emin bir şekilde bolluk içerisinde yaşarken gördüğün zaman...

فأزلهما : "Onların ayağını kaydırdı" İzlâl, ayak sürçmesi manasına gelen zelel kelimesinden türemiştir. Birisinin ayağı kaydığında زلت قدمه denilir. Daha sonra bu kelime, mecaz olarak, hata etmek manasında kullanıldı. Kişi, hata ettiği ve yapmaması gereken bir şeyi yaptığında زل الرجل denilir. Bu hatanın işlenmesine başkası sebep olursa ازله غيره denilir.[87]

مستقر : Müstekarr. Yerleşme yeri demektir.

متاع : Meta'; yenilecek, içilecek, giyilecek ve benzeri faydalanılabilecek şeydir.

تلقي : Telakkî, aslında karşılamak manasınadır. Arapların, خرجنا نتلقى الحجيج "Hacıları karşılamak için çıktık" şeklindeki sözünde bu manada kullanılmıştır. Bu kelime daha sonra, birşeyi alıp kabul etme manasında, kullanıldı. Araplar, "Falandan mektup aldım ve kabul ettim" manasına تلقيت رسالة من فلان derler.

87 Muhtasar-ı Taberî, 1/42.

تاب : Tevbe etti. Tevbe, lugatte dönmek demektir. عن (an) edatı ile kullanıldığında isyandan dönmek manasına gelir. على edatı ile kullanılırsa, tevbeyi kabul etmek manasını ifade eder.

ÂYETLERİN TEFSİRİ

34. وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلائِكَةِ اسْجُدُوا لآدَمَ Ey Muhammed! Kavmine, bizim meleklere "Adem'e ibadet secdesi ile değil de, selâm ve hürmet secdesi ile secde ediniz," dediğimiz zamanı hatırlat" فَسَجَدُوا إِلاَّ إِبْلِيسَ İblis hariç hepsi secdeye kapanmışlardı. أَبَى وَاسْتَكْبَرَ O, kibirlendi ve kendisine emrolunanı yapmaktan kaçındı. وَكَانَ مِنْ الْكَافِرِينَ "Böylece o kibri ve kaçınması yüzünden kâfirlerden oldu" Zira o, Allah'ın "Adem'e secde edin," emrini çirkin buldu.

35. وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ Biz dedik ki: "Ey Adem, sen ve eşin Havvâ, birlikte ebedî Cennete yerleşiniz." وَكُلا مِنْهَا رَغَداً حَيْثُ شِئْتُمَا "Cennetin mevyelerinden istediğiniz yerden, istediğiniz kadar bol bol yeyiniz." وَلا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنْ الظَّالِمِينَ "Şu ağaca yaklaşmayın, aksi takdirde Allah'a isyan ederek kendilerine zulmedenlerden olursunuz" İbn Abbas (r.a.) bu ağacın üzüm ağacı olduğunu söyler.

36. فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا "عنها" daki zamirin ağacı göstermesi halinde âyetin manası şöyle olur: "Şeytan, ağaç sebebiyle onları hataya düşürdü ve ondan yedirerek yoldan çıkardı" Zamirin, Cenneti göstermesi halinde ise mana: "Şeytan, onları Cennetten çevirdi ve uzaklaştırdı" şeklinde olur.[88] فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ Ve şeytan onları, içinde bulundukları Cennet nimetlerinden çıkarttı. وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ Biz de onlara, "birbirinize düşman olarak, şeytan size, siz de ona düşman olduğunuz halde Cennetten yeryüzüne ininiz" dedik. "Kuşkusuz şeytan sizin düşmanınızdır. Siz de onu düşman sayın" meâlindeki âyet de bu manayı desteklemektedir. " İniniz" emrinin muhatabı Adem, Havvâ ve İblis'tir. وَلَكُمْ فِي الأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ "Sizin için dünyada ikamet edebileceğiniz yerleşme yeri" وَمَتَاعٌ إِلَى حِينٍ "ve ecelleriniz gelinceye kadar yeryüzünün nimetlerinden faydalanma imkânınız vardır.

37. فَتَلَقَّى آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ "Adem, Rabbinin kendisine ilham ettiği bazı duaları aldı " ve onlarla Allah'a dua etti. Bu dualar, A'raf sûresinde "(Adem ile eşi) dediler ki: "Ey Rabbimiz, biz kendimize zulmettik..."[89] meâlindeki âyette olup, yerinde açıklanacaktır. فَتَابَ عَلَيْهِ "Rabbi de onun tevbesini kabul etti" إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ "Zira O, tevbeyi çok çok kabul eden ve kullarına bolca rahmet edendir.

88 Bu görüş, Celâleyn Tefsiri'nin yazarı Suyûtî ve Mahallî'nin görüşüdür. Bakınız Celâleyn Tefsiri, I/7, Taberî birinci görüşü tercih eder. I/180 vd. Mısır, 1321.

89 A'raf sûresi, 7/23.

38. قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا "Dedik ki, hepiniz Cennetten inin" Yüce Allah, emrini pekiştirmek ve Adem ile soyunun ikametinin Cennete olmayıp yeryüzünde olduğunu beyan etmek için "inin" emrini tekrarladı. فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى Eğer benden size bir hidayet, yani göndereceğim bir peygamber ve size indireceğim bir kitap gelir de فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ "her kim hidâyetime tâbi olur, bana iman ve itaat ederse" فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ "Onlar için ahirette herhangi bir korku yoktur ve onlar üzüntü de çekmezler."

39. وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا İnkâr edip indirdiğim âyetleri ve gönderdiğim peygamberleri yalanlayanlara gelince أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ "Onlar Cehennemliktir. Orada ebedî kalacaklardır." Allah bizi o Cehennemden korusun.

EDEBÎ SANATLAR

1. واذ قلنا "Biz dedik" fiilinin çoğul olarak gelmesi saygı ifade etmek içindir. Bu fiil واذ قال ربك "Hani Rabbin söylemişti" üzerine atfedilmiştir. Burada, heybeti arttırmak ve azameti göstermek için üçüncü şahıstan birinci şahısa dönüş vardır.

2. فسجدوا "Secde ettiler" deki فاء (fâ) onların, gecikmeden, süratle Allah'ın emrine uyduklarını ifade eder. Bu âyette, hazif yoluyla icaz vardır. Takdiri: فسجدوا له şeklindedir. أبى "kabul etmedi" kelimesinde de aynı durum olup tümleci düşürülmüştür. Takdiri: أبي السجود dir.

3. ولا تقربا هذه الشجرة "Bu ağaca yaklaşmayın" ifadesinde mübâlağa sanatı vardır. Burada asıl yasaklanan ağacın mevyesinden yemektir. ولا تقربا fiili ile, ağaca yaklaşmayı yasaklamak, onun meyvesinden yemeği şiddetle nehyetmek içindir. Çünkü bir işe yaklaşmayı yasaklamak, o işi yapmayı aşırı bir şekilde yasaklamak demektir. Nitekim "zinaya yaklaşmayın"[90] meâlindeki âyette de bu mana kasdedilmiştir. Çünkü zinaya yaklaşmayı yasaklamak, zina fiiline götüren yolları kesmek demektir.

4. مما كانا فيه "İçinde bulundukları şeylerden" ifadesi, içinde bulundukları nimetlerin büyüklüğünü gösterme bakımından, من النعيم veya من الجنة ifadelerinden daha vurguludur. Zira, bir şeyin büyüklüğünü göstermek için, o şeyi müphem ifade etmek belâgat üsluplarından birisidir. Nitekim مما كانا فيه âyetinde de böyle olmuştur. Bundan maksat, dinleyen kimsenin, o şeyin büyüklük ve kemalini, mümkün olan en yüksek seviyede tasavvur etmesini sağlamaktır.

---

90 İsra sûresi, 17/32.

5. التواب الرحيم kelimeleri de mübâlağa kiplerindendir. O, tevbeyi çok çok kabul eden ve rahmeti bol olan demektir.

FAYDALI BİLGİLER

1. Soru: Allah'tan başkasına secde etmek doğru olur mu?

Cevap: Meleklerin Adem (a.s.)'e secdeleri, namaz ve ibadet secdesi gibi bir secde olmayıp tazim, hürmet ve selâm secdesidir. Zemahşerî şöyle der: Allah'a secde ibadet için olur. O'ndan başkasına secde ise hürmet ve tazim için olur. Meleklerin Adem (a.s.)'e secdesi, Yakup (a.s.) ve oğullarının Yusuf (a.s.)'a secdesi bu kabildendir.[91]

2. Âriflerden biri şöyle der: Önceden ilahî lutfa mazhar olmuş kimseye, sonradan işlediği suç tesir etmez ve onu velilik makamından indirmez. Çünkü Adem (a.s.)'in Cennetten çıkarılmasına sebeb olan suçu onu ilahî lutuftan mahrum etmemiş ve hilafet rütbesini de soyup almamıştır. Bilakis, Allah ona ihsanını bol vermiş ve hakkında: "Sonra Rabbi onu seçkin kıldı"[92] buyurmuştur. Şâir de şöyle der:

واذا الحبيب اتى بذنب واحد جاءت محاسنه بالف شفيع

Sevgili bir günah işlerse, onun iyilikleri bin şefaatçiyle gelir.[93]

3. Soru: İblis meleklerden midir?

Cevap: Müfessirler bu konuda iki farklı görüş belirtmişlerdir.

Bir kısmı, فسجدوا الا ابليس âyetindeki istisnayı delil göstererek, onun meleklerden olduğu görüşünü savunmuşlardır. Diğerleri ise, buradaki istisnanın, istisna-i munkati olduğunu, dolayısıyla İblis'in meleklerden değil, cinlerden olduğu görüşünü savunmuşlardır. Hasan el-Basrî ile Katâde bu görüştedirler. Zemahşerî de bu görüşü tercih eder. Hasan el-Basrî: "İblis, bir an bile meleklerden olmamıştır" der. Biz de, aşağıdaki delillere dayanarak ikinci görüşü tercih ediyoruz:

1. "Onlar, Allah'ın kendilerine emrettiği şeylere karşı gelmezler"[94] meâlindeki âyette de ifade edildiği gibi melekler isyandan münezzehtir. İblis ise, Allah'ın emrine karşı gelmiştir.

2. Melekler nurdan, İblis ise ateşten yaratılmıştır. Dolayısıyla, yaratılışları farklıdır.

3. Meleklerin zürriyeti yoktur. İblis'in ise, "şimdi siz beni bırakıp da onu ve onun zürriyetini mi dost ediniyorsunuz"[95] meâlindeki âyette de ifade edildiği gibi, İblis'in zürriyeti vardır.

---

91 el-Keşşâf, I/95.
92 Tâhâ sûresi, 20/122.
93 Ebû Hayyân, el-Bahru'l-muhît, I/141.
94 Tahrim sûresi, 66/6.
95 Kehf sûresi, 18/50.

4. "İblis cinlerdendi. Rabbinin emrinden dışarı çıktı"[96] meâlindeki âyette, onun cinlerden olduğu açık bir şekilde ifade edilmiştir. Allah'ın bu sözü hüccet ve delil olarak yeter.[97]

96 Kehf sûresi, 18/50.

97 Geniş bilgi için, "en-Nübüvve ve'l-Enbiya" adlı kitabımıza bakınız.

يَٰبَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ
ٱذۡكُرُواْ نِعۡمَتِيَ ٱلَّتِيٓ أَنۡعَمۡتُ عَلَيۡكُمۡ وَأَوۡفُواْ بِعَهۡدِيٓ أُوفِ بِعَهۡدِكُمۡ
وَإِيَّٰيَ فَٱرۡهَبُونِ ﴿٤٠﴾ وَءَامِنُواْ بِمَآ أَنزَلۡتُ مُصَدِّقٗا لِّمَا مَعَكُمۡ
وَلَا تَكُونُوٓاْ أَوَّلَ كَافِرِۭ بِهِۦۖ وَلَا تَشۡتَرُواْ بِـَٔايَٰتِي ثَمَنٗا قَلِيلٗا وَإِيَّٰيَ
فَٱتَّقُونِ ﴿٤١﴾ وَلَا تَلۡبِسُواْ ٱلۡحَقَّ بِٱلۡبَٰطِلِ وَتَكۡتُمُواْ ٱلۡحَقَّ وَأَنتُمۡ
تَعۡلَمُونَ ﴿٤٢﴾ وَأَقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُواْ ٱلزَّكَوٰةَ وَٱرۡكَعُواْ مَعَ
ٱلرَّٰكِعِينَ ﴿٤٣﴾

40. Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimetlerimi hatırlayın, bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki, ben de size vaadettiklerimi vereyim. Yalnızca benden korkun.

41. Elinizde (Tevrat'ı) tasdik edici olarak indirdiğim (Kur'ân'a) iman edin! Sakın onu inkâr edenlerin ilki olmayın! Âyetlerimiz bir karşılık ile satmayın, yalnız benden korkun.

42. Bilebile hakkı batıl ile karıştırmayın, hakkı gizlemeyin.

43. Namazı tam kılın, zekatı hakkıyla verin, rükû edenlerle beraber rükû edin.

ÂYETLERİN ÖNCEKİLERLE MÜNÂSEBETİ

Bu âyetlerden itibaren 142. âyete kadar olan kısım, İsrailoğulları'ndan bahseder. Kur'ân-ı Kerîm, tam bir cüze yakın bölümünde, geniş bir şekilde bunlardan bahseder. Bu durum, Kur'ân'ın Yahudiler'le ilgili hakikatleri meydana çıkarmak ve onların kötü ruhlarının özelliklerinden olan kötülük, düzenbazlık ve yıkıcılık gibi kötü huylarını ortaya koymak hususuna ne derece önem verdiğini gösterir, ta ki müslümanlar onların şerlerinden sakınsınlar. Bu âyetlerin önceki âyetlerle münasebetine gelince: "Yüce Allah önce insanları kendisine ibadete, birliğini kabul etmeye çağırdı, varlığına ve birliğine delâlet eden apaçık delilleri gösterdi. Sonra'da onlara babaları Adem (a.s.)'e vermiş olduğu nimetleri hatırlattı ve özel olarak İsrailoğullarını -ki bunlar Yahudilerdir- son Peygambere iman etmeye, onun Allah'tan getirdiği kitabı tasdik etmeye davet etti. Çünkü onlar, o Peygamberin vasıflarını, ellerinde bulunan Tevrat'ta yazılı olarak buluyorlardı. Yüce Allah onlara farklı şekillerde hitab etti. Bazan yumuşaklıkla, bazan korkutarak, bazan kendilerine ve babalarına vermiş olduğu nimetleri hatırlatarak, zaman zaman da kötü davranışlarını

kınayarak ve bu konuda huccetler getirerek onları, İslâm'a çağırdı. Böylece Yüce Allah insanlığın babası Adem'i şereflendirmekle, insanoğluna verdiği nimetleri hatırlattıktan sonra, İsrailoğulları'na verdiği özel nimetleri hatırlatmaya başladı.

KELİMELERİN İZAHI

إسرائيل : İsrail, yabancı bir isim olup, "Allah'ın kulu" demektir. Yakup (a.s.)'un ismidir. Yüce Allah bunu, "İsrail'in kendisine haram kıldığı şeyler hariç"[98] meâlindeki âyette açıkça ifade etmiştir.

اوفوا : "Yerine getiriniz" Vefa, bir şeyi tam ve mükemmel bir şekilde yapmak demektir. Bir kimse birşeyi tam olarak yerine getirdiğinde "evfâ" ve "veffâ" denilir.

تلبسوا : "Karıştırırsınız" Lebs, karıştırmak demektir. Araplar, "bir şeyi bir şeye karıştırdıklan zaman لبست الشئ بالشئ derler. التبس به "Bir şey bir şeye karıştı" demektir. "Onları yine düşmekte oldukları kuşkuya düşürürdük"[99] meâlindeki âyette ise "kuşku vermek" manasına kullanılmıştır. Misbah'ta şöyle yazılıdır: Bu fiil تعب babından "elbiseyi giymek", ضرب babından على edatı ile kullanıldığında "şüpheye düşürmek", افتعال babından ise "karışık olmak, şüpheli olmak" manalarını ifade eder.

الزكاة : Zekât. Zekâ kelimesinden türemiştir. Ürün arttığında Araplar زكا الزرع derler. Zekât vermek de bereketi celbettiği için bu adı almıştır. Veya temizlik manasına zekât kelimesindendir. Zira zekât, malı temizler. Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurur: "Onların mallarından zekât al ki, bununla onları temizleyesin, onları arıtıp yüceltesin"[100]

ÂYETLERİN TEFSİRİ

40. يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ Ey salih peygamber Yakup (a.s.)'un evladı!. اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ Size ve babalarınıza sayılamayacak ve hesaba gelmeyecek kadar ihsan ettiğim nimetlerimi hatırlayınız. وَأَوْفُوا بِعَهْدِي İman ve itaat hususunda bana verdiğiniz sözü yerine getiriniz ki, أُوفِ بِعَهْدِكُمْ Ben de size söz verdiğim güzel mükâfatı vereyim وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ "Başkasından değil, benden korkunuz."

41. وَآمِنُوا بِمَا أَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ Tevhid ve nübüvvet hususunda yanınızda bulunan Tevrat'ı tasdik edici olarak indirdiğim Kur'ân-ı Kerîm'e iman ediniz. وَلَا تَكُونُوا أَوَّلَ كَافِرٍ بِهِ Ehl-i Kitap'tan Kur'ân'ı inkâr edenlerin ilki olmayınız. Size, ona iman edenlerin

98 Âl-i İmrân sûresi, 3/93.
99 En'am sûrsei, 6/9.
100 Tevbe sûresi, 9/103.

ilki olmanız yaraşır. وَلا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلا Size indirdiğim apaçık âyetlerimi fani olan dünya malı ile değiştirmeyiniz. وَإِيَّايَ فَاتَّقُونِ "Başkasından değil, benden korkunuz."

42. وَلا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ Allah tarafından indirilmiş olan hakkı, uydurduğunuz batıl ile karıştırmayın ve uydurduğunuz yalanlarla Tevrat'ı tahrif etmeyin, وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ Muhammed (s.a.v.)'in evsafı ile ilgili kitabınızda bulunan bilgileri bile bile gizlemeyin. Halbuki siz, bu bilgilerin hak olduğunu biliyorsunuz.

43. وَأَقِيمُوا الصَّلاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ Üzerinize farz olan namaz ve zekatı edâ ediniz, namazı cemaatle veya Muhammed (s.a.v.)'in ashâbı ile birlikte kılınız.

EDEBÎ SANATLAR

1. نعمتي "Benim nimetim" nimet kelimesinin Allah'a izafesinde, nimetin değerinin büyüklüğüne, bolluğuna ve güzelliğine işaret vardır. Çünkü bu tür izafet, Allah'a izafe edilen şeyin şereflendirildiğini gösterir. Beytullah (Allah'ın evi), Nâkatullah (Allah'ın devesi) izafetlerinde olduğu gibi.

2. ولا تشتروا بآياتي "Âyetlerimi satmayın" cümlesindeki شراء hakiki manasında değil, istiâre yoluyla kullanılmıştır. Nitekim daha önce geçen "işte onlar, hidayeti satıp, sapıklığı satın alanlardır"[101] meâlindeki âyette de istiâre yoluya kullanılmıştır.

3. تلبسوا الحق ve تكتموا الحق cümlelerinde hak kelimesinin tekrarı, yasaklanan şeyin aşırı derecede çirkinliğini ifade eder. Çünkü açık isimdeki kuvvetlilik zamirde yoktur. Bu itnâb, icaza, diğer itnâblardan daha yakındır.

4. واركعوا مع الراكعين Bu cümlede " bir bölüm" zikredilerek "bütün" kasdedilmiştir. Rükû zikredilerek, namaz kasdedilmiştir. Bunda mecaz-ı mürsel vardır. Manası "Namaz kılanlarla beraber siz de kılın" demektir.

5. وايايَ فارهبون "Yalnız benden korkun" ve وايايَ فاتقون "Yalnız benden sakının" cümlelerinde, mefulün öne alınması hasr ifade eder.

FAYDALI BİLGİLER

Bazı ârifler şöyle der: Nimetin kulları çok, nimeti verenin kulları ise azdır. Yüce Allah "nimetimi hatırlayın" meâlindeki emri ile İsrailoğulları'na verdiği nimetleri hatırlattı ki, onlara verdiği nimetin kadrini bilsinler. Muhammed (s.a.v.)'in ümmetine gelince, "Öyleyse siz beni anın ki, ben de sizi anayım"[102] meâlindeki âyetle onlara, nimeti vereni hatırlattı ki, nimeti vereni düşünerek nimetin kadrini bilsinler. İkisinin arasında ne kadar fark var!..

101 Bakara sûresi, 2/16.
102 Bakara sûresi, 2/152.

أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنسَوْنَ أَنفُسَكُمْ وَأَنتُمْ
تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٤٤﴾ وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ
وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ ﴿٤٥﴾ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم
مُّلَاقُو رَبِّهِمْ وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿٤٦﴾ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا
نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ
﴿٤٧﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا لَّا تَجْزِي نَفْسٌ عَن نَّفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا
شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٤٨﴾

44. Sizler Kitab'ı okuduğunuz halde, insanlara iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz? Aklınızı kullanmıyor musunuz?

45. Sabır ve namaz ile Allah'tan yardım isteyin. Şüphesiz bu (namaz) Allah'a saygıdan kalbi ürperenler dışında herkese zor ve ağır gelen bir görevdir.

46. Onlar, kesinlikle Rabbleri'ne kavuşacaklarına ve ona döneceklerine inanan kimselerdir.

47. Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimetimi ve sizi cümle âleme üstün kıldığımı hatırlayın.

48. Öyle bir günden korkun. O günde hiç kimse başkası için herhangi bir ödemede bulunamaz, hiç kimseden şefaat kabul olunmaz, fidye alınmaz, onlara asla yardım da yapılmaz.

ÂYETLERİN ÖNCEKİLERLE MÜNÂSEBETİ

Bu âyetler, İsrailoğulları'ndan bahsetmeye devam ediyor. Âyetlerde, yaptıkları kötülüklerden dolayı onlar yerilmekte ve kınanmaktadır. Çünkü onlar iyiliği emrediyor, fakat kendileri yapmıyorlardı, insanları hidayete ve doğru yola çağırıyorlar, kendileri buna uymuyorlardı.

KELİMELERİN İZAHI

البر : Birr, bol hayır ve iyiliktir. Genişliğinden dolayı yeryüzüne de berr ve berriyye denilmiştir. Bu, bütün hayırlı işleri kapsayan bir isimdir. Birru'l-vâlideyn

demek, ana-babaya itaat etmek demektir. Hadiste de: البـــر لا يبـلي والذنب لا ينسى "İyilik kaybolmaz, günah da unutulmaz"[103] buyurulmuştur.

تنسون : "Terkediyorsunuz" Nisyan, terketmek manasına gelir. Nitekim, "Onlar Allah'ı terkettiler. Allah da onları terketti"[104] meâlindeki âyette de nisyandan maksat, terketmektir. Ayrıca bu kelime, "Ne var ki, Adem ahdi unuttu. Onda azim bulamadık"[105] meâlindeki âyette olduğu gibi unutmak manasına da kullanılır.

تتلون : "Okuyorsunuz" ders görüyorsunuz demektir.

الخاشعين: "Boyun eğenler" Hâşi', mütevâzi manasına gelir. Aslında boyun eğmek ve zillet manasınadır. Zeccâc şöyle der: Hâşi', üzerinde zillet ve sukûnet alameti görülen kimse demektir. وخشعت الاصوات للرحمن "Artık çok merhametli Allah hürmetine sesler kısılmıştır"[106] meâlindeki âyette de sükûnet manasına kullanılmıştır.[107]

يظنون : Burada zan, şek manasına değil yakîn manasınadır. Zıd manalı kelimelerdendir. Ebû Ubeyde şöyle der: "Araplar hem kesin, hem de şüpheli bilgiye zan derler"[108] Arap dilinde bu kelime, kesin bilgi manasında çok kullanılmıştır. Nitekim aşağıda meâlleri verilen âyetlerde de bu manada kullanılmıştır: "Doğrusu ben, hesabımla karşılaşacağımı kesin olarak biliyordum"[109] "Suçlular ateşi görür görmez, orayı boylayacaklarını kesin kes anladılar."[110]

شفاعة : "Şefaat", tek manasına gelen وتر in zıddı, شـــفع (çift)'ten alınmıştır. Şef' ise, kişinin başkasını, yanına ve himayesine alması demektir. Dolayısıyla buna şefaat denilmiştir. O halde şefaat, şefaati kabul edenin katında, şefaat edenin mertebesini gösterir.

عدل : Adl, fidye demektir. Kesre ile عـدل (ıdl) şeklinde okunursa benzer ve denk manasına gelir. Araplar, birşeyin benzer ve misline ıdl ve adîl derler.

NÜZÛL SEBEBİ

Bu âyetler, bazı Yahudi âlimleri hakkında nâzil olmuştur. Onlar, müslüman olmuş yakınlarına: "Muhammed'in dininden ayrılmayınız, şüphesiz o hak dindir, diyerek, insanlara, Muhammed (s.a.v.)'e iman etmeyi emrediyorlar, fakat kendileri yapmıyorlardı."[111]

103 İsmail b. Muhammed el-Aclunî, Keşfu'l-hafâ, I/336, Beyrut, 1985.
104 Tevbe sûresi, 9/67.
105 Tâhâ sûresi, 20/115.
106 Tâhâ sûresi, 20/108.
107 Kurtubî Tefsiri, I/374.
108 Mecazu'l-Kur'ân, 39.
109 Hakkâ sûresi, 69/20.
110 Kehf sûresi, 18/53.
111 Sâvî, I/365.

ÂYETLERİN TEFSİRİ

Yüce Allah, Yahudi âlimlerine tenkit ve kınama yoluyla hitap ederek şöyle buyurur:

44. أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ İnsanları iyiliğe ve H.z. Muhammed (s.a.v.)'e imana çağırıyorsunuz da" وَتَنسَوْنَ أَنفُسَكُمْ "Kendinizi unutuyor musunuz?" Kendiniz iman etmiyorsunuz ve hayır yapmıyorsunuz. وَأَنتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ Halbuki siz, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in vasıflarını ihtiva eden Tevrat'ı okuyorsunuz. أَفَلَا تَعْقِلُونَ Bu yaptığınızın çirkin bir şey olduğunu anlayıp da ondan vazgeçmiyor musunuz?!

Sonra yüce Allah nefsanî ve şehevî arzuları yenme, riyaset ve saltanat sevgisinden kurtulma yollarını açıklar ve şöyle buyurur:

45. وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ Bütün işlerinizde, nefse ağır gelen dinî yükümlülüklere katlanarak ve dinin direği olan namazı kılarak Allah'tan yardım isteyiniz. وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ Şüphesiz ki namaz, Allah için ruhları tertemiz olmuş itaatkâr ve mütevazı kimselerin dışındakilere ağır ve meşakkatli gelir.

46. الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلَاقُو رَبِّهِمْ Allah'ın bu saf kulları, şeksiz ve şüphesiz bir şekilde haşr gününde Rablerine kavuşacaklarına, amellerinin hesabını vereceklerine, وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ve kıyamet gününde O'na döneceklerine kesin kes inanırlar. Yüce Allah, tekrar, İsrailoğulları'na verdiği birçok nimeti hatırlatır ve şöyle buyurur:

47. يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ "Ey İsrailoğulları, size verdiğim nimetlere karışılık bana itaatle şükrederek, nimetimi hatırlayın" وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ Yine hatırlayın ki, babalarınızı, içlerinden peygamberler göndermek, onlara kitaplar indirmek ve onları efendiler ve melikler kılmak suretiyle, yaşadıkları zamandaki diğer toplumlara üstün kıldık. Kuşkusuz babaları üstün kılmak, onların çocukları için şereftir.

48. وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَن نَّفْسٍ شَيْئًا Hiçkimsenin, başka birinin yerine bir hak ödeyemeyeceği o korkunç günden sakınınız. وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ O gün, Allah'ı inkâr eden hiçbir kimse hakkında asla şefaat kabul edilmez. وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ ve o kâfir nefisten hiçbir fidye alınmaz. وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ Kâfirler için, onları Allah'ın azabından koruyacak ve kurtaracak hiçbir kimse yoktur.

ED'ÎBÎ SANATLAR

1. أتأمرون "Emir mi veriyorsunuz?" kelimesindeki soru edatı, hakiki manasında değil, kınama ve tenkit manasında kullanılmıştır.

2. أتأمرون Onlar bu fiilleri geçmişte yaptıkları halde fiil şimdiki zaman olarak kullanılmıştır. Zira geniş zamanın kipi yenilenme ve sonradan olma ifade eder. وتنسون انفسكم cümlesinde, Yüce Allah, onların yapmaları gereken şeyleri terketmelerini "unuttular" şeklinde ifade etmiştir. Bu ise, akıllarına hiç gelmiyormuş gibi, aşırı derecede terkettiklerini gösterir. "Onların aşırı derecede gaflette olduklarını vurgulamak için "enfüs" kelimesini zikretmiştir. Hal cümlesi olan وانتم تتلون الكتاب ifadesindeki kınama, tenkit etme ve susturma manaları açıktır.

3. واني فضلتكم على العالمين Bu cümle, mükemmeliyet ifade etmek için, hususî olan bir şeyi umumî olan bir şeye atıf kabilindendir. Çünkü âlemlere üstün kılma, nimeti, daha önce umumî olarak zikredilmiş olan nimetin içinde zaten vardır. Yüce Allah, "nimetimi hatırlayın" dediğinde, bütün nimetler kasdedilmiştir. "Ben sizi üstün kıldım" ifadesini ona atfetti. Bu atıf, hususî bir şeyin umumî birşeye atfı kabilindendir.

4. واتقوا يوما "Öyle bir günden korkun" cümlesindeki يوما kelimesi, o günün korkunçluğunu ifade etmek için nekre olarak getirilmiştir. نفس عن نفس terkibinde de, genellik ifade etmek ve tam bir ümitsizliği göstermek için nefs kelimesi nekre getirilmiştir.

FAYDALI BİLGİLER

1. Kurtubî şöyle der: Yüce Allah, namazın şanını yüceltmek için burada, diğer ibadetlerin arasından özel olarak onu zikretti. Rasulullah (s.a.v.), üzücü bir olayla karşılaştığında namaz kılardı.[112] Bilâl (r.a.)'e: "Ya Bilâl! Onunla bizi ferahlandır"[113] derdi

2. Hz. Ali (r.a.) şöyle demiştir: "Benim belimi iki adam kırmıştır: Birincisi, ilmi ile amel etmeyen âlim, ikincisi amel eden câhil."

Başkasını hidayete çağırıp, kendisi onunla amel etmeyen kimse insanları aydınlatırken kendisini yakan kandile benzer. Şâir şöyle der:

ابدأ بنفسك فانهها عن غيها فاذا انتهت عنه فانت حكيم

فهناك يقبل ان وعظت ويقتدي بالرأي منك وينفع التعليم

Nasihata önce nefsinden başla. Onu kötülükten nehyet. O kötülüğe son verirse, işte o zamarı sen hakîm bir kişi olursun, senin nasihatin tutulur ve görüşüne uyulur. Öğretmek de fayda verir.

112 Ebû Davud, Salât, 312.
113 Ebû Davud, Edeb, 86.

Ebu'l-Atâhiyye de şöyle der:

وصفت التقي حتى كأنك ذو تقي وريح الخطايا من ثيابك تطع

Sanki sen, takvâ sahibi imişsin gibi takvâyı anlattın. Halbuki senin elbiselerinden günah kokuları yayılıyor.

Bir diğer şâir şöyle demiştir:

وغير تقي يأمر الناس بالتقي طبيب يداوي الناس وهو عليل

Takvâ sahibi olmayıp da insanlara takvâyı emreden kişi, kendisi hasta olduğu halde, insanları tedâvi eden doktor gibidir.

وَإِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُذَبِّحُونَ
أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ ۚ وَفِي ذَٰلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ
عَظِيمٌ ﴿٤٩﴾ وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَأَنْجَيْنَاكُمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ
فِرْعَوْنَ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿٥٠﴾ وَإِذْ وَاعَدْنَا مُوسَىٰ أَرْبَعِينَ
لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ ﴿٥١﴾ ثُمَّ
عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٢﴾ وَإِذْ آتَيْنَا
مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿٥٣﴾ وَإِذْ قَالَ
مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ
فَتُوبُوا إِلَىٰ بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ
بَارِئِكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ ۚ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿٥٤﴾

49. Hatırlayın ki, sizi, Firavun taraftarlarından kurtardık. Çünkü onlar size azabın en kötüsünü revâ görüyorlar, yeni doğan erkek çocuklarınızı kesiyorlar, kızlarınızı hayatta bırakıyorlardı. Size revâ görülenlerde Rabbiniz'den büyük bir imtihan vardı.

50. Bir zamanlar biz sizin için denizi yardık, sizi kurtardık, Firavun'un taraftarlarını da siz bakıp dururken denizde boğduk.

51. Kırk gece için Musa ile sözleşmiştik. O ayrıldıktan sonra, kendinize kötülük ederek buzağıyı tanrı edindiniz.

52. O davranışlarınızdan sonra şükredersiniz diye sizi affettik.

53. Doğru yolu bulasınız diye Musa'ya, Kitab'ı ve hak ile batılı ayıran hükümleri verdik.

54. Musa kavmine demişti ki: Ey kavmim. Şüphesiz siz, buzağıyı (tanrı) edinmekle kendinize kötülük ettiniz. Onun için yaradanınıza tevbe edin de nefislerinizi öldürün. Öyle yapmanız yaratıcınızın katında sizin için daha iyidir. Böylece Allah tevbenizi kabul etmiş olur. Çünkü acıyıp tevbeleri kabul eden ancak O'dur.

ÂYETLERİN ÖNCEKİLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah, İsrailoğulları'na vermiş olduğu nimetleri özet olarak hatırlattıktan sonra, hatırlatmada daha uyarıcı ve şükre daha çok sevkedici olması için, bu âyetlerde de, adı geçen nimetlerin çeşitlerini geniş bir şekilde anlatır. Sanki şöyle buyurur: Nimetimi hatırlayınız, hatırlayınız ki sizi Firavun taraftarlarından kurtardık: Ve yine hatırlayın ki, bir zamanlar biz sizin için denizi yardık, sizi kurtardık... Ve böyle devam eder. İşte bütün bu nimetler nimeti veren Yüce Allah'a karşı küfür ve isyanı değil, şükrü gerektirir.

KELİMELERİN İZAHI

آل فرعون : "Âl" kelimesinin aslı ehldir. Hâ, elife çevrilerek "âl" şeklini almıştır. Bunun içindir ki, Âl, kelimesinin küçültme ismi "Üheyl" şeklinde gelir. Bu kelime, özellikle, kral ve benzeri önemli ve şanı yüksek kimseler hakkında kullanılır. Herhangi bir kimse için kullanılmaz. Meselâ ayakkabıcı ve yularcının âli denmez.

فرعون : Rum meliklerine Kayser, İran meliklerine Kisra denildiği gibi Amâlika meliklerine de özel olarak Firavun denilir. Firavunlar çok kibirli ve zorba oldukları için, Araplar Firavun kelimesinden türeterek, kibirlenen kimseler için "Tefer'ane", "Firavunlaştı" fiilini kullanırlar.[114]

يسومونكم: "Size tattırıyorlar" Bu kelime, "kötü bir şey tattırmak" manasında olan سام fiilinin geniş zamanıdır. Taberî: "Sizi getirip kötü azabı tattırıyorlardı" der.

يستحيون : "Kızları hayatta bırakıyorlardı."

بلاء : Belâ, imtihan ve deneme demektir. Bu kelime, "Bir deneme olarak sizi hayırla da, şerle de imtihan ederiz"[115] meâlindeki âyette olduğu gibi, hem hayır hem şer için kullanılır.

فرقنا : Fark, ayırmak demektir. "Biz, onu Kur'ân olarak ayırdık"[116] meâlindeki âyette de bu manada kullanılmıştır. Burada ayırmaktan maksat, onu tafsilatlı bir şekilde açıkladık demektir.

بارئكم : Bârî, daha önce benzeri olmaksızın bir şeyi yaratan demektir. "Beriyye" mahlukat demektir.

ÂYETLERİN TEFSİRİ

49. وَإِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ Ey İsrailoğulları, atalarınızı zorba Firavun ve taraftarlarının zulmünden kurtararak size vermiş olduğum nimetimi hatırlayın. Bu

114 el-Keşşâf, I/102.
115 Enbiya sûresi, 21/35.
116 İsra sûresi, 17/106.

hitap, Peygamber (s.a.v.) zamanındaki İsrailoğullarınadır. Ancak babalara verilen nimet, oğullar için de bir nimettir. يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ "Size azabın en şiddetlisini ve en çirkinini tattırıyorlardı" يُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ "Erkek çocuklarınızı kesiyorlar" وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ "Kızlarınızı, hizmet için hayatta bırakıyorlardı. عَظِيمٌ Erkek çocukların kesilmesi, kızların hayatta bırakılması gibi, zikredilen horlayıcı azap ile Allah sizi büyük bir imtihan ve denemeye tabi tutmuştu. Allah, iyilerin kötülerden ayrılması için onları size musallat kılarak, sizi böyle bir imtihana tabi tutmuştur.

50. وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ Yine hatırlayınız ki, denizi sizin için yardık ve sizin için kuru yer göründü de oradan yürüyerek geçtiniz.

فَأَنْجَيْنَاكُمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ "Böylece sizi boğulmaktan kurtardık, Firavun ve kavmini boğduk." وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ "Siz de olayı görmüştünüz" Bu olay, Allah'ın, dostlarını kurtarmak ve düşmanlarını helak etme hususundaki mucizelerinden apaçık bir mucizedir.

51. وَإِذْ وَاعَدْنَا مُوسَى أَرْبَعِينَ لَيْلَةً Hatırlayınız ki, kırk gece sonra kendisine Tevrat'ı vermek üzere Musa ile sözleşmiştik. ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ O, bu vaadedilen zamanda Rabbi ile sözleşmeye gitmek üzere sizden ayrıldıktan sonra, siz buzağıya taptınız. وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ Siz buzağıya tapmakla, haddi aşan ve nefislerine zulmeden kişiler oldunuz. Bu olay, sizin kurtuluşunuz ve Firavun'un helakinden sonra meydana gelmiştir.

52. ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ Siz bu son derece çirkin işi yaptıktan sonra, Allah'ın vermiş olduğu nimetlere şükredip, artık O'na itaata devam edesiniz diye, bu çirkin suçunuzu bağışladık.

53. وَإِذْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ Musa'ya hakkı batıldan ayıran Tevrat'ı verdiğimiz ve onu mucizelerle desteklediğimiz zamandaki nimetimi de hatırlayın لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ Umulur ki, o kitabın âyetlerini düşünmek ve ondaki hükümlerle amel etmek suretiyle hidayete erersiniz. Sonra Yüce Allah, bu zikredilen atfın nasıl olduğunu açıklar ve şöyle buyurur:

54. وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ Hatırlayınız ki, Musa Rabbi ile buluşmasını tamamlayıp döndükten sonra onların buzağıya taptıklarını görünce kavmine: Ey kavmim, buzağıya tapmakla kendinize zulmettiniz. فَتُوبُوا إِلَى بَارِئِكُمْ Sizi kusursuz ve noksansız yaratan Allah'a tevbe ediniz. فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ Kendinizi öldürünüz. Yani suçsuzlarınız suçlularınızı öldürsün. ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ Allah'ın hükmüne razı olarak birbirinizi öldürmeniz ve O'nun emrine uymanız, Yüce yaratıcınızın nezdinde sizin için daha hayırlıdır. فَتَابَ عَلَيْكُمْ Böyle yaparsanız, O,

tevbenizi kabul eder إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ Çünkü o, tevbeyi çok çok kabul eden ve mağfireti bol olandır.

EDEBÎ SANATLAR

1. İbn Cüzeyy şöyle der: يسومونكم سوء العذاب "Sizi azaba tâbi tutuyorlardı" demektir. Buradaki يسوم fiili, satış için malı arzetmek manasına olup müstear olarak kullanılmıştır. Yüce Allah bu azabı "erkek çocuklarınızı kesiyor, kız çocuklarınızı da diri bırakıyorlardı" şeklinde açıklamıştır. Bu cümle bir öncekinin tefsiri olup onun üzerine atfedilmiş, eklenmiş bir cümle değildir.[117]

2. بلاء ve عظيم kelimelerinden herbiri, musibetin büyüklüğünü ve şiddetini göstermek için nekre getirilmiştir.

3. واذ واعدنا cümlesindeki mufâale kalıbı, iki taraf arasında müşâreket ifade etmez. واذ وعدنا şeklindeki sülâsi fiil manasınadır.

4. Ebussuûd şöyle der: فتوبو إلى بارئكم ifadesinde onların cehalet ve sapıklıkta son derece ileri gittiklerini göstermek için, yaratıcı manasına gelen barî kelimesi zikredilmiştir. Çünkü onlar, latif hikmeti ile kendilerini yaratan, Âlim ve Hakîm olan Allah'a ibadeti bırakıp, aptallıkla örnek gösterilen sığıra tapmışlardır.[118]

FAYDALI BİLGİLER

1. الكتاب والفرقان ifadesi, sıfatların birbiri üzerine atfı kabilindendir. Çünkü kitap ve furkânın her ikisi de Tevrat demektir. Bu atıf çok güzel olmuştur. Çünkü bunun manası: "Allah, Musa'ya inen kitabı ve hakkı batıldan ayıran Furkân'ı vermiştir" demektir.[119]

2. Müfessirlerin rivâyet ettiklerine göre, İsrailoğulları'ndan erkeklerin öldürülmesinin sebebi şudur: Firavun bir gün şöyle bir rüya görür: Beyt-i Mukaddes tarafından bir ateş çıkar ve Mısır'ı kuşatır. Mısır'daki bütün Kıptîleri yakar. Fakat İsrailoğulları'na dokunmaz. "Bu rüya onu korkutur ve rüyayı kâhinlere sorar. Onlar da: "İsrailoğulları'ndan bir çocuk doğacak, bu çocuk senin helâkine ve mülkünün elinden gitmesine sebep olacaktır" şeklinde yorumlarlar. Bunun üzerine Firavun, İsrailoğulları'nda doğacak her erkek çocuğun öldürülmesini emreder.

3. Kuşeyrî der ki: Kim, Allah uğrunda O'nun hükmüne sabrederse, Allah da ona, veli kullarıyla arkadaş olmayı nasib eder. İşte İsrailoğulları, Firavun ve taraftarlarının şiddetli işkencelerine sabrettikleri için, Allah onların soyundan peygamberler ve krallar gönderdi ve alemde hiç kimseye vermediği şeyi onlara verdi.[120]

---

117 et-Teshîl, I/47.
118 Ebussuûd, I/81.
119 Zeccâc bu görüştedir. Zemahşeri de bunu tercih etmiştir. Zeccâc...; el-Keşşâf, I/281, Beyrut, ty.
120 Ebû Hayyân, el-Bahru'l-muhît, I/194.

وَإِذْ قُلْتُمْ
يَا مُوسَىٰ لَن نُّؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ نَرَى اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْكُمُ
الصَّاعِقَةُ وَأَنتُمْ تَنظُرُونَ ﴿٥٥﴾ ثُمَّ بَعَثْنَاكُم مِّن بَعْدِ مَوْتِكُمْ
لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٦﴾ وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ وَأَنزَلْنَا
عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوَىٰ كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ
وَمَا ظَلَمُونَا وَلَٰكِن كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٥٧﴾
وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَٰذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ
رَغَدًا وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ نَّغْفِرْ لَكُمْ
خَطَايَاكُمْ وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٨﴾ فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا
قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا
مِّنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٥٩﴾ ع

55. Bir zamanlar, "Ey Musa! 'Biz Allah'ı açıkça görmedikçe asla sana inanmayız" demiştiniz de bakıp durur olduğunuz halde hemen sizi yıldırım çarpmıştı.

56. Sonra ölümünüzün ardından sizi dirilttik ki şükredesiniz.

57. Sizi bulutla gölgeledik, size kudret helvası ve bıldırcın indirdik ve "Verdiğimiz güzel nimetlerden yeyiniz" (dedik). Onlar bize değil sadece kendilerine kötülük ediyorlardı.

58. Hatırlayın ki biz, "Bu kasabaya girin, orada bulunanlardan dilediğiniz şekilde bol bol yeyin, kapısından secde ederek girin. "Hıtta!" (Yâ Rabbi bizi affet" deyin ki, sizin hatalarınızı bağışlayalım, zira biz, muhsinlere ziyadesiyle vereceğiz" demiştik.

59. Fakat zalimler, kendilerine söylenenleri başka sözlerle değiştirdiler. Bunun üzerine biz, yapmakta oldukları kötülükler sebebiyle zalimlerin üzerine gökten acıklı bir azap indirdik.

ÂYETLERİN ÖNCEKİ ÂYETLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah, İsrailoğulları'na, nimetlerini hatırlattıktan sonra, onların taşkınlıkları, inkârları, Allah'ın emirlerini değiştirmeleri, kendilerine lütuf ve ihsan ile muamele edildiği halde küfür ve isyan içerisinde bulunmaları gibi kötü hallerinden bazılarını anlattı. Ne kötü ve ne rezil toplum bu!

Taberî şöyle der: İsrailoğulları buzağıya tapmalarından dolayı Allah'a tevbe edince, Allah kendisinden özür dilemek üzere buzağıya tapanlardan bir grup erkeği seçip huzuruna getirmesini Hz. Musa'ya emretti. Bunun üzerine Hz. Musa İsrailoğulları'nın ileri gelenlerinden yetmiş kişiyi seçti. Nitekim Yüce Allah bu hususu şöyle açıklamıştır: "Musa, tayin ettiğimiz vakitte kavminden yetmiş adam seçti.[121] Musa (a.s.) onlara, oruç tutmalarını, temizlenmelerini, elbiselerini temizlemelerini emretti. Onlar da bu emri yerine getirdiler. Hz. Musa onları Tûr-ı Sînâ'ya götürdü. Onlar Hz. Musa'ya: "Bizim için, Rabbimizden O'nun kelâmını işiteceğimiz şekilde hitap etmesini iste" dediler. O da "İsteyeyim" dedi. Hz. Musa dağa yaklaşınca üzerine bir bulut çöktü, her tarafını kuşatacak şekilde dağı sardı. Bu seçkin grup gelerek bulutun içine girdiler ve secdeye kapandılar. Hz. Musa'ya emir ve nehiyler veren Yüce Allah'ın kelamını işittiler. Bulut dağılınca Hz. Musa onlara döndü. Onlar Hz. Musa'ya: "Ey Musa, biz Allah'ı açıkça görmedikçe sana asla inanmayacağız" dediler.[122]

KELİMELERİN İZAHI

جهرة : Cehre, alenî demektir. Cehr kelimesi, aslında "açığa çıkmak" demektir. Cehren Kur'ân okumak ve cehren yani açıkça isyanda bulunmak bu kabildendir. Araplar bu manada: رأيت الأمير جهارا وجهرة Emiri, bir şeyle örtünmemiş, açıkça gördüm" derler. İbn Abbas da, cehreten kelimesini ıyânen (açıkça) şeklinde tefsir etmiştir.

الصاعقة: Sâika, azabın şiddetli sesi veya yakıcı ateş demektir.

بعثناكم : "Sizi dirilttik" 'demektir. Taberî şöyle der: "Ba's kelimesi aslında, birşeyi yerinden oynatmak ve kaldırmak" demektir.

الغمام : Gamâm, غمامة kelimesinin çoğuludur. Vezin ve mana yönünden sehâbenin çoğulu olan sehâb gibidir. Bulut semayı örttüğü için ona bu isim verilmiştir. Her örtülü şeye de "mağmûm" denilir. Bulut ayı kapatıp da, ay görünmez hale geldiğinde غم الهلال denilir.

حطة : Hıtta, حط fiilinin masdarıdır. İstiğfar için kullanılır. Manası, "günahlarımızı bağışla" demektir. حط عنا ذنوبنا Günahlarımızı bağışla" da bu kabildendir.[123]

121 A'râf sûresi, 7/155.
122 Muhtasaru İbn Kesîr, I/66.
123 Mecâzu'l-Kur'ân, I/41.

رجزا : Ricz, azab demektir. "Eğer bizden azabı kaldırırsan"[124] meâlindeki âyette de bu manada kullanılmıştır.

يفسقون: Çıkıyorlar. Fısk, daha önce geçtiği gibi, taatten çıkmak demektir.

ÂYETLERİN TEFSİRİ

55. وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى Ey İsrailoğulları! Buzağıya tapmanızdan dolayı Allah'tan özür dilemek üzere Musa (a.s.) ile beraber Tûr-ı Sînâ'ya çıktığınız zamanı düşünün. Hani o zaman demiştiniz ki لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى نَرَى اللهَ جَهْرَةً "Allah'ı açıkça görmedikçe, bu işittiklerimizin Allah kelamı olduğuna dair seni asla tasdik etmeyeceğiz" فَأَخَذَتْكُمُ الصَّاعِقَةُ Allah da gökten üzerinize bir ateş göndererek sizi yakmıştı. وَأَنْتُمْ تَنظُرُونَ Siz başınıza gelene bakıp dururken.

Sonra onlar ölünce Hz. Musa ağlamaya ve Allah'a şöyle dua etmeye başladı. "Ey Rabbim! Sen İsrailoğulları'nın ileri gelenlerini helâk ettin. Şimdi ben onlara ne diyeceğim?! Allah onları diriltinceye kadar Musa (a.s.) duasına devam etti.

56. ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ Bir gün bir gece ölü olarak kaldıktan sonra sizleri yeniden dirilttik. لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ Umulur ki, ölümden sonra diriltmek suretiyle size vermiş olduğu nimete karşılık Allah'a şükredersiniz. Böylece ölüler dirilip yaşamaya başladılar. Bu esnada da, birbirlerinin nasıl dirildiklerine bakıyorlardı.

Sonra Yüce Allah, onlara, Tîh çölünde iken kendilerine vermiş olduğu nimeti hatırlattı. Zira onlar zorbaların şehrine girmekten, onlarla savaşmaktan çekinerek, Hz. Musa'ya: "Sen ve Rabbin, gidin savaşın, biz burada oturacağız"[125] demişler ve bunun üzerine kırk sene oraya girmekten mahrum bırakılarak, yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşmakla cezalandırılmışlardı. Yüce Allah şöyle buyurur:

57. وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ Bulutları üzerinize gölge yaparak, sizi güneşin sıcağından koruduk. وَأَنزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوَى Yorulmadan ve meşakkat çekmeden size bıldırcın ve kudret helvası gibi birçok yenilecek ve içilecek nimetler verdik.

Gökten üzerlerine bal gibi kudret helvası iniyor ve onu suyla karıştırıp içiyorlardı.[126] Selvâ, eti lezzetli ve bıldırcına benzeyen bir kuştur.[127]

كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ "Allah'ın lezzetli nimetlerinden size rızık olarak verdiklerimizden yeyiniz" dedik.

وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ Onlar bu değerli nimetlere nankörlük etmekle bize değil, kendi nefislerine zulmediyorlardı. Çünkü nankörlüğün vebâli kendilerine aittir.

---

124 A'râf sûresi, 7/134.
125 Mâide sûresi, 5/24.
126 Bu, Rabi b. Enes'in görüşüdür.
127 Bu, tefsircilerin çoğunluğunun görüşüdür.

58. وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ Tîh çölünden çıktıktan sonra, "Kudüs'e girin" dediğimiz zaman size vermiş olduğumuz nimetimi hatırlayınız. O zaman size demiştik ki: فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا Oranın nimetlerinden dilediğiniz yerden afiyetle bol bol yeyin. وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا Çölden kurtulduğunuz için şükran-i nimet olarak, şehrin kapısından Allah'a secde ederek girin ve وَقُولُوا حِطَّةٌ Ey Rabbimiz! günahlarımızı affet, hatalarımızı bağışla deyin. Böyle yaparsanız نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ "Günahlarınızı siler ve kötülüklerinizi bağışlarız." وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ Güzel amel işleyenlerin büyük ölçüde sevaplarını arttıracağız ve onlara bolca mükâfat vereceğiz.

59. فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ Ama zalimler Allah'ın emrini değiştirerek, kendilerine söylenenden başka bir söz söylediler. Onlar dübürleri üstüne sürünerek, istihza eder bir şekilde. حطة "Bizi bağışla" yerine حبة في شعيرة diyerek Allah'ın emirleriyle alay ettiler. فَأَنزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ Biz de o zalimlerin isyanları ve Allah'a itaat etmemeleri sebebiyle, gökten üzerlerine taûn hastalığı ve musibet indirdik. Rivâyet olunduğuna göre taûn hastalığı sebebi ile bir saat içinde onlardan yetmişbin kişi ölmüştür.

EDEBÎ SANATLAR

1. ثم بعثناكم من بعد موتكم "Sonra sizi, öldükten sonra tekrar dirilttik." cümlesinde, onların gerçekten öldüğünü vurgulamak ve baygınlıktan veya uykudan sonra diriltmiş olmaları vehmini ortadan kaldırmak için, بعثناكم "sizi dirilttik" fiilinden sonra من بعد مونكم "öldükten sonra" kaydını getirdi.

2. كلوا "Yeyin" ve وما ظلمونا "bize zulmetmediler" ifadelerindeki hazifler dolayısıyla âyette icaz vardır. Bunların takdiri şöyledir: قلنا لهم كلوا ve فظلموا انفسهم بان كفروا وما ظلمونا بذلك "İnkâr etmekle kendilerine zulmettiler. Bununla bize zulmetmediler"dir. Nitekim ولكم كانوا انفسهم يظلمون lakin kendilerine zulmediyorlardı" ifadesi buna delâlet etmektedir. ظلمونا ve يظلمون ifadelerinde, onların zulüm ve inkârda devam ettiklerini göstermek için geçmiş ve şimdiki zaman kipleri birlikte kullanılmıştır.[128]

3. فانزلنا على الذين ظلموا denmeyip, فانزلنا عليهم şeklinde zamir yerine açık isim getirilmesi, onların yaptıklarının son derece çirkin olduğunu göstermek ve onları şiddetle kınamak ve azarlamak içindir رجزا kelimesinin nekre olarak getirilmesi ise musibetin büyüklüğünü ve şiddetini gösterir.[129]

128 Fütûhat-ı ilâhiyye, I/57.
129 Ebussuûd Tefsiri, I/83.

BİR UYARI

Rağıp el-İsfehânî şöyle der: رجزا من السماء ifadesinde Ricz'in semaya tahsis edilmesi, iki türlü azab olduğunu gösterir. Birincisi, yıkmak ve boğmak gibi, insanlar veya diğer mahlukat vasıtasıyla gelen ve defedilmesi mümkün olan azaptır. İkincisi ise, taûn, gökten inen ateş ve ölüm gibi, insan gücüyle def edilmeyecek azaptır. رجزا من السماء Âyetindeki azaptan maksat da budur.[130]

130 Mehâsinü't-te'vîl, II/135.

وَإِذِ اسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ
لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِب بِّعَصَاكَ الْحَجَرَ ۖ فَانفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا
عَشْرَةَ عَيْنًا ۖ قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَّشْرَبَهُمْ ۖ كُلُوا وَاشْرَبُوا
مِن رِّزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٦٠﴾ وَإِذْ قُلْتُمْ
يَا مُوسَىٰ لَن نَّصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ
يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنبِتُ الْأَرْضُ مِن بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا
وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا ۖ قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَىٰ
بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ ۚ اهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُم مَّا سَأَلْتُمْ ۗ
وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَاءُوا بِغَضَبٍ
مِّنَ اللَّهِ ۗ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ
النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ۗ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَوا وَّكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٦١﴾
إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَىٰ وَالصَّابِئِينَ
مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ
عِندَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾

60. Hatırlayın ki Musa, kavmi için su istemişti de biz ona "Değneğinle taşa vur!" demiştik. Derhal (taştan) oniki pınar fışkırdı. Her bölük, içeceği pınarı bildi. "Allah'ın rızkından yeyin, için, sakın yeryüzünde bozgunculuk etmeyin" dedik.

61. Hani siz "Ey Musa! Bir tek yemekle yetinemeyiz, bizim için Rabbine dua et de yerin bitirdiği şeylerden, sebzesinden, kabağından, sarımsağından, mercimeğinden, soğanından bize çıkarsın" dediniz. Musa ise "Daha iyiyi daha kötü ile değiştirmek mi istiyorsunuz. O halde şehre inin. Zira istediklerniz sizin için orada var" dedi. Onlara aşağılık ve yoksulluk damgası vuruldu. Allah'ın gazabına uğradılar. Bu musibetler (onların başına), Allah'ın âyetlerini inkâra devam etmeleri, haksız olarak peygamberleri

öldürmeleri sebebiyle geldi. Bunların hepsi, sadece isyanları ve taşkınlıkları sebebiyledir.

62. Şüphesiz iman edenler, yani Yahudilerden, Hıristiyanlardan ve Sabiîlerden Allah'a ve ahiret gününe hakkıyla inanıp salih amel işleyenler için Rableri "katında mükâfatlar vardır. Onlar için herhangi bir korku yoktur. Onlar üzüntü çekmeyeceklerdir.

ÂYETLERİN ÖNCEKİLERLE MÜNÂSEBETİ

Bu âyetler, Yüce Allah'ın, İsrailoğulları'na vermiş olduğu nimetleri saymaya devam etmektedir. Tîh çölünde bulundukları sırada Allah'ın onlara vermiş olduğu büyük nimetlerden biri de bu âyette anlatılmaktadır. Onlar bu çölde şiddetli bir şekilde susadılar, neredeyse susuzluktan helâk olacaklardı. Hz. Musa, kendilerine yağmur yağdırması için Allah'a dua etti.

Bunun üzerine Yüce Allah ona, asâsını taşa vurmasını vahyetti. O da vurunca, taştan, kabilelerin sayısı kadar göze fışkırdı. İsrailoğulları oniki kabile idi. Her bir kabile için özel bir ark akıtıldı. İhtiyaçlarını ordan temin ediyorlar ve kimse kimsenin suyuna karışmıyordu. Bu suların fışkırma konusu Hz. Musa'ya verilmiş apaçık bir mucize idi. Buna rağmen İsrailoğulları Allah'ın âyetlerini inkâr ederek kâfir oldular.

KELİMELERİN İZAHI

إستسقى : "İsteska" kavmi için yağmur istedi, demektir. Zira bu kelimedeki sin ve tâ harfleri, استنجد (yardım istedi) ve استخبر (haber sordu) fiillerinde olduğu gibi talep içindir. Ebû Hayyân şöyle der: İstiska, su bulunmadığında veya az olduğu zaman su istemek demektir. Bu fiilin mef'ulü mahzuftur. استسقى موسى ربه takdirindedir.[131]

فانفجرت : Açıldı. İnficâr, açılmak manasınadır. Aydınlığı açılıp etrafa yayıldığı için sabaha fecr denmiştir. انفجر ve انبجس aynı manayadır. Bir başka âyette, Yüce Allah: "Derhal ondan oniki pınar fışkırdı"[132] buyurmuştur.

مشربهم : Su içecekleri yer ve taraf demektir.

ولا تعثوا : "Bozgunculuk yapmayınız" Asy, aşırı bozgunculuktur. Birinci ve üçüncü bablarda bozgun çıkarmak, fesat çıkarmak manasında kullanılır.[133] Taberî, "Bu kelime "taşkınlık yapmayın" demek olup asıl itibarı ile aşırı bozgunculuk manasındadır" der.

131 el-Bahru'l-muhît, I/226.
132 A'raf sûresi, 7/160.
133 Misbâh'ta da böyledir.

فوم : Fûm, sarımsak demektir. Bir görüşe göre de buğdaydır.

تستبدلون: "Değiştirirsiniz" İstibdâl, bir şeyi başkasına verip onun yerine başka birşey almaktır.

ادنى : Ednâ, daha düşük, daha âdî demektir. Âdî işler peşinde koşan kimseye de denî adam denir.

الذلة : Zillet; zelillik, horluk ve hakirlik demektir.

مسكنة : Meskenet, fakirlik ve boyun eğmek demektir. Bu kelime, sükûn kelimesinden alınmıştır. Bu manada fakirliğinden dolayı az hareket eden kimseye "miskîn" denir.

باؤا : Bâû; "döndüler" demektir. Râzî, bu fiilin sadece şer için kullanıldığını söylemiştir.

يعتدون : "Sınırı aşarlar" İ'tida, her hususta haddi aşmak olup daha ziyade zulüm ve isyanda kullanılır.

ÂYETLERİN TEFSİRİ

60. وَإِذْ اسْتَسْقَى مُوسَى لِقَوْمِهِ Ey İsrailoğulları! Atalarınızın Tîh çölünde susuz kaldıklarını ve Hz. Musa'nın onlar için yağmur istediği zamanı hatırlayınız. فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ Biz Musa'ya dedik ki: "Asânı herhangi, bir taşa vur ki, kudretimizle ondan gözeler fışkırsın". فَانفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا Musa asâsını bir taşa vurunca ondan, kabilelerinin sayısınca, kuvvetli bir şekilde oniki göze fışkırdı. قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ Çekişmemeleri için, her kabile kendi içecekleri suyun mahallini öğrendi. كُلُوا وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللهِ Onlara, Allah'tan bir rızık olarak kudret helvasını ve bıldırcını yeyiniz. Bu sudan da içiniz, dedik. İşte bu nimetler size yorulmaksızın ve meşakkat çekmeksizin sırf Allah'ın bir ikramı olarak verilmiştir. وَلَا تَعْثَوْا فِي الأَرْضِ مُفْسِدِينَ Çeşitli fesat ve taşkınlıkla yeryüzünde bozgunculuk çıkarmayın.

61. وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى Ey İsrailoğulları! Hatırlayın ki siz çölde kudret helvası ve bıldırcın yerken, Peygamberiniz Musa'ya şöyle demiştiniz: لَنْ نَصْبِرَ عَلَى طَعَامٍ وَاحِدٍ Biz, kudret helvası ve bıldırcın gibi, aynı yemeği devamlı yemeğe tahammül edemeyeceğiz. فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الأَرْضُ Bizim için Rabbine dua et de, bize bunlardan başka rızıklar versin. Kudret helvası ve bıldırcından bıktık, usandık. Toprağın bitirdiği hububat ve baklagillerden istiyoruz. مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا Meselâ nane, kereviz ve pırasa gibi sebzelerden, salatalığa benzer kabağından, وَبَصَلِهَا

sarımsağından, mercimek ve soğanından istiyoruz. قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَى بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ Hz. Musa, onların bu tekliflerini yadırgayarak: "Yazıklar olsun size" dedi. Değerli nimeti, değersiz olanla mı değiştiriyorsunuz? Soğanı, sarımsağı ve sebzeyi, kudret helvası ve bıldırcına tercih mi ediyorsunuz? اهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ Şehirlerden herhangi birine, beldelerden herhangi bir beldeye gidiniz. Orada bu gibi şeyleri mutlaka bulursunuz...

Sonra Yüce Allah, onların sapıklık, fesat, azgınlık ve düşmanlıklarına dikkat çekerek şöyle buyurur: وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ Onların üzerine zillet, horluk, alçaklık ve hayat boyu onlardan ayrılmayacak ebedî bir rezillik damgası vurulmuştu. وَبَاءُوا بِغَضَبٍ مِنَ اللهِ Ve Allah'ın şiddetli gazabı ve hışmına uğradılar. ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ الْحَقِّ Onların uğramış olduğu bu zillet, horluk, hışım, gazab; işlemiş oldukları çirkin suçlardan dolayıdır. Çünkü onlar kibirlenerek Allah'ın âyetlerini inkâr ettiler ve zulüm ve düşmanlıkla gönderdiği peygamberleri öldürdüler. ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ İşte bütün bunlar, onların Allah'a isyanları, taşkınlıkları ve Allah'ın hükümlerine inat göstererek hakkı aşmalarından dolayıdır. Sonra Yüce Allah müminler, Yahudiler, Hıristiyanlar ve Sabiîler gibi çeşitli din mensuplarını, sadakatle kendisine imana ve ihlas ile amele çağırdı. Bu daveti haber sîgasıyle yaparak şöyle buyurdu.

62. إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا Muhammed'e iman edenler, وَالَّذِينَ هَادُوا Musa'ya uyanlar, وَالنَّصَارَى İsa'ya tabi olanlar وَالصَّابِئِينَ Yahudilik ve Hıristiyanlıktan ayrılarak meleklere tapanlar var ya, مَنْ آمَنَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ İşte bu gruplardan kim sadakatle iman eder, Allah'ı tasdik eder ve ahirete kesin bir şekilde inanır; وَعَمِلَ صَالِحًا ve dünyada Allah'a itaatle salih amel işlerse فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ zerre miktarı kaybolmaksızın Allah katında onlar için mükâfat vardır. وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ Kâfirlerin azaptan korktuğu, ömrünü boş yere harcayıp da sevap alma fırsatını kaçıranların üzüldüğü bir anda, bu mü'minler için ahirette ne korku vardır, ne de bir tasa.

EDEBÎ SANATLAR

1. كلوا واشربوا من رزق الله "Allah'ın rızkından yeyin ve için" cümlesinde, rızkın Allah'tan olduğunun bildirilmesi, nimet ve ihsanının büyüklüğünü göstermekte ve bu rızkın, yorulmadan ve meşakkat çekmeden elde edilen bir rızık olduğuna işaret etmektedir.

2. ولا تعثوا في الارض "Yeyüzünde fesat çıkarmayın" ifadesinde Arz kelimesinin

açıkça zikredilmesi, fesadın çirkinliğini göstermek de mübâlağa ifade eder. مفسدين kelimesi, hâl-i müekkidedir. Bu üslubun fesâhat yönü şöyledir:

Konuşan bazan, etrafında hiçbir şek ve şüpheye meydan vermeyecek bir şekilde emir vermeye ve yasaklamaya dikkat eder. İşte bu vurgu da, o dikkatten kaynaklanmaktadır. مفسدين Lafzı, fesadı yasaklamayı pekiştirir ve o yasağa karşı gafil davranma ve onu unutma gibi mahzurları da ortadan kaldırır.

3. مما تنبت الارض "Yerin bitirdiklerinden" ifadesinde mecâz vardır. Zira gerçekte bitirici Allah'tır. Bu tür mecazlara mecâz-ı aklî denir. Mecâzın alakası sebebiyyedir. Zira arz, bitkinin bitmesine sebep olduğu için, bitirme fiili ona isnat olunmuştur.

4. وضربت عليهم الذلة والمسكنة "Onlar üzerine zillet ve miskînlik damgası vuruldu" cümlesi bir çadırın, içindeki kimseyi her taraftan kuşattığı gibi, zillet ve meskenet de onları kuşatmadan kinayedir.[134] Nitekim şâir şöyle der:

ان السماحة والمروءة والندى في قبة ضربت على ابن الحشرج

Yücelik, mürüvvet ve cömertlik, İbn Haşrec'i kuşatan bir çadır içindedir.

5. Peygamberlerin hiçbir zaman haklı olarak öldürülmeleri söz konusu olmadığı halde بغير الحق kaydıyle, onların öldürülmelerinin haksız yere olduğunun kayıtlanması, onların peygamberlere karşı düşmanlıklarının büyük bir çirkinlik ve âdîlik olduğunu göstermekedir.

FAYDALI BİLGİLER

1. Hz. Musa'nın asâsını vurarak su fışkırttığı taşın ne gibi ve nasıl bir taş olduğu hususunda tefsirciler birçok rivâyet nakletmişlerdir. Biz bu görüşleri nakletmeyeceğiz. Taştan suyun fışkırmasının bir mucize olarak gerçekleştiğini ve Hz. Musa'nın asâsının vurmuş olduğu taşın sert bir kaya olduğunu ve bunun su fışkırtmasının mümkün olmadığını bilmek âyetin manasını anlamak için yeterlidir. Burada mucizenin daha açık, delilin daha parlak olduğu ortaya çıkar.

Hasan el-Basrî şöyle der: Yüce Allah Hz. Musa'nın belirli bir taşa değil, herhangi bir taşa vurmasını emretti. Bu da, Allah'ın parlak delilini ve kudretini apaçık göstermektedir.[135]

2. Soru: Suyun oniki göze halinde akıtılmasının hikmeti nedir?

Cevap: Musa'nın kavmi kalabalık idi ve çölde yaşıyorlardı. İnsanlar suya şiddetle ihtiyaç hissedip de sonra onu bulurlarsa suyu elde etmek için aralarında çekişme ve kavga olabilir. En iyisini Allah bilir. Yüce Allah onların aralarında çıkabilecek bir kavgayı önlemek için her kabileye bir göze tahsis ederek bu nimeti tamamladı. İsrailoğulları, Hz. Yakub'un oniki oğlunun soyundan gelen oniki kabile halinde idiler.

134 Ebussuûd'un da işaret ettiği gibi buna istiâre-i mekniyye denir. Bakınız, cilt 1, s. 107.
135 el-Keşşâf I/107.

3. Bazı tefsirciler وفومها terkibindeki fûm kelimesinin buğday olduğu kanaatindedirler. Fakat tercih olunan görüş onun sarımsak olduğudur. İbn Mesud kıraatında وثومها okunması, ayrıca soğan manasına gelen بصل ın da bununla birlikte zikredilmesi bu görüşün delilidir. Fahr-i Râzî: "Sarımsak, mercimek ve soğana buğdaydan daha uygun düşmektedir" der. Kurtubî bu görüşü teyid etmek için şâir Hassân'ın şu beytini zikreder:

وانتم اناس لئام الاصول طعامكم الفوم والحوقل

Siz asaletsiz alçak insanlarsınız. Yedikleriniz soğan ve sarımsaktan ibarettir.[136]

136 Kurtubî, I/425.

وَإِذْ أَخَذْنَا
مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ
وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ
فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٦٤﴾
وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ
كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿٦٥﴾ فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهَا
وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ ﴿٦٦﴾

63. Hatırlayınız ki sizden sağlam bir söz almış, Tûr'u üzerinize kaldırmış, size verdiğimizi kuvvetle tutun, onda bulunanları daima hatırlayın, umulur ki, korunursunuz (demiştik).

64. Ondan sonra sözünüzden döndünüz. Eğer size Allah'ın ihsanı ve rahmeti olmasaydı, muhakkak zarara uğrayanlardan olurdunuz.

65. İçinizden Cumartesi günü azgınlık edenler olmuş da buyüzden kendilerine "Aşağılık maymunlar olun!" dediklerimizi bilmektesiniz.

66. Biz onu, hadiseyi bizzat görenlere ve sonradan gelenlere bir ibret dersi, müttakiler için de bir öğüt vesilesi kıldık.

ÂYETLERİN ÖNCEKİLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah İsrailoğullarına, verdiği büyük ve değerli nimetleri hatırlattı ve hemen arkasından Allah'ın emirlerine isyan etmelerini, inkâr ve inatlarına karşılık olarak başlarına gelen musibetleri açıklamaya başladı: Çünkü Allah'ın verdiği nimetlere karşılık nankörlük ettikleri, O'na verdikleri ahdi bozdukları, cumartesi gününün hürmetini ihlal ettikleri için Yüce Allah onları maymuna çevirdi. Bu bir ilahi kanundur. Allah'ın emirlerine karşı gurur ve kibir gösteren ve gönderdiği peygamberlere isyan eden her toplumun durumu budur.

KELİMELERİN İZAHI

ميثاقكم: Yemininiz "Misâk, yemin ve benzeri şeylerle pekiştirilen ahittir. Buradaki ahitten maksat, Tevrat'ın hükümleri ile amel etmektir.

الطور : Tûr, Hz. Musa'nın Yüce Allah ile konuşmak üzere gittiği dağdır.

بقوة : Azim ve temkinle.

توليتم : "Yüz çevirdiniz." Tevellî, bir şeyden yüz çevirmek ve ona arka dönmek demektir.

خاسئين : Hâsiîn, horlanmış ve hakir manasına gelen hâsi kelimesinin çoğuludur. Dilciler: Hâsi, insanlara yaklaştığında, hoşt denilerek kovulan köpek gibi, kovulmuş, uzaklaştırılmış, alçak kimse demektir" derler.

نكالا : Nekâl, caydırıcı, şiddetli ceza demektir. Caydırıcı ve önleyici olmadıkça her cezaya nekâl denmez.

ÂYETLERİN TEFSİRİ

63. وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ Ey İsrailoğulları! Tevrat'taki emirlerimi uygulamak üzere sizden yeminle söz aldığımız zamanı hatırlayınız. وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ O zaman Tûr Dağını, siyah bir bulut gibi üzerinize kaldırdık ve size خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ Tevrat'taki emirlerimizi azim ve ciddiyetle alıp onlarla amel edin, وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ Onda olan emirleri koruyun, unutmayın ve onlardan gafil olmayın dedik. لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ Emirlerimize uyarsanız, dünyada helâkten, ahirette de azaptan kurtulursunuz. Bu cümlenin bir başka manası, "umulur ki müttakiler zümresinden olursunuz" demektir.

64. ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ Daha sonra siz, bize verdiğiniz ahitten yüz çevirdiniz. فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ Tevbelerinizi kabul etmek ve hatalarınızı affetmek suretiyle Allah size lütufta bulunmasaydı, لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ dünya ve ahirette helâk olanlardan olacaktınız.

65. وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ Kendilerini cumartesi günü avlanmaktan yasaklanmış olduğunuz halde, emirlerimize uymayıp bize isyan ederek o günün hürmetini ihlal edenlere ne yaptığımızı biliyorsunuz, فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ Daha önce insan iken, "zillet ve horluk içerisinde maymunlar olunuz" diyerek onları maymuna çevirdik.

66. فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ Onları, bu olayı görenler için caydırıcı bir azab, daha sonra gelip de görmeyenler için bir ibret, müttaki ve salih kullar için bir öğüt olsun diye maymunlara çevirdik.

EDEBÎ SANATLAR

1. خذوا ما آتيناكم بقوة "Size verdiğimizi kuvvetle tutun" cümlesinde hazif yoluyla icaz vardır. Takdiri: ... قلنا لهم خذوا "Onlara.... tutun dedik" şeklindedir. Zemahşerî de bu şekilde takdir etmiştir.

2. كونوا قردة خاسئين "Aşağılık maymunlar olunuz" cümlesindeki emir kipi, hakiki manasında değil, horlama ve hakaret etme manasında kullanılmıştır. Bazı müfessirler şöyle der: Bu emir, teshîr ve tekvîn emridir. Yani bu emir, onların gerçek insanlıktan gerçek maymunluğa çevrilmeleri için, Allah'ın kudretinin üzerlerinde tecellî etmesinden ibarettir.[137]

3. لما بينا يديها وما خلفها "Öncekilere ve sonrakilere" cümlesi, bu olaydan önce ve sonra gelen milletler ve mahlukattan kinayedir. Veya bu olayın öncekilere ve sonrakilere bir ibret olduğunu ifade eder.

FAYDALI BİLGİLER

1. Keffâl şöyle der: Yüce Allah, onların her birinden bir ahd aldığını vurgulamak için ميثاق kelimesini tekil olarak zikretmiştir. Nitekim: "Sonra sizi bir bebek olarak dışarı çıkarır"[138] meâlindeki âyette de tıfl kelimesi tekil olarak kullanılmıştır.[139]

2. Bazı araştırıcılar şöyle der: İsrailoğullarının ruhları, isyanları sebebiyle karardığı için, hiçbir nizâm tanımadan hareket ediyorlar, kibir, gurur ve taşkınlıklarından dolayı kendilerini büyük görüyorlardı. Kendilerine Tevrat'taki hükümlerle amel etmeleri emredildiğinde onları ağır buldular ve Allah'a isyan ettiler. Bundan dolayı Allah, onların üzerine Tûr Dağını kaldırınca, bunu Tevrat'taki emirlerden daha ağır buldular ve Tevrat'ın hükümleri ile amel etmek onlara hafif geldi. Şâir şöyle der:

إلى الله يدعى بالبراهين من أبي فان لم يجب نادته بيض الصوارم

İsyankâr, Allah'a mucizelerle çağrılır. Kabul etmezse, o zaman onu keskin kılıçlar çağırır.[140]

3. وموعظة للمتقين "Takvâ sahipleri için bir öğüt" ifadesinde, öğüt, müttakilere tahsis edilmiştir. Zira öğüt ve nasihatten yararlananlar onlardır. Nitekim Yüce Allah "Sen yine de öğüt ver. Çünkü öğüt mü'minlere fayda verir"[141] buyurur.

137 el-Fûtûhâtu'l-ilâhiyye, I/63.
138 Mü'minûn sûresi, 40/67.
139 el-Bahru'l-muhît, I/243.
140 el-Bahru'l-muhît, I/243.
141 Zâriyât sûresi, 51/55.

وَاِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهٖٓ
اِنَّ اللّٰهَ يَاْمُرُكُمْ اَنْ تَذْبَحُوْا بَقَرَةً ۭ قَالُوْٓا اَتَتَّخِذُنَا هُزُوًا ۭ قَالَ
اَعُوْذُ بِاللّٰهِ اَنْ اَكُوْنَ مِنَ الْجٰهِلِيْنَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ
يُبَيِّنْ لَّنَا مَا هِىَ ۭ قَالَ اِنَّهٗ يَقُوْلُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ لَّا فَارِضٌ
وَّلَا بِكْرٌ ۭ عَوَانٌۢ بَيْنَ ذٰلِكَ ۭ فَافْعَلُوْا مَا تُؤْمَرُوْنَ ﴿٦٨﴾
قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَّنَا مَا لَوْنُهَا ۭ قَالَ اِنَّهٗ يَقُوْلُ اِنَّهَا
بَقَرَةٌ صَفْرَاۗءُ ۙ فَاقِعٌ لَّوْنُهَا تَسُرُّ النّٰظِرِيْنَ ﴿٦٩﴾
قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَّنَا مَا هِىَ ۙ اِنَّ الْبَقَرَ تَشٰبَهَ عَلَيْنَا ۭ وَاِنَّآ
اِنْ شَاۗءَ اللّٰهُ لَمُهْتَدُوْنَ ﴿٧٠﴾ قَالَ اِنَّهٗ يَقُوْلُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ لَّا ذَلُوْلٌ
تُثِيْرُ الْاَرْضَ وَلَا تَسْقِى الْحَرْثَ ۚ مُسَلَّمَةٌ لَّا شِيَةَ فِيْهَا ۭ
قَالُوا الْـٰٔنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ ۭ فَذَبَحُوْهَا وَمَا كَادُوْا يَفْعَلُوْنَ ﴿٧١﴾
وَاِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادّٰرَءْتُمْ فِيْهَا ۭ وَاللّٰهُ مُخْرِجٌ مَّا كُنْتُمْ
تَكْتُمُوْنَ ﴿٧٢﴾ فَقُلْنَا اضْرِبُوْهُ بِبَعْضِهَا ۭ كَذٰلِكَ يُحْيِ
اللّٰهُ الْمَوْتٰى ۙ وَيُرِيْكُمْ اٰيٰتِهٖ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ ﴿٧٣﴾ ثُمَّ قَسَتْ
قُلُوْبُكُمْ مِّنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ فَهِىَ كَالْحِجَارَةِ اَوْ اَشَدُّ قَسْوَةً ۭ وَاِنَّ
مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْاَنْهٰرُ ۭ وَاِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ
فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاۗءُ ۭ وَاِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ ۭ
وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿٧٤﴾

67. Musa kavmine "Allah bir sığır kesmenizi emrediyor" demişti de, "Bizimle alay mı ediyorsun?" demişlerdi. O da "Câhillerden olmaktan Allah'a sığınırım" demişti.

68. "Bizim adımıza Rabbine dua et, bize onun ne olduğunu açıklasın" dediler. "Allah diyor ki, o, ne yaşlı ne de körpe, ikisi arası bir inek. Size emredileni hemen yapın" dedi.

69. Bu defa "Bizim için Rabbine dua et, bize onun rengini açıklasın" dediler. "O diyor ki, bakanların içini açan sapsarı bir inektir" dedi.

70. "(Yâ Musa) Bizim için, Rabbine dua et de onun nasıl bir sığır olduğunu bize açıklasın, çünkü inek ineğe benzer. Biz, inşaallah emredileni yapma yolunu buluruz" dediler.

71. (Musa) dedi ki, Allah şöyle buyuruyor: O, henüz boyunduruk altına alınmayan, tarla sürmeyen, ekin sulamayan, serbest dolaşan, renginde hiç alacası bulunmayan bir inektir. "İşte şimdi gerçeği anlattın" dediler ve bunun üzerine onu kestiler, ama az kalsın kesmiyorlardı.

72. Hani siz bir adam öldürmüştünüz de onun hakkında birbirinizle atışmıştınız. Halbuki Allah gizlemekte olduğunuzu ortaya çıkaracaktır.

73. "Haydi şimdi öldürülen adama, bir parçasıyla vurun" dedik. Böylece Allah ölüleri diriltir ve düşünesiniz diye size âyetlerini gösterir.

74. (Ne var ki) bunlardan sonra yine kalpleriniz katılaştı. Artık kalpleriniz taş gibi, hatta daha da katı. Çünkü taşlardan öylesi var ki, çatlar da ondan su fışkırır. Taşlardan bir kısmı da Allah korkusuyla yukardan aşağı yuvarlanır. Allah yapmakta olduklarınızdan gafil değildir.

ÂYETLERİN ÖNCEKİ ÂYETLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah, Yahudilerin ahitlerini bozma, cumartesi gününün hürmetini ihlal etme ve indirmiş olduğu Tevrat'ın hükümlerine uymayarak Allah'a karşı gelme gibi çirkin suçlarını anlattıktan sonra, bu âyetlerde de diğer suçlarını anlatmaya devam eder ki bunlar da, peygamberlere muhalefet, onları yalanlama, Allah'ın vahyettiği emirlere süratle sarılmama, peygamberlere karşı inatla mücadele etme, peygamberleri Musa (a.s.) ile konuşurken edepsizce davranış ve kötülükleridir.

KELİMELERİN İZAHI

هزوا : Hüzü', zâ'nın ötresi ve hemzenin vav'a çevrilmiş şekliyle هزوا alay etmek demektir. كفؤا kelimesindeki hemzenin vav'a çevrilerek كفوا olması da bunun gibidir. Metinde zikredilmeyen tamlayanı da nazar-ı itibara alarak manası: "Bizi alay konusu mu ediniyorsun?" demektir veya mastara ism-i mef'ul

manası vermek suretiyle: "Bizi, kendileriyle alay edilen kimseler mi ediniyorsun?" demek olur.

فارض : Fârid, yaşlı ve ihtiyar demektir. Lisânu'l-Arap'ta böyle açıklanmıştır.

بكر : Bikr, küçük olduğu için-erkekle cinsî temas etmemiş ve doğurmamış genç demektir. Şâir şöyle der:

لعمري لقد اعطيت ضيفك فارضا تساق إليه ما تقوم على رجل

ولم تعطه بكرا فيزضي سمينة فكيف تجازي بالمودة والفضل

Vallahi! sen, misafirine yürüyemeyecek derecede yaşlı bir hayvan verdin. Ona, hoşuna gidebilecek tavlı bir hayvan vermedin. Sana nasıl dostluk gösterilip ihsanda bulunulacak?[142]

عوان : Avân. Ne yaşlı, ne küçük, orta yaşta demektir. Bir başka görüşe göre, bir veya, iki defa doğurmuş hayvan demektir.

فاقع : Fükû, sapsarı olmak demektir. Kıpkırmızı olan şeye احمر قان denildiği gibi, sapsarı olan şeye de اصفر فاقع denilir. Taberî der ki: Bu kelime, aşırı beyazlığı ifade eden nüsu' kelimesinin benzeridir.

ذلول : Zelûl ise alıştırılmış demektir. Serkeşliği giderilerek işe alıştırılan hayvana, دابة ذلول denilir. Burada geçen لا ذلول kelimesi, tarla sürmeye alıştırılmamış demektir.

مسلمة : Müselleme, selâmet kökünden olup ayıp ve kusurdan arınmış demektir.

شية : Şiye, asıl renge uymayan alacalıktır. Taberî: لا شية فيها nin manası, o hayvanda asıl rengine uymayan ne beyazlık, ne de siyahlık vardır" demektir der.[143]

فادرأتم : Çekiştiniz ve ihtilâfa düştünüz demektir. Bu kelimenin aslı تدارأتم dur. Tâ, dâla idgam edildi. Sakin harfle konuşmaya başlanılamadığı için başına bir hemze-i vasıl getirildi ve ادارأتم oldu. درء in manası savmak ve def etmek demektir. Her iki grup da suçu birbirlerinin üzerine attığı için bu kelime kullanılmıştır. Hadiste ادرءوا الحدود بالشبهات Şüpheli hallerde had cezalarını def ediniz"[144] yani düşürünüz şeklinde kullanılmıştır.

قست : Kasvet, sertlik demektir. Zıddı rikkattir.

يشقق : Teşakkuk, uzunluğuna veya genişliğine yarılmak demektir.

يهبط : Hübût, yukardan aşağı iniş demektir.

142 el- Bahru'l-muhît, I/248.
143 Muhtasaru't-Taberî, I/47.
144 Keşfu'l-Hafâ, I/73.

ÖLÜYÜ DİRİLTME MUCİZESİ VE BAKARA (SIĞIR) KISSASI

İbn Ebî Hâtim'in rivâyetine göre, Ebû Ubeyde es-Selmanî şöyle demiştir: "İsrailoğulları'ndan çocuksuz, zengin bir adam vardı. Kardeşinin oğlu bu şahsın vârisi idi. Mirasına konmak için adamı öldürerek, geceleyin, yine İsrailoğullarından olan bir başkasının kapısının önüne götürüp koydu. Sabahleyin de, amcasını onların öldürdüğünü iddia etti. Neticede her iki taraf silahlanıp birbirlerine girdiler. İçlerinden akıllı ve ileri görüşlü birisi: "Aramızda Allah'ın Rasulü varken niye birbirimizi öldürüyoruz?" dedi. Bunun üzerine kavgayı bırakarak, Musa (a.s.)'ya gelip meseleyi arzettiler. Musa (a.s.) onlara: "Allah size bir sığır kesmenizi emrediyor" dedi. Râvî diyor ki: İsrailoğulları herhangi bir sığır kesmeye razı olup itiraz etmeselerdi, basit bir sığır onlar için kâfi gelecekti. Fakat onlar işi zora sokunca, Allah da onlara karşı işi güçleştirdi. Nihayet işi, kesmekle emrolundukları sığıra kadar götürdüler ve sığırı, başka sığırı olmayan bir adamın yanında buldular. Sığırın sahibi, "Vallahi, derisinin dolusu altın vermedikçe onu size vermem" dedi. Böylece hayvanı, derisinin dolusu altın karşılığında satın aldılar. Hayvanı kesip bir parçasıyla öldürülen adama vurdular Adam dirilince, "seni kim öldürdü?" diye sordular. Kardeşinin oğlunu göstererek: "Katilim budur" diye cevap verdi, sonra tekrar öldü. Bunun üzerine, onun malından kardeşine hiçbir şey verilmedi. Bu olaydan sonra da, murisini öldüren hiçbir katile onun malından miras verilmedi.[145] Başka bir rivayette de, "katili yakalayıp öldürdüler" denilmektedir.

ÂYETLERİN TEFSİRİ

67. وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً Ey İsrailoğulları! Peygamberiniz Hz. Musa'nın "Allah size bir sığır kesmenizi emrediyor" dediği zamanı hatırlayınız. قَالُوا أَتَتَّخِذُنَا هُزُوًا Siz utanmadan peygamberinize "Ya Musa, bizimle alay mı ediyorsun?" diye cevap verdiniz. قَالَ أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ Musa da "alaycı, câhil zümreden olmaktan Allah'a sığınırım" dedi.

68. قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ Dediler ki:"Bizim için Rabbine dua et de, bu sığırın mahiyetini ve ne gibi özellikleri olduğunu bize açıklasın. قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لا فَارِضٌ وَلا بِكْرٌ عَوَانٌ بَيْنَ ذَلِكَ Hz. Musa dedi ki: Allah, o sığırın ne çok yaşlı, ne de erkekle temasta bulunmayacak kadar küçük olmamasını, bu ikisinin arasında, orta yaşta olmasını emrediyor. فَافْعَلُوا مَا تُؤْمَرُونَ Artık size emredileni yapın. İnat edip de işi zora koşmayın. Aksi halde Allah işinizi zorlaştıracaktır.

69. قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْنُهَا Dediler ki, bizim için Rabbine dua et de, onun rengini bize açıklasın. Beyaz mı, siyah mı, yoksa başka bir renk mi olduğunu bilelim. قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَوْنُهَا تَسُرُّ النَّاظِرِينَ Hz. Musa dedi ki: Yüce Allah onun

145 Muhtasaru İbn Kesîr, I/76.

rengi sapsarı, görenlerin hoşuna gidecek güzel görünümü olan bir sığır olmasını emrediyor. İsrailoğulları, sığırın yaşını ve rengini öğrendikten sonra, özellikleri hakkında daha fazla bilgi edinmek için, sığırın durumunu tekrar sorarak:

70. قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ Dediler ki: Bizim için Rabbine dua et, o sığırın mâhiyetini bize açıklasın. Sonra, orta yaşlı ve sapsarı birçok hayvanın olduğunu ileri sürerek özür beyan ettiler. Ve إِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَا "Bizim için iş karıştı. Kesilmesi emredilen sığırın ne olduğunu anlayamadık." وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ Ancak, Allah dilerse biz onu anlayabiliriz, dediler. Hadiste bildirildiği gibi, eğer böyle dememiş olsalardı, ebediyyen o hayvanın mahiyetini anlayamayacaklardı.

71. قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لا ذَلُولٌ تُثِيرُ الأَرْضَ وَلا تَسْقِي الْحَرْثَ Hz. Musa dedi ki: Yüce Allah, bu sığırın tarla sürmeye ve ekini sulamaya alıştırılmamış, مُسَلَّمَةٌ لا شِيَةَ فِيهَا kusurlardan sâlim, renginde alacalık bulunmayan, baştan aşağı sapsarı bir sığır olmasını emrediyor. قَالُوا الآنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ Dediler ki: İşte şimdi gerçeği anlattın ve bize bütün açıklığıyla hayvan hakkında yeterli bilgi verdin. Yüce Allah, onların daha sonraki durumlarını bize şöyle bildirir. فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ Onu kestiler. Ama pahalı olduğu için veya rezil oldukları için neredeyse kesmeyeceklerdi.

Bundan sonra Yüce Allah onlara sığır kesmelerini emretmesinin sebebini ve şahit oldukları, Allah'ın parlak mucizelerini bize şöyle anlatır.

72. وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادَّارَأْتُمْ فِيهَا Ey İsrailoğulları! Hatırlayın ki, siz bir adam öldürmüştünüz de onun hakkında birbirinizle çekişmiş ve ihtilafa düşmüştünüz. Her grup suçu kendi üzerinden atıp diğerine yüklemeye çalışıyordu. وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَا كُنتُمْ تَكْتُمُونَ Halbuki Allah, gizlemekte olduğunuz şeyi ortaya çıkaracaktı.

73. فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا Bunun içindir ki biz, "sığırın bir parçası ile maktüle vurun" dedik. O dirilir ve size katili bildirir. كَذَلِكَ يُحْيِي اللَّهُ الْمَوْتَى Allah bu maktülü gözlerinizin önünde dirilttiği gibi, ölüleri de diriltip kabirden çıkaracak وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ve düşünüp tefekkür edesiniz ve Allah'ın herşeye kâdir olduğunu anlayasanız diye size kudretinin delillerini gösterecektir.

Sonra Yüce Allah onların kötülüklerini ve kalplerinin katılığını şöyle bildirir:

74. ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ Sonra Ey Yahudi topluluğu! Bu parlak mucizeleri gördükten sonra, yine de kalpleriniz o kadar katılaştı ki, onlara ne bir öğüt, ne de bir nasihat tesir etmiyor. فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً Artık kalpleriniz taş gibi veya daha da katıdır. Yani bazılarınızın kalbi taş gibi, bazılarınızın ki taştan daha da katı, demir gibi. وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الأَنْهَارُ Zira taşlardan öylesi var ki, içinden bolca nehirler kaynar. وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ Onlardan öylesi de var ki, Allah

korkusundan yarılır da ondan su fışkırır. وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللهِ Yine öylesi de vardır ki, Allah korkusundan parçalanarak dağlardan aşağı iner. Yani, ey Yahudi topluluğu, taşlar yumuşar ve Allah'ın emrine boyun eğer de sizin kalpleriniz ne yumuşar, ne etkilenir. وَمَا اللهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ Allah yaptıklarınızdan gafil değildir. Yani Allah yaptıklarınızı gözetlemektedir. O'na hiçbir şey gizli kalmaz. Kıyamet gününde de amellerinize göre sizi cezalandıracaktır. Bu âyette Yahudiler için bir tehdit ve uyarı vardır.

EDEBÎ SANATLAR

1. فذبحوها وما كادوا يفعلون "Onu kestiler. Neredeyse bunu yapmayacaklardı" cümlesinde hazif vardır. Bu cümlenin başından, manaları kelimelerin dizilişinden anlaşılan iki cümle hazfedilmiştir. Bu tür bir hazif, Kur'ân'ın icazındandır. Takdiri şöyledir: "İsrailoğulları, yukarıda zikredilen vasıfları taşıyan sığırı bulup satın aldılar. İstenilen sığırın bu sığır olduğunu anlayınca onu kestiler. Bu, hazif yoluyla icaz kabilindendir.

2. والله مخرج ما كنتم تكتمون "Allah, gizlemekte olduğunuz şeyi açığa çıkarıcıdır" Bu cümle, فادارئتم "ihtilafa düşmüştünüz" ile فقلنا اضربوه "ona vurun dedik" arasında bir ara cümlesidir. Birbirlerini takip eden iki cümle arasına gelen "ara cümle", beliğ kelâmın güzelliğini daha da arttırır. Cümle-i mu'terizanın buradaki faydası, hakikatin kuşkusuz meydana çıkacağını muhataplara bildirmektir.

3. ثم قست قلوبكم "Sonra kalpleriniz katılaştı" Bu cümlede istiâre-i tasrîhiyye vardır. Kalplerin sertlik ve katılıkla vasfedilmesinden maksat, onların öğüt ve ibret almaktan uzak olduklarını bildirmektir.

Ebussuûd şöyle der: Kasvet; Taşın sertliği gibi bir sertlik ve katılık demektir. İsrailoğulları'nın kalpleri öğüt almaktan ve dağları eritip kayaları yumuşatan nasihat ve uyarılardan uzak olduğu için, kasvet kelimesi, bu uzaklık yerine müsteâr olarak kullanılmıştır.[146]

4. فهي كالحجارة "Onlar taş gibidir" Bu cümlede teşbih vardır. Bu teşbihe, teşbih-i mürsel ve mücmel denilir. Çünkü teşbih edatı zikredilmiş, vech-i şebeh ise hazfedilmiştir.

5. لما يتفجر منه الانهار "Ondan ırmaklar fışkırır" Bu cümlede de mecâz-ı mürsel vardır. Zira, "ondan nehirler fışkırır" demek, "nehirlerdeki su fışkırır" demektir. Araplar mahalli zikredip, o mahalde bulunanı kasdederler. Nitekim nehrin zikredilip, içinde akan suyun kasdedilmesi de bunun gibidir. Karine açıktır. Zira nehir değil, içindeki su fışkırır.

146 Ebussuûd Tefsiri, I/90.

FAYDALI BİLGİLER

1. قال أعوذ بالله ان اكون من الجاهلين "Musa: "Câhillerden olmaktan Allah'a sığınırım" dedi. Bu âyet-i kerîme, dinî konularla alay etmenin büyük bir cehalet olduğuna dikkat çekmektedir. Muhakkik âlimler âyet-i kerîmelerin mizah ve şaka yerinde darb-ı mesel olarak getirilmesini men etmişler ve: "Kur'ân sadece tefekkür ve itaat için indirilmiştir. Şaka, mizah ve efkar dağıtma için inmemiştir," demişlerdir.

2. واذ قتلتم نفسا "Hani siz bir şahsı öldürmüştünüz." Bu âyet, Rasulullah (s.a.v.) zamanındaki Yahudilere hitap etmektedir. Bu hitap şekli toplumlar arasında bilinen hitabet üslubuna uygundur. Zira, sonra gelenler öncekilerin izinden gidiyorlarsa ve onların yaptıklarına razı oluyorlarsa, öncekilerin yaptıkları, sonrakilere de isnat olunur. Bu âyet, hem geçmişteki, hem de Rasulullah'a muasır olan Yahudileri kınamakta ve tenkit etmektedir.

3. Adam öldürme olayı her ne kadar daha sonra anlatılsa da, İsrailoğullarına, sığır kesmeleri emredilmeden önce meydana gelmiştir. Bundaki sır, sığırın kesilmesinin sebebini bilmeye teşvik, İsrailoğullarını tekrar tekrar kınama ve tenkit etmektir.

Büyük âlim Ebussuûd şöyle der: Burada tertibin bozulmasının sebebi, tekrar tekrar kınama ve tenkittir. Çünkü öldürülmesi haram olan bir şahsı öldürmek, Hz. Musa gibi bir peygamberle alay etmek ve onun emrini yerine getirmemek, şiddetle kınanması gereken büyük bir cinayettir.[147]

4. Yüce Allah bu mübarek sûrenin beş yerinde ölüleri diriltmeyi zikretti: Bunlar a) "Sonra ölümünüzün ardından sizi dirilttik."[148] b) "Bu kıssada geçen "Haydi şimdi adama, kesilen ineğin bir parçası ile vurun" dedik, böylece Allah ölüleri diriltir."[149] c) Binlercesi birden ölüm korkusundan yurtlarından çıkanların kıssasındaki "Allah onlara ölün dedi. Sonra onları diriltti"[150] âyetinde, d) Üzeyir kıssasındaki, "Allah onu öldürüp yüz sene bıraktı, sonra tekrar diriltti."[151] âyetinde ve e) Hz. İbrahim kıssasında geçen, İbrahim Rabbine, "Ey Rabbim, ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster, demişti"[152] âyetinde[153] geçmektedir.

5. فهي كالحجارة او اشد قسوة Âyetinde او edâtı بل edâtı yerinde kullanılmıştır. "Hatta daha katı" demektir. "Yunus'u yüzbin hatta daha çok kişiye peygamber olarak gönderdik"[154] meâlindeki âyette de او edâtı bu manada kullanılmıştır. Bazıları bu edâtın terdît için olup "veya" manasına geldiğini, yahut tahyîr için olup tercih manasına geldiğini söylemişlerdir. Buna göre, kalplerin durumunu bilen kimse,

147 Ebussuûd Tefsiri, I/90.
148 Bakara sûresi, 2/56.
149 Bakara sûresi, 2/73.
150 Bakara sûresi, 2/259.
151 Bakara sûresi, 2/243.
152 Bakara sûresi, 2/260.
153 Büyük âlim İbn Kesîr bunu böyle açıklamıştır.
154 Sâffât sûresi, 37/147.

onları taşa veya ondan daha katı olan demir gibi bir şeye benzetir. Kalplerin durumunu bilmeyen kimse ise onları taşa benzetir veya: "Onlar taştan daha katıdır" der.

6. Bazı müfessirler, bu âyette geçen خشية (korku) kelimesinin hakiki manasında kullanıldığını ve Yüce Allah'ın bu taşlara kendilerine göre bir korku verdiğini söylerler. "Onu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur"[155] meâlindeki âyette de hamd ve tesbih bu kabilden olup hakiki manada kullanılmışlardır. Bazıları da, haşyet kelimesinin mecaz olarak kullanıldığı kanaatindedirler. Bu, şu atasözüne benzer: Duvar çiviye: "Beni niçin yarıyorsun? diye sordu. O da: "Beni çakana sor" dedi. En iyisini Allah bilir.

155 İsra sûresi, 17/44.

أَوَلَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٧﴾ وَمِنْهُمْ
أُمِّيُّونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلَّا أَمَانِيَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا
يَظُنُّونَ ﴿٧٨﴾ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ
يَقُولُونَ هَٰذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا
فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ
﴿٧٩﴾ وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً قُلْ
أَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدًا فَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ أَمْ تَقُولُونَ
عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٠﴾ بَلَىٰ مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ
بِهِ خَطِيئَتُهُ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ
﴿٨١﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ
أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٨٢﴾

75. Şimdi (ey mü'minler) onların size inanacaklarını mı umuyorsunuz? Oysa ki, onlardan bir zümre, Allah'ın kelâmını işitirler de iyice anladıktan sonra, bile bile onu tahrif ederlerdi.

76. (Münafıklar) inananlarla karşılaştıklarında "iman ettik" derler. Birbirleriyle yalnız kaldıkları vakit ise "Allah'ın size açtıklarını (Tevrat'taki bilgileri), Rabbiniz katında sizin aleyhinize hüccet getirmeleri için mi onlara anlatıyorsunuz, bunları düşünemiyor musunuz? derler.

77. Onlar bilmezler mi ki, gizlediklerini de açıkça yaptıklarını da Allah bilmektedir.

78. Onlardan ümmîler vardır ki bir takım kuruntular hariç Kitab'ı (Tevrat'ı) bilmezler. Onlar sadece zan ve tahminde bulunurlar.

79. Elleriyle Kitab'ı (Tevrat'ı) yazıp sonra onu az bir para karşılığında satmak için "Bu Allah katındandır" diyenlere yazıklar olsun! Elleriyle yazdıklarından ötürü vay haline onların! Ve kazandıklarından ötürü vay haline onların!

80. İsrailoğulları "Sayılı birkaç gün müstesna, bize ateş dokunmayacaktır." dediler. De ki (onlara): Siz Allah katından bir söz mü aldınız? Aldıysanız Allah sözünden asla caymaz. Yoksa Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz.?

81. Hayır! Kim bir kötülük eder de kötülüğü kendisini çepeçevre kuşatırsa işte o kimseler Cehennemliktirler. Onlar orada devamlı kalırlar.

82. İman edip yararlı iş yapanlara gelince onlar da Cennetliktirler. Onlar orada devamlı kalırlar.

ÂYETLERİN ÖNCEKİLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah Yahudilerin inatlarını, Allah'ın emirlerine sarılmamalarını, peygamberlerle mücadele etmelerini ve onların emirlerine boyun eğmemelerini zikrettikten sonra, bu âyetlerde de yine onların, Allah'ın kelamını tahrif etme, Allah'ın dostları olduklarını ve Cehennemde birkaç günden fazla yanmayacaklarını iddia etme, babalarından ve atalarından kendilerine intikal eden yalancı kuruntularla avunma gibi bazı cürüm ve çirkin fiillerinden bahseder. Yüce Allah bu âyetlere, müslümanların, Yahudilerin imana geleceklerini ümit etmemelerini bildirerek başladı. Zira onların fıtratlarında sapıklık vardır ve mayaları inat ve kibirle yoğrulmuştur.

KELİMELERİN İZAHI

افتطمعون: "Şiddetle istiyor musunuz?" Tama', nefsin, bir şeyi şiddetle istemesidir. İstek az olursa, buna recâ ve rağbet denir.

فريق : Ferîk, cemaat demektir. Raht ve kavın kelimeleri gibi, tekili olmayan topluluk ismidir.

يحرفونه : "Onu tahrif ederler" Tahrif, aslında bir şeyden yüz çevirmek manasına gelen inhiraf kökünden olup değiştirmek ve tebdil etmek manasınadır.

عقلوه : "Onu anladılar" bir şeyi akılla idrak etmek demektir. Maksat, "onu anladılar ve tanıdılar" demektir.

اميون : امي kelimesinin çoğulu olup, okuma yazma bilmeyenler demektir. Annesine nisbetle kişiye bu vasıf verilmiştir. Zira o, annesinden doğduğu gibi kalmış, okuma yazma öğrenmemiştir.

اماني : Emânî, ümniye kelimesinin çoğulu olup insanın istediği ve arzu ettiği veya kendi nefsinde var kabul ettiği kuruntudur. Bundan dolayı bu kelime yalan manasında da kullanılır. Bedevînin birisi, birine şöyle demiştir: أهذا

شئ رأيته ام تمنيته "Bu dediğin gördüğün bir şey mi? Yoksa uydurduğun bir yalan mıdır? Bu kelime, bazan da "okumak" manasında kullanılır. Nitekim şâir Hassân تمنى كتاب الله اول ليلة "İlk gece Allah'ın kitabını okudu" diyerek, bu kelimeyi okumak manasında kullanmıştır.

فويل : Veyl, helâk ve yok olma demektir. Bir başka görüşe göre, rezillik ve rüsvaylıktır. Bu kelime, şer ve azabta kullanılır. Kâdi şöyle der: Bu kelime ويل للمطففين "Hilekârlara yazıklar olsun"[156] âyetinde olduğu gibi şiddetli tehdit ve uyarı ifade eder. Sîbeveyh de şöyle açıklar: "Veyl, helâke düşen kimse için, veyh ise, ona yaklaşan kimse için kullanılır.

NÜZÛL SEBEBİ

1. Bu âyetler Ensâr hakkında nâzil olmuştur. Ensârla Yahudiler arasında dostluk, komşuluk, süt bağları ve ittifak vardı. Dolayısıyla onların müslüman olmalarını istiyorlardı. Bunun üzerine "(Ey mü'minler)! Şimdi onların size inanacaklarını mı umuyorsunuz?..." meâlindeki âyet nâzil oldu. [157]

2. Mücâhid, İbn Abbas'tan şöyle rivayet eder: Yahudiler diyorlardı ki: Bu, dünyanın ömrü yedibin senedir. Biz her bin sene karşılığında bir gün Cehennemde yanacağız. Bunlar da, sayılı yedi gündür. Bunun üzerine Yüce Allah, "Ve İsrailoğulları "sayılı bir kaç gün hariç, bize ateş dokunmayacaktır" dediler." meâlindeki âyeti indirdi.[158]

ÂYETLERİN TEFSİRİ

Yüce Allah, mü'min kullarına hitap ederek buyurur ki:

75. أَفَتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ Ey mü'minler topluluğu! Yahudilerin müslüman olup sizin dininize gireceğini mi umuyorsunuz? وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللهِ Halbuki onların âlim ve bilginlerinden bir grup, Allah'ın kitabı Tevrat'ı okuyor, onu açık bir şekilde dinliyor da ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ Anlayıp idrak ettikten sonra Tevrat'taki bu âyetleri, tebdil ve tevil etmek suretiyle değiştiriyorlardı. Yani onlar bu suçu, hata ve unutmaktan dolayı değil, bile bile işliyorlardı.

76. وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا Yahudi münafıklar, Peygamber (s.a.v.)'in ashâbı ile bir arada bulunduklarında: "Sizin doğru yolda olduğunuza ve Muhammed (s.a.v.)'in Tevrat'ta müjdelenen peygamber olduğuna inanıyoruz derler" de وَإِذَا خَلَا بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ mü'minlerden ayrılıp birbirleriyle başbaşa kaldıklarında, قَالُوا أَتُحَدِّثُونَهُمْ بِمَا فَتَحَ

156 Mutaffifin sûresi, 83/1.
157 el-Bahru'l-muhît, I/271.
158 Muhtasaru İbn Kesîr, I/82.

اللهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ Diğerleri bunu söyleyenleri kınayarak: Doğruluğunu bildiğiniz halde Peygamber'e uymamanız ahirette mü'minler tarafından aleyhinize delil olarak kullanılsın diye mi Muhammed'in Tevrat'ta açıklanan vasıflarını arkadaşlarına haber veriyorsunuz? أَفَلا تَعْقِلُونَ Onlar tarafından aleyhinize delil olarak kullanılabilecek şeyleri, onlara anlatmaktan sizi sakındıracak kadar aklınız yok mu? derlerdi. Bu sözü, Yahudilerden münafık olmayanlar münafık olanlara söylemişlerdir. Yüce Allah, onları kınayarak şöyle cevap verir:

77. أَوَلا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ Bu Yahudiler bilmiyorlar mı ki, Allah onların gizlediklerini de, açığa vurduklarını da bilir. Hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz. Bu şekilde söyledikten sonra, nasıl iman ettiklerini iddia ediyorlar?!

Yüce Allah, Tevrat'taki âyetleri tebdil ve tahrif eden âlimlerin durumunu anlattıktan sonra, onların peşinden giden avam halkın durumunu da anlatır ve her iki grubun aynı derecede sapıklık içerisinde olduğunu vurgulayarak şöyle buyurur:

78. وَمِنْهُمْ أُمِّيُّونَ لا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ Yahudilerden câhil avam tabakasından bir grup da vardır ki, kendi kendilerine Tevrat'ı okuyup anlayacak ve tetkik edecek derecede okuma yazma bilmezler. إِلاَّ أَمَانِيَّ Ancak onların bildikleri, âlimlerinin kendilerine vermiş oldukları kuruntulardır ki, bunlar, Allah'ın kendilerini af ve merhamet edeceği, Cehennemin kendilerini, sayılı birkaç günden fazla yakmayacağı, peygamber olan babalarının kendilerine şefaat edeceği, kendilerinin, Allah'ın oğlu ve dostu olduğu ve daha bir çok boş kuruntulardan ibarettir. وَإِنْ هُمْ إِلاَّ يَظُنُّونَ Onlar, zandan başka bir şeye tabi olmazlar. Yani onların bu hususta kesin bir bilgileri yoktur. Bilakis aptalca ve körükörüne babalarını taklit ederler. Sonra Yüce Allah, dünya malı elde etmek için avam halkı sapıklığa düşüren o âlimlerin işledikleri suçu şöyle açıklar:

79. فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ Tevrat'ı tahrif edip tahrif ettikleri bu âyetleri elleriyle yazan ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلا Sonra da onu az bir para karşılığında satmak için: "Bu, Allah katındandır" diyenlerin vay haline! Helak ve azap onlar içindir. Çünkü onlar, tahrif ettikleri o âyetler karşılığında fâni olan dünya malını elde etmek için kendi elleriyle yazdıkları ve yalan ve iftira olarak Allah'a nisbet ettikleri âyetleri göstererek "İşte gördüğünüz bu âyetler, Allah'ın Tevrat'ta Musa'ya indirdiği âyetlerdir" derler. فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ Kitab'ı tahrif ettikleri için uğrayacakları şiddetli azaptan dolayı vay hallerine! وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ İşledikleri haramdan dolayı vay hallerine!

80. وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلاَّ أَيَّامًا مَعْدُودَةً Durum böyle olduğu halde: "Biz, sayılı birkaç günden fazla asla Cehenneme girmeyeceğiz" derler. Bu sayılı günlerden maksat, buzağıya taptıkları süre veya sadece yedi gündür. قُلْ أَاتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللهِ عَهْدًا Ey Muhammed! Onları reddederek ve kınayarak de·ki: Bu hususta Allah size ahid ve söz mü verdi?

Eğer Allah, bu konuda size söz verdiyse فَلَنْ يُخْلِفَ اللّٰهُ عَهْدَهُ Allah kesinlikle sözünden dönmez. أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ Yoksa, Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz? Allah'a karşı iftira edip O'nun söylemediklerini mi söylüyorsunuz? Böylece hem Allah'ın kelamını tahrif etme suçunu işliyor, hem de O'na karşı yalan ve iftira atıyorsunuz.

Daha sonra Yüce Allah, Yahudiler'in yalanlarını açıklar ve onların, Cehennemin kendilerini sayılı birkaç günden fazla yakmayacağına ve orada ebedî olarak kalmayacaklarına dair iddialarını boşa çıkararak şöyle buyurur:

81. بَلَى مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ Hayır kâfir olarak büyük ve küçük günahları işleyen kimseler ebediyyen Cehennemde kaldıkları gibi, siz de orada ebediyyen kalacaksınız ve ateş sizi yakacaktır. Çünkü ey Yahudiler! Kim sizin yaptığınız gibi günah işler, günahları her taraftan onu kuşatır ve bütün kurtuluş yollarını kapatırsa, فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ İşte onlar Cehennem ehlidir, Cehennem onların yakasını bırakmayacak ve oradan ebediyyen çıkamayacaklar.

82. وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ İman edip amel-i salih işleyenlere gelince, işte Cehennem bunları yakmayacak ve bunlar mutluluk içinde Cennet bahçelerinde yaşayacaklar. أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ İşte bunlar, Cennet ehli olup, orada ebediyyen kalacaklar ve hiç çıkmayacaklardır.

Ey, merhametlilerin en merhametlisi olan Allahım! Bizi bunların zümresinden eyle.

EDEBÎ SANATLAR

1. وهم يعلمون "Bildikleri halde" ifadesi, onların yaptıklarının son derece çirkin olduğunu göstermektedir. Çünkü onlar Tevrat'ı, bilgisizlik ve unutmaktan dolayı değil, kasden ve bile bile tahrif ediyorlardı. Bilerek günah işleyen bir kimse kınanmaya ve yerilmeye bilmeyerek günah işleyenden daha müstehaktır.

2. يكتبون الكتاب بأيديهم "Kitabı elleriyle yazarlar" ifadesinde "elleriyle" kaydı, ifadenin mecaz olmadığını vurgulamak ve doğrudan doğruya, bizzat kendi elleriyle yazdıklarını bildirmek içindir. Nitekim: "Onu sağ elimle yazdım", "onu kulağımla işittim", denir ki, bu ifadeler de hakiki manalarında kullanılmıştır.

3. ما يسرون وما يعلنون "Gizlediklerini ve açığa vurduklarını" ifadesinde, edebî sanatlardan tıbâk vardık. Zira burada يسرون ve يعلنون fiilleri bir arada zikredilmiştir. Bu sanata tıbâk-ı icâb denir.

4. فويل لهم مما كتبت ايديهم، فويل للذين يكتبون الكتاب ve ويل لهم مما يكسبون âyetlerinde "veyl" kelimesinin tekrar edilmesi, onları kınamak, tenkit etmek ve âdîlik ve çirkinlikte son dereceye ulaşan günahlarını açıklamak içindir.

5. واحـاطت بـه خطيـئـتـه "Günahları onu kuşattı" cümlesinde istiâre vardır. Çünkü Yüce Allah, onların günahlarını, bileziğin bileği kuşattığı gibi, bir toplumu her taraftan kuşatan düşman ordusuna benzetmiştir. Allah, "onların kötülükleri iyiliklerine galip geldi" yerine müstear olarak, "kötülükleri onları kuşattı" tabirini kullanmıştır. Sanki kötülükleri, her taraftan onları kuşatmış gibidir.[159]

FAYDALI BİLGİLER

1. "Allah'ın kelâmını tahrif" ifâdesi, o kelamın fâsit bir şekilde te'vilini ve bir kelamın yerine başka bir kelamı getirerek değiştirilmesini ifade eder. Yahudi bilginleri, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vasıfları hakkında yaptıkları gibi, her iki manada da tahrifatta bulunmuşlardır.

Büyük âlim Ebûsuûd şöyle der: Rivâyet olunduğuna göre Yahudi bilginleri, riyasetlerinin elden gideceği korkusuyla, Rasulullah (s.a.v.)'in Tevrat'taki vasıflarını kasıtlı olarak tahrif ettiler. Rasulullah (s.a.v.)'ın vasıfları Tevrat'ta şöyle yazılıydı: O'nun yüzü ve saçları güzel, gözleri sürmeli, teni beyaz ve orta boyludur. Bunları değiştirerek: "Uzun boylu, mavi gözlü ve düz saçlı" yazdılar. Halk, peygamber (s.a.v.)'in vasıflarını onlara sorduklarında, kendi yazdıklarını okuyorlardı. Böylece halk, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in vasıflarını Tevrat'takine aykırı bulup onu yalanlıyordu.[160]

2. Tahrif, yukarda geçen her iki manasıyla Tevrat ve İncil gibi semâvî kitaplarda meydana gelmiştir. "Onlar kelimelerin yerlerini değiştirirler"[161] meâlindeki âyette bu manada kullanılmıştır. Kur'ân'a gelince: Câhil ve kâfirler, batıl te'vil yoluyla tahrif ederek ona mana vermişlerdir. Ama, bir âyeti kaldırıp yerine başka bir kelamı getirmek manasındaki tahrif Kur'ân'da olmamıştır. Zira "Kur'ân'ı kesinlikle biz indirdik. Elbette onu yine biz koruyacağız"[162] meâlindeki âyet gereğince Yüce Allah bu mübarek kitabı böyle bir tahriften korumuştur.

3. Buhârî, Ebû Hüreyre'nin (r.a.) şöyle dediğini rivâyet eder: Hayber kalesi fethedildiğinde Rasulullah (s.a.v.)'a zehirli bir koyun (eti) sunuldu. Durumu anlayan Hz. Peygamber (s.a.v.): "Burada bulunan Yahudîleri toplayıp bana getiriniz" dedi. Rasulullah (s.a.v.) ile, gelenler arasında şöyle bir konuşma geçti:

- Babanız kimdir?

- Falan kimsedir?

- Yalan söylüyorsunuz Bilakis babanız falan şahıstır.

- Doğru ve iyi söyledin.

- Size bir şey sorsam, bana doğru cevap verir misiniz?

159 Telhîsu'l-Beyân, I/8.
160 Ebussuûd Tefsiri, I/94.
161 Mâide sûresi, 5/13.
162 Hicr sûresi, 15/9.

- Evet, ey Ebe'l-Kâsım. Eğer biz yalan cevap verecek olursak, babamız hakkındaki yalanımızı yakaladığın gibi, bu hususta da yakalarsın.

- Peki, Cehennem ehli kimdir?

- Biz o Cehennemde az bir müddet kalacağız, bizden sonra oraya siz gireceksiniz.

- Haydi ordan. Vallahi, biz oraya asla girmeyeceğiz.

- Size başka bir şey sorsam, doğru cevap verir misiniz?

- Evet, ey Ebe'l-Kâsım.

- Bu koyunun etine zehir kattınız mı?

- Evet.

- Sizi buna iten sebep neydi?

-Eğer yalan söylüyorsan senden kurtulmak istedik. Yok eğer bir peygamber isen, sana zarar vermeyeceğini düşündük.[163]

163 Muhtasaru İbn Kesîr, I/82.

وَإِذْ أَخَذْنَا
مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ
إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ
وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ
ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْكُمْ وَأَنْتُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٨٣﴾
وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ
أَنْفُسَكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿٨٤﴾
ثُمَّ أَنْتُمْ هَٰؤُلَاءِ تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ وَتُخْرِجُونَ فَرِيقًا مِنْكُمْ
مِنْ دِيَارِهِمْ تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِمْ بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَإِنْ
يَأْتُوكُمْ أُسَارَىٰ تُفَادُوهُمْ وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ
أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ فَمَا جَزَاءُ
مَنْ يَفْعَلُ ذَٰلِكَ مِنْكُمْ إِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ
الْقِيَامَةِ يُرَدُّونَ إِلَىٰ أَشَدِّ الْعَذَابِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا
تَعْمَلُونَ ﴿٨٥﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ
فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٨٦﴾

83. Vaktiyle biz, İsrailoğulları'ndan: "Yalnızca Allah'a kulluk edeceksiniz, ana-babaya, yakın akrabaya, yetimlere, miskînlere iyilik edeceksiniz" diye söz almış ve "İnsanlara güzel söz söyleyin, namazı kılın zekâtı verin" diye de emretmiştik. Sonunda azınız müstesna, yüz çevirerek dönüp gittiniz.

84. "Birbirinizin kanını dökmeyeceğinize, birbirinizi yurtlarınızdan çıkarmayacağınıza dair sizden söz almıştık. Bütün bunlara şahit olarak sonunda kabul etmiştiniz.

85. Bu misakı kabul eden sizler, birbirinizi öldürüyor,

aranızdan bir zümreyi yurtlarından çıkarıyor, kötülük ve düşmanlıkta onlara karşı birleşiyorsunuz. Onları yurtlarından çıkarmak size haram olduğu halde (hem çıkarıyor, hem de) size esirler olarak geldiklerinde fidye verip onları kurtarıyorsunuz. Yoksa siz Kitab'ın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? Sizden öyle davrananların cezası dünya hayatında rüsvaylık, kıyamet gününde ise en şiddetli azaba itilmektir. Allah sizin yapmakta olduklarınızdan asla gafil değildir.

86. İşte onlar, ahirete karşılık dünya hayatını satın alan kimselerdir. Bu yüzden ne azapları hafifletilecek, ne de kendilerine yardım edilecektir.

ÂYETLERİN ÖNCEKİLERLE MÜNÂSEBETİ

Bu âyet-i kerîmeler, İsrailoğulları'nın cürümlerini saymaya devam eder. Bu âyetlerde İsrailoğulları'nın zulümlerini, taşkınlıklarını ve yeryüzünde fesat çıkarttıklarını gösteren güçlü misaller vardır. Zira onlar, Tevrat'ta kendilerinden alınan ahdi bozmuşlar, Allah'ın, öldürülmesini haram kıldığı cana kıymışlar, batıl yollarla insanların mallarını yemeği mübah saymışlar, din kardeşlerine zulmederek onları yurtlarından çıkarmışlar ve böylece lanetlenmeye, rüsvaylık ve helâke müstehak olmuşlardır.

KELİMELERİN İZAHI

ميثاق : Misak, yeminle pekiştirilen ahid demektir. Yeminsiz verilen söze de ahid denir.

حسنا : Husn, hayır manaları kapsayan umumî bir isimdir. Tatlı söz, güzel terbiye ve güzel ahlâk gibi, güzellik ifade eden herşeye şâmildir. Bunun zıddı, çirkinlik manasına gelen kubh kelimesidir. حسن Kelimesi âyette zikredilmeyen bir masdarın sıfatı olarak geçmektedir. "Güzel söz söyleyin" demektir.

توليتم : "Yüz çevirdiniz" Tevellî, bir şeyden yüz çevirmek, kabul etmemek, terketmektir. Nitekim "onun için sen zikrimizden yüz çevirenlere iltifat etme"[164] meâlindeki âyette de bu manada kullanılmıştır. Bazı âlimler, tevellî ve i'raz kelimelerine farklı manalar vererek: "Tevellî cism ile, i'raz ise kalb ile olur" demişlerdir.[165]

تظاهرون : Yardımlaşıyorsunuz demektir. Bu kelimenin aslı تتظاهرون şeklinde fiil-i muzârî olup tâ harflerinden biri düşürülmüştür. Birbirlerine yardım

164 Necm sûresi, 53/29.
165 el-Bahru'l-muhît, I/281.

edenler. Sanki sırtlarını birbirlerine dayıyorlar demektir. Bu kökten gelen zahîr kelimesi de yardımcı demektir.

الاثم : İsm, işleyeni, kınanmaya müstehak kılan günah demektir. Çoğulu آثام dır.

العدوان : Udvân, zulümde aşırı gitmek demektir.

خزي : Hızy, horlanma, azap ve işkence demektir.

ÂYETLERİN TEFSİRİ

83. وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ Ey İsrailoğulları! Atalarınızdan yeminle ahid aldığımız zamanı hatırlayınız. Onlardan şu emirleri yerine getireceklerine dair söz almıştık: لا تَعْبُدُونَ إِلاَّ اللهَ Allah'tan başkasına kulluk etmeyin. وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا Anne ve babanıza iyilik edin. وَذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ Akrabalara, anasız-babasız küçük yetimlere ve maişetini kazanamayan fakirlere de yardım edin. وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا İnsanlara tatlı söz, güleryüz ve tevazu ile güzel bir şekilde hitap edin. وَأَقِيمُوا الصَّلاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ İslâm'ın iki temel rüknü olan namaz ve zekâtı, Allah'ın size emrettiği şekilde edâ edin. Çünkü bunlar, bedenî ve malî ibadetlerin en büyüğüdür. ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلاَّ قَلِيلا مِنْكُمْ وَأَنْتُمْ مُعْرِضُونَ Sonra siz ve atalarınız verdiğiniz bu sözden kesin bir şekilde döndünüz. Sözünde duran küçük bir grup müstesna, hepiniz ahdin gereğini yerine getirmekten yüz çevirdiniz.

84. وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لا تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ وَلا تُخْرِجُونَ أَنفُسَكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ Ey İsrailoğulları! Birbirinizi öldürerek kan dökmeyeceğinize ve zulmederek yurdunuzdan sürgün edip çıkarmayacağınıza dair sizden sağlam bir ahid aldığımız zamanı düşününüz. ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ Siz, bu ahdi ve bunun korunması gerektiğini itiraf etmiş ve lüzumuna dair şahitlik etmiştiniz.

85. ثُمَّ أَنْتُمْ هَؤُلاء تَقْتُلُونَ أَنفُسَكُمْ Ey Yahudiler! Siz bu ahdi ikrar etmişken bilahere onu bozdunuz. Din kardeşlerinizi öldürdünüz ve Allah'ın yasaklamış olduğu adam öldürme suçunu işlediniz. وَتُخْرِجُونَ فَرِيقًا مِنْكُمْ مِنْ دِيَارِهِمْ Verdiğiniz bu sağlam ahde bakmaksızın sizden bir grubu yurtlarından sürgün ettiğiniz gibi, تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِمْ بِالإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ Onlara karşı zulüm ve kötülük etmede birbirinize yardım ettiniz.

وَإِنْ يَأْتُوكُمْ أُسَارَى تُفَادُوهُمْ Fakat Esir olduklarında yardım için size gelirlerse onları esaretten kurtarmak için fidye verirsiniz. وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ Halbuki onları yurtlarından çıkarmak size yasak edilmişti. Şu halde, onları esir olarak düşman elinde bırakmayı mübah görmüyorsunuz da, onları öldürmeyi ve yurtlarından

أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ Tevrat'taki hükümlerin bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? Bu sorudan gaye onları azarlamadır. Çünkü onlar, imanla küfrü birleştirdiler. Halbuki, Allah'ın âyetlerinin bir kısmını inkâr etmek, hepsini inkâr etmek demektir. Onun içindir ki, Yüce Allah bundan sonra şöyle buyurur:

فَمَا جَزَاءُ مَنْ يَفْعَلُ ذَلِكَ مِنْكُمْ إِلاَّ خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا Sizden bunu yapanların, yani Kitab'ın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr edenlerin dünya hayatındaki cezası zillet, horluk, gazap ve azaptan başka bir şey değildir. وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يُرَدُّونَ إِلَى أَشَدِّ الْعَذَابِ Onlar, ahirette de bundan daha şiddetli bir azaba çarptırılacaklardır. Zira oradaki azap, kesilmeyen, sonsuz bir azaptır. وَمَا اللهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ Allah, yapmakta olduğunuz şeylerden asla gafil değildir. Bu âyette, Allah'ın emirlerine isyan edenler için şiddetli bir tehdit vardır. Daha sonra Yüce Allah, bu isyan ve zulmün sebebini açıklayarak şöyle buyurur:

86. أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالآخِرَةِ İşte yukarda anlatılan bu çirkin vasıfları taşıyanlar, ahiret hayatını dünya hayatı ile değiştirenler, yani dünya hayatını ahiret hayatına tercih edenlerdir. فَلا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ Onun içindir ki, onların azabı bir an bile hafifletilmeyecek وَلا هُمْ يُنصَرُونَ ve onlara yardım da edilmeyecektir. Yani, onlara yardım edecek herhangi bir yardımcıları olmayacağı gibi, onları Allah'ın acıklı azabından kurtaracak bir kurtarıcıları da yoktur.

BİR UYARI

Medine'de Benî Kureyza ve Benî Nadir isminde iki Yahudi kabilesi vardı. Beni Kureyza Araplar'dan Evs kabilesinin; Beni Nâdir ise Hazrec kabilesinin müttefiki idi. Taraflar arasında bir savaş çıktığında, Yahudi kabilelerinden her biri kendi müttefiki ile birlikte savaşa girerdi. Dolayısı ile, bir taraftaki Yahudiler diğer taraftaki Yahudileri öldürür, evlerinden çıkarır, evlerinde bulunan kapkacak, eşya ve maldan ne varsa yağma ederlerdi. Halbuki bu onların dinlerinde ve Kitapları Tevrat'ta haram kılınmıştı. Savaş sona eıdiğinde, Tevrat'ın hükmü ile amel ederek mağlup taraftaki Yahudi esirleri fidye vererek kurtarırlardı. Işte bunun içindir ki Yüce Allah "Kitabın bir kısmına inanıp, bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz?" diye onları azarlamıştır.[166]

EDEBÎ SANATLAR

1. لا تعبدون الا الله "Allah'tan başkasına ibadet etmeyeceksiniz" ifadesi manasında bir haber cümlesidir. Bu tür bir ifade, açık nehiyden daha beliğdir. Nitekim Ebussuûd şöyle der: Böyle bir ifadede, yasaklanan şeyin hemen sona erdirilmesi gerektiğine

166 Muhatsar-ı İbn Kesîr, I/85.

işaret vardır. Sanki muhatap, yasaklanan şeyi hemen terketmiştir. İşte bu manayı vurgulamak için, haber sîgası getirilmiş fakat nehy murad edilmiştir.[167]

2. وقولوا للناس حسنا "İnsanlara güzel söz söyleyin" ifadesinde, حسنا mastarı, mübâlağa ifade etmek için sıfat-ı müşebbehe yerinde kullanılmıştır. Takdiri, قولا حسنا veya قولا ذا حسن şeklindedir. Zira Araplar mübâlağa maksadıyla, mastarı ism-i fail veya sıfat-ı müşebbehe yerinde kullanırlar ve birisinin çok âdil olduğunu ifade etmek için هو عدل yerine هو عادل derler.

3. خزي في الحياة الدنيا "Dünya hayatında bir rezillik" ifadesinde, خزي kelimesinin nekre getirilmesi, bu cezanın şiddetini ve büyüklüğünü gösterir.

4. تقتلون انفسكم cümlesinde, "başkasını öldürüyorsunuz" yerine, kendinizi öldürüyorsunuz" tabiri kullanılmıştır. Zira başkasının kanını akıtan, sanki kendi kanını akıtmış gibidir. Böyle bir ifade, basit bir alakadan dolayı mecâz kabilindendir.

5. أفتؤمنون "İnanıyor musunuz?" cümlesinde, soru edatı olan hemze inkâr ve kınama ifade eder.

FAYDALI BİLGİLER

1. Âyette konular önem sırasına göre tertip edilmiştir. Gerçekte kullarına nimeti veren Allah olduğu için önce Allah hakkı zikredildi. Bundan sonra anne-baba hakkı belirtildi, çünkü çocuğun büyütülüp beslenmesinde en büyük hak anne-babanındır. Bunlardan sonra akrabaların hakkı zikredildi. Zira akrabalar arasında da rahim bağı, sıla-i rahim ve ihsandan dolayı gerçekleşecek büyük mükâfat vardır. Bunları, yetimlerin ve miskînlerin hakkı takip etti. Çünkü yetimler çaresizlik, miskînler zaaf ve acz içerisindedirler.

2. Yüce Allah, "kardeşlerinize veya mü'minlere güzel söz söyleyin", yerine "insanlara güzel söz söyleyin" dedi. Bu; emrin umumi olduğunu, iyi, kötü, mü'min, kâfir bütün insanları içine aldığını ifade etmek içindir. Bu âyette güler yüzlü, tatlı dilli, terbiyeli ve edepli olma gibi güzel huylara teşvik vardır. Ediplerden birisi şöyle der:

بني ان البر شئ هين وجه طليق ولسان لين

Yavrucuğum, iyilik etmek kolay bir şeydir. Güler yüz ve tatlı dilden ibarettir.

167 Ebussuûd Tefsiri, I/96.

وَلَقَدْ
اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهٖ بِالرُّسُلِ وَاٰتَيْنَا
عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَاَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ اَفَكُلَّمَا
جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوٰٓى اَنْفُسُكُمُ اسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِيقًا
كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ ﴿٨٧﴾ وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ
لَعَنَهُمُ اللّٰهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا مَا يُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾
وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ
وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جَاءَهُمْ
مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهٖ فَلَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٨٩﴾
بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهٖٓ اَنْفُسَهُمْ اَنْ يَكْفُرُوا بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ
بَغْيًا اَنْ يُنَزِّلَ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ عَلٰى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهٖ
فَبَاۤءُو بِغَضَبٍ عَلٰى غَضَبٍ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿٩٠﴾
وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ اٰمِنُوا بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوا نُؤْمِنُ بِمَا اُنْزِلَ
عَلَيْنَا وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَاۤءَهُ وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا
لِمَا مَعَهُمْ قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ اَنْبِيَاۤءَ اللّٰهِ مِنْ قَبْلُ اِنْ
كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٩١﴾ وَلَقَدْ جَاۤءَكُمْ مُوسٰى
بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهٖ وَاَنْتُمْ ظَالِمُونَ
﴿٩٢﴾

87. Andolsun biz Musa'ya Kitab'ı verdik. Ondan sonra ardarda peygamberler gönderdik. Meryem oğlu İsa'ya da mucizeler verdik. Ve onu, Rûhu'l-Kuds ile destekledik (Ne var) ki gönlünüzün arzulamadığı şeyleri söyleyen bir elçi geldikçe, ona karşı büyüklük tasladınız. Peygamberler'den bir kısmını yalanladınız, bir kısmını da öldürdünüz.

88. Yahudiler "Kalplerimiz perdelidir" dediler. Hayır, küfür ve isyanları sebebiyle Allah onlara lânet etmiştir. O yüzden çok az inanırlar.

89. Daha önce kâfirlere karşı zafer isterlerken kendilerine Allah katından ellerindeki (Tevrat'ı) doğrulayan bir kitap gelip de (Tevrat'tan) bilip öğrendikleri gerçekler karşılarına dikilince onu inkâr ettiler. İşte Allah'ın lâneti böyle inkârcılaradır.

90. Allah'ın kullarından dilediğine peygamberlik ihsan etmesini kıskandıkları için Allah'ın indirdiğini (Kur'ân'ı) inkâr etmeleri, buna mukabil kendilerini satmaları ne kötü bir şeydir! Böylece onlar, gazap üstüne Allah'ın gazabına uğradılar. Ayrıca kâfirler için alçaltıcı bir azap vardır.

91. Kendilerine, "Allah'ın indirdiğine iman edin" denilince, "Biz sadece bize indirilene inanırız" derler ve ondan başkasını inkâr ederler. Halbuki o Kur'ân, kendi ellerinde bulunan Tevrat'ı doğrulayıcı olarak gelmiş Hak kitaptır. Onlara, "şayet siz gerçekten inanıyor idiyseniz daha önce Allah'ın peygamberlerini neden öldürüyordunuz?" deyiver.

92. Andolsun Musa size apaçık mucizeler getirmişti. Sonra O'nun ardından, zalimler olarak buzağıyı (tanrı) edindiniz.

ÂYETLERİN ÖNCEKİ ÂYETLERLE MÜNÂSEBETİ

Bu mübarek âyetler de, yine İsrailoğulları'ndan bahsetmeye devam eder. Yüce Allah'ın onlara lutfettiği bazı nimetleri, onların da bu nimetlere nankörlük, küfür ve cürümle karşılık verdiklerini hatırlatır. Zira iyiliğe karşı kötülük ve nimete karşı nankörlük etmek onların âdetlerindendir.

KELİMELERİN İZAHI

الكتاب : Kitap, Tevrat demektir.

قفينا : Takip ettirdik, arkasından getirdik demektir. Bu kelimenin aslı **قـفـا** dır. Bir kimse başka birisini takip ederse **قفاه** birine birisini takip ettirirse **قفاه بكذا** denilir.

البينات : Dilsizleri, alaca hastalığına yakalananları iyileştirmek ve ölüleri diriltmek gibi açık mucizeler demektir.

ايدناه : Kuvvet manasına gelen, **ايد** den alınmış olup, "onu destekledik" demektir.

روح القدس: Rûhu'l-Kuds, Cebrâil (a.s.)'dır. Kuds, temizlik ve bereket manasınadır.

تهوي : "İstiyor" İstemek, arzu etmek manasına gelen **هوي** fiilinin muzariidir. Mastarı, **هوي** dir.

غلف : Gulf, اغلف kelimesinin çoğulu olup "perdeli" manasına gelir. Bu kökten gelen gılâf kelimesi perde demektir. Kınında olan kılıç için سيف اغلف anlayışsız ve temyiz gücüne sahip olmayan kalbe de قلب اغلف denilir. Bu tabir, "Sünnet edilmemiş, kabuklu" manasına gelen ağlef kelimesinden müsteârdır.[168]

لعنهم : "Onlara lanet etti.." La'n, Arap dilinde asıl itibariyle kovmak ve uzaklaştırmak manasına gelir. Kovulmuş ve uzaklaştırılmış kurda ذئب لعين denilir. Âyetteki manası, "Allah onları rahmetinden uzaklaştırdı" demektir.

يستفتحون : Bu kelime, feth ve zafer istemek manasına gelen istiftah mastarından şimdiki zaman fiili olup manası: "Zafer istiyorlar" demektir.

بئسما : Bu kelime, بئس ve ism-i mevsul olan ما kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiştir. نعم (Ne güzel) kelimesi övmek için kullanıldığı gibi, بئس (ne kötü) kelimesi de yermek için kullanılan bir fiildir.

بغيا : Bağy, haset ve zulüm demektir. Bu kelimenin aslı fesat manasınadır. Yara kötüleştiğinde, بغي الجرح denilir. Asmaî böyle açıklamıştır.[169]

باءوا : "Döndüler" demek olup çoğu kez şerde kullanılan bir kelimedir.

مهين : Mühin, zillet manasına gelen, هوان kelimesinden türemiş olup alçaltıcı ve rezil edici demektir

ÂYETLERİN TEFSİRİ

87. وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ Andolsun, biz Musa'ya kitabı yani Tevrat'ı verdik. وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ Onun arkasından da peşpeşe birçok peygamber gönderdik. وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ Meryem oğlu İsa'ya, onun peygamberliğini gösteren apaçık âyetler ve mucizeler verdik. وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ Onu Rûhu'l-Kuds yani Cebrâil (a.s.) ile de destekleyip kuvvetlendirdik.

أَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَى أَنفُسُكُمُ اسْتَكْبَرْتُمْ Fakat siz, ey Israiloğulları! İsteklerinize uymayan şeyleri söyleyen bir peygamber geldikçe, ona karşı hep kibirli davranıp ona uymayacak mısınız? فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ Zira, gelen peygamberlerden bir kısmını yalanladınız, bir kısmını da öldürdünüz.

168 el-Keşşâf, I/122.
169 el-Bahru'l-muhît, I/298.

Yüce Allah, bundan sonra, Peygamber (s.a.v.)'e muasır olan Yahudilerden bahseder, onların atalarına uymalarından dolayı içerisine düştükleri sapıklığı açıklar ve onların ağzından naklen şöyle buyurur.

88. وَقَـــالُوا قُلُوبُنَـا غُلْفٌ Kalplerimiz perdelidir, dolayısıyla senin söylediklerini kavrayıp muhafaza edemez, Ey Muhammed" dediler. Bu âyetlerle Yüce Allah, Yahudiler'in iman edeceklerini ümid etmemesini Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bildirmektedir.

Yüce Allah, onların bu sözlerini reddederek buyurur ki بَلْ لَعَنَهُمُ اللهُ بِكُفْرِهِمْ Bilakis, küfür ve dalâletleri yüzünden Allah onları kovdu ve rahmetinden uzaklaştırdı. فَقَلِيلا مَا يُؤْمِنُونَ Onlardan iman eden pek azdır. Veya "pek az iman ederler" demektir. Yani kitabın bir kısmına inanıp diğer bir kısmını inkâr ederler.

89. وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِنْ عِنْدِ اللهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ Kendilerine Allah katından, ellerindeki Tevrat'ı doğrulayan bir kitap yani son Peygambere indirilen Kur'ân-ı Kerîm gelince onu inkâr ettiler. وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا Halbuki o kitap gelmeden önce, onunla düşmanlarına karşı zafer istiyorlar ve: "Ey Allahım! Tevrat'ta vasıflarını gördüğümüz, gönderilecek âhir zaman peygamberi ile bize yardım et" diye dua ediyorlardı. فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ Muhammed (s.a.v.) gönderilince de onu hakkıyle tanıdıkları halde, peygamberliğini inkâr ettiler. فَلَعْنَةُ اللهِ عَلَى الْكَافِرِينَ Allah'ın laneti son Peygamberi inkâr eden Yahudilerin üzerine olsun.

90. بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ Bu Yahudilerin, karşılığında nefislerini vererek satın aldıkları şey ne âdî, ne kötü şeydir. أَنْ يَكْفُرُوا بِمَا أَنْزَلَ اللهُ بَغْيًا أَنْ يُنَزِّلَ اللهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ Bu da, kıskançlıkları ve kendilerine ait olmayan bir şeyi talep etmeleri dolayısıyle Allah'ın indirdiği Kur'ân'ı inkâr etmeleridir. Zira onlar, Allah'ın kulları arasından seçerek dilediğine peygamberlik vermesini çekemediler. فَبَاءُوا بِغَضَبٍ عَلَى غَضَبٍ Böylece onlar gazab üstüne gazaba uğradılar. Yani daha önce uğramış oldukları gazaptan fazla olarak, yine Allah'ın gazabına uğradılar. وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ Kâfirler için alçaltıcı ve zelil edici şiddetli bir azab vardır. Onları inkâra götüren şey kibir ve hased olduğu için, kendilerine, alçaltıcı ve küçültücü azap ile karşılık verildi.

91. وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا بِمَا أَنْزَلَ اللهُ Onlara, Allah'ın indirdiği Kur'ân'a iman edip, tasdik edin ve ona uyun denildiğinde, قَالُوا نُؤْمِنُ بِمَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا "Biz, bize inen Tevrat'a inanırız. O bize yeter" derler. وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَاءَهُ Ondan başkasını inkâr ederler. وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَهُمْ Kur'ân, onların ellerinde bulunan Allah kelamına muvafık ve onu tasdik edici olduğu halde onu inkâr ederler. قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنْبِيَاءَ اللهِ مِنْ قَبْلُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ Ey Muhammed onlara: "Eğer siz gerçekten inanıyor idiyseniz, daha önce Allah'ın

peygamberlerini neden öldürüyordunuz?" deyiver. Yani, "Siz Tevrat'taki âyetlere gerçekten inanıyor ve inandığınızı yaşıyor idiyseniz, daha önce Allah'ın peygamberlerini niçin öldürüyordunuz?" de.

92. وَلَقَدْ جَاءَكُمْ مُوسَى بِالْبَيِّنَاتِ Musa da size apaçık mucizeler getirmişti. ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ Sonra Onun Tûr Dağı'na gidişinin ardından buzağıya tapmaya başladınız. Halbuki yaptığınızla kendinize zulmediyordunuz.

EDEBÎ SANATLAR

1. فريقاً كذبتم "Bir grubu yalanladınız" ve فريقا تقتلون "Bir grubu öldürüyorsunuz" cümlelerinde kendisinden sonra gelecek olan şeyin önemine binaen ve dinleyiciyi de kendisine söylenecek şeye karşı uyarmak için mefuller öne alınmıştır.

2. فريقا كذبتم cümlesinde fiil geçmiş zaman olarak, وفريقا تقتلون cümlesinde ise şimdiki zaman olarak gelmiştir. Zira belâgat üsluplarında alışılageldiği gibi, mâzîde cereyan etmiş son derece korkunç olayları ifade etmek için, mâzî yerine muzârî kullanılır. Böylece Yüce Allah, peygamberlerin öldürülmesi olayını dinleyicilerin gözleri önüne seriyor ve sanki onları, olayı seyreder hale getiriyor. İşte bu durumda dinleyici bu olayı daha çok yadırgar ve daha korkunç bulur.

3. فلعنة الله على الكافرين "Allah'ın laneti kâfirler üzerinedir" cümlesinde عليهم şeklindeki zamir yerine, على الكافرين denilerek zâhir ismin getirilmesi, onların, küfürleri sebebiyle lanete uğradıklarını göstermektedir.

4. ولقد جاءكم موسى بالبينات "Musa, size mucizeler getirdi" cümlesinde, Hz. Musa'nın mucizeler getirdiğini bildirmekten maksat, peygamberlere tabi olmamaları sebebiyle onları kınamak ve susturmaktır.

5. عذاب مهين "Horlayıcı azap" terkibinde ihanetin azaba isnadı, onun azap sebebiyle meydana gelmesinden dolayıdır. Fiilleri sebeplerine isnat etmek belâgat üsluplarındandır.

FAYDALI BİLGİLER

Hasan el-Basrî şöyle der: Cebrâil (a.s)'e Rûhu'l-Kuds ismi şunun için verilmiştir. Kuds, Allah demektir. O'nun Rûhu ise Cebrâil (a.s)'dir. Dolayısıyle Rûhu'l-Kuds demek, Allah'ın ruhu demek olur. Buradaki izafet, Cebrâil (a.s.)'i şereflendirmek içindir. Râzî şöyle der: "Nahl sûresinde bulunan "De ki: "Onu, Rûhu'l-Kuds, Rabbinin katından hak olarak indirdi"[170] meâlindeki âyet, Rûhu'l-Kuds'ün Cebrâil olduğunu gösteren delillerdendir.[171]

170 Nahl sûresi, 16/102.
171 Mehâsinü't-tevil, 11/186.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ
خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاسْمَعُوا قَالُوا سَمِعْنَا
وَعَصَيْنَا وَأُشْرِبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ
قُلْ بِئْسَمَا يَأْمُرُكُمْ بِهِ إِيمَانُكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٩٣﴾
قُلْ إِنْ كَانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْآخِرَةُ عِنْدَ اللَّهِ خَالِصَةً مِنْ دُونِ
النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٩٤﴾ وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ
أَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٩٥﴾
وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَاةٍ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا
يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ وَمَا هُوَ بِمُزَحْزِحِهِ
مِنَ الْعَذَابِ أَنْ يُعَمَّرَ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾ قُلْ مَنْ
كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ
مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٩٧﴾
مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ
وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ ﴿٩٨﴾

93. Hatırlayın ki, Tûr'u üzerinize kaldırarak sizden söz almış, "Size verdiklerimizi kuvvetlice tutun, söylenenleri dinleyin" demiştik. Onlar "İşittik ve isyan ettik" dediler. Küfürleri sebebiyle kalplerine buzağı sevgisi dolduruldu. De ki: "Eğer inanıyorsanız, imanınız size ne kötü şeyler emrediyor!"

94. Onlara "Şayet ahiret yurdu Allah katında diğer insanlara değil de yalnızca size aitse ve bu iddianızda doğru iseniz haydi ölümü temennî edin" de.

95. Onlar, kendi elleriyle önceden yaptıkları işler sebebiyle hiç bir zaman ölümü temennî etmeyeceklerdir. Allah zalimleri iyi bilir.

96. Yemin olsun ki, sen onları, yaşamaya karşı insanların en düşkünü olarak bulursun. Putperestlerden daha düşkündürler. Her biri de arzular ikibin sene yaşasın. Oysa yaşatılması hiç kimseyi azaptan uzaklaştırmaz. Allah onların yapmakta olduklarını eksiksiz görür.

97. De ki: Cebrâil'e kim düşman ise şunu iyi bilsin ki Allah'ın izniyle Kur'ân'ı senin kalbine bir hidayet rehberi, önce gelen kitapları doğrulayıcı ve mü'minler için de müjdeci olarak O indirmiştir.

98. Kim, Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrâil'e düşman olursa, bilsin ki, Allah da inkârcı kâfirlerin düşmanıdır.

ÂYETLERİN ÖNCEKİLERLE MÜNÂSEBETİ

Bu âyetler, Yahudilerin işledikleri diğer günahları anlatmaktadır. Onlar, yeminle Allah'a verdikleri ahdi bozdukları için Tûr Dağı üzerlerine kaldırıldı ve Tevrat'ı kabul etmeleri emredildi. Bunun üzerine onu kabul ettiklerini ve itaat ettiklerini açıkladılar. Ancak bir müddet sonra tekrar inkâr ve isyana dönerek Allah'ı bırakıp buzağıya taptılar. Buna rağmen Allah'ın dostları olduklarını, Cennetin diğer insanlara değil, kendilerine ayrıldığını, kendilerinden başkasının oraya giremeyeceğini iddia ettiler. Başta Cebrâil (a.s.) olmak üzere, günahsız tertemiz meleklere düşman oldular ve peygamberleri inkâr ettiler. İşte, tarih boyunca Yahudilerin durumu budur.

KELİMELERİN İZAHI

ميثاقكم : Mîsâk, yeminle pekiştirilmiş ahittir.

الطور : Tûr, üzerinde Allah'ın Hz. Musa ile konuştuğu dağdır.

بقوة : Azim ve ciddiyetle.

اشربوا : "Onlara içirildi" Üşribe, içirildi manasınadır. Yani, kalpleri onu içer duruma getirildi demektir. Arap dilinde darb-ı mesel olarak اشرب قلبه حب كذا "Onun kalbine, şu şeyin sevgisi içirildi" denilmektedir. Şâir Zuheyr, bu kelimeyi şöyle kullanmıştır:

فصحوت عنها بعد حب داخل والحب تشربه فؤادك داء

Önce içimde bulunan aşk hastalığından kurtuldum. Çünkü kalbine içirdiğin sevgi bir hastalıktır.[172]

خالصة : Hâlisa, akibet ve âfiyet kelimeleri gibi mastar olup, hulûs manasınadır.

172 Kurtubî, II/31.

Yani, "Size mahsus, hiç kimse onda size ortak olmayacak" demektir.

احرص : Hırs, bir şeye düşkünlük demekitr. Hadiste: احرص على ما ينفعك "Sana fayda veren şeyi şiddetle ara, peşine düş"[173] şeklinde kullanılmıştır.

بمزحزحه: زحـــــــــزح Uzaklaştırmak, kenara çekmek demektir. Nitekim: "Kim Cehennemden uzaklaştırılıp Cennete konursa, o gerçekten kurtuluşa ermiştir"[174] meâlindeki âyette de bu manada gelmiştir. Şâir de, bu kelimeyi şöyle kullanmıştır:

خليلي مـــا بال الدجي لا يزحـــزح ومـــا بال ضـــوء الصـــبح لا يتـــوضح

Dostlarım! Bu gece karanlığı niçin uzaklaşıp gitmiyor? Sabah aydınlığına ne oldu da gelmiyor?[175]

ÂYETLERİN TEFSİRİ

93. وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ Ey İsrailoğulları! Tevrat'taki hükümlerle amel edeceğinize dair, sizden yeminle ahit aldığımız zamanı hatırlayınız. O zaman, Tûr Dağı'nı üzerinize kaldırarak: خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاسْمَعُوا Size verdiğimizi azim ve ciddiyetle alıp kabul ve itaat ederek dinleyiniz. Aksi takdirde dağı üzerinize atacağız" demiştik. قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا Onlar "Sözünü işittik ve emrine isyan ettik" dediler. وَأُشْرِبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ Küfürleri sebebiyle kalplerine buzağı sevgisi içirildi. Yani buzağı sevgisi kalplerine karıştı ve kara sevda haline geldi. Bu şu demektir: Buzağıya ibadet sevgisi, boyanın elbiseye ve suyun vücuda girdiği gibi, onların kalplerine girdi ve kanlarına karıştı. قُلْ بِئْسَمَا يَأْمُرُكُمْ بِهِ إِيمَانُكُمْ Onlara alay yoluyla de ki: "İmanınız size ne kötü şey emrediyor!" Buzağıya tapmayı emreden imanınız, ne kötü bir imandır. إِنْ كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ Eğer iman ettiğinizi iddia ediyorsanız, bu yaptığınız ne kötü şeydir. Yani, siz mü'min değilsiniz. Zira iman, buzağıya ibadeti emretmez.

94. قُلْ إِنْ كَانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الآخِرَةُ عِنْدَ اللهِ خَالِصَةً مِنْ دُونِ النَّاسِ Ey Muhammed! Onlara de ki: İddia ettiğiniz gibi, ahiret yurdu Cennet, Allah katında başkalarına değil de, sadece size ayrılmış ise ve oradaki nimetlerde hiç kimse size ortak olmayacaksa, فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِنْ كُنتُمْ صَادِقِينَ Eğer bu iddianızda doğru iseniz, sizi Cennete ulaştıracak olan ölümü isteyiniz. Çünkü bu dünya nimetleri, ahiret nimetleri yanında hiçbir değer ifade etmez. Kendisinin Cennet ehlinden olduğunu kesinlikle bilen kimse elbette oraya gitmeyi ister. Yüce Allah onların bu yalancı iddialarını reddederek şöyle buyurur:

95. وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ İşlemiş oldukları günah ve cürümler sebebiyle onlar, yaşadıkları müddetçe ölümü asla istemezler. وَاللهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ Allah o zalimleri ve yaptıkları zulmü bilir. Ona göre cezalandırır.

173 Müslim, Kader, 34; İbn Mâce, Mukaddime, 10, Zühd, 14.
174 Âl-i İmran sûresi, 3/185.
175 el-Futühâtu'l-ilâhiyye, 1/82.

96. وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَاةٍ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا Cennete gideceklerini iddia ettikleri halde Yahudileri, insanların hayata en düşkünü olarak görüsün: Nefislerine müşriklerden daha düşkündürler. Onların bu düşkünlükleri, işledikleri suçlardan dolayı Cehenneme gideceklerini bilmelerinden ileri gelmektedir. يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ Onlardan herbiri biner sene yaşamak ister. وَمَا هُوَ بِمُزَحْزِحِهِ مِنَ الْعَذَابِ أَنْ يُعَمَّرَ Ne kadar yaşarsa yaşasın, ömrün uzunluğu onu Allah'ın azabından uzaklaştırıp kurtaracak değildir. وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ Allah onların yaptıklarını görmektedir ve ona göre cezalandıracaktır.

97. قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ Ey Muhammed! De ki: Kim Cebrâil'e düşman olursa, o, Allah'ın da düşmanıdır. Çünkü Allah Onu, kendisiyle peygamberleri arasında bir vasıta kılmıştır. Ona karşı kim düşmanca davranırsa, Allah'a düşmanlık etmiş olur. فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ Cibrîl-i Emîn'e düşmanlık eden bilmeli ki, bu Kur'ân'ı Senin kalbine Allah'ın emriyle o indirmektedir. مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ Bu Kur'ân önce gelmiş semâvî kitapları tasdik edici, mü'minler için bir hidayet ve bir müjdedir. Yani bunda tam bir hidayet ve Cennet nimetleriyle mü'minleri sevindirecek bir müjde vardır.

98. مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ Kim Allah'a, meleklerine ve peygamberlerine, özellikle Cebrâil ve Mikâil (a.s.)'e düşmanlık ederse, o, Allah'ın düşmanı bir kâfirdir. فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ Kuşkusuz, Allah da kâfirlerin düşmanıdır. Çünkü Allah, dostlarından herhangi birine düşmanlık eden kimseye buğzeder, onlara düşmanlık edenlere düşmanlık eder.

Bu âyette şiddetli tehdit ve uyarı vardır. Bu son iki âyetin nüzûl sebebi şudur: Rivayet edildiğine göre, Yahudiler Hz. Peygamber (s.a.v.)'e dediler ki: "Risalet ve vahyi, her peygambere, Allah katından bir melek getirir. Sana vahyi getiren kimdir? Söyle ki sana tabi olalım. "Rasulullah (s.a.v.): "Cebrâil'dir" diye cevap verdi. Bunun üzerine dediler ki: O, harp ve savaş getiren bir melektir. O bizim düşmanımızdır. Eğer, yağmur ve rahmet getiren "Mikâil"dir deseydin sana uyardık. Bunun üzerine Yüce Allah: "De ki: Kim Cebrâil'e düşman ise, şunu iyi bilsin ki, o, Kur'ân'ı senin kalbine Allah'ın emriyle indirmiştir..." meâlindeki âyetleri indirmiştir.[176]

EDEBÎ SANATLAR

1. وأشرب في قلوبهم العجل "Kalplerine buzağı sevgisi içirildi" cümlesinde istiâre-i mekniyye vardır. Buzağıya ibadet sevgisi, kolay içilen, lezzetli bir meşrubata benzetilmiştir. Müşebbehün bih meşrub kelimesi hazfedilmiş, onun levâzımından olan işrab kelimesiyle, istiâre-i mekniyye yoluyla ona işaret edilmiştir. Şerif Râdî şöyle der: Bu bir istiâredir. Maksat, onların kalplerini,

176 Bu hadisi Tirmizî rivâyet etmiştir. Bakınız Kurtubî, 11/36 (Bu hadisi sadece A. Hanbel, 1/274 de bulabildik. Mütercimler).

buzağıyı aşırı derecede sevmekle vasıflandırmaktır. Sanki kalpler buzağı sevgisini yudum yudum içtiler de bu sevgi, meşrubatın ve lezzetli bir şeyin karıştığı gibi kalplere karıştı".[177]

2. قل بئسما يأمركم به ايمانكم "De ki: İmanınızın size emrettiği şey ne kötüdür" cümlesinde, "emr"in "iman"a isnadı, onlarla bir nevi alaydır. Nitekim, "Dediler ki: "Ey Şuayb, babalarımızın taptıklarını bırakmamızı... namazın mı sana emrediyor"[178] meâlinde ki âyette "emr"in "namaz"a isnadında alay vardır. İmanın Yahudilere izafesi de böyledir. Zemahşerî bu şekilde açıklamıştır.

3. على حياة "Hayata" terkibinde hayat kelimesi, bu hayatın özel bir hayat olduğunu göstermek için nekre getirilmiştir. Bu hayat, kişinin binlerce sene yaşatılacağı uzun bir hayattır.

4. فإن الله عدو للكافرين "Allah kâfirlerin düşmanıdır" cümlesi şartın cevabıdır. Onların yaptıklarının ne kadar çirkin olduğunu göstermek için isim cümlesi tercih edilmiştir. Zira isim cümlesi devamlılık ifade eder. عدو للكافرين Terkibinde, عدو لهم şeklinde zamir kullanma yerine, zahir isim getirilmiştir. Bu da, küfür sıfatını onlara tescil etmek ve onların meleklere düşmanlıklarından dolayı kâfir olduklarını vurgulamak içindir.

5. Daha önce bütün melekler zikredilmişken, sonra özel olarak Cebrâil ve Mikâil zikredildi. Bu, âmmdan sonra hassın zikredilmesi kabîlindendir. Şereflendirme ve yüceltme ifade eder.

FAYDALI BİLGİLER

1. واسمعوا "Dinleyin" kelimesinde, "dinleyin" emrinden maksat, sadece sözü anlamak değildir. Bilakis maksat, Tevrat'ta emredilen şeyleri, düşünme, itaat etme ve uyma şeklindeki dinlemedir. Âyetin "Size verdiğimizi kuvvetle alın" meâlindeki bölümü de bu manayı pekiştirmiştir.

2. نزله على قلبك Kur'ân'ı senin kalbine o indirdi, âyetinde, özellikle kalp zikredilmiştir. Çünkü kalp, anlama, bilme ve bilgi alma yeridir.. Nitekim "Onların kalpleri vardır, onlarla kavrayamazlar",[179] meâlindeki âyet de bu manayı vurgular.

3. Bu sûrede ولن يتمنوه ابدا "onu asla istemeyecekler" cümlesinde لن edatının, Cuma sûresinde ولا يتمنونه ابدا onu asla istemezler, âyetinde لا edatının getirilmesindeki hikmet şudur: Onların buradaki iddiaları, oradaki iddialarından daha büyüktür. Zira Yahudiler burada Cennetin kendilerine ayrıldığını, orada ise sadece kendilerinin Allah'ın dostu olduklarını iddia etmişlerdir. Dolayısıyle burada onların ölümü temennî etmeyeceklerini, hem şimdiki zamanı, hem de gelecek zamanı

177 Telhîsu'l-beyân, sayfa 9.
178 Hud sûresi, 11/87.
179 A'râf sûresi, 7/179.

olumsuzlaştıran لَنْ edatı ile tekit etmek, orada ise sadece nefy edatı ile yetinmek uygun düşmüştür.[180]

4. Bu âyet-i kerîme mucizelerdendir. Çünkü gaybı haber vermiş, olay, haber verdiği gibi gerçekleşmiştir. Rasulullah (s.a.v.)'ın zamanındaki Yahudilerden hiçbirisinin ölümü istememiş olması, bu mucizenin gerçekleştiğini göstermek için kâfidir. Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Eğer Yahudiler ölümü isteselerdi, mutlaka ölecekler ve Cehennemdeki yerlerini göreceklerdi."[181]

180 Sâvî, 1/49.
181 Kurtubî, II/33.

وَلَقَدْ أَنْزَلْنَآ
إِلَيْكَ ءَايَٰتٍۭ بَيِّنَٰتٍ ۖ وَمَا يَكْفُرُ بِهَآ إِلَّا ٱلْفَٰسِقُونَ ﴿٩٩﴾
أَوَكُلَّمَا عَٰهَدُوا۟ عَهْدًا نَّبَذَهُۥ فَرِيقٌ مِّنْهُم ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ
لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٠﴾ وَلَمَّا جَآءَهُمْ رَسُولٌ مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ
مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِّنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ ۘ
وَٱتَّبَعُوا۟ مَا تَتْلُوا۟ ٱلشَّيَٰطِينُ عَلَىٰ مُلْكِ سُلَيْمَٰنَ ۖ وَمَا كَفَرَ
سُلَيْمَٰنُ وَلَٰكِنَّ ٱلشَّيَٰطِينَ كَفَرُوا۟ يُعَلِّمُونَ ٱلنَّاسَ
ٱلسِّحْرَ ۗ وَمَآ أُنزِلَ عَلَى ٱلْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَٰرُوتَ وَمَٰرُوتَ ۚ
وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّىٰ يَقُولَآ إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ ۖ
فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِۦ بَيْنَ ٱلْمَرْءِ وَزَوْجِهِۦ ۚ
وَمَا هُم بِضَآرِّينَ بِهِۦ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۚ وَيَتَعَلَّمُونَ
مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنفَعُهُمْ ۚ وَلَقَدْ عَلِمُوا۟ لَمَنِ ٱشْتَرَىٰهُ
مَا لَهُۥ فِى ٱلْءَاخِرَةِ مِنْ خَلَٰقٍ ۚ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا۟ بِهِۦٓ
أَنفُسَهُمْ ۚ لَوْ كَانُوا۟ يَعْلَمُونَ ﴿١٠٢﴾ وَلَوْ أَنَّهُمْ ءَامَنُوا۟ وَٱتَّقَوْا۟
لَمَثُوبَةٌ مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ خَيْرٌ ۚ لَّوْ كَانُوا۟ يَعْلَمُونَ ﴿١٠٣﴾

99. Andolsun ki sana apaçık âyetler indirdik. Onları ancak fâsıklar inkâr eder.

100. Ne zaman onlar bir andlaşma yaptılarsa, yine kendilerinden birgrup onu bozmadı mı? Zaten onların çoğu iman etmez.

101. Allah tarafından kendilerine, yanlarında bulunanı tasdik edici bir elçi gelince Ehl-i kitaptan bir grup, sanki Allah'ın Kitabını bilmiyormuş gibi onu arkalarına atıp terkettiler:

102. Onlar Süleyman'ın hükümrânlığı hakkında şeytanların uydurup söylediklerine ve Hârût ve Mârût adındaki iki

meleğe indirilene tabi oldular. Halbuki Süleyman büyü yapıp kâfir olmadı. Lâkin şeytanlar kâfir oldular, çünkü insanlara sihri öğretiyorlardı. Halbuki o iki melek, herkese: "Biz ancak imtihan için gönderildik, sakın yanlış inanıp da kâfir olmayasınız" demeden hiç kimseye öğretmezlerdi. Onlar, o iki melekden karı ile koca arasını açacakları şeyi öğreniyorlardı. Oysa büyücüler, Allah'ın izni olmadan hiç kimseye zarar veremezler. Onlar, kendilerine fayda vereni değil de zarar vereni öğrenirler. Sihri satın alanların ahiretten nasibi olmadığını çok iyi bilmektedirler. Karşılığında kendilerini sattıkları şey ne kötüdür! Keşke anlasalardı!

103. Eğer iman edip kendilerini kötülükten korusalardı, şüphesiz, Allah tarafından verilecek sevap daha hayırlı olacaktı. Keşke anlasalardı!

ÂYETLERİN ÖNCEKİLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah, Yahudilerin fıtratında bulunan kötü niyet, ahdi bozma, Allah'ın peygamberlerini yalanlama Allah ile kulları arasında elçilik, görevini îfa eden Cebrâil (a.s.)'e kadar varacak şekilde, O'nun dostlarına düşmanlık etme gibi kötü huylarını açıkladıktan sonra, yaptıkları akitlere vefasızlık, peygamberleri yalanlama, göz bağcılık ve sapıklık yollarına girmenin Yahudilerin âdetlerinden olduğunu açıkladı. Bu âyetlerde Hz. Muhammed (s.a.)'i tesellî vardır. Zira Yahudiler ona karşı da aynı davranışta bulunmuşlar, Allah'ın kitabı Tevrat'ta o nurlu Peygamber'in geleceğini müjdeleyen, ona iman etmenin, ona uymanın gerekli olduğunu bildiren âyetleri kabul etmemişler ve bunları arkaya atmışlardır. Bununla da kalmamışlar sihir ve göz bağcılık kitaplarından şeytanların kendilerine verdiği bilgilere uymuşlar ve bu bilgileri, onlarla hiç ilgisi olmayan Süleyman (a.s.)'a isnat etmişlerdir. İşte bütün peygamberlere karşı Yahudilerin tutumu böyle olmuştur. Bu sebeple neticede şöyle denmiştir: Öyleyse ey Muhammed! Sen onların yaptıklarından dolayı kendini üzme.

KELİMELERİN İZAHI

نبذ : "Attı." Nebz, atmak ve bırakmak demektir. Bundan türetilerek, yol üzerine bırakılan eşyaya **منبوذ لقيط** denilmiştir. Şâir bu kelimeyi şöyle kullanmıştır:

ان الذين امـــرتهم ان يعـــدلوا نبـذوا كـتـابك واسـتـحلوا المحـرمـا

Kendilerine adil olmalarını emrettiğin kimseler, senin kitabını attılar ve haramları helal saydılar.[182]

تتلو : Okumak ve ardından gitmek manasına gelen "tilavet" kökünden türemiş

182 Kurtubî, II/40.

olup, burada "konuşur" ve "rivâyet eder" demektir. Taberî şöyle der: Arap dilinde هو يتلو كذا sözündeki tilavetin iki manası vardır. 1. Ardından gitmek. Nitekim, birisinin arkasından gidip onu takip ettiğin zaman تلوت فلانا dersin. 2. Okumak demektir. Bir kimse Kur'ân okuduğunda: فلان يتلو القرآن denilir.[183]

السحر: Cevherî diyor ki: Kaynağı ince ve latif olan herşey sihirdir. Bu kelime aynı zamanda aldatmak manasına gelir. سحره "Onu aldattı" demektir.[184] Hadiste de: ان من البيان لسحرا "Öyle açık ifadeler vardır ki büyüleyicidir"[185] şeklinde gelmiştir.

فتنة : Fitne; denemek, imtihan etmek demektir. Altının hakiki mi sahte mi olduğunu anlamak için ateşle deneyen kimse: فتنت الذهب "altını denedim" der.

خلاق : Halâk; nasip, pay demektir. Zeccâc der ki: Bu kelime, hayırdan bol pay demektir. Çoğunlukla hayırda kullanılır.

لمثوبة : Mesûbet, sevap ve mükâfat demektir.

ÂYETLERİN TEFSİRİ

99. وَلَقَدْ أَنزَلْنَا إِلَيْكَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ Ey Muhammed! Andolsun ki biz sana senin peygamberliğini gösterecek apaçık âyetler indirdik. وَمَا يَكْفُرُ بِهَا إِلاَّ الْفَاسِقُونَ Bu âyetleri, Allah'a itaatten çıkan ve küfürde inat edenlerden başkası ne yalanlar, ne de inkâr eder.

100. أَوَكُلَّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا نَبَذَهُ فَرِيقٌ مِنْهُمْ Ne zaman bir antlaşma yaptılarsa, yine onlardan bir grup bu ahdi bozmadı mı? Yani onlar apaçık âyetleri inkâr etmediler mi? Zaten onlar ne zaman bir ahit verdilerse, onlardan bir grup çıkıp bu ahdi bozmadı mi? بَلْ أَكْثَرُهُمْ لا يُؤْمِنُونَ Hatta Yahudilerin çoğu Tevrat'a da gerçekten inanmaz, bu yüzden de ahitlerini ve sözlerini bozarlar.

101. وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ Allah tarafından kendilerine, yanlarında bulunan Tevrat'ı tasdik eden, dinin esaslarında onunla çatışmayan ve Hz. Musa (a.s.)'nin peygamberliğini ikrar eden elçi Hz. Mûhammed (s.a.v.) geldiğinde, نَبَذَ فَرِيقٌ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ كِتَابَ اللهِ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ كَأَنَّهُمْ لا يَعْلَمُونَ Ehl-i kitap'tan bir grup, sanki, onun peygamberliğine delalet eden hiçbir şey bilmiyormuş gibi, Allah'ın kitabını arkalarına attılar. Yani Yahudi âlim ve bilginleri Tevrat'ı terkedip ondan tamamen yüz çevirdiler. Zira o, Hz. Muhammed (s.a.v.)'ın peygamberliğini

183 Taberî, II/407.
184 es-Sihah.
185 Buhârî, Tıb, 51; Nikâh, 47 Müslim, Cuma, 47.

bildiriyordu. Ondaki delilleri bilmiyorlarmış gibi, Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliğini inkâr ettiler ve bu inkârlarında ısrar ettiler.

102. وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُو الشَّيَاطِينُ عَلَى مُلْكِ سُلَيْمَانَ Süleyman'ın hükümdarlığı dönemîne ait şeytanların kendilerine anlattığı sihir ve göz bağcılık gibi şeylere uydular. وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ Halbuki Süleyman sihirbaz değildi ve sihiri öğrenmekle kâfir de olmadı. وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ Fakat şeytanlar kâfir oldular. Çünkü onlar insanlara sihri öğrettiler ve böylece sihir halk arasında yaygın hale geldi. وَمَا أُنزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ Yahudi ileri gelenleri sihre tabi oldukları gibi, Kûfe bölgesindeki Babil Krallığı'nda Hârût ve Mârût adında iki meleğe indirilen şeylere de tabi oldular. Halbuki Allah o iki meleği, insanları denemek ve imtihan etmek için indirmişti. وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلا تَكْفُرْ Bu iki melek hiç bir kimseye "Biz ancak imtihan için gönderildik, sakın kâfir olmayasınız" demeden (sihir) öğretmezlerdi. Yani bu iki melek hiçbir kimseye, iyice nasihat etmedikçe ve: "Bu sana anlattığımız, Allah tarafından sadece bir imtihan ve denemedir. Sakın onu halka zarar vermek için kullanıp da onun yüzünden kâfir olmayasın, demedikçe sihir öğretmezlerdi. Zira kim sihiri insanları onun zararından korumak için öğrenirse kurtulur. Kim de insanlara zarar vermek için öğrenirse sapıtır ve helâk olur. فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ Buna rağmen onlar meleklerden, eşlerin arasını ayırmaya sebep olacak sihir ilmini öğreniyorlardı. Daha önce eşler arasında sevgi ve muhabbet varken, aralarında ayrılık ve anlaşmazlık zuhûr ediyordu. وَمَا هُمْ بِضَارِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلاَّ بِإِذْنِ اللهِ Halbuki onlar yaptıkları sihir ile, Allah izin vermedikçe kimseye zarar veremezlerdi. وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلا يَنفَعُهُمْ Onlar, kendilerine fayda değil, zarar verecek şeyi öğreniyorlardı. Yani onlar sihir öğrenmekle kâr değil, zarar ediyorlardı. وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الآخِرَةِ مِنْ خَلاقٍ Şüphesiz, Allah'ın kitabını arkaya atan ve onu sihirle değiştiren Yahudiler, kendilerininin, ne Allah'ın rahmetinden, ne de Cennetten bir payları olmadığını bilmektedir. Çünkü onlar, sihri Allah'ın kitabına tercih ettiler. وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهِ أَنفُسَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ Nefislerini vererek onun karşılığında aldıkları ne kötü şeydir. Keşke bunu bilseler veya anlayıp idrak etselerdi.

103. وَلَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا وَاتَّقَوْا Eğer bu sihri öğrenenler, Allah'a iman edip O'nun azabından korksalardı. لَمَثُوبَةٌ مِنْ عِنْدِ اللهِ خَيْرٌ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ Elbette Allah onlara, meşgul oldukları sihirden daha iyi bir mükâfat verirdi. Zira sihir onlara azap, ziyan ve helakten başka bir şey getirmez. Keşke bunu bilselerdi.

Rasulullah (s.a.v.), Süleyman (a.s.)'in peygamber olduğunu söyleyince bazı Yahudi âlimleri "Muhammed, Davut oğlu Süleyman'ın peygamber olduğunu iddia

ediyor. Buna şaşmıyor musunuz?!.. Vallahi O, sadece bir sihirbazdı" dediler. Bunun üzerine: "Halbuki Süleyman büyü yapıp kâfir olmadı. Fakat şeytanlar kâfir oldular. Çünkü insanlara sihri öğretiyorlardı" meâlindeki bölüm inmiştir.[186]

EDEBÎ SANATLAR

1. رسول من عند الله "Allah katından bir elçi" terkibinde, tazim için "Rasul" kelimesi nekre olarak getirilmiştir. Rasulullah (s.a.v.)'ın Allah katından geldiğinin bildirilmesi de tazimin büyüklüğünü ifade eder.

2. وراء ظهورهم İfadesi bir darb-ı mesel olup bir şeyden tamamen yüz çevirmek, ona hiç bakmamak için kullanılır. Araplar, bir kimsenin bir şeyden tamamen yüz çevirdiğini ifade etmek için جعل هذا الامر وراء ظهوره "Onu arkaya attı" derler. Çünkü arkaya atılan şeye artık bakılmaz. Bu ifade, Yahudilerin Tevrat'tan tamamen yüz çevirmelerinden kinayedir.

3. لو كانوا يعلمون "Keşke bilselerdi." Bu ifade, belagat sanatlarında yaygın olan bir söyleyiş şeklidir. Çünkü bir şeyi bilen bir kimse, ilminin gereği ile amel etmiyorsa, o kimse bazen o şeyi bilmeyen câhil yerine konur ve câhiller gibi bilgisiz sayılır.

4. لمثوبة من عند الله خير Burada fiil cümlesi yerine, devamlılık ve istikrar ifade etmek için isim cümlesi getirilmiştir.

FAYDALI BİLGİLER

İki meleğin, insanlara sihir öğretmesinin hikmeti: O dönemde sihirbazlar çoğaldı ve sihirde birçok enteresan sanatlar icat ettiler. Hatta peygamberlik iddia edenler de oldu. Bunun üzerine Yüce Allah, bu iki meleği gönderdi ki, insanlara sihir çeşitlerini öğretsinler de, insanlar sihirle mucize arasını ayırma imkanını bulsunlar ve yalan söyleyerek peygamberlik iddia edenlerin, peygamber değil, sihirbaz olduklarını anlasınlar.

186 Zâdü'l-Mesir, I/120; Kurtubî, 11/41.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انْظُرْنَا
وَاسْمَعُوا ۗ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٠٤﴾
مَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْمُشْرِكِينَ
أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ ۚ وَاللَّهُ يَخْتَصُّ
بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ ۚ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿١٠٥﴾
مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنْسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلِهَا ۗ أَلَمْ تَعْلَمْ
أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٦﴾ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ
مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ
مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١٠٧﴾ أَمْ تُرِيدُونَ أَنْ تَسْأَلُوا رَسُولَكُمْ
كَمَا سُئِلَ مُوسَىٰ مِنْ قَبْلُ ۗ وَمَنْ يَتَبَدَّلِ الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ
فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿١٠٨﴾ وَدَّ كَثِيرٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ
لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِنْ عِنْدِ
أَنْفُسِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ ۖ فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتَّىٰ
يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٩﴾ وَأَقِيمُوا
الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ۚ وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ
تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١٠﴾

104. Ey iman edenler! "Râinâ" demeyin, "unzurna" deyin (söylenenleri)dinleyin. Kâfirler için acı verici bir azap vardır.

105. Kâfirler de putperestler de Rabbiniz'den size bir hayır indirilmesini istemezler. Halbuki Allah rahmetini dilediğine verir. Allah büyük lütuf sahibidir.

106. Biz, bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye kâdirdir.

107. Bilmez misin göklerin ve yerin mülkiyet ve hükümranlığı yalnızca Allah'ındır? Sizin için Allah'tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı vardır.

108. Yoksa siz de daha önce Musa'ya sorulduğu gibi peygamberinize sorular sormak mı istiyorsunuz? Kim imanın yerine küfrü alırsa şüphesiz dosdoğru yoldan sapmış olur.

109. Ehl-i kitapdan çoğu, hakikat kendilerine apaçık belli olduktan sonra, sırf içlerindeki kıskançlıktan ötürü, sizi imanınızdan vazgeçirip küfre döndürmek isterler. Siz, Allah onlar hakkındaki emrini getirinceye kadar affedip bağışlayın. Şüphesiz Allah her şeye kâdirdir.

110. Namazı kılın, zekatı verin, önceden kendiniz için yaptığınız her iyiliği Allah'ın katında bulacaksınız. Şüphesiz Allah, yapmakta olduklarınızı noksansız görür.

BU ÂYETLERİN ÖNCEKİ ÂYETLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah önceki âyetlerde Yahudilerin çirkin işlerini ve kendilerine mahsus sihirbazlık ve göz bağcılıklarını anlattıktan sonra, bu âyetlerde de, onların diğer kötülük ve şerlerini açıklar. Bu kötülükler, Yahudilerin Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ve müslümanlara, karşı kalplerinde gizlemiş oldukları kin, hased, kötüleme, nimetin mü'minlerin elinden gitmesini temennî etme ve bazı şer'î hükümlerin neshedilmesi sebebiyle İslâmiyeti hedef alıp kötüleme ve tenkit etme gibi çirkin davranışlardır.

KELİMELERİN İZAHI

راعنا : Bizi gözet, bekletmek ve mühlet vermek manasına gelen "مـــراعـــاة" mastarından türemiştir. Murââtın aslı da, insanların ihtiyaçlarını gözetmek manasına gelen "riâyet" kelimesidir. Yahudi'ler bunu tahrif ederek, ahmaklık manasına gelen "raûnet" kelimesinden türetilmiş sövgü ifade eden bir kelime haline getirmişlerdir. Bundan dolayı Yüce Allah mü'minlerin bu kelimeyi kullanmalarını yasaklamıştır.

انظرنا : Bize bak, bakmak ve "beklemek" manasından emirdir. Bir kimse, birisini bekleyip gözetlediğinde نظرت الرجل der. Buna göre bu kelimenin manası "Bizi gözet, bize mühlet ver" demek olur.

يود : Temennî eder, ister demektir.

ننـسخ : "Gideririz" Nesh lügatte, iptal etmek ve gidermek demektir. Güneş ışınları gölgeyi giderdiğinde نسـخت الشـمس الظل denilir. Istılâhî manası:

Şer'î bir hükmü, yine şer'î başka bir hükümle değiştirmek ve kaldırmak demektir.

نـنـسـها : "Unuttururuz." Unutturmak manasına gelen insâdan geniş zamandır. Aslı ise zikrin zıddı olan nisyandır. O âyeti kalplerden sileriz, demektir.

ولي : Veli, insanların ihtiyaçlarının ve işlerinin idaresini üstlenen kimse demektir.

نصير : Nasîr nasara fiilinden türetilmiş mübâlağa ifade eden bir sıfattır. "Yardımcı" demektir. Bir kimse birisine yardım ettiğinde نصره derler.

ام : "Yoksa" manasına gelen بل ile aynı manadadır. Bir cümleden diğer cümleye geçişte kullanılır. Nitekim, أم يقولون افتراه "Yoksa Kur'ân'ı kendisi mi uydurdu diyorlar?"[187] meâlindeki âyette de بل manasına kulanılmıştır.

يتبدل : "Değiştirir" Bir kimse bir şeyi başka bir şeyin yerine koyduğunda "تبدل" denir. بدل ve استبدل aynı manada kullanılır. İmanı küfürle değiştirmek, imanın yerine küfrü almak demektir.

سواء السبيل : Sevâe's-Sebîl, "orta yol" demektir. Her şeyin ortasına "sevâ" denir. Sebîl de yol manasınadır.

فاعفوا : Affedin. Afv, bir günahtan dolayı sorguya çekmemek.

واصفحوا : "Kınamayın" Safh günahtan dolayı kınamamak demektir.

NÜZÛL SEBEBİ

Rivâyete göre Yahudiler şöyle dediler: Muhammed'in durumuna şaşmıyor musunuz?!.. Arkadaşlarına önce bir şeyi yapmalarını söylüyor, daha sonra onu yasaklayıp aksini emrediyor. Bugün bir söz söylüyor, yarın ondan dönüyor. Şu halde, bu Kur'ân Muhammed'in kendi sözlerinden başka bir şey değildir. Çünkü bir sözü bir sözünü tutmuyor. Bunun üzerine: ... مـــا نـنـسـخ من اية "Biz bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırırsak....," âyeti nâzil oldu.[188]

ÂYETLERİN TEFSİRİ

104. يَا أَيُّهَـا الَّذِينَ آمَنُوا Bu, Yüce Allah'ın mü'minlere hitap ettiği bir sesleniştir. O şöyle buyurur: لا تَقُـولُوا رَاعِنَا "Bize okuduklarını ezberleyecek ve koruyacak kadar mühlet ver, bizi gözet, demek için "râinâ" kelimesini kullanmayın. وَقُولُوا انظُرْنَا "Bizi

187 Hud sûresi II/13.

188 Keşşaf, 1/131. Neshin hikmeti ve hükümleri hakkında geniş bilgi için Revâiu'l-beyan adlı kitabımıza bakın: I/100.

bekle, bizi gözet" manasına olan unzurnâ'yı söyleyiniz. وَاسْمَعُوا Allah'ın emirlerine itaat edin Yahudiler gibi olmayın. Çünkü onlar "işittik ve isyan ettik" dediler. وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ Peygamber'i kınayıp ona söven Yahudiler için acıklı, ızdırap verici bir azap vardır.

105. مَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْمُشْرِكِينَ أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ Yahudi, Hıristiyan ve putperest kâfirler, sizi kıskandıkları ve size kin kustukları için, Rabbiniz tarafından size bir hayır indirilmesini istemezler. وَاللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ Allah ise kullarından dilediğine, hususî olarak peygamberlik ve vahy verir, onu lütuf ve ihsanına mazhar kılar. وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ Allah'ın fazl ve ihsanı boldur. Daha sonra Yüce Allah, nesh sebebiyle Yahudilerin Kur'ân'a hücûm etmelerini reddederek şöyle buyurur:

106. مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنْسِهَا Ey Muhammed! Biz herhangi bir âyetin hükmünü değiştirir veya onu senin kalbinden silersek نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلِهَا Gerek dünya, gerekse ahiret hususunda sizin için ondan daha hayırlı ve daha faydalısını veya onun dengini getiririz. Bunu da, ya sizden meşakkati kaldırmakla veya mükâfat ve sevabınızı arttırmakla yaparız. أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ Bilmiyor musun ki, Allah herşeyi bilir, hikmet sahibidir ve herşeye kâdirdir. Kulları için O'ndan, hayır ve iyilikten başka bir şey meydana gelmez.

107. أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ Bilmiyor musun ki Allah hakiki mâliktir, mahlukatın işlerinde tasarruf sahibidir. İstediğini emreden ve istediğiyle hükmedendir. وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ Allah'tan başka sizin işlerinizi gözetecek bir dostunuz veya size yardım edecek bir yardımcınız yoktur. Allah ne güzel bir yardımcıdır.

108. أَمْ تُرِيدُونَ أَنْ تَسْأَلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسَى مِنْ قَبْلُ Ey mü'minler! Yoksa daha önce Yahudilerin, peygamberleri Musa'ya sorduğu gibi, siz de Peygamberinize sorular sormak mı istiyorsunuz? O takdirde peygamberlerine ارنا الله جهرة "Allah'ı bize açıkça göster"[189] demiş olan Yahudilerin durumuna düşmüş olur ve onların saptığı gibi siz de saparsınız. وَمَنْ يَتَبَدَّلِ الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ Kim hidayeti dalâletle değiştirir ve imanın yerine küfrü alırsa, فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ Ana yoldan sapmış ve doğru yoldan çıkmış olur.

109. وَدَّ كَثِيرٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ Yahudi ve Hıristiyanlardan bir çoğu sizin dininizin hak olduğuna dair apaçık delilleri gördükten sonra, kötü ruhlarının etkisiyle kıskanarak, sizi, iman ettikten sonra küfre döndürmek isterler. فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ Onlara karşı

189 Nisâ sûresi, 4/153.

savaşmak için Allah size izin verinceye kadar, onları affedin, onlardan yüz çevirmeyin, onları cezalandırmayın. إِنَّ اللهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ Allah herşeye kadirdir. Dolayısıyle, zamanı gelince onlardan intikam alacaktır.

110. وَأَقِيمُوا الصَّلاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ İslâm'ın iki esası olan namazı güzelce kılmaya ve zekatı vermeye devam ediniz. Bedenî ve malî ibadetlerle Allah'a yaklaşınız. وَمَا تُقَدِّمُوا لأَنفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللهِ İster farz olsun, ister nafile olsun namaz, sadaka veya amel-i sâlih gibi hayırlardan hangisi ile Allah'a yaklaşırsanız, sevabını O'nun katında bulursunuz. إِنَّ اللهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ Şüphesiz Allah, yaptıklarınızı gözetmekte ve görmektedir. Kıyamet gününde ona göre size ceza veya mükâfat verecektir.

EDEBÎ SANATLAR

1. من ربكم Rabbiniz'den, terkibindeki izafet, şereflendirmek içindir. Burada, Allah'ın kullarını büyütüp beslediğini hatırlatma da vardır.

2. والله يختص Allah, hususi olarak verir, ve والله ذو الفضل العظيم Allah, büyük lütuf sahibidir, âyetlerinin Allah lafzı ile başlaması, işin büyüklüğünü göstermektedir.

3. الم تعلم "Bilmedin mi?" Burdaki soru, takrîr içindir. Hitap Peygamber (s.a.v.)'e olup maksat ümmetidir. وما لكم من دون الله "Sizin için, Allah'dan başkası yoktur" ifadesi bunun delilidir.

4. من دون الله ve ان الله terkiplerinde, zamir yerine Allah lafzının getirilmesi ruhlardaki korku ve endişeyi arttırmak içindir.

5. ضل سواء السبيل "Doğru yolu şaşırdı" Bu ifade, sıfatın mevsufa izafeti kabilinden olup "doğru yol" manasınadır. Bu şekilde bir ifade, hakkı gördükten sonra onu bırakıp batıla dönen kimsenin son derece alçaklık ettiğini ve âdî birisi olduğunu vurgular.

FAYDALI BİLGİLER

1. Yüce Allah, يا أيها الذين آمنوا hitabıyle Kur'ân'ın 88 yerinde mü'minlere hitap etmiştir. Bu hitap Allah'ın mü'minlere yönelerek bu sûrede yaptığı ilk hitaptır. Muhatapları "Ey mü'minler!" diye seslenilmesi, onlar, bu iman sahibinin, Allah'ın emirlerine güzel bir şekilde sarılması ve itaat etmesi, yasaklarından da sakınması gerektiğini hatırlatır.

2. Müslümanlara, Peygamber'e hitap ederken راعنا demeleri yasaklanmış, bunun yerine انظرنا demeleri emrolunmuştur. Burada güzel bir davranışa dikkat çekilmektedir ki bu da, insanın konuşurken, sevgi ve saygı göstermesi gereken bir makamda, eziyet verecek veya hürmette kusur sayılabilecek sözleri kullanmaktan sakınmasıdır.

3. Yahudiler Râinâ kelimesini kullanarak sövgü ve küfür manasını kastediyorlardı. Rivâyete göre, Sa'd b. Muâz bu kelimeyi onlardan işitmiş ve şöyle demiştir.. "Ey Allah'ın düşmanları, Allah'ın laneti sizin üzerinize olsun. Allah'a andolsun ki, sizden birinizin bunu Rasulullah (s.a.v.)'a söylediğini işitirsem mutlaka boynunu vururum," Yahudiler: "Siz de bunu söylemiyor musunuz? dediler. Bunun üzerine **لا تقولوا راعنا وقولوا انظرنا** âyeti indi.

وَقَالُوا
لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ ۗ
تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ ۗ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ
﴿١١١﴾ بَلَىٰ مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ
عِنْدَ رَبِّهِ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١١٢﴾
وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارَىٰ عَلَىٰ شَيْءٍ وَقَالَتِ النَّصَارَىٰ لَيْسَتِ
الْيَهُودُ عَلَىٰ شَيْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ ۗ كَذَٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ
لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ ۚ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا
كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١١٣﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ
أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَىٰ فِي خَرَابِهَا ۚ أُولَٰئِكَ مَا كَانَ
لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ ۚ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ
فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١٤﴾ وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ
فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿١١٥﴾

111. (Ehl-i kitap): "Yahudiler yahut Hıristiyanlar hariç hiç kimse Cennete giremeyecek" dediler. Bu onların kuruntusudur. Sen onlara "Eğer sahiden doğru söylüyorsanız delilinizi getirin" de.

112. Bilakis, kim iyi işler işleyerek yüzünü Allah'a döndürürse onun ecri Rabbi katındadır. Öyleleri için ne bir korku vardır, ne de üzüntü çekerler.

113. Hepsi de kitabı okumakta oldukları halde Yahudiler: "Hırıstiyanlar bir şey üzerinde değillerdir" dediler. Hıristiyanlar da "Yahudiler bir şey üzerinde değillerdir" dediler. Kitabı bilmeyenler de tıpkı onların söylediklerini söylediler. Allah, ihtilafa düştükleri hususlarda kıyamet günü onlar hakkında hükmünü verecektir.

114. Allah'ın mescidlerinde Allah'ın adının anılmasına engel olan ve onların harab olmasına çalışandan daha zalim kim vardır? Aslında bunların oralara ancak korkarak girmeleri gerekir. Bunlar için dünyada rezillik, ahirette de büyük bir azap vardır.

115. Doğu da Allah'ındır batı da. Nereye dönerseniz Allah'ın zâtı oradadır. Şüphesiz Allah'ın rahmeti ve nimeti geniştir, o her şeyi bilendir.

BU ÂYETLERİN ÖNCEKİ ÂYETLERLE MÜNÂSEBETİ

Bu mübarek âyetlerde yine Ehl-i Kitabın batıl iddiaları açıklanmaktadır. Zira Yahudi ve Hıristiyan gruplardan her biri, Cennetin kendilerine mahsus olduğunu iddia etmiş ve diğer grubun dinini kötülemiştir. Yahudiler Hıristiyanların küfür ve dalâlet içerisinde olduklarına inanmış, Hz. İsa'yı ve İncil'i inkâr etmişler. Hıristiyanlar ise, Hz. İsa Yahudilerin şeriatını tamamlamak için geldiği halde ona inanmadıklarından dolayı Yahudileri kâfir kabul etmişlerdir. Bu çekişmeden, nefsanî arzuların şiddetlendirdiği bir düşmanlık meydana geldi. Neticede gruplar birbirinin dinini kötülemeye ve Cennetin kendilerine mahsus olduğunu iddia etmeye başladılar. Yüce Allah, her iki grubu da yalanladı ve Cenneti ancak, iyi amel işleyen takvâ sahibi mü'minlerin kazanacağını açıkladı.

KELİMELERİN İZAHI

هودا : Hûd, hâid kelimesinin çoğulu olup "Yahudiler" demektir. Hâid: "Tevbe etmek" manasına gelen هاد fiilinden türemiş olup tevbe eden, günahından dönen demektir. Nitekim "Biz sana döndük"[190] meâlindeki âyette de bu manada kullanılmıştır.

امانيهم : "Onların arzuları" Emanî, ümniye kelimesinin çoğuludur. Ümniye ise, insanın temennî ve arzu ettiği şeydir.

برهانكم : "Deliliniz" Burhan, kesin bilgiye ulaştıran delil ve hüccet demektir.

اسلم : Teslim oldu ve boyun eğdi demektir.

خرابها : Harâb, yıkmak ve yok etmek demektir. Harap, maddî ve manevî olmak üzere iki kısımdır. Meselâ: Allah'ın evleri olan camileri yıkmak maddî O'nun emirlerini bu camilerden kaldırmak ise manevî tahriptir.

خزي : Hızy, zillet ve horluk demektir.

ثم : Semme Sâ'nın üstünü ile okunduğu takdirde yer zarfı olup "orada" manasını ifade eder.

190 A'râf sûresi, 7/156.

وجه الله : Vech, yön demektir. Burada "Allah'ın Vechi"nden murat, O'nun razı olduğu ve yönelmeyi emrettiği yön demektir.

ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEBİ

İbn Abbas (r.a.) şöyle rivâyet etmiştir: Necran Hıristiyanları Rasulullah (s.a.v.)'a geldiklerinde, Yahudi bilginleri onlara geldi ve Rasulullah (s.a.v.)'ın yanında onlarla münakaşa ettiler. Rafi b. Harmele Hıristiyanları: "Sizin dayanacağınız hiçbir gerçek yoktur", diyerek Hz. İsa'yı ve İncil'i inkâr etti. Necrân Hıristiyanları'ndan bir adam da Yahudilere "Sizin dayanacağınız hiçbir gerçek yoktur", diyerek Hz. Musa'nın peygamberliğini ve Tevrat'ı inkâr etti. Bunun üzerine Yüce Allah وقالت اليهود ليست النصارى على شئ diye başlayan âyeti indirdi.[191]

ÂYETLERİN TEFSİRİ

111. وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلاَّ مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَى Yahudiler,Yahudi olanlardan başkasının Cennete asla giremeyeceğini, Hıristiyanlar da Hıristiyan olanlardan başkasının Cennete asla giremeyeceğini söylediler. تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ Bu, onların hayalleri ve rüyalarıdır. قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنتُمْ صَادِقِينَ Ey Muhammed! Onlara de ki: Davanızda doğru iseniz, iddianıza açık bir delil getiriniz.

112. بَلَى مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ Hayır, kim inanarak ve Rasulullah (s.a.v.)'ı tasdik edip Ona uyarak teslim olur, boyun eğer ve Allah'a hakkıyle kulluk ederse, Cennete o girer. فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَلا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلا هُمْ يَحْزَنُونَ Onun ameline karşılık Allah katında sevabı vardır. Bu tür kimseler için ahirette korku yoktur. Bunlar ne üzülürler, ne de kederlenirler. Bilakis bunlar sonsuz nimetler içinde yaşarlar.

113. وَقَالَتْ الْيَهُودُ لَيْسَتْ النَّصَارَى عَلَى شَيْءٍ Yahudiler İsa (a.s.)'yı inkâr edip "Hıristiyanların, nazarı itibara alınacak doğru bir dinleri yoktur. Onların dinleri batıldır, dediler. وَقَالَتْ النَّصَارَى لَيْسَتْ الْيَهُودُ عَلَى شَيْءٍ Hıristiyanlar da Yahudiler hakkında aynı şeyi söyleyip Hz. Musa'yı inkâr ettiler ve "Yahudilerin dini nazar-ı itibara alınacak sahih bir din değildir"dediler. وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ Halbuki Yahudiler Tevrat'ı Hıristiyanlar ise İncil'i okuyorlardı. Her iki grup da bile bile birbirlerini inkâr ettiler. كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ لا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ Hiçbir şey bilmeyen müşrik Araplar da, Ehl-i Kitabın dediği gibi, yani: "Muhammed'in dini batıldır" dediler. فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ Allah kıyamet gününde, Yahudilerle Hıristiyanlar arasında, ihtilaf ettikleri din hususunda hükmedecek ve âdil hükmüyle haklı ile haksızı birbirinden ayıracaktır.

191 Muhtasaru İbn Kesîr, I/108.

114. وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَى فِي خَرَابِهَا Allah'ın mescidlerinde, Onun adının anılmasına engel olan ve onların harap olmasına çalışandan daha zalim kim vardır?!.. Bu soru, bu işi yapanlardan daha zalim birisinin bulunabileceğinin çok uzak ve imkânsız olduğunu vurgular. Yani, insanların, Allah'ın evlerinde O'na kulluk etmesini engelleyen ve Romalıların Beyt-i Makdis'i yıktıkları veya Kureyş kâfirlerinin Beytullah'ta ibadeti engelledikleri gibi o mescitlerin harap olmasına çalışan kimseden daha zalim hiç kimse yoktur. أُولَئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلاَّ خَائِفِينَ O kâfirlerin mescitleri yıkma veya oralarda ibadeti engelleme cüretleri bir tarafa, oralara korku içinde ve boyun eğmeksizin girme hakları da yoktur. لهم في الدنيا خزي İşte yukarıda adı geçenler için dünyada zillet ve zorluk vardır. وَلَهُمْ فِي الآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ Onlar ahirette de büyük bir azab yani Cehennem azabı içindedirler.

115. وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ Doğu ve batı Allah'ındır. Güneşin doğduğu yer de, battığı yer de, yani bütün dünya Allah'ındır. فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللهِ Yani Allah'ın emriyle hangi tarafa yönelirseniz, Onun sizin için razı olduğu kıblesi oradadır. إِنَّ اللهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ Allah fazl ve keremi ile bütün mahlukatı kuşatır, onların işlerinin idaresini bilir. Onların durumlarından hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz.

Bu âyet, kıblenin ne tarafta olduğunu bilmeyen ve araştırmakla bulamıyarak herhangi bir yöne namaz kılan kimseler hakkında nâzil olmuştur.

EDEBÎ SANATLAR

1. تلك امانيهم Bu cümle, cümle-i mu'teriza olup, onların davalarının batıl ve yalancı bir dava olduğunu vurgular.

2. قل هاتوا برهانكم "De ki, delilinizi getirin." Buradaki "delilinizi getiriniz" emri, onları susturmak ve kınamak içindir.

3. من أسلم وجهه لله "Kim yüzünü Allah'a teslim ederse" Yüz, azaların en şereflisi olduğu için burada özel olarak zikredilmiştir. "Vech" kelimesi burada müsteâr olarak kullanılmıştır. Yani, "Kim Allah'a ibadete yönelir ve bütün vücudunu O'na çevirirse" demektir.[192]

4. عند ربه "İnde" kelimesinin "Rabb"e izafeti şereflendirmek içindir. عنده "Allah'ın katında" denmeyip de, Rabb kelimesinin اسلم fiilinin fâiline yani müslümana izafeti عند ربه "Onun Rabbinin katında" denmesi, kula verilecek lütfun çokluğunu gösterir.

5. قال الذين لا يعلمون "Bilmeyenler dediler ki." Burada Ehl-i kitap ağır bir şekilde

192 Telhîsu'l-Beyân, 10.

kınanmaktadır. Çünkü onlar, bilmelerine rağmen kendilerini, asla birşey bilmeyen kimselerle bir tutmuşlardır.

6. ومن اظلم Bu soru nefy ifade eder. Yani: "Ondan daha zalim hiçkimse yoktur" demektir.

7. لهم في الدنيا خزي "Hızy" kelimesinin nekre olarak getirilmesi korkunçluk ifade eder. Yani onların dünyadaki cezası, şiddetinden dolayı anlatılamıyacak derecede korkunç bir zillettir.

8. عليم Alîm feîl vezninde mübâlağa sîgasıdır. "İlmi geniş" demektir.

FAYDALI BİLGİLER

Fahreddin-i Râzî şöyle der: Yüzü Allah'a teslim etmek, kendini Allah'a itaate vermek demektir. "Vech" kelimesi bazan, nefs (zât) yerine kinaye olarak kullanılır. Nitekim: "O'nun zatından başka herşey yok olacaktır"[193] meâlindeki âyette de vech kelimesi bu manada kullanılmıştır. Zeyd b. Nüfeyl de bu kelimeyi şiirinde şöyle kullanmıştır:

واسلمت وجهي لمن اسلمت له الارض تحمل صخرا ثقالا

واسلمت وجهي لمن اسلمت له المزن تحمل عذبا زلالا

Kendimi, ağır kayalar taşıyan arzın teslim olduğu kimseye teslim ettim. Kendimi, tatlı saf sular yağmur taşıyan bulutların teslim olduğu kimseye teslim ettim.[194]

193 Kasas sûresi, 28/88.
194 et-Tefsîru'l-kebîr, 4/4.

وَقَالُوا
اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَل لَّهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ
كُلٌّ لَّهُ قَانِتُونَ ﴿١١٦﴾ بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِذَا قَضَىٰ
أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُن فَيَكُونُ ﴿١١٧﴾ وَقَالَ الَّذِينَ
لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ أَوْ تَأْتِينَا آيَةٌ كَذَٰلِكَ قَالَ
الَّذِينَ مِن قَبْلِهِم مِّثْلَ قَوْلِهِمْ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ قَدْ بَيَّنَّا
الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿١١٨﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ
بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَا تُسْأَلُ عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ ﴿١١٩﴾
وَلَن تَرْضَىٰ عَنكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَىٰ حَتَّىٰ تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ إِنَّ هُدَى
اللَّهِ هُوَ الْهُدَىٰ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُم بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ
مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِن وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١٢٠﴾ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ
يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمَن يَكْفُرْ بِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ
الْخَاسِرُونَ ﴿١٢١﴾ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّي
فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿١٢٢﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا لَّا تَجْزِي نَفْسٌ عَن نَّفْسٍ
شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا تَنفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَلَا هُمْ
يُنصَرُونَ ﴿١٢٣﴾

116. "Allah çocuk edindi" dediler. Hâşâ, O, bundan münezzehtir. Göklerde ve yerde olanların hepsi O'nundur hepsi O'na boyun eğmiştir.

117. (O), göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır. Bir şeyi dilediğinde ona sadece "Ol!"der, o da hemen oluverir.

118. Bilmeyenler dediler ki: "Allah bizimle konuşmalı, ya da bize bir âyet gelmeli değil miydi? Onlardan öncekiler de işte tıpkı onların dediklerini demişlerdi. Kalpleri nasıl da

birbirine benzedi? Gerçekleri iyice bilmek isteyenlere âyetleri apaçık gösterdik.

119. Doğrusu biz seni Hak ile müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Sen Cehennemliklerden sorumlu değilsin.

120. Sen dinlerine uymadıkça Yahudiler de Hıristiyanlar da asla senden razı olmayacaklardır. De ki, "Doğru yol, ancak Allah'ın yoludur." Sana gelen ilimden sonra bilfarz onların arzularına uyacak olursan, andolsun ki, Allah'a karşı seni koruyacak ne bir dost, ne de bir yardımcı vardır.

121. Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, onu, hakkını gözeterek okurlar. Çünkü onlar, ona iman ederler. Onu inkâr edenlere gelince, işte gerçekten zarara uğrayanlar onlardır.

122. Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimeti ve sizi cümle aleme üstün kılmış olduğumu hatırlayın.

123. Ve bir günden sakının ki, o günde hiçkimse başkası namına bir şey ödeyemez, kimseden fidye kabul edilmez, hiçkimseye şefaat fayda vermez! Onlar hiçbir yardım da görmezler.

BU ÂYETLERİN ÖNCEKİLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah, Yahudi ve Hıristiyanlar'ın iftiralarını ve Cennetin kendilerine mahsus olup başka hiç kimsenin oraya giremiyeceği iddialarını anlattıktan sonra bu âyetlerde de yine onların ve müşriklerin, Allah'ın çocuğu olduğuna dair batıl iddialarını anlatır. Zira Yahudiler Üzeyir (a.s.)'in, Hıristiyanlar da İsa (a.s.)'nın Allah'ın oğlu olduklarını, Müşrikler ise meleklerin, Allah'ın kızları olduğunu iddia etmişlerdi. Yüce Allah onları yalanladı ve kesin delillerle iddialarını reddetti.

KELİMELERİN İZAHI

سبحان: Sübhân, نزه manasına olan سبح fiilinin mastarıdır. Mânâsı: Yüce Allah'ı, O'na layık olmayan şeylerden tenzih etmek ve uzak tutmak demektir.

قانتون : Kanitûn, itaat ve boyun eğmek manasına gelen "kunut" mastarından ism-i fâil olup "itaat edenler, boyun eğenler" demektir.

بديع : Bedi', ibdâ' mastarından ism-i fâil manasında bir sıfat-ı müşebbehe olup, yaratan demektir. İbdâ' ise, bir şeyi örneği olmaksızın yaratmak demektir.

قضى : Kadâ, istedi ve takdir etti demektir.

بشيرا : Beşîr, "mübeşşir" manasınadır. Müjdeleyen, sevindiren, doğru bir şeyi haber veren demektir.

نذيرا : Nezîr, Münzir manasınadır. Sakınılması için korkunç şeyleri haber veren demektir.

الجحيم: Cahîm; alevli, şiddetli ateş demektir.

ملتهم : "Onların dini" Millet, din demektir. Çoğulu "milel" gelir. Millet kelimesinin aslı, girilen yol demektir. Bilahare, Allah'ın indirmiş olduğu dine isim olmuştur.

عدل : Adl; fidye demektir

ÂYETLERİN TEFSİRİ

116. وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا "Allah, kendine çocuk edindi" dediler. Bu söz Yahudi, Hıristiyan ve müşriklerin sözüdür. Yahudiler: "Üzeyir, Allah'ın oğlu, Hıristiyanlar; "İsa, Allah'ın oğlu", müşrikler de: "Melekler, Allah'ın kızlarıdır" dediler. Yüce Allah onların hepsinin iddiasını yalanlıyarak şöyle buyurdu: سُبْحَانَهُ "Onların iddia ettiği şeylerden Allah uzak ve berîdir. بَلْ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ Bu cümledeki "bel" edatı, bir şeyden yüz çevirmek manasına gelen "idrab" içindir. Yani, Hayır! Durum onların iddia ettiği gibi değildir: Bilakis O, bütün mevcudatın yaratıcısıdır. Üzeyir, İsa ve Melekler de bu varlıkların içindedir. كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ Her şey O'na itaat eder. Hiçbir varlık O'nun dilemesine, takdirine ve yaratmasına karşı gelemez.

117. بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ O, örneksiz olarak göklerin ve yerin yaratıcısıdır. وَإِذَا قَضَى أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ Bir şeyi dilediğinde ona "ol" der, o da oluverir. Yani bir şeyi yaratmak istediğinde o şey emre itaat ederek hemen oluverir. Birşey istediğinde, göz açıp kapayacak kadar bir zaman geçmeden o şey vücuda gelir. O'nun isteği hemen yerine gelir, buyruğu geciktirilmez. Bu manayı Yüce Allah "Bizim buyruğumuz, bir anlık bir bakış gibi bir tek sözden başka bir şey değildir"[195] meâlindeki âyetle de teyit etmiştir.

118. وَقَالَ الَّذِينَ لا يَعْلَمُونَ لَوْ لا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ أَوْ تَأْتِينَا آيَةٌ Câhil müşrikler Kureyş kâfirleri: "Allah, senin peygamber olduğuna dair bizimle yüzyüze veya vahiy indirmek suretiyle konuşsa ya, veya bize senin peygamberliğini doğrulayacak bir delil ve bir huccet gelse ya" dediler. Onlar bu sözleri sırf kibir ve inatlarından dolayı söylediler. كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ Onlardan önceki yalancılar da, peygamberlerine tıpkı onların dedikleri batıl ve saçma sözleri söylemişlerdir. تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ Körlük, inat ve peygamberleri yalanlamada, bunların kalpleri de öncekilerin kalplerine benzemiştir. Bu âyetle Peygamber (s.a.v.) teselli edilmektedir. قَدْ بَيَّنَّا الآيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ Kuşkusuz biz hakkı ve kesin bilgiyi arayan topluluk için açıkça kati deliller getirdik. Bu delillerin tümü, senin getirdiğin Kitab'ın doğruluğunu göstermektedir.

119. إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا Ey Muhammed! Biz seni nurlu şeriat ve doğru bir dinle, mü'minlere naîm Cennetlerini müjdeleyici, kâfirleri Cehennem azabından

195 Kamer sûresi, 54/50.

korkutucu olarak gönderdik. وَلَا تُسْأَلُ عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ Sen onları hakka çağırmada gayret sarfettikten sonra, artık onların iman etmeyenlerinden sorumlu değilsin. "Sana ancak tebliğ etmek düşer. Hesap yalnız bize aittir.[196]

120. وَلَنْ تَرْضَى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَى حَتَّى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ Yahudi ve Hıristiyan gruplar, sen nurlu İslam dinini bırakıp da onların eğri dinine tabi olmadıkça, senden asla râzı olmazlar. قُلْ إِنَّ هُدَى اللهِ هُوَ الْهُدَى Ey Muhammed! Onlara de ki: "Doğru yol ancak Allah'ın yoludur." Yani, Hak din İslâm dinidir. Bunun dışındakiler sapıklıktır. وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ Apaçık ve kesin delillerle sen hakkı gördükten sonra onların batıl görüşleri ve fasit arzularına tabi olursan, مَا لَكَ مِنَ اللهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ Seni koruyacak veya Allah'ın şiddetli azabını senden uzaklaştıracak ne bir dostun ne de bir yardımcın bulunur.

121. الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ Yahudi ve Hıristiyanlardan, Kur'ân'ı indirildiği gibi okuyan müslüman bir grup var ya, أُولَئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ İşte onlar hakiki mü'minlerdir. İnatçı ve Allah'ın kelâmını tahrif edenler değil. الذين ile başlayan cümle mübteda, اولئك diye başlayan cümle ise haberdir وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ Kim Kur'ân'ı inkâr ederse, işte onlar dünyada ve ahirette hüsrana uğrayanlardır.

122. يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ Ey İsrailoğulları! Size ve babalarınıza verdiğim, bol nimetimi hatırlayınız. وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ Ve yine hatırlayınız ki, ben sizi zamanınızdaki diğer milletlere üstün kılmıştım.

123. وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا O korkunç günden korkun ki, o gün hiçkimse başkasının yerine bir şey ödeyemez ve Allah'ın azabından hiç bir şeyi ondan uzaklaştıramaz. Çünkü her nefis kendi kazandığının karşılığında bir rehinedir. وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ Ondan hiçbir fidye kabul edilmez, وَلَا تَنفَعُهَا شَفَاعَةٌ Ona hiç bir kimsenin şefaati fayda vermez. Zira O, Allah'ı inkâr etmiştir. "Artık şefaatçilerin şefaati onlara fayda vermez"[197] وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ Onlara yardım da edilmez. Yani, Allah'ın azabını onlardan hiç kimse uzaklaştıramaz ve Allah'ın azabına karşı kimse onlara eman veremez.

EDEBÎ SANATLAR

1. سبحانه Cümle-i mu'teriza olup zalimlerin iddialarının batıl olduğunu açıklar. Onlar, Allah'ın çocuğu olduğunu iddia eden kimselerdir. Ebussuûd şöyle der, Sübhan

196 Ra'd sûresi, 13/40.
197 Müddessir sûresi, 74/48.

kelimesinin "سبح"ten türemiş, tefil kalıbına nakledilmiş ve mastara dönüşmüş olmasında kimseye gizli kalmayan belli bir tenzih ifadesi vardır. Manası şöyle olur: "Allah'ı ona yakışır bir şekilde tenzih ederim."[198]

2. كل له قانتون "Hepsi ona itaat eder" Bu cümlede, akıllarına mahsus olan çoğul sîgası kullanıldığı için tağlîb sanatı vardır. Yani akıllılar, diğerlerine üstün tutulmuştur. Tağlîb sanatı, edebiyatta kabul edilen güzel sanatlardandır.

3. Kâfir ve yalancıların "اصحاب الجحيم" Cehennem ehli kelimesiyle ifade edilmeleri bu inatçıların kalpleri mühürlenen kimselerden olduğunu, bunların küfür ve sapıklıktan iman ve iz'ana dönmelerinin umulamıyacağını gösterir.

4. "هو الهدى" "İşte hidayet odur" ifadesinde "هدى" kelimesinin هو zamiri fasılı ile müptedadan ayrılması ve "ال" takısı ile marife olarak getirilmesi, hidayetin sadece Allah'ın dinine mahsus olduğunu ifade eder. Bu ifade, sıfatın mevsufa kasrı kabilindendir. İslâm'ın tümü hidayettir. Bunun dışındakiler heva, heves ve körlükten ibarettir.

5. ولئن اتبعت اهواءهم "Onların arzularına uysan": Heyecanlandırma ve uyarı kabilindendir.

BİR UYARI

Kurtubî der ki: بديع السموات والارض demek, tarifsiz ve örneksiz olarak gökleri ve yeri icat eden, yaratan, inşa eden ve güzel yapan demektir. Örneği olmaksızın birşey inşa eden kimseye mübdi' denir. "Ehl-i bid'at" tabiri de bu köktendir. Bid'atı söyleyen kimse onu, herhangi bir imamın söz veya fiil olmaksızın icat ettiği için bid'at ismi verilmiştir. Buhârî'de bulunan نعمت البدعة هذه "Bu (Ramazan orucunu tutmak), ne güzel bid'attır" hadisindeki bid'at kelimesi bu manada kullanılmıştır. Kurtubî sonra şöyle devam eder: "Yaratıklardan meydana gelen her bid'atın şeriatte ya aslı vardır veya yoktur. Eğer onun şeriatte aslı varsa, o övgüye layık bir bid'attır. Hz. Ömer (r.a.)'ın: Bu ne güzel bid'attır" sözü de bunu pekiştirir. Eğer bid'atın şeriatte aslı yoksa, o da kınanır ve inkâr edilir. Aşağıdaki hadis-i şerif bunu açıklamıştır:

من سن في الاسلام سنة حسنة كان له اجرها واجر من عمل بها ... ومن سن في الاسلام سنة سيئة كان عليه وزرها ووزر من عمل بها

Kim İslâm'da güzel bir çığır açarsa, Ona, yaptığının mükâfatı ve o yolda gidenlerin mükâfatı kadar mükâfat verilir. Kim de İslâm'da kötü bir çığır açarsa Ona, yaptığının günahı ve o yoldan gidenlerin günahı kadar günah yüklenir.[199]

198 Ebussuûd Tefsiri, I/117.
199 Müslim, Zekât 69; Kurtubî 2/87.

وَإِذِ ابْتَلَىٰٓ إِبْرَٰهِـۧمَ رَبُّهُۥ بِكَلِمَٰتٍ فَأَتَمَّهُنَّ ۖ قَالَ إِنِّى
جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا ۖ قَالَ وَمِن ذُرِّيَّتِى ۖ قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِى
الظَّٰلِمِينَ ﴿١٢٤﴾ وَإِذْ جَعَلْنَا ٱلْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا ۖ وَٱتَّخِذُوا
مِن مَّقَامِ إِبْرَٰهِـۧمَ مُصَلًّى ۖ وَعَهِدْنَآ إِلَىٰٓ إِبْرَٰهِـۧمَ وَإِسْمَٰعِيلَ أَن طَهِّرَا
بَيْتِىَ لِلطَّآئِفِينَ وَٱلْعَٰكِفِينَ وَٱلرُّكَّعِ ٱلسُّجُودِ ﴿١٢٥﴾ وَإِذْ قَالَ
إِبْرَٰهِـۧمُ رَبِّ ٱجْعَلْ هَٰذَا بَلَدًا ءَامِنًا وَٱرْزُقْ أَهْلَهُۥ مِنَ ٱلثَّمَرَٰتِ مَنْ ءَامَنَ
مِنْهُم بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ ۖ قَالَ وَمَن كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُۥ قَلِيلًا
ثُمَّ أَضْطَرُّهُۥٓ إِلَىٰ عَذَابِ ٱلنَّارِ ۖ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴿١٢٦﴾
وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَٰهِـۧمُ ٱلْقَوَاعِدَ مِنَ ٱلْبَيْتِ وَإِسْمَٰعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّآ ۖ
إِنَّكَ أَنتَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿١٢٧﴾ رَبَّنَا وَٱجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ
وَمِن ذُرِّيَّتِنَآ أُمَّةً مُّسْلِمَةً لَّكَ ۖ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَآ ۖ
إِنَّكَ أَنتَ ٱلتَّوَّابُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٢٨﴾ رَبَّنَا وَٱبْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا
مِّنْهُمْ يَتْلُوا۟ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ
وَيُزَكِّيهِمْ ۚ إِنَّكَ أَنتَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿١٢٩﴾

124. Bir zamanlar Rabbi İbrahim'i bir takım kelimelerle imtihan etmiş, onları tam olarak yerine getirince, "Ben seni insanlara önder yapacağım" demişti. "Soyumdan da olsun" dedi. Allah, "Ahdim zalimlere ermez" buyurdu.

125. Biz, Beyt'i insanlara toplantı ve güven yeri kıldık. Siz de İbrahim'in makamından bir namaz yeri edinin. İbrahim ve İsmail'e: "Tavaf edenler için Evim'i temiz tutun" diye emretmiştik.

126. İbrahim de demişti ki, "Ey Rabbim! Burayı emin bir şehir yap, halkından Allah'a ve ahiret gününe inananları çeşitli meyvelerle besle". Allah buyurdu ki: İnkâr edenleri de az

bir süre faydalandırır, sonra onu Cehennem azabına sürüklerim. Ne kötü varılacak yerdir orası!

127. Bir zamanlar İbrahim, İsmail ile beraber Beytullah'ın temellerini yükseltiyor, "Ey Rabbimiz! Bizden bunu kabul buyur, şüphesiz, sen işitensin, bilensin" (diyorlardı).

128. "Ey Rabbimiz! Bizi sana boyun eğenlerden kıl, neslimizden de sana itaat eden bir ümmet çıkar, bize ibadet usullerimizi göster, tevbemizi kabul et, zira, tevbeleri çokça kabul eden, çok merhametli olan ancak sensin."

129. "Ey Rabbimiz! Onlara, içlerinden senin âyetlerini kendilerine okuyacak, onlara kitap ve hikmeti öğretecek, onları temizleyecek bir peygamber gönder. Çünkü üstün gelen, her şeyi yerli yerince yapan yalnız sensin."

ÂYETLERİN ÖNCEKİ ÂYETLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah önceki âyetlerde İsrailoğulları'na vermiş olduğu nimetleri hatırlattıktan ve onların bu nimetlere karşı nasıl inatla nankörlük ettiklerini ve nasıl çirkin sözler söyleyip yakışıksız davranışlarda bulunduklarını açıkladıktan sonra söz, Yahudi ve Hıristiyanların, kendisine mensup olduklarını iddia ettikleri ve faziletini kabul ettikleri, Peygamberler (a.s.) babası Hz. İbrahim (a.s.) kıssasına geldi: Eğer onlar bu sözlerinde doğru olsalardı, elbette bu Muhterem Peygamber Muhammed (s.a.v.)'e de uymaları ve Onun dosdoğru dinine girmeleri gerekirdi. Zira O, Mekke halkını İslâm'a çağıran Hz. İbrahim'in izini takip etmişti. Sonra O, İsmail (a.s.)'in soyundandı. Dolayısıyle Ona uymak ve Onun, İbrahim (a.s.)'in şeriati ile aynı olan yüce hanîf dinine sarılmak daha evladır.

KELİMELERİN İZAHI

ابتلى : İmtihan etti demektir. İbtilâ, imtihandır.

فاتمهن : Tam ve mükemmel bir şekilde onları yaptı.

اماما : İmam, sözlerinde ve fiilerinde kendisine uyulan önder demektir.

مثابة : Mesâbe, merci demektir. Bu kelime birinci babtan olup, bir kimse geri döndüğünde "sâbe" denilir. Yani insanlar, senden müstağni olmaksızın sürekli olarak oraya gider gelirler. Şâir şöyle der:

جعل البيت مثابا لهم ليس منه يقضون الوطر

Kâbe, onlara merci (varılacak yer) kılındı. Hiçbir zaman ondan müstağni kalamazlar.

امنا : Emn, korkudan selâmet bulmak, kendi ve ehli hakkında huzur ve sükûna ulaşmak demektir.

عهدنا : Emrettik ve vahyettik demektir.

للطائفين : "Tâifin, tavaf edenler." Tâif kelimesinin çoğulu olup, birşeyin etrafında dönmek manasına gelen tavaf kökündendir. Kâbe'nin etrafında dönenler demektir.

العاكفين : "Âkifîn, oturanlar." Âkif kelimesinin çoğulu olup, bir yerde durmak ve ondan ayrılmamak manasına gelen ukûf kökündendir. İbadet maksadıyla Harem'de ibadet edenler ve ordan ayrılmayanlar demektir.

فأمتعه : "Onu faydalandırırım." Temtî mastarından geniş zamandır. İnsana faydalanabileceği bir şeyi vermek demektir. "De ki: Faydalanınız. Dönüp varacağınız yer Cehennemdir."[200]

القواعد : Kavâid, temel, esas manasına gelen "kâide" kelimesinin çoğuludur.

مناسكنا : "Bizim ibadetlerimiz" İbadet ve taat manasına olan "mensik" kelimesinin çoğuludur.

الحكمة : Hikmet, kendisiyle amel edilen faydalı ilim. Burada maksat, Hz. Peygamber'in Sünnet-i seniyyesidir.

ويزكيهم : Aslında, arttırmak manasına gelen tezkiye mastarındandır. Araplar, ekin büyüdüğünde "زكـــا الزرع" derler. Daha sonra bu kelime "nefsî temizlik" manasında kullanılmıştır. Burada: "Onların nefislerini temizler," demektir. "Nefsini kötülüklerden arındıran, kurtuluşa ermiştir"[201] meâlindeki âyet de bu manayadır.

ÂYETLERİN TEFSİRİ

124. وَإِذْ ابْتَلَى إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ Ey Muhammed! Rabbinin, kulu İbrahim (a.s.)'i imtihan ettiği ve gerek emir, gerek nehiy bütün şer'î mükellefiyetlerle onu mükellef kıldığı zamanı hatırla. O bunları tam ve mükemmel bir şekilde yerine getirmişti. قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا Rabbi Ona, "Kuşkusuz ben seni insanlar için bir önder ve onlara yol gösterici kıldım" dedi. قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي İbrahim, "Ya Rabbi! Soyumdan da önderler kıl" dedi. قَالَ لا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ Yüce Allah da: Bu büyük lutfa, kâfirlerden hiçbiri nâil olamaz buyurdu.

125. وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَأَمْنًا Hatırla ki, biz Kâbe-i Muazzama'yı, insanların her taraftan yönelip gelecekleri bir merci (varış noktası) ve emniyet yeri kıldık. Oraya sığınan herkes emniyettedir. Bu da Allah'ın, Beytullah'a karşı Araplar'ın kalbine tazim ve hürmet duygusu yerleştirmesindendir. وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى

200 İbrâhîm sûresi, 14/30.
201 Şems sûresi, 91/9.

İnsanlara, "İbrahim'in makamını namaz kılacak yer edinin" yani "Orada namaz kılın" dedik. Bu makam, Kâbe'yi bina ederken, Hz. İbrahim (a.s.)'in üzerinde durduğu taştır. وَعَهِدْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنْ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ Biz, İbrahim ve oğlu İsmail'e, Kâbe'yi pisliklerden ve putlardan temizleyip korumalarını emrettik ki, onun etrafında tavaf edenlere, orda devamlı ibadet edenlere ve namaz kılanlara bir sığınak olsun. Âyet-i kerîme Beyt-i Haram'da ibadet eden üç sınıfı bir araya getirmiştir. Bunlar tavaf edenler, itikafta bulunanlar ve namaz kılanlardır. Yüce Allah sonra İbrahim (a.s.)'den haber verir ve şöyle buyurur:

126. وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا Hani İbrahim; "Ey Rabbim! Bu yeri yani Mekke-i Mükerreme'yi halkının güven ve istikrar içerisinde bulunacağı emniyetli bir şehir kıl." وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ Ve ey Rabbim! Oranın halkından ve sakinlerinden mü'min olanları çeşitli meyvelerle rızıklandır ki sana itaata yönelsinler ve sana ibadet için vakit bulsunlar diye dua etmişti. Hz. İbrahim duasında sadece mü'minlerin rızıklandırılmasını istedi. Buna cevaben Yüce Allah şöyle buyurdu: قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا Mü'minleri rızıklandırdığım gibi, kâfirleri de rızıklandırırım. Mahlukatı yaratıp sonra rızıksız mı bırakacağım?Ancak kâfiri, dünyada az bir nimetle rızıklandırırım. Bu da onun, dünyada yaşadığı kısa bir süredeki rızkıdır. ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَى عَذَابِ النَّارِ Sonra onu ahirette Cehennem azabına sevkederim. Ordan kurtuluş bulamaz. وَبِئْسَ الْمَصِيرُ Kâfirin varacağı yer olan Cehennem ne kötü bir gidiş ve varış yeridir. İbrahim (a.s.), rızkı imâmetle kıyaslayarak sadece mü'minlere rızık verilmesini istedi. Bunun üzerine Yüce Allah onu uyararak, rızkın dünyevî bir rahmet olduğunu, iyileri de kötüleri de içine aldığını, imametin ise bunun terşine olup mü'minlerin yüksek tabakasına mahsus olduğunu vurguladı. Sonra Yüce Allah, Kâbe'nin bina ediliş kıssasını anlatarak şöyle buyurur:

127. وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ Ey Muhammed! İki büyük peygamber İbrahim ve İsmail (a.s.)'in yaptıkları önemli işi hatırla. Onlar Beyt'in temellerini atarak onun binasını yükseltiyorlar ve hürmet ve tazim içinde Allah'a şöyle diyorlardı. رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ "Ey Rabbimiz, bizden bunu kabul buyur. Şüphesiz sen işitensin, bilensin." Yani onlar Kâbe'yi bina edip duvarlarını yükseltirken şu mübarek duaları ediyorlar ve: Ey Rabbimiz! Bu amelimizi kabul et, onu senin yüce rızana muvafık kıl. Zira sen dualarımızı işiten ve niyetlerimizi bilensin" diyorlardı.

128. رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ Ey Rabbimiz! Bizi sana itaat eden ve senin hükmüne boyun eğen kimseler kıl. وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ Soyumuzdan da, sana teslim olan ve senin azametine boyun eğen ümmet meydana getir. وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا Bize ibadet yollarını ve haccın yapılış şekillerini öğret. وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ Tevbemizi kabul buyur ve bize acı. Çünkü senin mağfiretin büyük, rahmetin geniştir.

129. رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ Ey Rabbimiz! O Müslüman ümmetin içinden, onlara senin kitabının âyetlerini okuyacak, Kur'ân-ı Kerîm'i ve Sünnet-i seniyye'yi öğretecek ve onları şirk pisliğinden temizleyecek bir peygamber gönder. إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ Çünkü sen güçlüsün, kimse sana galip ve üstün gelemez. Hikmet sahibisin, hikmet ve maslahatın gerektirdiğinden başkasını yapmazsın.

Bu dua, İbrahim ve İsmail (a.s.)'in mübarek duaları cümlesindendir. Yüce Allah onların dualarını kabul buyurmuş ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'i peygamber olarak göndermiştir.

EDEBÎ SANATLAR

1. ابتلى ابراهيم ربه "Rabbi, İbrahim'i imtihan etti" Burada Rabb kelimesinin, Hz. İbrahim (a.s.)'e ait zamire muzaf olmasından maksat, İbrahim (a.s.)'i şereflendirmek ve bu imtihanın onu yetiştirmek ve önemli bir işe hazırlamak için olduğunu bildirmektir. Mânâsı şudur: Yüce Allah ona, imtihan ediyormuş gibi muamele etti. Zira, onu büyük imamete (önderliğe) layık olduğunu meydana çıkaracak bir çok emir ve yasaklarla yükümlü kıldı.

2. وامنا "Emin" mastarının ism-i fâil yerine kullanılması mübâlağa ifade eder. Buradaki isnat mecâzidir. Yani "Orayı, içine girenler için emniyetli kıldık" demektir. Nitekim, ومن دخله كان آمنا "Oraya giren emniyette olur"[202] âyeti, bunun en güzel tefsiri olup bu manayı kuvvetlendirmektedir.

3. وطهر بيتي "Evimi temizle" cümlesinde, beyt kelimesinin Allah'a ait bir zamire izafeti, o eve şeref ve yücelik vermek içindir.

4. واذ يرفع ابراهيم "İbrahim yükselttiği zaman" Bu âyetle, mâzîde cereyan eden bir olay şimdiki zaman sîgasıyla ifade edilmiştir. Bu sanat, Arap edebiyatında bilinen güzel sanatlardandır. Burada geçmişte olan bir olay, şimdi gözler önünde cereyan ediyormuş gibi tasvir edilmekte ve gözler önüne serilmektedir. Dinleyici sanki, İbrahim ve İsmail (a.s.) binayı yükseltirken, binanın yükselişine bakıyor ve onu görüyormuş gibi olur. Ebussuûd şöyle der: Geçmiş bir olayı nakletmek için muzâri sîgasının kullanılması, o olayın apaçık bir mucizeyi haber veren fevkalade bir olay olduğunu gözler önüne sermek içindir.[203]

5. التواب الرحيم "Tevbeleri çok kabul eden, çok merhamet eden" Bu iki kelime, mübâlağa ifade eder. Çünkü Fa'âl ve faîl kalıpları mübâlağa sîgalarındandır.

202 Âl-i İmran sûresi, 3/97.
203 Ebussuûd Tefsiri, I/124.

FAYDALI BİLGİLER

1. ابتلى ابراهيم ربه "Rabbi, İbrahim'i imtihan etti" cümlesinde, tümlecin öne alınması gereklidir. Çünkü, mefûle ait bir zamir faile bitişik gelmiştir. Eğer fâil öne alınmış olsaydı, zamirin, hem lafzan hem rütbeten, kendisinden sonra gelen bir isme ait olması gerekirdi.

İbn Mâlik, bu nahiv kaidesini şöyle açıklar:

وشاع نحو خاف ربه عمر وشذ نحو زان نوره الشجر

خاف ربه عمر "Ömer, Rabbin'den korktu" şekli yaygındır. زان نوره الشجر "(Ağacın) nuru, ağacı süsledi" şekli şâzdır.

2. İhtibâr, aslında şahsın doğruluk ve yalancılığını anlamak için, onu bir şeyle imtihan etmek manasınadır. Fakat bu, Allah hakkında muhaldir. Çünkü Allah, imtihân etmeden önce de bunu bilir. Maksat, Allah ona imtihan eden kimse gibi muamele etti ki, insanlar durumu anlasınlar.

3. Allah'ın, İbrahim (a.s.)'i imtihan ettiği kelimeler hakkında müfessirler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bunların en doğrusu, İbn Abbas'tan rivâyet edilen şu görüştür: "Allah'ın İbrahim'i imtihan ettiği ve onun da yerine getirdiği yükümlülükler şunlardır: Kavminden ayrılması emredildiğinde, Allah yolunda onlardan ayrılması, Allah yolunda Nemrut ile mücadelesi, kendisini yakmak için ateşe atmalarına sabretmesi, kavminden ayrılması emredildiğinde vatanını terk etmesi ve oğlu İsmail'i kurban etmekle imtihan edilmesi".[204]

4. Âyet-i kerîmede geçen "İmamlık"tan maksat, "din hususunda önderlik"tir. Bu da, Allah'ın zalimlere nasip etmediği peygamberlik şerefidir. Eğer imamlıktan maksat, dünyevî önderlik olsaydı, gerçeğe aykırı olurdu. Çünkü zalimlerden bir çoğu dünyevî liderliği elde etmiştir. Buradan da, âyetteki imamlıktan maksadın, özellikle din hususunda olduğu anlaşılır.

5. Büyük âlim İbnu'l-Kayyim der ki: Beytullah'ın faziletli kılınmasının sırrı kalpleri cezbetmesi ve gönüllerin onu sevmesi ve onu görmeyi arzu etmesi hususunda açıkça görülür. Onun, kalpleri kendine çekmesi, mıknatısın demiri çekmesinden daha kuvvetlidir. İnsanlar dünyanın dört bir tarafından onu ziyarete gelir, fakat ziyarete doymazlar. Hatta, ne kadar fazla ziyaret ederlerse, ona karşı arzuları o kadar artar.

Şâir şöyle der:

لا يرجع الطرف عنها حين يبصرها حتى يعود إليها الطرف مشتاقا

Göz onu görünce, ona bakmaktan başka tarafa dönemez. Arzu ve iştiyakla sürekli olarak ona bakar.[205]

---

204 Suyûtî, ed-Durru'l-mensûr, I/11.
205 Mehâsinü't-te'vil, II/247.

وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِّلَّةِ
إِبْرٰهِيمَ إِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ ۚ وَلَقَدِ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا ۖ
وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٣٠﴾ إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْ ۖ قَالَ
أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٣١﴾ وَوَصَّىٰ بِهَا إِبْرٰهِيمُ بَنِيهِ
وَيَعْقُوبُ ۚ يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا
وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٢﴾ أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ
الْمَوْتُ ۙ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي ۖ قَالُوا نَعْبُدُ
إِلٰهَكَ وَإِلٰهَ آبَائِكَ إِبْرٰهِيمَ وَإِسْمٰعِيلَ وَإِسْحٰقَ إِلٰهًا وَاحِدًا
وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٣﴾ تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ ۖ لَهَا مَا كَسَبَتْ
وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ ۖ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٤﴾

130. İbrahim'in dininden kendini bilmezlerden başka kim yüz çevirir? Andolsun ki, biz onu dünyada önder seçtik, şüphesiz o, ahirette de iyilerdendir.

131. Çünkü Rabbi ona: "Müslüman ol" demiş, o da "Âlemlerin Rabbine boyun eğdim" demişti.

132. Bunu İbrahim de kendi oğullarına vasiyet etti. Yakup da: "Oğullarım! Allah sizin için bu dini seçti. O halde sadece müslümanlar olarak ölünüz" (dedi).

133. Yoksa Yakub'a ölüm geldiği zaman siz orada mı idiniz? O zaman Yakup oğullarına: "Benden sonra neye tapacaksınız" demişti. Onlar,"Senin ve ataların İbrahim, İsmail ve İshak'ın ilahı olan tek Allah'a kulluk edeceğiz, biz ancak O'na teslim olmuşuzdur" dediler.

134. Onlar bir ümmetti, gelip geçti. Onların kazandıkları kendilerinin, sizin kazandıklarınız sizindir. Siz onların yaptıklarından sorguya çekilmezsiniz.

BU ÂYETLERİN ÖNCEKİ ÂYETLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah, Halil İbrahim (a.s.)'in yaptığı güzel işleri ve tevhid meşalesi olan Beytullah'ı yapmasını anlattıktan sonra, Yahudi, Hıristiyan ve müşriklerden onun dinine muhalif olanları şiddetle kınadı. Zayıf görüşlü, aklı az ve şeytanın adımlarına uyan her kötü kimseden başkasının onun dininden yüz çevirmeyeceğini vurguladı.

KELİMELERİN İZ iHI

سفه نفسه: Kendini düşürdü, nefsini alçalttı. Sefeh'in asıl manası hafifliktir. Hafif yulara "زمام سفيه" denir.

إصطفيناه : Onu kirsiz, tertemiz kıldık. Bu kelime "safvet" kelimesinden türemiştir. Manası: "En temizini seçmek" demektir. Maksat, Yüce Allah'ın peygamberliğe, dostluğa ve büyük imamete Hz. İbrahim (a.s.)'i seçmesidir.

وصى : Tavsiye, başkasına, kendisinde iyilik ve Allah'a yakınlık olan şeyi göstermektir.

شهداء : Şüheda, hazır ve mevcut manasına gelen "şahid"in çoğuludur.

خلت : Geçti, yok oldu demektir.

ÂYETLERİN TEFSİRİ

130. وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلاَّ مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ "İbrahimin dininden ve onun yüce şeriatından, kendini bilmez, alçak ve sefihten başkası yüz çevirmez. وَلَقَدْ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا Peygamberlik ve önderliğe, insanların arasından onu seçtik. وَإِنَّهُ فِي الآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ Şüphesiz o, ahirette de salih kullarımızdan, yani bize yakın, yüksek derecelere nâil olan kullarımızdandır.

131. إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْ Hatırla ki, Rabbin ona: "Rabbinin emrine teslim ol ve O'na candan kulluk et" demişti de قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ "O, âlemlerin Rabbi Allah'ın emrine teslim oldum ve hükmüne boyun eğdim" diye cevap vermişti.

132. وَوَصَّى بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ İbrahim (a.s.) oğullarına kendi dinine tabi olmalarını vasiyet etti. Aynı şekilde Yakup (a.s.) da İbrahim (a.s.)'in dinine uymaları hususunda oğullarına vasiyette bulundu. Her ikisi de dediler ki: يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى لَكُمُ الدِّينَ Ey oğullarım! Allah size din olarak İslâm'ı seçti. فَلا تَمُوتُنَّ إِلاَّ وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ Öyleyse siz de, size ölüm gelinceye kadar İslâm'da sebat edin ve bu dine bağlı olarak ölünüz.

133. أَمْ كُنتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ Yoksa Yakup ölmek üzere olup da ona ölüm geldiği ve oğullarına Hz. İbrahim'in dinine tabi olmalarını vasiyet ettiği zaman siz

orada hazır mıydınız? إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي Hani Yakup, oğullarına, "Benden sonra neye tapacaksınız?" demişti. قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَإِلَهَ آبَائِكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِلَهًا وَاحِدًا Onlar: "Biz tek ilah olan, âlemlerin Rabbi, Allah'tan başkasına tapmayız. O, senin babalarının ve geçmiş ataların İbrahim, İsmail ve İshak'ın ilahıdır. وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ Biz sadece O'na itaat eder ve O'na boyun eğeriz" demişlerdi. Maksat, şirkten uzak olduklarını ifade etmektir. Yüce Allah, bu temiz nesle işaret ederek şöyle buyurur:

134. تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ Onlar, yani İbrahim ve oğulları gelip geçmiş bir cemaat ve bir nesildir. لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ Onların kazandıklarının sevabı kendilerinin, sizin kazandığınızın sevabı da sizindir. وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ Kıyamet gününde onların dünyada yaptıkları size sorulmaz. Bilakis herkes, kazanmış olduğu kötülüğün yükünü tek başına taşıyacaktır.

EDEBÎ SANATLAR

1. ومن يرغب Buradaki soru, inkâr ve kınama ifade eder. Olumsuz manası vardır. Yani, "Kendini bilmezden başkası, İbrahim'in dininden yüz çevirmez" demektir. Cümle, kâfirleri kınamak için söylenmiştir.

2. وانه في الآخرة لمن الصالحين O, "Ahirette salih kişilerdendir" cümlesi, "إن" ve "ل" ile tekit edilmiştir. Çünkü bu olay, ahirete ait gaip bir şeyden haber verdiği için tekide ihtiyaç duyulmuştur. Dünyanın durumu buna benzemez. O bilinmekte ve müşahede edilmektedir.

3. اذ قال له ربه اسلم Hani, Rabbin ona "müslüman ol" demişti. Bu cümlede iltifat sanatı vardır. Çünkü âyetin akışı اذ قلنا denilmeyi gerektirir. İltifat sanatı, belâgatın güzelliklerindendir. ربه Terkibinde, rubûbiyet ünvanının kullanılması, verilen lütfun ve Hz. İbrahim'in yetiştirilmesine gösterilen itinanın fazlalığını ifade eder. Nitekim Hz. İbrahim'in "Âlemlerin Rabbinin emrine teslim oldum" şeklindeki cevabı da bu minval üzerine gelmiştir. Hz. İbrahim'in: "Sana teslim oldum demeyip de, "âlemlerin Rabbine teslim oldum" demesi onun müslümanlığının kemalini gösterir ve âlemlerin Rabbi olan bir zatın emrine boyun eğme ve O'na güzel bir şekilde itaat etmenin gereğine işaret eder.

4. آبائك "Babaların" Bu ifade, amca baba ve dedeyi kapsar. Dede İbrahim (a.s.), amca İsmail (a.s.), baba ise İshak (a.s.)'dır. Burada tağlîb sanatı vardır. Bu sanat, fasih kelamda bilinen mecazlardandır.

FAYDALI BİLGİLER

Ebû Hayyân şöyle der: Burda, ölümün belirtileri yerine ölümün zikredilmesi kinayedir. Çünkü ölümün kendisi gelmiş olsa, muhtazar (yani ölmek üzere olan kişi) bir şey söyleyemez. حضر الموت İfadesinde, güzel bir kinaye vardır. Bu da, ölümün mutlaka gelecek olan bir gaib olmasıdır. Bundan dolayı, dua ederken şöyle denir: واجعل الموت خير غائب ننتظره Ölümü, gaibten gelmesini beklediğimiz en hayırlı şey kıl.[206]

BİR UYARI

Yüce Allah'ın: "Ancak müslüman olarak ölün" meâlindeki âyetinin zâhirî manası, ölürken müslümanlıktan başka bir hal üzere ölmeyi yasaklar. Maksat ise, ölüm gelinceye kadar İslâm dini üzerinde sebat etmeyi emretmektir. Yani: "İslâm dini üzerinde sebat ediniz, ondan asla ayrılmayınız ve kamil bir müslüman olarak size ölüm gelinceye kadar Onun dosdoğru nurlu yolunda yürüyünüz" demektir. "Namaz kılarken "mutlaka huşû içinde ol" ifadesi, bu âyetin bir benzeridir. Yani "namazda huşû içinde sebat et" demektir.

206 el-Bahru'l-muhît, I/401.

وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ تَهْتَدُوا ۗ قُلْ بَلْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ
حَنِيفًا ۖ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٣٥﴾ قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ
إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ
وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ
مِنْ رَبِّهِمْ ۖ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٦﴾ فَإِنْ
آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنْتُمْ بِهِ فَقَدِ اهْتَدَوْا ۖ وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ
فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ ۚ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٣٧﴾ صِبْغَةَ
اللَّهِ ۖ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً ۖ وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ ﴿١٣٨﴾
قُلْ أَتُحَاجُّونَنَا فِي اللَّهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ ۖ وَلَنَا أَعْمَالُنَا
وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ ۖ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ ﴿١٣٩﴾ أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ
إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ
كَانُوا هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ ۗ قُلْ أَأَنْتُمْ أَعْلَمُ أَمِ اللَّهُ ۗ وَمَنْ أَظْلَمُ
مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللَّهِ ۗ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ
عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٠﴾ تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ ۖ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ
مَا كَسَبْتُمْ ۖ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤١﴾

135. "Yahudi ya da Hıristiyan olun ki, doğru yolu bulasınız" dediler. De ki "Hayır! Biz, hanîf olan İbrahim'in dinine uyarız. O, müşriklerden değildi.

136. "Biz, Allah'a ve bize indirilene, İbrahim, İsmail, İshak, Yakup ve Esbâta indirilene, Musa ve İsa'ya verilenlerle Rableri tarafından diğer peygamberlere verilenlere, onlardan hiçbiri arasında fark gözetmeksizin inandık ve biz sadece Allah'a teslim olduk" deyin.

137. Eğer onlar da sizin inandığınız gibi inanırlarsa doğru yolu bulmuş olurlar, Yüz çevirirlerse mutlaka anlaşmazlık

içine düşmüş olurlar. Onlara karşı Allah sana yeter. O işitendir, bilendir.

138. Allah'ın verdiği renk ile boyandık. Allah'tan daha güzel rengi kim verebilir? Biz ancak O'na kulluk ederiz (deyin).

139. De ki: "Allah, bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbiniz olduğu halde, O'nun hakkında bizimle tartışmaya mı girişiyorsunuz? Bizim yaptıklarımız bize, sizin yaptıklarınız da size aittir. Biz O'na gönülden bağlananlarız."

140. "Yoksa siz, İbrahim, İsmail, İshak, Yakup ve esbâtın Yahudi, yahut Hıristiyan olduklarını mı söylüyorsunuz?" De ki, "Siz mi daha iyi bilirsiniz, yoksa Allah mı?" Allah tarafından kendisine (bildirilmiş) bir şahitliği gizleyenden daha zalim kim olabilir? Allah yaptıklarınızdan gafil değildir.

141. Onlar bir ümmetti, gelip geçti. Onların kazandıkları onlara, sizin kazandıklarınız da size aittir. Siz onların yaptıklarından sorguya çekilmezsiniz.

BU ÂYETLERİN ÖNCEKİ ÂYETLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah Hz. İbrahim'in dininin yüce hanîf dini olduğunu, ona iman etmeyen ve ondan yüz çeviren kimselerin son derece cehalet ve sefahet içinde olduklarını zikrettikten sonra, bu âyetlerde de Ehl-i Kitabın, sadece Yahudilik ve Hıristiyanlığa tabi olmakla hidayete erilebileceği şeklindeki batıl iddialarını anlattı ve bu iddianın bir delile dayanmadığını veya bir şüphe olmadığını, bilakis mücerret bir inat ve inkâr olduğunu açıkladı. Bundan sonrada Hak dinin, bütün peygamberlerin dini olan İslâm dini olduğunu bildirdi.

KELİMELERİN İZAHI

حنيفا : Hanîf, batıl dine karşılık hak dine meyleden demektir. Hanf meyletmektir. Ayaklarının birinde eğiklik olan kişiye "ahnef" ismi verilir. Şâir şöyle der:

ولكنا خلقنا اذ خلقنا حنيفا ديننا عن كل دين

Biz yaratıldığımızda, bütün batıl dinlerden uzak, hanîf dini üzerine yaratıldık.[207]

الاسباط : Esbat, "sıbt" kelimesinin çoğuludur. Torunlar demektir. Yakup (a.s.)'ın on iki oğlu vardı. Bunların İsrailoğulları içerisindeki durumu, Araplar içerisinde kabilelerin durumu gibidir.

شقاق : Şikâk, muhalefet ve düşmanlık demektir. Bunun aslı, yan manasına

207 el-Keşşâf, I/145.

gelen "Şıkk" kökündendir. Yani, "birisi bir tarafta, diğeri başka bir tarafta olmuştur" demektir.

فسيكفيكهم: Korumak manasına gelen kifayet kökünden olup, "onlara karşı Allah sana yeter, onlara karşı seni korur" demektir.

صبغة الله : Sıbğa, bir şeyi herhangi bir renge boyamak manasına olan sabğ kökünden alınmıştır. Buradaki maksat dindir.

اتحاجوننا : Mücadele manasına olan Muhâcce mastarından olup "bizimle mücadele mi ediyorsunuz?" demektir.

مخلصون : "İhlaslı kişiler" İhlas, amelde sadece Allah rızasını gözetmektir.

ÂYETLERİN TEFSİRİ

135. وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى تَهْتَدُوا Yahudiler dediler ki: Bizim dinimiz "Yahudiliği kabul edin ki hidayet bulasınız." Hıristiyanlar da: "Hıristiyan olun ki doğru yolu bulasınız" dediler. Gruplardan herbiri insanları kendi eğri dinine çağırıyordu. قُلْ بَلْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ Ey Muhammed! Onlara de ki: Bilakis biz yüce hanîflik dinine tabi oluruz. O, bütün dinlerden yüz çevirip doğru dine meyleden İbrahim (a.s.)'in dinidir. İbrahim (a.s.) müşriklerden değil bilakis muvahhid bir mü'min idi. Bu âyette Ehl-i Kitaba ta'riz edilmekte ve onların yaptıklarının şirk ve sapıklık olduğu bildirilmektedir.

136. قُولُوا آمَنَّا بِاللهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا Ey mü'minler! "Allah'a ve bize indirilen Kur'ân-ı Kerîm'e iman ettik "deyiniz. وَمَا أُنزِلَ إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَى وَعِيسَى Yine biz, İbrahim'e indirilen sahifelere ve peygamberlerin kendisiyle amel ettiği hükümlere de inandık. Yine İbrahim ve İshak (a.s.)'ın torunlarının amel ettiği, -çünkü peygamberlik bunlarda devam etmiştir- hükümlere de inandık. Musa'ya verilen Tevrat'a ve İsa'ya verilen İncil'e inandık. وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِن رَّبِّهِمْ Diğer bütün peygamberlere indirilenlerin hepsine inanırız ve Allah katından getirdikleri açık âyet ve mucizeleri tasdik ederiz. لا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ Yahudi ve Hıristiyanların yaptığı gibi bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr ederek onların birini diğerinden ayırmayız. وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ Biz, Allah'ın emrine boyun eğer ve hükmüne rıza gösteririz, deyiniz.

137. فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنتُمْ بِهِ فَقَدْ اهْتَدَوا Ey mü'minler topluluğu! Eğer Ehl-i kitap sizin iman ettiğiniz şeye aynen iman ederlerse, sizin doğru yolu bulduğunuz gibi onlar da doğru yolu bulurlar. وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ Eğer, sizin imana davet ettiğiniz şeyden yüz çevirirlerse, bil ki, onlar sana düşmanlık ve muhalefet etmek istiyorlar. Hakkı arama hususunda herhangi bir problemleri yoktur. فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللهُ

Ey Muhammed! Onların kötülüğüne ve eziyetlerine karşı Allah sana yeter. O seni, onlardan koruyacaktır. وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ O işiten ve bilendir. Onların konuştuklarını işitir ve kalplerinde gizledikleri hile ve kötülüğü bilir.

138. صِبْغَةَ اللهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللهِ صِبْغَةً Allah'ın verdiği renk ile boyandık. Kim Allah'tan daha güzel renk verebilir? Yani bizim inandığımız din Allah'ın dinidir. Bize bu rengi O verdi ve O bizi bu renkte yarattı. Dolayısıyla, boyanın elbisede göründüğü gibi, dinin eseri de bizim üzerimizde göründü. Din bakımından Allah'tan daha üstün kimse yoktur. وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ Biz ancak O'na kulluk ederiz. O'ndan başka hiç kimseye ibadet etmeyiz.

139. قُلْ أَتُحَاجُّونَنَا فِي اللهِ "Siz, Allah'ın oğulları ve dostları olduğunuzu, peygamberlerin sadece sizden geleceğini, başkalarından gelmeyeceğini iddia ederek Allah hakkında bizimle mücadele mi ediyorsunuz?" وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ Halbuki O, eşit olarak herkesin Rabbidir. Hepimiz O'nun kullarıyız. وَلَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ Bizim amellerimizin karşılığı bize, sizin amellerinizin karşılığı size aittir. Hiç kimse diğerinin yükünü yüklenmez. وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ Biz O'nun samimi kullarıyız. Din ve amel hususunda sadece Allah'ın emrine uyarız.

140. أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى Ey Ehl-i kitap! Yoksa siz İbrahim, İsmail, İshak, Yakup ve bunların torunlarının Yahudi ve Hıristiyan olduklarını mı iddia ediyorsunuz? قُلْ أَأَنْتُمْ أَعْلَمُ أَمِ اللهُ De ki: Onların dinlerini siz mi daha iyi bilirsiniz yoksa Allah mı? Kuşkusuz Allah onların İslâm dini üzere olduklarına şehadet etmiş ve onları Yahudilik ve Hıristiyanlıktan uzak tutmuştur: "İbrahim ne Yahudi, ne de Hıristiyan idi. Fakat o, Allah'ı bir tanıyan dosdoğru bir müslüman idi."[208] Durum böyle olduğu halde, onların sizin dininizde olduğunu nasıl iddia ediyorsunuz? وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللهِ Tevrat ve İncil'in âyetlerinde bildirilen Rasulullah (s.a.v.)'ın geleceğine dair müjdeyi gizleyenden daha zalim kimse yoktur. Veya peygamberlerin, İslâm dini üzere olduğuna dair Yüce Allah'ın haber verdiği şeyleri gizleyenden daha zalim kimse yoktur. وَمَا اللهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ Allah yaptıklarınızdan gafil değildir. Amellerinize muttalidir, onlara göre size ceza verecektir. Bu âyette şiddetli bir tehdit vardır.

141. تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ Onlar bir ümmetti, gelip geçti. Onların kazandıkları kendilerine, sizin kazandıklarınız da size aittir. Siz onların yaptıklarından sorguya çekilmezsiniz.

Bu âyet, tehdit ve korkutma manası ihtiva ettiği için, Yüce Allah bunu tekrarladı. Yani bu peygamberler yüceliklerine ve derecelerinin üstünlüğüne rağmen kazandıklarıyla hesaba çekileceklerine göre, siz bu işe daha layıksınız. Bu âyetin tefsiri daha önce geçtiği için burada tekrarlanmamıştır.

208 Âl-i İmrân sûresi, 3/67.

EDEBÎ SANATLAR

1. وقالوا كونوا هودا او نصارى "Yahudi veya Hıristiyan olun dediler" cümlesinde hazifle icaz vardır. Takdiri قال اليهود كونوا يهودا وقال النصارى كونوا نصارى Yahudiler "Yahudi olun", Hıristiyanlar da "Hıristiyan olun" dediler, şeklindedir. Her iki grup da aynı şeyleri söyleyerek: "Yahudi veya Hıristiyan olun" dememişlerdir. Çünkü her grup diğerinin dinini batıl saymaktadır.

2. "فسيكفيكهم الله Allah onlara karşı seni korur". Bunda icaz olduğu açıktır. "Allah, onların şerrinden seni koruyacak" demektir. Fiilin başına "سوف" değil de "س" harfinin getirilmesi, Rasulullah (s.a.v.) onlara, yakın bir zamanda galip geleceğini gösterir.

3. السميع العليم Bu iki kelime mübâlağa sîgalarındandır. Mânâsı: Allah'ın işitmesi ve bilgisi herşeyi kuşatmıştır, demektir.

4. صبغة الله "Allah'ın boyası" Bu terkipte istiâre yoluyla "dine" "boya" ismi verilmiştir. Zira boyanın rengi elbisede görüldüğü gibi, dinin alâmeti de mü'min üzerinde görülür.[209]

5. "أتحاجوننا في الله" "Allah hakkında bizimle mücadele mi ediyorsunuz?" Buradaki soru, kınama ve tenkit ifade etmektedir.

FAYDALI BİLGİLER

1. وما الله بغافل عما تعملون "Allah, yaptıklarınızdan gafil değildir". Bu âyet Kur'ân-ı Kerîm'de bir çok yerde tekrarlanmıştır. Ebû Hayyân der ki: Bu cümle, masiyet işlemeyi anlatan cümlelerin peşinden gelir. Tehdit manası ifade eder ve Allah'ın, bu isyankârları başıboş bırakmayacağını bildirir.[210]

2. İbn Abbas (r.a.) şöyle der: Hıristiyanların bir çocukları doğduğunda, üzerinden yedi gün geçtikten sonra, onu temizlemek için kendilerine mahsus ma'mûdî (vaftiz suyu) denilen bir suya sokarlar ve: "Sünnet olma yerine bu bir temizliktir" derlerdi. Bunu yaptıklarında çocuğun hakkıyle Hıristiyan olduğuna inanırlardı. Bunun üzerine صبغة الله âyeti nâzil oldu.[211]

3. Ehl-i kitap Tevrat'ı İbranice okuyor ve müslümanlara Arapça tefsir ediyorlardı. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: لا تصدقوا اهل الكتاب ولا تكذبوهم وقولوا آمنا بالله وما انزل إلينا "Ehl-i Kitabı tasdik de etmeyiniz, inkâr da etmeyiniz. "Biz Allah'a ve bize indirilen kitaba iman ettik" deyiniz."[212]

---

209 Şerif Râdî, Telhîsu'l-Beyân, s. 11.
210 el-Bahru'l-muhît, I/416.
211 Vahidî, Esbâbu'n-nüzûl, s. 22.
212 Buhârî, Tefsir-i Sûre 2, bab 11.

سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَّاهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِي
كَانُوا عَلَيْهَا قُلْ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَىٰ صِرَاطٍ
مُسْتَقِيمٍ ﴿١٤٢﴾ وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا
لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا
وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ
الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا
عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ إِنَّ اللَّهَ
بِالنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿١٤٣﴾ قَدْ نَرَىٰ تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ
فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ
الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ وَإِنَّ الَّذِينَ
أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا
يَعْمَلُونَ ﴿١٤٤﴾

142. İnsanlardan bir kısım beyinsizler, "Yönelmekte oldukları kıblelerinden onları çeviren nedir?" diyecekler. De ki: "Doğu da batı da Allah'ındır. O dilediğini doğru yola iletir."

143. İşte böylece sizi, insanlığa şahitler olmanız, Rasul'ün de size, şahit olması için mutedil bir millet kıldık. Biz daha önce yöneldiğin (Kudüs'ü), ancak Peygamber'e uyanı, ökçeleri üzerinde geri dönenden ayırt etmemiz için kıble yapmıştık. Bu, Allah'ın hidayet verdiği kimselerden başkasına elbette ağır gelir. Allah sizin imanınızı asla zayi edecek değildir. Zira Allah insanlara karşı şefkatli ve merhametlidir.

144. Biz, senin yüzünün göğe doğru çevrilmekte olduğunu görüyoruz. İşte şimdi, seni memnun olacağın bir kıbleye

döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir! (Ey Müslümanlar!) Siz de nerede olursanız olun yüzlerinizi o tarafa çevirin. Şüphe yok ki, Ehl-i kitap, onun Rablerinden gelen gerçek olduğunu çok iyi bilirler. Allah onların yapmakta olduklarından habersiz değildir.

BU ÂYETLERİN ÖNCEKİ ÂYETLERLE MÜNÂSEBETİ

Yahudi ve Hıristiyanlar, Hz. İbrahim ve onunla birlikte diğer peygamberlerin Yahudi ve Hıristiyan olduklarını, peygamberlerin kıblesinin Beyt-i Makdis olduğunu iddia ettiler. Rasulullah (s.a.v.) da Mekke döneminde Beyt-i Makdis'e dönerek namaz kılardı. Kâbe-i Muazzama'ya dönmesi emredilince, Yahudiler onun peygamberliğine sataştılar ve İslâm'dan intikam almak için bunu bir vesile edinerek şöyle dediler: "Muhammed, doğduğu yeri özledi. Yakında kavminin dinine de dönecektir". Bunun üzerine Yüce Allah, sefihlerin söyleyeceği şeyi Rasulüne haber verdi ve ona kuvvetli bir delil telkin etti ki onlara cevap versin ve onlardan ansızın gelebilecek istenmeyen eziyetlere karşı kendini alıştırsın. Bu haber Kıblenin değiştirilmesinden önce Rasulullah (s.a.v.)'a bir mucize olarak bildirilmiş ve aynen tahakkuk etmiştir.

KELİMELERİN İZAHI

السفهاء: Süfehâ, câhil, zayıf görüşlü, menfaat ve zararını iyi bilemeyen manasına gelen sefih kelimesinin çoğuludur. Sefehin aslı, hafiflik ve inceliktir. Dokusu hafif ve ince olan elbiseye "ثوب سفيه" denilmesi bu kabildendir.

ولاهم : Onları çevirdi manasınadır. Bir kimseyi bir şeyden çevirmek için ولي bir kimsenin bir şeyden dönmesi için de تولي kelimeleri kullanılır.

وسطا : Vasatan, Taberî der ki: "Arap dilinde vasat, "seçkin" demektir. Bir başka görüşe göre vasattan maksat "âdil" demektir.[213] Bu şöyle kullanılır: خير الاشياء اوسطها "En hayırlı şey orta olan şeydir." Fazlalık ve noksanlık zemmedilmiştir.

عقبيه : Topuk manasına gelen akib kelimesinin ikilidir.

كبيرة : Kebîra, ağır ve meşakkatli demektir.

شطر : Şatr, lügatte, cihet manasınadır. Şâir şöyle der: تعدو بنا شطر نجد وهي عاقدة "O, kibirli bir şekilde Necid tarafından bize saldırıyor." Bu kelime "yarı" manasına da gelir. Nitekim: الطهور شطر الايمان "Temizlik imanın yarısıdır" hadisinde bu manada kullanılmıştır.[214]

213 Muhtasar-ı Taberî, I/55.
214 Dârimî, Vudû', 2.

ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEBİ

Berâ (r.a.)'nın şöyle dediği rivayet edilmiştir: Rasulullah (s.a.v.) Medine'ye geldikten sonra 16 veya 17 ay Beyt-i Makdis'e doğru namaz kıldı. Namaz kılarken Kâbe'ye doğru dönmeyi arzu ediyordu. Bunun üzerine Yüce Allah: "(Ya Muhammed) biz senin yüzünün göğe doğru çevrilmekte olduğunu görüyoruz" meâlindeki âyetini indirdi. Bu âyet nâzil olunca, beyinsiz Yahudiler: Yönelmekte oldukları kıblelerinden onları çeviren nedir? dediler. Yüce Allah: "De ki: Doğu da batı da Allah'ındır" buyurdu.[215] Bu hadisi Buhârî rivâyet etmiştir.[216]

ÂYETLERİN TEFSİRİ

142. سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلاَّهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا İnsanlardan bir kısım zayıf görüşlüler diyecek ki: Daha önce yönelerek namaz kıldıkları, onların ve onlardan önce gelen peygamberlerin kıblesi olan Beyt-i Makdis'ten onları çevirip döndüren nedir? قُلْ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ Ey Muhammed! Onlara de ki: Bütün yönler Allah'ındır. Doğu da batı da onundur. Yüzümüzü nereye çevirsek Allah'ın rızası oradadır. يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ O, mü'min kullarını dünya ve ahiret mutluluğuna götüren doğru yola iletir.

143. وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا Ey mü'minler topluluğu! Sizi İslâm dinine ilettiğimiz gibi âdil ve seçkin bir ümmet kıldık ki لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا Siz kıyamet gününde diğer ümmetlerin peygamberlerinin onlara tebliği ulaştırdığına şahitlik edesiniz. Peygamber de size tebliğ ettiğine dair şahitlik etsin. وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنتَ عَلَيْهَا إِلاَّ لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنقَلِبُ عَلَى عَقِبَيْهِ Biz sırf insanların imanını deneyelim de peygamber (s.a.v.)'i tasdik edenler ile imanı zayıf olduğu için dinde şüpheye düşüp küfre dönenleri biribirinden ayıralım diye sana, önce Beyt-i Makdis'e yönelmeni emrettik, sonra da seni buradan Kâbe'ye çevirdik. وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلاَّ عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللهُ Kuşkusuz bu değiştirme Allah'ın hidayet nasip ettiği kimselerden başkasına güç ve zor gelir. وَمَا كَانَ اللهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ Allah sizin imanınızı asla zayi edecek değildir. Yani Allah'ın Beyt-i Makdis'e doğru yönelerek kılmış olduğunuz namazları zayi edeceği doğru değildir. Bilakis o namazlarınızdan dolayı size sevap verecektir.

Rasulullah (s.a.v.)'e Beyt-i Makdis'e doğru namaz kılıp da Kıblenin çevrilmesinden önce ölenlerin namazlarının durumu soruldu. Bunun üzerine yukarıdaki âyet nâzil oldu.

إِنَّ اللهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ Bu âyet önceki hükmün sebebini bildirir. Yani Yüce Allah'ın kullarına rahmeti boldur. Onların işlemiş oldukları salih amelleri zayi etmez.

---

215 Vâhidî, Esbâbu'n-nüzûl, 23.
216 Buhârî, Salât 31.

144. قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ Ey Muhammed, kıblenin değiştirilmesini arzu ettiğin için çok zaman gözlerini semâya çevirdiğini görüyoruz. فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا İşte seni sevdiğin bir kıbleye, Atan İbrahim'in kıblesi olan Kâbe'ye çeviriyoruz. فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ Artık namazda yüzünü Kâbe-i Muazzama yönüne çevir. وَحَيْثُ مَا كُنتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ Ey Mü'minler! Siz de nerede olursanız olunuz, namazda yüzünüzü Kâbe tarafına çeviriniz. وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِن رَّبِّهِمْ Yahudi ve Hıristiyanlar kıbleyi değiştirmenin Allah tarafından gelen bir gerçek olduğunu pek iyi bilirler. Fakat onlar insanların kalplerine şüphe atarak onları fitneye düşürürler. وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ Oysa Allah onların yaptıklarından habersiz değildir, onların amellerinden hiçbir şey O'na gizli kalmaz. Allah onları amellerine göre cezalandıracaktır. Bu âyette Ehl-i Kitab'a uyarı ve onlar için tehdit vardır.

EDEBÎ SANATLAR

1. ينقلب على عقبيه "Ökçeleri üzerine döner" cümlesi istiâre-i temsilîyedir. Zira, dininden dönen kimseler, ökçeleri üzerine geri dönen kimselere benzetilmiştir. İmam Fahreddin Râzî bu şekilde açıklamıştır.

2. لرؤف رحيم Re'fet, aşırı merhamet demektir. Burada âyetin fasılası göz önüne alınarak daha mübâlağalı olan Raûf sîgası öne alınmıştır. Fasıla, صراط مستقيم ve لرؤف رحيم âyetlerinin sonlarındaki "mîm"dir. Raûf ve Rahîm kelimelerinin her ikisi de mübâlağa sîgalarındandır.

3. فول وجهك "Yüzünü çevir" Burada vech (yüz) zikredilmiş, "zât" murat edilmiştir. "ويبقى وجه ربك" "Rabbinin zâtı bâkîdir" âyetinde de durum böyledir. Bu sanata, edebiyatta mecâz-ı mürsel denilir. Zikr-i cüz, irâde-i kül kabilindendir.

FAYDALI BİLGİLER

1. Buhârî'nin Sahihi'nde rivâyet ettiğine göre Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Kıyamet günü Nûh (a.s.) çağrılır. O da: "Ya Rabbi, emrine hazırım, buyur" der. Yüce Allah: "Dinimi tebliğ ettin mi?" diye sorar. Nûh (a.s.): "Evet" der. Ümmetine, "size tebliğ etti mi? diye sorulur. Onlar: "Bize herhangi bir uyarıcı gelmedi" derler. Yüce Allah Nuh (a.s.)'a: Tebliğ ettiğine dair şahidin var mı?" diye sorar. O da: "Muhammed ve ümmeti" diye cevap verir. Bunun üzerine Muhammed ve Ümmeti, Nûh (a.s.)'ın, Allah'ın dinini tebliğ ettiğine şahitlik ederler. "Sizin insanlara Şahitler olmanız Rasul'un de size şahit olması için" âyetinin manası budur.[217]

217 Buhârî, Tefsir-i sûre 2, bab 13.

2. وما كان الله ليضيع ايمانكم "Allah sizin imanınızı yani namazınızı zayi edecek değildir âyetinde Yüce Allah namaza "iman" ismini verdi. Çünkü iman ancak namazla kâmil olur. Aynı zamanda namaz niyet, söz ve amele şâmil olduğu için imanı da ihtiva etmektedir.

3. Kâbe yerine Mescid-i Haram tabirinin kullanılması, bizzat Kâbe'nin kendisine değil de, o tarafa yönelmenin vacip olduğuna işarettir. Çünkü uzaktan Kâbe'nin kendisine yönelmekte, insanlar için büyük bir güçlük vardır.

وَلَئِنْ أَتَيْتَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ
بِكُلِّ آيَةٍ مَا تَبِعُوا قِبْلَتَكَ ۚ وَمَا أَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ ۚ
وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ ۚ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ
مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ۙ إِنَّكَ إِذًا لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٥﴾
الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ ۖ وَإِنَّ
فَرِيقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٤٦﴾ الْحَقُّ
مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿١٤٧﴾ وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ
هُوَ مُوَلِّيهَا فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ ۚ أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمُ
اللَّهُ جَمِيعًا ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٤٨﴾ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ
فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۖ وَإِنَّهُ لَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ ۗ
وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٩﴾ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ
وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۖ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ
شَطْرَهُ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ
فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِي وَلِأُتِمَّ نِعْمَتِي عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ
تَهْتَدُونَ ﴿١٥٠﴾

145. Yemin olsun ki sen Ehl-i Kitaba her türlü âyeti getirsen yine de onlar senin kıblene dönmezler. Sen de onların kıblesine dönecek değilsin. Onlar da birbirlerinin kıblesine dönmezler. Sana gelen ilimden sonra eğer, onların arzularına uyacak olursan, işte o zaman sen zalimlerden olursun.

146. Kendilerine kitap verdiklerimiz, onu öz oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Buna rağmen onlardan bir grup, bile bile gerçeği gizler.

147. Gerçekolan, Rabbin'dengelendir. O halde kuşkulananlardan olma!

148. Herkesin yöneldiği bir kıblesi vardır (Ey mü'minler). Siz hayır işlerinde yarışın. Nerede olursanız olun sonunda Allah hepinizi bir araya getirir. Çünkü Allah her şeye kâdirdir.

149. Nereden yola çıkarsan çık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. Bu emir Rabbin'den sana gelen gerçektir. Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir.

150. Nereden yola çıkarsan çık yüzünü Mescid-i Haram'a doğru çevir. Nerede olursanız olunuz, yüzünüzü o yana çevirin ki insanlar için aleyhinize bir hüccet bulunmasın. Ancak hiçbir hüccet kabul etmeyen inatçı zalimler müstesna. Sakın onlardan korkmayın! Yalnız benden korkun. Böylece size olan nimetimi tamamlayayım da doğru yolu bulasınız.

BU ÂYETLERİN ÖNCEKİ ÂYETLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah, Kıblenin Kudüs'teki Beyt-i Makdis'den Kâbe-i Muazzama'ya çevrilmesi esnasında beyinsiz Yahudilerin ne söyleyeceklerini anlatıp Rasulüne, namaz kılarken Kâbe-i Muazzama'ya dönmesini emrettikten sonra, bu âyetlerde de Ehl-i Kitab'ın, İslâm'ı kabul etmelerinden ümit kestirecek dereceye varan inat ve kibirlerinden bahsetti. Ve buyurdu ki: "Çünkü onlar delil getirilerek giderilebilecek ârızî bir şüpheden dolayı değil, inat ve kibirlerinden dolayı muhalefet ederek senin kıbleni kabul etmediler." Burada, Ehl-i Kitab'ın inkâr ve yalanlamalarına karşı Rasulullah (s.a.v.)'ı teselli vardır.

KELİMELERİN İZAHI

آية : Âyet, alâmet ve delil demektir.

اهواءهم : "Onların arzuları" Ehvâ, هوى kelimesinin çoğuludur. Nefsin hevâsı, nefsin istediği ve arzu ettiği şey demektir.

الممترين : "Şüpheye düşenler." İmtirâ, şüphe demektir. Bir şey hususunda şüpheye düşen kimse için "امترى في الشئ" denilir. Mirâ ve Mirye kelimeleri de bu köktendir. "İnkâr edenler hâlâ Kur'ân hakkında şüphe içindedirler"[218] meâlindeki âyette de "mirye" kelimesi şüphe manasına kullanılmıştır.

وجهة : "Viche" Ferrâ şöyle der: Vichet, cihet ve vecih aynı manayadır. Burada vichet'ten maksat kıbledir.

218 Hacc sûresi, 22/55.

هو موليها : "O, o tarafa yüzünü çevirir" demektir. Âyette "yüz" kelimesi zikredilmemiştir. Ferrâ: "Ona döner" diye tercüme etmiştir:

فاستبقوا : "Koşun, acele edin" demektir.

الخيرات : Hayrat, hayre kelimesinin çoğulu olup salih ameller demektir.

فلا تخشوهم: Onlardan korkmayın. Haşyet, korku demektir.

ÂYETLERİN TEFSİRİ

145. وَلَئِنْ أَتَيْتَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ آيَةٍ مَا تَبِعُوا قِبْلَتَكَ Ey Muhammed! Vallahi sen Yahudi ve Hıristiyanlara, kıble hususunda doğru olduğuna dair bütün mucizeleri getirsen, yine de sana uymaz ve senin kıblene doğru namaz kılmazlar. وَمَا أَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ Allah seni onların kıblesinden çevirdikten sonra, artık sen de onların kıblesine dönecek değilsin. Bu âyet Ehl-i Kitabın boş ümitlerini kesmek için indirilmiştir. Çünkü Yahudiler, Rasulullah (s.a.v.)'ı aldatmak için: "Eğer sen bizim kıblemize devam etseydin, senin beklemekte olduğumuz peygamber olacağını ümit ederdik" dediler. وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ Onlar birbirlerinin kıblelerine de dönmezler. Yani Yahudiler Hıristiyanların kıblesine dönmedikleri gibi, Hıristiyanlar da Yahudilerin kıblesine dönmezler. Çünkü, her iki grup da İsrailoğullarından olmasına rağmen, aralarında şiddetli ihtilaf ve düşmanlık vardır. وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ Farz edelim ki, sana vahy yoluyla apaçık deliller geldikten sonra sen, onların arzuları yönünde yürüdün ve onların isteklerine uydun. إِنَّكَ إِذًا لَمِنَ الظَّالِمِينَ Hiç şüphesiz bu takdirde, en çirkin zulmü işleyen zalimlerden olursun.

Burada bu âyet, farazî ve takdirî bir mana ifade eder. Yoksa Rasulullah (s.a.v.) mücrim kâfirlerin arzularına uymaktan uzaktır. Bu ifade, hak yolda sebat etmeye teşvik kabilindendir.

146. الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ Kendilerine kitap verdiğimiz Yahudi ve Hıristiyanlar, çocuklarını kesin olarak tanıdıkları gibi, Muhammed (s.a.v.)'i de yakinen tanırlar. وَإِنَّ فَرِيقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ Onların ileri gelen ve bilginlerinden bir grup bile bile hakkı gizlerler ve onu açıklamazlar. Peygamber (s.a.v.)'in vasıfları, kitaplarında apaçık bir şekilde yazılı olduğu halde onları gizlerler. "Yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı buldukları o elçiye o ümmi peygambere uyanlar (var ya)"[219] meâlindeki âyette bu husus anlatılmaktadır. Bile bile onun vasıflarını gizlerler.

147. الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ Ey Muhammed! Kıble ve din ile ilgili olarak Allah sana ne vahyettiyse o haktır. Sakın şüpheye düşenlerden olma. Bu hitap peygamberedir, ancak maksat ümmetidir.

219 A'râf sûresi, 7/157.

148. وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ Ümmetlerden herbirinin, yüzlerini döndüreceği bir kıblesi vardır. Ey Mü'minler! Hayır işlere koşmaya ve onlarda acele etmeye bakınız. أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمُ اللَّهُ جَمِيعًا Siz nerede olursanız olun, ister yeryüzünün en derin yerlerinde, isterse dağların tepelerinde bulunun, Allah sizin hepinizi hesap için toplayacak ve doğru yolda gidenle yanlış yolda gideni birbirinden ayıracaktır. إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ Bedenleriniz ve cisimleriniz parçalanıp dağılsa da, şüphesiz Allah sizin bu parçalarınızı yeryüzünden toplayıp biraraya getirmeye kâdirdir.

149. وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ Sefere nereden çıkarsan çık, namazda yüzünü Kâbe tarafına çevir. وَإِنَّهُ لَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ Bilesin ki bu kıblenin çevrilmesi Rabbin'den gelen bir haktır. Allah sizin yaptığınızdan gafil de değildir. Bu âyetin tefsiri daha önce geçti. Yüce Allah, kıble hususunda sefer ile hazar halinin hükmünün aynı olduğunu bildirmek için âyeti tekrarlamıştır.

150. وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ Ey Rasulüm! Nereden yola çıkarsan çık, namazda yüzünü Mescid-i Haram'a doğru çevir. Nerede olursanız olunuz, namazda yüzünüzü o yana çevirin.

Bu âyetle, Kâbe-i Muazzama'ya dönmek üçüncü defa emredildi. Bu emrin tekrarlanmasında şu fayda vardır: Beyt-i Makdis'e dönmek, ilk neshedilen şer'î hükümdür. Şüpheyi gidermek, emrin muhtevasını gönüllere yerleştirmek ve tekit etmek için tekrara ihtiyaç duyulmuştur.

لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ Allah kıble işini size öğretti ki, Yahudiler aleyhinize delil getirip de: "Dinimizi inkâr ediyor, kıblemize uyuyor" demesinler, sizin aleyhinize onların elinde bir huccet bulunmasın. Veya Müşrikler: "Muhammed, İbrahim'in dinine uyduğunu iddia ediyor, fakat onun kıblesine uymuyor demesinler. إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِي Ancak insanlardan, Kâbe'nin değiştirilmesi ile ilgili hiçbir sebep kabul etmeyen inatçı zalimler müstesna. Onlara huccet de getirseniz kabul etmezler. Onlardan da korkmayın, benden korkun. وَلِأُتِمَّ نِعْمَتِي عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ Size olan nimetimi tamamlayayım da doğru yolu bulasınız. Yani, kıblenizi Atanız İbrahim'in kıblesine çevirdik ki size olan nimetimizi tamamlayalım ve size dünya ve ahiret saadetini nasip edelim.

EDEBÎ SANATLAR

1. الذين اوتوا الكتاب "Kendilerine kitap verilenler" cümlesinde zamir yerine ism-i mevsul kullanılması, Ehl-i Kitab'ın, inatlarından dolayı son derece kötü bir durumda bulunduklarını açıklamak içindir.

2. ولئن اتبعت اهواءهم "Sen onların arzularına uysan." Bu cümle, hakta sebatı sağlamak için yapılan teşvik ve tahrik kabilindendir.

3. "وما انت بتابع قبلتهم" "Sen onların kıblesine uymazsın" cümlesi, olumsuz ifadesinde ما تبعوا قبلتك "Onlar senin kıblene uymazlar" cümlesinden daha mübâlağalıdır. Çünkü birincisi isim cümlesidir. Ayrıca olumsuzluğu "با" harf-i ceri ile tekit edilmiştir. el-Futûhâtu'l-İlâhiyye sahibi bunu böyle açıklamıştır.

4. كما يعرفون ابناءهم "Kendi oğullarını bildikleri gibi." Bu cümlede mürsel mufassal bir teşbih vardır. Yani: "Ehl-i kitap, kendi soylarından gelen çocuklarını nasıl tanıyorlarsa, Hz. Muhammed'i (a.s.) da açık bir şekilde öyle tanırlar" demektir.

FAYDALI BİLGİLER

1. Rivâyete göre Hz. Ömer (r.a.) Abdullah b. Selâm'a, "Sen çocuğunu tanıdığın gibi Muhammed'i tanıyor musun?" diye sordu. O da: "Daha iyi tanıyorum", dedi. Çünkü onun vasıflarını gökten güvenilir biri, yerdeki güvenilir birine getirdi. Ben onu tanıdım. Onun peygamber olduğunda herhangi bir şüphem yoktur. Çocuğuma gelince annesinin durumunu bilmiyorum, belki de ihanet etmiş olabilir. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.) Abdullah'ın başını öptü.[220]

2. Âlimlerin tehdit edilmesi, diğerlerininkinden daha şiddetlidir. Bundan dolayı Yüce Allah "Bile bile" kaydı ile Ehl-i Kitab'ı aşırı derecede kınamıştır. Çünkü bilmeyerek günah işleyen kimse, bilerek işleyen gibi değildir.

3. Kâbe'ye yönelme emri üç defa tekrarlanmıştır. Kurtubî, bu tekrarın hikmetini şöyle anlatır: Birinci emir Mekkeliler için, ikinci emir diğer şehirlerde olanlar için, üçüncü emir de sefere çıkanlar içindir.[221]

220 Muhtasaru İbn Kesîr I/140.
221 Mehâsinu t-te'vîl, II/305.

كَمَآ أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِّنكُمْ يَتْلُوا
عَلَيْكُمْ ءَايَٰتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ
وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا۟ تَعْلَمُونَ ﴿١٥١﴾ فَٱذْكُرُونِىٓ أَذْكُرْكُمْ
وَٱشْكُرُوا۟ لِى وَلَا تَكْفُرُونِ ﴿١٥٢﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱسْتَعِينُوا۟
بِٱلصَّبْرِ وَٱلصَّلَوٰةِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴿١٥٣﴾
وَلَا تَقُولُوا۟ لِمَن يُقْتَلُ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ أَمْوَٰتٌۢ ۚ بَلْ أَحْيَآءٌ وَلَٰكِن
لَّا تَشْعُرُونَ ﴿١٥٤﴾ وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَىْءٍ مِّنَ ٱلْخَوْفِ وَٱلْجُوعِ وَنَقْصٍ
مِّنَ ٱلْأَمْوَٰلِ وَٱلْأَنفُسِ وَٱلثَّمَرَٰتِ ۗ وَبَشِّرِ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴿١٥٥﴾ ٱلَّذِينَ
إِذَآ أَصَٰبَتْهُم مُّصِيبَةٌ قَالُوٓا۟ إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّآ إِلَيْهِ رَٰجِعُونَ
﴿١٥٦﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَٰتٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ ۟ وَأُو۟لَٰٓئِكَ
هُمُ ٱلْمُهْتَدُونَ ﴿١٥٧﴾

151. Nitekim kendi içinizden size âyetlerimizi okuyan, sizi kötülüklerden arındıran, size Kitab'ı ve hikmeti talim edip bilmediklerinizi size öğreten bir Rasul gönderdik.

152. Öyle ise siz beni anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin, sakın bana nankörlük etmeyin!

153. Ey iman edenler! Sabır ve namaz ile Allah'tan yardım isteyin. Çünkü Allah muhakkak sabredenlerle beraberdir.

154. Allah yolunda öldürülenlere "Ölüler" demeyin. Bilakis onlar dirilerdir, lâkin siz anlayamazsınız.

155. Andolsun ki sizi biraz korku ve açlık, mallardan, canlardan ve ürünlerden biraz azaltma ile deneriz. Sabredenleri müjdele!

156. O sabredenler, kendilerine bir bela geldiği zaman "Biz Allah'ın kullarıyız ve biz O'na döneceğiz" derler.

157. İşte Rablerinden bağışlamalar ve rahmet onlaradır. Ve doğru yolu bulanlar da onlardır.

BU ÂYETLERİN ÖNCEKİ ÂYETLERLE MÜNÂSEBETİ

Kur'ân-ı Kerîm, mü'minlerin ibret ve öğüt almaları için Yahudilerin birçok günahlarını saymıştır. İşte Yüce Allah, geçen âyetlerde, de İsrailoğullarından bahsetmiş, onların nankörlük ve küfürle karşılık verdikleri nimetleri, sûrenin üçte birinden daha çok bölümünde geniş geniş anlatmıştır. Yahudilerle ilgili bu geniş açıklamadan sonra, sıra mü'minlere Allah'ın yüce nimetlerini ve onların dünya ve ahiret saadetlerini temin edecekleri hikmetli kanunlarını hatırlatmaya geldi. Dolayısıyle bu mübarek âyetler mü'minlere hitapla ve son peygamberi göndermek lütfunda bulunan Allah'ın yüce nimetlerini hatırlatmakla başladı.

KELİMELERİN İZAHI

الكتاب : Kitap, Kur'ân-ı Kerîm'dir.

الحكمة : Hikmet, Peygamber (a.s.)'in sünnetidir.

فاذكروني : "Beni anın" Zikir aslında, zikredilen şey için kalbi uyarmaktır. Dille zikir, kalben zikrin alâmeti olduğu için ona da zikir denmiştir.

ولنبلونكم : "Sizi mutlaka imtihan edeceğiz". Belânın aslı imtihandır. Bu kelime bazan hayırda bazan şerde kullanılmıştır. "Bir deneme olarak sizi hayırla da şerle de imtihan ederiz"[222] meâlindeki âyette her iki manada kullanılmıştır.

مصيبة : Musîbet, mü'minin canına, malına veya çocuğuna isabet edip ona eziyet veren her şeydir.

صلوات : Salevât, aslında dua manasına olan salât kelimesinin çoğuludur. Allah'tan olursa rahmet; meleklerden olursa istiğfar manasına gelir.

ÂYETLERİN TEFSİRİ

151. كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولا مِنْكُمْ Bu âyet, daha önce geçen ولأتم نعمتي âyetiyle ilgilidir. Manası şöyledir: Size nimetimi tamamladığım gibi, içinizden size bir de peygamber gönderdim, يَتْلُو عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ O peygamber size Kur'ân'ı okuyor çirkin fiillerden ve şirkten sizi temizliyor, size yüce kitabın hükümlerini ve mübarek sünnet-i seniyyeyi, dünya ve din işlerinden bilmediğiniz daha birçok şeyi öğretiyor.

152. فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ İbadet ve itaatla beni hatırlayın ki, ben de mağfiret ve sevabla sizi hatırlayayım. وَاشْكُرُوا لِي وَلا تَكْفُرُونِ Size verdiğim nimetime şükredin, isyan ve inkârla ona nankörlük etmeyin.

Rivâyete göre Hz. Musa (a.s): Ey Rabbim! Sana nasıl şükredeyim? diye sordu. Rabbi ona: Beni hatırlarsın ve beni unutmazsın. Beni hatırladığında

222 Enbiya sûresi, 21/35.

bana şükretmiş olursun, beni unuttuğunda da nimetlerime nankörlük etmiş olursun, dedi.[223]

Sonra Yüce Allah mü'min kullarına "Ey iman edenler" diye seslendi ki, mü'minler, himmetlerini O'nun ilahî emirlerine sarılmaya yöneltsinler. Bu nida, bu mübarek sûrede gelen ikinci nidadır:

153. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ Ey mü'minler! Dünya ve ahiret işlerinizde sabır ve namaz ile Allah'dan yardım isteyin. Çünkü sabır sayesinde her türlü iyiliğe kavuşursunuz. Namaz sayesinde de her türlü kötülükten sakınırsınız. إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ Allah zafer, yardım, koruma ve desteklemesiyle sabırlılarla beraberdir.

154. وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ Allah yolunda şehit olanlara ölüler demeyin. بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ Bilakis onlar diriler olup Rablerinin katında rızıklandırılmaktadırlar. Fakat siz bunun farkına varamazsınız. Çünkü onlar bu hayattan daha yüce olan berzah hayatındadırlar.

155. وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ Andolsun ki biz sizi korku, açlık, mallarınızın bir kısmının telef olması, dostlarınızın bir kısmının ölmesi, meyve ve ekinlerinizin bir kısmının zayi olması gibi muhtelif belalarla imtihan edeceğiz. وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ Bela ve musibetlere sabredenleri naîm Cennetleriyle müjdele. Sonra Yüce Allah sabredenleri şöyle tarif etti:

156. الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ Sabredenler o kimselerdir ki, kendilerine bir sıkıntı, veya bir belâ veya hoşa gitmeyen bir şey geldiğinde: قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ "Biz Allah'ın kullarıyız ve biz O'na döneceğiz" derler. Yani bu davranışlarıyla Allah'a döneceklerini ifade eder, kendilerinin Allah'ın kulları olduklarını, Onun, dilediğini yapabileceğini kabul ederler.

157. أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ Yukarıda anlatılan vasıfları taşıyanlar var ya, işte Allah onları, övmüş, şereflendirmiş ve onlara merhamet etmiştir. Saadet yoluna erenler de onlardır.

EDEBÎ SANATLAR

1. ارسلنا "Gönderdik" ve "رسولا" kelimeleri arasında iştikak cinâsı vardır. Bu da edebî güzelliklerdendir.

2. ويعلمكم الكتاب والحكمة "Size kitabı ve hikmeti öğretir" cümlesinden sonra ويعلمكم ما لم تكونوا تعلمون "Size bilmediklerinizi öğretir" cümlesinin gelmesi, hususîden sonra umumînin zikri kabilinden olup kapsam ifade eder. Belâgatta buna "İtnâb" denilir.

223 Muhtasaru İbn Kesîr I/142.

3. امواتٌ بل احياء İfadesinde hazif sebebiyle icaz vardır. Takdiri: هم امواتٌ بل هم احياء şeklindedir. Bu iki kelime arasında tıbâk sanatı vardır.

4. بشئ من الخوف Terkibinde şey'in kelimesinin nekre gelmesi, azlık ifade eder. "Az bir şeyle" demektir.

5. صلوات من ربهم ورحمة Salavât ve Rahmet kelimelerindeki tenvin azamet ifade eder. Rabb kelimesinin, mü'minlere ait bir zamire muzaf olarak gelmesi, onlara gösterilen ilginin çokluğunu ifade eder.

6. هم المهتدون Burda kasr sanatı vardır. Bu, sıfatın mevsufa tahsisi kabilindendir.

FAYDALI BİLGİLER

1. Rivâyete göre Hz. Ömer (r.a.) şöyle demiştir: "Bana gelen her musibette üç nimet buldum." Birincisi, bu musibet dinim hususunda değildi. İkincisi, olduğundan daha büyük değildi. Daha beteri olabilirdi. Üçüncüsü, Allah ona karşılık büyük bir mükâfat verecektir. Sonra şu âyeti okudu:

اولئك عليهم صلوات من ربهم ورحمة واولئك هم المهتدون

2. Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur, Kulun çocuğu öldüğünde Yüce Allah meleklere: "Kulumun çocuğunu mu öldürdünüz? der. Melekler: "Evet" derler. Yüce Allah: "Onun gönlünün meyvesini mi aldınız? der. Melekler: "Evet" derler. Yüce Allah: "Peki kulum ne dedi?" diye sorar. Melekler: "Sana hamd etti ve انا لله وانا إليه راجعون dedi" derler. Yüce Allah: "Öyleyse kuluma Cennette bir ev yapın ve ona "Beytu'l-hamd" ismini verin" der.[224]

224 Tirmizî, Cenâiz, 36.

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ ۖ فَمَنْ
حَجَّ الْبَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا ۚ وَمَنْ
تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٥٨﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ
مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ
فِي الْكِتَابِ ۙ أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ ﴿١٥٩﴾ إِلَّا
الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنُوا فَأُولَٰئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ ۚ وَأَنَا
التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ
أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١٦١﴾
خَالِدِينَ فِيهَا ۖ لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿١٦٢﴾

158. Şüphe yok ki, Safâ ile Merve Allah'ın koyduğu nişanlardandır. Her kim Beytullah'ı ziyaret eder veya umre yaparsa onları tavaf etmesinde kendisine bir günah yoktur. Her kim gönüllü olarak bir iyilik yaparsa şüphesiz Allah kabul eder ve (yapılanı) hakkıyla bilir.

159. İndirdiğimiz açık delilleri ve kitapta insanlara apaçık gösterdiğimiz hidayet yolunu gizleyenlere,.hem Allah, hem de bütün lanet ediciler lanet eder.

160. Ancak tevbe edip durumlarını düzeltenler ve gerçeği açıkça ortaya koyanlar başkadır. Ben onların tevbelerini kabul ederim. Ben, tevbeyi çokça kabul eden ve çokça merhamet edenim.

161. İnkâr etmiş ve kâfir olarak ölmüşlere gelince, işte Allah'ın, meleklerin ve tüm insanların laneti onların üzerinedir.

162. Onlar ebediyen lanet içinde kalırlar. Artık ne azapları hafifletilir, ne de onların yüzlerine bakılır.

BU ÂYETLERİN ÖNCEKİ ÂYETLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah kendisinin zikir edilmesini ve verdiği nimetlere şükredilmesini emredip mü'minleri sabır ve namazdan faydalanmaya çağırdıktan sonra haccın önemini ve onun, dinin esaslarından olduğunu beyan etti. Bundan sonra da ilmi yaymanın, onu gizlememenin gerektiğine dikkat çekti. Allah'ın indirdiği huccetleri ve hidayete götüren vesileleri gizlemenin tehlikesini anlattı. Nitekim Yahudi ve Hıristiyanlar kitaplarındaki bu huccetleri gizlemişler, dolayısıyla lanet, gazap ve helâke müstehak olmuşlardı.

KELİMELERİN İZAHI

شعائر الله : Şeâir, lügatte alâmet manasına gelen şeîra kelimesinin çoğuludur. Şiâr da bu kökten dir. Bir kimse kurbanlık hayvanını tanımak için ona işaret koyduğunda "اشعر الهدى" denilir. Şeâir: Tavaf, sa'y, ezan ve benzeri dinî işlerle Allah'a kulluk ettiğimiz her şeye denir.

حج : Hacc, lügatte kastetmek demektir. Istılâhta ise, tavaf ve sa'y gibi haccla ilgili ibadetleri eda etmek için Kâbe-i Muazzama'yı ziyaret etmektir.

اعتمر : Umre yaptı demektir. Lügatte umre, ziyaret manasınadır. Daha sonra ibadet maksadıyla Beytullah'ı ziyaret için özel isim olmuştur.

جناح : Cünah, günaha meyletmek demektir. Başka bir görüşe göre de günahın kendisidir. Batıla meyletmekten ibaret olduğu için bu ismi almıştır. Bir kimse bir şeye meylettiği zaman جنح إلى كذا denir. İbnu'l-Esir şöyle der: Nerede gelirse gelsin, bu kelime, günah ve meyil manasınadır.

يكتمون : Kitmân, gizlemek ve örtmek demektir.

ينظرون : "Onlara mühlet verilir" demektir.

NÜZÛL SEBEBİ

Enes (r.a.)'e Safâ ve Merve sorulduğunda şöyle cevap verdi: Biz o ikisini Câhiliyye işlerinden sanıyorduk. İslâm gelince, onlardan uzak durduk. Bunun üzerine ان الصفا والمروة من شعائر الله âyeti indirildi.[225]

ÂYETLERİN TEFSİRİ

158. إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللهِ Safâ ve Merve, Beyt-i Haram'a yakın iki tepenin adıdır. Bunlar Allah'ın dininin alâmetlerinden ve kulluğumuzu gösterme vesilelerindendir. فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ Kim hacc veya umre maksadıyla Beytullah'ı

225 Buhârî, Tefsir-i Sûre 2, bab 21 Bakınız Suyûtî ed-Durru'l-mensûr I/159.

ziyaret ederse فَلا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا Bu iki tepe arasında koşmasında bir günah ve vebal yoktur. Müşrikler bu iki tepe arasında koşuyor ve putlara el sürüyorlarsa, siz de âlemlerin Rabbi Allah için koşunuz ve müşriklere benzeme korkusuyla, o iki tepe arasında koşmayı bırakmayın. وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ Kim farz olan haccını eda ettikten sonra nafile olarak hacc ve umre yaparsa veya farz olsun, nafile olsun hayırlı bir iş yaparsa, şüphesiz Yüce Allah onun itaatini kabul eder ve onu en güzel şekilde mükâfatlandırır. Çünkü Allah, kullarının yaptığı bütün amelleri bilir. Güzel amel işleyenlerin mükâfatı O'nun katında zâyi olmaz.

159. إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَى مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ Kendilerine Tevrat'ta veya semâvî kitaplarda açıkça bilgi verdikten sonra, Muhammed (s.a.v.)'in doğruluğunu göstermek üzere indirdiğimiz açık delil ve hüccetleri gizleyenler var ya, أُولَئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ İşte bu çirkin amelleri yapanlar, âyet-i kerîmede "yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı buldukları o elçiye uyanlar..." denildiği halde peygamberin vasıflarını gizleyenler, Tevrat'ın hükümlerini tahrif edenler var ya, işte Allah onları lanetler ve rahmetinden uzaklaştırır, melekler ve mü'minler de onlara lanet eder.

160. إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنُوا فَأُولَئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ Ancak, yaptıklarına pişman olanlar, âyetleri gizlemek suretiyle ifsad ettiklerini, gerçeği açıklayarak ıslâh edenler ve Allah'ın indirdiği hakikatı insanlara anlatanlar müstesna. Allah bunların tevbelerini kabul eder ve bunlara rahmet eder. وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ Ben kullarımın tevbesini çok çok kabul ederim. Rahmetim onları kuşatmıştır, işlemiş oldukları günahları bağışlarım.

161. إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ Allah'ı inkâr etmiş ve küfürde devam etmiş, nihayet bu hal üzere ölmüş olanlara gelince, أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ İşte onları Allah, melekler ve yeryüzündekilerin tümü hatta kâfirler lanetler. Zira kâfirler de kıyamet günü birbirlerini lanetleyeceklerdir.

162. خَالِدِينَ فِيهَا "Onlar Cehennemde ebedi kalacaklardır. فيها Lafzında, zâhir isim yerine zamir kullanılması, işin korkunçluğunu gösterir. لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ Onların Cehennemdeki azapları süreklidir, ne kesilir, ne de bir an hafifletilir. "Onların azabı hafifletilmeyecektir. Onlar azab içinde kurtuluştan ümit kesmişlerdir."[226] وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ Onlara mühlet de verilmez veya azaptan tehir edilmez. Bilakis, dünyadan ayrılır ayrılmaz azapları onları karşılar.

226 Zuhruf sûresi 43/75.

EDEBÎ SANATLAR

1. من شعائر الله "Allah'ın alâmetlerinden" Burada hazif yoluyla icaz vardır. من شعائر دين الله "Allah'ın dininin alâmetlerinden" demektir.

2. شاكر عليم "İtaata sevap verir" demektir. Ebussuûd şöyle der: Allah kullarına bolca ihsan edeceğini bildirmek için, itaata karşı sevap verir yerine, "itaatını kabul eder" buyurdu. Şükrü zikretti, mecâzın, onun karşılığı olan mükâfatı kastetti.

3. يلعنهم الله "Allah onlara lanet eder". Bu cümlede, birinci şahıs zamirinden üçüncü şahıs zamirine dönüş vardır. Zira bunun aslı نلعنهم "Onları lanetleriz"dir. Ancak يلعنهم الله cümlesinde Allah lafzının açıkça zikredilmesi, kalbe korku ve heybet vermektedir.

4. يلعنهم اللاعنون "Lanetçiler onlara lanet eder". Bu cümlede iştikak cinâsı vardır. Bu da edebî güzelliklerdendir.

5. خالدين فيها Onlar lanette veya Cehennemde ebedî kalıcıdırlar. Burada işin korkunçluğunu ve şiddetini ifade etmek için Cehennem ismi yerine zamir kullanılmıştır.

6. ولا هم ينظرون "Onlara mühlet verilmez". Olumsuzluğun sürekliliğini ve devamını ifade etmek için isim cümlesi tercih edilmiştir.

FAYDALI BİLGİLER

1. Safâ tepesinde İsaf, Merve tepesinde ise Naile denilen bir put bulunuyordu. Müşrikler bu iki tepe arasında sa'y ettiklerinde, bu putlara sürünüyorlardı. Müslümanlar, Câhilliye ehline benzemekten korktukları için, bu iki tepe arasında sa'y etmeyi günah saydılar. Bunun üzerine bu âyet indi. Safâ ile Merve'nin Allah'ın dininin alâmetlerinden olduğunu ve bu iki tepe arasında sa'yetmede, müslümanlar üzerine bir günah olmadığını açıkladı. Zira müslümanlar putlar için değil, Allah için sa'y ediyorlardı.

2. Şükrün manası, nimet ve ihsana, bunları vereni överek ve tanıyarak karşılık vermektir. Allah hakkında bu mana muhaldır. Zira hiç kimsenin O'na bir iyilik ve yardımı yoktur ki, Allah bunlara karşılık ona şükretsin. Bundan dolayı âlimler buradaki şükrün manasını sevap ve mükâfat vermekle yorumlamışlardır. Yani: Yüce Allah ona sevap verir, amel edenlerin mükâfatını zayi etmez. Kanaatimce doğru olan, Selefin "Allah'ın sıfatlarını, âyet ve hadiste geldiği gibi kabul etme" görüşüdür. Buna göre, Allah'ın şükrü, O'nun azamet ve kemâline layık bir şükürdür.

وَإِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۖ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَٰنُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٣﴾
إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ
وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنزَلَ
اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِن مَّاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ
فِيهَا مِن كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ
السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿١٦٤﴾ وَمِنَ النَّاسِ
مَن يَتَّخِذُ مِن دُونِ اللَّهِ أَندَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ ۖ وَالَّذِينَ
آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِّلَّهِ ۗ وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ
أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ ﴿١٦٥﴾ إِذْ
تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَأَوُا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ
بِهِمُ الْأَسْبَابُ ﴿١٦٦﴾ وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً
فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّءُوا مِنَّا ۗ كَذَٰلِكَ يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ
حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ ۖ وَمَا هُم بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ ﴿١٦٧﴾

163. İlahınız bir tek Allah'tır. Ondan başka ilah yoktur. O, Rahmandır, Rahîmdir.

164. Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri peşinden gelmesinde, insanlara fayda veren şeylerle yüklü olarak denizde yüzüp giden gemilerde, Allah'ın indirip de kurumuş toprağı canlandırdığı suda, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgarları ve yer ile gök arasında emre âmâde bekleyen bulutları yönlendirmesinde düşünen bir topluluk için bir çok deliller vardır.

165. İnsanlardan bazıları Allah'tan başkasını Allah'a eş tanrılar edinir de onları Allah'ı sever gibi severler. İman edenler

ise Allah'ı daha çok severler. Keşke zalimler azabı gördükleri zaman, bütün kuvvetin Allah'a ait olduğunu ve Allah'ın azabının çok şiddetli olduğunu önceden anlayabilselerdi.

166. O zaman kendilerine uyulup arkalarından gidilenler, uyanlardan hızla uzaklaşmışlar, azabı görmüşler ve nihayet aralarındaki bağlar kopup parçalanmıştır.

167. (Kötülere) uyanlar şöyle diyecekler: "Ah, keşke bir daha dünyaya geri gitmemiz mümkün olsaydı da, şimdi onların bizden uzaklaştıkları gibi biz de onlardan uzaklaşsaydık!" Böylece Allah onlara, işlerini, pişmanlık ve üzüntü kaynağı olarak gösterir ve onlar artık ateşten çıkamazlar.

BU ÂYETLERİN ÖNCEKİ ÂYETLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah daha önce, âyetlerini inkâr eden kâfirlerin durumunu ve onlara ahirette terettüp edecek azap ve cezayı anlattıktan sonra burada da kudret ve birliğini gösteren delilleri zikretti ve hikmet sahibi yaratıcının varlığını gösteren deliller getirdi: Bu âyetlere önce ulvî, sonra süflî âlemi zikrederek başladı. Sonra sırasıyla gece ve gündüzün ard arda gelişini, denizlerin dalgalarını yararak giden gemileri, ekinlere ve nefislere hayat veren yağmurları, yeryüzüne yayılmış acayip hayvan türlerini, rüzgarları, insanların faidesi için emre âmâde kılınmış bulutları zikretti. Bütün bunların sonunda Allah'ın sanatının ve yaratıkların güzelliklerini düşünmeyi ve bu konularda akıllarını kullanmalarını insanlara emretti ki, aklını kullanan, eserlerine bakarak bunları yaratanın varlığına, sanata bakarak, hikmetle yaratanın büyüklüğüne delil getirsin.

KELİMELERİN İZAHI

وإلهكم : "İlahınız". İlah, hak veya batıl ma'bud demektir. Buradaki maksat hak olan ma'buddur ki, o da âlemlerin Rabbi olan Allah'tır:

الفلك : Fülk, büyük gemi demektir. Tekil ve çoğul için kullanılır.

بث : Besse, yaydı, dağıttı demektir. "Yayılmış pervaneler gibi" meâlindeki[227] âyette bu manada kullanılmıştır.

دابة : Dâbbe, lügatte: Yeryüzünde yürüyen her türlü insan ve hayvan demektir. "Yavaş yavaş yürümek" manasında olan "debîb" kelimesinden alınmıştır. Ancak örfte, sadece hayvanlar için kullanılır. "Allah her hayvanı sudan yarattı. İşte bunlardan kimi karnı üstünde sürünür, kimi iki ayağı üstünde, kimi dört ayağı üstünde yürür"[228]

227 Kâria sûresi, 101/4.
228 Nûr sûresi, 24/44.

meâlindeki âyet de bu kelimenin lügat manasını açıklar. Dâbbe lafzı hem sürüngenleri, hem insanları, hem de hayvanları kapsar.

تصريف الرياح : "Rüzgarların çeşitli yönlere çevirmesi". Riyâh, rîh kelimesinin çoğuludur. Rîh de, hava esintisi demektir. Onun tasrîfi, onu çeşitli yönlere çevirmek ve bir halden diğer hale nakletmektir. Buna göre, rüzgar bazen sıcak, bazan soğuk, bazan şiddetli, bazan da hafif eser. Bitkileri bazan aşılar, bazan da kısır bırakır.

المسخر : Kolaylaştırma ve zelil kılma manasına gelen teshîr mastarından olup, emre hazır kılınmış demektir.

اندادا : Denk ve mümâsil manasına gelen nidd kelimesinin çoğuludur. Buradaki manası "putlar" demektir.

اسباب : Aslında "ip" manasına gelen sebeb kelimesinin çoğuludur. Buradaki manası insanlar arasında mevcut olan soy veya dostluk gibi bağlardır.

كرة : Kerre, önceki hale dönmek, avdet etmek demektir.

حسرات : Haserât, hasret kelimesinin çoğuludur: Hasret ise, elde etme imkânı varken elden kaçırılan şeye şiddetli pişmanlık duymak ve üzülmektir. Âyet-i Kerîmede de bu manada kullanılmıştır: "Kişinin "Allah'a karşı aşırı gitmemden dolayı bana yazıklar olsun" diyeceği günden sakının".[229]

NÜZÛL SEBEBİ

Ata b. Ebî Rabah'ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Medine'de والهكم اله واحد "Sizin ilahınız tek ilahtır" âyeti nazil olunca Mekke'deki Kureyş kâfirleri: Bir ilah bu insanlara nasıl yetecek?" dediler. Bunun üzerine Yüce Allah, ان في خلق السموات والارض ... لقوم يعقلون âyetini indirdi.[230]

ÂYETLERİN TEFSİRİ

163. وَإِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ Sizin, ibadet edilmeye müstehak olan ilahınız bir tek ilahdır. O'nun ne zâtında, ne sıfatlarında ne de fiillerinde bir benzeri vardır. لا إِلَـهَ إِلاَّ هُـوَ الرَّحْمَـانُ الرَّحِـيمُ O'ndan başka ibadete layık bir ilah yoktur. O, Rahman ve Rahimdir. Nimetlerin sahibi, lütufların kaynağı O'dur.

164. إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَاخْتِلافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ Sanatın inceliklerini ve kudretin delillerini gösteren göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün sağlam bir

229 Zümer sûresi 39/ 56.
230 Vahidî, Esbâbu'n-nüzûl s. 25; Kurtubî II/191.

nizam içinde birbirlerini takip etmesinde, gecelerin uzayıp gündüzlerin kısalmasında, gündüzlerin uzayıp gecelerin kısalmasında Allah'ın kudretini gösteren deliller vardır. وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنفَعُ النَّاسَ İnsanların ihtiyacı olan ticaret veya diğer eşyalardan meydana gelen ağır yükler yüklenmiş olarak denizde yüzen büyük gemilerde, وَمَا أَنزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِن مَّاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا Allah'ın buluttan, ülkelerin ve kulların hayat sebebi olan yağmuru indirerek bununla kurumuş ve çatlamış, bitkisiz ve meyvesiz bir hale gelmiş olan yeryüzünde ekinleri ve ağaçları canlandırmasında, وَبَثَّ فِيهَا مِن كُلِّ دَابَّةٍ yeryüzünde hacimleri, şekilleri, renkleri ve sesleri farklı birçok hayvan türlerini yaratıp yaymasında, وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ rüzgarların esişini güneyden kuzeye, kuzeyden güneye çevirmesinde, sıcak ve soğuk, hafif ve şiddetli hallere sokmasında, وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ Gök ve yer arasında Allah'ın kudretiyle emrine hazır hale getirilmiş bol su yüklenip yeryüzüne damlalar halinde yağdıracak şekilde Allah'ın istediği yere doğru giden bulutlarda, لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ Kavrayacak aklı, idrak edecek ve bu işlerin kadîr ve hikmet sahibi bir ilahın sanatı olduğunu düşünebilecek basireti olan bir topluluk için, Allah'ın üstün gücünü, engin hikmetini ve geniş rahmetini gösteren sonsuz deliller ve hüccetler vardır. Ka'bu'l-Ahbâr şöyle der: "Bulutlar, yağmurların kalburlarıdır. Bulutlar olmasa, yağmur düştüğü yeri harap eder."[231]

Yüce Allah bundan sonra, kendisinden başka şeylere tapan müşriklerin kötü sonlarını haber vererek şöyle buyurur:

165. وَمِنَ النَّاسِ مَن يَتَّخِذُ مِن دُونِ اللَّهِ أَندَادًا İnsanlardan bazılarının cehaleti o dereceye varmıştır ki, reislerini ve putları Allah'a ortak koşmuşlardır. يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ O putları, mü'minlerin Allah'ı sevdikleri gibi sever, onlara hürmet gösterir ve boyun eğerler. وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِّلَّهِ Mü'minlere gelince, onların Allah'ı sevmeleri, müşriklerin putları sevmelerinden daha fazladır. وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا Eğer zalimler, kıyamet gününde kendileri için hazırlanmış olan azabı gördüklerinde, bütün gücün tek Allah'a ait olduğunu, وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ ve Allah'ın azabının şiddetli elem verici olduğunu bilselerdi, başlarına, anlatılamayacak derecede korkunç ve şiddetli bir azabın geleceğini anlarlardı.

166. إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَأَوُا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ O zaman, azabı görürler, aralarındaki bağlar kopar, sevgi yok olur. Kendilerine uyulup arkalarından gidilenler, uyanlardan hızla uzaklaşırlar.

167. وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّءُوا مِنَّا Uyanlar: "Ah! Keşke bir daha dünyaya geri gitmemiz mümkün olsaydı, şimdi onların bizden uzaklaştıkları gibi biz de onlardan uzaklaşsaydık" derler. Yani, kötülükte önderlere uyanlar dünyaya bir daha geri dönmeyi isterler ki, orada kendilerini doğru yoldan saptırıp da şimdi

231 el-Bahru'l-muhît, I/476.

bu şiddetli günde kendilerinden uzak duran bu önderlerden uzaklaşsınlar. كَـذَلِكَ يُرِيهِمُ اللهُ أَعْـمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْـهِمْ Yüce Allah, onlara azabının şiddetini göstereceği gibi, onların çirkin amellerini ve bunların neticesi olan şiddetli nedâmetleri ve Cehennem kıvılcımları gibi zaman zaman onların kalplerini yakan pişmanlıkları da gösterecektir. وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ Onlar artık ateşten çıkacak değillerdir. Yani onlar için ateşten çıkacak bir yol yoktur. Bilakis onlar ebedî bir azap ve bedbahtlık içinde kalacaklardır.

EDEBÎ SANATLAR

1. وإلهكم إله واحد "Sizin ilahınız bir ilahtır." Bu cümlede, Allah'ı inkâr eden, inkâr etmeyen kimse mevkine konulduğu için, haber tekitsiz gelmiştir. Zira onların önünde güçlü ve kesin delillerden öyleleri vardır ki, eğer onlar düşünseler, Allah'ın birliğine tam manasıyla kanaat getireceklerdir.

2. لآيات "Âyetler." Âyet kelimesi, azamet ifade etmek için nekre getirilmiştir. Yani, "Bu sayılanlarda Allah'ın üstün gücünü ve engin hikmetini gösteren büyük deliller vardır" demektir.

3. كـــحب الله "Allah sevgisi gibi." Bu terkipte mürsel ve mücmel teşbih vardır. Çünkü teşbih edatı zikredilmiş, vech-i şebeh hafzedilmiştir.

4. اشـــد حـــبـــا لله "Allah'ı daha çok seven". Eşeddü kelimesini açıkça kullanarak, mukayese yapmak; احب لله şeklinde mukayese yapmaktan daha mübâlağalıdır. Yüce Allah: "Artık kalpleriniz taş gibi, hatta daha da katı" meâlindeki âyette de, kasveti (katılığı) mukayese ederken اقـــسى demek uygun düştüğü halde daha aşırılık ifade etmesi için اشد قسوة buyurmuştur.

5. ولو يرى الذين ظلموا "Zulmedenler görse" cümlesinde, تقطعت بهم الاسباب şeklindeki zamir yerine zâhir isim gelmiştir. Bu, dinleyicinin zihninde olayı canlandırmak, tasvir etmek ve şiddetli azabın sebebi olan korkunç zulmü tescil içindir.

6. رأوا العذاب "Azabı gördüler" ve تقطعت بهم الاسباب "Sebebler kesildi" âyetlerinin sonunda secî vardır. Buna Arap edebiyatında tersîl denilir.

7. ومـــا هم بـخـــارجين من النار "Onlar ateşten çıkamazlar." Burada, azabın sürekli ve ebedî oluşunu ifade etmek için isim cümlesi getirilmiştir.

FAYDALI BİLGİLER

1. Yüce Allah, eserlerinden ibret alınmasına dikkat çekmek ve birliğine delil getirmek üzere bu âyetlerde yaratıklarından harikulade sekiz türünü açıkladı: Birincisi, Göklerin ve onda bulunan ay, güneş ve yıldızların yaratılışı. İkincisi,

Yerküresi ve orada bulunan dağlar, denizler, ağaçlar, nehirler, madenler ve cevherler. Üçüncüsü, Gece ve gündüzün uzayıp kısalarak birbirini takip etmesi ve havanın aydınlanıp kararması. Dördüncüsü, Sabit dağlar gibi büyük gemilerin, ağır yük ve insanlarla dolu olarak rüzgar vasıtasıyla denizde yürümesi ve ileri geri gidip gelmesi Beşincisi, Allah'ın, yeryüzündeki bitki ve diğer canlılardan oluşan varlıklar için hayat sebebi kıldığı yağmur ve yağmurun zaman zaman belli miktarlarda indirilmesi. Altıncısı, Yeryüzüne dağıtmış olduğu renkleri, şekilleri ve sûretleri farklı insan ve hayvanlar. Yedincisi, Rüzgarların esişini istediği yöne çevirmesi. Hava, latif bir cisimdir. Buna rağmen o derecede kuvvetlidir ki kayaları ve ağaçları kökünden söker ve büyük binaları yıkar. Bununla birlikte o, varlıkların hayat unsurudur. Hava akımı bir an durdurulacak olsa ruh sahibi her varlık ölür ve yeryüzünde bulunan herşey kokar. Sekizincisi, İçinde büyük miktarda su taşıyan, yağdığında büyük vadilerden seller akıtan bulutlar. İşte bu bulutlar, tutunacakları bir bağ ve dayanacakları bir direk olmaksızın yerle gök arasında durmaktadır. Bir ve her şeye galip olan Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederim.

2. Riyâh lafzı Kur'ân-ı Kerîm'de hem tekil hem de çoğul olarak kullanılmıştır. Rahmet için kullanıldığında çoğul, azap için kullanıldığında ise tekil gelmiştir. Rahmet için geldiğine misal: "(Hayat ve bereket) müjdecileri olarak rüzgarları göndermesi de Allah'ın alâmetlerindendir..."[232] "Rüzgarları, rahmetinin önünde, müjde olarak gönderen O'dur..."[233] Azap hakkında tekil geldiğine misal: "Âd kavmi ise uğultulu, azgın bir rüzgar ile helak edildiler"[234] "Âd kavminde ibretler vardır. Onlara kasıp kavuran rüzgarı göndermiştik."[235]

Rüzgar estiği zaman Rasulullah (s.a.v.) اللهم اجعلها رياحا ولا تجعلها ريحا Allahım onu bizim için hayırlara vesile olacak rüzgarlar kıl, musibet getiren rüzgar kılma, diye dua ederek bu kelimeyi rahmet hakkında çoğul, musibet hakkında tekil olarak kullanmıştır.

232 Rûm sûresi, 30/46.
233 Araf sûresi, 7/57.
234 Hakka sûresi, 69/6.
235 Zariyat sûresi, 51/41.

يَٰٓأَيُّهَا
النَّاسُ كُلُوا۟ مِمَّا فِى ٱلْأَرْضِ حَلَٰلًا طَيِّبًا ۖ وَلَا تَتَّبِعُوا۟
خُطُوَٰتِ ٱلشَّيْطَٰنِ ۚ إِنَّهُۥ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿١٦٨﴾ إِنَّمَا يَأْمُرُكُم
بِٱلسُّوٓءِ وَٱلْفَحْشَآءِ وَأَن تَقُولُوا۟ عَلَى ٱللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٦٩﴾
وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ٱتَّبِعُوا۟ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ قَالُوا۟ بَلْ نَتَّبِعُ مَآ أَلْفَيْنَا
عَلَيْهِ ءَابَآءَنَآ ۚ أَوَلَوْ كَانَ ءَابَآؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْـًٔا وَلَا
يَهْتَدُونَ ﴿١٧٠﴾ وَمَثَلُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ كَمَثَلِ ٱلَّذِى يَنْعِقُ
بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَآءً وَنِدَآءً ۚ صُمٌّۢ بُكْمٌ عُمْىٌ فَهُمْ
لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٧١﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ كُلُوا۟ مِن طَيِّبَٰتِ
مَا رَزَقْنَٰكُمْ وَٱشْكُرُوا۟ لِلَّهِ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ
﴿١٧٢﴾ إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ ٱلْمَيْتَةَ وَٱلدَّمَ وَلَحْمَ ٱلْخِنزِيرِ وَمَآ
أُهِلَّ بِهِۦ لِغَيْرِ ٱللَّهِ ۖ فَمَنِ ٱضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَآ
إِثْمَ عَلَيْهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٧٣﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَكْتُمُونَ
مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ وَيَشْتَرُونَ بِهِۦ ثَمَنًا قَلِيلًا ۙ
أُو۟لَٰٓئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِى بُطُونِهِمْ إِلَّا ٱلنَّارَ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ ٱللَّهُ
يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٤﴾
أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ ٱشْتَرَوُا۟ ٱلضَّلَٰلَةَ بِٱلْهُدَىٰ وَٱلْعَذَابَ بِٱلْمَغْفِرَةِ ۚ
فَمَآ أَصْبَرَهُمْ عَلَى ٱلنَّارِ ﴿١٧٥﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّ ٱللَّهَ نَزَّلَ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ ۗ
وَإِنَّ ٱلَّذِينَ ٱخْتَلَفُوا۟ فِى ٱلْكِتَٰبِ لَفِى شِقَاقٍۭ بَعِيدٍ ﴿١٧٦﴾

168. Ey İnsanlar! Yeryüzünde bulunanların helal ve temizlerinden yeyiniz. Şeytanın peşinden gitmeyiniz. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır.

169. O size kötü ve çirkin şeyleri yapmanızı ve Allah hakkında bilmediklerinizi söylemenizi emreder.

170. Onlara "Allah'ın indirdiğine uyun" denildiği zaman onlar, "Hayır! Biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız" dediler. Ya ataları bir şey anlamamış, doğruyu da bulamamış idiyseler?

171. Kâfirlerin hali, bağırıp çağırma dışında bir şey anlamayan hayvanlara bağıran çobanın haline benziyor. Çünkü onlar sağırlar, dilsizler ve körlerdir, düşünmezler.

172. Ey iman edenler! Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yeyin, eğer yalnız Allah'a kulluk ediyorsanız, O'na şükredin.

173. Allah size ancak leşi, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı. Her kim bunlardan yemeye mecbur kalırsa başkasının hakkına saldırmadan ve haddi aşmadan bir miktar yemesinde günah yoktur. Şüphe yok ki Allah, çokça bağışlayan çokça esirgeyendir.

174. Allah'ın indirdiği kitaptan bir şeyi gizleyip onu az bir paha ile değişenler yok mu, işte onların yeyip de karınlarına doldurdukları, ateşten başka bir şey değildir. Kıyamet günü Allah ne kendileriyle konuşur ve ne de onları temize çıkarır. Orada onlar için can yakıcı bir azap vardır.

175. Onlar doğru yol karşılığında sapıklığı, mağfirete bedel olarak da azabı satın almış kimselerdir. Onlar ateşe karşı ne kadar dayanıklıdırlar.

176. O azabın sebebi, Allah'ın kitabı hak olarak indirmiş olmasıdır. Farklı yorum yapıp kitapta ayrılığa düşenler, elbette derin bir anlaşmazlığın içine düşmüşlerdir.

ÂYETLERİN ÖNCEKİLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah, önceki âyetlerde tevhidi ve delillerini zikredip takvâ sahibi mü'minler için verilecek mükâfat ile âsî kâfirlerin çarptırılacakları azabı açıkladıktan sonra bu âyetlerde de küfrün, nimetin kesilmesine tesir etmediğini göstermek için hem mü'mine hem de kâfire verdiği nimetleri açıkladı. Çünkü Yüce Allah, âlemlerin Rabbidir. O'nun ihsanı iyi, kötü, mü'min, kâfir ayırımı olmaksızın bütün insanlığı içine alır. Daha sonra Yüce Allah, mü'minleri, nimeti verene şükretmeye, Allah'ın mübah kıldığı temiz nimetlerden yemeğe ve haram kıldığı pis şeylerden de kaçınmaya çağırdı.

KELİMELERİN İZAHI

خطوات الشيطان: Hutuvât, hutva kelimesinin çoğuludur. Hutva aslında yürürken iki ayak arasındaki bir adımlık mesafeye denir. İzlerin takibinde, mecâz olarak kullanılır.

السوء : Sû', insanı üzen kötü şey demektir. Söz fiil ve itikad olarak işlenen günaha سوء denilir. Çünkü günah, işleyeni ya hemen veya ahirette üzecektir.

الفحشاء : Fahşâ, büyük ve çirkin günah demektir. Fahşâ günahların en büyüğüdür.

ألفينا : Bulduk demektir. "Kapının önünde O'nun efendisini buldular"[236] ve "Çünkü onlar atalarını dalâlette buldular".[237]

ينعق : Haykırıp çağırıyor demektir. Çoban davara bağırıp onu sevk ve idare ettiğinde: نعق الراعي بغنمه denir. Şâir Ahtal bu kelimeyi şöyle kullanmıştır:

فانعق بضأنك يا جرير فانما منتك نفسك في الخلاء ضلالا

Ey Cerîr! Sen koyunlarına seslen. Çünkü sen yalnız kaldığında nefsin sana sadece sapıklık temenni ettirir.

أهل : İhlal, sesi yükseltmek demektir: İhrama giren kimse telbiye yaparak sesini yükselttiğinde "اهل المحرم" denir. Doğduğu zaman çocuğun ağlamasına da "اهلال الصبي" denir. Müşrikler, hayvan kestiklerinde yüksek sesle Lât ve Uzzâ'nın adını anarlardı. Buna da ihlal denirdi.

اضطر : Mecbur kaldı, yani zaruret onu haramlardan yemeye zorladı demektir.

باغ ولا عاد: Bağı, bağy kökünden, âdî ise udvan kökünden gelmekte olup her ikisi de zulüm ve haddi aşmak manasınadır.

لا يزكيهم : "Onları temizlemez" temizlemek manasına gelen tezkiye mastarındandır. Allah onları temize çıkarmaz, demektir.

شقاق : Şikâk, ihtilâf ve düşmanlık demektir.

ÂYETLERİN TEFSİRİ

168. يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا Bu hitap bütün insanlığa şâmildir, Yani Ey insanlar! Allah'ın, sizin için helâl kıldığı bizatihi temiz, akla ve bedene zarar vermeyen rızıklardan yeyiniz. وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ Şeytanın süsleyip size güzel gösterdiği fuhuş ve günahlardan onun izlerine uyup ardından gitmeyiniz. إِنَّهُ لَكُمْ

236 Yusuf sûresi, 12/25.
237 Saffat sûresi, 37/69.

عَدُوٌّ مُبِينٌ Çünkü, o sizin için büyük bir düşmandır. Onun düşmanlığı akıllı kimselere kapalı kalmayacak kadar açıktır.

169. إِنَّمَا يَأْمُرُكُمْ بِالسُّوءِ وَالْفَحْشَاءِ Şeytan size hayırlı bir şeyi emretmez. O size ancak günahları, kötü şeyleri son derecede çirkin ve rezil şeyleri emreder. وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللهِ مَا لا تَعْلَمُونَ Ve Allah hakkında bilmediklerinizi söylemenizi emreder. Yani Allah'ın size helâl kıldıklarını haram, haram kıldıklarını da helâl sayarak kendiliğinizden helâl ve haram kılıcı hükümler koymak suretiyle Allah'a iftira etmenizi emreder.

170. وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنزَلَ اللهُ Müşriklere Allah'ın Peygambere indirdiği vahye ve Kur'ân'a tâbi olun, cehalet ve sapıklığı bırakın denildiğinde onlar: قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا "Bilakis biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız" derler.

Yüce Allah onlara cevaben buyurur ki: أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلا يَهْتَدُونَ Babaları beyinsiz ve aptal iseler, onları kötülükten koruyacak akılları ve onların yolunu aydınlatacak basiretleri yoksa yine de onlara mı uyacaklar? Buradaki soru inkâr, kınama ve onların körü körüne babalarını taklid etme durumlarına karşı hayret ifade eder.

Sonra Yüce Allah kâfirler için son derecede açık ve kesin misal getirerek şöyle buyurur:

171. وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لا يَسْمَعُ إِلاَّ دُعَاءً وَنِدَاءً Kur'ân'dan ve onun parlak delillerinden faydalanamayan kâfirlerin ve onları hidayete çağıran kimsenin durumu, davara bağırıp onu sevk eden çobanın durumuna ve çobanın söz ve maksadından bir şey anlamaksızın sadece onun ses ve çağrısını işiten davarın durumuna benzer.

İşte bu kâfirler, mer'âdaki hayvan sürüleri gibidir ki senin, kendilerini çağırdığın şeyi anlayıp idrak etmezler. Kur'ân'ı işitirler fakat ona karşı kulaklarını tıkarlar. "Gerçekten onlar hayvanlar gibidir, hatta onlar daha da yoldan sapmışlardır."[238] Bundan dolayı Yüce Allah şöyle buyurur: صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لا يَعْقِلُونَ Onlar sağırdırlar hakkı dinlemezler, dilsizdirler hakkı söylemezler, kördürler onu göremezler. Kendilerine söyleneni anlamazlar. Çünkü onlar sapıklıkta hayvanlar gibidirler, akılları ermez. Bu misalin özeti -Allah daha iyi bilir- şöyledir: Kâfir olanların hali, manasını anlamaksızın, çobanın sözünü işiten hayvanların haline benzer. İbn Abbas'ın sözünün özeti budur.

172. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ Yüce Allah bu âyette mü'minlere hitap etti. Çünkü Rabbanî tevcihlerden faydalananlar onlardır. Mânâ şöyledir: Ey mü'minler! Allah'ın size rızık olarak verdiği helâl, temiz ve lezzetli olan şeylerden yiyiniz. وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِنْ كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ Eğer siz sadece Allah'a ibadet ediyor, ondan

238 Furkân sûresi, 5/44.

başkasına tapmıyorsanız size verdiği sayılamayacak kadar nimetlerine karşı Allah'a şükrediniz.

173. إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنزِيرِ Allah size ancak ölü (leş), kan, domuz eti وَمَا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvanlar gibi pis şeyleri haram kıldı. "Burada Allah'tan başkası adına kesilenden maksat Allah'ın adı değil Lât ve Uzzâ gibi putların adı zikredilerek kesilen hayvanlardır." فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ Kim haram olan şeylerden yemeğe mecbur kalırsa, fesada gitmemek ve ihtiyaç miktarını aşmamak şartıyla bir miktar yemesinde bir günah yoktur. إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ Şüphe yok ki Allah çokça bağışlayan, merhamet edendir. O günahları bağışlar, kullarına merhamet eder, haram olan şeyleri zarûret anında mübah kılması, O'nun rahmetindendir.

174. إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتَابِ وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا Allah'ın indirdiği kitapta yani Tevrat'ta Peygamber (s.a.v.)'in zikredilen vasıflarını gizleyip onu dünya malından az bir karşılıkla değiştiren Yahudiler var ya أُولَٰئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ işte onlar, başka birşey değil, kıyamet gününde karınlarında alevlenecek ateş yerler. Çünkü bu haram malı yemek onları ateşe götürecektir. وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ Kıyamet gününde Allah mü'minlerle konuştuğu gibi onlarla hoşnut bir şekilde konuşmayacak, bilakis kızgın bir şekilde konuşacaktır. Nitekim âyet-i kerîmede "Orada alçaldıkça alçalın! Benimle konuşmayın artık"[239] buyurulmuştur. Allah onları günah kirinden de temizlemez. وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ Onlar için elem verici bir azap vardır. O da Cehennem azabıdır.

İbn Abbas'tan rivâyet edildiğine göre, Yahudilerin ileri gelenleri Peygamber (s.a.v.)'in evsafını gizledikleri zaman bu âyet onlar hakkında nâzil olmuştur.

175. أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِ İşte onlar hidayeti dalâletle, imanı küfürle, mağfireti azapla ve Cenneti Cehennemle değiştirenlerdir. فَمَا أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ Cehennem ateşine karşı ne kadar da sabırlılar! Bu âyet kâfirlerin çeşitli günahlar işlemeye gösterdikleri cürete karşı mü'minleri hayrete düşürür. Sonra Yüce Allah bu ibret verici azabın sebebini şöyle açıklar:

176. ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ نَزَّلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ Bu elem verici azabın sebebi şudur: Yüce Allah hakkı açıklamak üzere kitabı Tevrat'ı indirdi de Yahudiler hakkı gizlediler ve Tevrat'taki, âyetleri tahrif ettiler. وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ Kitabın yorumu ve muhtevasında ihtilafa düşenler elbette haktan ve doğrudan uzak, şiddetli azabı gerektiren derin bir anlaşmazlığa düşmüşlerdir.

---

239 Mü'minun sûresi 23/108.

NÜZÛL SEBEBİ

İbn Abbas'dan rivâyet edildiğine göre bu âyetler Ka'b b. Eşref, Mâlik b. Sayf ve Huvey b. Ahtap gibi Yahudi ileri gelenleri hakkında inmiştir. "Bunlar kendilerine tabi olanlardan hediyeler alarak menfaat sağlıyorlardı. Rasulullah (s.a.v.) gönderilince bu menfaatlerinin kesilmesinden korktular ve Hz. Muhammed (s.a.v.) ve şeriatıyla ilgili emirleri gizlediler: Bunun üzerine: ان الذين يكتمون ما انزل الله من الكتاب ... âyeti indi.[240]

EDEBÎ SANATLAR

1. خطوات الشيطان "Şeytanın izleri" terkibi şeytana uyma ve onun izlerine tabi olmaktan istiâredir. Telhîsu'l-Beyân yazarı şöyle der: Bu ifade şeytanın emirlerine itaatten ve birşey yapmaya davet ettiği sözünü kabul etmekten sakındırma konusunda en beliğ ifadedir.[241]

2. السوء والفحشاء Özel bir ifadenin genel olana atfı kabilindendir. Çünkü kötülük manasına olan السوء kelimesi bütün günahları kapsar. Fahşâ ise günahların en çirkinidir.

3. ومثل الذين كفروا "İnkâr edenlerin durumu" bu cümlede mürsel ve mücmel teşbih vardır. Edat zikredildiği için mürsel, benzetme yönü hafzedildiği için de mücmeldir. Kâfirler, çağıranın sesini işitip sözün manasını ve maksadını anlamayan hayvanlara benzetilmiştir.

4. صم بكم عمى "Sağırlar, dilsizler, körler." Burada, teşbih (benzetme) edatı veya benzetme yönü gizlendiği için, teşbih-i beliğ vardır. Yani onlar hakkı işitmede sağırlar gibi Kur'ân'ın nurundan faydalanmada da körler ve dilsizler gibidirler.

5. ما يأكلون في بطونهم الا النار "Karınlarında sadece ateş yerler" bu cümle ileride olacağı nazar-ı itibara alınarak mecaz-i mürsel olur. Yani onlar ancak kendilerini Cehenneme götürecek haram mal yerler demektir. في بطونهم terkibi ise onların hallerinin çirkinliğini ve âdîliğini ifade eder ve onları Cehennemin kızgın taşlarını yiyen kimseler olarak vasıflandırır. Bu da en korkunç bir işitme ve en şiddetli elem veren şeydir

6. اشتروا الضلالة بالهدى Bu istiâredir. Maksat "imanı küfürle değiştirdiler" demektir. Bu istiârenin izahı sûrenin baş taraflarında geçmiştir.

240 Fahr-i Râzî, s. 11.
241 Telhîsu'l-Beyân, 5/11.

FAYDALI BİLGİLER

1. İbn Abbas şöyle der: Peygamber (s.a.v.) yanında يا أيها الناس كلوا مما في الارض حلالا طيبا âyeti okundu. Sa'd b. Ebî Vakkâs: "Ya Rasulullah! Allah'a dua et de beni, duası kabul olanlardan eylesin" dedi. Rasulullah buyurdu ki Ey Sa'd! Güzel şeyler ye ki, duası kabul olanlardan olasın. Muhammed'in canı kudret elinde olan Allah'a and olsun ki karnına haram lokma sokan kişinin kırk gün duası kabul olunmaz. Her kim ki, haram ve faizle beslenmişse ona ateş daha layıktır.[242]

2. Selefden bazıları şöyle der: Allah'a karşı işlenen günah ve masiyetlerle ilgili adanan her adak şeytanın izlerine uymaktır. Şa'bî şöyle der: Bir adam oğlunu kurban kesmeyi adadı, Mesrûk ona bir koç kesmesi için fetvâ verdi ve böyle bir adak, şeytanın izlerindendir, dedi.[243]

3. İbnu'l-Kayyim İ'lâmu'l-muvakkıîn adlı kitabında "Kâfirlerin hali bağırıp çağırma dışında birşey duymadan haykıran kimsenin haline benzer" meâlindeki âyetini şöyle açıklar: Bu teşbihi teşbih-i mürekkep de yapabiliriz, teşbih-i mufarrak da. Eğer teşbih-i mürekkep kabul edersek, anlamamaları ve faydalanmamaları hususunda kâfirleri koyun sürüsüne benzetmiş oluruz ki çoban onlara bağırır çağırır fakat onlar çobanın sözlerini, sadece haykırıp çağırmaktan ibaret olan mücerret bir ses olarak işitir. Ondan birşey anlamazlar. Eğer bu teşbihi teşbih-i mufarrak kabul edersek, bu takdirde kâfirler, hayvanlar yerinde kabul edilir. Onları hidayete ve doğru yola çağıran kimse de bağırıp çağıran çobana, hidayete çağrılmaları ise manası anlaşılmayan haykırma ve çağrıya benzetilir. Onların mücerret haykırma ve çağırmayı anlamaları ise hayvanların sadece çobanın sesini işitmeleri gibidir. Allah daha iyisini bilir.

242 Bu hadisi Hafız İbn Merdiveyh tahriç etmiştir.
243 Mehâsinü't-te'vil 3/368.

لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ
وَلَٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ
وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَىٰ حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ
وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ
وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا
وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَٰئِكَ
الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿١٧٧﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ
وَالْأُنْثَىٰ بِالْأُنْثَىٰ فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ
وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَٰلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنِ اعْتَدَىٰ
بَعْدَ ذَٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٨﴾ وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِي
الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٧٩﴾ كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ
الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ
بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿١٨٠﴾ فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَمَا سَمِعَهُ
فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٨١﴾
فَمَنْ خَافَ مِنْ مُوصٍ جَنَفًا أَوْ إِثْمًا فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا إِثْمَ
عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٨٢﴾

177. İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz değildir. Asıl iyilik, o kimsenin iyiliğidir ki, Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitaplara, peygamberlere inanır. Yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve kölelere sevdiği maldan harcar, namaz kılar, zekat verir. Andlaşma yaptığı zaman sözlerini yerine getirir. Sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabreder. İşte doğru olanlar, bu vasıfları taşıyanlardır. Müttakîler ancak onlardır!

178. Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre hür, köleye köle, kadına kadın (öldürülür). Ancak her kimin cezası, kardeşi tarafından bir miktar bağışlanırsa, artık sonunda iyiye yönelmesi, öldürülenin velisine güzellikle ödemesi gerekir. Bu, Rabbiniz'den bir hafifletme ve rahmettir. Her kim bundan sonra haddi aşarsa muhakkak onun için elem verici bir azap vardır.

179. Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır. Umulur ki suç işlemekten sakınırsınız.

180. Birinize ölüm geldiği zaman, eğer bir hayır mal bırakacaksa anaya, babaya, yakınlara uygun bir biçimde vasiyet etmek Allah'tan korkanlar üzerine bir borçtur.

181. Her kim bunu işittikten ve kabullendikten sonra vasiyeti değiştirirse, günahı onu değiştirenleredir. Şüphesiz Allah işitir ve bilir.

182. Her kim, vasiyet edenin haksızlığa yahut günaha meyletmesinden endişe eder de (alâkalıların) aralarını bulursa kendisine günah yoktur. Şüphesiz Allah çok bağışlayan, hem de merhamet edendir:

ÂYETLERİN ÖNCEKİ ÂYETLERLE MÜNÂSEBETİ

Buradan itibaren bu mübarek sûrenin yaklaşık olarak ikinci yarısı başlamaktadır. Sûrenin geçen yarısı dinin esasları ve İsrailoğulları'nın çirkinlikleriyle ilgiliydi. Bu yarısı ise genellikle dinî-hukukî hükümlerle ilgilidir. Bu âyetlerin öncekilerle ilgisi şöyledir: Yüce Allah geçen âyetlerde Ehl-i Kitabın dinleri hususunda büyük bir ihtilafa düştüklerini bu yüzden de asla anlaşamadıklarını açıkladı. Bu anlaşmazlıklardan biri de kıble meselesidir. Çünkü Ehli kitap bu konuya çok eğildi ve müslümanların Kâbe'ye yönelerek namaz kılmalarını kabul etmediler. Yahudi ve Hıristiyan gruplardan herbiri hidayetin kendi kıblelerine yönelmekte olduğunu iddia ediyorlardı. Yüce Allah bu âyetlerde bunların iddialarını reddederek gerçek ibadetin ve iyi amelin insanın doğuya veya batıya yönelmesinde değil, sadık ve derin bir imanla Allah'a itaat ve onun emirlerine sarılmakta olduğunu açıkladı.

KELİMELERİN İZAHI

البر : Birr, iyilik manasına olup bütün itaat ve hayırlı amelleri kapsayan bir isimdir.

الرقاب : Aslında boyun manasına olan Rakabe kelimesinin çoğuludur. Ayrı (göz) kelimesi casus yerinde kullanıldığı gibi bu kelime de beden yerinde kullanılır. Âyetteki maksat, esirler ve köleler demektir.

البأساء : Be'sâ fakirlik demektir.

الضراء : Darra', hastalık ve ağrı manasınadır.

البأس : Be's lügatte şiddet manasına olup burada savaş manasınadır.

كتب : Farz kılındı manasınadır.

القصاص: Kısas, izi takip etme manasına gelen kass kelimesinden türemiştir. Buradaki manası öldürme veya yaralamalarda misliyle cezalandırmaktır. "Annesi Musa'nın ablasına onun izini takip et dedi"[244] meâlindeki âyette de izlemek manasında kullanılmaktadır.

القتلي : Katîl kelimesinin çoğuludur. "Öldürülenler" demektir. Müzekker ve müennes için kullanılır. رجل قتيل "Öldürülmüş adam" denildiği gibi امرأة قتيل "öldürülmüş kadın"da denir.

الألباب : Elbab, Lübb'ün çoğulu olup akıllar demektir. Hurma ağacının özü ve hâlisi manasına olan "لب النخلة"den alınmıştır.

اثما : İsm, günah demektir.

جنفا : Cenef, hata ederek haktan ayrılmak demektir.

NÜZÛL SEBEBİ

Katade'den şöyle rivâyet edilmiştir: Câhiliyye devri insanlarında zulüm ve şeytana itaat hüküm sürüyordu. Onlardan, güçlü olan bir" kabilenin kölesini başka bir kabilenin kölesi öldürdüğünde, "buna karşılık kesinlikle hür bir adamdan başkasını öldürmeyi kabul etmeyiz" derlerdi. Diğer kabilelerden bir kadın bunlardan bir kadını öldürdüğünde de "bunun yerine bir erkekten başkasını öldürmeyi kabul etmeyiz" derlerdi. Yüce Allah, bu haksızlığı ortadan kaldırmak için "Hüre hür, köleye köle, kadına kadın öldürülür" meâlindeki âyeti indirdi.[245]

ÂYETLERİN TEFSİRİ

177. لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ Hayırlı iş ve amel-i salih, sadece insanın namaz kılarken doğuya veya batıya yönelmesinde değildir. وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ وَالْمَلائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ Lâkin gerçek hayır Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitaplara ve peygamberlere inananların imanıdır. وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي

244 Kasas sûresi, 28/11.
245 Suyûtî, ed-Dürru'l-mensûr 1/173.

الْقُرْبَى ve kişinin sevdiği malından yakınlarına vermesidir. Çünkü onlar yardıma daha layıktır. وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ Yine babalarını yitirmiş yetimlere, malı olmayan yoksullara, malından mülkünden uzakta kalmış ihtiyaç içindeki yolculara وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ İhtiyaçlarını gidermek için yardım isteyen dilencilere yardım etmesi, fidyelerini vererek köle ve esirleri hürriyetine kavuşturmasıdır. وَأَقَامَ الصَّلاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ Yine iyilik kişinin, İslâm'ın en mühim esaslarından olan namazı dosdoğru kılması ve zekatı vermesidir. وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ Söz verdiklerinde sözlerini yerine getirip vaatlerinden dönmeyenlerin davranışı ile, fakirlik, hastalık ve savaş zamanlarında şiddet ve sıkıntılara ve Allah yolunda savaşa katlananların sabrıdır. Bunlar övgüye layık kimselerdir. أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ İşte bu vasıfları taşıyanlar gerçekten iman edenler ve takvâda kemâle erenlerdir. Bu âyette iyiler övülmekte, ulaşacakları huzur ve güzel hayırlara işaret edilmektedir.

178. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالأُنثَى بِالأُنثَى Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Yani zulüm ve düşmanlık etmeksizin eşit bir şekilde muamele ederek maktülün katiline kısas uygulamanız farz kılındı. Ancak kısası sadece suçluya uygulayınız. Hür bir erkek, hür bir erkeği öldürürse öldürülene karşılık siz de katili öldürün. Köle köleyi öldürürse siz de katil köleyi öldürün. Kadınlar için de durum aynıdır. Bir kadın başka bir kadını öldürürse siz de ona kısas uygulayın. Kısası misliyle uygulayınız. Suçludan başkasını öldürerek haddi aşmayınız. Zira suçludan başkasını cezalandırmak kısas değil bilakis zulüm ve haddi aşmadır. فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ Kime öldürülen kardeşinin kanından birşey bağışlanırsa yani öldürülenin velisi diyet almaya razı olur da kısası düşürürse, diyeti, şiddet kullanmadan ve kan dökmeksizin iyilikle katilden istemelidir. Katilin de diyeti geciktirmeden ve eksiksiz olarak maktulün velisine ödemesi gerekir. ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ Katilin affedilip de kısas yerine diyetin alınmasını meşru kılması sizin için Rabbiniz'den bir hafifletme ve bir rahmettir. Diyetin meşru kılınmasında katil için kolaylık ve hafiflik, maktulün velileri için de fayda vardır. İslâm, öldürme fiilinin cezasında adaletle rahmeti bir araya toplamıştır. Maktülün velileri istedikleri takdirde kısas onlara bir hak olarak verilmiştir. Bu adalettir. Kısastan vazgeçtiklerinde de diyet almaları meşru kılınmıştır. Bu da rahmettir. فَمَنِ اعْتَدَى بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ Kim diyeti kabul ettikten sonra katile zulüm ederse ahirette onun için elim bir azap vardır.

179. وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَاأُولِي الأَلْبَابِ Ey akıl sahipleri! Meşru kıldığım kısasta sizin için hayat vardır. Hem de ne hayat! Çünkü bir kimse başkasını öldürdüğünde kendisinin de öldürüleceğini bilirse bu işten geri çekilir, öldürmekten vazgeçer.

Böylece hem kendi hayatını, hem de öldürmek istediği şahsın hayatını korumuş olur. İşte insanların kanları ve hayatları bununla korunur. لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ Umulur ki Allah'ın yasakladığı şeylerden sakınır ve günahlardan kaçınırsınız.

180. كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ Birinize ölüm geldiği vakit, bir hayır ve birçok mal bırakacaksa anaya, babaya ve yakınlara adaletli bir şekilde yani malın üçte birini aşmamak ve zengin akrabaları için vasiyet edip de fakirleri bırakmamak üzere vasiyet etmesi onun üzerine farz kılındı, حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ Bu vasiyet Allah'tan korkanlar üzerine bir borçtur. Miras âyeti inmeden önce bu hüküm farz idi. Sonra miras âyeti ile kaldırıldı.

181. فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَمَا سَمِعَهُ Vâsî veya şâhten her kim işitip öğrendikten sonra bu vasiyeti değiştirirse فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ bunun günahı değiştirenleredir. Çünkü onlar hıyanet etmiş ve dinin hükmüne aykırı davranmışlardır. إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ Şüphesiz Allah her şeyi işitir ve bilir. Bu âyette vasiyeti değiştirenlere şiddetli bir tehdit vardır.

182. فَمَنْ خَافَ مِنْ مُوصٍ جَنَفًا أَوْ إِثْمًا Her kim de vasiyet edenin hata ederek veya kasten günah işleyerek haktan ayrıldığını anlarsa veya öyle sanır da فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ vasiyet edenle vasiyet edilen kişinin arasını bulursa bu değiştirmeden dolayı ona bir günah yoktur. إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ Şüphesiz Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir. Islah ve düzeltmek maksadıyla arabuluculuk eden kimseler için Allah'ın rahmet ve mağfireti geniştir.

EDEBÎSANATLAR

1. ولكن البر من آمن Cümlesinde mübâlağa yoluyla iyilik, iman edenin kendisi sayılmıştır. Bu tür ifade edebiyatçıların sözlerinde bilinmektedir. Onlar şöyle der: Cömertlik Hâtim'dir. Şiir de Züheyr'dir: Yani cömertlik Hâtim'in cömertliğidir. Şiir de Züheyr'in şiiridir. Sîbeveyh de bu âyeti böyle açıklamıştır. Zira o kitabında şöyle der: Yüce Allah ولكن البر من آمن buyurdu. Ancak bunun takdiri ولكن البر بر من آمن şeklindedir.[246] Bunun benzeri şöyledir: ليس الكرم ان تبذل درهما ولكن الكرم بذل الآلاف Cömertlik bir dirhem harcaman değildir. Fakat cömertlik binleri harcamaktır. Burada ولكن الكريم من يبذل الآلاف fakat cömert binleri harcıyandır demek münasip değildir.

2. وفي الرقاب Burada hazifle icaz vardır. Takdiri وفي فك الرقاب şeklindedir. Esirlerin fidyesini vermek manasınadır. Rıkab lafzında mecaz-i mürsel vardır. Çünkü Rakaba

246 Ebû Hayyân, el Bahru'l-muhît, 2/3.

(boyun) kelimesi söylenmiş kişinin kendisi kasdedilmiştir. Bu mecâz zikri cüz irade-i kül kabilindendir.

3. والصابرين Aslında bu kelimenin والموفون kelimesi gibi merfû yani الصابرون şeklinde okunması gereklidir. Ancak burada ihtisas üzere nasb okunmuştur. وأخص بالذكر الصابرين takdirindedir. Özellikle savaşta sabredenleri zikrederim, manasınadır. Bu üslup edebiyatçılar arasında bilinir. Övmek veya yermek için bir takım sıfat'lar zikredilir de i'râb bakımından farklılık gösterirlerse buna tefennun (sanat çeşitlemesi) denir. Buna kat' (kesme) denir. Çünkü alışılagelmiş şeyi değiştirmek o şeyin fazla önemli olduğunu ve onu dinlemeye teşvik edildiğini gösterir.

4. اولئك الذين صدقوا Bu cümlede haber fiil-i mâzî olarak gelmiştir. Bu, tahkik ifade etmek ve sadakatın onlardan vâki ve mevcut olduğunu ifade etmek içindir. İkinci haber ise اولئك هم المتقون şeklinde isim cümlesi olarak gelmiştir. Bu da takvâ sıfatının mü'minlerde sabit olduğunu zaman zaman meydana gelen bir olay değil mü'minlerin karakter ve seciyeleri olduğunu göstermek ayrıca fasılaya riâyet etmek içindir.

5. حقا على المتقين Burada müttakilerin zikri teşvik ve tahrîk içindir.

6. اداء ، اتباع kelimeleri ile العبد ، الحر kelimeleri arasında tıbâk sanatı vardır.

FAYDALI BİLGİLER

1. فمن عفى له من اخيه شئ "Kime, öldürdüğü kardeşinin kanından bir şey bağışlanırsa" âyetinde, kardeşliğin zikredilmesi bağışlamaya sebep olan bir şefkat ifadesidir. Yüce Allah, din kardeşliğini ve insaniyeti hatırlatmak için, kâtili maktülün velisine kardeş kıldı ki, bunların birbirlerine karşı şefkatlerini tahrik etsin de, aralarında bağışlama, iyiliğe uyma ve güzellikle eda etme meydana gelsin:

2. İsrailoğulları'nda kısas vardı, fakat diyet yoktu. Hıristiyanlarda ise diyet vardı, kısas yoktu. Yüce Allah, Muhammed (s.a.v.) ümmetine lütufta bulunup onları kısas, diyet ve affetme hususunda serbest bıraktı. İşte bu, peygamberlerin efendisi Hz. Muhammed (s.a.v.)'in getirdiği Şerîat-ı ğarrâ'nın kolaylıklarındandır.

3. Edebiyatçılar, ولكم في القصاص حياة âyetinde, belâgatın en yüksek derecesinin bulunduğunda ittifak ederler. Bu manada Araplardan şöyle bir atasözü nakledilmiştir. القتل انفى للقتل "Öldürmeyi en iyi önleyen şey katili öldürmektir". Ancak bu hikmetli sözün Kur'ân'da ifade ediliş şekli, edebî bakımdan diğerinden üstündür. Eğer sen Kur'ân'ın belâgatının ve mertebesinin yüksekliğinin, edebiyatçıların söylediği sözlerin mertebesinden daha üstün olduğunu anlamak istersen, her iki söze de bir bak. O zaman, hâlikın sözü ile mahlukun sözü arasındaki farkı görmeni sağlayacak icaz esintilerini göreceksin: a) Kur'ânî hikmete gelince o, ceza olarak misli misline öldürmekten ibaret olan kısası hayat sebebi kılmış, Arap atasözü ise öldürmeyi hayat sebebi kılmıştır. Halbuki bazen zulmen öldürme olabilir.

Bu takdirde öldürmek, yaşamaya değil yok olmaya sebep olur. Buna göre Arap atasözünü şöyle tashih edebiliriz: القتل قصاصا انفى للقتل ظلما Zulm ile öldürmeyi en iyi önleyen şey, kısas ile öldürmektir." b) Âyette lafzî tekrar yoktur. Atasözünde ise "katl" lafzı tekrar edilmiştir. Bu tekrar Arap atasözüne ifade ağırlığı getirmiştir. Bu ağırlık âyette yoktur. c) İki söz arasındaki ince farklardan biri de şudur: Âyet, kısası hayat için sebep kıldığı halde, atasözü öldürmeyi, katli önlemeye sebep kılmıştır. Katli önlemek ise, her zaman hayat sebebi olamaz. Âlimler, Kur'ân'ın bu âyeti ile Arap atasözü arasında yirmi yönden fark saymışlardır. Süyutî bu farkları İtkân'ında anlatmıştır. Oraya bakarsan tatmin olacağın bilgiyi bulursun.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ
عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ
لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٨٣﴾ أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ
مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ
يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ
خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ
﴿١٨٤﴾ شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى
لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ فَمَنْ شَهِدَ
مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى
سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا
يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى
مَا هَدَاكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٨٥﴾ وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي
عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ
فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ ﴿١٨٦﴾
أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ
لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ
فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالْآنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا
مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ
الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتِمُّوا الصِّيَامَ
إِلَى اللَّيْلِ وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ
تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرَبُوهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ
لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٨٧﴾

183. Ey iman edenler! Oruç sizden önce gelip - geçmiş ümmetlere farz kılındığı gibi size de farz kılındı. Umulur ki korunursunuz.

184. Sayılı günlerde olmak üzere (oruç size farz kılındı). Sizden her kim hasta yahut yolcu olursa diğer günlerde kaza eder. Oruç tutmağa güçleri yetmeyenlere bir fakir doyumu kadar fidye gerekir. Bununla beraber kim gönüllü olarak hayır yaparsa, bu kendisi için daha iyidir. Eğer bilirseniz oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.

185. Ramazan ayı, insanlara yol gösterici, doğrunun ve doğruyu eğriden ayırmanın açık delilleri olarak Kur'ân'ın indirildiği aydır. Öyle ise sizden Ramazan ayını idrak edenler onda oruç tutsun. Kim o anda hasta veya yolcu olursa başka günlerde kaza etsin. Allah sizin için kolaylık ister, zorluk istemez. Bütün bunlar, sayıyı tamamlamanız ve size doğru yolu göstermesine karşılık Allah'ı ta'zim etmeniz, şükretmeniz içindir.

186. Kullarım sana, beni sorarlarsa ben çok yakınım. Bana dua ettiği vakit dua edenin dileğine karşılık veririm. O halde benim davetime uysunlar ve bana inansınlar ki doğru yolu bulalar.

187. Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı. Onlar sizin için birer elbise, siz de onlar için birer elbisesiniz. Allah sizin kendinize kötülük ettiğinizi bildi ve tevbenizi kabul edip sizi bağışladı. Artık onlara yaklaşın ve Allah'ın sizin için takdir ettiklerini isteyin. Sabahın beyaz ipliği (aydınlığı), siyah ipliğinden (karanlığından) ayırt edilinceye kadar yeyin, için, sonra akşama kadar orucu tamamlayın. Mescidlerde ibadete çekilmiş olduğunuz zamanlarda kadınlara yaklaşmayın. Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Sakın bu sınırlara yaklaşmayın. İşte böylece Allah âyetlerini insanlara açıklar. Umulur ki korunurlar.

BU ÂYETLERİN ÖNCEKİLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah geçen âyetlerde kısas ile ana, baba ve akrabalara yapılan vasiyet hükmünü anlattıktan sonra bu âyetlerde de, oruç hükümlerini geniş bir şekilde açıkladı. Zira bu mübarek sûrenin bu bölümü, fıkhî hükümleri ele almaktadır. Oruç da İslâm'ın önemli esaslarından biri olduğu için Yüce Allah kullarını yüce makamlara ve takvâ sahibi iyi kimselerin yükseldiği mevkilere hazırlamak için bu âyetler de orucu anlattı.

KELİMELERİN İZAHI

صيام : Sıyam, lügatte, bir şeyden kendini tutmaktır. Ebû Ubeyde der ki, Yemekten, konuşmaktan veya yürümekten kendini tutan herkes sâimdir. Şâir bu kelimeyi şöyle kullanmıştır:

خيل صيام وخيل غير صائمة تحت العجاج وأخرى تعلك اللجما

Bir grup atlar, serbest, toz duman içinde hareket halindedir. Diğer grup ise tutulup bağlanmış, gemleri gevelemektedirler. Istılâhta sıyam kelimesi, kişinin niyetle birlikte gündüzün yemekten, içmekten ve cinsî münasebetten kendini tutmasıdır.

يطيقونه : Güçlük ve meşakkatle oruç tutuyorlar demektir. Rağıb şöyle der: "Tâkat, insanın güçlükle yapabildiği şeyin miktarıdır. Bir şeyi kuşatan halkaya benzetilmiştir.[247]

فدية : Fidye, insanın kendini kurtarmak için verdiği mal ve benzeri şeylerdir.

شهر : Şehr, açığa çıkma manasında olan iştihar mastarından olup Türkçe'deki karşılığı "ay" dır.

رمضان : Ramazan, şiddetli sıcaklık manasına olan "Ramd" kökündendir. Güneşin ısısının şiddetine, Ramda denilir. Ramazan, günahları yaktığı için bu ismi almıştır.

الرفث : Refes, cimâ ve sebepleri demektir. Bu kelime aslında çirkin söz manasınadır. Daha sonra cimâdan kinaye olarak kullanılmıştır. Şâir de bu kelimeyi çirkin söz manasına kullanmıştır:

ويرين من أنس الحديث زوانيا وبهن عن رفث الرجال نفار

O kadınlar aşk sözleri duyduklarında zinâkar görülürler. Erkeklerin çirkin sözlerinden ise nefret duyarlar.

تختانون : "Hıyanet ediyorsunuz" demektir. Lisânu'l-Arap yazarı bu kelimeyi şöyle açıklar: Bu kelime sülâsiden hâne, iftiâl babından ihtâne vezninde kullanılır. Mimli mastar olan mehânet mastarı da hıyanet kökündendir. Hıyanet ise emanetin zıddıdır. Birisine kılıcın ne olduğu soruldu da اخوك وان خانك "Sana hıyanet etse de kardeşindir" diye cevap verdi.

عاكفون : Lügatte i'tikaf, bir yerde durmak ve ayrılmamak demektir. Istılâhta ise, ibadet maksadıyle mescitte durmak manasınadır.

حدود الله: Hadd lügatte, men etmek demektir: Bu kelime aslında, birbirine karşı olan iki şey arasındaki engel manasınadır. Hak ile batılı birbirinden ayırdığı için hükümlere "hudûd" ismi verilmiştir.

247 Müfredâtu'l-Kur'ân, s. 312.

NÜZÛL SEBEBİ

Rivâyet edildiğine göre bedevî Araplardan bir grup Rasulallah (s.a.v.)'a dediler ki: Ya Muhammed! Rabbimiz bize yakınsa O'na alçak sesle, yok eğer uzaksa yüksek sesle dua edelim". Bunun üzerine ... واذا سألك عبادي عني فاني قريب âyeti nâzil oldu.

ÂYETLERİN TEFSİRİ

183. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ Ey iman edenler! Ramazan orucu sizden önceki milletlere farz kılındığı gibi sizin üzerinize de farz kılındı ki, Allah'ın emirlerini uygulayanlar, yasaklarından da sakınanlardan olasınız. Yüce Allah bu âyette mü'minlerin itaat duygularını harekete geçirmek ve onlardaki iman ateşini tutuşturmak için "Ey mü'minler!" diye hitap etti.

184. أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ Oruç günleri az ve sayılı günlerdir. Yükünüzü hafifletmek ve size merhamet etmek için, devamlı oruç tutmak size farz kılınmadı. فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ Sizden kimin bir hastalığı olur veya yolcu olur da orucunu bozarsa, Ramazanın dışındaki günlerde oruç tutamadığı günlerin sayısınca kaza etmesi gerekir. وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ İhtiyarlık veya zayıflıktan dolayı orucunu güçlükle tutabilenler oruçlarını bozarlarsa, her gün için, bir fakir doyumu kadar fidye vermesi gerekir: فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ Kim fidye hakkında zikredilen miktardan fazla olarak birşey verirse, bu kendisi için daha hayırlıdır. وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنتُمْ تَعْلَمُونَ Eğer bilirseniz, orucu bozup fidye vermektense onu tutmak sizin için daha hayırlı olur. Oruçtaki ecir ve fazileti bilseniz böyle yaparsınız.

185. Yüce Allah daha sonra orucun vaktini açıklayarak şöyle buyurur: شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ Ey mü'minler! Orucu, size farz kıldığım o sayılı günler Ramazan ayından ibarettir. İnsanlar için bir hidayet vesilesi olan Kur'ân, bu ayda inmeye başlamıştır. Onda hak ile batılı birbirinden ayıran açık âyetler vardır. O insanları irşâd eder, karşı çıkanları da aciz bırakır: فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ Sizden kim bu aya ulaşırsa, oruç tutsun. Her kim hasta olur veya sefere çıkar da orucunu bozarsa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde oruç tutması gerekir. فمن شهد منكم الشهر فليصمه "Sizden kim o aya ulaşırsa oruç tutsun" ifadesi umumî olması sebebiyle hasta ve yolcularla ilgili önceki hükmü neshettiği zannını vermemesi için âyetin bu bölümü tekrar edilmiştir. يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ Allah bu ruhsatı vermekle size kolaylık murat eder, güçlük murat etmez. وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدَاكُمْ Allah, tutamadığınızı, kaza ederek Ramazan günlerinin sayısını tamamlamanızı size dinin

alâmetleri olan doğru yolu gösterdiği için O'na tazim etmenizi, وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ O'nun lütuf ve ihsanına karşı şükretmenizi ister.

Daha sonra Yüce Allah, kullarına, dualarına icabet edecek ve ihtiyaç sahibi olanların ihtiyacını karşılayacak kadar yakın olduğunu açıklayarak şöyle buyurur:

186. وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ Kullarım sana beni sorarlarsa, ben yakınım, onlarla beraberim, dualarını işitir, yakarmalarını görür ve hallerini bilirim. "Biz ona şah damarından daha yakınız"[248] أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ Bana iman ve kalp huzuru ile dua edenin duasını kabul ederim. فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ O halde kullarım da benim davetime uysunlar ve bana inansınlar ki, doğru yolu bulsunlar. Yani madem ki, ben sizin Rabbinizim ve size muhtaç değilim, buna rağmen duanızı kabul ediyorum. Öyleyse siz de bana iman edip itaat ederek davetime icabet ediniz ve imanda sebat ediniz ki, doğru yolu bulan bahtiyar kimselerden olasınız. Yüce Allah, kendisinin yakınlığını ve duayı kabul edeceğini bildiren âyetleri zikrettikten sonra, orucun hükümlerini tamamlayan âyetleri açıklamaya başlar:

187. أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ Ey oruçlular! Oruç gecelerinde kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı. هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ Onlar sizin için birer elbise, siz de onlar için birer elbisesiniz. İbn Abbas (r.a.) bu âyeti: "Onlar sizin için bir sükûnet, siz de onlar için bir sükûnet sebebisiniz" şeklinde tefsir etmiştir. عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ Allah sizin oruç gecelerinde kadınlarınızla cimâ sebebiyle kendinize hıyanet ettiğinizi bildi. İslâm'ın başlangıcında oruç gecelerinde de cimâ etmek haramdı. Bu hüküm sonra neshedildi. Buhârî, Berâ (r.a.)'nın şöyle dediğini rivâyet eder: Ramazan orucu farz kılındığında mü'minler, bütün Ramazan boyu hanımlarına yaklaşmıyorlardı. Fakat bazı erkekler kendilerine hıyanet ederek emre riâyet etmiyorlardı. Bunun üzerine Yüce Allah علم الله انكم كنتم تختانون انفسكم "Allah sizin kendinize kötülük ettiğinizi bildi de" âyetini indirdi. فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ Allah tevbenizi kabul etti; hüküm kaldırılmadan önce yaptıklarınızı da affetti. فَالْآنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ Şimdi onlara yaklaşıp oruç gecelerinde onlarla cimâ edin ve bu cimâdan çocuk talep edin, sırf şehevî tatmine ulaşmak için onlara yaklaşmayınız. وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ Sabahın beyaz ipliği siyah ipliğinden ayırt edilinceye kadar, yani tanyeri ağarıncaya kadar yeyin, için. ثُمَّ أَتِمُّوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ Sonra, geceye kadar orucu tamamlayın. Yani güneş batıncaya kadar yeme içme ve cimâdan kendinizi tutun. وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ Siz mescitlerde itikafta olduğunuz müddetce, gece veya gündüz onlara

248. Kâf sûresi 50/16.

yaklaşmayın. تِلْكَ حُدُودُ اللهِ فَلا تَقْرَبُوهَا İşte bunlar Allah'ın emirleri, yasakları ve sizin için koymuş olduğu hükümleridir. Onlara muhalefet etmeyiniz. كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ İşte böylece Allah âyetlerini insanlara açıklar ki, haramlardan sakınsınlar.

EDEBÎ SANATLAR.

1. كما كتب Buradaki benzetme mahiyet bakımından değil farz oluş bakımındandır. Yani oruç sizden önceki ümmetlere de size de farz kılındı demektir. Bu teşbihe "mürsel-mücmel" teşbih denir.

2. فمن كان منكم مريضا او على سفر âyetinde hazif yoluyla icaz vardır. Takdiri şöyledir: من كان مريضا فأفطر أو على سفر فأفطر فعليه قضاء أيام بعدد ما أفطر Yani kim hasta olur veya sefere çıkar da orucunu bozarsa, tutmadığı günlerin sayısı kadar kaza etmesi gerekir.

3. وعلى الذين يطيقونه Celâleyn Tefsiri'nin yazarı, burada "لا"nın hazfedildiğini kabul eder ve لا يطيقونه şeklinde takdir eder. Halbuki burada mâhzuf bir لا 'nın varlığını kabul edecek bir zaruret yoktur. Çünkü âyetin manası, son derece güçlük içerisinde oruç tutabilenler demektir. Bunlar da ihtiyarlar, gebe ve emzikli kadınlar ve benzeri kimselerdir ki, bunlar ancak çok fazla güçlükle oruç tutabilirler. Takat ise, bir şeyi güçlük ve meşakkatle yapmaya kâdir olan kimsenin gücü için verilen bir isimdir.

4. يريد الله بكم اليسر ولا يريد بكم العسر Bu âyette edebî sanatlardan "Tıbâk-ı Selb" vardır.

5. الرفث إلى نسائكم Refes, cinsî temastan kinayedir. "Ulaşmak" manası taşıdığı için إلى harf-i ceri ile geçişli kılınmıştır. Güzel kinayelerdendir. "Eşini sarıp örtünce.."[249] "Kadınlarınız sizin için bir tarladır. Tarlanıza nasıl dilerseniz öyle varın"[250] ve "Şimdi onlara yaklaşın"[251] meâllerindeki âyetlerde de bu güzel kinayeler vardır. İbn Abbas (r.a.): Yüce Allah kerîmdir, halimdir, kinaye yapar"[252] buyurmuştur.

6. هن لباس لكم وانتم لباس لهن Burada güzel bir istiâre vardır. Çünkü eşlerden her biri diğerine sarılıp kucakladığı için, giyineni örten elbiseye benzetilmiştir. Telhîsu'l-Beyân yazarı şöyle der: "Bundan maksat, eşlerin birbirlerine yaklaşmaları, elbiselerin, bedenleri örttüğü gibi birbirlerini örtmeleridir. Libas kelimesi istiâredir.[253]

7. الخيط الابيض من الخيط الاسود Şerif Râdî bu âyeti şöyle açıklar: Bu, güzel bir istiâredir. Maksat, sabahın beyazlığı ve gecenin karanlığıdır. Burada iplikler mecaz olarak

249 Arâf sûresi, 7/189.
250 Bakara sûresi, 2/223.
251 Bakara sûresi, 2/187.
252 Revaiu'l-beyan I/190; Şerif Râdî, Telhîsu'l-Beyân, s. 12.
253 el-Keşşâf I/175.

kullanılmıştır. Sabahın beyazlığı, tanyeri ilk ağardığında hafif bir aydınlık şeklinde olur. Gecenin karanlığı ise yok olup gitme durumunda oldukları ve her ikisi de zayıf oldukları için ipliklere benzetilmişlerdir. Ancak beyazlık gittikçe artar, karanlık ise gittikçe azalır. Zemahşerî bunun teşbih-i beliğ olduğu görüşündedir.

FAYDALI BİLGİLER

1. Hasan el-Basrî'nin şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Yüce Allah, Yahudilere de, Hıristiyanlara da Ramazan orucunu farz kıldı. Fakat Yahudiler bu ayda oruç tutmayı bırakıp senede bir gün oruç tuttular. Bu günün de Firavun'un boğulduğu gün olduğuna inanıyorlardı. Hıristiyanlar'a gelince onlar, Ramazan ayında oruç tutmaya devam ettiler. Ancak bu ay, çok sıcak günlere tesadüf edince[254] oruç zamanını değiştirip, onu sabit bir vakte aldılar. Böyle yaptıkları için de onun süresini on gün arttırdılar. Bir müddet sonra kralları hastalandı ve bu hastalıktan kurtulmak için yedi gün oruç tutmayı adadı. Bu yedi günü de ilave ettiler. Daha sonra başka bir kral geldi. Bu üç günü niçin tutmuyoruz deyip üç gün de o ilave ederek süreyi elli güne çıkardı. İşte, "Allah'ı bırakıp bilginlerini ve rahiplerini Rablar edindiler"[255] meâlindeki âyetten maksat budur.

2. Hafız İbn Kesîr şöyle der: Oruç hükümleri arasında, duaya teşvik eden واذا سألك عبادي عني âyetinin zikredilmesinde, oruç süresi bittikten sonra, hatta her iftar anında dua etmeye bir teşvik vardır. Zira Rasulallah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur. "İftar anında oruçlunun yaptığı dua reddolunmaz. Abdullah b. Ömer (r.a.) iftar anında şöyle dua ederdi: "Ey Allahım! Herşeyi kuşatan rahmetin ile, Senden beni bağışlamanı istiyorum."

3. واذا سألك عبادي عني cümlesinin zâhiri manası, kulların Allah'ı sorduklarını gösterir. Halbuki Zât-ı Bâri'den sorulmaz, ancak O'nun işlerinden sorulur. Bunun cevabında gelen فاني قريب cümlesi, kulların, Allah'ın kendilerine uzaklığı veya yakınlığını sorduklarını göstermektedir. Bu cevapta, diğer âyetlerde gelen sorulara verilen cevaplarda olduğu gibi, قل veya فقل lafızları kullanılmamıştır. Meselâ: ويسألونك عن الجبال فقل ينسفها ربي نسفا Rasulüm, sana dağlar hakkkında sorarlar, de ki: Rabbim onları ufalayıp savuracak"[256] âyetinde cevap فقل ile başlamıştır. Yukarıdaki âyette ise, Yüce Allah kullarına son derece yakın olduğunu, kendisinden bir şey isteyen ihtiyaç sahipleri ile, kendisi arasında herhangi bir vasıta olmaksızın onların işlerine cevap verecek şekilde onlarla beraber olduğunu bildirmek için, cevabı bizzat kendisi vermiştir.

---

254 Oruç ibâdeti, kamerî ay sistemine göre farz kılınmıştır. Kamerî aylar her yıl on gün önce gelmektedir. Dolayısıyla Ramazan ayı yılın her mevsimine rastlamaktadır. Hıristiyanlara yaz sıcaklarında oruç tutmak zor geldiği için orucun zamanını değiştirerek güneş sistemine almışlar ve yılın kısa ve değişmeyen serin günlerinde oruç tutmaya başlamışlardır (Mütercimler).

255 Tevbe sûresi, 9/31.

256 Tâhâ sûresi, 20/105.

4 İbn Teymiyye şöyle der: Yüce Allah Arş'ın üstünde mahlukatını gözetmekte, onları kollamakta ve her türlü hallerini görmektedir. Allah'ın mahlukatına yakın olduğuna inanmak da bu cümledendir. Sahih hadiste şöyle zikredilmiştir. Dua etmekte olduğunuz Yüce Allah, size üzerine bindiğiniz devenizin boynundan daha yakındır", Kitap ve sünnette zikredilen Allah'ın mahlukata yakınlığı ve onlarla beraberliği, O'nun, mahlukatının fevkinde ve üstünde olduğuna dair zikredilen diğer nasslara aykırı değildir. Zira Yüce Allah'ın bir benzeri yoktur.

5. Yüce Allah bize, kadınlar ve cinsiyetle ilgili konulardaki edebi öğretmek için, eşler arasındaki cinsî münasebeti güzel bir tabir ile ifade etti. İşte bundan dolayıdır ki, İbn Abbas (r.a.): Allah (c.c.) Kerîm'dir, Halîm'dir, kinayeli söz söyler" demiştir.[257]

257 Ahmed b. Hanbel 4/402.

وَلَا تَأْكُلُوٓا أَمْوَالَكُم
بَيْنَكُم بِالْبَٰطِلِ وَتُدْلُوا بِهَآ إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا
مِّنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٨﴾ يَسْـَٔلُونَكَ
عَنِ الْأَهِلَّةِ ۖ قُلْ هِىَ مَوَٰقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ ۗ وَلَيْسَ
الْبِرُّ بِأَن تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِن ظُهُورِهَا وَلَٰكِنَّ
الْبِرَّ مَنِ اتَّقَىٰ ۚ وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَٰبِهَا ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ
لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٨٩﴾ وَقَٰتِلُوا فِى سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ
يُقَٰتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوٓا ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿١٩٠﴾
وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُم مِّنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ ۚ وَالْفِتْنَةُ
أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ ۚ وَلَا تُقَٰتِلُوهُمْ عِندَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّىٰ يُقَٰتِلُوكُمْ
فِيهِ ۖ فَإِن قَٰتَلُوكُمْ فَٱقْتُلُوهُمْ ۗ كَذَٰلِكَ جَزَآءُ الْكَٰفِرِينَ ﴿١٩١﴾ فَإِنِ انتَهَوْا
فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٩٢﴾ وَقَٰتِلُوهُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ
الدِّينُ لِلَّهِ ۖ فَإِنِ انتَهَوْا فَلَا عُدْوَٰنَ إِلَّا عَلَى الظَّٰلِمِينَ ﴿١٩٣﴾ الشَّهْرُ الْحَرَامُ
بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَٰتُ قِصَاصٌ ۚ فَمَنِ اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ فَٱعْتَدُوا
عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوٓا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ
﴿١٩٤﴾ وَأَنفِقُوا فِى سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ ۛ وَأَحْسِنُوٓا
إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٩٥﴾

188. Mallarınızı aranızda haksız sebeplerle yemeyin. Kendiniz bile bile, insanların mallarından bir kısmını, haram yollardan yemeniz için o malları hâkimlere vermeyin.

189. Sana, hilâl şeklinde yeni doğan ayları sorarlar. De ki: Onlar insanlar ve özellikle hacc için vakit ölçüleridir. İyi davranış, asla evlere arkalarından gelip girmeniz değildir. Lâkin iyi davranış, korunan kimsenin davranışıdır. Evlere kapılarından girin, Allah'tan korkun, umulur ki kurtuluşa erersiniz.

190. Size karşı savaş açanlara, siz de Allah yolunda savaş açın. Sakın aşırı gitmeyin, çünkü Allah aşırıları sevmez.

191. Onları yakaladığınız yerde öldürün. Sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın. Fitne, adam öldürmekten daha kötüdür. Mescid-i Haram'da onlar sizinle savaşmadıkça, siz de onlarla savaşmayın. Eğer onlar size karşı savaş açarlarsa siz de onları öldürün. İşte kâfirlerin cezası böyledir.

192. Eğer onlar (savaştan) vazgeçerlerse Allah Ğafûr ve Rahîm'dir.

193. Fitne tamamen yok edilinceye ve din de yalnız Allah için oluncaya kadar onlarla savaşın. Şayet vazgeçerlerse zalimlerden başkasına düşmanlık ve saldırı yoktur.

194. Haram ay haram aya karşılıktır. Hürmetler (dokunulmazlıklar) karşılıklıdır. Kim size saldırırsa siz de ona misilleme olacak kadar saldırın. Allah'tan korkun ve bilin ki Allah müttakîlerle beraberdir.

195. Allah yolunda harcayın Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın. Her türlü hareketinizde dürüst davranın. Çünkü Allah dürüstleri sever.

ÂYETLERİN ÖNCEKİ ÂYETLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah önceki âyetlerde oruçla ilgili hükümleri açıklayıp, Ramazan gecelerinde mü'minlerin yeme, içme ve cinsî münasebette bulunmalarının mübah olduğunu beyan ettikten sonra, bu âyetlerde de, haksız yere insanların mallarını yemenin haram olduğunu açıkladı. Zira müslümanın, ne Ramazan geçelerinde, ne de başka bir zaman haram yemesi doğru değildir. Oruçtan bahsederken söz, hilâlin görülmesi konusuna geldi. Bu ise, akla hilâllerin ne olduğu sorusunu getirmektedir. Bu sebeple âyet-i kerîmeler, hilâllerin, insanların oruçları ve Allah'a yaklaşmayı sağlayan diğer ibadetler için vakitleri bildirdiğini açıklıyor.

KELİMELERİN İZAHI

الباطل : Batıl, lügatte, giden ve yok olan demektir: Giden ve yok olan bir şey için بطل الشئ denilir. Terim manası ise, gasp, hırsızlık, kumar ve faiz gibi yollarla elde edilen "haram mal" demektir.

وتدلوا : İdla'nın asıl manası, kovayı kuyuya salmaktır. Daha sonraları, fiil olsun, söz olsun yapılan veya konuşulan her şey için idlâ tabiri kullanıldı. Bir kimse delil getirdiği zaman: "ادلى بحجته" denilir. Burada idlâ'dan maksat, rüşvet olarak hakime mal vermektir.

الاهلة : Ehille, ayın insanlar tarafından görülen ilk hali manasına gelen "hilâl" kelimesinin çoğuludur. Daha sonra kamer olur. Dolunay haline geldiği zaman ise "bedir" denir.

مواقيت : Mevâkît, mikat kelimesinin çoğuludur. Miâd kelimesinin vaat manasına geldiği gibi, mikat da vakit manasına gelir. Bir görüşe göre mikat, vaktin sonudur.

ثقفتموهم: Bir kimse bir şeye karşı üstünlük sağlayarak onu tutup yakaladığı zaman ثقف الشئ denilir. رجل ثقيف demek, "yaşıtlarına hemen galebe çalan kişi" demektir. Şâir şöyle der:

فاما تثقفوني فاقتلوني فمن اثقف فليس إلى خلود

Eğer bana üstün gelirseniz beni öldürün. Ben kime üstün gelirsem artık onu yaşatmam.

التهلكة : Tehlüke, helâk olmak demektir.

NÜZÛL SEBEBİ

Rivâyet olunduğuna göre Sahabeden bazıları şöyle dediler: "Ya Rasulallah! Hilâl niçin bazan ip gibi ince görünüyor, sonra içi dolarak her tarafı aydınlık oluyor, sonra da tekrar ilk haline dönünceye kadar ışığı azalıyor. Güneş gibi bir halde durmuyor?"

Bunun üzerine ... يسألونك عن الاهلة âyeti nazil oldu.[258]

Rivâyete göre, Câhiliyye devrinde Ensâr ihrama girdiği zaman, geri döndüğünde eve kapısından girmez, arka tarafından açtığı bir delikten içeri girer veya bir merdiven bularak onunla evin üstüne çıkar, öyle girerdi. Bunun üzerine وليس البر بان تأتوا البيوت من ظهورها âyeti nâzil oldu.

ÂYETLERİN TEFSİRİ

188. وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ Mallarınızı, aranızda haksız yollarla yemeyin. Yani, bir kısmınız bir kısmınızın mallarını, Allah'ın mübah kılmadığı bir şekilde yemesin. وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ İnsanların mallarından bir kısmını haksız yere almanız için, size yardım etsinler diye, batıl yolda olduğunuz ve haram yediğinizi bile bile hâkimlere rüşvet olarak vermeyin.

189. يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهِلَّةِ Ya Muhammed! Sana, niçin hilal önce ip gibi oluyor, sonra büyüyüp yuvarlaklaşıyor, sonra da tekrar eski haline dönünceye kadar ışığı azalıp inceliyor? diye soruyorlar. قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ Onlara deki: Hilalin bu hallere

258 Fahreddin Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr, V/132 Vahidî, Esbâbü'n-nüzûl s. 28.

girmesi, sizin ibadet vakitlerinizi gösterir. Onlar sizin, oruç, hac ve zekat vakitlerinizi bilmeniz için birer alamettir. وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا İyi davranış, Câhiliyye devrinde yaptığınız gibi, evlere arkalarından girmek değildir. وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اتَّقَى lâkin iyi davranış, takvâ sahibi kişinin Allah'ın haramlarından korunmak suretiyle işlediği ve sizi O'na yaklaştıran salih ameldir. وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا İnsanların normal zamanlarda yaptığı gibi, evlere kapılarından girin. وَاتَّقُوا اللهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ Mesut ve bahtiyar kişiler olabilmeniz ve Allah'ın rızasını elde edebilmeniz için O'ndan korkun.

190. وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ Allah'ın dinini yüceltmek için, sizinle savaşan kâfirlere karşı savaşın. وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ Sakın aşırı gitmeyin, çünkü Allah aşırıları sevmez. Yani onlarla savaşa önce siz başlamayın. Zira Allah zulmedenleri ve aşırı gidenleri sevmez. Bu hüküm, İslâm'a davetin başladığı yıllarda idi. Daha sonra "Siz de müşriklere karşı topyekün savaşın!"[259] meâlindeki âyetle kaldırıldı. Bir görüşe göre, bu hüküm, kendisinden sonra gelen şu âyetin hükmüyle kaldırıldı:

191. وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ Onları nerede bulursanız öldürün, yani ister Harem'in dahilinde isterse Hill'de olsun, onları yakaladığınız yerde öldürün. وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ Onlar nasıl sizi Mekke'den çıkarmışlarsa, siz de onları vatanlarından çıkarıp kovun. وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ Mü'mini dininden çevirmek, onu öldürmekten daha kötüdür, veya kâfirlerin küfrü, sizin onları Harem dahilinde öldürmenizden daha kötü bir iştir. Onlar, Harem dahilinde savaşı büyük bir günah sayıyorlarsa, bilsinler ki onların küfrü daha büyüktür. وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ Onlar Mescid-i Haram'da size karşı savaşı başlatmadıkça, siz onlara karşı savaşa başlamayın. فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ Eğer savaşı onlar başlatırsa, o zaman siz de onları öldürün. Çünkü oranın hürmetini onlar bozmuş olurlar. Kötülüğü başlatan daha zalimdir. كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ İşte, Allah'ı inkâr eden her kâfir hakkında verilecek hüküm budur.

192. فَإِنِ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ Eğer onlar şirkten vazgeçer ve İslâm'a girerlerse, onları bırakın. Zira Allah, tevbe edip kendisine sığınan herkese mağfiret ve merhamet eder.

193-194. وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ Kâfirlerle, onların güçlerini kırıncaya, yeryüzünde şirkten eser kalmayıncaya ve Allah'ın dini diğer bütün dinlere üstün ve galip gelinceye kadar savaşın. فَإِنِ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ Eğer sizlerle savaşmaktan veya şirkten vazgeçerlerse, siz de onlarla savaşmayı bırakın. Kim, onlar savaşı bıraktıktan sonra savaşmaya devam ederse zulmetmiş olur. Zalimlerden başkasına düşmanlık ve saldırı yoktur.

259 Tevbe sûresi, 9/36.

Sonra Yüce Allah, müşriklerin düşmanlık ve saldırılarını def etmek için, haram aylarda müslümanların onlarla savaşmalarının mübah kılındığını açıkladı ve şöyle buyurdu: الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ Haram ay, haram aya; hürmetler hürmetlere kısastır. Yani onlar haram ayda sizinle savaşırlarsa, siz de bu ayda onlarla savaşın. Onlar ayın hürmetini ihlal edip sizin kanınızı akıtmayı helal sayarlarsa siz de onlara aynı şeyi yapın.[260] فَمَنْ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ Kim size saldırırsa, siz de ona, misliyle saldırır. Kendinizi, haddi aşmaktan alıkoyun. Siz Mescid-i Haram dahilinde veya haram ayda savaş açana, misliyle karşılık vererek cezalandırın, haddi aşmayın. وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ Allah'tan korkun. Bütün iş ve davranışlarınızda Allah'ın emrini göz önünde bulundurun. Bilin ki O, dünya ve ahirette yardım ve desteğiyle, daima takvâ sahipleriyle beraberdir.

195. وَأَنفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ Cihad için ve Allah'a yaklaşmayı sağlayan diğer ameller için harcayın, harcarken cimri davranmayın. Eğer Allah yolunda harcamaz ve cimrilik yaparsanız belâya uğrar ve düşmana mağlup olursunuz. Bazılarına göre bu âyetin manası şöyledir: Mallarınız ve çoluk çocuklarınız ile meşgul olarak, Allah yolunda cihadı terketmeyin, yoksa helâk olursunuz. وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ Bütün amellerinizde, Allah'ı görüyormuşsunuz gibi hareket edin ki, Allah sizi sevsin ve kendisine yakın olan dostları arasına sizi de katsın.

EDEBÎ SANATLAR

1. يسألونك عن الاهلة قل هي مواقيت للناس والحج Âyetinde, tariz nevilerinden olan ve üslub-u hakîm adı verilen edebî sanat vardır. Müşrikler Rasulallah (s.a.v.)'a yeni doğan ayın niçin küçük olduğunu, daha sonra ışığı artarak niçin dolunay haline geldiğini soruyorlar, Yüce Allah ise onlan, hilâllerin bu şekilde olmasındaki hikmeti beyana sevkediyor. Demek istiyor ki: "Sizin için faydalı olan ayın ilk günlerinden itibaren ışığının artıp, sonuna doğru yine azalmasının sebebini sormanızı değil" hilallerin yaratılışındaki hikmeti sormanızdır. İşte edebiyatçılar bu sanata "üslub-u hakîm" derler.

2. الشهر الحرام بالشهر الحرام Bu cümlede, hazif yoluyla icaz vardır. Takdiri şöyledir: هتك حرمة الشهر الحرام تقابل بهتك حرمة الشهر الحرام Haram ayın hürmetini ihlal etmek, karşılık olarak aynı ayın hürmetini ihlal etmeyi gerektirir. Bu sanata "hazif -yoluyla icaz" ismi verilir.

3. فمن اعتدي عليكم فاعتدوا عليه cümlesinde Müşâkele sanatı vardır. Müşâkele,

260 Bazıları bu âyeti şöyle tefsir ederler: Mekke'ye girdiğiniz haram ay, Hudeybiye yılında oraya girmekten men edildiğiniz haram aya karşılıktır. Kâfirler, Nebî (a.s.)'yi Hudeybiye yılının Zilkâde ayında Mekke'ye girmekten alıkoymuşlardı.

lafızların aynı, manalarının farklı olmasıdır. Bu cümlede haddi aşmanın karşılığı da haddi aşmak, diye isimlendirilmiştir. Nitekim وجزاء سيئة سيئة مثلها Bir kötülüğün cezası, ona denk bir kötülüktür[261] âyetinde de aynı sanat vardır. Zeccâc der ki: Araplar, kendilerine zulmeden bir kimseye aynıyle karşılık verdikleri zaman, ظلمني فلان فظلمته derler.

FAYDALI BİLGİLER

1. Kur'ân-ı Kerîm'de kıtâl veya cihad lafızları, daima "fî sebilillah" kelimesiyle beraber zikredilmektedir. Bu, kıtâlden maksadın çok yüce ve şerefli bir gaye olduğunu gösterir ki, bu gaye de "Allah'ın dinini yüceltmek"tir. Yoksa, hükümranlık, ganimet elde etmek, yeryüzünü istilâ veya benzeri herhangi bir basit gaye değildir.

2. Kur'ân'da يسألونك gibi, sual sîgasıyla gelen her soruya, fâ harfi kullanılmadan "قل" lafzıyle cevap verilmiştir. Sadece Tâhâ sûresinde, يسألونك عن الجبال şeklinde gelen sual sîgasına, fâ harfi kullanılarak, فقل ينسفها ربي نسفا "De ki, Rabbim onları ufalayıp savuracak"[262] şeklinde cevap vermiştir. Bunun hikmeti şudur: Diğer âyetlerde geçen bütün cevaplar, soru sorulduktan sonra verilmiştir. Tâhâ sûresinde ise, soru sorulmadan cevap verilmiştir. Takdiri şöyledir: "Sana dağlar hakkında soru sorulursa, de ki: "Rabbim onları ufalayıp savuracak."[263]

3. Rivâyet edildiğine göre, müslümanlardan biri Rum ordusuna saldırarak aralarına girdi. Bunu görenler: "Sübhanellah! Adam kendi elleriyle kendini tehlikeye attı" dediler. Ebû Eyyûb el-Ensârî şöyle dedi: "Ey Ensâr topluluğu! Bu âyet bizim hakkımızda indi. Allah bu dini kuvvetlendirir ve yardımcıları çoğalırken biz: "Mallarımızla meşgul olsak da zayi olanları telâfi etsek" dedik. Bunun üzerine: "Allah yolunda harcayın, kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın" meâlindeki âyet nâzil oldu. Buna göre asıl tehlike, mallarla ve onların ıslâhı ile meşgul olup da, Allah yolunda cihadı terketmektedir". Ebû Eyyûb el-Ensârî, şehit oluncaya kadar Allah yolunda savaştı ve Rum diyarında şehit olarak oraya gömüldü.

261 Şûra sûresi 42/40.
262 Tâhâ sûresi 20/105.
263 el-Fütuhâtu'l-ilâhiyye I/152.

وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ ۚ فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ
فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ ۚ وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ
مَحِلَّهُ ۚ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ
أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ ۚ فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ
فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ ۚ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ
وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ ۗ تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ ۗ ذَٰلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ
حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١٩٦﴾
الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ ۚ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ
وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ ۗ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ
يَعْلَمْهُ اللَّهُ ۗ وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَىٰ
وَاتَّقُونِ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ ﴿١٩٧﴾ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ
أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ ۚ فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ
فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ ۖ وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ
وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الضَّالِّينَ ﴿١٩٨﴾ ثُمَّ أَفِيضُوا
مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ
غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٩٩﴾ فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ
فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ
أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا ۗ فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا
فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ﴿٢٠٠﴾ وَمِنْهُمْ
مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ
حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿٢٠١﴾ أُولَٰئِكَ لَهُمْ
نَصِيبٌ مِمَّا كَسَبُوا ۚ وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٢٠٢﴾

وَاذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ فَمَن تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ
عَلَيْهِ وَمَن تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا
أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٠٣﴾

196. Haccı ve umreyi Allah için tam yapın. Eğer alıkonursanız kolayınıza gelen kurbanı gönderin. Kurban, yerine varıncaya kadar, başlarınızı tıraş etmeyin. Sizden her kim hasta olursa yahut başından bir rahatsızlığı varsa, oruç veya sadaka veya kurban olmak üzere fidye gerekir. Emin olduğunuz vakit kim hac günlerine kadar umre ile faydalanmak isterse, kolayına gelen bir kurban kesmesi gerekir. Kurban kesemeyen kimse hac günlerinde üç, memleketine döndüğü zaman yedi olmak üzere oruç tutar ki, hepsi tam on gündür. Bu söylenenler, ailesi Mescid-i Haram civarında oturmayanlar içindir. Allah'tan korkun. Biliniz ki Allah'ın vereceği ceza ağırdır.

197. Hacc, bilinen aylardadır. Kim o aylarda hacca niyet ederse, hac esnasında kadına yaklaşmak, günah sayılan davranışlara yönelmek, kavga etmek yoktur, ne hayır işlerseniz Allah onu bilir. Azık edinin. Bilin ki azığın en hayırlısı takvâdır. Ey akıl sahipleri! Benden korkun.

198. Rabbiniz'den gelecek bir lütfu aramanızda size herhangi bir günah yoktur. Arafat'dan ayrılıp akın ettiğinizde Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikredin ve O'nu size gösterdiği şekilde anın. Şüphesiz, siz daha önce yanlış gidenlerden idiniz.

199. Sonra insanların (Sel gibi) aktığı yerden siz de akın. Allah'tan mağfiret isteyin. Çünkü Allah affedici ve esirgeyicidir.

200. Hacc ibadetlerinizi bitirince, babalarınızı andığınız gibi, hatta ondan daha kuvvetli bir şekilde Allah'ı anın. İnsanlardan öyleleri var ki, "Ey Rabbimiz! Bize dünyada ver" derler. Böyle kimselerin ahiretten hiç nasibi yoktur.

201. Onlardan bir kısmı da "Ey Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver. Bizi Cehennem azabından koru" derler.

202. İşte onlar için, kazandıklarından büyük bir nasip vardır. Allah'ın hesabı çok sür'atlidir.

203. Sayılı günlerde Allah'ı anın: Kim iki gün içinde acele edip dönmek isterse, ona günah yoktur. Kim geri kalırsa ona da günah yoktur. Bunlar günahtan sakınanlar içindir. Allah'tan korkun ve bilin ki hepiniz O'nun huzurunda toplanacaksınız.

BU ÂYETLERİN ÖNCEKİ ÂYETLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah, önceki âyetlerde oruçla ilgili hükümleri açıkladıktan sonra, bu âyetlerde de hacc ile ilgili hükümleri açıkladı. Çünkü hacc ayları, oruç aylarından hemen sonra gelmektedir. Aradaki kıtal âyetleri ise haram aylar ve o aylardaki savaş gibi, çok önemli bir konudan bahsetmektedir. Bu âyetler Müslümanlar ihramlı iken müşriklerin saldırısına uğrarlarsa, nefislerini korumak için karşı saldırıya geçmelerinin ve haram aylarda savaşmalarının mübah olup olmadığını açıklamaktadır.

Önceki âyetler hilallerin hikmetini, onların oruç ve hacc gibi ibadetlerin vakitlerini gösteren birer âlâmet olduğunu beyan ettikten sonra, müslümanların haram aylarda savaş durumlarını beyan etmiştir. Rasulullah (s.a.v.) umre yapmak istediği zaman, müşrikler onun Mekke'ye girmesine mani olmuşlar ve bunun üzerine Hudeybiye Sulhu yapılmıştır. Sonra ertesi yıl kaza umresi yapmak isteyince, Ashâbı ihramlı iken müşriklerin ahdi bozarak kendilerine saldırmalarından korkmuşlardı. Bu âyetler, müslümanların, haram ayların hürmetini ilk defa kendilerinin bozmamaları gerektiğini, müşrikler bozdukları takdirde, karşılık olarak ve onların saldırılarını defetmek için bu aylarda savaşabileceklerini beyan etmiştir. Daha sonraki âyetlerde ise, haccın ve ihsarın hükümlerinden bahsedilmiştir. İşte, önceki âyetlerle bu âyetler arasındaki münasebet budur.

KELİMELERİN İZAHI

احصرتم : İhsâr, hapsetmek ve engel olmak demektir. Bir kimse diğerini seferden menettiği zaman حصره عن السفر denir. Bir kimse birini hapsedip ona engel olduğunda "احصره" denir. Ezherî şöyle der: Bir kimse hapse atılarak hareketten men edildiği zaman حصره الرجل في الحبس hastalık veya yolu kesilmek suretiyle seferden alıkonulursa حصر في السفر denir.

هدي : Hedy, deve, koyun ve sığır gibi hayvanlardır. Beytullah'a götürülen hayvandır. En küçüğü koyundur.

محله : Mahill, kurban kesmenin helal olduğu yerdir ki, burası da Harem-i Şerif veya mahsur kalan kimsenin mahsur kaldığı yerdir.

النسك : Kulun, Allah için kesmiş olduğu kurban manasına gelen "nesîke" kelimesinin çoğuludur.

جناح : Cünah, aslı orta yoldan sapmak manasına gelen cünûh kökünden olup "günah" manasınadır.

افضتم : "Ayrıldığınız zaman" demektir. Aslı, suyun dökülerek akması manasına gelen "فاض" fiilindendir. افضتم من عرفات demek, "Suyun akmasına benzer bir hızla Arafat'tan ayrıldınız" demektir.

خلاق : Halâk, Allah'ın rahmetinden nasib ve pay almak demektir.

تحشرون : "Hesap için toplanacaksınız" demektir.

ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEBİ

1. İbn Abbas (r.a.)'ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Yemenliler, azık ve yiyecek tedarik etmeden haccederler ve "Biz Allah'a tevekkül ediyoruz" derlerdi. Mekke'ye geldikleri zaman da, dilencilik yaparlardı. Bunun üzerine Yüce Allah: "Azık edinin. Bilin ki, azığın en hayırlısı takvâdır" meâlindeki âyetini indirdi.[264]

2. Âişe (r.a.)'ın şöyle dediği rivâyet olunmuştur: Kureyşliler ve onlarla aynı dinde olanlar Müzdelife'de vakfe yapıyorlardı. Hamâset-i diniyye iddialarından dolayı bunlara "Hums" ismi verilirdi. Diğer Araplar ise Arafat'ta vakfe yapıyorlardı. İslâm gelince, Yüce Allah peygamberine Arafat'a gelip vakfe yaptıktan sonra oradan ayrılmasını emretti. Kureyşliler, Meş'ar-i Haram'dan bir sel gibi toplu olarak akarlardı. Bunun üzerine Yüce Allah: "Sonra insanların sel gibi akın ettiği yerden, siz de sel gibi akın edin" meâlindeki âyeti indirdi.[265]

ÂYETLERİN TEFSİRİ

196. وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ Hacc ve umreyi, rükun ve şartlarına riâyet ederek, tam bir şekilde, Allah rızası için eda edin. فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ Hastalık veya düşman sebebiyle hac veya umreyi tamamlamanız engellenirse ve ihramdan çıkmak isterseniz kolayınıza gelen deve, sığır veya koyundan birini kurban kesmeniz gerekir. وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ Kurbanlık hayvan, kesileceği yere varıncaya kadar, tıraş olarak veya saçlarınızı kısaltarak ihramdan çıkmayınız. Kurbanın kesileceği yer, Harem-i Şerif veya mahsur kalınan yerdir. فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ Ey ihram giymiş mü'minler! Sizden kimin cildinde kıllarını kesmeyi gerektiren bir hastalığı olur da onları tıraş ederse veya başında, bit ve başağrısı gibi kendisine eziyet verecek bir şey bulunduğu için ihramlı iken başını tıraş ederse, ona fidye vacip olur. Bu fidye ya üç gün oruç tutmak veya altı fakire üç sa' miktarınca sadaka vermek veya en az bir koyun olmak üzere bir

264 Vâhidî, Esbâbu'n-nüzûl, 32.
265 Vâhidî, a.g.e. 32.

kurban kesmektir. فَإِذَا أَمِنتُمْ İşin başlangıcında emniyet içinde iseniz veya ihsardan sonra emniyete ulaşırsanız, فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ Bu takdirde, kim hacc aylarında umre yapar ve ihramlı olmayanların faydalandığı güzel koku sürünme, kadınlara yaklaşma ve benzeri diğer nimetlerden faydalanırsa, kolayına gelen bir kurban kesmesi gerekir. Bu da, Allah'a şükrün bir ifadesi olarak keseceği bir koyundur. فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ Kim kurbanı alacak bir imkân bulamazsa, ongün oruç tutması gerekir. Bunun üç gününü hacc için ihrama girdiğinde, yedisini de vatanına döndüğünde tutar. تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ İşte bu, kurban yerine geçecek on gündür. Sevabı da, eksiksiz olarak kurbanın sevabı kadardır. ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ Bu temettu haccı veya bu kurban, Harem-i Şerifte oturmayanlara mahsustur. Harem-i Şerifte oturanlar haccı-ı temettu yapamazlar, onlar için kurban kesme de söz konusu değildir. وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ Allah'ın emirlerine sarılmak ve yasaklarından kaçınmak suretiyle O'nun azabından sakınınız. Biliniz ki, O'na muhalefet edene azabı şiddetlidir.

Yüce Allah bundan sonra haccın vaktini açıklayarak şöyle buyurur:

197. الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ Haccın mevsimi, insanlar arasında bilinen Şevval ve Zilkâde ayları ile Zilhicce ayının ilk on günüdür. فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ Kim bu aylarda ihrama girip telbiye yaparak hacca niyet ederse, artık onun için فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ Hacc esnasında hanımına yaklaşmak, günah sayılan davranışlara yönelmek, kavga etmek yoktur. Yani hacca niyet eden kimse kadınlara yaklaşamaz ve onlardan faydalanamaz. Çünkü o, Allah'a yönelmiş ve O'nun rızasını istemiştir. Dolayısıyla şehevî arzuları bırakması, masiyetleri, cedelleşmeyi ve arkadaşlarla kavga etmeyi terk etmesi gerekir. وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ اللَّهُ İleriye, nefsiniz için hayırdan ne gönderirseniz, Allah onun karşılığında size en güzel şekilde mükâfat verir. وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى Ahiretiniz için takvâ azığı hazırlayın. Çünkü o, en hayırlı azıktır. وَاتَّقُونِي يَا أُولِي الْأَلْبَابِ Ey akıl ve anlayış sahipleri! Benden korkun ve azabımdan sakının.

198. لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ Rabbiniz'den gelecek bir lütfu aramanızda size harhangi bir günah yoktur. Yani hacc esnasında ticaret yapmanızda size bir günah ve bir vebal yoktur. Çünkü dünyalık ticaret dinî ibadete mâni değildir.

Daha önce müslümanlar hacc aylarında ticaret yapmayı günah sayarlardı. Bu âyet inerek, müslümanların hacc aylarında ticaret yapmalarını mübah kıldı.

فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ Arafat'ta vakfe yapıp oradan ayrıldığınızda dua, tazarru, tekbîr ve tehlîl ile, Müzdelife'de Meş'ar-i Haram'ın

yanında Allah'ı anınız. وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ وَإِنْ كُنتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الضَّالِّينَ O'nun size gösterdiği gibi güzel bir şekilde O'nu anınız. Hidayet ve iman nimetine karşılık O'na şükrediniz. Çünkü o sizi hidayete iletmeden önce, siz imanı ve dinin hükümlerini bilmeyen sapıkların içindeydiniz.

199. ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ Sonra, Müzdelife'den değil insanların bir sel gibi akıp gittiği Arafat'tan siz de inin.

Bu hitap Kureyşlilere'dir. Zira Kureyşliler, kendilerini diğer insanlardan üstün görüyor ve onlarla birlikte Arafat'ta durmak istemiyorlardı: "Biz Allah'ın dostları ve O'nun hareminin sakinleriyiz. Oradan dışarı çıkmayız" diyorlar ve Harem sınırları içinde olduğundan Müzdelife'de duruyorlar, sonra da oradan inip gidiyorlardı. Bunlara, "dindarlar" manasına "hums" denilirdi. Yüce Allah Rasulüne Arafat'a çıkıp orada vakfe yapmasını, sonra da oradan inmesini emretti.

وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ Geçmiş günahlarınızdan dolayı Allah'tan af dileyiniz. Çünkü Allah'ın bağışlaması çok, rahmeti geniştir.

200. فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا Hacc işlerini bitirip sona erdirdiğinizde, babalarınızı andığınız ve övgü vesilelerini sayıp döktüğünüz gibi, hatta ondan daha fazla Allah'ı anınız.

Müfessirlerin anlattığına göre Araplar, hac menâsikini îfa ettikten sonra Mina'da Mescitle dağ arasında durarak, babalarından intikal eden övgü vesilelerini, tarihî güzel günlerini anarlardı. İşte bunun için, onlara sadece Allah'ı zikretmeleri emredildi.

فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ Öyle insan vardır ki, sadece dünyayı düşünür ve şöyle der: Allahım! Bana vereceğin mükâfatı ve lütfu sadece dünyada ver. Böyle kimsenin ahirette bir payı, bir nasibi yoktur.

201. وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً İnsanlardan öylesi de vardır ki hem dünya ve hem de ahiretin hayrını ister ve وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ bizi Cehennem azabından koru, der. Bu, akıllı mü'mindir. Bu dua, bütün hayırları toplar, bütün şerleri de uzaklaştırır. Çünkü dünyadaki hasene (hayır), sıhhat, afiyet, iyi bir ev, güzel bir eş, bol rızık ve daha bir çok iyi şeyleri kapsar. Ahiretteki hayır da büyük korkudan emin olma, hesabı kolay verme, Cennete girme, Allah'ın cemalini görme ve benzeri hayırları kapsar.

202. أُولَئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ İşte, hem dünya ve hem de ahiret mutluluğunu isteyen bu kimselerin yaptıkları iyi amellerden bolca nasipleri vardır. Allah'ın hesaba çekmesi süratlidir. Mahlukatı, göz açıp kapayıncaya kadar hesaba çeker.

203. وَاذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ Sayılı günlerde Allah'ı anın. Yani kurban kesme gününden sonra üç gün namazlardan sonra ve şeytan taşlarken tekbir getirerek

Allah'ı zikrediniz. فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلا إِثْمَ عَلَيْهِ Kim acele ederek iki gün sonra Mina'dan ayrılırsa ona bir günah yoktur. وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلا إِثْمَ عَلَيْهِ Kim geri kalıp da üçüncü gün, ki buna ikinci ayrılış günü denir, şeytan taşlarsa ona da bir günah yoktur. لِمَنْ اتَّقَى Zikredilen bu hükümler, Allah'tan korkup haccını en güzel bir şekilde tamamlamak isteyenler içindir. وَاتَّقُوا اللهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ Allah'tan korkunuz ve biliniz ki, siz hesap için Allah'ın huzurunda toplanacaksınız da, amellerinize göre sizi cezalandıracaktır.

EDEBÎ SANATLAR

1. يبلغ الهدي محله Cümlesi, kurbanı ihsar yerinde kesmekten kinayedir.

2. فمن كان منكم مريضا Burada hazif yoluyla icaz vardır. Yani, kim hasta olduğu için tıraş olursa veya başında kendisine eziyet verecek bir şey bulunduğu için tıraş olursa ona fidye gerekir, demektir.

3. وسبعة اذا رجعتم Burada gâibten muhataba dönüş vardır. Bu da edebî güzelliklerdendir.

4. عشرة كاملة Burada tafsilden sonra icmal vardır. Bu, itnâb kabilinden bir sanattır. Oruca devam etmenin onu basite almamanın veya günlerinin sayısını eksiltmemenin gerektiğini vurgular.

5. ... واتقوا الله واعلموا ان الله Cümlesinde, işin büyüklüğünü göstermek ve kalplere korku salmak için, zamir yerine, Allah lafzı açık isim olarak getirilmiştir.

6. فلا رفث ولا فسوق Bu kelimelerin sîgası olumsuzluk bildirmekle birlikte, hakikatte bunlar yasaklayıcı emirlerdir. Yani, "Kimse hanımına yaklaşmasın ve fâsıklık etmesin" demektir. Bu tür bir ifade, sarih bir yasaklamadan daha vurguludur. Çünkü bu ibare, böyle bir işin kesinlikle olmaması gerektiğini ifade eder. Zira hoş görülmeyen ve bizatihî çirkin olan şeyin, hacc aylarında yapılması daha çirkindir. Bir şeyi haber sîgasıyla getirip de nehyini murat etmek, daha mübâlağalı ve daha açıktır.

7. فاذكروا الله كذكركم أباءكم Bu cümlede teşbih-i temsil vardır. Buna "Mürsel-Mücmel" denilir.

8. فمن الناس من يقول ربنا آتنا في الدنيا حسنة ayeti ile ومنهم من يقول ربنا آتنا في الدنيا âyeti arasında latif bir mukabele sanatı vardır.

FAYDALI BİLGİLER

1. "النسك" kelimesi, aslında ibadet manasınadır. Kurban kesmek de, mü'minin Allah'a yaklaşacağı şerefli ibadetlerden olduğu için, hayvanı kurban etmeye de "nüsük" denir.

2. Dünya azığı, nefsin istek ve arzularını yerine getirmeyi temin eder. Ahiret azığı ise, ahiret nimetlerini elde etmeyi sağlar. Bundan dolayı Yüce Allah, faydalı olan ahiret azığını zikretti. Bu manada el-A'şâ şu beyti söylemiştir:

اذا انت لم ترحل بزاد من التقي ولا قيت بعد الموت من قد تزودا

ندمت على الا تكون كمثله وأنك لم ترصد كما كان ارصدا

Sen takvâ azığını almadan göçer de öldükten sonra azığını almış kimse ile karşılaşırsan, onun gibi olmadığına ve onun ahireti gözettiği gibi gözetmediğine pişman olursun.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ
فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَيُشْهِدُ اللّٰهَ عَلٰى مَا فِي قَلْبِهِ
وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ ﴿٢٠٤﴾ وَإِذَا تَوَلّٰى سَعٰى فِي الْأَرْضِ
لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ ۗ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ
الْفَسَادَ ﴿٢٠٥﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللّٰهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ
بِالْإِثْمِ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ ۚ وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿٢٠٦﴾ وَمِنَ النَّاسِ
مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ ۗ وَاللّٰهُ رَءُوفٌ
بِالْعِبَادِ ﴿٢٠٧﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَافَّةً
وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ ۚ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ
مُبِينٌ ﴿٢٠٨﴾ فَإِنْ زَلَلْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْكُمُ
الْبَيِّنَاتُ فَاعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٠٩﴾
هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللّٰهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ
وَالْمَلَائِكَةُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ ۚ وَإِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٢١٠﴾
سَلْ بَنِي إِسْرَائِيلَ كَمْ آتَيْنَاهُمْ مِنْ آيَةٍ بَيِّنَةٍ ۗ وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللّٰهِ
مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُ فَإِنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢١١﴾ زُيِّنَ لِلَّذِينَ
كَفَرُوا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُونَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا ۘ وَالَّذِينَ
اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۗ وَاللّٰهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢١٢﴾

204. İnsanlardan öyleleri vardır ki, dünya hayatı hakkında söyledikleri senin hoşuna gider. Hatta böylesi kalbindekine Allah'ı şahit tutar. Halbuki o, hasımların en yamanıdır.

205. O, dönüp gittiğinde yeryüzünde ortalığı fesada vermek, ekinleri tahrip edip nesilleri bozmak için çalışır. Allah bozgunculuğu sevmez.

206. Böylesine "Allah'tan kork!" denilince benlik ve gurur kendini günaha sevkeder. Ona Cehennem yeter. O ne kötü yataktır.

207. İnsanlardan öyleleri de var ki, Allah'ın rızasını almak için kendini feda eder. Allah da kullarına şefkatlidir.

208. Ey iman edenler! Hep birden İslâm'a girin. Sakın şeytanın peşinden gitmeyin. Çünkü o, apaçık düşmanınızdır.

209. Size apaçık deliller geldikten sonra, eğer saparsanız, şunu iyi bilin ki Allah Azîzdir, Hakîmdir.

210. Onlar, ille de buluttan gölgeler içinde Allah'ın ve meleklerin gelmesini mi beklerler? Halbuki iş bitirilmiştir. Bütün işler yalnızca Allah'a döndürülür.

211. İsrailoğulları'na sor. Onlara nice mucizeler verdik. Kim mucizeler kendisine geldikten sonra Allah'ın nimetini değiştirirse, bilsin ki Allah'ın azabı şiddetlidir.

212. Kâfir olanlar için dünya hayatı cazip kılındı. Onlar, iman edenler ile alay ederler. Oysa ki, inkârdan sakınanlar kıyamet gününde onların üstündedir. Allah dilediğine hesapsız rızık verir.

BU ÂYETLERİN ÖNCEKİLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah önceki âyetlerde, oruç, zekat ve hacc gibi kalpleri temizleyen ve ruhları arındıran ibadetleri anlattı. İnsanlardan bir kısmının sadece dünyayı istediğini, ondan öteye bir gayesi olmadığını, bir kısmının ise, Allah rızasını kazanmak gibi yüce bir gayesi olduğunu bildirdi. Bu âyetlerde ise, her iki grupla ilgili örnek verdi: Bunlardan birisi, kendini şeytana kaptırmış dalâlet grubu, diğeri ise kendini Rahman'a vermiş hidayet grubudur. Daha sonra Yüce Allah, şeytanın peşinden gitmekten sakındırdı ve onun, bizim amansız düşmanımız olduğunu bildirdi.

KELİMELERİN İZAHI

الد : Leded, şiddetli düşmanlık demektir. Taberî, eleddü kelimesinin amansız düşman manasına olduğunu söyler. Hadiste "Allah katında en sevimsiz kişi, husumeti şiddetli olandır" buyrulmuştur.

الحرث: Hars, ekin demektir. Çünkü tohum önce ekilir, sonra tarla sürülür

النسل: Nesl, zürriyet ve çocuk demektir. Bu kelime, aslında, süratle çıkmak manasınadır. "Rabblerine koşarak giderler"[266] meâlindeki âyette de bu

266 Yâsîn sûresi, 36/51.

manada kullanılmıştır. Çocuk anasının rahmine süratle düştüğü için ona nesil denmiştir.

العزة : İzzet; gurur ve haysiyet demektir.

حسبه : Hasb, fiil manasına isimdir. "O'na yeter" demektir.

المهاد : Mihâd, yatıp uyumak için hazırlanan döşektir.

يشري : "Satıyor" manasınadır.

ابتغاء : İbtiğâ, istemek demektir.

السلم : Bu kelime, sin harfi esre okunduğunda "İslâm", üstün okunduğunda "sulh" manasına gelir. Bunun aslı, boyun eğmek ve itaat etmek manasına gelen "İstislâm" kökündendir. Şâir şöyle der:

دعوت عشيرتي في السلم حتى رأيتهم تولوا مدبرينا

Kabilemi İslâm'a çağırdım. Neticede gördüm ki, yüz çevirmiş kaçıyorlar.

زللتم : Zelel, doğru yoldan sapmak demektir. Hakiki manada, ayak kayması için kullanılır. Daha sonraları mânevî işlerde kullanılmıştır.

ظلل : Zulel, zulle kelimesinin çoğuludur. Zulle ise, güneş ışınlarını perdeleyip görünmesine mâni olan şeydir.

NÜZÛL SEBEBİ

1. Rivâyet edildiğine göre Ahnes b. Şüreyk Peygamberimiz'e gelerek müslüman olduğunu bildirdi ve onu sevdiğine dair yemin etti. Halbuki görünüşte müslüman, fakat içi çirkef dolu bir münafıktı. Biraz sonra Rasulullah (s.a.v.)'ın yanından ayrılıp gitti. Yolda müslümanlardan bir topluluğa ait ekin ve eşeklere rastladı. Ekini yaktı, eşekleri de öldürdü. Bunun üzerine Yüce Allah ومن الناس من يعجبك قوله ifadesiyle başlayıp واذا تولى سعى في الارض ليفسد فيها ويهلك الحرث والنسل ile sona eren âyetleri indirdi.[267]

2. Rivâyet edilir ki, Süheyb-i Rûmî Medine-i Münevvere'ye hicret etmek istediğinde Kureyş müşriklerinden bir grup onu geri çevirmek için arkasından yetiştiler. Bunun üzerine bineğinden inip çantasındaki okları çıkarttı, yayını aldı ve şöyle dedi: Ey Kureyş topluluğu! Benim, sizin en iyi okçunuz olduğumu biliyorsunuz. Allah'a andolsun ki, çantamdaki okları atıp bitirinceye kadar bana yaklaşamazsınız. Sonra, kılıcımdan elimde bir parça kaldığı müddetçe sizinle savaşırım. Ondan sonra bana istediğinizi yapın". Müşrikler: "Sen bize geldiğinde hiçbir şeyi olmayan fakir ve zayıf birisiydin. Şimdi zenginsin! dediler. Bunun üzerine Süheyb: "Malımın yerini size söylesem beni serbest bırakır mısınız?" dedi. Müşrikler: "Evet" dediler. Süheyb onlara Mekke'deki malının bulunduğu yeri söyledi. Medine'ye geldiğinde

267 Fahr-i Râzî, V/215; Vâhidî, Esbâbu'n-nüzûl, 34.

Rasulallah (s.a.v.)'ın huzuruna girdi. Rasulallah (s.a.v.) ona: "Alışverişin kârlı olsun Ya Süheyb!" diye dua etti. Bunun üzerine Yüce Allah ومن الناس من يشري نفسه ابتغاه مرضاة الله ... âyetini indirdi.[268]

ÂYETLERİN TEFSİRİ

204. وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ Ey Muhammed! İnsanlardan öylesi vardır ki, sözü senin hoşuna gider, tatlı dili ve kuvvetli ifadesiyle seni hayrete düşürür. Fakat o, yalancı bir münafıktır. فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا Onun bu davranışı sadece dünya hayatında etkisini gösterir. Ahirete gelince, orada hükmedecek olan sadece, kalpleri gören, sırlardan haberdar olan ve gayıpları bilen Yüce Allah'tır. وَيُشْهِدُ اللَّهَ عَلَى مَا فِي قَلْبِهِ O münafık, sana iman ettiğini söyler, fakat kalbindeki küfür ve nifâkla Allah'a karşı savaşır. وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ O, amansız bir düşmandır. Görünüşte dindar, tatlı dilli, iyi birisi olmasına rağmen batıl uğrunda savaşır.

205. وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا Senin yanından ayrılıp gittiği zaman, yeryüzünde fesat çıkarır.

Bu âyet Ahnes hakkında nâzil olmuştur. Fakat, diliyle kalbi birbirini tutmayan her münafık hakkında geçerli umumî bir hükümdür. Bu gibiler hakkında, şöyle bir Arap atasözü vardır: Diliyle tatlı tatlı söyler, fakat tilki gibi sana tuzak kurar.

وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ İnsandan veya hayvandan türeyen nesli ve ekini helâk eder. Yani onun fesadı umumîdir. Şehirliyi de bedevîyi de kapsar. Hars, ekin ve meyvelerin yetiştiği yer tarladır. Nesil, canlıların yavrularıdır. İnsanları ayakta tutan da bu iki şeydir. Dolayısıyle bu ikisinin ifsadı, insanlığı yok etmek demektir. وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفَسَادَ Allah fesadı ve fesat çıkaranları sevmez.

206. وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ Ona, "Allah'tan kork" denilince, günahları sebebiyle benlik ve gurur onu yakalar. Yani bu günahkâr kişilere, "Çirkin söz ve fiillerden vazgeçin" diye öğüt verilince, benlik ve câhilî gururları onları günah işlemeye ve kibirlilik taslayarak hakkı kabul etmemeye sevkeder. Neticede bozgunculuk çıkarma ve inat işine iyice dalarlar. فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ Yatak ve döşek olarak Cehennem ona yeter. O, ne kötü yataktır!

207. وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاةِ اللَّهِ İnsanlardan bazıları da vardır ki, Allah'ın rızasını elde etmek için kendini fedâ eder. Bunlar hayırlı ve iyi kimselerdir. Yüce Allah münafıkların kötü vasıflarını anlattıktan sonra, mü'minlerin övgüye layık güzel vasıflarını anlattı. Yani insanlar içinde hayır ve salah ehli bir grup vardır ki, sadece Allah'ın rıza ve sevabını elde etmek için kendilerini Allah yolunda feda ederler, yaptıkları amellerle O'nun rızasından başka bir şey talep etmezler.

---

268 Aynı kaynaklar.

وَاللّٰهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ Allah, kullarına karşı engin rahmet sahibidir. İyilikleri kat kat mükâfatlandırır, kötülükleri bağışlar, kendisine isyan edenleri hemen cezalandırmaz. Sonra Yüce Allah mü'min kullarına, hükmüne boyun eğmelerini, emirlerine uymalarını ve İslâm dinine girmelerini emretti. Zira Allah ondan başka hiçbir dini kabul etmez.

208. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَافَّةً Ey iman edenler! İslâm'a, onun bütün hükümlerine tamamen uymak suretiyle girin, bir hükümle amel edip diğerini bırakmayın, mesela namaz kılıp zekatı vermemezlik etmeyin. İslâm bir bütündür, bölünmez. وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ Şeytanın aldatmalarına kanarak onun size gösterdiği batıl yollara girmeyin. O sizin apaçık bir düşmanınızdır.

209. فَإِنْ زَلَلْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْكُمُ الْبَيِّنَاتُ Eğer İslâm'ın hak olduğuna dair kesin ve apaçık deliller geldikten sonra, tökezleyip ona girmekten yüz çevirirseniz. فَاعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ Biliniz ki Allah galiptir, kendisine isyan edenlerden intikam almaktan âciz değildir, yarattığı ve yaptığı her şey bir hikmete bağlıdır.

210. هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللّٰهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ Onlar yüce olan Allah'ın, mahlukatı arasında hüküm vermek için kendilerine gelmesinden başka bir şey beklemezler.[269] O gün semâ yarılır ve buluttan gölgeler içinde Allah (c.c.), Arş'ın taşıyıcıları ve sayılarını Allah'tan başka kimsenin bilmediği melekler buluttan gölgeler içinde inerler. Bu sırada melekler yüksek sesle şöyle tesbih ederler, "Mülkün ve melekût âleminin sahibi olan Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederiz. İzzet ve kudret sahibi olan Allah noksan sıfatlardan uzaktır. Hiç ölmeyen, daima diri olan Allah'ı tesbih ederiz. Mahlukâtını öldürüp kendisi ölmeyen Allah hertürlü eksiklikten yücedir. O her kötülükten münezzeh ve mukaddestir, meleklerin ve Ruh'un Rabbidir. وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَإِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ Artık mahluklar arasında hüküm vererek, iyiyi kötüden ayırma işi bitmiştir. Bir grup Cennete, bir grup Cehenneme gitmiştir. Bütün insanların dönüşü bir olan Allah'adır. Yüce Allah'ın bu şekilde buyurmasından maksat, kıyamet gününün korkunçluğunu ve dehşetini gözler önünde canlandırmak ve o gün, gerçek hâkimin, hüküm ve kazasına asla karşı gelinemeyen Yüce Allah olduğunu beyan etmektir.

Sonra Yüce Allah, Rasulüne hitap ederek şöyle buyurur:

---

269 Fahreddin er-Râzî'ye göre, ان يأتيهم الله âyetinin manası: "Onlar, Allah'ın emri ve azabının kendilerine gelmesinden başka bir şey beklemezler" şeklindedir. Ona göre, bu âyette muzaf hazfedilmiştir. Şöyle der: Bu, mecaz için en meşhur misal olan "واسأل القرية ..." Köy (halkı)'e sor" âyetine benzer. Meselâ: Emir, filan kimseyi dövdü, filan kimseyi astı veya filan kimseye verdi" denilir. Hakikatte, emir, bunları emretti demektir. Fahreddin er-Râzî, yaptığı bu yoruma delil olarak da şu âyeti getirir: هل ينظرون الا ان تأتيهم الملائكة او يأتي امر ربك "Onlar kendilerine meleklerin veya Rablerinin emrinin gelmesinden başka bir şey mi bekliyorlar? (Nahl sûresi, 16/33), İbn Kesîr Tefsirinde zikredilen Selefin görüşüne göre burada yorum yapılmamalı ve âyetin manası Allah'a havale edilmelidir.

211. سَلْ بَنِي إِسْرَائِيلَ كَمْ آتَيْنَاهُمْ مِنْ آيَةٍ بَيِّنَةٍ Ey Muhammed! İsrailoğullarına şu soruyu sorarak onları kına: Musa'nın doğruluğuna delâlet eden, ne kadar açık ve kesin deliller gördüler. Buna rağmen nasıl da küfredip iman etmediler?! وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُ فَإِنَّ اللهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ Kim, mucizeler kendisine geldikten sonra, Allah'ın nimetlerini bırakıp onlara karşılık küfür ve inkârı alırsa, bilsin ki, Allah'ın ona tattıracağı azap çok şiddetli ve elem vericidir.

212. زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا İnkâr edip kâfir olanlara dünya hayatı süslendi. Yani dünyanın şehvet nimetleri onlara süslü gösterildi. Kalplerini dünya sevgisi kuşattığı için ahireti unuttular. Şerre iyice dalarak ebediyyet yurdu olan ahiretten yüz çevirdiler. وَيَسْخَرُونَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا Bu yüzden de, dünyayı bırakıp ahirete yönelen mü'minleri geri zekalılıkla itham edip onlarla alay ederler. Nitekim onların bu durumu, "Dünyada günahkârlar, iman edenlere gülerlerdi"[270] meâlindeki âyette de anlatılmaktadır. Yüce Allah onların bu batıl görüşlerini reddetmek için şöyle buyurur: وَالَّذِينَ اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ Oysa iman edip Allah'ın azabından korunanlar, onların çok üstünde olan mevkilerdedir. Mü'minler A'lâ-i illiyyînde, kâfirler ise esfel-i sâfilindedir. Mü'minler ahirette izzet ve ikramın zirvesinde, kâfirler ise zillet ve horluğun dibindedir. وَاللهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ Allah, dilediğine hesapsız rızık verir. Yani, "kendilerine hesapsız rızık verilmek üzere, Cennete girerler"[271] meâlindeki âyette belirtildiği gibi, Yüce Allah, dostlarını bitmez tükenmez bol rızıklarla rızıklandırır. Veya ister mü'min olsun, ister kâfir, ister iyi olsun ister günahkâr, hikmet ve dilemesi icabı dilediği kuluna bol rızık verir. Bu hususta onu kimse hesaba çekemez.

EDEBÎ SANATLAR

1. أخذته العزة بالاثم Burada "izzet" lafzından sonra "ism" lafzı zikredilmiştir. Edebiyatçılar bu sanata "tetmîm" (tamamlama) sanatı derler. Çünkü izzet lafzı genellikle övülen bir vasfı akla getirir. Böyle olmadığını bu izzetin yerilen bir izzet olduğunu göstermek için, ondan sonra "ism" lafzı getirilmiştir.

2. ولبئس المهاد Bu, bir nevi hakaret ve alaydır. Yani, nasıl bir anne oğluna yumuşak yatak ve örtü ile hizmet edip ikramda bulunursa, Cehennem de onlar için hazırlanmış bir döşektir!...

3. هل ينظرون Buradaki istifham, olumsuzluk manasında istifham-ı inkârîdir. Daha sonra gelen الا edatı bunu göstermektedir. "Beklemezler" manasınadır.

4. في ظلل من الغمام Burada "zulel" lafzı, korkunçluk ve heybet ifade etmesi için nekre gelmiştir. Zira bulutlar, içindekileri göstermeyecek kadar yoğun olduğu için,

270 Mutaffifîn sûresi, 83/29.
271 Mü'min sûresi, 40/40.

son derece heybetli ve korkunç görünürler. وقضى الامر cümlesinde ki mâzî fiil, يأتيهم الله cümlesindeki muzâri fiile atfedilmiştir. Onun sanki olmuş gibi muhakkak tahakkuk edeceğini göstermek için böyle yapılmıştır.

5. فان الله شديد العقاب Burada heybeti arttırmak ve kalplere korku salmak için, zamir yerine Allah lafzı kullanılmıştır.

6. زين ... ويسخرون Burada "süsleme" fiili, mâzî olarak getirilmiştir. Zira dünyanın kâfirlere süslü gösterilmesi ve dünyayı süslü görme vasfının onların tabiatlarına yerleştirilme işi tamamlanmıştır. Bu mâzî fiil üzerine, يسخرون muzâri fiilinin atfedilmesinin sebebi ise, onların, mü'minlerle alay etmelerinin devam etmesidir. Zira muzâri sîgası devam ve süreklilik ifade eder.

BİR UYARI

İbn Teymiyye "Tedmuriyye" adlı risalesinde şöyle der:

Yüce Allah zâtını, "buluttan gölgeler içinde gelmek" ile vasıflandırmıştır. Burada "ityân" (gelmek) fiilini kullandığı gibi, başka bir âyette de aynı manada "meci" fiilini kullanmıştır. Gerek Kur'ân'da, gerekse sahih hadislerde, Allah'ın zâtı ile ilgili bunlara benzer lafızlar kullanılmıştır. Bu lafızlar hakkında söylenecek bir söz vardır. O da Selefin ve imamların görüşüdür. Onlar Yüce Allah'ı kendisinin ve Rasulü'nün vasfettiği gibi, aynı lafızları kullanarak tahrifsiz, ta'dilsiz, keyfiyet belirtmeden ve benzetme yapmadan vasfetmişlerdir. Zâtı hakkında ne söylenirse, sıfatları hakkında da aynı şey söylenir. Ne zâtında, ne sıfatlarında, ne de fiillerinde hiçbir şey O'na benzemez.

Eğer birisi: "Yüce Allah nasıl gelir? O'nun gelmesi nasıldır?, diye sorarsa ona şöyle denir: O'nun zâtının nasıl olduğu bilinmediği gibi, sıfatlarının da nasıl olduğu bilinmez".

كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ
وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا
فِيهِ ۚ وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ
الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ ۖ فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا
فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِهِ ۗ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَىٰ صِرَاطٍ
مُسْتَقِيمٍ ﴿٢١٣﴾ أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ
مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ ۖ مَسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَّاءُ
وَزُلْزِلُوا حَتَّىٰ يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَىٰ
نَصْرُ اللَّهِ ۗ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ ﴿٢١٤﴾ يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ ۖ
قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ وَالْيَتَامَىٰ
وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ ۗ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٢١٥﴾
كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَكُمْ ۖ وَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا
شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ ۖ وَعَسَىٰ أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ ۗ
وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢١٦﴾ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ
الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ ۖ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ ۖ وَصَدٌّ عَنْ سَبِيلِ
اللَّهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ
أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ ۚ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ ۗ وَلَا يَزَالُونَ
يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّىٰ يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا ۚ وَمَنْ
يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَٰئِكَ حَبِطَتْ

يَرْتَدِدْ مِنكُمْ عَن دِينِهِۦ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُو۟لَٰٓئِكَ حَبِطَتْ
أَعْمَٰلُهُمْ فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةِ ۖ وَأُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ ۖ هُمْ
فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿٢١٧﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَٱلَّذِينَ هَاجَرُوا۟
وَجَٰهَدُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ۙ أُو۟لَٰٓئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ ٱللَّهِ ۚ وَٱللَّهُ
غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢١٨﴾

213. İnsanlar bir tek ümmet idi. Allah, müjdeleyici ve uyarıcı olarak peygamberleri gönderdi. İnsanlar arasında, anlaşmazlığa düştükleri hususlarda hüküm vermeleri için, onlarla beraber hak yolu gösteren kitapları da gönderdi. İndirilen kitapta hiç kimse ayrılığa düşmedi. Ancak kendilerine kitap verilenler, apaçık deliller geldikten sonra, aralarındaki kıskançlıktan ötürü dinde anlaşmazlığa düştüler. Bunun üzerine Allah iman edenlere, üzerinde ihtilafa düştükleri gerçeği izniyle gösterdi. Allah dilediğini doğru yola iletir.

214. Yoksa siz, sizden önce gelip geçenlerin başına gelenler size de gelmeden Cennete gireceğinizi mi sandınız? Yoksulluk ve sıkıntı onlara öylesine dokunmuş ve öyle sarsılmışlardı ki, nihayet Peygamber ve beraberindeki mü'minler "Allah'ın yardımı ne zaman gelecek?" dediler. Bilesiniz ki Allah'ın yardımı yakındır.

215. Sana ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: Maldan harcadığınız şey, ebeveyn, yakınlar, yetimler, fakirler ve yolcular için olmalıdır. Şüphesiz Allah, yapacağınız her hayrı bilir.

216. Hoşunuza gitmediği halde savaş size farz kılındı. Sizin için daha hayırlı olduğu halde bir şeyi sevmemeniz mümkündür. Sizin için daha kötü olduğu halde bir şeyi sevmeniz de mümkündür. Allah bilir, halbuki siz bilmezsiniz.

217. Sana haram ayı yani onda savaşmayı soruyorlar. De ki: "O ayda savaşmak büyük bir günahtır. Allah yolundan çevirmek, Allah'ı inkâr etmek, Mescid-i Haram'ın ziyaretine mâni olmak ve halkını oradan çıkarmak ise, Allah katında daha büyük günahtır. Fitne de adam öldürmekten daha

büyük günahtır." Onlar eğer güçleri yeterse, sizi dininizden döndürünceye kadar size karşı savaşa devam ederler. Sizden kim, dininden döner de kâfir olarak ölürse, onların yaptıkları işler dünyada da ahirette de boşa gider. Onlar Cehennemliktirler ve orada devamlı kalırlar.

218. İman edenler ve hicret edip Allah yolunda cihad edenler var ya, işte bunlar, Allah'ın rahmetini uman kişilerdir. Allah, Ğafûr ve Rahîm'dir.

ÂYETLERİN ÖNCEKİLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah bundan önceki âyetlerde insanların iki grup olduğunu, bir grubun, tatlı dil ve ifade gücü ile insanları sapıklığa düşürüp, yeryüzünde fesat çıkardığını, bir grubun ise, Allah rızasını gözetip O'ndan başka hiç kimseden birşey beklemeyerek kendini hak uğruna feda ettiğini anlattı. Hayır ile şer ehli arasında kavga ve münâzara kaçınılmaz bir şey olduğu gibi, hak için kılıca sarılmak da mutlaka yapılması gereken bir iştir. Bundan dolayı Yüce Allah mü'minlere, hakkı müdafaa için kılıca sarılmalarını, zulüm, taşkınlık ve düşmanlığı def etmek için cihad etmelerini meşru kıldı.

KELİMELERİN İZAHI

بغيا : Bağy, azgınlık ve taşkınlık demektir.

زلزلوا : Bu kelime, yer sarsıntısı manasına gelen "zelzele" kelimesinden alınmıştır. Zelzele, şiddetle sarsmak, hareket ettirmek demektir.

كره : Kürh, nefsin hoşuna gitmeyen şey demektir. İbn Kuteybe: "Kürh, meşakkat, kerh ise zorlama, zorla istediğini yaptırma manasınadır" der.

صد : Sadd, engellemek, mâni olmak demektir.. Bir kimse diğerini birşey yapmaktan men ettiği zaman صده عن الشئ denir.

يرتدد : Dönüyor demektir. Riddet, imandan küfre dönmektir. Rağıb el-İsfehânî şöyle der: "İrtidât ve Riddet, geldiği yoldan geri dönmek demektir. Ancak riddet, sadece küfre geri dönmek manasına kullanılır İrtidat ise, küfre dönmek manasına kullanıldığı gibi, diğer hususlarda da geri dönmek manasına kullanılır. Nitekim, "Hemen, izlerinin üzerine geri döndüler"[272] meâlindeki âyette de bu manadadır.[273]

حبطت : Boşa gitti, yok oldu demektir. Lisânu'l-Arab müellifi şöyle der: Habita: "Bir amel işledi, sonra onu ifsat etti" demektir. Nitekim "Allah, onların

272 Kehf sûresi 18/64.
273 Rağıb el-İsfehânî, Müfredâtu'l-Kur'ân .

yaptıklarını boşa çıkarmıştır."[274] meâlindeki âyette, bu kelime, "boşa çıkarmak, sevaplarını yok etmek" manasında kullanılmıştır.[275]

يرجون: Umuyorlar manasınadır. Recâ, faydalı bir şeyin meydana gelmesini ummak, beklemek demektir,

NÜZÛL SEBEBİ

Rasulullah (s.a.v.), bir Kureyş kervanını gözlemeleri için, Abdullah b. Cahş komutasında bir seriyye göndermişti. Kervanda Amr b. Hadramî ve onunla beraber üç kişi vardı. Seriyyede olanlar Amr b. Hadrami'yi öldürüp iki kişi de esir aldılar. Ticaret mallarıyla birlikte kervanı alıp götürdüler. Bu olay Recep ayının ilk günü meydana gelmiştir. Seriyyedeki müslümanlar ise, o günün, Cemaziye'l-âhir'in son günü olduğunu zannediyorlardı. Bunu fırsat bilen Kureyşliler: "Muhammed, korkanların her türlü tehlikeden emin olduğu, insanların kazanç elde etmek için her tarafa rahatlıkla gittiği haram ayın hürmetini ihlal etti" dediler. Bu, müslümanlara zor geldi. Bunun üzerine ... يسألونك عن الشهر الحرام قتال فيه âyeti nâzil oldu.

ÂYETLERİN TEFSİRİ

213. كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً İnsanlar bir tek ümmetti. Yani insanlar imanlı ve doğru fıtratlı idiler. Daha sonra, ihtilaf edip birbirine düştüler. فَبَعَثَ اللهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ Bunun üzerine Yüce Allah, insanları doğru yola iletmek için, mü'minlere Cennet nimetlerini müjdeleyen kâfirlere de Cehennem azabını haber veren peygamberler gönderdi. وَأَنزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ Onlarla beraber insanlığı hidâyete iletmek ve ihtilafa düştükleri din hususunda onları aydınlatmak ve aralarında hükmetmek üzere semâvî kitaplar gönderdi. وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلاَّ الَّذِينَ أُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ Kitabın doğruluğuna dair kendilerine apaçık ve kesin deliller geldikten sonra, kâfirlerin mü'minleri kıskanmaları sebebiyle kendilerine kitap verilenler yine de ihtilafa düştüler. Anlaşmazlığı ortadan kaldırmak için hidayet kaynağı olan bu nurlu kitabın verildiği kimseler, tam tersini yaptılar. Çünkü ihtilafı ortadan kaldırmak için gönderilen kitabı o ihtilafın iyice derinleşmesine ve kuvvetlenmesine sebep kıldılar. Bunu gaflet ve cehaletleri sebebiyle değil, açık delilleri görerek, bile bile yapıyorlardı. فَهَدَى اللهُ الَّذِينَ آمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِهِ Allah sapıkların ayrılığa düşüp ulaşamadıkları hakikate, lütfederek ve kolaylık sağlıyarak mü'minleri ulaştırır. وَاللهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ Allah dilediğini Naîm Cennetlerine götüren doğru yola iletir.

214. أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ Ey mü'minler! Yoksa imtihan olunmadan Cennete

274 Muhammed sûresi, 47/9.
275 İbn Manzur, Lisânu'l-Arab, habita maddesi.

gireceğinizi mi sandınız? وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ Halbuki sizden önce gelip geçen mü'minlerin başına gelenler sizin başınıza gelmedi. Onların imtihan edildiği musibetlerle imtihan olunmadınız. مَسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَّاءُ وَزُلْزِلُوا Onlara öylesine fakirlik, şiddetli belâ ve musibetler geldi ve zelzele sarsar gibi öylesine sarsıldılar ki bu sarsıntılar حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصْرُ اللَّهِ peygamber ve beraberindeki mü'minlerin: "Allah'ın yardımı ne zaman gelecek?" diyecekleri bir dereceye ulaştı. Zira onlar aşırı bir şekilde bunaldıkları için yardımın geç kaldığı kanaatine varmışlardı. Bu durum, imtihanın şiddetini çok güzel tasvir etmektedir. Peygamberler sabır ve sebatta daha dirençli olmalarına rağmen, sabırları taştı ve bu derecede sıkıntılı ve bunalımlı duruma geldiler. İşte bu hal, onlara gelen şiddetli musibetin son noktaya ulaştığını göstermektedir. Yüce Allah onlara cevaben, şöyle buyurur: أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ "Bilesiniz ki Allah'ın yardımı yakındır. Size müjdeler olsun artık Allah'ın yardımının zamanı gelmiştir". "Allah kendisine yardım edenlere mutlaka yardım eder."[276]

Sahabeden bazıları, Ey Allah'ın Rasulü! Malımızdan ne infak edelim ve nereye verelim? dediler. Bunun üzerine aşağıdaki âyet nâzil oldu.

215. يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ Ey Muhammed! Sana, mallarından ne harcayacaklarını ve kime harcayacaklarını soruyorlar. قُلْ مَا أَنفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ Onlara de ki: "Mallarınızdan harcayacaklarınızı, anaya, babaya, yakınlara, yetimlere, fakirlere ve yolda kalmışlara harcayın." وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ Şüphesiz Allah yapacağınız her iyiliği bilir ve ona karşılık size bolca mükâfat verir.

Bundan sonra Yüce Allah, savaşın meşru oluşunun hikmetini anlatarak şöyle buyurur:

216. كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَكُمْ Ey mü'minler! Kâfirlerle savaşmak size farz kılındı. Savaşta mal heder edildiği ve can tehlikesi bulunduğu için hoşunuza gitmez ve size güç gelir. وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ Fakat bazen birşey tamamen faydalı ve hayırlı olmasına rağmen hoşunuza gitmeyebilir. وَعَسَى أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ Bazen de bir şey sizin için bütünüyle tehlikeli ve zararlı olmasına rağmen hoşunuza gidebilir. Umulur ki, hoşunuza gitmese bile, savaşta sizin için hayır vardır. Çünkü onda ya zafer ve ganimet elde edilir veya şehitlik mertebesi ve sevap kazanılır. Savaşı bırakmak hoşunuza gitse bile belki de sizin için kötü olur. Zira bunda, zillet, fakirlik ve sevaptan mahrum kalma vardır. وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ İşlerin neticesini, dünya ve ahiretiniz hususunda hangisinin daha hayırlı olduğunu Allah sizden daha iyi bilir. Şu halde o size ne emrediyorsa onu hemen yapınız.

276 Hacc sûresi, 22/40.

217. يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ Ey Muhammed! Arkadaşların sana haram aylarında savaşmanın helâl olup olmadığını soruyorlar. قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ Onlara de ki: O aylarda savaşmak büyük bir olay olup günahı da büyüktür. Fakat ondan daha büyük ve daha önemli bir şey vardır ki o da وَصَدٌّ عَنْ سَبِيلِ اللهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللهِ Mü'minleri Allah'ın dininden alıkoymak, Allah'ı inkâr etmek, mü'minlerin Mescid-i Haram'a yani Mekke'ye girmelerini engellemek ve siz Mescid-i Haram'ın ehli ve koruyucusu olduğunuz halde sizi Mekke'den çıkarmak, işte bunların hepsi Allah katında sizin müşrikleri öldürmenizden daha büyük, günahtır. Sizin haram aylarında onlara karşı savaşmanızı büyük bir olay sayıyorlarsa bilsinler ki onların Peygamber (s.a.v.) ve mü'minler hakkında işledikleri daha büyük ve daha çirkin bir olaydır. وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ İman ettikten sonra müslümanlan küfre döndürmek için dinleri hakkında onları fitneye düşürmek, Allah katında öldürmekten daha büyüktür. وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّى يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا Onlar, güçleri yetse, sizi küfür ve sapıklığa döndürünceye kadar sizinle savaşa devam etmeye kararlıdırlar, küfür ve düşmanlıklarından vazgeçmezler. وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ Sizden kim onların çağrısını kabul eder de dininden döner, sonra kâfir olarak ölürse onun daha önce işlediği salih ameller hem dünyada hem de ahirette boşa çıkar ve sevabı gider. وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ Onlar Cehennem ehlidir. Orada ebedî kalacaklar, oradan asla çıkmayacaklar.

218. إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللهِ Allah'ın dinini yüceltmek için ailelerini ve vatanlarını terk edip düşmanla cihad eden mü'minler var ya أُولَئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَةَ اللهِ وَاللهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ işte anlatılan vasıfları taşıyan o kimseler, Allah'ın rahmetini kazanmaya layık olanlardır. Allah'ın bağışlaması çok, rahmeti geniştir.

EDEBÎ SANATLAR

1. كان الناس امة واحدة Âyetinde hazif yoluyla icaz vardır. Takdiri كانوا امة واحدة على الايمان متمسكين بالحق فاختلفوا فبعث الله النبيين ليحكم بين الناس فيما اختلفوا فيه âyeti şeklindedir. hazf edilmiş bölümü göstermektedir.

2. أم حسبتم Cümlesindeki edatı, أم munkatiadır. Hemze inkâr ve uzaklaştırma içindir. Yani soru, istifhâm-ı inkârîdir. Takdiri بل أحسبتم şeklinde olup "yoksa sandınız mı" demektir.

3. ولما يأتكم Cümlesi olumsuzluk ifade eder. Ancak olumsuzlaştırılan şeyin yani öncekilerin başına gelen musibetlerin meydana gelmesi de beklenmektedir. Nitekim

Zemahşerî de böyle demiştir. Mânâsı şöyledir: "Sizden öncekilerin başına gelenler sizin başınıza henüz gelmedi. Ancak yakında gelecektir. Geldiği zaman sabrediniz."

Müberred şöyle der: لم يأتني زيد Zeyd bana gelmedi cümlesi, أتاك زيد "Zeyd sana geldi mi" cümlesinin olumsuz cevabıdır. لما يأتني زيد denilirse bu, Zeyd henüz bana gelmedi, gelmesini bekliyorum, demek olur. Buna göre âyet mü'minlerin başına musibetlerin gelmesinin beklendiğini, yakında geleceğini ifade eder.

4. ألا ان نصر الله قريب Bu cümlede yardımın gerçekleşeceğini gösteren birkaç tane tekit unsuru vardır.

a) Cümle pekiştirme ifade eden istiftâh edatı, ألا ile başlamıştır.

b) Cümlede pekiştirme edatı olan إن vardır.

c) İsim cümlesi tercih edilmiştir. ستنصرون yakında size yardım edilecek, şeklinde fiil cümlesi kullanılmamıştır. İsim cümlesi ise pekiştirme ifade eder.

d) Yardım, herşeye gücü yeten, âlemlerin Rabbi Allah'a izafe edilmiştir.

5. وهو كره لكم Bu cümlede mübâlağa ifade etmek için كره mastarı, ismi meful olan مكروه yerinde gelmiştir. Nitekim Hansâ da: فانما هي اقبال وادبار "Savaş bazen zafer, bazen de hezimettir" cümlesinde ikbâl ve idbâr mastarlarını ismi meful yerinde kullanmıştır.

6. وعسى ان تكرهوا شيئا ... وعسى ان تحبوا شيئا Cümleleri arasında edebiyatta güzel sanatlardan sayılan "mukabele" sanatı vardır. Sevmek ile sevmemek, hayır ile şer birbirlerine karşı olarak söylenmiştir.

7. والله يعلم وانتم لا تعلمون Cümlesinde tıbak bi's-selb, yani olumlu cümle ile olumsuz cümlenin birbirine uyumu vardır.

FAYDALI BİLGİLER

Peygamberlere gönderilen kitaplar birkaç tane olmakla birlikte bunların özünde ve cevherinde tek kitap olduğuna işaret etmek için Yüce Allah peygamberlere gönderilen kitapları وأنزل معهم الكتاب âyetinde tekil bir sîga ile ifade etti. Çünkü o kitaplar aslında bir tek şeriatı ihtiva ederler. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurur: "Allah dinden Nuh'a tavsiye ettiğini size kanun yaptı..."[277]

BİR UYARI

Buhârî, Habbâb b. Eret'in şöyle dediğini rivâyet etti:

Rasulullah (s.a.v.) Kâbe'nin gölgesinde cübbesini yastık etmiş yatıyordu. Biz ona gelerek durumumuzdan şikayette bulunduk ve "Bizim için Allah'tan yardım

277 Şûra sûresi, 42/13.

istemiyor musun? Bizim için O'na dua etmiyor musun?" dedik. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: Sizden önceki ümmetlerde kişi yakalanır ve yerde kendisi için kazılmış bir çukura konurdu. Testere getirilip başından başlayarak vücudu ikiye ayrılırdı. Demir taraklarla et ve kemiklerinden de öteye (sinirleri bile) taranırdı. Fakat bu işkence onu dininden döndüremezdi. Yemin ederim ki Allah bu işi tamamlayacaktır! (O kadar emniyette olacaksınız ki) bineğine binip San'a'dan Hadramut'a giden kişi sadece Allah'tan, bir de kurtların davarlarını yemesinden korkacak. Fakat siz acele ediyorsunuz.

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ
قُلْ فِيهِمَآ إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَآ أَكْبَرُ مِن
نَّفْعِهِمَا وَيَسْـَٔلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ كَذَٰلِكَ
يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١٩﴾
فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَىٰ قُلْ إِصْلَاحٌ
لَّهُمْ خَيْرٌ وَإِن تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ
مِنَ الْمُصْلِحِ وَلَوْ شَآءَ اللَّهُ لَأَعْنَتَكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٢٠﴾
وَلَا تَنكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّىٰ يُؤْمِنَّ وَلَأَمَةٌ مُّؤْمِنَةٌ خَيْرٌ
مِّن مُّشْرِكَةٍ وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ وَلَا تُنكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّىٰ يُؤْمِنُوا
وَلَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ خَيْرٌ مِّن مُّشْرِكٍ وَلَوْ أَعْجَبَكُمْ أُولَٰئِكَ
يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ وَاللَّهُ يَدْعُوٓا إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ
بِإِذْنِهِ وَيُبَيِّنُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٢١﴾
وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَآءَ فِي الْمَحِيضِ
وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ
أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ ﴿٢٢٢﴾
نِسَآؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّىٰ شِئْتُمْ وَقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ
وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوٓا أَنَّكُم مُّلَاقُوهُ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٢٣﴾
وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِّأَيْمَانِكُمْ أَن تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا
وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٤﴾
لَّا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَٰكِن يُؤَاخِذُكُم بِمَا كَسَبَتْ
قُلُوبُكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٢٢٥﴾

219. Sana, şarabı ve kumarı sorarlar. De ki: "Her ikisinde de büyük bir günah ve insanlar için bir takım faydalar vardır. Ancak onların günahı faydasından daha büyüktür". Yine sana iyilik yolunda ne harcayacaklarını sorarlar: "İhtiyaç fazlasını" de. Allah size âyetleri böyle açıklar ki düşünesiniz.

220. Dünya ve ahireti düşünesiniz diye... Sana yetimleri sorarlar. De ki: "Onları iyi yetiştirmek daha hayırlıdır. Eğer onlarla birlikte yaşarsanız, onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah, işleri bozanla düzelteni bilir. Eğer Allah dileseydi, sizi de zahmet ve meşakkate sokardı. Çünkü Allah Azîzdir, Hakîm'dir.

221. İman etmedikçe putperest kadınlarla evlenmeyin. Beğenseniz bile putperest bir kadından, imanlı bir câriye kesinlikle daha iyidir. İman etmedikçe putperest erkekleri de kızlarınızla evlendirmeyin. Beğenseniz bile putperest bir kişiden inanmış bir köle kesinlikle daha iyidir. Onlar Cehenneme çağırır. Allah ise, izni ile Cennete ve mağfirete çağırır. Allah, düşünüp anlasınlar diye âyetlerini insanlara açıklar.

222. Sana kadınların ay halini sorarlar. De ki: "O, bir rahatsızlıktır. Bu sebeple ay halinde olan kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri vakit, Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın, şunu iyi bilin ki Allah tevbe edenleri de sever, temizlenenleri de sever.

223. Kadınlarınız sizin için bir tarladır. Tarlanıza nasıl dilerseniz öyle varın. Kendiniz için önceden hazırlık yapın. Allah'tan korkun, biliniz ki siz O'na kavuşacaksınız. Mü'minleri müjdele!

224. İyi davranmanız, kötülüklerden korunmanız ve insanların arasını düzeltmeniz hususunda yeminlerinizi bozmaya Allah'ı engel kılmayın. Allah işitir ve bilir.

225. Allah, sizi kasıtsız yeminlerinizden sorumlu tutmaz. Lakin kasıtlı yaptığınız yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutar. Allah Gafûr'dur, Halîm'dir.

ÂYETLERİN ÖNCEKİLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah önceki âyetlerde savaşın hükümlerini ve onun meşru kılınmasındaki yüce gayeyi açıkladı. O da hakka yardım, dini aziz kılmak ve ümmeti dış düşmanların saldırmasından korumaktır. Yüce Allah, bu âyetlerde de yurt içinde, toplumun güzel ahlak ve fazilet esaslarına göre eğitilip ıslah edilmesi ile ilgili prensipleri anlattı. Devleti ayakta tutan unsurların sağlam temeller üzerine oturması ve

kasırgaların bile tesir edemeyeceği yüksek bir saray şeklinde kalabilmesi için elbette dâhilî ve haricî bir kısım ıslahatın yapılması gerekmektedir.

KELİMELERİN İZAHI.

الخمر : Hamr içkilerden sarhoş eden şey demektir. Aklı örttüğü için buna hamr denilmiştir. Bir kimse, kabın kapağını kapattığında "خمرت الإناء" der.

الميسر : Meysir, kumar demektir. Kumar, meşekkatsiz ve yorulmaksızın kazanılan bir şey olduğu için, buna, kolaylık manasındaki yüsr kökünden türetilerek "Meysir" adı verilmiştir. Bir başka görüşe göre kumar zenginlik sebebi olduğu için servet manasına gelen "yesâr" kökündendir.

الإثم : İsm, günah demektir. İçki içmek günaha sebep olduğu için ona da "ism" denilmiştir. Şâir bu kelimeyi içki manasında kullanmıştır. شربت الإثم حتى ضل عقلي كذاك الإثم تذهب بالعقول Şarhoş oluncaya kadar içki içtim. İşte içki, akılları böyle giderir.

العفو : Afv, ihtiyaç fazlası demektir.

أعنتكم : Sizi güçlük ve meşakkate düşürür manasınadır. Anet, meşakkat demektir.

أمة : Emet, câriye demektir. Bunun zıddına hür denilir. Çoğulu إماء şeklindedir.

المحيض : Mahid, hayız manasına mastardır. Ayş (hayat) manasına gelen "maîş" de bunun gibidir. Hayzın asıl manası akmaktır. Sel akıp taştığı zaman حاض السيل وفاض denir. Keza ağacın suyu aktığı zaman حاضت الشجرة denir. Ay hali gören kadına "hâiz" denildiği gibi "hâize" de denir. Ferrâ, bir mısrasında şöyle der: كحائضة يزني بها غير طاهر Temiz değilken kendisiyle zina edilen hayızlı kadın gibi...

حرث : Hars, toprağa tohum atmaktır. Bu tarif Ragıb İsfehânî'nindir. Cevherî ise şöyle der: Hars, ekin demektir. Hâris de ekini eken manasına gelir. Âyetteki manası ise çocuğun döllenme ve gelişme yeri demektir. Burada kadın tarlaya benzetilmiştir.[278]

عرضة : Urda, mani ve engel demektir. Herhangi bir şeye karşı ve ona engel olan herşeye urda denir. Güneşin görünmesine engel olduğu için buluta da urda denir.

اللغو : Lağv, değeri olmayıp düşen şey demektir. Bu şeyin söz veya başka bir şey olması fark etmez. Kuşun ötmesine de لغو الطائر denir.

278 Cevherî, Sıhâh, Hars maddesi.

NÜZÛL SEBEBİ

a) Ensâr'dan, içlerinde Hz. Ömer'in de bulunduğu bir grup, Rasulullah (s.a.v.)'e gelerek dediler ki: "İçki ve kumar hakkında bize fetvâ ver. Bunlar aklı giderici, malı telef edici şeylerdir." Bunun üzerine Yüce Allah يسألونك عن الخمر والميسر sana içki ve kumarı soruyorlar..." âyetini indirdi.

b) İbn Abbas'ın şöyle dediği rivâyet olunur: Yüce Allah, yetimin malına, rüşdüne erinceye kadar, tam bir iyi niyet taşımaksızın yaklaşmayın..,[279] meâlindeki âyeti indirince, yanında yetim malı bulunanlar gidip yetimin yiyecek ve içeceklerini kendi yiyecek ve içeceklerinden ayırdılar.Yetimlere fazla fazla veriyorlardı. O da ya yiyebiliyor veya zayi oluyordu. Bu iş onlara güç gelmeye başladı. Durumu Rasulullah (s.a.v.)'e arz ettiler. Bunun üzerine ويسألونك عن اليتامي قل إصلاح لهم خير "Sana yetimleri sorarlar. Deki: Onları iyi yetiştirmek daha hayırlıdır..." âyeti nâzil oldu.

c) Enes (r.a.)'dan şöyle rivâyet edilmiştir: Yahudiler, bir kadın hayız olduğu zaman onu evden çıkarırlar, birlikte yemek yemezler, içmezler ve onunla cimâ etmezlerdi. Bu durum Rasulullah (s.a.v.)'e soruldu. Bunun üzerine Yüce Allah ويسألونك عن المحيض قل هو أذى ... "Sana kadınların ay halini sorarlar. De ki: O bir rahatsızlıktır." âyetini indirdi.

ÂYETLERİN TEFSİRİ

219. يَسْأَلُونَكَ عَنْ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ Ey Muhammed! Sana içki ve kumarın hükmünü soruyorlar. قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ Onlara de ki: İçki içme ve kumar oynamada büyük bir zarar ve günah, fakat bunun yanında insanların basit maddî menfaatleri vardır. وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا Ancak bunların günah ve zararı menfaatinden daha büyüktür. Çünkü aklın gitmesi, malın heder olması, içki sebebiyle vücudun hastalıklara maruz kalması, kumar sebebiyle ailelerin yıkılması, evlerin harap olması ve oynayanlar arasında kin ve düşmanlıkların meydana gelmesi büyük bir zarardır. Bu zararlar görülüp müşahade edilmektedir. Bu büyük zarar, basit maddi menfaatle mukayese edildiğinde çirkin ve pis olan içki ve kumarın tehlikesi daha iyi anlaşılır. وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ قُلْ الْعَفْوَ Sana, mallarından hangisini hayır için harcayıp hangisini geriye bırakacaklarını soruyorlar. Onlara de ki: İhtiyaç fazlasını harcayınız. İhtiyacınız için temin ettiğiniz malı harcayıp ta kendinizi mahrum bırakmayın. كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ Allah size hükümlerini açıkladığı gibi, helâl ve haramı, yararlı ve zararlı olan şeyleri de açıklar ki, düşünesiniz.

220. فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ Dünya ve ve ahiret işlerinde düşünesiniz de dünyanın fânî, ahiretin bâkî olduğunu anlayasınız ve bunlardan iyi olanını elde etmeye çalışasınız. Kuşkusuz akıllı kimse, kalıcı olanı geçici olana tercih eder.

279 İsra sûresi, 17/34.

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَى قُلْ إِصْلاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ Ey Muhammed! Sana yetimlerin mallarını kendi mallarına katsınlar mı katmasınlar mı? diye soruyorlar. Onlara de ki: İslah etmek üzere onlara müdahale etmeniz, ayırıp yüz üstü bırakmanızdan daha iyidir. وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ Onlarla birlikte yaşayıp da daha yararlı olacak şekilde onların mallarını kendi malınıza katarsanız, bilesiniz ki, onlar sizin din kardeşlerinizdir. Din kardeşliği ise soy kardeşliğinden daha kuvvetlidir.

Beraber yaşadığınızda, islah edecek ve yarar sağlıyacak şekilde onların mallarını sizinkilere katmanız bu kardeşliğin hukukundandır. وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ Allah, yetimlerin malını, hiyanet etmek ve telef etmek maksadıyla kendi malına katanla, onlara menfaat sağlamak maksadıyla katanı bilir ve herbirine ona göre karşılığını verir. وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لأَعْنَتَكُمْ Allah dileseydi işi zora koşar, sizi güçlük ve meşakkate sokardı. Fakat o, rahmetiyle dini, sizin için kolaylaştırdı. إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ Kuşkusuz o galiptir. Hiçbirşey onun yapmak istediğini engelleyemez. Kulları için koymuş olduğu kanunlarda da hikmet sahibidir.

Bundan sonra Yüce Allah semâvî dine mensup olmayan müşrik kadınlarla evlenmekten sakındırarak şöyle buyurur:

221. وَلا تَنكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَّ وَلأَمَةٌ مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ Ey Müslümanlar! Ehl-i kitap olmayan müşrik kadınlar Allah'a ve ahiret gününe iman etmedikçe onlarla evlenmeyin. Müşrik kadınlar malları, güzellikleri ve soy, makam ve saltanat gibi diğer cazip yönleriyle hoşunuza gitseler de kuşkusuz inanmış bir cariye müşrik bir hürden daha iyi ve üstündür. وَلا تُنكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّى يُؤْمِنُوا وَلَعَبْدٌ مُؤْمِنٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكٍ وَلَوْ أَعْجَبَكُمْ Kızlarınızı, ister putperest, ister Ehl-i kitap olsun Allah'a ve Rasulü'ne iman etmedikçe, müşriklerle evlendirmeyin. Soy, sop ve güzellik bakımından müşrikler hoşunuza gitse bile onları mü'min bir köle ile evlendirmeniz elbette müşrik bir hür ile evlendirmenizden daha hayırlıdır. أُولَئِكَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ kendileriyle evlenmeniz ve evlilik yoluyla akraba olmanız haram kılınan o müşrik kadın ve erkekler, sizi Cehenneme götürecek şeye yani küfür ve fıska çağırırlar. Size gereken, onlarla evlenmemek ve kızlarınızı onlarla evlendirmemektir.

وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ Halbuki Yüce Allah sizin iyiliğinizi istiyor ve sizi mutluluğa götürecek şeye çağırıyor. O da günahların bağışlanmasını ve Cennete girmeyi sağlıyan iyi ameldir. وَيُبَيِّنُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ Allah, hüccet ve delillerini açıklıyor ki öğüt alsınlar da iyi ile kötüyü, pis ile temizi birbirinden ayırsınlar.

Yüce Allah bundan sonra hayzın hükümlerini açıklayarak şöyle buyurur.

222. وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى Ey Muhammed! Sana ay halinde kadınlarla cinsel ilişkide bulunmanın helâl mı haram mı olduğunu soruyorlar. Onlara de ki: O, pis bir şeydir. Bu halde kadınlarla cinsel ilişkide bulunmak eşler için bir eziyettir.

فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ Öyle ise, hayız halinde kadınlarla cinsel ilişkiden uzak durunuz. وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ Hayız kanları kesilip de boy abdesti alıncaya kadar onlarla cinsel ilişkiye yaklaşmayınız. Bundan maksat, bu halde iken onlarla cinsel ilişkide bulunmamaktır. Yoksa kadınları hayızlı iken Yahudilerin yaptığı gibi yaklaşmamak, onlarla oturup kalkmamak ve birlikte yiyip içmemek değildir. فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ Onlar boy abdesti alıp temizlendiklerinde Allah'ın sizin için helâl kıldığı taraftan, yani arkadan değil, çocuk üreme yolu olan ön taraftan onlarla cinsel ilişkide bulunabilirsiniz. إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ Allah günahlarından tevbe edenleri, fuhuş ve pisliklerden uzak duranları sever.

223. نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ Kadınlarınız ekin tarlalarınız ve nesil üretme yerlerinizdir, çocuk onların rahimlerinde oluşur. Dolayısıyla onlara başka bir taraftan değil, nesil ve zürriyet üretme yolundan istediğiniz şekilde yaklaşınız. İbn Abbas, "Bitkini, biteceği yerde sula" demiştir. أني شئتم "İstediğiniz şekilde"den maksat, nesil üretme yeri olan normal yerinden olmak şartıyle ayakta, oturarak, yatarak, nasıl isterseniz o şekilde yapınız demektir. Bu âyet Yahudilerin, "Kişi eşiyle arka taraftan gelerek cimâ ederse doğan çocuk şaşı olur" şeklindeki sözlerini reddeder. وَقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ Ahirette sizin için azık olacak salih amelleri önceden gönderiniz. وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُلَاقُوهُ Allah'a karşı günah işlemekten sakınmak suretiyle ondan korkunuz ve biliniz ki dönüşünüz O'nadır. O, size amellerinize göre karşılık verecektir. وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ Mü'minleri Naîm Cennetlerinde büyük bir kazanç ile müjdele.

224. وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِأَيْمَانِكُمْ Allah adına yemin etmeyi, hayır yapmaya mani bir sebep saymayın. Yani sizden biriniz: "Ben o şeyi yapmamaya Allah adına yemin ettim. Yeminimi yerine getirmek istiyorum" diyerek onu, hayra mâni olan bir sebep kılmasın: Bilakis yeminleriniz için kefaret verip hayrı yapınız.[280] İbn Abbas (r.a.) şöyle der: "Sakın, hayır yapmamak için, yeminini bozmaya Allah'ı bir engel sayma. Fakat hayrı yap, yeminine de kefaret ver".

أَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ Allah'ı iyilik, takvâ ve insanlar arasını düzeltmeye mâni bir sebep kılmayın. Bu âyet Abdullah b. Revâha hakkında nâzil olmuştur. O, enişteşi Numan b. Beşir ile konuşmamaya ve kızkardeşiyle onun arasını düzeltmemeye yemin etmişti. Bunun üzerine bu âyet indi. وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ Allah sözlerinizi işiten, hallerinizi bilendir..

225. لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ Yemin kasdetmeden, sizin, "belâ vallahi" ve "lâ

280 Bir görüşe göre âyetin manası şöyledir: Çokça yemin edip de Allah'ı yeminlerinize hedef kılmayınız. İyilik yapmış olmak, kötülükten korunmak ve insanların arasını düzeltmek maksadıyle az çok, büyük-küçük herşeyde Allah'ın ismini çok söylemeyin. Zira çok yemin eden ne iyilik yapmış olabilir, ne de takvâ sahibi.

vallahi" şeklinde, sadece dilinizle Allah'ın adını söylemenizden dolayı, Allah sizi sorumlu tutmaz. وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ Kastederek ve kalben yaptığınız yeminleri bozduğunuz zaman sizi sorumlu tutar. وَاللهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ Allah'ın mağfireti geniştir. Kullarını cezalandırmada acele etmez.

EDEBÎ SANATLAR

1. يسألونك عن الخمر والميسر Bu cümlede hazif yoluyla icaz vardır. Takdiri: عن شرب الخمر وتعاطي الميسر şeklindedir.

2. واثمهما اكبر من نفعهما Bu cümle icmalden sonra tafsîl kabilindendir. Belâgatta buna "itnâb" ismi verilir.

3. كذلك يبين الله لكم الآيات Bu cümlede mürsel mücmel teşbih vardır.

4. المفسد من المصلح Bu âyette muslih ve müfsid kelimeleri arasında "tıbâk" sanatı vardır. Bu da edebi güzelliklerdendir.

5. يدعون إلى النار والله يدعو إلى الجنة Burada da "Cennet" ve "nâr" kelimeleri arasında tıbâk sanatı vardır.

6. قل هو اذي Bu cümlede teşbih-i belîğ vardır. Çünkü benzetme edatı ile benzetme yönü gizlenmiş, böylece belîğ olmuştur. Bunun aslı الحيض شئ مستقذر كالأذي şeklinde olup mübâlağa ifade etmek için hazf edilmiştir. Bu Arapların علي اسد "Ali aslandır" şeklindeki teşbihleri kabilindendir.

7. لا تقربوهن Onlara yaklaşmayın. Bu, cimâdan kinaye olup "onlarla cimâ etmeyin" demektir.

8. نساؤكم حرث لكم Burada muzaf hazfedilmiştir. Takdiri: موضع حرث şeklindedir. Veya teşbih vardır. Kadın tarlaya, meni tohuma ve çocuk bitkiye benzetilmiştir. Bu takdir de hars, "ekin ekilen yer" manasınadır. Mübâlağa ifade etmek için böyle kullanılmıştır.

FAYDALI BİLGİLER

1. İçki, her türlü çirkin fiilerin sebebi olduğu için ona kötülüklerin anası manasına gelen "ümmü'l-habâis" ismi verilmiştir. Nesâî'nin Hz. Osman (r.a.)'dan rivâyetine göre Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "İçkiden sakınınız. Çünkü o, kötülüklerin anasıdır. Biliniz ki sizden öncekilerden abid bir adam vardı. Ona âşufte bir kadın musallat oldu. Ona cariyesini göndererek: Seni şahitliğe davet ediyoruz, dedi. Adam kalkıp cariye ile birlikte gitti. Eve geldiklerinde, her kapıdan girdikçe cariye arkasından kapıyı kilitledi. Nihayet güzel bir kadının yanına geldiler. Kadının yanında bir çocuk ve bir şişe şarap vardı. Dedi ki: Ben seni şahitlik için çağırmadım.

Fakat seni, benimle cimâ etmen veya bu şaraptan bir kadeh içmen, ya da şu çocuğu öldürmen için çağırdım. Adam dedi ki: Bu şaraptan bir kadeh ver, dedi. Kadın ona bir kadeh içirdi. İçince bir kadeh daha istedi. Getirdiler. Sarhoş oluncaya kadar içti. Neticede kadınla zinâ etti, çocuğu da öldürdü. Onun için siz içkiden sakının. Zira, Allah'a yemin ederim ki, ayyaşlıkla iman bir arada bulunmaz. Bunlar bir araya geldiğinde mutlaka biri diğerini çıkarır."

2. İçki aklı ve malı giderdiği halde, onda nasıl bir takım faydalar olabilir? Bu soruya şöyle cevap verilebilir: Âyetteki menfaatlerden maksat, maddî menfaatlerdir. Zira insanlar içki ticareti yapar ve ondan aşırı kazanç sağlarlar. Veya menfaatten maksat, lezzet ve var zannedilen neş'edir. Şâir bu neş'eyi şiirinde şöyle ifade eder:

ونشربها فتتركنا ملوكا وأسدا ما ينهنهنا اللقاء

Biz o şarabı içeriz. Bizi aslanlar ve krallar haline getirir. Ölüm bizi onu içmekten engelleyemez.

Kurtubî şöyle der: İçki içen, akıllı kimselerin maskarası olur. Sarhoş, sidiği ve dışkısıyla oynar. Bazen de bunları yüzüne sürebilir. Hatta bazı sarhoşların, sidiklerini yüzlerine sürdüğü ve: Ey Allahım! Beni tevbe edenlerden ve temizlenenlerden kıl" dediği görülmüştür. Bazı sarhoşların da, yüzünü köpek yalarken: "Senin bana ikram ettiğin gibi, Allah da sana ikram etsin" dediği görülmüştür.[281]

3. Zemahşerî şöyle der: فاعتزلوا النساء Kadınlardan uzak durun من حيث أمركم الله Allah'ın emrettiği taraftan ve فأتوا حرثكم أني شئتم karılarınıza istediğiniz şekilde geliniz, cümleleri, latif kinayeler ve güzel ta'rizlerdir. Allah'ın kelamında bulunan bu ve benzeri âyetler güzel edeplerdendir. Mü'minlerin bunları öğrenmeleri, onlarla edeplenmeleri ve konuşma ve yazışmalarında bu tür ifadeler kullanmaları gerekir.[282]

281 Kurtubî, III/57.
282 el-Keşşâf, I/ 202.

لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِن نِّسَآئِهِمْ تَرَبُّصُ
أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ ۖ فَإِن فَآءُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٢٦﴾ وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ
فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٧﴾ وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ
قُرُوٓءٍ ۚ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَن يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِىٓ أَرْحَامِهِنَّ إِن كُنَّ يُؤْمِنَّ
بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ۚ وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِى ذَٰلِكَ إِنْ أَرَادُوٓا
إِصْلَاحًا ۚ وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِى عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۚ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ
دَرَجَةٌ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٢٨﴾ الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ ۖ فَإِمْسَاكٌۢ
بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌۢ بِإِحْسَٰنٍ ۗ وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَن تَأْخُذُوا مِمَّآ ءَاتَيْتُمُوهُنَّ
شَيْـًٔا إِلَّآ أَن يَخَافَآ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ ۖ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا
حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِۦ ۗ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ
فَلَا تَعْتَدُوهَا ۚ وَمَن يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ الظَّٰلِمُونَ
﴿٢٢٩﴾ فَإِن طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُۥ مِنۢ بَعْدُ حَتَّىٰ تَنكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُۥ ۗ
فَإِن طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَآ أَن يَتَرَاجَعَآ إِن ظَنَّآ أَن يُقِيمَا
حُدُودَ اللَّهِ ۗ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٢٣٠﴾

226. Kadınlara yaklaşmamağa yemin edenler dört ay beklerler. Eğer kadınlarına dönerlerse, şüphesiz Allah çokça bağışlayan ve esirgeyendir.

227. Eğer boşamaya karar verirlerse (ayrılırlar). Biliniz ki, Allah işitir ve bilir.

228. Boşanmış kadınlar, kendi başlarına üç defa ay hali beklesinler. Eğer onlar Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanmışlarsa, rahimlerinde Allah'ın yarattığını gizlemeleri kendilerine helâl olmaz. Eğer kocalar bu arada barışmak isterlerse, boşadıkları kadınları geri almağa daha fazla hak sahibidirler. Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları gibi,

kadınların da erkekler üzerinde belli hakları vardır. Ancak erkekler, bu haklarda kadınlara göre bir derece üstünlüğe sahiptirler. Allah Azîz'dir, Hakîm'dir.

229. Boşama iki defadır. Bundan sonrası ya iyilikle tutmak, ya da güzellikle salıvermektir. Kadınlara verdiklerinizden bir şey almanız size helal olmaz. Ancak erkek ve kadın evlilik işinde Allah'ın sınırlarında tam koruyamamaktan, tatbik edememekten korkarlarsa, müstesna. Siz de karı ile kocanın, Allah'ın sınırlarını, hakkıyla muhafaza etmelerinden kuşkuya düşerseniz, kadının fidye vermesinde her iki taraf için de günah yoktur. Bu söylenenler Allah'ın koyduğu sınırlardır. Sakın onları aşmayın. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa işte onlar zalimlerdir.

230. Eğer erkek karısını (üçüncü defa) boşarsa, ondan sonra kadın bir başka erkekle evlenmedikçe onu tekrar alması kendisine helâl olmaz. Eğer bu kişi de onu boşarsa, Allah'ın sınırlarını muhafaza edeceklerine inandıkları takdirde, yeniden evlenmelerinde beis yoktur. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Allah bunları, bilmek, öğrenmek isteyenler için açıklar.

ÂYETLERİN ÖNCEKİ ÂYETLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah bundan önceki âyetlerde toplumun bünyesini kemiren, düzeni bozan ve insanlar arasına kin ve düşmanlık sokan içki ve kumar gibi sosyal hastalıklardan bahsetti. Sonra söz sırası, iyi ve ahlâklı bir toplumun ilk çekirdeğini teşkil etmesi itibariyle aileye geldi. Zira aile iyi ise toplum da iyi, aile bozuksa toplum da bozuk olur. Aile ile ilgili hükümlerden de, önce eşler arasındaki alâkadan bahsetti. Bu ilişkinin sevgi, merhamet ve samimiyet bağları ile kuvvetlendirilmiş olarak devam edebilmesi için, tercihte din ve inanç esasının gözönünde bulundurulması gerektiğine dikkat çekti. Müşrik bir kadının bir müslümanın nikahı altında, mü'min bir kadının da müşrik bir erkeğin sultası altında bulunması helâl olamazdı. Bundan dolayı İslâm, müşrik kadınlarla evlenmeyi ve mü'min kadınların müşrik erkeklerle evlendirilmelerini haram kıldı. Yüce Allah bu âyetlerde de ailede meydana gelen ve onun varlığını tehdit eden bazı hastalıkları açıklamaktadır. Bu hastalıklar arasında ilâ, talak ve para veya mal karşılığı hanımını boşamak manasına gelen hul' gibi aile hukuku ile ilgili konuları saymakta ve aile müessesesini yıkan bu müşkillerin, nasıl tedavi edilerek giderileceğini açıkladı.

KELİMELERİN İZAHI

يؤلون : Îlâ, lügatte "yemin etmek" demektir. آلى يـؤلي إيـلاء kalıbındandır. Şâir bu kelimeyi şöyle kullanmıştır:

فـآليت لا أنفك أحـد وقـصـيـدة تكون واياها بهـا مـثـلا بعـدي

"Yemin ettim, sürekli olarak, ona benden sonra mesel olacak bir kaside söylüyorum"

İlâ'nın ıstılâhî manası, hanımı ile cinsî münasebette bulunmamaya yemin etmektir.

تربص : Tarabbus, beklemek demektir. Nitekim, "De ki: Bekleyin. Ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim"[283] meâlindeki âyette de bu manada kullanılmıştır.

فاءوا : Fey, geri dönmek demektir. Gölge, güneşin hareketine göre batıdan doğuya döndüğü için ona da fey denilir. Ferrâ şöyle der: Araplar, öfkesi hemen yatışan kimseye سريع الفئ derler. Şâir bu kelimeyi şöyle kullanmıştır:

فـفـاءت ولـم تقض الذي أقـبـلت له ومن حـاجـة الإنسـان مـا ليس قـاضـيـا

Kadın, istediği ihtiyacı karşılanmadan döndü. İnsanın bazı ihtiyaçları vardır ki, karşılanmaz.

قروء : Kurû', kar kelimesinin çoğuludur. Kar': zıt manalı kelimelerden olup kadınların hem temizlik, hem de hayız hallerine verilen isimdir. Kar kelimesinin asıl manası, toplanmak, bir araya gelmektir. Kan rahimde toplandığı için, hayza bu isim verilmiştir. Kâmûs müellifi şöyle der; Kar' ve Kur' kelimeleri, hayız, temizlik ve vakit manalarına gelir. Temizlik manasına çoğulu kurû', hayız manasına çoğulu akrâ'dır.

بعولتهن : "Koca" manasına gelen "ba'l" kelimesinin çoğuludur. "Bu kocam da bir ihtiyar"[284] meâlindeki âyette de bu manada kullanılmıştır. Müennesi ba'le şeklindedir.

درجة : Derece, yüksek mevki demektir.

الطلاق : Talak, nikah bağını çözmektir. Aslı, bırakmak, salıvermek demektir. Başıboş olarak meraya salıverilmiş olan deveye ناقـة طالق denir. Yolu açılıp, serbest bırakılan kadına da, bu manada "Talîk" denilmiştir. طلقت المرأة demek, kadını boşadım, salıverdim, serbest bıraktım demektir.

تسريح : Tesrîh, bir şeyi salıvermek demektir. Saçların, birbirine karışmaması için salıverilmesine تسريح الشعر denir. سرح الماشية sürüyü salıverdi demektir. Râgıb şöyle der: Deveyi salıvermek manasında kullanılan talâk kelimesi boşama anlamında da müstear olarak kullanıldığı gibi, yine develeri salıvermek anlamında kullanılan tesrîh kelimesi de boşamak için müstear olarak kullanılmıştır.[285]

283 Tûr sûresi, 52/31.
284 Hud sûresi, 11/72.
285 el-Müfredât, s. 229.

NÜZÛL SEBEBİ

Câhiliyye devrinde bir adam, dilediği kadar talâkla karısını boşar, sonra iddeti bitmeden onu geri alırdı. Bin defa boşasa dahi geri alma hakkı vardı. Bir adam, karısına zulüm kastıyla "seni himayeme almayacağım, serbest de bırakmıyacağım" dedi. Karısı "bunu nasıl yapacaksın?" diye sordu. Adam: "Seni boşayacağım. İddetinin bitmesine yakın tekrar alacağım" cevabını verdi. Kadın, bu durumu Hz. Peygamber (s.a.v.)'e şikayet etti. Bunun üzerine "الطلاق مرتان" âyeti nâzil oldu.

ÂYETLERİN TEFSİRİ

226. لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ Hanımlarına zarar vermek için, onlarla cinsî münasebette bulunmamaya yemin edenler için dört ay mühlet vardır. فَإِنْ فَاءُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ Eğer bu müddet içinde, hanımlarına yaklaşmak suretiyle iyilikle onlara dönerlerse, yani yeminlerini bozup onlarla cinsî münasebette bulunurlarsa, şüphesiz Allah, onların işlemiş olduğu kötülüğü bağışlar ve onlara merhamet eder.

227. وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ Eğer onlarla beraber olmamaya ve cinsî münasebette bulunmamaya karar verirlerse bilsinler ki, Allah onların sözlerini duyar, niyetlerini bilir.

Âyetten kastedilen mana şudur: Eğer koca, hanımına yaklaşmamaya yemin ederse, hanımı onu dört ay bekler. Bu müddet içinde kocası hanımıyle münasebette bulunursa ne âlâ, iyi bir iş yapmış olur. Ancak yeminini bozduğu için kefaret vermesi gerekir. Eğer bu müddet içinde ona yaklaşmazsa, Ebû Hanîfe'ye göre müddet bitince talâk ve ayrılık vuku bulur. Şâfiî şöyle der: Kadın meseleyi hakime aksettirir. Hakim, kocaya, ya hanımına geri dönmesini veya boşamasını emreder. Eğer koca her ikisini de kabul etmezse, hakim boşanma kararı verir. İşte îlâ hükmünün hülâsası budur.

Bundan sonra Yüce Allah şer'î talakı ve iddetin hükümlerini açıklar.

228. وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ Eşleriyle cinsî münasebette bulunmuş hür kadınlar, kocaları tarafından boşandıkları zaman üç defa ay hali beklesinler.

İmam Şâfiî ve İmam Mâlik'e göre üç temizlik müddeti, İmam Ebû Hanîfe ve İmam Ahmed'e göre üç hayız müddeti beklerler. İddet bittikten sonra, isterlerse evlenebilirler. Bu hüküm, evlendikten sonra eşleriyle cinsî temasta bulunan kadınlar hakkındadır. Cinsî münasebette bulunmayan kadınların, iddet beklemeleri gerekmez. Zira Allah "Mü'min kadınları nikâhlayıp da, henüz dokunmadan onları boşarsanız, onları iddet müddetince bekletmeniz gerekmez"[286] buyurmuştur.

وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنَّ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ Boşanan kadınlar,

286 Ahzab sûresi, 33/49.

eğer gerçekten Allah'a ve ahiret gününe inanıyorlar ve O'nun azabından korkuyorlarsa, iddet çabuk bitsin ve kocanın geri dönme hakkı kaybolsun diye hamile veya hayızlı olduklarını gizlemeleri helâl olmaz. Bu, onların eksiksiz veya fazlasız olarak gerçeği haber vermeleri için bir uyarıdır. Zira bunlar ancak onların haber vermesiyle öğrenilebilen şeylerdir. وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلاحًا Eğer kadınların iddeti bozulmamış olduğu halde, kocaları onlara zarar vermek için değil de ıslah maksadıyla tekrar geri almak isterlerse, onlarla evlenmeye başkalarından daha fazla hak sahibidirler. Bu, hüküm ric'î talâkta olur. وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları gibi, kadınların da erkekler üzerinde, Allah'ın emrettiği iyi geçim, zarar vermeme ve benzeri davranışlara dayalı hakları vardır. وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ Ancak erkeklerin kadınlar üzerine bir üstünlüğü vardır. Bu üstünlük, Allah'ın emrettiği gibi çoluk çocuğunun işlerini görüp nafakalarını temin etmek, aile reisliğini yapmak ve verdiği emirlere uyulmak gibi üstünlüklerdir. Dikkat edilirse bunlar, sorumluluk yükleyen üstünlükler olup, şereflendirme üstünlüğü değildir. Zira "Muhakkak ki Allah yanında en değerli ve en üstün olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır"[287] meâlindeki âyet gereğince, üstünlük takvâya bağlıdır.

وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ Allah galiptir, kendisine isyan edenlerden intikam alır. Verdiği emirlerde ve koyduğu kanunlarda hikmet sahibidir.

Sonra Yüce Allah şer'î talâkın nasıl olduğunu beyan ederek şöyle buyurur:

229. الطَّلاقُ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ Kocanın tekrar hanımına dönebilme hakkına sahip olduğu meşru talâk ki buna ric'î talâk denir iki defadır. Bu iki talâktan sonra, ya iyi geçinme ve iyi muamele yaparak geri almak veya kadının hakkını yememek, onu kötülükle anmamak ve insanların ondan nefret etmesine sebep olacak davranışlarda bulunmamak suretiyle salıvermek vardır. وَلا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا Ey kocalar! Boşadığınız kadınlara daha önce verdiğiniz mehirlerden, az da olsa, bir şeyi geri almanız helal olmaz.

إِلاَّ أَنْ يَخَافَا أَلاَّ يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ Ancak eşler, Allah'ın emretmiş olduğu karı-koca haklarına riâyet edememekten ve kötü muameleden korkarlarsa bu durum müstesna. فَإِنْ خِفْتُمْ أَلاَّ يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ Ey mü'minler! Siz de karı-koca arasında geçimsizlik vuku bulup da onların, Allah'ın hadlerini yerine getiremeyeceklerinden korkarsanız, kadın da, kocasının kendisini boşaması için mehrini almaktan vazgeçerek bağışlar veya malından kocasına verirse, kadının bunları vermesinde ve kocanın almasında bir günah yoktur. تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلا تَعْتَدُوهَا İşte talâk, ric'at, hul' ve benzerleri ile ilgili bu yüce hükümler, Allah'ın koymuş olduğu kanun ve hükümlerdir. Onlara muhalefet etmeyin ve Allah'ın meşru kılmadığı şeyleri yaparak haddi aşmayın. وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ Kim haddi aşar ve Allah'ın

287 Hucurat sûresi, 49/13.

hükümlerine muhalefet ederse, kendini Allah'ın gazap ve öfkesine dûçâr eder. İşte onlar, şiddetli azaba müstehak olan zalimlerdendir.

230. فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ Eğer koca, karısını üçüncü defa boşarsa, kadın başka bir erkekle evlenip birbirlerinin balcağızından tattıktan yani onunla cinsî münasebette bulunduktan sonra, ondan boşanmadıkça ilk kocasına helâl olmaz. Nitekim hadis-i şerifte de bu şekilde açıklanmıştır. Bu, karısını seven bir kocanın, onu üçüncü defa boşamasını engelleyici bir tedbirdir. Zira şahsiyet sahibi olan herkes, hanımının başka biriyle yatmasını çirkin görür.

فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا إِنْ ظَنَّا أَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللهِ Eğer ikinci kocası onu boşarsa, aralarında uyum ve iyi geçim olacağını gösteren deliller bulunduğu takdirde, iddeti bittikten sonra ilk kocasına dönmesinde bir beis yoktur. وَتِلْكَ حُدُودُ اللهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ Bunlar, Allah'ın kanun ve hükümleridir. O, bu hükümleri, yaptıkları işlerinin sonunu görebilen ilim ve idrâk sahibi kişilere açıklar.[288]

EDEBÎ SANATLAR

1. فان الله سميع عليم Bu haber cümlesi, tehdit manası ifade etmektedir.

2. والمطلقات يتربصن "Boşanan kadınlar beklerler": Bu, emir manası ifade eden bir haber cümlesidir. Aslı; وليتربص المطلقات "boşanan hanımlar beklesin" takdirindedir. Zemahşerî şöyle der: "Haber sîgasıyle emretmek, emri vurgular ve emredilen şeyin hemen yapılması gerektiğini anlatır. Bu cümlede, boşanan kadınlar, sanki hemen bekleme emrine uymuşlar da Yüce Allah onların bu durumunu haber veriyormuş gibi bir mana vardır. Cümlenin isim cümlesi olması da manayı daha fazla kuvvetlendirmektedir.

3. إن كن يؤمن بالله "Allah'a inanıyorlarsa" sözünden maksat, konunun sadece Allah'a imanla mukayyed olduğunu ifade etmek değildir. Nefislerine korku, heyecan ve dehşet salmak içindir.

4. ولهن مثل الذي عليهن Bu cümlede, beyan ilmini bilenlere kapalı kalmayacak derecede eşsiz bir icaz sanatı vardır. Zira مثل lafzından sonra gelen karine ile öncekinden, önce gelen karineyle de sonrakinden hazifler yapılmıştır. Takdiri şöyledir: ولهن على الرجال من الحقوق مثل الذي للرجال عليهن "Erkeklerin onlar üzerindeki hakları gibi, onların da erkekler üzerinde hakları vardır."

Bu cümlede ayrıca لهن ve عليهن lafızları arasında tıbâk sanatı vardır. Bu, iki harf arasında bulunan bir tıbâk sanatı olup edebî güzelliklerdendir.

5. ... فإمساك بمعروف "İmsak" ve "tesrîh" lafızları arasında tıbâk sanatı vardır.

288 Talâk'ın hikmet-i teşrîiyyesi için Revâiu'l-beyan adlı kitabımıza bakın (c. I, s. 343).

6. تلك حـــدود الله Heybeti arttırmak ve ruhlara korku salmak için, zamir yerine Allah ismi getirilmiştir. Yasağın ardından tehdidin getirilmesi, onun şiddetini vurgulamak içindir.

7. فاولئك هم الظالمون Burada sıfat mevsufa tahsis edilmiştir.

FAYDALI BİLGİLER

İslâm da ilk hulu', Sâbit b. Kays'ın hanımına uygulanmıştır. Sabit'in hanımı Rasulullah (s.a.v.)'e gelerek: Allah, benim başımla onun başını asla bir araya getirmesin. Vallahi, ben onu huyu ve dindarlığı konusunda ayıplamıyorum. Lakin ben İslâm'a girmişken küfrü gerektiren bir şey yapmaktan çekiniyorum" dedi. Rasulullah (s.a.v.) "Ona bahçesini iade eder misin? diye sordu. Kadın: "Evet" dedi. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) onları birbirinden ayırdı.

BİR NÜKTE

Abdullah b. Abbas (r.a.)'ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Hanımımın benim için süslendiği gibi, ben de onun için süslenmek istiyorum. Zira Yüce Allah, ولهن مثل الذي عليهن بالمعروف buyurmuştur.

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ
أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِّتَعْتَدُوا ۚ وَمَن يَفْعَلْ
ذَٰلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ ۚ وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوًا ۚ وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ
اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنزَلَ عَلَيْكُم مِّنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُم بِهِ ۚ وَاتَّقُوا
اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٣١﴾ وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ
فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَن يَنكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُم
بِالْمَعْرُوفِ ۗ ذَٰلِكَ يُوعَظُ بِهِ مَن كَانَ مِنكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ
الْآخِرِ ۗ ذَٰلِكُمْ أَزْكَىٰ لَكُمْ وَأَطْهَرُ ۚ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٢﴾

231. Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme müddetlerini bitirdikleri vakit, ya onları iyilikle tutun yahut iyilikle bırakın. Fakat haksızlık ederek ve zarar vermek için onları nikah altında tutmayın. Kim bunu yaparsa muhakkak kendine kötülük etmiş olur. Allah'ın âyetlerini eğlenceye almayın. Allah'ın sizin üzerinizdeki nimetini size öğüt vermek üzere indiği Kitab'ı ve hikmeti hatırlayın. Allah'tan korkun. Bilesiniz ki Allah, her şeyi bilir.

232. Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme müddetlerini bitirdikleri vakit, aralarında iyilikle anlaştıkları takdirde, onların (eski) kocalarıyla evlenmelerine engel olmayın. İşte bununla içinizden Allah'a ve ahiret gününe inanan kimselere öğüt verilmektedir. Bu öğüdü tutmanız kendiniz için en iyisi ve en temizidir. Allah her şeyi bilir, siz ise bilmezsiniz.

ÂYETLERİN ÖNCEKİ ÂYETLERLE MÜNÂSEBETİ

Bu âyet-i kerîmeler talâkın hükümlerini anlatmaya, usûl, âdâp ve şartlarını açıklamaya devam etmekte, eziyet ve zarar vermeyi yasaklamaktadır. O halde, bu âyetlerin öncekilerle münasebeti açıktır.

KELİMELERİN İZAHI

فبلغن اجلهن: "Kadınlar, bekleme müddetlerinin sonuna yaklaştıkları zaman" demektir.

ضرارا : "Zarar verme kastıyle" demektir. Keffâl: "Dırar, zarar vermektir" der. Nitekim: "(mü'minlere) zarar vermek için bir zırar mescidi kuranlar vardır"[289] meâlindeki âyette de zarar vermek manasında kullanılmıştır.

تعضلوهن : Adl, zorlamak ve men etmek demektir. Bir mesele müşkil hale gelip çare bulmak zorlaşınca اعضل الامر denilir. داء عضال demek, doktorları aciz bırakan, tedavisi zor hastalık demektir. Ezherî: Aslında bu kelime, doğum yapması kolay olmadığı zaman, deve hakkında kullanılan, عضلت الناقة sözünden alınmıştır[290] der.

يوعظ به : Tavsiye edilir, emredilir demektir.

ازكى : Ezka; daha artıcı daha faydalı demektir. Ekin çoğaldığı ve bereketlendiği zaman زكى الزرع denilir.

اطهر : Taharet, pislik ve kötülüklerden uzak olmak demektir.

NÜZÛL SEBEBİ

Rivâyet edildiğine göre, Rasulullah (s.a.v.) zamanında Ma'kil b. Yesar kızkardeşini müslümanlardan birisiyle evlendirdi. Kızkardeşi kocasıyla bir müddet evli kaldı. Sonra kocası onu boşadı ve iddeti doluncaya kadar, evliliği sürdürmek için karısına geri dönmedi. Bir müddet sonra, tekrar birbirleriyle evlenmek istediler. Kocası bir elçi ile birlikte gidip onu kardeşi Ma'kil'den tekrar istedi. Ma'kil ona: "Ey alçak herif! Onu sana verip seninle evlendirdim. Sen ise onu boşadın. Vallahi o sana asla dönemez" dedi. Halbuki Yüce Allah, bu eski karı-kocanın birbirlerine ihtiyaçlarını biliyordu. Bunun üzerine واذا طلقتم النساء فبلغن اجلهن فلا تعضلوهن âyetini indirdi. Ma'kil bu âyeti dinleyince: "Rabbim'in emri başımın üstüne" dedi, sonra eniştesini çağırıp ona: "Seni tekrar kardeşimle evlendiriyorum ve onu sana ikram ediyorum" dedi.[291]

ÂYETLERİN TEFSİRİ

231. وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ Ey erkekler! Kadınları talak-ı ric'î ile boşayıp da iddetlerinin sona ermesi yaklaşınca فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ Ya zarar ve eziyet vermeksizin onları geri alın veya iddetlerini uzatmaksızın iyilikle bırakın, iddetlerini doldursunlar وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِتَعْتَدُوا Onları fidyeye zorlayarak zarar vermek maksadıyla geri almayın. Böyle yaparsanız onlara zulmetmiş olursunuz.

Bu âyetle, halk arasında öteden beri yapıla gelen bir âdet yasaklanmıştır. Daha

289 Tevbe sûresi, 9/107.
290 Tehzibu'l-luga, Adl maddesi.
291 Bu hadisi Buhârî rivâyet etmiştir. Bakınız Tâc, IV/63.

önce koca hanımını boşar, iddet süresinin bitmesi yaklaşınca, ona karşı duyduğu bir arzudan değil de, iddet süresini uzatıp ona zarar vermek için geri alırdı. İşte âyet bu hususu yasaklamıştır.

وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ Kim, kadına zarar vermek veya onu fidyeye zorlamak maksadıyle onu salıvermez de tutarsa, böyle yapmakla kendine zulmetmiş olur. Zira o, kendini Allah'ın azabına itmiştir.

وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللّٰهِ هُزُوًا Allah'ın hükümleri, emir ve nehiyleri ile alay etmeyin. Yani O'nun şeriatına muhalefet ederek onu alay konusu yapmayın. وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ Allah'ın sizi İslâm'a erdirmek ve size Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet-i seniyyeyi ihsan etmek suretiyle verdiği nimetini hatırlayınız. يَعِظُكُمْ بِهِ Allah size öğüt verir ve Kitab'ı ve Rasulü'nün sünneti ile, sizi dünya ve ahiret saadetine iletir. وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ Allah'tan korkunuz, bütün işlerinizde O'nun rızasını gözetiniz ve biliniz ki, sizin hiçbir haliniz O'na kapalı kalmaz. Sonra Yüce Allah kadınların velilerine, kocalarına dönmek isteyen kadınlara engel olunmamasını emrederek şöyle buyurur:

232. وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ Kadınlarınızı boşadığınızda iddet süreleri bitince فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ Ey kadın velileri! Eşler arasındaki durumlar iyileşir ve pişmanlık alâmetleri görülür de eşler birbirine dönmeye ve Allah'ın hoşuna gidecek şekilde hareket etmeye razı olurlarsa artık onların kocalarına dönmelerine engel olmayınız. ذٰلِكَ يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ Zarar verme ve engellemeyi size yasaklamamızdan, Allah'a ve ahiret gününe iman edenler öğüt alır. Çünkü dinî nasihatlerden yararlananlar onlardır.

ذٰلِكُمْ أَزْكَى لَكُمْ وَأَطْهَرُ Bu anlatılanlardan öğüt almak ve Allah'ın emirlerine sarılmak, sizin için daha hayırlı, daha yararlı ve günahları ve onların pisliklerini daha temizleyicidir. وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ Sizin için daha yararlı olan hüküm ve kanunları Allah bilir, siz bilmezsiniz. Öyleyse bütün yaptıklarınızda ve yapmadıklarınızda O'nun emir ve yasaklarını uygulayın.

EDEBÎ SANATLAR

1. فبلغن أجلهن Yani iddetlerinin sona ermesine yaklaştıklarında. Bu cümlede iddet süresinin tümüne verilen isim ekserisine verilmiştir. Bu, mecâz-ı mürseldir. Zira iddetin tümü sona ermiş olursa kocanın kadını tutması mümkün değildir. Halbuki Yüce Allah onları iyilikle tutun, buyuruyor.

2. واذكروا نعمة الله عليكم وما انزل عليكم من الكتاب والحكمة Allah'ın size verdiği nimetini ve size indirdiği kitap ve sünneti hatırlayınız. Bu âyette hususî olan şey umumî olan üzerine atf edilmiştir. Çünkü önce geçen nimetten maksat Allah'ın

nimetlerid ir. Daha sonra onun üzerine atfedilen kitap ve sünnet ise bu nimetlerin bir kısmıdır.

3. واعلموا ان الله بكل شئ عليم Bu cümledeki اعلموا ve عليم kelimeleri arasında güzel sanatlardan iştikak cinâsı denilen sanat vardır.

4. أن ينكحن ازواجهن Kocalarıyla evlenmelerine... Burada kocalarından maksat kendilerini boşamış olan kocalardır. Bu ifade "İtibarî mekân" yani geçmişteki durumları alakasıyla mecâz-ı mürsel olur.

FAYDALI BİLGİLER

İmam Fahreddin Râzî şöyle der: İslâm hukukunda boşanan kadının iddeti bitmeden erkeğin onu geri alma hakkının var oluşundaki hikmet şudur: İnsan eşiyle birlikte yaşadığı müddetçe ayrılmanın kendisine zor gelip gelmeyeceğini bilemez. Bunu ancak eşinden ayrıldığında anlar. Eğer bir defa boşamak eşi geri almaya engel olsaydı insanın meşakkatı daha da büyürdü. Çünkü sevgi bazen ayrıldıktan sonra ortaya çıkar. Sonra bir defada tam manasıyla tecrübe edilemediği için Yüce Allah iki defa boşama ve geri alma hakkı tanıdı. Bu da Yüce Allah'ın rahmetinin sonsuzluğuna ve kullarına gösterdiği şefkatin kemâline delalet eder.[292]

292 et-Tefsîru'l-kebîr, 6/105.

وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ
الرَّضَاعَةَ ۚ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۚ
لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا ۚ لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلَا
مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ ۚ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَٰلِكَ ۗ فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا
عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا ۗ وَإِنْ أَرَدْتُمْ
أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا آتَيْتُمْ
بِالْمَعْرُوفِ ۗ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٣﴾
وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ
أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا ۖ فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ
فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ
خَبِيرٌ ﴿٢٣٤﴾ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ
النِّسَاءِ أَوْ أَكْنَنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ ۚ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ
وَلَٰكِنْ لَا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا ۚ
وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ ۚ وَاعْلَمُوا أَنَّ
اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ ۚ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ
حَلِيمٌ ﴿٢٣٥﴾ لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمَسُّوهُنَّ
أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً ۚ وَمَتِّعُوهُنَّ عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَى
الْمُقْتِرِ قَدَرُهُ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ ۖ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ ﴿٢٣٦﴾
وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ
فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا أَنْ يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوَ الَّذِي
بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ ۚ وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ ۚ وَلَا
تَنْسَوُا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٧﴾

233. Emzirmeyi tamamlatmak isteyen için, anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler. Onların örfe uygun olarak beslenmesi ve giyimi baba tarafına aittir. Bir insan, ancak gücü yettiğinden sorumlu tutulur. Hiçbir anne ve baba çocuğuna zarar vermesin. Onun benzeri vâris üzerine de gerekir. Eğer ana ve baba birbiriyle görüşerek ve karşılıklı anlaşarak çocuğu memeden kesmek isterlerse, kendilerine günah yoktur: Çocuklarınızı emzirtmek istediğiniz takdirde, süt anneye vermekte olduğunuzu iyilikle teslim etmeniz şartıyla üzerinize günah yoktur. Allah'tan korkun. Bilin ki Allah, yapmakta olduklarınızı görür.

234. Sizden ölenlerin, geride bıraktıkları eşleri, kendi başlarına dört ay on gün beklerler. Bekleme müddetlerini bitirdikleri vakit, kendileri hakkında yaptıkları meşru işlerde size bir günah yoktur. Allah, yapmakta olduklarınızı bilir.

235. (İddet beklemekte olan) kadınlarla evlenme hususundaki düşüncelerinizi üstü kapalı bir biçimde anlatmanızda veya onu içinizde gizli tutmanızda size günah yoktur. Allah bilir ki siz onları anacaksınız, lakin meşru sözler söylemeniz müstesna, sakın onlara gizlice buluşma sözü vermeyin. Farz olan bekleme müddeti dolmadan, nikah kıymaya kalkışmayın. Bilin ki Allah, gönlünüzdekileri bilir. Bu sebeple Allah'tan sakının. Şunu iyi bilin ki Allah Ğafûr'dur, Halîm'dir.

236. Nikahtan sonra henüz dokunmadan veya onlar için belli bir mehir tayin etmeden kadınları boşarsanız, bunda size mehir zorunluğu yoktur. Bu durumda onlara mut'a verin. Zengin olan durumuna göre, fakir de durumuna göre vermelidir. Münasip bir mut'a vermek ihsan sahipleri için bir borçtur.

237. Kendilerine mehir tayin ederek evlendiğiniz kadınları, temas etmeden boşarsanız, tayin ettiğiniz mehrin yarısı onların hakkıdır. Ancak kadınların vazgeçmesi veya nikah bağı elinde bulunanın (velinin) vazgeçmesi hali müstesna, affetmeniz takvâya daha uygundur. Aranızda iyilik ve ihsanı unutmayın. Şüphesiz Allah yapmakta olduklarınızı hakkıyla görür.

ÂYETLERİN ÖNCEKİLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah, önceki âyetlerde evlenme, boşanma, iddet, ric'at (kocanın karısını geri alması) ve adl yani kocasıyla tekrar evlenmek isteyen kadını bundan engellememe ile ilgili hükümlerden bir bölümünü açıkladı. Bu mübarek âyetlerde de emzirmenin hükmünü açıklamaktadır. Çünkü boşanmakla ayrılık meydana gelir.

Bazen kişi eşini boşadığında onun emzirmesi gereken, küçük çocuğu olabilir. Belki de kadın kocasından intikam almak ve çocuk vesilesiyle ona eziyet etmek için çocuğu telef edebilir veya onu sütünden mahrum eder. Bundan dolayı bu âyet, boşanan anaları çocukları gözetmeye ve onlarla ilgili işlere ihtimam göstermeye çağırmaktadır. Bundan sonra Yüce Allah, ölüm sebebiyle eşlerin ayrılmalarının hükmünü, bu durumda kocanın hukukunu gözetmek maksadıyla kadının beklemesi gereken iddeti açıklamaktadır. Aynı zamanda iddet bekleme durumunda olan kadına nasıl evlenme teklif edileceğini, ölüm veya boşanma neticesinde kadının hakkı olan yarım veya tam mehir konusunu açıklamaktadır.

KELİMELERİN İZAHI

فصالا : Fisâl ve fasl, ayırmak demektir. Çocuk anasının sütünden ayrılıp diğer gıda maddelerini yemeye başladığı için buna fisâl ismi verildi. Müberred şöyle der: Fisâl, fasl'dan daha iyidir. Zira çocuk annesinden ayrıldığında annesi de ondan ayrılmış olur. Böylece aralarında fisâl meydana gelir. Yani قتال (savaş) ve ضراب (vuruşma) karşılıklı olduğu gibi fisâl de karşılıklı olur.

تشاور : Teşâvur, başkasından görüş açıklamasını istemek demektir. Müşâveret ve meşveret kelimeleri de bunun gibidir. Hepsi de bal çıkarmayı istemek manasına gelen "şevr" kökünden türetilmiştir.

يذرون : Bırakırlar manasına gelen bu fiilin mâzîsi ve masdarı kullanılmaz.

عرضتم : Ta'riz, açıkça söylemeksizin îmâ ve işaretle anlatmak, demektir. Bu kelime "bir şeyin yanı" manasına gelen "urd" kelimesinden alınmıştır. Fakirin, iyilik sever birisine "senin cömert yüzünü görmek için geldim" demesi de ta'riz kabilindendir.

خطبة : Hıtba evlenme teklif etmek, hutbe ise nasihat etmek demektir. Cuma ve bayram hutbesi gibi.

أكننتم : Örttünüz, gizlediniz demektir. İknân, sır ve gizlilik manasınadır.

عقدة النكاح : Bağlamak manasına gelen "akd" kökünden olup nikah bağı demektir. Darb-ı mesel de يا عاقد اذكر حلا "Ey düğümleyen çözmeyi de düşün!" şeklinde kullanılmıştır. Râgıb şöyle der: "Ukde: Nikah, yemin ve diğer akd edilen şeylerin ismidir.

حليم : Halîm, âsînin cezasını vermekte acele etmeyip mühlet veren demektir.

المقتر : Muktir, fakir demektir. Bir kimse muhtaç duruma düştüğü zaman أقتر الرجل denir.

NÜZÛL SEBEBİ

Rivâyet edildiğine göre Ensârdan bir adam Hanîfe oğullarından bir kadınla evlendi. Ancak kadın için herhangi bir mehir tayin etmedi. Sonra ona dokunmadan onu boşadı. Bunun üzerine لا جناح عليكم ان طلقتم النساء ما لم تمسوهن Nikah'tan sonra henüz dokunmadan kadınları boşarsanız size mehir zorunluğu yoktur, âyeti indi. Rasulullah (s.a.v.) o adama: "Ver de, isterse bir kalensüve yani takke olsun" dedi.[293]

ÂYETLERİN TEFSİRİ

233. وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ Eğer kadınlar boşanmışlarsa ve emzirme çağında çocukları varsa ve de anne baba emzirmeyi tamamlamak isterlerse annelerin çocuklarını tam iki sene emzirmeleri gerekir. Bundan fazlası mecburi değildir. وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ Çocukların hizmetlerinin hakkıyle yapılabilmesi için boşanan annelerin nafakalarının ve elbiselerinin israf ve eksiklik olmaksızın baba tarafından verilmesi gerekir.

لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا Nafaka ancak erkeğin gücünün yettiği kadardır. Zira Yüce Allah hiçbir kimseyi gücünün yettiğinden fazlası ile mükellef kılmaz. لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ Anne, baba, yaptıkları anlaşmada eksiklik ve yapmaları gerekende kusur ederek çocuğa zarar vermesin veya çocuk sebebiyle eşler birbirine zarar vermesin. Anne, çocuğun yetiştirilmesi için babayı zarara sokmak maksadıyla çocuğu emzirmeyi bırakmasın. Baba da, anne çocuğa emzirmeye istekli olduğu halde, ona zarar vermek için çocuğu onun elinden çekip almasın. Mücahid, âyeti böyle tefsir etmiştir. وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ Vârisin üzerine de bunun aynısını yapması gerekir. Yani nasıl ki çocuğun babasının anneye nafaka vermesi onun hukukunu yerine getirmesi ve ona zarar vermemesi gerekiyorsa, vârisin de aynı şeyleri yapması gerekir. Bundan maksat babanın vârisidir. Bir başka görüşe göre çocuğun vârisidir. Taberî birinci görüşü tercih etmiştir. فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا Anne baba istişâre ettikten sonra çocuğun faydasına olduğu kanaatine varır ve iki sene dolmadan önce çocuğu memeden kesmeye karar verirlerse, bunda da onlara bir günah yoktur. وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا آتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ Ey babalar! Anne bakmaktan aciz olduğu veya evlenmek istediği takdirde çocuğunuz için başka bir süt annesi tutmak isterseniz, anlaştığınız ücreti ödemeniz şartıyla bunda sizin için bir günah yoktur. Çünkü ücretini ödemediğiniz takdirde süt anne, çocuğa gereken önemi vermez ve emzirmekle ilgilenmez. وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ Bütün işlerinizde Allah'dan korkunuz. Çünkü sizin söz ve davranışlarınızdan hiçbir şey O'na gizli kalmaz.

293 Kurtubî, 3/202.

234. وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا Kocası ölen kadınların eşleri için bir matem olarak dört ay on gün iddet beklemeleri gerekir. Bu hüküm gebe olmayanlar içindir. Gebe olanların iddeti ise çocuklarını doğuruncaya kadardır. Çünkü Yüce Allah, "Gebe olanların bekleme süresi çocuklarını doğuruncaya kadardır"[294] buyurmuştur. فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ Ey veliler! İddetleri bitince evlenmelerine ve şeriatın müsaade ettiği süslenme ve kendileriyle evlenme teklifi yapanlara görünmelerine izin vermenizde sizin için bir günah yoktur. وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ Allah bütün yaptıklarınızı bilir ve ona göre karşılığını verir.

235. وَلا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ Ey erkekler! Kocası ölmüş kadınlara, iddet bekleme esnasında açıkça değil de üstü örtülü olarak, evlenme teklif etmenizde sizin için bir günah yoktur.

İbn Abbas bu teklif erkeğin: "Allah'ın bana saliha bir kadın nasip etmesini istiyorum" ve "benim kadına ihtiyacım var" gibi sözleriyle olur, demiştir.

أَوْ أَكْنَنتُمْ فِي أَنفُسِكُمْ Onlarla evlenme isteğinizi içinizde saklamanızda da sizin için bir günah yoktur. عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلَكِن لا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلاَّ أَنْ تَقُولُوا قَوْلا مَعْرُوفًا Şüphesiz Allah, sizin onlarla evlenmeyi aklınızdan geçireceğinizi ve onlara sabredemeyeceğinizi bildi de sizden zorluğu kaldırdı. Onlarla evlenmeyi düşünün fakat şeriatın size müsaade ettiği çıtlatma, işaret ve benzeri örf ve âdetlerin dışında, gizli olarak onlarla evlenme sözleşmesi yapmayın. وَلا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ İddet sona erinceye kadar sakın evlenme akdi yapmayın. وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ Biliniz ki Allah sizin kalbinizdekini bilir. Öyle ise onun emrine muhalefet edip de azâbına dûçâr olmaktan sakınınız. وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ Ve biliniz ki Allah Gafûr ve Halîm'dir. Tevbe edenin günahını bağışlar, kendisine isyan edene ceza vermekte acele etmez.

Yüce Allah bundan sonra kendisine dokunulmadan boşanan kadınla ilgili hükmü anlatarak şöyle buyurur:

236. لا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمَسُّوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً Ey erkekler! Kadınlara dokunmadan, yani cinsel ilişkide bulunmadan ve herhangi bir mehir tayin etmeden onları boşamanızda sizin için bir günah yoktur. Bu gibi hallerde ihtiyaç veya zarurete binaen boşamakta bir sakınca yoktur.

وَمَتِّعُوهُنَّ عَلَى الْمُوسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهُ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ Onları boşadığınızda gönüllerini hoş etmek ve ayrılığın meydana getirdiği yarayı sarmak için onlara bir miktar mal verin. Bu mal erkeğin zenginlik ve fakirliğine göre takdir edilir. Zengin, zenginliğine göre, fakir de fakirliğine göre iyilikle bir miktar mal verir. Bu, güzel amel sahibi mü'minler üzerine bir borçtur.

294 Talâk sûresi, 65/4.

237. وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ Onlar için muayyen bir mehir tayin ederek evlenip de cinsel ilişkide bulunmadan onları boşarsanız tayin edilen mehrin yarısını vermeniz gerekir. Çünkü bu, dokunmadan önce yapılan bir boşamadır. إِلاَّ أَنْ يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوَ الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ Ancak boşanan kadın veya nikah bağı elinde bulunan, yani küçük olan kız çocuğunun velisi bu haktan vazgeçerse bu durum müstesnadır. Bir görüşe göre nikah bağı elinde bulunan kocadır. Kocanın hakkından vazgeçmesi ise vermiş olduğu mehirin tümünü kadına bağışlamasıyla olur.

İbn Cerîr bu görüşü tercih eder. Zemahşerî ise, "Nikah bağı elinde olandan maksat velîdir" diyenlerin görüşünün doğruluğu açıktır"[295] der.

وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى Bağışlamanız takvâya daha yakındır. Hitap umûmî olup erkek ve kadınlara şâmildir. İbn Abbas bu âyeti şöyle açıklar: Ayrılan eşlerden takvâya daha yakın olan, mehir hakkından vazgeçendir. وَلا تَنسَوُا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ إِنَّ اللهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ Ey mü'minler! Aranızda iyilik ve ihsanı unutmayın. Kuşkusuz Allah yaptıklarınızı görendir. Yüce Allah bu. âyetleri, eşler arasında sevgi, iyilik ve güzelliğin unutulmamasını hatırlatarak sona erdirdi.

Bir takım zorlayıcı ve zarûrî sebeplerle meydana gelen boşanmanın dostluk ve akrabalık bağlarını kesmemesi gerekir.

EDEBÎ SANATLAR

1. والوالدات يرضعن Bu cümlede emri uygulamaya teşvikte mübâlağa ifade etmek için, daha önce geçen, والمطلقات يتربصن âyetinde olduğu gibi emir, muzâri sîgasıyla gelmiştir.

2. ان تسترضعوا اولادكم "Çocuklarınıza süt emzirtmek isterseniz." Burada hazif yoluyla icaz vardır. Takdiri şöyledir: ان تسترضعوا المراضع لاولادكم Çocuklarınıza emzirecek süt annesi tutmak isterseniz. Burada aynı zamanda gâipten muhataba dönüş vardır. Zira bu cümle muhatap cümlesi olduğu halde önceki فان ارادا فصالا cümlesi gâip sîgasıyla gelmiştir. Bu iltifat sanatının faydası ise çocuklara karşı babalarının duygularını tahrik etmektir.

3. ولا تعزموا عقدة النكاح İddet dolmadan nikah yapmayı yasaklamada mübâlağa etmek için "nikah akdine azmetmeyiniz yani kalkışmayınız" denilmiştir. Bir şeyi yapmaya azmetmek yasaklanınca o şeyi yapmanın yasaklanması daha evlâdır.

---

295 Bu görüş, İbn Abbas'tan rivâyet edilmiştir. İmam Mâlik'in mezhebi ve İmam Şâfiî'nin eski görüşü de budur. Zemahşerî'nin sözüne talika yazan Nasır şöyle der: "Bu görüşün doğruluğu açıktır" diyen Zemahşerî doğru söylemiştir. Altı sebepten ötürü onun sözü hak ve doğrudur. Bu altı sebebi güzel bir şekilde açıklamıştır. Bakınız el-Keşşâf, 1/217.

4. Yüce Allah ما لم تمسوهن "onlara dokunmadığınız müddetçe" buyurarak kulları birbirleriyle konuşurken güzel kelimeleri seçsinler diye onlara edep öğretmek maksadıyla mess (dokunma) kelimesini kinaye olarak cinsel ilişki yerinde kullandı.

5. ولا تنسوا الفضل ve وان تعفوا Cümlelerinde hitap umumî olup erkek ve kadınları kapsar. Fakat burada tağlîb yoluyla erkeklere ait bir sîga ile gelmiştir.

6. واعلموا ان الله Korku ve heybeti arttırmak için burada zamir yerine "Allah" lafzı gelmiştir.

FAYDALI BİLGİLER

1. 233. âyette المطلقات veya النساء المطلقات boşanan kadınlar kelimeleri yerine الوالدات "anneler" kelimesinin kullanılması annelerin çocuklara karşı şefkatlerini celb eder. Zira onların boşanmış olmaları analık şefkatinden mahrum olmalarını gerektirmez.

2. Yüce Allah bu âyeti kerîmede والدة بولدها ve ولا مولود له بولده ifadelerinde çocuğu ana babadan herbirine izafe etmiştir. Bu izafet ana, babanın çocuğa karşı şefkat ve merhametlerini celbetmek içindir. Çünkü çocuk ana, babaya yabancı değildir. Biri annesi, diğeri ise babasıdır. Dolayısıyla çocuğa acıyıp merhamet etmeleri ve aralarındaki anlaşmazlığın çocuğa zarar vermemesi gerekir.

3. Boşanan kadına mal vermenin lüzumundaki hikmet, boşanmanın açtığı yarayı sarmaktır. İbn Abbas der ki: Erkek fakirse boşadığı kadına üç elbise, zenginse bir hizmetçi verir.

4. Rivâyet edildiğine göre Hz. Ali'nin oğlu Hasan, boşadığı karısına onbin dirhem vermiş. Bunun üzerine kadın "ayrılan sevgiliden az bir mal" diyerek parayı önemsememiştir. Boşamasının sebebi de şöyle rivâyet olunur: Hz. Ali şehit edilip de Hasan'ın halifeliğine biat edilince hanımı ona "Ey mü'minlerin emiri! Halifelik seni zayıflatacak" der. Hasan ona "Ali öldürülüyor, sen sevinç mi gösteriyorsun? Git artık, seni üç talakla boşadım" cevabını verir. Bunun üzerine kadın çarşafına bürünür ve iddeti bitinceye kadar bekler. Hz. Hasan ona onbin dirhem ile birlikte mehrinden kalanını gönderir. Para kadına gittiğinde yukarıdaki sözünü söyler. Görevli durumu Hz. Hasan'a bildirince ağlar ve "üç talak ile boşamamış olsaydım onu geri alırdım" der.[296]

296 Kurtubî, 3/202.

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَوٰةِ الْوُسْطَىٰ وَقُومُوا لِلَّهِ
قَانِتِينَ ﴿٢٣٨﴾ فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا ۖ فَإِذَا أَمِنتُمْ
فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٩﴾
وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا ۖ وَصِيَّةً
لِّأَزْوَاجِهِم مَّتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ ۚ فَإِنْ خَرَجْنَ
فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنفُسِهِنَّ مِن مَّعْرُوفٍ ۗ
وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٤٠﴾ وَلِلْمُطَلَّقَاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ ۖ
حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿٢٤١﴾ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ
لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢٤٢﴾

238. Namazlara, ve orta namaza devam edin. Allah'a saygı ve bağlılık içinde namaz kılın.

239. Eğer (herhangi birşeyden) korkarsanız (namazlarınızı) yaya giderken veya binek üzerinde (kılın). Güvene kavuştuğunuz zaman, bilmediklerinizi Allah'ın size öğrettiği şekilde, Allah'ı anın.

240. İçinizden ölüp de dul eşler bırakan kimseler, eşlerinin, evlerinden çıkarılmadan, bir yıla kadar bıraktıkları maldan faydalanmaları hususunda vasiyet etsinler. Eğer o kadınlar, kendiliklerinden çıkıp giderlerse, kendileri hakkında yaptıkları meşru şeylerden size bir günah yoktur. Allah Azîz'dir, Hakîm'dir.

241. Boşanmış kadınların, makul ölçüde kocalarından yararlanma hakları vardır. Bu, müttakiler için bir vazifedir.

242. Allah size işte böylece âyetlerini açıklar ki, düşünüp hakikati anlayasınız.

ÂYETLERİN ÖNCEKİLERLE MÜNÂSEBETİ

Namaza devam etmeyi emreden âyetler, aile ve boşanma veya diğer sebeplerle ayrılma esnasında eşlerin biribirleriyle olan münasebetleriyle ilgili hükümler arasında yer aldı. Bunun büyük bir hikmeti vardır: Yüce Allah, boşandıktan sonra

eşlerin biribirlerine karşı bağışlayıcı, müsamahakâr davranmalarını ve biribirlerine iyilik ve ihsanda bulunmayı unutmamayı emrettikten sonra namaza devam etme emrini açıkladı. Çünkü namaz, dünya gam ve kederlerini unutmak için en iyi vesiledir. Bundan dolayı Rasulullah (s.a.v.) üzücü bir olayla karşılaştığında hemen namaz kılmaya başlardı. Boşamak kin ve düşmanlığa sebep olur. Namaz ise iyilik ve müsamahaya davet eder, kötülük ve çirkin hareketlerden de alıkor. İşte bu, insan ruhunu terbiye etmek için en üstün yoldur.

KELİMELERİN İZAH

حافظوا : Devam ediniz demektir. Muhafaza, bir şeye devam etmek demektir.

الوسطى: Vusta, **اوسط** kelimesinin müennesidir. Bir şeyin vasatı onun iyisi ve dengelisi demektir. Rasulullah (s.a.v.)'i öven bedevî Arap şöyle der:

يا أوسط الناس طرا في مفاخرهم واكرم الناس أمسا بررة وأبا

Ey, övünmede insanların en mutedili, ve en şerefli anne ve babaya sahip olan!

قانتين : Kunût lügatte bir şeye devam etmektir. Kur'ân-ı Kerîm bu tabiri özellikle boyun eğerek ve tevazu ile itaata devam etme manasında kullanmıştır. Yüce Allah: "Boyun eğerek ve tevazu ile Rabbine itaata devam et"[297] buyurmuştur.

رجالا : Ayakları üzerine duran manasına olan râcil kelimesinin çoğuludur. Rağıb İsfehânî şöyle der: "Ayakla yürüyen manasına olan râcil kelimesi, ayak manasına olan "ricl" kelimesinden türetilmiştir. İyi yürümeyen kimse için **رجل راجل** denilir.[298]

ركبانا : Rükbân; at, hayvan ve benzeri bineklere binen manasına gelen "râkib" kelimesinin çoğuludur

ÂYETLERİN TEFSİRİ

238. حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى Ey mü'minler! Namazları, özellikle ikindi namazını vakitlerinde kılmaya devam ediniz. Çünkü melekler namaz vakitlerinde hazır bulunurlar. **وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ** Boyun eğerek ve tevazu ile Allah'a ibadet ve itaata devam edin. Yani, Allah için huşu içerisinde namazınızı kılın.

239. فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا Eğer düşman veya başka bir şeyden korkarsanız, namazınızı yürüyerek veya hayvan üzerinde kılın. **فَإِذَا أَمِنتُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ** Korku gidip emniyet geldiğinde, Allah'ın size emrettiği ve sizin için meşru kıldığı şekilde, bütün rükunlarına riâyet ederek namaz kılınız. Nitekim âyet-i

297 Âli-İmrân sûresi, 3/43.
298 Râğib, Müfredât, Ricl maddesi.

kerîmede "Huzur ve sükuna erdiğinizde namazı dosdoğru kılın"[299] buyrulmuştur. Âyetteki zikirden maksat, bütün erkanına riâyet edilen tam bir namazdır. Zemahşerî'ye göre âyetin manası şöyledir: "Allah, size ibadet yollarını, korku ve emniyet durumlarında nasıl namaz kılacağınızı öğretme lütfunda bulunmuştur. O size nasıl öğrettiyse, o şekilde ibadet ederek O'nu anın". Yüce Allah daha sonra iddetin hükümlerini açıklayarak şöyle buyurur:

240. وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ Aranızdaki erkeklerden öldüğünde geride eşler bırakacak olanların ölüm döşeğine düşmeden önce, kendilerinden sonra eşlerine tam bir sene yetecek kadar bir mal vasiyet etmeleri gerekir. Bu terekeden alınır ve eşler evlerinden çıkarılmadan onlara harcanır. Bu hüküm, İslâm'ın başlangıcında idi. Daha sonra bu süre 4 ay on güne indirilerek, âyetin hükmü neshedildi. فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ Ey ölü sahipleri! Eğer eşler gönül rızasıyle ve kendi istekleriyle evlerinden çıkarlarsa; süslenme, güzel koku sürünme ve evlenme teklifi yapabileceklere kendilerini gösterme gibi şeriatin reddetmediği şeyleri yapmalarına müsaade etmenizde sizin için bir günah yoktur. وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ Allah, mülkünde galip, yaptıklarında hikmet sahibidir.

241. وَلِلْمُطَلَّقَاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ Kocaların, boşanan kadınlara güçleri yettiği ölçüde ayrılığın verdiği yalnızlık yarasını sarmak için mal vermeleri gerekir. Bu, Allah'ın emrine uyan mü'minlerin üzerine bir borçtur.

242. كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ İşte Yüce Allah, ruhları sevgi ve merhamete yönlendiren bu yeterli açıklamayı yaptığı gibi, anlamanız ve gereğiyle amel etmeniz için size, şer'î hükümlerini gösteren âyetlerini açıklar.

EDEBÎ SANATLAR

1. الصلاة الوسطى Bu terkip, orta namazın daha faziletli olduğunu açıklamak için, hususî bir meselenin, umumî bir mesele üzerine atfı kabilindendir.

2. فإن خفتم Cümlesi ile فاذا امنتم cümlesi arasında tıbâk sanatı vardır. Bu da edebî güzelliklerdendir. Ebussuûd şöyle der: Birinci şart cümlesinde, korkunun vuku bulmadığını gösteren "إن" edatının gelmesi, ikincisinde ise, emniyetin vukuu ve yaygın oluşunu gösteren "إذا" edatının gelmesi, birincinin cevabının icaz yoluyla, ikincinin cevabının ise itnâb yoluyla verilmesi, ifadenin fesâhat ve akıcılığını ve akıl sahiplerinin ibret alacağı bir mananın varlığını gösterir.[300]

299 Nisâ sûresi, 4/103.
300 Ebussuûd Tefsiri I/180.

BİR UYARI

Tercih edilen görüşlere göre "orta namaz" dan maksat ikindi namazıdır. Çünkü o, sabah ve öğle namazı ile akşam ve yatsı namazının ortasındadır. Buhârî ve Müslim'de rivâyet edilen şu hadis, bu görüşü kuvvetlendirir: "Bizi orta namaz yani ikindi namazından alıkoydular. Allah, onların kalplerini ve evlerini ateşle doldursun". Bir başka hadiste de şöyle buyurulmuştur: "İkindi namazını kılamayan kimsenin malı ve aile efradı eksilmiş gibidir". Bu hadisi Buhârî ve Müslim rivâyet etmişlerdir. Bu konuda daha başka sahih hadisler de vardır.[301]

301 Buhârî, K. Mevâkit 14; Müslim, K. Mesâcid 200.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ
وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ
أَحْيَاهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ
النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٢٤٣﴾ وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَاعْلَمُوا
أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤٤﴾ مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ
اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً
وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْصُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٤٥﴾
أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَلَإِ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَىٰ
إِذْ قَالُوا لِنَبِيٍّ لَهُمُ ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ أَلَّا
تُقَاتِلُوا قَالُوا وَمَا لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَدْ
أُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَائِنَا فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ
الْقِتَالُ تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ
﴿٢٤٦﴾ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ
مَلِكًا قَالُوا أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ
بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ
اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ
وَاللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ
﴿٢٤٧﴾ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ
التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِمَّا
تَرَكَ آلُ مُوسَىٰ وَآلُ هَارُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ
إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٤٨﴾

فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ ۙ قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ
بِنَهَرٍ ۖ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي ۖ وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ
فَإِنَّهُ مِنِّي إِلَّا مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ ۚ فَشَرِبُوا
مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ ۗ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ
آمَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ
وَجُنُودِهِ ۗ قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُو اللَّهِ ۙ
كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً
بِإِذْنِ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٢٤٩﴾ وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ
وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ
أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٢٥٠﴾ فَهَزَمُوهُمْ
بِإِذْنِ اللَّهِ ۙ وَقَتَلَ دَاوُودُ جَالُوتَ وَآتَاهُ اللَّهُ
الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ ۗ وَلَوْلَا دَفْعُ
اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ
وَلَٰكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٢٥١﴾ تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ
نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ۚ وَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٢٥٢﴾

243. Binlerce oldukları halde, ölüm korkusundan dolayı yurtlarından çıkıp gidenleri görmedin mi? Allah onlara "ölün" dedi, (öldüler). Sonra onları diriltti. Şüphesiz Allah insanlara karşı lütufkârdır. Lâkin insanların çoğu şükretmez.

244. Allah yolunda savaşın ve bilin ki Allah, herşeyi işitir ve bilir.

245. Kim Allah'a karz-ı hasen verirse, Allah ona çokca, kat kat fazlasını verir. Allah rızkı isterse bol verir, isterse kısar. Sadece O'na döndürüleceksiniz.

246. Musa'dan sonra, Benî İsrail'den ileri gelen kimseleri görmedin mi? Kendilerine gönderilmiş bir peygambere "Bize

bir hükümdâr tayin et de Allah yolunda savaşalım" demişlerdi. "Ya size savaş yazılır da savaşmazsanız?" dedi. "Yurtlarımızdan çıkarılmış, çocuklarımızdan uzaklaştırılmış olduğumuz halde neden savaşmayalım?" dediler. Kendilerine savaş yazılınca, içlerinden pek azı hariç geri dönüp kaçtılar. Allah zalimleri iyi bilir.

247. Peygamberleri onlara "Bilin ki Allah, Tâlût'u size komutan olarak gönderdi" dedi. Bunun üzerine "Biz komutanlığa daha layık olduğumuz halde, kendisine servet ve zenginlik yönünden geniş imkanlar verilmemişken, O bize nasıl komutan olur?" deliler. "Allah sizin üzerinize onu seçti, ilimde ve bedende ona üstünlük verdi. Allah mülkünü dilediğine verir. Allah herşeyi ihata eden ve her şeyi bilendir" dedi.

248. Peygamberleri onlara, "Onun komutanlığının alâmeti, Tâbut'un size gelmesidir. Onun içinde Rabbiniz'den size bir sükûn, Musa ve Harun'un bıraktıklarından bir miktar bakiyye vardır. Onu melekler taşır. Eğer inanmış kimseler iseniz, bunda sizin için açık bir delil vardır.

249. Tâlut askerlerle beraber ayrılınca, "Biliniz ki Allah sizi bir ırmakla imtihân edecek. Kim ondan içerse benden değildir. Sadece bir avuç içen müstesna. Kim ondan içmezse bendendir" dedi. İçlerinden pek azı hariç hepsi ırmaktan içtiler. Tâlut ve iman edenler beraberce ırmağı geçince, "Bugün, bizim Câlut'a ve askerlerine karşı koyacak hiç gücümüz yoktur" dediler. Allah'ın huzuruna varacaklarına inananlar "Nice az sayıda bir birlik Allah'ın izniyle çok sayıdaki birliği yenmiştir. Allah sabredenlerle beraberdir" dediler.

250. Câlut ve askerleriyle savaşa tutuştuklarında "Ey Rabbimiz! Üzerimize sabır yağdır. Bize cesaret ver ki tutunalım. Kâfir kavme karşı bize yardım et" dediler.

251. Sonunda Allah'ın izniyle onları yendiler. Dâvud da Câlut'u öldürdü. Allah ona (Dâvud'a) hükümdarlık ve hikmet verdi, dilediği ilimlerden ona öğretti. Eğer Allah'ın insanlardan bir kısmının kötülüğünü diğerleriyle savması olmasaydı, elbette yeryüzünde bozgun çıkardı. Lâkin Allah bütün insanlığa karşı lütuf ve kerem sahibidir.

252. İşte bunlar, Allah'ın âyetleridir. Biz onları sana, doğru olarak anlatıyoruz. Şüphesiz sen, Allah tarafından gönderilmiş peygamberlerdensin.

BU ÂYETLERİN ÖNCEKİLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah önceki âyetlerde, aile ile ilgili hükümleri ve aile fertlerini birbirine bağlıyan nizam ve kaideleri zikretti. Aile, faziletli bir toplumu meydana getiren unsurların çekirdeği ve temel taşıdır. Bu itibarla Yüce Allah onun ıslahı için yol gösterdi. Bu âyetlerde ise Yüce Allah, cihad ile ilgili hükümlerden bahsetmektedir. Zira inanç ve mukaddes değerlerin korunması ve kişiyi yüce hayata giden yolu gösteren müslüman ailenin yaşayabileceği iyi bir toplumun kurulabilmesi için cihad gereklidir. Zira ailenin iyi olması, toplumun iyi olmasına bağlıdır. Ailenin beka ve devamlılığı, ancak hakkın ve hak yolunda çalışanların bekasıyle olur. Bundan dolayı Yüce Allah cihadı emretmekte ve ona dair, eski milletlerle ilgili darb-ı meseller getirmektedir. Onların, Hak yolda nasıl cihad ettiklerini, az sayıda imanlı kişilerin, küfür ve taşkınlık içinde olan çok sayıda kişiye nasıl galip ve üstün geldiklerini anlatmaktadır. Batılın yardımcılarının çokluğuna itibar edilmez. Önemli olan, hak yolda olanların sebatı ve haktan ayrılmayarak o yolda cihad etmeleridir.

KELİMELERİN İZAHI

ألوف : Ülûf, elf kelimesinin cem-i kesretidir. Cem-i kılleti آلاف gelir, manası pek çok, binlerce demektir.

حذر : Hazer, korku ve haşyet manasınadır.

يقبض ويبسط: Kabz, kendine çekmek, dağınık bir şeyi toplamak demektir. Burada cimrilik yapmak, geçimini zorlaştırmak manasınadır. Bast, bunun zıddıdır. Rızkını bollaştırmak, bolluk ihsan etmek demektir. Ebû Temmam, şu beytinde kabz ve bast kelimelerini bu manada kullanmıştır.

تعـــود بـسـط الكف حـــتى لو انه دعـــاها لقـــبض لم تجـــبـــه أنامله

Adam, eli açık olmaya o kadar alıştı ki, eğer elini kapanmaya çağırırsa, parmak uçları onun bu isteğini yerine getirmez. Yani, cömertliğe o kadar alıştı ki bundan sonra istese de cimri olamaz.

الملأ : Mele; ileri gelen insanlar demektir. Heybet ve azametle göz doldurdukları için bu ismi almışlardır.

فصل : Fasale, yerinden ayrıldı demektir. Bir kimse bir yerden çıkıp oradan ayrıldığı zaman فصل عن الموضع denir.

مبتليكم : Sizi imtihan edici demektir.

يظنون : Yakînen biliyorlar, manasınadır.

فئة : Fie, bir grup insan demektir. Raht ve nefer kelimeleri gibi topluluk ismi olup tekili yoktur.

افرغ : Efriğ "dök" demektir. Bir kimse birşeyi yukardan aşağı dökerek boşalttığı zaman افرغ الشئ denir.

ÂYETLERİN TEFSİRİ

243. أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ Ey Muhammed, veya ey Muhatab! Sayıları binleri bulduğu halde, ölümden korktukları için ondan kaçıp kurtulmak gayesiyle yurtlarından çıkan o kişilerin haberini duymadın mı? Buradaki sorudan maksat, muhatapları hayrete düşürmek ve onları anlatılacak kıssayı dinlemeye teşvik etmektir. Onlar yetmişbin kişi idi. فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ Allah "ölün" diyerek onları öldürdü, sonra diriltti. Onlar İsrailoğullarından bir kavim idi. Hükümdarları onları cihada davet etti, ölüm korkusuyla kaçtılar. Bunun üzerine Allah onları öldürdü, peygamberleri Hazkil'in duası ile, sekiz gün sonra tekrar diriltti. Bundan sonra uzun süre yaşadılar. Bir görüşe göre, Tâun hastalığından kaçtılar, fakat Allah onları öldürdü. İbn Kesîr: Bu kıssada, korkunun kaderden kaçıp kurtulmaya bir faydası olmadığına, Allah'ın kaderinden yine onun kaderine sığınılabileceğine dikkat çekilmektedir, der. إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ Şüphesiz Allah, insanlara lütuf ve ihsan sahibidir. Zira onlara açık ve kesin delillerle dünya ve ahirette mutluluğa ulaşacakları yolu gösterir. وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لا يَشْكُرُونَ Lâkin insanlardan çoğu, verdiği nimetler için Allah'a şükretmezler, aksine onu inkâr ederler.

244. وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ Allah yolunda, O'nun dinini yüceltmek için kâfirlerle savaşın nefsâni arzu ve hevesler için savaşmayın. Biliniz ki: Allah sözlerinizi işitir, niyet ve hallerinizi bilir, ona göre sizi cezalandırır. Korkunun kaderden kurtulmaya faydası olmadığı gibi cihaddan kaçmak da eceli ne uzaklaştırır, ne de yaklaştırır.

245. مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً Verdiğinin kat kat fazlasını kendisine ödemesi için Allah'a güzel bir borç verecek olan kim var? Yani, kim, malını Allah rızasını elde etmek ve dinini yüceltmek için cihad ve diğer hayır yollarında harcayacak? İşte Yüce Allah böyle yapan kimseye, bu harcamalarına karşılık verdiğinin kat kat fazlasını verir. Zira onun yaptığı bu harcamalar, âlemlerin Rabbi olan zenginler zengini Yüce Allah'a bir nevi borç vermektir. Hadis-i kudsî'de: "Kim, fakir olmayan ve asla zulmetmeyen (Allah'a) borç verir?" buyurulmuştur.[302]

وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْسُطُ Allah belâ ve mihnetle imtihâna tabi tutmak için dilediği kulunun rızkını daraltır, dilediğininkini de bollaştırır. وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ Kıyamet günü, sadece O'na döndürüleceksiniz ve O sizi, yaptıklarınızdan dolayı cezalandıracak.

---

302 Bu kudsî hadisi Müslim K. Müsafirin, 171; İbn Kesîr bu âyeti tefsir ederken Nüzûl hadisinden alarak zikretmiştir. Bakınız Muhtasaru İbn Kesîr I/222.

246. أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَلإِ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى Musa'dan sonra İsrailoğullarından ileri gelenlerin haberi sana gelmedi mi? Bu soru da, yukarıda geçen âyetteki gibi, dinleyicileri hayrete düşürme ve anlatılacak kıssayı dinlemeye teşvik için sorulmuştur. Söz konusu kişiler, âyetin de gösterdiği gibi, Musa (a.s.)'nın vefatından sonra yaşıyan İsrailoğulları'ndan idi. إِذْ قَالُوا لِنَبِيٍّ لَهُمُ ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللهِ Hani onlar, Harun neslinden gelen[303] nebîleri Şem'ûn'a: "Bizim başımıza bir hükümdar getir, onu bize kumandan yap da, Allah yolunda onunla beraber düşmanlara karşı savaşalım" demişlerdi. قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ أَلاَّ تُقَاتِلُوا Nebîleri onlara: Size savaş farz kılınır da, ya savaşmazsanız?" dedi. Yani, ben size savaş farz kılınıp da, sizin düşmanla savaşmamanızdan ve ondan kaçmanızdan korkuyorum dedi. قَالُوا وَمَا لَنَا أَلاَّ نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللهِ وَقَدْ أُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَائِنَا "Yurtlarımız elimizden alınmış, çocuklarımız esir edilmiş olduğu halde, savaşmamamız için ne sebep olabilir ki?" dediler. Yüce Allah, onların kalplerindeki korku ve heyecanı açıklamak için şöyle buyurdu: فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا إِلاَّ قَلِيلا مِنْهُمْ Üzerlerine savaş yazılınca, çoğu cihadtan kaçtılar. Sadece az sayıda bir topluluk sabır ve sebat gösterdi. Bunlar, Tâlut ile beraber nehiri geçenlerdir. Kurtubî şöyle der: "Refah ve bolluk içerisinde yaşayan, toplumların hali budur. İzzet-i nefisleri kabardığı zaman harp isterler, savaş gelip çatınca da korkarlar ve tabiatlarında bulunan korkaklığa boyun eğerler"[304] وَاللهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ Allah zalimleri iyi bilir. Bu, Allah'ın emrine isyan edip cihadı terkederek yaptıkları zulümden dolayı, onlar için bir tehdittir.

247. وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا Nebîleri onlara, Allah'ın harp ile ilgili konularda emrine uymaları için Tâlût'u hükümdar yaptığını ve kendilerine onu emîr olarak seçtiğini haber verdi. قَالُوا أَنَّى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ Buna itiraz ederek nebîlerine şöyle dediler: O bize nasıl hükümdar olur? Biz hükümdarlığa ondan daha layığız. Çünkü bizim içimizde, hükümdar çocukları var. O ise, hiç malı mülkü olmayan fakir birisi. Bize nasıl hükümdar olur? قَالَ إِنَّ اللهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ Nebîleri, onların bu itirazlarına şöyle cevap verdi: Allah sizin üzerinize onu seçti. Sizin menfaatinize olan şeyleri o daha iyi bilir.

Hükümdar tayin edilirken iki prensip göz ününde bulundurulur: Birincisi, askeri iyi yönetebilmek için idareciliği bilmek, ikincisi de, kalplere heybet salmak, düşmanlara karşı koyabilmek ve zorluklara göğüs gerebilmek için kuvvetli bir bedene sahip olmak. Allah Tâlût'a, bu iki özelliği de bol bol vermiştir. İbn Kesîr şöyle der: "Buna göre hükümdar olacak kişinin bilgili, güzel, bedenen ve ruhen son derece kuvvetli olması gerekir.[305]

303 Bunu Mukatil söylemiştir Bakınız Kurtubî III/243 Şem'ûn, Benî İsrail'in Peygamberleri'nden biridir.

304 Kurtubî, III/245.

305 Muhtasaru İbn Kesîr, I/224.

وَاللّٰهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَنْ يَشَاءُ Allah, verâset ve zenginlik olmadan, hükümdarlığı dilediği kuluna verir. وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ Allah'ın ihsanı çok boldur. Ona kimin layık ve ehil olduğunu bilir ve o kimseye ihsanda bulunur. Nebîlerinden, Allah'ın Tâlût'u hükümdar seçtiğini gösteren bir delil getirmesini istediler.

248. وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ Nebîleri onlara şöyle cevap verdi: Onun, hükümdarlığının ve sizin için seçildiğinin alameti, Allah'ın daha önce sizden alınan Tâbût'u geri vermesidir.

Zemahşerî'nin de dediği gibi, Tâbût bir sandıktır. Musa (a.s.) savaşa çıktığı zaman onu askerlerin önüne koyardı. Bu, İsrailoğullarının ruhlarına bir sekinet verir, böylece savaştan kaçmazlardı.

فِيهِ سَكِينَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِمَّا تَرَكَ آلُ مُوسَى وَآلُ هَارُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ Onun içinde Rabbiniz'den size bir ferahlık, sükunet ve vekar vardır. Ayrıca onun içinde Musa ve Harun'un ailelerinin bıraktıklarından bir miktar kalıntı vardır. Bunlar, Musa (a.s.)'nın asası ve elbisesi ile, Tevrat'ın yazıldığı bazı levhalardır. Onu melekler taşır. İbn Abbas (r.a.) şöyle der: Melekler, sema ile yer arasında Tâbût'u taşıyarak geldiler ve onu herkesin gözü önünde Tâlût'un önüne bıraktılar. إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ Eğer Allah'a ve ahiret gününe inanmış kimseler iseniz, Tâbût'un size indirilmesinde, Allah'ın Tâlût'u size hükümdar seçtiğine dair açık bir delil vardır.

249. فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ إِنَّ اللّٰهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ Tâlût, sayıları seksenbin olan askerleriyle yola çıkıp Beyt-i Makdis'ten ayrılınca onları çöl gibi kuru bir arazide bekletti. Burada onlara şiddetli sıcak ve susuzluk isabet etti. Tâlût askerlerine şöyle dedi: "Biliniz ki, Allah sizi bir ırmakla imtihan edecek" Bu, Ürdün ile Filistin arasında bulunan meşhur Şeria nehridir. فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي "Ondan kim içerse benden değildir, benim askerim olamaz".

Böyle yapmakla, savaşa girmeden önce, onların irade ve itaat durumlarını denemek istedi. وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي Kim o ırmaktan içmez ve tatmazsa, o, benimle beraber savaşacak olan askerlerimdendir. إِلاَّ مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ Ancak, susuzluğunu gidermeniz için bir avuç içerse bunda bir beis yoktur. Böylece susuzluğu giderecek kadar, yudumlamak suretiyle azıcık su içmelerine izin verdi. فَشَرِبُوا مِنْهُ إِلاَّ قَلِيلا مِنْهُمْ İçlerinden pek azı hariç, bütün ordu ırmaktan içti. Az sayıda bir topluluk susuzluğa sabretti. Süddî: "Yetmişaltıbin kişi içti. Tâlût'un yanında dört bin asker kaldı" der. فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ Tâlût, susuzluk ve yorgunluğa sabreden mü'minlerle nehri geçip de düşmanlarının çokluğunu görünce onları bir korku sardı. İçlerinden bir grup: قَالُوا لا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ "Biz Câlût komutasındaki bu düşmanla savaşamayız. Sayımız az, onlar ise son derece kalabalık" dediler. قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلاقُو اللّٰهِ Sonunda Allah'ın huzuruna varacaklarına inanan, Tâlût'un seçkin ve âlim

askerleri şöyle dediler: كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللهِ "Çoğu zaman, az sayıda bir topluluk, Allah'ın irade ve dilemesiyle çok sayıdaki topluluklara üstün gelmiştir. Zafer, sayı çokluğu ile değil, Allah'ın yardımıyle elde edilir. وَاللهُ مَعَ الصَّابِرِينَ Allah, koruması, gözetmesi ve desteğiyle sabredenlerle beraberdir. Allah kiminle beraber olursa, o, Allah'ın izniyle muzaffer olur.

250. وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ Geniş alanda Câlût ve onun harp için eğitilmiş kalabalık ordusu ile karşılaştıkları zaman, zafere götüren vesileleri anladıklarını gösteren şu üç dua ile Allah'a yalvardılar: قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا Ya Rabbi! Bizim hepimize çok sabırlar ihsan et, özellikle nefislerimize sabır ver ki, düşmanlarımıza karşı savaşmak için kendimizde kuvvet bulalım. وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا Bizi harp meydanında sabit kıl, kalplerimize savaştan kaçma düşüncesinin gelmesine fırsat verme. وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ Sana inanmayan ve peygamberlerini yalanlayan Câlût ve ordusuna karşı bize yardım et.

251. فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللهِ Allah da onların bu dualarını kabul etti ve O'nun yardım ve desteğiyle Câlût'un ordusunu hezimete uğrattılar. Düşmanlar çok kalabalık olmalarına rağmen mağlup oldu. وَقَتَلَ دَاوُودُ جَالُوتَ Tâlût'la beraber mü'minler ordusu içinde bulunan Dâvud, küfrün başı Câlût'u öldürdü ve ordusu dağıldı. وَآتَاهُ اللهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ Allah, Dâvud (a.s.)'a hükümdarlık ve peygamberlik verdi ve dilediği faydalı ilimleri ona öğretti.

İbn Kesîr şöyle der: Tâlût, Câlût'u öldürdüğü takdirde Dâvud (a.s.)'a kızını vereceğini, malını onunla bölüşeceğini ve hükümdarlık işinde onu yanına yardımcı alacağını vaadetmişti. Tâlût bu sözünü tuttu. Daha sonra, Allah'ın kendisine ihsan ettiği peygamberlik nimeti ile birlikte hükümdarlık Dâvud (a.s.)'a geçti.

وَلَوْ لَا دَفْعُ اللهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتْ الْأَرْضُ Eğer yüce olan Allah, kötülerin kötülüklerini iyilerin yaptığı cihad ile defetmeseydi, hayat fesada uğrardı. Zira şer galip gelse, her taraf harap ve helak olurdu. وَلَكِنَّ اللهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ Lâkin Allah, bütün insanlığa lütuf ve keremi ile muamele eder. Şerre asla üstünlük ve galebe imkanı vermez.

252. تِلْكَ آيَاتُ اللهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ Ya Muhammed! İsrailoğullarının başına gelen, sana anlattığımız bu hayret verici iş ve kıssalar, Allah'ın Cebrâil vasıtasıyle sana hak olarak vahyettiği mucize ve gayb haberleridir. وَإِنَّكَ لَمِنْ الْمُرْسَلِينَ Ya Muhammed! Sen Allah'ın davetini tebliğ için gönderdiği peygamberlerdensin.

EDEBÎ SANATLAR

1. Ebû Hayyân der ki: Bu bölümdeki ilk üç âyet-i kerîmede birçok edebî sanat vardır.

a. ألم تر إلى الذين lafzında soru, hayret ifade etmek için getirilmiştir.

b. موتوا ثم احياهم cümlesinde hazif vardır. Bu cümle موتوا فماتوا ثم احياهم takdirindedir.

c. موتوا ve احياهم lafızları ile يقبض ve يبسط arasında tıbâk sanatı vardır.

d. ذو فضل على الناس ile لكن اكثر الناس terkiplerinde tekrar vardır.

e. قاتلوا في سبيل الله İfadesinde üçüncü şahıs kipinden ikinci şahıs kipine dönüş vardır.

f. قرضا حسنا terkibinde, teşbih, benzetme edatı kullanılmadan yapılmıştır. Kulun Allah yolunda yaptığı infak Allah'ın kabul etmesi, hakikî borca benzetilerek ona "borç" ismi verilmiştir.

g. فيضاعفه sözü ile اضعافا lafzı arasında muğayir cinâs vardır.[306]

2. افرغ علينا صبرا cümlesinde istiâre-i temsiliyye vardır. Zira Yüce Allah'ın onların üzerlerine sabır döktüğü andaki halleri bir vücut üzerine su dökülüp de, suyun bütün vücudu içiyle dışıyla sararak kalbe serinlik, esenlik, sükûnet ve itminan vermesi haline benzetilmiştir.

FAYDALI BİLGİLER

1. Allah ihtiyaçtan münezzeh olduğu halde, من ذا الذي يقرض الله cümlesinde, "borç istemek" Allah'a isnat edilmiştir. Bu, sadakaya teşvik içindir. Nitekim, Buhârî ve Müslim'in rivâyet ettiği bir hadis-i kudsîde de, hasta, aç ve susuza yapılan iyilik, Yüce Allah'ın nefsine izafe edilmiştir. Hadis-i kudsîdeki ifadeler şöyledir: Ey Ademoğlu! Hastalandım, beni ziyaret etmedin, senden yemek istedim, bana yemek vermedin, senden su istedim, bana su vermedin.[307]

2. Rivâyet edildiğine göre, من ذا الذي يقرض الله âyet-i kerîmesi inince Ensâr'dan Ebû'd-Dahdah Rasulullah (s.a.v.)'a gelerek: "Gerçekten Allah bizden borç mu istiyor?" diye sorar. Rasulullah (s.a.v.): "Evet, ey Ebû'd-Dahdah! der. Ebû'd-Dahdah: "Ya Rasulallah! Bana elini uzatır mısın? der. Sonra onun elini tutarak şöyle der: "Ben, bahçemi Rabbime borç verdim". Bahçesinde altıyüz hurma ağacı vardı. Karısı ve çocukları da orada bulunuyordu. Ebû'd-Dahdah gelerek eşine: Ey Ümmü Dahdah diye seslenir. Karısı: "Buyur" der. Karısına: "Bahçeden çık. Ben onu Yüce Rabbime borç olarak verdim" der.[308] Bir rivâyete göre hanımı, "alışverişin kârlı olsun Ey Ebû'd-Dahdah" der ve aile fertleriyle birlikte oradan çıkar.

3. Bikaî şöyle der: Herhalde İsrailoğullarından bahseden âyetlerin bu kıssa ile bitmesinin sebebi, bu kıssada, Rasulullah (s.a.v.)'ın peygamberliğini gösteren açık bir delilin bulunmuş olmasıdır. Zira İsrailoğullarının seçkin âlimlerinden sadece birkaçı bu kıssayı biliyordu.[309]

306 el-Bahru'l-muhît, III/253.

307 Müslim, K-el-Birr 43.

308 Bu hadisi, Bezzar ve Taberânî, İbn Mesut'tan rivâyet etmişlerdir (Kurtubî, 111/237-238; Muhtasaru İbn Kesîr, I/222).

309 Mehâsinü't-te'vil, lll/650.

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ ۘ مِّنْهُم مَّن كَلَّمَ اللَّهُ ۖ وَرَفَعَ
بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ ۚ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ
بِرُوحِ الْقُدُسِ ۗ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلَ الَّذِينَ مِن بَعْدِهِم مِّن بَعْدِ
مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَلَٰكِنِ اخْتَلَفُوا فَمِنْهُم مَّنْ آمَنَ وَمِنْهُم
مَّن كَفَرَ ۚ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلُوا وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ
﴿٢٥٣﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَ
يَوْمٌ لَّا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ ۗ وَالْكَافِرُونَ هُمُ
الظَّالِمُونَ ﴿٢٥٤﴾

253. O Peygamberler'in bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık. Allah onlardan bir kısmı ile konuşmuş, bazılarını da derece derece yükseltmiştir. Meryem oğlu İsa'ya açık mucizeler verdik ve onu Rûhu'l-Kuds ile güçlendirdik. Allah dileseydi, o peygamberlerden sonra gelen milletler, kendilerine açık delilleri geldikten sonra birbirleriyle savaşmazlardı. Fakat onlar ihtilafa düştüler de içlerinden kimi iman etti, kimi de inkâr etti. Allah dileseydi onlar savaşmazlardı, lâkin Allah dilediğini yapar.

254. Ey iman edenler! Kendisinde artık alış-veriş, dostluk ve kayırma bulunmayan gün gelmeden önce, size verdiğimiz rızıktan hayır yolunda harcayın. Gerçekleri inkâr edenler elbette zalimlerdir.

BU ÂYETLERİN ÖNCEKİ ÂYETLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah önceki âyetlerde, İsrailoğullarının başına Tâlût'un seçilmesini ve hem hükümdarlık hem de peygamberlik şerefine nail olması sebebiyle Dâvud (a.s.)'un diğer İsrailoğullarından üstünlüğünü anlattı. Daha sonra Rasullullah (s.a.v.)'ın peygamberlerden olduğunu kendisine bildirdi. Lafzın zâhirî manası, peygamberlerin eşit olduğunu göstermektedir. İşte bu âyetlerde Yüce Allah, peygamberlerin aynı derecede olmadıklarını, bilakis diğer insanlar arasında olduğu gibi, onlar arasında da üstünlük bakımından farklılık bulunduğunu anlatmaktadır.

KELİMELERİN İZAHI

درجات : Derecât, Yüce ve yüksek mevki manasına gelen "derece" kelimesinin çoğuludur.

البينات : Beyyinât, mucizeler demektir.

ايدناه : Takviye etmek manasına gelen te'yid kelimesinden olup "onu kuvvetlendirdik" demektir.

روح القدس : Kuds, temizlik, Rûhu'l-Kuds ise Cebrâil (a.s.) demektir. Bu isim daha önce de açıklanmıştır

خلة : Hulle, dostluk ve sevgi demektir. Dosta karşı beslenen sevgi, âdeta kişinin azaları arasına girdiği için bu isim verilmiştir. "Dost" manasına gelen "halîl" de bu kabildendir.

شفاعة : Şefaat, eklemek manasına olan "شفع" kelimesinden alınmıştır. Şefaat, başka birine yardım etmek ve yardımını istemek üzere onunla arkadaş olmaktır.

ÂYETLERİN TEFSİRİ

253. تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ Ey Muhammed! Sana haberlerini verdiğimiz bu peygamberler, Allah'ın hak peygamberleridir. Kuşkusuz biz onları yüksek mertebe, mevki ve makam bakımından birbirlerine üstün kılmışızdır. مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللّٰهُ Onlardan öylesi vardır ki, Allah vasıtasız olarak sadece onunla konuşmuştur. Musa (a.s.)'nın durumu böyledir. وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ Bazılarına da yüksek ve yüce mertebeler tahsis etmiştir. Son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.)'in durumu böyledir. O, hem dünyada hem de ahirette öncekilerin ve sonrakilerin efendisidir. Peygamberler'in babası Halil İbrahim (a.s.)'in durumu da bunun gibidir. وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ O peygamberlerden öylesi de vardır ki, ona ölüleri diriltme, anadan doğma kör ve alacalıyı iyileştirme ve gayptan haber verme gibi engin mucizeler verdik. وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ Onu Cibrîl-i Emin ile kuvvetlendirdik. Bu peygamber, Meryem oğlu İsa'dır. وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ مَا اقْتَتَلَ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ Allah isteseydi bu peygamberlerden sonra gelen ümmetler, peygamberleri kendilerine açık deliller ve engin huccetler getirdikten sonra onları katletmezlerdi. Allah dileseydi onlar çekişmezler, ihtilafa düşmezler ve birbirleriyle savaşmazlardı ve peygamberlerin hak din üzerinde ittifak ettikleri gibi, Allah onları peygamberlere uyma hususunda birleştirirdi. وَلَكِنِ اخْتَلَفُوا فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ وَمِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ Fakat Allah bir kısmının dindeki ihtilafları ve çeşitli fasit görüş ve mezheplere ayrılmaları sebebiyle doğru yolu bulmalarını dilemedi. Dolayısıyla onların bazıları imanda sebat etti, bazıları ise ayrılıp küfre saptı. وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ مَا اقْتَتَلُوا وَلَكِنَّ اللّٰهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ Allah dileseydi,

insan oğlunu meleklerin tabiatında yaratırdı da, birbirleriyle çekişmez ve birbirlerini öldürmezlerdi. Fakat Allah hikmet sahibidir, insanların menfaatine olan şeyleri yapar. Bunların hepsi Allah'ın kaza ve kaderiyle olur. Allah, dilediğini yapandır.

254. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ Ey mü'minler! Allah'ın size lütfetmiş olduğu maldan O'nun yolunda harcayın. Zekatı verin. Hayır, iyilik ve salih amel işleyerek malınızı harcayın. O korkunç gün gelmeden bütün bunları yapın. Zira o gün, alış-veriş yapıyormuş gibi hiçbir malı kendiniz için bir fidye olarak veremiyeceksiniz. Bu azabı sizden savacak bir dost ve günahlarınızın bağışlanması için şefaat edecek bir şefaatçi bulamayacaksınız. Ancak, âlemlerin Rabbi olan Allah izin verirse bunlar olur. وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ Kâfirler, zalimlerin ta kendileridir. Yani o gün Allah'ın huzuruna kâfir olarak çıkandan daha zalim kimse yoktur. Allah'ı inkâr eden, azaba müstehak olan zalimin kendisidir.

EDEBÎ SANATLAR

1. تلك الرسل Burada uzaklık ifade eden "tilke" işaret isminin kullanılması, peygamberlerin mertebelerinin yüksekliğini gösterir.

2. منهم من كلم الله Âyetin bu bölümü, önceki bölümde ifade edilen üstünlüğü açıklar. Edebiyatta buna "taksim" ismi verilir. فمنهم من آمن ومنهم من كفر bölümünde de aynı sanat vardır. آمن ve كفر lafızları arasında da "tıbâk" sanatı vardır.

3. ولو شاء الله Cümlesi iki defa tekrarlandığı için "itnâb" vardır.

4. والكافرون هم الظالمون Burada sıfat mevsufa tahsis edilmiştir. Ayrıca mana, isim cümlesi ve zamir-i faslla da tekit edilmiştir.

FAYDALI BİLGİLER

Atâ b. Dinâr'ın şöyle dediği rivâyet olunur: والكافرون هم الظالمون "Kâfirler zalimlerin kendileridir" buyurup da, والظالمون هم الكافرون "Zalimler kâfirlerin kendileridir" buyurmayan Allah'a hamd olsun. Atâ bu sözü ile şunu demek istemiştir: Eğer bu şekilde demiş olsaydı, her zalimin kâfir olduğuna hükmedilirdi. Allah'ın koruduğu kimseler hariç kimse bundan kurtulamazdı.

BİR UYARI

Burada küfrün, hakiki manasının kastedilmiş olması ihtimali olduğu gibi, mecâzî manasının kastedilmiş olması da muhtemeldir. İkinci ihtimale göre kâfirden maksat "zekatı vermeyen" dir. Nitekim Zemahşerî de bu görüştedir. O şöyle der: Yüce Allah "Zekatı vermeyenler zalimlerin kendileridir" demek istemiştir. "Zekatı

terkeden" yerine "kâfir" kelimesini tercih etmesi sertlik ve tehdit ifade eder. Nitekim hacc âyetinde de "kim haccetmezse" yerine "kim kâfir olursa" lafzı tercih edilmiştir. Ayrıca "Zekâtını vermeyen müşriklere yazıklar olsun"[310] meâlindeki âyette de, zekâtı vermemek kâfirlerin sıfatlarından sayılmıştır.

310 Fussilet sûresi, 41/6-7.

اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ اَلْحَيُّ الْقَيُّوْمُ ۚ لَا تَأْخُذُهٗ
سِنَةٌ وَّلَا نَوْمٌ ۚ لَهٗ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ۗ
مَنْ ذَا الَّذِيْ يَشْفَعُ عِنْدَهٗٓ اِلَّا بِاِذْنِهٖ ۚ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدِيْهِمْ وَمَا
خَلْفَهُمْ ۚ وَلَا يُحِيْطُوْنَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهٖٓ اِلَّا بِمَا شَآءَ ۚ وَسِعَ
كُرْسِيُّهُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ ۚ وَلَا يَـُٔوْدُهٗ حِفْظُهُمَا ۚ وَهُوَ الْعَلِيُّ
الْعَظِيْمُ ﴿٢٥٥﴾ لَآ اِكْرَاهَ فِي الدِّيْنِ ۙ قَدْ تَّبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ ۚ
فَمَنْ يَّكْفُرْ بِالطَّاغُوْتِ وَيُؤْمِنْ بِاللّٰهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ
الْوُثْقٰى ۗ لَا انْفِصَامَ لَهَا ۗ وَاللّٰهُ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿٢٥٦﴾
اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۙ يُخْرِجُهُمْ مِّنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى النُّوْرِ ۗ
وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اَوْلِيٰٓـُٔهُمُ الطَّاغُوْتُ ۙ يُخْرِجُوْنَهُمْ
مِّنَ النُّوْرِ اِلَى الظُّلُمٰتِ ۗ اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ
فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿٢٥٧﴾

255. Allah, kendinden başka hiçbir ilah bulunmayandır. O, Hayy'dır. Kayyûm'dur. Kendisine ne uyku gelir ne de uyuklama. Göklerde ve yerdekilerin hepsi O'nundur. İzni olmadan O'nun katında kim şefaat edebilir? O, dünyada ve ahirette olacakları bilir. O'nun bildirdiklerinin dışında, insanlar O'nun ilminden hiçbir şeyi tam olarak bilemezler. O'nun kürsüsü gökleri ve yeri içine alır, onları koruyup gözetmek kendisine zor gelmez. O, yücedir, büyüktür.

256. Dinde zorlama yoktur. Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır. O halde kim tağûtu reddedip Allah'a inanırsa, sağlam kulpa yapışmıştır. Allah işitir ve bilir.

257. Allah, inananların dostudur, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. İnkâr edenlere gelince, onların dostları da tağûttur, onları aydınlıktan alıp karanlıklara götürür. İşte bunlar Cehennemliklerdir. Onlar orada devamlı kalırlar.

BU ÂYETLERİN ÖNCEKİLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah önceki âyetlerde peygamberlerin birbirlerine olan üstünlüğünü anlattı ve onlardan sonra gelen insanların ihtilafa düştüklerini, din sebebiyle çekişip savaştıklarını açıkladı. Bu âyetlerde ise, peygamberler arasındaki üstünlük farklarının onlara tâbi olanlar arasında mücadele, düşmanlık ve çekişmeyi gerektirmediğini vurgulamaktadır. Çünkü peygamberler, her ne kadar fazilet bakımından birbirlerinden farklı iseler de, hepsi aynı daveti yani tevhid davetini yapmışlardır. Onların risaleti bir, dinleri birdir. Sonra dinde zorlama yoktur. Çünkü hakkın ziyası doğmuş, nuru parlamıştır.

KELİMELERİN İZAHI

الحي : Hayy, kâmil hayat sahibi demektir. Devamlı var olan, yok olmayan demektir.

القيوم : Kayyûm, mahlukatın işlerini yürüten demektir.

سنة : Sine, uykudan önceki gevşeklik ve hafif uyuklama halidir. Şâir şöyle der:

وسنان اقعده النعاس فرنقت في عينه سنة وليس بنائم

Yaşlı adamı uyku bastırdı. Henüz uykuya dalmadığı halde, hafif hafif uyumaya başladı.

يؤوده : Ona ağır gelir ve onu yorar demektir.

العلي : Aliyy, bundan maksat, makamı yüce, şanı büyük, saltanatı kudretli demektir.

اكراه : İkrâh, kişiyi istemediği birşeyi yapmaya zorlamak demektir.

الطاغوت: Tağût, tuğyân kelimesinden türemiştir. Buna göre tağût insanı azdıran, onu hak ve hidâyet yolundan saptıran herşeydir.

الوثقى : Vüska, sağlam, güvenilir şey manasına gelen "أوثق" kelimesinin müennesidir.

انفصام : İnfisâm, kırılmak manasınadır. Ferrâ: "İnfisâm ve inkısâm aynı manada iki kelimedir. Ancak infisâm daha fasihtir" der. Bazıları da: "Fasm, kopmaksızın kırılmak, kasın ise kırılıp kopmak demektir" der.

NÜZÛL SEBEBİ

Ensârdan bir adamın iki oğlu vardı. Bunlar Rasulullah (s.a.v.) peygamber olarak gönderilmeden önce Hıristiyan olmuşlardı. Daha sonra, zeytinyağı ticareti yapan bir grupla Medine'ye geldiler. Babaları yakalarına yapışarak: "Müslüman olmadıkça sizi bırakmam" dedi. Bunun üzerine: "Dinde zorlama yoktur. Hak ile batıl birbirinden ayrılmıştır" meâlindeki âyet nâzil oldu.[311]

311 Kurtubî, III/280.

ÂYETLERİN TEFSİRİ

255. اللّٰهُ لا إِلَهَ إِلاّ هُوَ الحَيُّ القَيُّومُ Allah, kendinden başka hiçbir ilah bulunmayandır. O, Hayy'dır, Kayyûm'dur. Yani Allah (c.c.) birdir, tektir, Samed'tir, kâmil hayat sahibidir. Ölmeyen, devamlı var olandır. Mahlukâtın ihtiyaçlarını gözeterek, onları koruyarak işlerini bir nizam içerisinde yürütendir. لا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلا نَوْمٌ O'na ne uyku gelir, ne de uyuklama. Nitekim hadiste şöyle buyurulmuştur: "Şüphesiz Allah uyumaz. Uyuması da uygun düşmez. O, adalet terazisini alçaltır ve yükseltir.[312] لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الأَرْضِ Yerlerde ve göklerde ne varsa hepsi O'nun mülkü ve kuludur. O'nun gücü ve saltanatı altındadır. مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلاّ بِإِذْنِهِ İzni olmadan O'nun katında kim şefaat edebilir? Yani Allah'ın izni olmadan, hiçkimse başka birine şefaat edemez. İbn Kesîr der ki: "Bu âyet Allah'ın azamet ve yüceliğini gösterir. Zira, Mevlâ'nın izni olmadan hiç kimse şefaat edemez. يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ Allah, hem onların gördükleri dünyayı ve onda var olanları bilir, hem de onların önünde olan ahireti bilir. Çünkü O'nun ilmi, kâinatı ve âlemleri kuşatmıştır. وَلا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلاّ بِمَا شَاءَ İnsanlar, Allah'ın peygamberleri vasıtasıyla kendilerine bildirdiklerinden başka, Allah'ın bildiklerinden hiçbir şeyi bilemezler. وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ O'nun Kürsüsü, genişliği ve büyüklüğü sebebiyle gökleri ve yeri içine alır. Yedi kat gökler ve yerler, kürsüye nisbetle çöle atılmış bir halka gibidir. Rivâyet edildiğine göre İbn Abbas, كرسيه den maksat, Allah'ın ilmidir, demiş ve "Ey Rabbimiz! Senin rahmet ve ilmin herşeyi kuşatmıştır"[313] meâlindeki âyeti delil getirerek, Allah'ın ilminin herşeyi kuşattığını bildirmiştir.[314]

Hasan el-Basrî: "Kürsî'den maksat Arş'tır" der. İbn Kesîr de şöyle der: Doğru olan, Kürsî'nin Arş'tan başka bir şey oluşudur. Arş, Kürsî'den daha büyüktür. Nitekim hadisler ve haberler bunu göstermektedir. وَلا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ Gökleri, yerleri ve onlarda bulunanları korumak Allah'a ağır gelmez ve O'nu aciz bırakmaz. O mahlukattının üstünde yücedir, azamet ve ululuk sahibidir. "O, çok büyüktür ve yücedir".[315]

256. لا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الغَيِّ İslâm dinine girmesi için, hiçkimse zorlanamaz. Şüphesiz hak batıldan, hidâyet sapıklıktan ayrılmış ve açıkça ortaya çıkmıştır. فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللهِ فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى لا انفِصَامَ لَهَا Kim Allah'tan başka, şeytan ve putlar gibi kendilerine ibadet edilen şeyleri inkâr eder ve Allah'a

312 Müslim, K. iman 293.

313 Mü'minun sûresi, 49/7.

314 İbn Cerîr şöyle der: "Kur'ân'ın zahiri manası, İbn Abbas'ın bu sözünün doğruluğunu gösterir. Ayrıca kürsî kelimesi, aslında ilim manasınadır. Bu manada âlimlere de "kürsîler" denilir. Zira onlar, kendilerine itimat edilen kimselerdir. Ayrıca âlimlere, "yeryüzünün direkleri de denilir." Doğru olan, İbn Kesîr'in biraz sonra anlatacağımız görüşüdür.

315 Ra'd sûresi, 13/9.

inanırsa, en sağlam, kopmayan ve yok olmayan kulpa yani dine sarılmış olur. وَاللّٰهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ Allah, kullarının sözlerini işitir, fiillerini bilir.

257. اللّٰهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ Allah, mü'minlerin yardımcısı, koruyucusu ve işlerini yürütendir. Onları küfür ve dalâlet karanlıklarından iman ve hidâyet nuruna çıkarır. وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ Kâfirlerin dostları ise şeytanlardır. Onları iman nurundan çıkarıp, şek ve sapıklık karanlıklarına sokar. أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ Onlar Cehennem ehlidir. Oradan çıkmayıp ebedî olarak kalacaklardır.

EDEBÎ SANATLAR

1. Âyet el-Kürsî'de birçok edebî sanat vardır. Bunlar:

a) Hüsnü'l-iftitâh (güzel başlangıç): Çünkü bu âyet Allah Teâlâ'nın en yüce ismiyle başladı.

b) Allah'ın adı isim ve zamir olarak onsekiz yerde geçer.

c) Sıfatların tekrarı ile meydana gelen itnâb.

d) Fasl sanatı vardır. Çünkü cümleler atıf harfiyle birbirine bağlanmamıştır.

e) ما بين ايديهم وما خلفهم âyetinde tıbâk sanatı vardır. Bahru'l-muhît sahibi Ebû Hayyân böyle açıklamıştır.

2. استمسك بالعروة الوثقى Sağlam bir kulpa sarılmıştır. Burada istiâre-i temsiliyye vardır. Zira İslâm dinine sarılan kimse, sağlam bir ipe tutunmuş birine benzetilmiştir. لا انفصام لها "Kopmayan" kaydında ise "terşîh" sanatı vardır.

3. من الظلمات إلى النور Bu lafızlarda istiâre-i tasrîhiyye vardır. Çünkü küfür karanlıklara, iman ise aydınlığa benzetilmiştir. Telhîsu'l-Beyân yazarı Şerif Râdî şöyle der: Bu, teşbihin en güzellerindendir. Çünkü, küfür, içerisinde yürüyenlerin yollarını şaşırıp saptığı karanlık gibidir. İman ise, yoldan çıkanlara yol gösteren, şaşkınları doğru yola ileten nur gibidir. İmanın neticesi, naîm Cennetleri ve sevaba erildiği için aydınlıktır. Küfrün neticesi ise, Cehennem ve azap olduğu için karanlıktır.[316]

FAYDALI BİLGİLER

Yüce Allah âyet-i kerîmede "نور" kelimesini müfred, "ظلمات" kelimesini ise çoğul olarak getirmiştir. Çünkü doğru bir tane, sapıklık yolları ise çoktur.

316 Telhîsu'l-Beyân, sayfa 15.

BİR UYARI

Âyet el-Kürsî'nin şanı yücedir. Rasulullah (s.a.v.)'tan nakledilen sahih hadiste onun, Allah'ın kitabındaki âyetlerin en faziletlisi olduğu bildirilmiştir. Şu hadis-i şerifte de bildirildiği gibi, onda Yüce Allah'ın ism-i a'zamı vardır: "Allah'ın ism-i a'zamı üç yerdedir. Bu isim hürmetine dua edilirse Allah kabul eder. Bu yerler: Bakara, Âl-i İmrân ve Tâhâ sûreleridir." Hişâm bunları şöyle açıklar: Bakara sûresinde[317] "... الله لا إله إلاّ هو الحي القيوم" Âl-i İmrân sûresinde[318] "الم، الله لا إله إلاّ هو الحي القيوم", Tâhâ sûresinde ise,[319] "وعنت الوجوه للحي القيوم" âyetleridir.[320] İbn Kesîr şöyle der: Âyet el-Kürsî, Zât-ı Bâri ile ilgili müstakil on cümle ihtiva eder. Bu âyette, bir olan Yüce Allah'ı tazîm ifadeleri vardır.[321]

317 Bakara sûresi, 2/225.
318 Âl-i İmrân, 3/1-2.
319 Tâhâ sûresi, 20/111.
320 Ahmed b. Hanbel'in el-Müsned'inde sadece ilk ikisi vardır. Bkz. VI/461.
321 Muhtasaru İbn Kesîr, I/230.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ
أَنْ آتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي
وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا أُحْيِي وَأُمِيتُ قَالَ إِبْرَاهِيمُ فَإِنَّ اللَّهَ
يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ
الَّذِي كَفَرَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٢٥٨﴾
أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى
يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ
بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ
قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ فَانْظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ
لَمْ يَتَسَنَّهْ وَانْظُرْ إِلَى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ
وَانْظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنْشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَمَّا
تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٥٩﴾
وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِنْ
قَالَ بَلَى وَلَكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِي قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ
فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَى كُلِّ جَبَلٍ مِنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ
ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦٠﴾

258. Allah kendisine mülk verdiği için Rabbi hakkında İbrahim ile tartışmaya gireni görmedin mi! İşte o zaman İbrahim "Rabbim hayat veren ve öldürendir" demişti. O, Ben de hayat verir ve öldürürüm demişti. İbrahim, "Allah güneşi doğudan getirmektedir. Haydi sen de onu batıdan getir" dedi. Bunun üzerine kâfir apışıp kaldı. Allah zalim kimseleri hidâyete erdirmez.

259. Yahut görmedin mi o kimseyi ki, evlerinin duvarları çatıları

üzerine çökmüş bir kasabaya uğradı, "Ölümünden sonra Allah bunları nasıl diriltir acaba!" dedi. Bunun üzerine Allah onu öldürüp, yüz sene bıraktı, sonra tekrar diriltti. "Ne kadar kaldın?" dedi. "Bir gün yahut daha az" dedi. Allah ona, "Hayır! yüz sene kaldın. Yiyeceğine ve içeceğine bak, henüz bozulmamıştır. Eşeğine de bak. Seni insanlara ibret kılalım diye bunu yaptık. Şimdi sen kemiklere bak, onları nasıl birbiri üstüne kuruyor, sonrada ona nasıl et giydiriyoruz" dedi. Durum açığa çıkınca, "Şimdi iyice biliyorum ki, Allah herşeye kadirdir" dedi.

260. İbrahim Rabbine, "Ey Rabbim! Ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster" demişti. Rabbi ona "Yoksa inanmadın mı?" dedi. İbrahim "Hayır! İnandım, fakat kalbimin mutmain olması için" dedi. Bunun üzerine Allah "Öyleyse dört tane kuş yakala, onları yanına al, sonra her dağın başına onlardan bir parça koy. Sonrada onları kendine çağır, koşarak sana gelirler. Bil ki Allah Azîz'dir, Hakîm'dir" buyurdu.

BU ÂYETLERİN ÖNCEKİ ÂYETLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah önceki âyetlerde kendisine imanı ve mukaddes yüce sıfatlarını zikrederek kendisinin mü'minlerin dostu, tağûtun da kâfirlerin dostu olduğunu bildirdi. Bu âyetlerde de şu üç kıssayı anlatarak taşkınlığın, inatçı kâfirlerin ruhlarında ve Allah'ın birliğine karşı verdikleri mücadeledeki tahakkümüne örnekler vermektedir. Kıssalardan birincisi, hikmet sahibi yaratıcının, ikinci ve üçüncüsü ise, haşrin ve öldükten sonra dirilmenin isbatı hakkındadır.

KELİMELERİN İZAHI

حاج : Muhâcce, birbirlerine üstün gelmeye çalışmak demektir. Bir kimse hasmı ile mücadele ettiği zaman: "حاججته فحججته" der. حاجه karşılıklı delil getirdi demektir.

فبهت : Sesi kesildi ve şaşkın bir şekilde apışıp kaldı. Şâir şöyle der:

فمـــا هو الا ان اراها فـــجـــاءة فـــأبهت حـــتى مـــا أكـــاد أجـــيب

Onu ansızın gördüğüm zaman, neredeyse cevap veremiyecek şekilde apışıp kalırım.

خاوية : Hâviye, yıkılan demektir.

عروش : Urûş, evin tavanı manasına gelen "arş" kelimesinin çoğuludur. Gölgelenmek veya gizlenmek için hazırlanan herşeye arîş denir.

لم يتسنه: Değişmez, bozulmaz demektir. Hurma ağacı yaşlanıp da, yıllar onu değiştirdiğinde "تسنهت النخلة" denir. Bu kelime ondan alınmıştır.

ننشزها : Onları birbiri üstüne dizeriz demektir. Bu kelime, kaldırmak manasına gelen nişâz mastarından türetilmiştir. Yeryüzünün yüksek kısımlarına "neşez" denir. Kadının kocasına isyan edip başkaldırması manasına gelen "nüşûz" da bu köktendir.

فصرهن : Onları yanına al, sonra kes demektir. Bir kimse bir şeyi kestiğinde "صار الشئ" denir.

ÂYETLERİN TEFSİRİ

258. أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ أَنْ آتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ Allah kendisine hükümdarlık verdiği için şımarıp da, O'nun varlığını inkâr eden, iyilik ve ihsana nankörlük ve taşkınlıkla karşılık vererek Rabbi hakkında İbrahim ile tartışmaya giren, onun varlığı ve kudreti hakkında mücadele eden inatçı Kenan oğlu Nemrut'un durumunu bilmiyor musun? Bu âyet, bu kâfirin durumunu işitenleri hayrete düşürmektedir. إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ İbrahim Allah'ın varlığına delil getirerek "Benim Rabbim, bedenlerde hayatı ve ölümü yaratandır. O tekdir, âlemlerin Rabbidir" dediği zaman قَالَ أَنَا أُحْيِي وَأُمِيتُ O azgın: "Ben de diriltir ve öldürürüm" dedi. Rivâyete göre, idamına hükmedilmiş iki adam getirtti, birisinin öldürülmesini, diğerinin serbest bırakılmasını emretti ve: "İşte ben de onu öldürdüm, buna da hayat verdim" dedi. Hz. İbrahim (a.s.) Nemrut'un bu aptallığını ve bu delil hakkında mücadeleye devam edeceğini anlayınca, onu daha iyi susturacak başka bir delile başvurdu. قَالَ إِبْرَاهِيمُ فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ İbrahim dedi ki: Madem ki sen ilahlık iddia ediyor ve âlemlerin Rabbinin yaptığı gibi, öldürüp diriltebileceğini söylüyorsun, işte güneş, o Allah'ın emri ve kudretiyle her gün doğudan doğuyor. Sen onu gücün ve kudretinle bir defa olsun batıdan doğdur. فَبُهِتَ الَّذِي كَفَرَ Bu kesin delil karşısında o kâfirin dili tutuldu ve dehşet içerisinde, cevap veremeyerek apışıp kaldı. وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ Allah mücadele ve delil getirme makamında hüccet ve delil getirmeleri için zalimlere ilham vermez. Müttakî dostlarına ise ilham eder.

259. أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا Bu, ikinci kıssa olup, Allah onu, hidâyetini murat ettiği kimseler için bir darb-ı mesel olarak getirmiştir. "Yahut evlerinin duvarları tavanları üzerine çökerek alt üst olmuş bir kasabaya uğrayan kimsenin halini bilmiyor musun? Burası, Buhtunnasr'ın yıkmış olduğu Beyt-i Makdis kasabasıdır. قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا O salih adam şöyle dedi: Bu şehir, harap olup yıkıldıktan sonra, acaba Allah burayı nasıl diriltecek? Bu adam meşhur görüşe göre Üzeyir (a.s.) idi. O, bu sözleri, Allah'ın kudretini ve yıkılıp harap olmuş bu

şehrin durumu karşısındaki şaşkınlığını ifade etmek için söylemişti. Kendisi bu şehirden geçerken eşeğine binmişti. فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ Allah bu soruyu soran zâtı öldürdü ve yüz sene ölü olarak kaldı. Sonra Allah kudretinin kemalini göstermek için onu diriltti. قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ Rabbi melek vasıtasıyla ona: "Bu durumda ne kadar kaldın" diye sordu. O da: "Bir gün" diye cevap verdi. Sonra çevresine baktı. Güneşin batmadığını görünce: Veya bir günden de az kaldım" dedi. Rabbi ona şöyle hitap etti: قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ "Bilakis ölü olarak tam yüz sene kaldın." فَانظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ Eğer şüphe ediyorsan, yiyeceğine ve içeceğine bak. Uzun zaman geçmesine rağmen bozulmamış. Onun yanında üzüm, incir, ve meyve suyu vardı. Dirildiğinde onları bıraktığı gibi, bozulmamış olarak buldu. وَانظُرْ إِلَى حِمَارِكَ Eşeğine de bak. Onun kemikleri nasıl çürüyüp dağılmış ve çürümüş bir heykel haline gelmiş. وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ Biz bunu, sen Allah'ın kudretini anlayasın ve seni, kudretimizin kemalini gösteren açık bir mucize kılalım diye yaptık. وَانظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا Eşeğinin çürümüş kemiklerini düşün de, gözlerinin önünde onları nasıl birbiri üstüne dizeceğimizi ve sonra da kudretimizle onlara nasıl et giydireceğimizi gör. فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ Üzeyir (a.s.) bu açık delilleri görünce, "Yakinen bildim ve gördüm ki, Allah herşeye Kâdir'dir" dedi.

260. وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِ الْمَوْتَى Bu, üçüncü kıssadır. Bunda, öldükten sonra tekrar diriltmeye delalet eden gözle görülür deliller vardır. Âyetin manası şöyledir: İbrahim'in, Rabbin'den, ölüleri nasıl dirilteceğini kendisine göstermesini istediği zamanı hatırla. Hz. İbrahim Allah'ın kudretine kesin olarak inanmakla birlikte, nasıl olduğunu öğrenmek için böyle bir istekte bulundu. O, vicdanen kesin olarak inandığı bir şeyi gözle görerek öğrenmek istiyordu. Bunun üzerine Rabbi ona; قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِنْ Diriltmeye gücümün yettiğine inanmadın mı? dedi. قَالَ بَلَى وَلَكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِي Hz. İbrahim: "Evet inandım, fakat bunu görerek basiretimin artmasını ve kalbimin sükuna ermesini istedim. قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ Yüce Allah: "Öyleyse yanına dört tane kuş al, sonra onları kesip parçala ve tek bir yığın haline gelinceye kadar onları birbirine iyice karıştır. ثُمَّ اجْعَلْ عَلَى كُلِّ جَبَلٍ مِنْهُنَّ جُزْءًا Sonra onları parçalara ayırıp her dağın başına bir parça koy: ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا Sonra da onları çağır, sana koşarak gelirler. Mücâhid şöyle der: Bu kuşlar tavus, karga, güvercin ve horozdur. İbrahim (a.s.) onları kesti sonra söylenenleri yaptı ve onları çağırdı. Onlar koşarak geldiler. وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ Bil ki Allah herşeye Kâdir'dir, istediğini yapmaktan âciz değildir. Yaptığında ve ettiğinde hikmet sahibidir. Tefsirciler şöyle der: Hz. İbrahim onları kesti, parçaladı, tüyleri kanları ve etlerini birbirine karıştırdı. Sonra başlarını elinde tutarak vücutlarını parça parça dağların başına koydu. Sonra

da Yüce Allah'ın emrettiği gibi onları çağırdı. Gözleri önünde tüylerin, etlerin ve kanların birbirlerine doğru uçarak bir araya gelip eskisi gibi kuş olduklarını gördü. Sonra bu kuşlar, Hz. İbrahim (a.s.)'in istediğini daha iyi bir şekilde görebilmesi için hızla yürüyerek ona geldiler. Bunu İbn-i Kesîr anlatmıştır.

EDEBÎ SANATLAR

1. ألم تر Buradakigörme, kalbî görmedir. Soru dinleyicileri hayrete düşürmek içindir.

2. يحيي ويميت Bu muzari fiiller yenilenme ve devamlılık ifade eder. ربي الذي يحيي ويميت şeklindeki ifade, öldürme ve diriltmenin sadece Allah'a mahsus olduğunu bildirir. Çünkü mübteda ve haberin her ikisi marife (belirli) olarak gelmiştir. Mânâsı şudur: Öldüren ve dirilten, sadece bir olan Yüce Allah'tır. يحيي ve يميت kelimeleri arasında, edebî güzelliklerden olan tıbâk sanatı vardır. المشرق ve المغرب kelimeleri arasında da aynı sanat vardır.

3. فبهت الذي كفر Bu yüce ifade, onun inkâr etmiş olmasının şaşkınlığın asıl sebebi olduğunu gösterir. فبهت الكافر denilseydi, bu ince mana ifade edilmiş olmazdı.

4. انى يحيي هذه الله بعد موتها "Ölümünden sonra Allah bu kasabayı nasıl diriltecek?" Kasabanın ölmesinden maksat, orda oturanların ölmesidir. Bu, yeri söyleyip orada bulunanları kasdetme kabilinden olup mecâz-ı mürseldir.

5. ثم نكسوها لحما "Sonra o kemiklere et giydiririz"? Elbisenin, bedeni örttüğü gibi onları etle örteriz. Ebû Hayyân şöyle der: Hakiki elbise bedenin dışındaki elbisedir. Yüce Allah burada, yaratıp kemikleri örttüğü et yerine, müstear olarak elbiseyi zikretmiştir. Bu, son derece güzel bir istiâredir.[322]

FAYDALI BİLGİLER

1. Mücahid şöyle der: Dünyanın doğularına ve batılarına dört kişi hakim olmuştur. Bunlardan ikisi mü'min, ikisi kâfirdir. Mü'minler Dâvud oğlu Süleyman ile Zülkarneyn'dir. Kâfirler ise, Nemrut ile Beyt-i Makdis'i harap eden Buhtunnasr'dır.[323]

2. Hz. İbrahim, azgın Nemrut'un hayat ve ölümün manasını bilmezlikten geldiğini ve verdiği cevabın mantıksız olduğu, kimseye gizli kalmayacak şekilde açık olmasına rağmen, câhil halkın gözünü boyama yoluna girdiğini görünce, muğalata yapılamayacak ve azgın Nemrut'un kibir ve mücadele ile kolay kolay altından kalkamayacağı başka bir delile başvurdu. Ve şöyle dedi: "Allah güneşi doğudan getiriyor, sen onu batıdan getir" böylece Hz. İbrahim onun boynunu büktü, aczini gösterdi ve susturdu.

322 el-Bahru'l-muhît, 11/294.
323 Muhtasaru İbn Kesîr, 1/234.

3. Hz. İbrahim'in "ölüleri nasıl diriltirsin" diye sorması, Allah'ın kudreti hakkında şüphesinden değil, diriltme olayının nasıl cereyan ettiğini öğrenme merakındandır. "Nasıl" manasına gelen كيف nin kullanılmış olması da bunu göstermektedir. Keyfe, durumu sormak için kullanılan bir edattır. Peygamberimiz (s.a.v.)"in şu sözü de bu manayı pekiştirir. "Biz şüpheye, İbrahim'den daha yakınız".[324] Yani biz şüphe etmiyorsak, İbrahim'in şüphe etmemesi daha evlâdır.

324 Buhârî, K. Tefsiru'l-Kur'ân 46.

مَثَلُ

الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنبَتَتْ
سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنبُلَةٍ مِّائَةُ حَبَّةٍ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَن
يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٦١﴾ الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ
فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ لَا يُتْبِعُونَ مَا أَنفَقُوا مَنًّا وَلَا أَذًى لَّهُمْ
أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٦٢﴾
قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِّن صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا أَذًى
وَاللَّهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ ﴿٢٦٣﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُم
بِالْمَنِّ وَالْأَذَىٰ كَالَّذِي يُنفِقُ مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا
يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ
تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لَّا يَقْدِرُونَ عَلَىٰ شَيْءٍ
مِّمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٢٦٤﴾
وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَتَثْبِيتًا
مِّنْ أَنفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَآتَتْ أُكُلَهَا
ضِعْفَيْنِ فَإِن لَّمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ
﴿٢٦٥﴾ أَيَوَدُّ أَحَدُكُمْ أَن تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِّن نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ
تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُ فِيهَا مِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَأَصَابَهُ
الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَاءُ فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ
فَاحْتَرَقَتْ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ
تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٦٦﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنفِقُوا مِن طَيِّبَاتِ
مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُم مِّنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا

الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنفِقُونَ وَلَسْتُم بِآخِذِيهِ إِلَّا أَن تُغْمِضُوا
فِيهِ ۚ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴿٢٦٧﴾ الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ
الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُم بِالْفَحْشَاءِ ۖ وَاللَّهُ يَعِدُكُم
مَّغْفِرَةً مِّنْهُ وَفَضْلًا ۗ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٦٨﴾
يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَن يَشَاءُ ۚ وَمَن يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ
خَيْرًا كَثِيرًا ۗ وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٢٦٩﴾

261. Allah yolunda mallarını harcayanların örneği, yedi başak bitiren bir tane gibidir ki, her başakta yüz tane vardır. Allah dilediğine kat kat fazlasını verir. Allah'ın lütfu geniştir, O herşeyi bilir.

262. Mallarını Allah yolunda harcayıp da arkasından başa kakmayan, fakirlerin gönlünü kırmayan kimseler var ya, onların Allah katında mükâfatları vardır. Onlar için korku yoktur, üzüntü de çekmeyeceklerdir.

263. Güzel söz ve bağışlama, arkasından incitme gelen sadakadan daha iyidir. Allah zengindir, aceleci değildir.

264. Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı halde malını gösteriş için harcayan kimse gibi, başa kakmak ve incitmek sûretiyle yaptığınız hayırlarınızı boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan düz kayaya benzer ki, sağnak bir yağmur isabet etmiş de onu çıplak kaya haline getirivermiştir. Bunlar kazandıklarından hiçbirisine sahip olamazlar. Allah, kâfirleri doğru yola iletmez.

265. Allah'ın rızasını kazanmak ve ruhlarındaki cömertliği kuvvetlendirmek için mallarını hayra sarfedenlerin durumu, bir tepede kurulmuş güzel bir bahçeye benzer ki üzerine bol yağmur yağmış da iki kat ürün vermiştir. Bol yağmur yağmasa bile, bir çisinti düşer. Allah, yaptıklarınızı görmektedir.

266. Sizden biriniz arzu eder mi ki, hurma ve üzüm ağaçlarıyla dolu, arasından sular akan ve kendisi için orada her çeşit

meyveden bulunan bir bahçesi olsun da, bakıma muhtaç çoluk çocuğu varken kendisine ihtiyarlık gelip çatsın, bahçeye de içinde ateş bulunan bir kasırga isabet ederek yakıp kül etsin! İşte düşünüp anlayasınız diye Allah size âyetleri açıklar.

267. Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan hayra harcayın. Size verildiğinde gözünüzü yummadan alamayacağınız kötü malı, hayır diye vermeye kalkışmayın. Biliniz ki Allah zengindir, övgüye layıktır.

268. Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size cimriliği telkin eder. Allah size katından bir mağfiret ve bir lütuf vaadeder. Allah, herşeyi ihata eden ve herşeyi bilendir.

269. Allah, hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilirse, ona pek çok hayır verilmiş demektir. Ancak akıl sahipleri düşünüp ibret alırlar.

BU ÂYETLERİN ÖNCEKİ ÂYETLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah önceki âyetlerde insanların, Allah'ın dostları mü'minler ve tağûtun dostları kâfirler olmak üzere ikiye ayrıldığını açıkladı. Sonra da iman ve azgınlıktan herbirine örnekler verdi. Bu âyetlerde ise, Allah yolunda, özellikle Allah'ın düşmanlarına karşı cihad hususunda harcamaya teşvik sebeplerini zikretmektedir. Çünkü hak yolunda cihad etmenin üç merhalesi vardır: Birincisi delillerle ikna etmek, ikincisi nefs ile cihad, üçüncüsü de mal ile cihaddır. Birinci ve ikinci merhaleler daha önce zikredildiği için burada mal ile cihad açıklanmaktadır.

KELİMELERİN İZAHI

المن : Menn, bir kimsenin başkasına yaptığı iyilikleri sayıp dökmesi ve kendisini üstün görerek kibirle, verdiği nimeti ona hatırlatmasıdır. Şâir şöyle der:

افسدت بالمن ما اسديت من حسن ليس الكريم اذا اسدي بمنان

Yaptığın iyiliği, başa kakarak ifsat ettin. Cömert, iyilik ettiğinde başa kakmaz.

رئاء الناس : İnsanlara gösteriş için. Yani harcamasıyla Allah'ın rızasını değil, insanların övgüsünü kazanmak ister. Bu kelime görmek manasına gelen rü'yet kökündendir. Buna göre riyâ, insanların kendisini övmesi ve ona hürmet etmesi için, yaptıklarını onlara göstermektir.

صفوان : Safvan, büyük düz taş demektir. Ahfeş şöyle der: Bu kelime çoğuldur. Müfredi Safvane'dir. Bir görüşe göre bu, hacer kelimesi gibi cins isimdir.

وابل : Vâbil, şiddetli yağmur demektir.

صلدا : Sald, düz taştır. Birşey bitirmeyen herşeye "sald" denir: "Düz alın" manasına olan, جبين اصلد da bu köktendir.

ربوة : Rabve, yüksek yer demektir. Yüksek yere rabve ve rabiye denilir. Birşey artıp yükseldiği zaman "ربا الشئ" denir.

طل : Tall, küçük taneli hafif yağmur, çise demektir. Mücâhid'in de içlerinde bulunduğu bir grup ilim adamı da, tall kelimesinin "çiğ" manasına geldiğini söylemişlerdir.

إعصار : İ'sâr, yerden esip, direk gibi göğe doğru yükselen şiddetli rüzgar demektir. Buna "زوبعة" da denir.

لا تيمموا : "Kalkışmayın, niyetlenmeyin" demektir.

تغمضوا : Gözünüzü yumarsınız. Bir kimse bir hususta kolaylık gösterdiğinde اغمض الرجل "Adam göz yumdu" denir. Hoşa gitmeyen bir şey için göz yummaya da إغضاء denir. Bu, ona benzer.

NÜZÛL SEBEBİ

مثل الذين ينفقون اموالهم في سبيل الله ... Âyeti, Tebük gazâsında Osman b. Affân ve Abdurrahman b. Avf hakkında nâzil olmuştur. Zira Hz. Osman (r.a.) bu gaza için palan ve palaslarıyla birlikte bin deve hazırlamış ve Rasulullah (s.a.v.)'a bin dinar vermiştir. Rasulullah (s.a.v.) o paraları karıştırarak: "Osman'ın bu günden sonra yapacakları ona zarar vermez" diyordu. Abdurrahman b. Avf ise, 4000 (dört bin) dirhem getirerek şöyle dedi: Ya Rasulallah! Sekizbin dirhem param vardı. Dörtbinini kendime ve aile efradıma ayırdım, dört binini de Rabbime borç veriyorum. Rasulullah (s.a.v.): Ayırdığını da, verdiğini de Allah sana mübarek kılsın" buyurdu. İşte bu olay üzerine, bu âyet nâzil oldu.[325]

ÂYETLERİN TEFSİRİ

261. مَثَلُ الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ Allah yolunda mallarını harcayanların örneği, yedi başak bitiren bir tane gibidir. İbn Kesîr şöyle der: Bu âyet, Allah yolunda onun rızasını kazanmak maksadıyle malını harcayan kimsenin sevabını kat kat alacağı, bir iyiliğe en az on misli olmak üzere 700'e kadar karşılık verileceğine dair, Allah'ın getirdiği bir darb-ı meseldir. Yani onların harcadıkları mal, ekilen bir tohum tanesi gibidir ki, ondan yedi başak sürmüştür. فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍ Bu başakların her biri, yüzer tane ihtiva etmektedir. Böylece bir taneden yediyüz

325 Vâhidî, Esbâbu'n-nüzûl s. 47.

tane meydana gelmiş olur. Bu, ihlasla sadaka veren kimsenin mükâfatının kat kat olacağına dair bir temsildir. Bunun içindir ki Yüce Allah وَاللّٰهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ buyurmuştur. Yani Allah, ihlas ile ve kendi rızasını kazanmak maksadıyla malını harcıyan kimsenin samimiyetine göre, dilediğine kat kat mükâfat verir. وَاللّٰهُ وَاسِعٌ Allah'ın lütfu boldur, harcıyanın niyetini bilir. عَلِيمٌ

262. الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ Mallarını Allah yolunda harcayarak onun rızasından başka bir şey gözetmeyenler ثُمَّ لا يُتْبِعُونَ مَا أَنفَقُوا مَنًّا وَلا أَذًى sonrada da yaptıkları hayır ve verdikleri sadakayı "sana iyilik ettim senin yaranı sardım", diyerek iyilikte bulundukları kimselerin başına kakmayan ve başkalarına söylemekle ona eziyet etmeyenler var ya! لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ İtaatlarından dolayı, Allah katında onların sevabı vardır. وَلا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلا هُمْ يَحْزَنُونَ Kıyamet gününde onlara bir korku gelmez ve onlar elde edemedikleri dünya nimetleri için üzülmezler.

263. قَوْلٌ مَعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا أَذًى Güzel söz ve bağışlama, arkasından incitme gelen sadakadan daha iyidir. Yani, dilenciye güzel söz söylemek ve ısrarını bağışlamak, ona sadaka verip de sonra eziyet etmek veya dilencilik etti diye onu ayıplamaktan, Allah katında daha hayırlı ve daha sevaptır. وَاللّٰهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ Allah zengindir, mahlukata muhtaç değildir. Halîm'dir, emrine muhalefet edeni cezalandırma hususunda acele etmez. Bundan sonra Yüce Allah, sadakayı iptal eden ve sevabını yok eden davranışları bildirerek şöyle buyurur.

264. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالأَذَى كَالَّذِي يُنفِقُ مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ وَلا يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ Ey mü'minler! Sevap alma veya azaptan kurtulmayı düşünmeksizin Allah'a ve ahiret gününe inanmadan gösteriş için malını harcıyarak infakının sevabını iptal eden riyâkâr gibi, başa kakarak ve inciterek, yaptığınız hayırların sevabını boşa çıkarmayınız. فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ Malını bu şekilde harcayan riyâkârın durumu, üzerinde biraz toprak bulunan düz taşa benzer ki onu gören, münbit güzel bir tarla zanneder. فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا Ancak ona sağnak bir yağmur isabet ettiğinde, üzerindeki toprağı silip götürür de, o, üzerinde hiçbir toz toprak kalmamış düz kaya haline gelir. İşte münafık da böyledir. Kendisinin salih amelleri olduğunu zanneder, fakat kıyamet günü geldiğinde bunlar yok olur gider. لا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِمَّا كَسَبُوا Yaptıkları için ahirette bir sevap alamazlar ve ondan bir fayda bulamazlar. وَاللّٰهُ لا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ Allah, kâfirler topluluğunu hayır yoluna ve doğru yola iletmez.

Sonra Yüce Allah, malını Allah rızası için harcayan mü'minler hakkında başka bir darb-ı mesel getirerek şöyle buyurur:

265. وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاةِ اللّٰهِ وَتَثْبِيتًا مِنْ أَنفُسِهِمْ Allah'ın rızasını kazanmak,

O'na ulaşacağına inanmak, sevabını beklemek ve tabiatlarındaki cömertliği kuvvetlendirmek için mallarını hayır yollarına harcayanların durumu, كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَآتَتْ أُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ Yüksek arazide bulunan, ağaçları bol bahçenin durumu gibidir ki, ona bol yağmur isabet eder de diğer yerlerin meyvesinin iki katı kadar olgun meyve verir. Ağaçlarının güzelliği ve meyvelerinin temizliği sebebiyle yüksek yer manasına gelen "Rabve" ile misal verilmiştir. فَإِنْ لَمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ Oraya bol yağmur yağmasa bile, hafif bir yağmur veya bir çisinti yeter. Çünkü orası toprağı bereketli, havası güzel, münbit bir yerdir. Her halükârda meyve verir. وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ Allah, yaptıklarınızı görmektedir. Kullann amellerinden hiçbir şey O'na gizli kalmaz.

266. أَيَوَدُّ أَحَدُكُمْ أَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ Sizden biriniz arzu eder mi ki, hurma, üzüm ve benzeri birçok meyve ağaçlarıyla dolu, aralarından sular akan zengin bir bahçesi olsun, لَهُ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ orada her türlü meyve ve her çeşitten iç açıcı bitkiler yetiştirsin de وَأَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَاءُ bu durumda kendisi mal kazanamayacak derecede ihtiyarlasın ve gelir getiremeyecek kadar küçük çocukları bulunsun, فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ sonra da o bahçeye içinde ateş bulunan bir kasırga gelip insanların en çok ihtiyaç duydukları meyve ve ağaçları yakıversin?! Hiç kimse bunu istemez كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ İşte Yüce Allah, meseleleri bu sağlam ve güzel darb-ı meselde açık bir şekilde beyan ettiği gibi, Kitab-ı Hakîm'indeki âyetlerini açıklar ki âyetleri, öğütleri ve ibretli şeyleri düşünüp tefekkür edesiniz de ibret alasınız.

267. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ Ey iman edenler! Kazandığınız malların temiz ve helal olanından ve yeryüzünden sizin için çıkardığımız hububat ve meyvelerin temizlerinden hayra harcayın. وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ O malın kötü ve değersiz olanını sadaka vermeye kalkışmayın. Halbuki o şey size verilse, göz yummadıkça ve hoşgörü ile davranmadıkça kabul etmezsiniz. O halde böyle bir maldan Allah hakkını nasıl ödersiniz! وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ Biliniz ki Allah zengindir, sizin sadakalarınıza ihtiyacı yoktur. O öğülmüştür. İhsanda bulunanlara en güzel bir şekilde karşılığını verecektir. Sonra Yüce Allah şeytanın vesvesesinden sakındırarak şöyle buyurur:

268. الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَاءِ Şeytan, sadaka verdiğiniz takdirde fakir düşersiniz diye sizi korkutur, sizi cimriliğe ve zekat vermemeye teşvik eder. وَاللَّهُ يَعِدُكُمْ مَغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلًا Allah ise, uğrunda yaptığınız harcamaya karşılık günahlarınızı bağışlamayı ve harcadığınızın yerine ondan daha fazlasını vermeyi vaad eder. وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ Allah'ın fazlı ve ikramı çoktur, övgüye layık olanı bilir.

269. يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ O, iyi iş yapmaya sevk edecek faydalı ilmi kullarından dilediğine verir. وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا Kime hikmet verilirse, ona, sahibini ebedî saadete götürecek pek çok hayır verilmiştir. وَمَا يَذَّكَّرُ إِلاَّ أُولُوا الأَلْبَابِ Kur'ân'ın darb-ı mesellerini ve hikmetlerini ancak nefsin arzularından kurtulmuş, nurlu akıl sahipleri anlar ve öğüt alır.

EDEBÎ SANATLAR

1. كمثل حبة Bir tane gibi.... Yüce Allah kendi uğrunda verilen sadakayı toprağa ekilmiş ve Mevlâ'nın bereketi ile 700 tane haline gelmiş bir tohuma benzetti. Teşbih edadı zikredilip vech-i şebeh hazf edildiği için burada mürsel ve mücmel teşbih vardır. Ebû Hayyân şöyle der: Bu temsil, kat kat verme olayını bir tasvirdir. Sanki kişinin gözleri önünde şekillenmiş durumdadır.[326]

2. أنبتت سبع سنابل Yedi başak bitirdi. Burada bitirme fiilinin taneye isnadı mecâzdır. Buna mecâz-ı aklî denir. Çünkü gerçekte bitiren Allah'tır.

3. منا ولا أذى Bunlar genel mana ifade etmesi için hususta sonra umûmun zikri kabilindendir. Çünkü eziyet minneti de içine almaktadır.

4. كمثل صفوان عليه تراب Üzerinde toprak bulunan düz taş gibi..... Burada temsilî teşbih denilen bir teşbih vardır. Çünkü vech-i şebeh birkaç tanedir. كمثل جنة بربوة Yüksek yerdeki bir bahçe gibi.... terkibinde de yine temsili teşbih vardır.

5. . . . أيود احدكم ان تكون له جنة Bu âyette müşebbeh ile teşbih edatı zikredilmemiştir. Edebiyatçılar bu tür sanata "İstiâre-i temsilîyye," derler. İstiâre-i temsilîyye, bir durumun başka bir duruma benzetilmesidir. Bu benzetmede müşebbehun bihin dışında teşbihin diğer unsurları zikredilmez. Ancak benzetme yapıldığını gösteren karîneler bulunur. Âyetteki hemze, istifhâm için olup uzaklık ve olumsuzluk ifade eder. "Hiç kimse bunu istemez" demektir.

6. إلا ان تغمضوا فيه Göz yummadıkça..... Bunun burada ki manası, hakkınızdan vazgeçip hoş görüyle davranmadıkça şeklindedir. Çünkü insan, hoşuna gitmeyen bir şeyi gördüğü zaman onu görmemek için gözlerini yumar. Bu sözde de mecâz-ı mürsel veya istiâre vardır.[327]

FAYDALI BİLGİLER

1. Zemahşerî şöyle der: "Menn" kişinin iyilik ettiği kimseye yaptığı iyilikleri sayıp dökmesidir. "Nevâbiğu'l-kelim" adındaki kitabında şöyle der: "Dilenciye verip de sonra başına kakan kimse ile kendisine cömert davranana cimrilik yapan kimse

326 el-Bahru'l-muhît, 1/304.
327 el-Fütuhâtu'l-ilâhiyye, I/223.

iki kardeş gibidir." "İhsanlar, kudret helvasından daha tatlıdır. Halbuki minnetle verilen nimet zakkumdan daha acıdır."[328]

Şâir şöyle der:

وإن امـــرء أســـدى إلى صنيـــعـــة وذكـــر فـــيـــه مـــرة للئـــيم

Eğer bir kişi bana bir iyilik yapar da onu bir defa bile olsa hatırlatırsa o mutlaka alçaktır.

2. Yağmurun ilk gelenine, رش "serpinti" bunu takip edene طش "çisinti" bundan sonra gelene طل "hafif yağmur" bunun ardından gelene نضح "sulu yağmur" bundan sonrakine هطل "yoğun yağmur", Bundan sonra gelene de, وبل "şiddetli yağmur" denir. المطر الوابل "şiddetli, bol yağmur" demektir.

3. Bir gün Hz. Ömer, Pygamber (s.a.v.)'in ashâbına أيود احـــدكم ان تـكون له جنة âyetinin, kimin hakkında nâzil olduğunu biliyor musunuz? diye sordu. Onlar, "Allah daha iyi bilir" diye cevap verdiler. Hz. Ömer buna kızarak, "Biliyoruz veya bilmiyoruz" deyin, dedi. Bunun üzerine İbn Abbas "Ey mü'minlerin emiri; Bu hususta benim bir bilgim var" dedi. Hz. Ömer, "Ey kardeşimin oğlu söyle kendini küçük görme!" dedi. İbn Abbas, "Sen zengin bir kimsenin ameliyle ilgili darb-ı mesel getirdin. Zengin, Allah'a itaatle amel eder, sonra şeytan ona adamlarını gönderir bu sefer isyan etmeye başlar, nihayet, bütün iyi amellerini yok eder".[329]

4. Hasan el-Basrî şöyle der: Vallahi bu darb-ı meseli anlayan azdır: Yaşlı bir ihtiyar, bedeni zayıflamış, körpe çocukları çok, bahçesine en çok muhtaç olduğu bir anda içinde ateş bulunan bir kasırga geliyor ve bahçeyi yakıyor. Vallahi siz öldüğünüzde dünyadaki amelinize daha çok ihtiyaç duyacaksınız.

328 el-Keşşâf, 1/238.
329 Buhârî, K. Tefsiru'l-Kurân 47.

وَمَآ أَنفَقْتُم مِّن نَّفَقَةٍ أَوْ نَذَرْتُم مِّن نَّذْرٍ فَإِنَّ ٱللَّهَ
يَعْلَمُهُۥ ۗ وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ ﴿٢٧٠﴾ إِن تُبْدُوا۟
ٱلصَّدَقَٰتِ فَنِعِمَّا هِىَ ۖ وَإِن تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا
ٱلْفُقَرَآءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۚ وَيُكَفِّرُ عَنكُم مِّن سَيِّـَٔاتِكُمْ ۗ
وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٧١﴾ لَّيْسَ عَلَيْكَ هُدَىٰهُمْ
وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يَهْدِى مَن يَشَآءُ ۗ وَمَا تُنفِقُوا۟ مِنْ خَيْرٍ
فَلِأَنفُسِكُمْ ۚ وَمَا تُنفِقُونَ إِلَّا ٱبْتِغَآءَ وَجْهِ ٱللَّهِ ۚ
وَمَا تُنفِقُوا۟ مِنْ خَيْرٍ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنتُمْ
لَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٢﴾ لِلْفُقَرَآءِ ٱلَّذِينَ أُحْصِرُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ
لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِى ٱلْأَرْضِ ۖ يَحْسَبُهُمُ ٱلْجَاهِلُ
أَغْنِيَآءَ مِنَ ٱلتَّعَفُّفِ ۚ تَعْرِفُهُم بِسِيمَٰهُمْ ۖ لَا يَسْـَٔلُونَ
ٱلنَّاسَ إِلْحَافًا ۗ وَمَا تُنفِقُوا۟ مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ ٱللَّهَ بِهِۦ
عَلِيمٌ ﴿٢٧٣﴾ ٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَٰلَهُم بِٱلَّيْلِ
وَٱلنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ
رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٤﴾

270. Yaptığınız her harcamayı ve adadığınız her adağı muhakkak Allah bilir. Zalimler için hiç yardımcı yoktur.

271. Eğer sadakaları açıktan verirseniz ne alâ! Eğer onu fakirlere gizlice verirseniz, işte bu sizin için daha hayırlıdır. Allah da bu sebeple sizin günahlarınızı örter. Allah, yapmakta olduklarınızı bilir.

272. Onları doğru yola iletmek sana ait değildir. Lâkin Allah dilediğini doğru yola iletir. Hayır olarak harcadıklarınız kendi iyiliğiniz içindir. Yapacağınız hayırları ancak Allah'ın

rızasını kazanmak için yapmalısınız. Hayır olarak verdiğiniz ne varsa, karşılığı size tam olarak verilir ve asla haksızlığa uğratılmazsınız.

273. Sadakayı kendilerini Allah yoluna adamış, bu sebeple yeryüzünde kazanç için dolaşamayan fakirlere verin. Bilmeyen kimseler, iffetlerinden dolayı onları zengin zanneder. Sen onları simâlarından tanırsın. Çünkü onlar ısrar ederek istemezler. Yaptığınız her hayrı muhakkak Allah bilir.

274. Mallarını gece ve gündüz, gizli ve açık hayra sarfedenler var ya, onların mükâfatları Allah katındadır. Onlara korku yoktur, üzüntü de çekmezler.

ÂYETLERİN ÖNCEKİLERLE MÜNÂSEBETİ

Bu mübarek âyetler hayır ve iyilik yolunda mal harcamaktan bahsetmeye devam ediyor. Hayır yollarının en üstünü Allah yolunda cihad etmek ve O'nun adını yüceltmek (i'lâ-i kelimetullah) için mal harcamaktır. Bu âyetler aynı zamanda sadakaların gizli verilmesini teşvik etmektedir. Çünkü gizli vermek gösterişten daha uzaktır. Bu âyetlerin öncekilerle münasebeti açıktır.

KELİMELERİN İZAHI

نعما : Bu kelimenin asılı نعم ما dır. Mimler birbirine idgam, edildi, نعما oldu. Zeccâc "Bu kelime نعم الشئ هو O ne güzel şeydir" manasınadır, der.

احصروا: Hasr, haps demektir. Yani kendilerini cihada hasr edenler... Hasrın manası daha önce açıklandı.

التعفف : Teaffüf, iffet kökündendir. Bir kimse bir şeyi istemekten çekinip uzak durduğu zaman عف عن الشئ denir. Âyetteki teaffuftan maksat, istemeye tenezzül etmeyip iffetini korumaktır.

سيماهم: Sîmâ, bir şeyin tanınmasına sebep olan alâmet demektir. Bu kelime كيمياء vezninde سيميماء şeklinde de telaffuz edilir. Bunun aslı alâmet manasına gelen سمة dir. "Yüzlerinde secdelerin izinden alâmet vardır"[330] meâlindeki bu âyettede bu manada kullanılmıştır.

الحافا : İlhâf İstemede ısrar etmek demektir. Bir kimse inat ve ısrarla bir şey istediğinde الحف denir.

330 Fetih sûresi, 48/29.

NÜZÛL SEBEBİ

Said b. Cübeyr'den şöyle rivâyet edilmiştir. Müslümanlar, müslüman olmayan zimmîlerin fakirlerine sadaka veriyorlardı. Müslümanların fakirleri çoğalınca Rasulullah (s.a.v.) "Kendi dindaşlarınızdan başkasına sadaka vermeyin" buyurdu. Bunun üzerine لَيْسَ عَلَيْكَ هُدَاهُمْ "onları doğru yola iletmek senin vazifen değildir" âyeti nâzil oldu. Bu âyet, müslüman olmayanlara da sadaka vermeyi mübah kıldı.[331]

ÂYETLERİN TEFSİRİ

270. وَمَا أَنفَقْتُم مِّن نَّفَقَةٍ أَوْ نَذَرْتُم مِّن نَّذْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُهُ Ey mü'minler! Yaptığınız her türlü mali harcamaları ve Allah yolunda adadığınız adağı şüphesiz O bilir ve size karşılığını verir. وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ Zalimler için hiçbir yardımcı yoktur. Yani zekatı vermeyen veya malı Allah'a isyanda sarfeden kimse için bir yardımcı veya onu Allah'ın azabından koruyacak bir koruyucu yoktur.

271. إِن تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ Eğer zekat ve sadakaları açıktan verirseniz, şüphesiz bu yapacağınız güzel bir şeydir. وَإِن تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ Eğer onu fakirlere gizlice verirseniz, bu sizin için daha sevaptır. Çünkü bu gösterişten daha uzaktır. وَيُكَفِّرُ عَنكُم مِّن سَيِّئَاتِكُمْ Allah, güzel amellerinize karşılık günahlarınızı silecektir. وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ Allah yapmakta olduğunuz amellerinizden haberdardır, sizin gizli şeylerinizi de bilir. Âyette gizliliğe teşvik vardır.

272. لَّيْسَ عَلَيْكَ هُدَاهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَن يَشَاءُ Ey Muhammed! Onları doğru yola iletmek senin görevin değildir. Doğru yola gelmeyenin günahından sen sorumlu değilsin, sen sadece onlara bildirmekle görevlisin. Allah kullarından dilediğini İslâm'a iletir. وَمَا تُنفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلِأَنفُسِكُمْ Maldan neyi harcarsanız kendiniz içindir, başkası ondan faydalanmaz. Çünkü onun sevabı size aittir. وَمَا تُنفِقُونَ إِلاَّ ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ Yapacağınız harcamayı dünyevi bir maksatla değil, sadece Allah rızası için yapınız. Bu cümle haber cümlesi olup nehiy manasınadır. Allah rızasından başka bir şey gözetmeyiniz demektir. وَمَا تُنفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنتُمْ لا تُظْلَمُونَ Hayır kasdıyle verdiğiniz ne varsa onun ecrini ve sevabını kat kat alacaksınız, sevabınızdan hiçbir şey eksiltilmez.

273. لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ Yapacağınız hayırları kendilerini Allah yolunda cihad ve savaşa adayan fakirlere yapın. لا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الأَرْضِ Onlar cihad ettikleri için ticaret ve kazanç maksadıyle yeryüzünde dolaşmaya imkân bulamazlar. يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ Çok iffetli davrandıkları için hallerini bilmeyenler onları

331 Kurtubî, 3/337.

zengin sanırlar. تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ لا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا Sen onların halini tevâzu alâmetleri ve meşakkat izlerinden tanırsın. Bununla beraber onlar insanlardan asla bir şey istemez ve ısrarda bulunmazlar. Bir görüşe göre âyetin manası: Onlar isterlerse nezaketle isterler, ısrar etmezler, şeklindedir.

وَمَا تُنفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ Hayır yolunda ne harcarsanız şüphesiz Allah onu bilir ve size en güzel şekilde karşılığını verir.

274. الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلانِيَةً Allah yolunda, onun rızasını kazanmak için gece, gündüz bütün vakitlerde ve gizli, açık bütün hallerde mallarını harcayanlar var ya, فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلا هُمْ يَحْزَنُونَ İşte onlar için Rableri katında, hayra harcadıklarının sevabı vardır. Kıyamet gününde onlar için bir korku yoktur ve onlar dünyada elde edemediklerine üzülmezler de.

EDEBÎ SANATLAR

1. وما انفقتم من نفقة Cümlesinde انفقتم ile نفقة arasında iştikak cinâsı vardır. نذرتم ile نذر arasında da aynı sanat vardır.

2. ان تبدوا الصدقات Bu âyetteki ابداء ve اخفاء kelimeleri arasında tıbâk-ı lafzî vardır. ليل ve نهار kelimeleri ile السر ve العلانية kelimeleri arasında da aynı sanat vardır. Bu da güzel sanatlardandır.

3. وانتم لا تظلمون Size eksik ödenmez. Bu cümlede itnâb sanatı vardır. Çünkü bu cümle eksiksiz tam olarak size ulaşır manasına gelen يوف إليكم cümlesinden sonra gelmiştir.

FAYDALI BİLGİLER

Bilgelerden biri şöyle der: İyilik yaparsan onu gizle, sana iyilik yapılırsa onu yay. Şâir şöyle der:

يخفي صنائعه والله يظهرها ان الجميل اذا اخفيته ظهرا

O, yaptığı iyilikleri gizler, halbuki Allah, onları açığa çıkarır. Güzel olanı gizlesen de o yine meydana çıkar.

الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَوا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ
الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَوا ۗ
وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَوا ۚ فَمَن جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّهِ
فَانتَهَىٰ فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ ۖ وَمَنْ عَادَ فَأُولَٰئِكَ
أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٧٥﴾ يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَوا وَيُرْبِي
الصَّدَقَاتِ ۗ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ ﴿٢٧٦﴾
إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ
وَآتَوُا الزَّكَاةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ ۚ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ
وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٧﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا
مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَوا إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٢٧٨﴾ فَإِن لَّمْ تَفْعَلُوا
فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ ۖ وَإِن تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ
أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٩﴾ وَإِن كَانَ
ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ ۚ وَأَن تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَّكُمْ
إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٨٠﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ
ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٨١﴾

275. Faiz yiyenler, şeytan çarpmış kimselerin cinnet nöbetinden kalktığı gibi kalkarlar. Bu hal onların "alışveriş tıpkı faiz gibidir" demeleri yüzündendir. Halbuki Allah, alışverişi helal, faizi haram kılmıştır. Bundan sonra kime Rabbin'den bir öğüt gelir de faizden vazgeçerse, geçmişte olan kendisinindir ve artık onun işi Allah'a kalmıştır. Kim tekrar faize dönerse, işte onlar Cehennemliktir, orada devamlı kalırlar.

276. Allah faizli malın bereketini tüketir. Sadakaları ise bereketlendirir. Allah küfürde ve günahta ısrar eden hiçkimseyi sevmez.

277. İman edip iyi şeyler yapan, namaz kılan ve zekat verenler varya, onların mükâfatları Rableri katındandır. Onlara korku yoktur, onlar üzüntü de çekmezler.

278. Ey iman edenler! Allah'tan korkun. Eğer gerçekten inanıyorsanız, halen mevcut faiz alacaklarınızı terkedin.

279. Şayet yapmazsanız, Allah ve Rasulü tarafından açılan savaştan haberiniz olsun. Eğer tevbe edip vazgeçerseniz, sermayeniz sizindir, ne haksızlık etmiş, ne de haksızlığa uğramış olursunuz.

280. Eğer (borçlu) darlık içinde ise, eli genişleyinceye kadar ona mühlet vermek (gerekir). Eğer anlarsanız, bunu sadaka saymak sizin için daha hayırlıdır.

281. Allah'a döndürüleceğiniz, sonra da her şahsa hak ettiği eksiksiz verileceği ve kimsenin haksızlığa uğratılmayacağı bir günden sakının.

ÂYETLERİN ÖNCEKİLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah bundan önceki âyetlerde temiz kazançlardan harcama yapılmasını emrederek sadaka vermeye ve Allah yolunda harcamaya teşvik etti. Bu âyetlerde ise onun tam zıddı olan, sevilmeyen, kirli kazanç faizi anlatmaktadır. Faiz cimrilik, çirkeflik ve pislikten başka bir şey değildir. Sadaka ise, bir ihsan, bir lütuf ve temizliktir. Temiz kazanç ile kirli kazanç arasındaki fark açıkça ortaya çıksın diye, iyi bir amel olan Allah yolunda harcama işinin hemen peşinden faizi anlattı. Nitekim: "Eşya zıddıyle bilinir" denir.

KELİMELERİN İZAHI

الربا : Ribâ'nın lügat manası artmaktır. Bir şey arttığı zaman "**ربا الشئ**" denilir. Tepe ve fazlalık manalarına gelen **ربوة** ve **رابية** kelimeleri de bu köktendir. Ribâ'nın istılahî manası: Alacaklının, aradan geçen süre karşılığı olarak borçludan, verdiği malın dışında aldığı fazlalıktır.

يتخبط: Tehabbut, devenin tırnakları üzerine yürümesi gibi, düzgün olmayan bir şekilde yürümek demektir. Sağa sola sapıp yolunu bulamayan kimseye **خبط في عشواء وتورط في عمياء** "Kör devenin yürüyüşü gibi yürüdü, çıkmaza girdi" denir. Birisine bir delilik veya cinnet isabet ettiği zaman, **تخبطه الشيطان** denir.

المس : Mess, delilik demektir. Bu kelimenin asıl manası, "el ile dokunmak" tır. Sanki şeytan insana dokunuyor da, onda delilik hasıl oluyor.

سلف : Selefe geçti, sona erdi demektir. Geçmiş zamana "سالف الدهر" denilmesi bundandır.

يمحق : Mahk, bir şeyi peyderpey eksiltmek demektir. Ayın dolunay gecelerinden sonra, şeklinde ve ışığında görülen noksanlığa محاق denilmesi de bundandır. Allah bir şeyin bereketini giderip de o şeyin bereketi kalmadığı zaman, محقه الله فانمحق وامتحق denilir.

أثيم : Esîm, çok günahkâr, sürekli günah işleyen kişi demektir

NÜZÛL SEBEBİ

Sakif kabilesinden Amr oğullarının Muğire oğullarından faiz alacağı vardı. Vakti gelince faizi ödemelerini istediler. Bunun üzerine "Ey İman edenler! Allah'tan korkun, eğer inanıyorsanız faizden (henüz alınmayıp) geri kalan kısmı bırakın. Eğer böyle yapmazsanız, o takdirde Allah ve Rasulü ile savaşa girdiğinizi bilin..." âyetleri nâzil oldu. Bunu duyan Sakifliler: "Allah ve Rasulü ile savaş yapacak halimiz yok" diyerek tevbe ettiler ve sadece ana mallarını aldılar.[332]

ÂYETLERİN TEFSİRİ

275. الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لا يَقُومُونَ إِلاَّ كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ Riba ile alış-veriş yapıp insanların kanlarını emenler, kıyamet günü kabirlerinden, delirerek sar'aya tutulmuş kişinin kalktığı gibi kalkarlar. Düşe kalka giderler, düzgün yürüyemezler. Sar'alı hastalar gibi delicesine kalkarlar. İşte onların görünüşleri böyledir. Rezil ve rüsvay olmaları için, mahşer yerinde bu şekilde tanınırlar. ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا Bu, ayağa kalkıp düşmek ve şeytan çarpmış gibi kalkmak, Allah'ın haram kıldığı şeyi helal saymaları ve: "Riba, alış-veriş gibidir, niçin haram olsun? demeleri yüzündendir. وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا Oysa Allah, karşılıklı menfaat sağladığı için alışverişi helal, fert ve topluma son derece zararlı olduğu için faizi haram kılmıştır. Çünkü onda, borçlunun zar zor geçimini sağladığı emeğinden ve etinden koparılmış bir fazlalık vardır. فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ Kime Rabbin'den bir öğüt, yani ribâ yasağı gelir de, o öğüte uyarak faizle iş görmekten sakınırsa, faiz yasağı gelmeden önce aldığı kendisinindir. وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ Onun işi Allah'a kalmıştır, dilerse onu affeder, dilerse cezalandırır. وَمَنْ عَادَ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ Kim, Allah haram kıldıktan sonra tekrar faizle iş yapar ve onu helal sayarsa, o kimse ebediyyen Cehennemde kalacak olanlardandır.

332 el-Bahru'l-muhît II/337.

276. يَمْحَقُ اللّٰهُ الرِّبٰا وَيُرْبِي الصَّدَقَاتِ Her ne kadar, zâhirde bir artış gibi görünse de Allah faizin bereket ve hayrını giderir. Zâhiren eksiliyormuş gibi görünse de, sadakaları arttırır ve bereketlendirir. وَاللّٰهُ لا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ Allah, kalbinde küfür, dili ve fiili günah dolu olan hiçkimseyi sevmez. Âyette, ribâ konusunda sert ve şiddetli ifadeler kullanılarak, onun, kâfirlerin işlerinden biri olduğu gösterilmiştir. Sonra Yüce Allah, emrine uyup da namaz kılan ve zekat veren mü'minleri överek şöyle buyurur:

277. إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَقَامُوا الصَّلاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ Allah'a inanan ve namaz kılmak ve oruç tutmak gibi salih amelleri işleyenler var ya, لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلا خَوْفٌ İşte onlar için Cennette, Rableri katında tam bir sevap vardır. عَلَيْهِمْ وَلا هُمْ يَحْزَنُونَ Onlar için kıyamet günü bir korku yoktur. Dünyada, elde edemedikleri şeyler için mahzun olmazlar.

278. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبٰا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ Ey iman edenler! Rabbiniz'den korkun ve yaptığınız işlerde O'nu gözetin. Eğer gerçek mü'minler iseniz insanlardan alacağınız olan ribayı bırakın, almayın.

279. فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللّٰهِ وَرَسُولِهِ Eğer faizli işleri terketmezseniz, Allah ve Rasulünün size karşı harp açmış olduğunu iyi bilin. İbn Abbas şöyle der: "Faiz yiyen kimseye, kıyamet günü "Savaş için silahını al" denilir. وَإِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَالِكُمْ لا تَظْلِمُونَ وَلا تُظْلَمُونَ Eğer tevbe ederek ribâyı bırakırsanız, fazlasız ve eksiksiz olarak daha önce verdiğiniz ana malınız sizindir.

280. وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَى مَيْسَرَةٍ Eğer borçlu darlık içerisindeyse, bolluğa erinceye kadar ona mühlet verin. Câhiliyye devrindekilerin yaptığı gibi: "Ya borcunu öder, ya da faizi arttırırsın" demeyin. وَأَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ Eğer yaptığınız hareketteki güzel övgü ve büyük mükâfatı bilen kimselerden iseniz, darlık içinde olan kimseden alacağınızdan vazgeçmeniz ve onu sadaka saymanız sizin için daha hayırlıdır. Sonra Yüce Allah, salih amelden başka hiçbir şeyin fayda vermeyeceği o korkunç günden kullarını sakındırarak şöyle buyurur:

281. وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللّٰهِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لا يُظْلَمُونَ Rabbiniz'e döndürüleceğiniz bir günden korkun. Sonra her şahsa, kazandığı noksansız verilir. Hiç bir haksızlığa uğramazsınız. Bu mübarek âyetler Kur'ân'ın en son inen ve İslâm'ın emir ve yasaklarını özlü biçimde ihtiva eden bu âyet ile sona ermiş ve bu son âyetin inişiyle vahiy kesilmiştir. Bu âyetler, kullara o korkunç günü hatırlatmaktadır. İbn Kesîr şöyle der: Bu âyet, Kur'ân-ı Kerîm'in son nâzil olan -âyetidir. Hz. Peygamber (s.a.v.), bu âyet nâzil olduktan sonra dokuz gün yaşamış, sonra ahirete göçmüştür.

EDEBÎ SANATLAR

1. انما البيع مثل الربا Âyetinde, teşbihin en yüksek mertebelerinden olan "teşbih-i maklûb vardır. Zira müşebbeh, müşebbehun bih yerine konulmuştur. Şâirin şu sözünde bu sanat vardır. كان ضياء الشمس غرة جعفر Sanki güneşin ziyası Cafer'in yüzüdür. Eğer Teşbih-i maklûb yapılmamış olsaydı. الربا مثل البيع "Faiz alışveriş gibidir" denilirdi. Fakat onlar, faizin helâl olduğuna o kadar inandılar ki... bu inançları onları, faizi, kendisine kıyas yapılan bir asıl saymalarına sevketti ve neticede alışverişi ona benzettiler.

2. احل الله البيع وحرم الربا âyetinde, احل ve حرم lafızları ile يمحق ve يربي lafızları arasında tıbâk sanatı vardır.

3. كفار اثيم Bunlar mübâlağa sîgalarıdır. Küfrü büyük olan ve çok günah işleyen demektir.

4. فأذنوا بحرب ifadesinde harp kelimesi, korku vermek için nekre getirilmiştir. Yani, Allah katında olan ve tarifi imkânsız büyük bir harp demektir. Ebussuûd böyle tefsir etmiştir.

5. لا تظلمون ولا تظلمون Bu ifadelerde, ebedî sanatlardan cinâs-ı nâkıs vardır. Zira aynı kelime, farklı iki şekilde kullanılmıştır.

6. واتقوا يوما ifadesinde, يوما kelimesinin nekre gelmesi, korkunçluk ve büyüklük ifade eder.

FAYDALI BİlGİLER

1. Yüce Allah, faizden faydalanmayı, faiz yemek şeklinde ifade etti. Çünkü faydalanma daha çok yemek sûretiyle olur. Sorumluluk bakımından, faizi alan ve veren aynıdır. Câbir şöyle der: "Rasulullah (s.a.v.) faizi alana, verene, bu muameleyi yazana ve ona şahit olanlara lanet etti ve: Sorumlulukta hepsi birdir" dedi.

2. Yüce Allah faiz alanları, şeytan çarpmış saralı kişilere benzetti. Zira Allah (c.c.), onların yediği faizi karınlarında arttırdı ve onları ağırlaştırdı, böylece düşüp kalkan deliler haline geldiler. Said b. Cübeyr: "Faiz yiyenlerin, kıyamet günündeki alâmeti budur" der.

3. İslâm şehidi Seyyid Kutub, bu âyetin tefsirinde şöyle der: لا يقومون إلا كما يقوم الذي يتخبطه الشيطان من المس faizli muamele yapanlara korkunç bir saldırı ve korkunç bir tasvirdir. Bu âyetin, faiz yiyen kimseyi sar'aya tutulmuş kimse gibi canlı bir şekilde tasvir ettiği kadar, hiçbir manevî tehdit duygulara tesir edemez. Tefsirlerin büyük bir kısmı, "Bu korkunç şekildeki kalkmadan maksat, kıyamet günündeki kalkıştır" der. Fakat bize göre bu kalkış, bu dünyada iken de mevcuttur. Zira doğru yoldan sapmış olan insanlık, faizli sistemin zulmü altında şeytan çarpmışa

dönmüştür. Bugün içinde yaşadığımız dünya, maddî medeniyetin yüksek seviyeye ulaşmasına ve maddî refahın yükselmesine rağmen sıkıntı, ızdırap ve korkunun, sinir ve ruh hastalıklarının hakim olduğu bir dünyadır. Bu dünya umumî harplerin, yok edici muharebelerin ve hiçbir yerde ardı arkası kesilmeyen sinir savaşlarının sürekli tehdidi altında bulunan bir dünyadır.[333]

Bu güzel bir görüştür.

4. Buhârî'nin, Ebû Hüreyre (r.a.)'den rivâyetine göre, Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: İnsanlara ödünç veren bir adam vardı. Bu adam, alacağını toplamak için gönderdiği adamına: "Darlık içinde olanı görürsen ondan alma. Umulur ki buna karşılık, Allah da bizim günahımızı bağışlar" derdi. Sonra bu adam öldü. Allah onun günahlarını bağışladı.[334]

333 FiZılâli'l-Kur'ân, III, 82.

334 Buhârî, Enbiya 54. Faizin tedrici olarak yasaklanması ve bu kanunun hikmeti hakkında geniş bilgi için "Revâiu'l-beyân" adlı kitabımıza bakınız. 1/389.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُسَمًّى فَاكْتُبُوهُ ۚ
وَلْيَكْتُبْ بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ ۚ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ
كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ ۚ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ
اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا ۚ فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ
سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ
وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ ۚ وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ ۖ فَإِنْ
لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ
مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَىٰ ۚ
وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا ۚ وَلَا تَسْأَمُوا أَنْ تَكْتُبُوهُ
صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰ أَجَلِهِ ۚ ذَٰلِكُمْ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ وَأَقْوَمُ
لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنَىٰ أَلَّا تَرْتَابُوا إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً
تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا ۗ
وَأَشْهِدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ ۖ وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا
شَهِيدٌ ۚ وَإِنْ تَفْعَلُوا فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ ۗ وَاتَّقُوا
اللَّهَ ۖ وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ ۗ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٨٢﴾
وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَىٰ سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَقْبُوضَةٌ ۖ فَإِنْ
أَمِنَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ أَمَانَتَهُ
وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ ۗ وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ ۚ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ
آثِمٌ قَلْبُهُ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨٣﴾

282. Ey iman edenler! Belirlenmiş bir süre için birbirinize borçlandığınız vakit onu yazın. Bir katip onu aranızda adaletle yazsın. Hiç bir katip Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan geri durmasın, yazsın. Üzerinde hak olan kimse (borçlu) da yazdırsın, Rabbin'den korksun ve borcunu asla eksik yazdırmasın. Şayet borçlu sefih veya aklı zayıf ya da kendisi söyleyip yazdıramayacak durumda ise, velisi adaletle yazdırsın. Erkeklerinizden iki de şahit bulundurun. Eğer iki erkek bulunamazsa rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkek ile biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için iki kadın (gösterin). Çağrıldıkları vakit şahitler gelmemezlik etmesin. Büyük veya küçük, vadesine kadar hiçbirşeyi yazmaktan sakın üşenmeyin. Böyle yapmanız Allah nezdinde daha adaletli, şehadet için daha sağlam, şüpheye düşmemeniz için daha uygundur. Ancak aranızda yapıp bitirdiğiniz peşin bir ticaret olursa, bu durum farklıdır. Bu durumda onu yazmamanızda sizin için bir sakınca yoktur. Alış-veriş yaptığınızda şahit tutun. Ne yazan, ne de şahit zarara uğratılsın. Eğer bunu yaparsanız şüphe yok ki bu, sizin yoldan çıkmanız demektir. Allah'tan korkun. Allah size gerekli olanı öğretiyor. Allah her şeyi bilmektedir.

283. Yolculukta olur da, yazacak kimse bulamazsanız alınmış bir rehin de yeterlidir. Birbirinize güvenirseniz, kendisine güvenilen borçlu borcunu ödesin ve Rabbi olan Allah'tan korksun. Şahitliği, bildiklerinizi gizlemeyin. Kim onu gizlerse, bilsin ki onun kalbi günahkârdır. Allah yapmakta olduklarınızı bilir.

ÂYETLERİN ÖNCEKİLERLE MÜNÂSEBETİ

Faiz, borçlunun alınteri ve canından koparılarak alınmış bir fazlalık olduğu için, İslâm'ın çirkin bulduğu ve yasakladığı kirli bir kazançtır. İşte Yüce Allah önceki âyetlerde faizi ve onun kötülük ve çirkinliğini anlattıktan sonra bu âyetlerde de maddi hiçbir menfaat gözetilmeksizin verilecek karz-ı haseni, borçlanma, ticaret ve rehinle ilgili hükümleri anlatmaktadır. Bunların hepsi, malın arttırılması ve çoğaltılması için meşru ve şerefli yollardır. Zira bu yollar fert ve toplumun faydasına olan esasları ihtiva etmektedir. Borçlanma âyeti Kur'ân'ın en uzun âyeti olup, İslâm'ın iktisadî nizamlara verdiği önemi gösteren âyetlerdendir.

KELİMELERİN İZAHI

وليملل: İmlâl mastarından emir kipidir. İmlâl, birisinin, herhangi bir şeyi söyliyerek başkasına yazdırmasıdır. İmlâl ve imla kalıpları aynı manada kullanılır.

يبخس : Bahs, eksiltmek demektir.

تسأموا : Se'm ve seâmet; üşenmek, bir şeyden bıkmak, usanmak ve sıkılmak demektir.

اقسط : Kıst, adâlet manasınadır. Bir kimse adaletle muâmele ettiğinde أقسط الرجل denir. Bu kelime kast şeklinde okunduğunda zulüm manasına gelir. Birisi zulmettiğinde: قسط الرجل denir. "Zalimlere gelince, onlar Cehenneme odun oldular"[335] meâlindeki âyette de bu manayadır.

تضل : Ebû Ubeyd şöyle der: تضل unutur manasınadır. الضلال عن الشهادة demek, "şahitlik edeceği konunun bir parçasını unutmak" demektir.

ادنى : Ednâ, en yakın manasınadır.

ترتابوا : İrtiyâb, şek manasına gelen Rayb kökündendir. ترتابوا "kuşkulanırsınız" demektir.

رهان : Rihân, rehin kelimesinin çoğuludur. Rehin ise, verilen borcu güvence altına almak için, borçlunun alacaklıya verdiği herhangi bir şeydir.

ÂYETLERİN TEFSİRİ

282. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنتُمْ بِدَيْنٍ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى فَاكْتُبُوهُ Ey iman edenler! Belirlenmiş bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman onu yazın. Yüce Allah bu emirle, süreli borçlanma muamelelerinde, borcun miktarı ve zamanını sağlam bir şekilde tesbit ve korumak için, muamelelerin yazılması hususunda kullarını irşat etmiştir. وَلْيَكْتُبْ بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ Her iki tarafa da haksızlık yapmayacak emin ve adil bir kâtip onu sizin için yazsın. وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ Hiç kimse, Allah'ın kendisine öğrettiği gibi adaletle yazmaktan sakınmasın, yazsın. وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ Anlaşmayı kâtibe, borçlu söyliyerek yazdırsın. Çünkü borcu ikrar eden ve hakkında şahitlik edilen odur. وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا Borçlu âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korksun. Borçtan hiçbir şeyi asla eksik yazdırmasın. فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا Eğer borçlunun aklı noksan ise, veya çocuk ya da bunama derecesinde ihtiyar ise, أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ yahut iyi ifade edememe, dilsizlik veya tutanakta kullanılan dili bilmeme gibi engellerden dolayı kendisi yazdıramıyorsa, velisi veya vekili, eksiltmeden veya arttırmadan, adaletle yazdırsın. وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ İşi daha sağlam tutmak için, borçlanma muamelesini yazarken, müslümanlardan iki şahit hazır bulundurun. فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ

335 Cin sûresi, 72/15.

مِنْ الشُّهَدَاءِ Eğer o iki şahit erkek değil ise, dini inançları ve adaletleri konusunda güvenilir kimselerden bir erkek ve iki kadın şahitlik etsin. أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الأُخْرَى Kadınlardan biri, şahitlik ettiği konuyla ilgili bazı şeyleri unutursa, diğeri ona hatırlatır. İşte bu, yani biri unuttuğu takdirde diğerinin hatırlatması, bir erkeğin yerine iki kadının şahit olmasının vacip oluşunun sebebidir. Çünkü kadınlarda zapt eksikliği vardır. وَلا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا Borçlanma muamelesi yazılırken şahitliğe veya daha önce şahit olmuş ise şahitliği icra etmeye çağrıldıklarında, şahitler gelmezlik etmesin. وَلا تَسْأَمُوا أَنْ تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَى أَجَلِهِ Küçük, büyük, az, çok ne olursa olsun borcu, süresiyle birlikte yazmaktan üşenmeyin. ذَلِكُمْ أَقْسَطُ عِنْدَ اللهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنَى أَلاَّ تَرْتَابُوا Size emrettiğimiz bu şey, yani borcu yazmak Allah'ın hükmünde daha âdil, unutulmaması için şahitliği daha sağlamlaştırıcı, borcun miktarı ve süresi hususunda şüpheye düşmemeniz için daha doğru bir yoldur.

إِلاَّ أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ Ancak yaptığınız alış-veriş, peşin olur, ücreti de hemen ödenirse فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلاَّ تَكْتُبُوهَا Bu durumda mahzûr ortadan kalktığı için, bu muameleyi yazmamanızda sizin için bir sakınca yoktur. وَأَشْهِدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلا شَهِيدٌ İster peşin olsun, ister veresiye olsun, alış-veriş yaptığınızda şahit tutun. Çünkü bu, çekişme ve ihtilafı daha çok bertaraf edicidir. Hak sahibi kâtiplere ve şahitlere zarar vermesin. وَإِنْ تَفْعَلُوا فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ Size yasaklanan şeyi yaparsanız, Allah'a itaatten çıkarak fâsık olursunuz. وَاتَّقُوا اللهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللهُ Allah'tan korkun ve onun emrini gözetin. O size, dünya ve ahiret mutluluğunu sağlayacak faydalı ilmi verir. وَاللهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ Allah faydalı şeyleri ve bunların sonuçlarını bilir. Hiçbir şey ona gizli kalmaz.

283. وَإِنْ كُنتُمْ عَلَى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَقْبُوضَةٌ Yolculuk yaparken, belli bir zaman için borçlanır da, sizin için bunu yazacak bir kâtib bulamazsanız, yazma yerine alacağını garanti etmek için, hak sahibinin rehin alması kâfidir. فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ أَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللهَ رَبَّهُ Birbirinize güvenirseniz, yani alacaklı borçlunun güvenilir bir kişi olduğundan emin olur da, ondan rehin almazsa, kendisine güvenilen borçlu borcunu ödesin. Emânetin hukukunu gözetmede Allah'tan korksun. وَلا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ Şahitliği icra etmeye çağrıldığınızda onu gizlemeyin. Çünkü onu gizlemek büyük bir günahtır. Kalbi günahkâr, sahibini de suçlu yapar. Âyette özellikle kalp zikredildi. Çünkü o en önemli azadır. O iyi olursa bütün vücut iyi olur, o bozulursa bütün vücut bozulur. وَاللهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ Allah, yaptıklarınızı bilir. Kullarının iş ve amellerinden hiçbir şey O'na gizli kalmaz.

EDEBÎ SANATLAR

1. يعلمكم ... عليم ve اؤتمن امانته ve استشهدوا شهيدين، تداينتم بدين terkiplerinde "muğâyir cinâs" sanatı vardır.

2. ان تضل ... تذكر ve صغيرا او كبيرا terkiplerinde tıbâk sanatı vardır. Burada dalâl, unutma manasınadır.

3. فليملل الذي عليه الحق، فاكتبوه وليكتب بينكم، كاتب بالعدل ولا يأب كتاب، فإن كان الذي عليه الحق ve أن تضل احداهما فتذكر احداهما الاخرى âyetlerinde ıtnâb vardır.

4. Bu âyetlerde hazif yoluyla birçok icaz vardır. Bahr-ı Muhît sahibi Ebû Hayyân, bu icazın misallerini saymıştır.

5. والله بكل شئ عليم ve ويعلمكم الله، واتقوا الله cümlelerinde, ruhlara korku ve heybet salmak için, Allah lafzı üç defa tekrar edilmiştir.

6. وليتق الله ربه Cümlesinde, sakındırmada mübâlağa ifade etmek için Allah'ın ismi ile sıfatı bir arada gelmiştir.

FAYDALI BİLGİLER

İlim, kesbî ve vehbî olmak üzere iki kısımdır. Birincisi çalışmak, devam ve müzâkere ile elde edilir. İkincisini elde etme yolu ise takvâ ve iyi ameldir. Nitekim Yüce Allah: "Allah'tan korkun. O size bilmediklerinizi öğretir" buyurmuştur. Bu ilme ilm-i ledünnî ismi verilir. "Ona tarafımızdan bir ilim öğretmiştik"[336] meâlindeki âyette buna işaret vardır. Bu ilim, Allah'ın müttakî kullarından dilediğine hibe ettiği faydalı ilimdir. İmam Şâfiî, aşağıdaki beyitlerinde buna işaret eder:

شكوت إلى وكيع سوء حفظي فأرشدني إلى ترك المعاص

واخبرني بان العلم نور ونور الله لا يهدي لعاصي

Hafızamın zayıflığından (unutkanlıktan) Veki'ye şikayet ettim. Bana, günahları terketmeyi tavsiye etti. Dedi ki: İlim bir nurdur. Allah'ın nuru ise âsîlere verilmez.

336 Kehf sûresi, 18/65.

لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ
وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَإِنْ تُبْدُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ
يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللّٰهُ ۖ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ ۗ
وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٨٤﴾ آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ
مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ ۚ كُلٌّ آمَنَ بِاللّٰهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ
وَرُسُلِهِ ۚ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ ۚ وَقَالُوا سَمِعْنَا
وَأَطَعْنَا ۖ غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٢٨٥﴾ لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ
نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ۚ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ ۗ
رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا ۚ رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا
إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا ۚ رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا
مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ ۚ وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا ۚ
أَنْتَ مَوْلَانَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٢٨٦﴾

284. Göklerde ve yerdekilerin hepsi Allah'ındır. İçinizdekileri açığa vursanız da gizleseniz de, Allah ondan dolayı sizi hesaba çekecektir, sonra dilediğini affeder, dilediğine de azap eder. Allah her şeye Kâdir'dir.

285. Peygamber, Rabbi tarafından kendisine indirilene iman etti, mü'minler de. Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine iman ettiler. "Allah'ın peygamberlerinden hiç biri arasında ayırım yapmayız, işittik, itaat ettik. Ey Rabbimiz affına sığındık! Dönüş sanadır" dediler.

286. Allah her şahsı, ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef kılar. Herkesin kazandığı (hayır) kendine, yapacağı (şer) de kendinedir. Rabbimiz! Unutursak veya hataya düşersek bizi sorumlu tutma. Ey Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır bir yük yükleme. Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği işler de yükleme! Bizi affet! Bizi bağışla! Bize acı! Sen bizim mevlâmızsın. Kâfir topluluğuna karşı bize yardım et.

ÂYETLERİN ÖNCEKİLERLE MÜNÂSEBETİ

Bu mübarek sûrenin bu âyetlerle son bulması gayet uygun düşmüştür. Çünkü bu sûre namaz, oruç, hac, zekat, kısas, cihat, talâk ve iddet gibi birçok mükellefiyetler ve faiz, alış-veriş, borçlanma ve benzeri konularla ilgili hükümleri kapsamaktadır. Yüce Allah bize bu mükellefiyetleri farz kıldıktan sonra, kendisinin, göklerde ve yerlerde ne varsa hepsinin sahibi olduğunu, dilediğine dilediği mükellefiyeti yükleyebileceğini, amellerin karşılığını ise ahirette vereceğini anlatması uygun düşmüştür. Böylece bu mübarek sûreyi, emrine uymayanları tehdit ederek sona erdirmiştir.

KELİMELERİN İZAHI

اصرا : Isr, lügatte, ağırlık ve zorluk demektir. Nâbiğa şöyle der:

يا مانع الضيم ان يغشى سراتهم والحامل الاصر عنهم بعد ما عرفوا

"Ey, zulmün, onların üzerine kapanmasını engelleyen! Ve meşakkatin ne olduğunu bildikten sonra onların yükünü taşıyan!"

Bu güç mükellefiyetler, mükellefin omuzuna yük olduğu için bunlara "ısr" denilmiştir. Nitekim ağırlığından dolayı "ahde"de "ısr" denilir.

طاقة : Tâka, bir şeye güç yetirmek demektir. أطاق fiilinin kural dışı mastandır.

واعف : Afv, günahı bağışlamak demektir.

إغفره : Gufrân, günahı örtmek ve yok etmek demektir.

NÜZÛL SEBEBİ

"İçinizdekileri açığa vursanız da, gizleseniz de, Allah ondan dolayı sizi hesaba çekecektir" meâlindeki âyet inince bu, sahabeye ağır geldi. Rasulullah (s.a.v.)'a gelerek dediler ki: "Namaz, oruç, cihat ve zekat gibi, gücümüzün yettiği amellerle mükellef kılındık. Bunları yapabiliyoruz. Fakat bu âyet indirildi. Buna gücümüz yetmez. Rasulullah (s.a.v.) onlara: Sizden önce Ehl-i Kitab olan Hıristiyan ve Yahudiler gibi mi söylemek istiyorsunuz? Onlar "işittik, isyan ettik" demişlerdi. Siz "işittik, itaat ettik" deyin buyurdu. Sahabe "işittik, itaat ettik" deyince, Yüce Allah ... آمن الرسول بما انزل إليه âyetini indirdi. Yüce Allah bundan sonra gelen لا يكلف الله نفسا الا وسعها ... Allah her şahsı, ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef kılar, âyeti ile, Sahabeyi endişelendiren âyeti neshetti.[337]

ÂYETLERİN İZAHI

284. لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الأَرْضِ Göklerde ve yerdekilerin hepsi Allah'ındır, onları bilir. وَإِنْ تُبْدُوا مَا فِي أَنفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللَّهُ İçinizdeki kötülükleri açığa

337 Müslim, İman 199, Bak. Vâhidî, Esbâbu'n-nüzûl, s. 11.

vursanız da, gizleseniz de Allah onları bilir ve ona göre sizi hesaba çeker. فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ Sonra dilediğini affeder, dilediğine de ceza verir. O her şeye Kâdir'dir, yaptıklarından mesul değildir. İnsanlar ise yaptıklarından sorumludur.

285. آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِن رَّبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ Peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.) Rabbi tarafından kendisine indirilen Kur'ân'a ve vahye iman etti, mü'minler de iman ettiler. كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ Peygamber ve ümmetinden herbiri Allah'ın birliğine, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine inandı. لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّن رُّسُلِهِ "Biz, Allah'ın peygamberlerinden hiçbiri arasında ayırım yapmayız" derler. Yani, Yahudi ve Hıristiyanlar'ın yaptığı gibi onların bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr etmeyiz. Bilakis ayırım yapmaksızın Allah'ın peygamberlerinin hepsine inanırız. وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ Dediler ki: Çağrına icabet ettik, emrine itaat ettik. Ey Allahımız! İşlediğimiz günahlardan dolayı senin mağfiretini diliyoruz. Dönüş sadece sanadır, ey Allahımız!

286. لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا Allah hiç kimseyi, gücünün üstünde bir şeyle mükellef kılmaz. لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ Herkesin kazandığı hayrın karşılığı kendisine aittir. İşlediği kötülüğün cezası da onundur. رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِن نَّسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا Ey Rabbimiz! Unutmak veya hata sebebiyle bizden meydana gelen hareketlerimizden dolayı bize azap etme. Ey mü'minler! Allah'a bu şekilde dua edin. رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِنَا Ey Rabbimiz! Kendini öldürerek tevbe etmek, elbisenin pislenen yerini kesmek gibi, bizden önceki ümmetlere yüklediğin ve fakat bizim, yerine getirmekten aciz olduğumuz zor görevleri bize yükleme. رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ Ey Rabbimiz! Gücümüzün yetmiyeceği mükellefiyet ve belâları bize yükleme. وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا Günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi ört, büyük haşr gününde bizi rezil etme, her şeyi kuşatan rahmetinle bize merhamet et. أَنتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ Ey Allah! Sen bizim yardımcımız ve işlerimizin idarecisisin. Bizi yardımsız bırakma. Bizim ve senin dininin kâfir düşmanlarına karşı bize yardım et. Onlar senin dinini ve birliğini inkâr ettiler, peygamberinin risâletini yalanladılar.

Rivâyet olduğuna göre, Rasulullah (s.a.v.) bu dualarla dua edince, her duada kendisine: "yaptım" denilirdi.[338]

338 Tirmizî, Tefsiru'l-Kur'ân, 3.

EDEBÎ SANATLAR

Bu âyetlerde birçok edebî sanat vardır:

1. وان تبدوا ve او تخفوه ile يغفر ve يعذب arasında tıbâk sanatı vardır.

2. كسبت ile اكتسبت arasında mana yönünden tıbâk sanatı vardır. Çünkü kesb hayırda, iktisâb şerde kullanılır.

3. آمن ile المؤمنون arasında iştikâk cinâsı vardır.

4. لا نفرق بين احد من رسله âyetinde ıtnâb vardır.

5. والمؤمنون lafzında, hazif yoluyla icaz vardır. آمنوا بالله ورسوله ومواضع اخرى takdirindedir. Başka yerlerde de bu sanat vardır.

FAYDALI BİLGİLER

İbn Mesud (r.a.)'tan rivâyet edildiğine göre Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Kim, herhangi bir gece, Bakara sûresinin son iki âyetini okursa ona yeter."[339] Bu hadisi Buhârî rivâyet etmiştir. Müslim'in bir rivâyetinde şöyledir: Gökten bir melek inerek Peygamber (s.a.v.)'in yanına geldi ve ona: Müjde! Sana, senden önce hiçbir peygambere verilmeyen iki nur verildi. Bunlar, Fâtiha sûresi ile Bakara sûresinin son âyetleridir. Onlardan bir kelime ile bile dua etsen, mutlaka sana verilir" dedi.[340]

Yüce Allah'ın yardımıyle Bakara sûresinin tefsiri bitti.

339 Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân 10, 27, 34.
340 Müslim, Müsâfirîn, 254.

ÂL-İ İMRÂN SÛRESİ

Medine'de inmiştir. 200 âyettir.

Sûreyi Takdim

Âl-i İmrân sûresi Medine'de inen uzun sûrelerdendir. Bu mübarek sûre, iki önemli dinî esası ihtiva etmektedir. Bunlardan birincisi, inanç ve bununla ilgili olarak Allah'ın birliğine dair getirilen deliller. İkincisi, dinî, hukukî hükümler, özellikle gaza ve Allah yolunda cihadla ilgili hükümler:

1. Âyet-i kerîmeler, Allah'ın birliğini, peygamberliği ve Kur'ân'ın doğruluğunu isbât, Ehl-i Kitab'ın İslâm, Kur'ân ve Hz. Peygamberimiz (s.a.v.) ile ilgili konuların etrafında meydana getirdikleri şüpheleri red etmek için gelmiştir. Bakara sûresi, Ehl-i Kitab'ın birincisi olan Yahudiler zümresinden söz etmektedir. Onların hakikatını ortaya çıkarmakta ve niyetlerini art düşüncelerini ve fıtratlarında olan âdîlik ve hilekârlıkları açıklar. Âl-i İmrân sûresi ise Ehl-i Kitab'ın ikinci zümresi olan Hıristiyanlardan söz eder. Bunlar Hz. İsa (a.s.)'nın durumu hakkında Rasulullah (s.a.v.) ile cedelleşmişler, onun ilahlığını iddia etmişler, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliğini yalanlamış ve Kur'ân'ı inkâr etmişlerdir. Bu mübarek sûrenin yaklaşık olarak yarısı onlardan bahseder. Bu âyetlerde, Hıristiyanların ortaya attıkları şüpheler sağlam ve kesin delillerle reddedilmiştir. Özellikle Hz. Meryem ve Hz. İsa (s.a.) ile ilgili konularda, Hıristiyanların sapık iddialarını reddetmiş ve konuya açıklık getirmiştir. Bu tavizsiz red çerçevesinde Yahudilerin tutumları ile ilgili bazı işaretler, onları kınamalar ve Ehl-i Kitab'ın hile ve desiselerinden müslümanları sakındırmalar da yer almaktadır.

2. Hacc farizası, cihad, faizli muâmele ve zekatı vermeyenlerle ilgili bazı dinî, hukukî hükümlerden bahsedilmiştir. Bu âyetlerde Bedir ve Uhud gazaları ve bu gazalardan Müslümanların alacağı dersler geniş bir şekilde anlatılır: Müslümanlar Bedir savaşında zafer kazandı, Uhud'da ise Peygamber (s.a.v.)'in emrini yerine getirmedikleri için yenildiler. Bu yenilgiden sonra kâfir ve münafıklardan birçok moral bozucu ve onur kırıcı laflar işittiler. Bunun üzerine Yüce Allah bu dersteki hikmeti onlara açıkladı. Bu hikmet şudur: Yüce Allah mü'mini kâfirden ayırmak için, mü'minlerin saflarını münafıklardan temizlemek istedi. Bu mübarek âyetler, aynı zamanda, nifâktan, münafıklardan ve onların, mü'minlerin azimlerini kırma gayretlerinden bahseder. Bu âyetler gökleri, yerleri ve bunlarda bulunan sağlam ve eşsiz sanatları, hikmet sahibi yaratıcının varlığını gösteren harikulade şeyleri ve sırları tefekkür etme ve düşünmeyi anlatarak sona erer. Bu âyetler cihadı ve aşağıdaki

kısa ve şumûllü emirleri gerçekleştirmek uğrunda cihad edenleri zikrederek son bulur. Zira hayır bu emirlerle gerçekleşir, büyük zaferler bunlarla elde edilir, kurtuluş ve başarı bunlarla tamamlanır. Bu emirleri ihtiva eden son âyet şudur: يا أيها الذين آمنوا اصبروا وصابروا ورابطوا واتقوا الله لعلكم تفلحون "Ey iman edenler! Sabredin, sebât gösterin; hazırlıklı ve uyanık bulunun, Allah'tan korkun ki, başarıya ulaşabilesiniz.

SÛRENİN FAZİLETİ

Nuvas b. Sem'ân der ki: Rasullullah (s.a.v.)'ın şöyle dediğini işittim: "Kıyamet gününde Kur'ân ve onunla amel eden kimseler getirilirken Bakara ve Âl-i İmrân sûreleri onların önünde gelir."[1]

İSİMLENDİRİLMESİ

Bu sûrede faziletli bir aile olan İmrân ailesinin kıssası anlatıldığı için sûreye Âl-i İmrân ismi verilmiştir. İmrân, Hz. İsa (a.s.)'nın annesi olan Meryem'in babasıdır. Bu kıssada Hz. Meryem el-Betül'ün ve oğlu İsa (a.s.)'nın doğumu gibi ilahi kudrete delalet eden mevzular zikredilmiştir.

1 Müslim, Müsâfirin 253.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

الٓمٓ ﴿١﴾ اللّٰهُ لَآ إِلٰهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ﴿٢﴾ نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ
مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنْزَلَ التَّوْرَاةَ وَالْإِنْجِيلَ ﴿٣﴾ مِنْ قَبْلُ هُدًى
لِلنَّاسِ وَأَنْزَلَ الْفُرْقَانَ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ
وَاللّٰهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿٤﴾ إِنَّ اللّٰهَ لَا يَخْفَىٰ عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا
فِي السَّمَاءِ ﴿٥﴾ هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ
لَآ إِلٰهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦﴾ هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ
الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ
فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ
تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللّٰهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا
بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٧﴾ رَبَّنَا لَا تُزِغْ
قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ﴿٨﴾
رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ إِنَّ اللّٰهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿٩﴾

Bismillâhirrahmânirrahim

Rahman ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla

1. Elif, Lâm, Mîm.

2. Hayy ve Kayyûm olan Allah'tan başka ilah yoktur.

3, 4. (Rasulüm!) O, sana Kitab'ı hak ve önceki kitapları tasdik edici olarak tedricen indirmiş, daha önce de, insanlara doğru yolu göstermek üzere Tevrat ile İncil'i ve Furkân'ı indirmiştir. Bilinmeli ki, Allah'ın âyetlerini inkâr edenler için şiddetli bir azap vardır. Allah, suçlunun hakkından gelen mutlak kudret sahibidir.

5. Şüphesiz ki ne yerde, ne de gökte hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz.

6. Rahimlerde sizi dilediği gibi şekillendiren O'dur. O'ndan başka ilah yoktur. O mutlak izzet ve hikmet sahibidir.

7. Sana Kitab'ı indiren O'dur. O'nun bazı âyetleri muhkemdir ki, bunlar Kitab'ın esasıdır. Diğerleri de müteşâbihtir. İşte kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve te'vil etmek için müteşâbih âyetlere uyarlar. Halbuki O'nun te'vilini ancak Allah bilir. İlimde yüksek pâyeye erişenler ise: "O'na inandık. Hepsi Rabbiniz tarafındandır" derler. Bunu ancak akl-ı selim sahipleri düşünüp anlar.

8. (Onlar şöyle yakarırlar): "Rabbimiz! Bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi eğriltme. Bize tarafından rahmet bağışla. Eminiz ki, lütfu en bol olan sensin.

9. Rabbimiz! Gelmesinde şüphe edilmeyen bir günde, insanları mutlaka toplayacak olan sensin." Allah asla sözünden dönmez.

KELİMELERİN İZAHI

الحي : Hayy, daima var olan, yok olmayan ve ölmeyen demektir.

القيّوم : Kayyûm, kullarının işlerini yürüten.

يصوركم : Tasvîr, bir şeye muayyen bir şekil vermektir. O sizi yaratır demektir.

الارحام : Erhâm, rahim kelimesinin çoğuludur. Rahim ise, ceninin yaratıldığı yer demektir.

محكمات : Muhkem, manası açık olan şeydir. Kurtubî şöyle der: Muhkem, tevili bilinen, manası ve tefsiri anlaşılan âyettir. Müteşâbih, manasını hiç kimsenin bilemiyeceği âyet demektir. Allah bunlarla ilgili ilmi kendisine has kılmış, kimseye vermemiştir. Sûre başlarında bulunan hurûf-ı mukattaa bu kabildendir. Muhkem ve müteşâbih hakkında belirtilen en güzel görüş budur."[2]

أم الكتاب : Ümmü'l-kitab, Kitabın aslı, esası ve anası demektir.

زيغ : Zeyğ, haktan sapmaktır. Bir kimse doğru yoldan saptığında زاغ زيغـا veya مال ميلا denilir.

تأويله : Te'vil, tefsir demektir. Aslı, dönmek ve varılacak yere varmak manasına gelen اول kelimesidir. Bir iş varılacak merhaleye geldiğinde آل الامـر إلى كـذا denilir.

2 Kurtubî 4/9.

الراسخون: Rüsûh, bir şeyde sebat edip, yerleşmek demektir. Şâir şöyle der:

لقد رسخت في القلب مني مودة لليلي ابت ايامها تغييرا

Leylâ nın sevgisi kalbime yerleşti. Zaman o sevgiyi değiştirmedi.[3]

NUZÛL SEBEBİ

Bu âyet-i kerîmeler, Necran Hıristiyanlarından bir heyet hakkında inmiştir. Heyet altmış kişi olup bunlardan ondört tanesi ileri gelenlerdendi. Bunların içinden üç tanesi de en büyükleri idi. Bunların birincisi, emirleri Abdülmesih, ikincisi müşirleri el-Eyhem, üçüncüsü de âlimleri yani pisko-posları Ebû Harise b. Alkame idi. Bu üç kişi Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek O'nunla heyet adına konuştular. Bunlar bazan, İsa, Allah'ın kendisidir. Çünkü o ölüleri diriltiyordu, bazan "O, Allah'ın oğludur, çünkü babası yoktur. Bazan da "O, üçün üçüncüsüdür. Çünkü Allah çoğul sîgasıyle, yaptık, söyledik" diyor. Eğer Allah tek olsaydı, yaptım, söyledim, derdi, dediler. Bundan sonra Rasulullah (s.a.v.) ile aralarında şu müzâkere geçti. Rasulullah (s.a.v.) "Siz Rabbimizin diri olduğunu, ölmeyeceğini, İsa'nın öleceğini bilmiyor musunuz?" dedi. "Evet" dediler. Rasulullah (s.a.v.) "Her çocuğun mutlaka babasına benzeyeceğini bilmiyor musunuz?" diye sordu. "Evet, biliyoruz" dediler. Rasulullah (s.a.v.) "Rabbimiz'in herşeyi idare ettiğini, koruduğunu, muhafaza ettiğini ve herşeye rızık verdiğini bilmiyor musunuz? İsa bunları yapabilir mi?" dedi. "Hayır" dediler. "Göklerde ve yerde hiçbir şeyin Allah'a gizli kalmadığını bilmiyor musunuz? İsa, Allah'ın bildirdiğinden başkasını bilir mi?" dedi. "Hayır" dediler. Rasulullah (s.a.v.) "Rabbimiz yemez, içmez, kazâ-i hacette bulunmaz, İsa ise yer, içer ve kazâ-i hâcette bulunurdu, bunu bilmiyor musunuz?" dedi. Onlar, "evet", dediler. Hz. Peygamber (a.s.) "Öyle ise, İsa sizin iddia ettiğiniz gibi nasıl olur?" dedi. Bunun karşısında sükût ettiler, inkâr etmekten başka bir yol bulamadılar. Bunun üzerine Yüce Allah, sûrenin ilk seksen küsür âyetini indirdi.[4]

ÂYETLERİN TEFSİRİ

1. الم Elif, lâm, mîm. Bu harfler Kur'ân'ın icazına ve onun, bu hecâ harflerinin benzerlerinden meydana geldiğine bir işarettir. Bakara sûresi'nin başında, bununla ilgili açıklama yapılmıştır.

2. اللهُ لا إِلَهَ إِلاَّ هُوَ الحَيُّ الْقَيُّومُ Ondan başka bir Rabb ve gerçek mabud yoktur. O devamlı var olup ölmeyen ve kullarının işlerini yürütendir.

3. نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ بِالحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنْزَلَ التَّوْرَاةَ وَالإِنْجِيلَ Ey Muhammed! O, sana Kur'ân'ı kesin delillerle, ondan önce inip de ona uygun olan kitapları tasdik edici olarak indirdi.

3 Kurtubî 4/19.

4 Fahr-ı Râzî, 7/165; Muhtasaru İbn Kesîr, 1/288.

4. مِنْ قَبْلُ هُدًى لِلنَّاسِ Kur'ân'ı indirmeden önce de, İsrailoğullarını, doğru yola iletmek için iki büyük kitabı, Tevrat ve İncil'i indirmişti. وَأَنْزَلَ الْفُرْقَانَ Furkân'ı indirdi. Furkân'dan maksat bütün semâvî kitaplardır. Çünkü onlar hakkı batıldan, hidâyeti dalâletten ayırırlar. Bir görüşe göre, Furkân'dan maksat Kur'ân'dır. Şânını ta'zîm için tekrar edilmiştir.[5] إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ Allah'ın âyetlerini inkâr edip onları batıl şeylerle değiştirenler için ahirette elem verici, büyük bir azap vardır. وَاللهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ Allah, işine Hâkim'dir, kimse O'na galip gelemez. Kendisine isyan edenlerden intikam alır.

5. إِنَّ اللهَ لا يَخْفَى عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الأَرْضِ وَلا فِي السَّمَاءِ Şüphesiz ki yerde ve gökte hiç bir şey O'nun bilgisinden uzak ve O'na gizli kalamaz. O kâinattaki her şeyden haberdardır. Hiçbir şey O'na gizli değildir..

6. هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ Annelerinizin rahminde size dilediği şekli veren ve erkek, kadın, güzel, çirkin olarak dilediği gibi yaratan O'dur: لا إِلَهَ إِلاَّ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ O'ndan başka bir Rab yoktur. Birlik ve ilahlıkta tektir. Mülkünde Azîz, sanatında hikmet sahibidir Bu âyette, Hıristiyanların iddiaları red edilmektedir. Çünkü onlar İsa (a.s.)'nın ilahlığını iddia ederler. Yüce Allah Hz. İsa'nın ana rahminde şekillendirilmiş olması ve gaybı bilmemesi sebebiyle, onun diğerleri gibi bir kul olduğuna dikkat çekti

7. هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ Ey Muhammed! Sana Kur'ân-ı Kerîm'i indiren O'dur. مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ Kur'ân'ın bazı âyetlerinin delâleti açıktır. Onlarda herhang bir kapalılık ve karışıklık yoktur. Helal ve haram âyetleri böyledir. Bu âyetler, Kitab'ın aslı ve esasıdır. وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ Diğerleri de müteşâbihtir. İnsanların bir çoğu bunların ne manaya geldiğini anlıyamazlar. Müteşâbih âyetleri, muhkem ve manası açık olan âyetler yardımıyle anlamaya çalışan doğruyu bulur. Bunun aksini yapan sapıtır. Bunun içindir ki Yüce Allah şöyle buyunu: فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ Kalplerinde hidâyeti bırakıp dalâlete düşme eğilimi bulunanlar müteşâbih âyetlere uyar ve onları kendi arzularına göre tefsir. ederler. ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ Bunu yapanlar, insanları, dinleri hususunda fitneye düşürmek ve halka, sapık Hıristiyanların yaptığı gibi, Allah'ın kelamını tefsir etmeyi murat ettikleri intibâını vermek için yaparlar. Nitekim Hıristiyanlar Hz. İsa (a.s.) hakkında, O, Allah'ın Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve kendisinden bir ruhtur,[6] meâlindeki âyeti, Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olduğu veya ondan bir parça olduğu şeklinde yorumlamış ve

5 Bu, Katade ve Rabi'in görüşüdür. İbn Cerîr de bu görüşü tercih ederek şöyle der: Furkân, hidâyet ile dalâleti, doğrulukla sapıklığı birbirinden ayıran, manasına gelen bir mastardır. Daha önce نزل عليك الكتاب âyetinde zikredilen Kur'ân, burada tazîm için tekrarlanmıştır.

6 Nisâsûresi, 4/171.

bunu iddialarına delil getirmişler; Hz. İsa (s.a.)'nın ulûhiyyetini iddia etmiş ve onun Allah'ın kullarından bir kul ve peygamberlerinden bir peygamber olduğuna delâlet eden "O, sadece kendisine nimet verdiğimiz bir kuldur"[7] meâlindeki muhkem âyeti terketmişlerdir. وَمَـــا يَعْلَـمُ تَـأْوِيلَـهُ إِلاَّ اللهُ Müteşâbih âyetlerin tefsirini ve hakikî manasını, tek olan Allah'tan başka hiç kimse bilmez. وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْـدِ رَبِّنَـا İlimde derinleşmiş kimseler ise, müteşâbih âyetlere ve bunların Allah katından geldiğine inanırlar ve muhkem ve müteşâbihin hepsi hak ve gerçektir. Çünkü Allah kelâmıdır, derler. وَمَا يَذَّكَّرُ إِلاَّ أُولُوا الأَلْبَابِ Akl-ı selim sahibi ve münevver kimselerden başkası düşünüp öğüt almaz.

8. رَبَّنَا لا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا Ey Rabbimiz! Bizi doğru dinine ve şeriatına ulaştırdıktan sonra, kalplerimizi haktan saptırıp dalâlete düşürme. وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْـمَـةً Fazl ve kereminle bize bir rahmet ihsan ederek onunla bizi hak din üzerinde sabit kıl. إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ Sen bizim, fazlınla kullarına lütuf ve ihsanda bulunan Rabbimizsin.

9. رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لا رَيْبَ فِيهِ Ey Rabbimiz! O korkunç hesap gününde mahlukatı bir araya getirecek sensin. O günün geleceğinde şüphe yoktur. Nitekim şöyle buyuruyorsun: "Kendisinden başka hiçbir ilah bulunmayan Allah elbette sizi kıyamet günü toplayacaktır. Bunda asla şüphe yoktur. Kim, Allah'tan daha doğru söz söyler"[8] إِنَّ اللهَ لا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ Ya Rabbi! Senin vaadin haktır. Sen vaadinden dönmezsin.

EDEBÎ SANATLAR

1. نزل عليك الكتـاب Yüce Allah, Kur'ân'ın diğer semâvî kitaplara üstünlüğünün kemalini göstermek için, Kur'ân yerine cins isim olan el-Kitab tabirini kullanmıştır. Sanki, kitap ismini almaya layık olan sadece odur ve gerçekte öyledir.

2. لما بين يديه Bu ifade, Kur'ân-ı Kerîm'den önce gelen semâvî kitaplardan kinayedir. Önce gelen kitaplar çok açık ve meşhur oldukları için, bunlar, Kur'ân'ın önünde manasına gelen بين يديه sözüyle ifade edilmişlerdir.

3. وانزل الفـرقـان Yani, hakkı batıldan ayıran diğer kitapları da indirdi. Bu bölüm umumî olanı hususî olana atıf kabilindendir. Çünkü önce hususî olarak üç kitap zikredildi. Sonra bunlara itina ile birlikte bütün kitapları ifade eden el-Furkân ismi kullanıldı.

4. هن ام الكتاب Şerif Râdî şöyle der: Bu bir istiâredir. Bundan maksat, bu âyetlerin, kitabın aslı olduğunu ve ondaki bütün özetlerin manasını cem etmiş bulunduğunu bildirmektir. Bu âyetler, kitabın anası durumundadır. Sanki Kur'ân'ın diğer âyetleri

7 Zuhruf sûresi, 43/59.
8 Nisâ sûresi 4/87.

bunlara tâbi veya bunlarla alakalıdır. Bu durum, çocuğun annesi ile olan ilgisine ve önemli işlerinde ona sığınmasına benzer.[9]

5. والراسخون في العلم Bu da bir istiâredir. Bundan maksat, ilimde derinleşmiş kimselerdir. Böyle kimseler, ağır bir şeyin çukur bir yere yerleşmesine teşbih edilmiştir. Bu, الثابتون في العلم ifadesinden daha beliğdir.[10]

FAYDALI BİLGİLER

1. Müslim'in Hz. Âişe (r.a.)'dan rivâyetine göre Rasulullah (s.a.v.) هو الذي انزل عليك الكتاب منه آيات محكمات هن ام الكتاب واخر متشابهات ... âyetini okudu sonra şöyle buyurdu: Kur'ân'ın müteşâbih âyetlerine uyanları görürseniz, bilin ki, Allah'ın bu âyette anlattıkları o kimselerdir. Onlardan sakınınız.[11]

2. Kurtubî şöyle der: Muhkem ve müteşâbih hakkında söylenenlerin en güzeli şudur: Muhkem, tevili bilinen, manası ve tefsiri anlaşılan âyettir. Müteşâbih ise manasını hiç kimsenin bilemiyeceği âyet demektir. Allah, bunlarla ilgili bilgiyi kendisine has kılmış, kimseye vermemiştir. Hiçkimse onları bilmeye yol bulamaz. Bazıları şöyle demiştir: Müteşâbih âyetler; kıyametin kopma zamanı, Ye'cûc Me'cûc'ün çıkışı, Deccal'ın zuhûru ve İsa (a.s.) ile ilgili bazı âyetlerle, sûre başlarındaki hurûf-i mukattaâdır.[12]

3. Kur'ân'ın âyetleri, muhkemler ve müteşâbihler olmak üzere iki kısımdır. Nitekim âyet-i kerîme bunu göstermektedir. Eğer: Bu âyetle, Hud sûresindeki, Kur'ân'ın tümünün muhkem olduğunu bildiren, كتاب احكمت اياته âyetleri muhkem kılınmış bir kitap[13] ve Zümer sûresindeki, Kur'ân'ın tümünün müteşâbih olduğunu bildiren, نزل احسن الحديث كتابا متشابها "Allah, âyetleri müteşâbih kitabı, sözlerin en güzeli olarak indirmiştir"[14] âyetlerini bağdaştırmak nasıl mümkün olur? denirse, şöyle cevap verilir: Bu âyetlerin arasında bir çelişki yoktur. Çünkü her âyetin, konumuzun dışında kendine mahsus bir manası vardır. احكمت اياته nun manası: Onda herhangi bir ayıp, kusur yoktur. O, hak sözdür, lafızları açık, manaları sahihtir. كتابا متشابها nin manası ise, onun âyetleri güzellik bakımından birbirine benzer, birbirini tasdik eder, şeklindedir. Buna göre, âyetler arasında bir çelişki ve çatışma yoktur.

4. Buhârî'nin Said b. Cübeyr'den rivâyet ettiğine göre, bir adam İbn Abbas (r.a.)'a şöyle der:

Kur'ân'da, bana birbirleriyle çelişkili gelen bazı şeyler buluyorum. İbn Abbas (r.a.), "Onlar nedir?" diye sorunca adam şöyle sıralar:

9 Telhîsu'l-Beyân 17.
10 A.g.e. aynı yer.
11 Müslim, İlim, 1.
12 Kurtubî 4/9.
13 Hud sûresi, 11/1.
14 Zümer sûresi, 39/23.

"Sûra üflendiği zaman, artık ne aralarında soy sop vardır, ne de birbirlerini soruşturacaklardır"[15] âyeti ile "Onlardan bir kısmı diğerlerine yönelerek birbirlerini sorumlu tutmaya çalışırlar"[16] âyeti, "Allah'tan hiç bir haberi gizleyemezler"[17] âyeti ile "Rabbimiz! Vallahi biz müşriklerden değildik"[18] âyeti arasında çelişki vardır. İşte bu âyette, müşrik oldukları haberini gizlemişlerdir. Allah, Nâziât sûresinde gökleri yerden önce, Fussilet sûresinde ise yeri göklerden önce yarattığını zikretmiştir. Bir çok yerde ise وكان الله غفورا رحيما "Allah Gafur ve Rahim'di" وكان الله عزيزا حكيما "Allah Azîz ve Hakîmdi" ve وكان الله سميعا بصيرا "Allah işitici ve görücü idi" buyrulmuştu. Sanki daha önce böyle imiş de, şimdi böyle değilmiş manası anlaşılmaktadır.

İbn Abbas (r.a.) şöyle cevap verir: "Aralarında soy sop çekişmesi yoktur" âyeti, birinci üfürmedeki durumu anlatır. Nitekim Allah "Sûra üfürülünce, Allah'ın dilediklerı müstesna olmak üzere göklerde ve yerde ne varsa hepsi ölecektir"[19] buyurur: Buna göre o anda aralarında nesep çekiştirmesi olmadığı gibi soruşturma da yoktur. Sonra ikinci üfürülüşte birbirlerini sormaya başlarlar. "Biz müşriklerden değildik" âyeti ile "Allah'tan hiçbir haberi gizleyemezler" âyetine gelince, Allah, ihlaslı kimselerin günahlarını bağışlar. O zaman müşrikler birbirlerine, "Gelin, biz de müşrik değildik" diyelim derler. Bunun üzerine Allah onların ağızlarını mühürler de yaptıklarını azaları anlatır. Böylece Allah'tan, hiçbir şeyin gizlenemeyeceğini anlarlar. O zaman, kâfirler, "Keşke müslüman olsaydık" derler. Göklerin ve yerin yaratılışına gelince, Allah, yeri iki günde yarattı, sonra semaya yönelerek onları da yedi kat olarak iki günde yarattı. Bundan sonra da diğer iki günde yeri döşedi. Ondan su, yeşillik ve otlaklar çıkardı. Sonra orada, dağları, ağaçları, kıtaları ve aralarında olanları yarattı. İşte, Nâziât sûresindeki "Ondan sonra da yer küreyi döşedi"[20] âyetinin manası budur. İşte buradan anlaşılıyor ki, Allah, ilk iki günde arzı yarattı, sonraki iki günde gökleri yarattı ve en son iki günde de arzı döşedi.

"Allah Gafûr ve Rahîm'di..." gibi sözlerine gelince, Yüce Allah kendini böyle niteledi. O devamlı olarak böyledir. Sana yazıklar olsun, Kur'ân sana çelişkili gibi gelmesin. Çünkü onun hepsi Allah katındandır.

15 Mü'minun sûresi, 23/101.
16 Saffat sûresi, 87/27.
17 Nisâ sûresi, 4/42.
18 Enâm sûresi, 6/23.
19 Zümer sûresi 39/68.
20 Nâziat sûresi 79/30.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ
مِنَ اللَّهِ شَيْئًا ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ ﴿١٠﴾ كَدَأْبِ
آلِ فِرْعَوْنَ ۙ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۚ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا ۖ فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ
بِذُنُوبِهِمْ ۗ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١١﴾ قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا
سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ ۖ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٢﴾ قَدْ كَانَ
لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا ۖ فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
وَأُخْرَىٰ كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلَيْهِمْ رَأْيَ الْعَيْنِ ۚ وَاللَّهُ
يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ مَنْ يَشَاءُ ۗ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَعِبْرَةً لِأُولِي الْأَبْصَارِ ﴿١٣﴾
زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ
الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ
وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ۗ ذَٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۖ
وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَآبِ ﴿١٤﴾ قُلْ أَؤُنَبِّئُكُمْ بِخَيْرٍ
مِنْ ذَٰلِكُمْ ۚ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي
مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَأَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ
وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ﴿١٥﴾
الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا إِنَّنَا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَقِنَا
عَذَابَ النَّارِ ﴿١٦﴾ الصَّابِرِينَ وَالصَّادِقِينَ وَالْقَانِتِينَ
وَالْمُنْفِقِينَ وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ ﴿١٧﴾

10. Bilinmelidir ki inkâr edenlerin ne malları, ne de evlatları Allah huzurunda kendilerine bir fayda sağlayacaktır. İşte onlar Cehennemin yakıtıdır.

11. (Onların yolu) Firavun hanedanının ve onlardan öncekilerin tuttuğu yola benzer. Onlar bizim âyetlemizi yalanladılar,

Allah da kendilerini günahları yüzünden yakalayıverdi. Allah'ın cezası çok şiddetlidir.

12. İnkâr edenlere de ki: "Yakında mağlup olacaksınız ve Cehenneme sürüleceksiniz. Orası ne kötü bir kalma yeridir."

13. (Bedir'de) karşı karşıya gelen şu iki gurubun halinde sizin için büyük bir ibret vardır. Biri Allah yolunda çarpışan bir gurup, diğeri ise bunları apaçık kendilerinin iki misli gören kâfir bir gurup. Allah dilediğini yardımı ile destekler. Elbette bunda basiret sahipleri için büyük bir ibret vardır.

14. Nefsânî arzulara (özellikle), kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere karşı düşkünlük insanlara çekici kılındı. Bunlar, dünya hayatının geçici menfaatleridir. Halbuki varılacak güzel yer, Allah'ın katındadır.

15. De ki: "Size bunlardan daha iyisini bildireyim mi? Takvâ sahipleri için Rableri yanında, içinden ırmaklar akan, ebediyyen kalacakları Cennetler, tertemiz eşler ve Allah'ın hoşnutluğu vardır." Allah kullarını çok iyi görür.

16. (Bu nimetler) "Ey Rabbimiz! İman ettik, öyleyse bizim günahlarımızı bağışla, bizi ateş azabından koru" diyen;

17. Sabreden, dürüst olan, huzurda boyun büken, hayra harcayan ve seher vaktinde Allah'tan bağış dileyenler (içindir)."

ÂYETLERİN ÖNCEKİ ÂYETLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah, önceki âyetlerde mü'minlerin, Allah'ın kendilerini iman üzere sabit kılması için ettikleri dua ve niyazlarını anlattı. Bu âyetlerde ise, kâfirleri küfre sevkeden sebebi, yani bu hayattaki mal ve evlat çokluğuna aldanmalarını anlatmakta ve bu varlıkların, dünya da onlara hiçbir faydası olmayacağı gibi ahirette de Allah'ın azabını onlardan uzaklaştıramayacağını açıklamaktadır. Buna misal olarak Bedir Gazvesini verir. Zira orada Allah'ın ordusu ile şeytanın ordusu karşı karşıya gelmiş, neticede, çok olmalarına rağmen kâfirler mağlup olmuş, az olmalarına rağmen mü'minler zafer kazanmıştı. Kâfirlerlerin malları ve evlatları onlara fayda vermemişti. Yüce Allah daha sonra, dünyevî arzuları, insanların elde etmek için birbirleriyle rekabet ettikleri dünya mallarını anlatmakta, son olarak da, iyiler için Allah katında olanların daha hayırlı olduğunu bildirmektedir.

KELİMELERİN İZAHI

تغني : İğnâ, defetmek ve fayda vermek demektir.

وقود النار : Vekûd, ateş yakılan odun demektir. Vükûd ise, yanmak manasına mastardır.

دأب : De'b, âdet ve durum demektir. Bunun aslı, çalışmak ve gayret etmek manasınadır. Kişi, işinde çalışıp gayret gösterdiğinde, دأب الرجل في عمله denir. Daha sonra bu kelime, âdet manasına kullanılmıştır. Çünkü, kim birşeyle uzun zaman meşgul olursa, o iş onun için bir âdet haline gelir.

آية : Âyet, alamet demektir.

فئة : Fie, cemaat manasındadır. Sıkıntılı zamanlarda, cemaate başvurulduğu için, insan topluluğuna "fie" denilmiştir.

عبرة : İbret, öğüt almak demektir. "İbret al" manasına gelen اعتبر kelimesi bu köktendir. Birşeyden başka bir şeye geçme manasına gelen عبور kelimesinden türemiştir. Nehri geçmek manasına gelen عبور النهر de bundandır. İtibar, bilgisiz durumdan bilgili durumuna geçmek demektir.

زين : Tezyin, bir şeyi süsleyip insanın gözüne güzel göstermek demektir.

الشهوات : Şehvet, nefsin arzuladığı ve elde etmek istediği şeydir. Bunun geçmiş zamanı, اشتهى "arzuladı" şeklindedir. Çoğulu Şehevât şeklinde olur.

القناطير : Kanâtîr, kıntâr kelimesinin çoğuludur. Kıntâr, büyük mal yığını veya sayılamıyacak kadar çok mal demektir.

المقنطرة : Mukantara, kat kat yığılmış demektir. ألوف مؤلفة "binlerce" ve أضعاف مضاعفة "kat kat" terkiplerinde olduğu gibi, burada tekit için gelmiştir. Bu, Taberî'nin görüşüdür. Rivâyete göre, Ferrâ da şu görüştedir: Kanatîr kıntar kelimesinin çoğuludur. Mukantara ise, kanatîr kelimesinin çoğuludur. Böylece dokuz kıntar olur.[21]

المسوّمة : Müsevveme, kendisine güzel bir görünüm veren ve dikkatleri üzerine çeken bir alametle alametlenmiş demektir. Bir görüşe göre müsevveme, mer'âda güdülen hayvandır. Mücahid ve İkrime: "Müsevvemeden maksat, besili, güzel atlardır" demişlerdir.

المآب : Meâb, dönülüp varılacak yer demektir. Bir kimse bir yerden dönüp geldiğinde آب الرجل denir. Mastarı iyâb ve meâb şeklindedir. Nitekim

21 Kurtubî, 4/31.

âyet-i kerîmede إن إلينا ايابهم "Şüphesiz onların dönüşü, sadece bizedir"[22] buyrulmuştur.

اسحار : Eshâr, seherin çoğuludur. Tan yeri ağarmadan önceki zamana seher denilir.

NÜZÛL SEBEBİ

Rasulullah (s.a.v.), Bedir'de Kureyşlileri mağlup ettikten sonra Medine'ye dönünce Yahudileri toplayıp onlara "Ey Yahudi topluluğu! Allah; Kureyş'in başına gelenleri sizin başınıza getirmeden önce Müslüman olunuz. Şimdi anladınız ki, ben gönderilmiş bir peygamberim" dedi. Yahudiler dediler ki: Ey Muhammed! Savaş hakkında bilgisi olmayan bir grup câhil Kureyşli'yi öldürmen seni aldatmasın. Vallahi, eğer sen bizimle savaşsaydın, nasıl adamlar olduğumuzu ve bizim gibilerle savaşmamış olduğunu anlardın" Bunun üzerine Yüce Allah: قل للذين كفروا ستغلبون "Kâfirlere de ki, yakında mağlup olacaksınız" âyetini indirdi.[23]

ÂYETLERİN TEFSİRİ

10. إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلا أَوْلادُهُمْ مِنَ اللهِ شَيْئًا Kâfirlerin ne malları, ne evlatları onlara bir fayda sağlar. Ahirette de, Allah'ın azabından ve elem verici cezasından hiçbir şeyi onlardan uzaklaştıramazlar. وَأُولَئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ Onlar, Cehenneme doldurulup yakılan odunlardır.

11. كَدَأْبِ آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ Bu kâfirlerin hali ve durumu Âl-i Firavun'un durumu gibidir, yaptıkları da onların ve onlardan önceki Hud, Salih ve Şuayb (a.s.)'ın kavimlerinin yaptığına benzer. كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا Onlar, peygamberlerin risaletine delâlet eden âyetlerimizi yalanladılar. فَأَخَذَهُمُ اللهُ بِذُنُوبِهِمْ Allah da, küfür ve günahları sebebiyle onları cezalandırıp helâk etti. وَاللهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ Allah'ın azabı elîm, yakalaması şiddetlidir. Bu âyetten maksat şudur: Kureyş kâfirleri, Âl-i Firavun ve onlardan önceki inatçılar gibi kâfir oldular. Malları ve evlatları onlara fayda vermediği gibi bunlarınki de fayda vermeyecektir.

12. قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ إِلَى جَهَنَّمَ Ey Muhammed! Yahudilere ve bütün kâfirlere de ki: Dünyada hezimete uğrayacaksınız, ahirettte de toplanıp Cehenneme sürüleceksiniz. وَبِئْسَ الْمِهَادُ Cehennem ateşi, edindiğiniz ne kötü yataktır.

13. قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا Ey Yahudi topluluğu! Bedir günü savaş için karşı karşıya gelen iki toplulukta sizin için ibret ve öğüt vardır. فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللهِ وَأُخْرَى كَافِرَةٌ Biri, Allah'ın dinini yüceltmek için savaşan mü'min topluluk, diğeri ise tağût

22 Gaşiye sûresi, 89/25.
23 Muhtasaru İbn Kesîr, I/268 Vâhidî Esbâbu'-nüzûl s. 54.

uğrunda savaşan Kureyşli kâfirler topluluğudur. يَرَوْنَهُمْ مِثْلَيْهِمْ رَأْيَ الْعَيْنِ Mü'minler, kâfirlerin, kendilerinin iki misli olduğunu, vehim ve hayalle değil, apaçık bir şekilde gözle görüyorlardı. Bir görüşe göre, kâfirler, sayı bakımından, mü'minleri kendilerinin iki katı olarak görüyorlardı. Zira Allah kâfirleri korkutmak ve onları müslümanlara karşı savaştan caydırmak için, mü'minleri onların gözünde çok gösterdi. Birinci görüş, İbn Cerîr'in tercihidir. Daha açık olan da budur. Çünkü رأي العين tabiri, hayalle değil, gözle görmeyi ifade eder. وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ مَنْ يَشَاءُ Allah, dilediği kimseyi yardımıyla kuvvetlendirir. إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِأُولِي الْأَبْصَارِ İşte bunda akl-ı selim ve doğru fikir sahipleri için bir öğüt ve ibret vardır.

Bu âyetten maksat şudur: Maddî güç, her şey değildir. Zafer, sayı ve silahın çokluğu ile elde edilmez. O, ancak Allah'ın yardımı ve desteği ile elde edilir. Nitekim Yüce Allah "Allah size yardım ederse, kimse size galip gelemez"[24] buyurmuştur.

Yüce Allah sonra, insanların fânî hayattaki şehevî arzularına aldandıklarını bildirerek şöyle buyurur:

14. زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ Şehevî duygulara meyletmek insanlara güzel gösterildi ve ruhlarına sevdirildi. Bunlar kadınlar, oğullar, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüş, salma atlar, sağmal hayvanlar ve ekinlerdir. Yüce Allah şehevî arzuları anlatmaya kadınlardan başladı. Zira, onların sebebiyle meydana gelen fitne daha büyük ve onlardan zevk alma daha çoktur. Hadiste "Benden sonra erkekler için kadınlardan daha zararlı bir fitne bırakmadım"[25] buyrulmuştur. Yüce Allah, daha sonra onlardan doğan çocukları zikrederek وَالْبَنِينَ buyurdu. Çocuklar kalplerin meyveleri ve gözlerin nuru olduğu için ikinci olarak onları zikretti. Nitekim şâir şöyle der:

وانما اولادنا بيننا اكبادنا تمشي على الارض

لو هبت الريح على بعضهم لا متنعت عيني عن الغمض

Aramızdaki çocuklarımız, yeryüzünde yürüyen ciğer parelerimizdir. Onların üzerine bir rüzgâr esse, gözümüze uyku girmez.

İnsan, çocuğunu maldan daha çok sevdiği için âyette, çocuklar maldan önce zikredilmiştir. وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ Yığın yığın biriktirilmiş, çokça altın ve gümüş mal, şehevî arzuların çoğu mal ile elde edildiği için, mal da sevilen şeylerdendir. Kişi o malı elde etmek için birçok tehlikeyi göze alabilir. Âyet-i kerîmede, "Malı bütün gücünüzle seviyorsunuz"[26] buyrulmuştur. Altın ve gümüşle muamele esas olduğu için, burada özel olarak zikredilmişlerdir. وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ Güzel asil atlar, develer, sığırlar ve davarlardan binek, yiyecek ve süs için وَالْحَرْثِ

24 Âl-i İmrân sûresi, 3/160.
25 Buhârî, Nikâh 17.
26 Fecr sûresi, 89/20.

olanlar, ekilen ve dikilen şeyler. İnsanlar besinlerini bunlardan elde ettikleri için, bunlar da sevilen şeylerdendir. ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا Bütün bu arzulanan şeyler, dünya hayatının çiçeği, fâni ve zâil olan süsüdür. وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَآبِ Halbuki Allah katında, varılacak güzel yer ve sevap vardır.

15. قُلْ أَؤُنَبِّئُكُمْ بِخَيْرٍ مِنْ ذَلِكُمْ Ya Muhammed! De ki: İnsanlara güzel gösterilen, bu dünya hayatının ve geçici nimetlerinin süsünden daha hayırlısını size bildireyim mi? Bu soru takrir içindir. لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ Takvâ sahiplerine kıyamet gününde geniş Cennetler verilecektir. Bu Cennetlerin içinden ve etrafından nehirler akar. خَالِدِينَ فِيهَا Müttakîler orada ebedi olarak kalacaklardır. وَأَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ Onlara maddî ve manevî pislik ve kirlerden temizlenmiş eşler de verilecektir. Bunlar büyük ve küçük abdest bozmazlar, hayız ve nifas görmezler. Dünya kadınlarında görülen hoşa gitmeyen haller onlarda görülmez. وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ Bu güzel nimetlerin yanında ayrıca, müttekîler Allah'ın rızasını kazanmışlardır. O ne büyük bir rızadır. Kudsî hadiste şöyle buyrulmuştur. "Sizden razı olurum. Razı olunca artık size asla kızmam."[27] وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ Allah, kullarının bütün hallerini bilir. Herbirine hak kazandığı şeyi ihsan eder. Sonra Yüce Allah, o naîm yurdunda ebedî kalmayı kendilerine lutfettiği takvâ sahiplerinin sıfatlarını şöyle açıklar:

16. الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا إِنَّنَا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ Bunlar: "Ey Rabbimiz! Sana, kitaplarına ve peygamberlerine iman ettik. Lütuf ve rahmetinle bizim günahlarımızı bağışla ve bizi Cehennem azabından koru" diyenler ve

17. الصَّابِرِينَ وَالصَّادِقِينَ وَالْقَانِتِينَ وَالْمُنْفِقِينَ وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ Darlık ve sıkıntılara sabredenler, Allah'a ve ahiret gününe sadakatle inananlar, sıkıntılı ve geniş günlerinde Allah'a itaat edenler, hayır yollarında mallarını bolca harcayanlar ve tanyeri ağarmadan önce seher vaktinde istiğfâr edenlerdir.

EDEBÎ SANATLAR

1. من الله Burada hazif yoluyla icaz vardır. من عذاب الله takdirindedir.

2. شيئا Bu kelimenin nekre gelmesi azlık ifade eder. Yani Onlara, mal ve evlatları az da olsa bir fayda sağlamaz.

3. واولئك هم وقود النار Subût ve tahakkuk ifade etmek için, isim cümlesi kullanılmıştır.

4. كذبوا بآياتنا فأخذهم الله Burada ikinci şahıstan üçüncü şahsa dönüş vardır. Takdiri فاخذناهم dir.

5. لكم آية Bunun aslı لكم آية dür. Öne geçene itina göstermek, sonraya alınana da teşvik etmek maksadıyla kelimelerin yeri değiştirilmiştir. آية kelimesinin nekre

27 Buhârî, Rikâk 51.

getirilmesi tefhîm ve tâ'zîm içindir. "Büyük bir ibret" demektir. رضوان من الله terkibinde, رضوان kelimesinin nekre gelmesi de bunun gibidir.

6. يرونهم ve رأي العين ifadeleri arasında iştikak cinâsı vardır.

7. حب الشهوات Bundan maksat, nefsin istediği şeylerdir. Zemahşerî şöyle der: Allah, mübâlağa ifade etmesi için nefsin arzu ettiği şeyleri الشهوات kelimesi ile anlattı. Sanki âyette zikredilen nefsin arzu ettiği şeyler, şehvetlerin kendileriymiş gibi ifade edilmiştir. Bir de, şehevî arzuların değersiz olduğuna dikkat çekmek için böyle söylenmiştir. Çünkü şehvet, akıllılar nezdinde hoş görülmeyen bir şeydir.

8. بخير من ذلكم Burada خير kelimesinin nekre getirilmesi, onun şanını yüceltme ve onu tanımaya teşvik içindir.

9. للذين اتقوا عند ربهم Ebussuûd der ki: رب kelimesinin, müttakîlere ait zamire muzaf olarak getirilmesi, onlara yapılacak lütfun çokluğunu açıklamak içindir.[28]

10. القناطير المقنطرة Burada, edebî sanatlardan cinâs-ı nâkıs denilen sanat vardır.

FAYDALI BİLGİLER

1. Şehevî arzuları süsleyen kimdir? Bir görüşe göre, şeytandır. Nitekim, وزين لهم الشيطان اعمالهم "Şeytan onlara, yaptıkları işleri güzel gösterdi"[29] âyeti bunu göstermektedir. Şeytanın süslemesi: Vesvese vermesi ve onları yapmayı güzel göstermesi demektir Bir başka görüşe göre, şehevî arzuları süsleyen Allah'tır. Aşağıdaki âyet de bunun delili olmaktadır. "Biz insanların hangisinin daha güzel amel edeceğini deneyelim diye, yeryüzündeki herşeyi, dünyaya mahsus bir zinet yaptık"[30] Allah'ın denemek için süslemesi şehvete kul olanlar ile Mevlâ'ya kul olanları birbirinden ayırmak içindir. Hz. Ömer (r.a.)'in sözünün zâhirinden de bu anlaşılmaktadır; "Allahım! Bizim için süslediğin şeylere karşı sabrımız yoktur. Ancak sen sabır verirsen sabrederiz".[31]

2. Seher vaktinde yapılan duaların kabul edilme ihtimali daha kuvvetli olması nedeniyle, istiğfar için özellikle seher vakitleri zikredilmiştir. Çünkü bu vakitlerde ruh daha saf, zihin daha derli toplu, ibadet daha zordur. Dolayısıyle, duanın kabul edilme ihtimali daha kuvvetlidir. İbn Kesîr şöyle der: Abdullah b. Ömer gece kalkıp namaz kılar, sonra Nâfi'ye: "Seher vakti geldi mi?" diye sorardı. Eğer Nâfi "evet" derse, dua ve istiğfara başlar, sabaha kadar devam ederdi.[32]

28 Ebussuûd Tefsiri, I/221.
29 Ankebût sûresi, 20/38.
30 Kehf sûresi 18/7.
31 Bu hadisi Buhârî rivâyet etmiştir.
32 Muhtasaru İbn Kesîr, I/271.

شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهٗ لَآ اِلٰهَ
اِلَّا هُوَ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَاُولُوا الْعِلْمِ قَآئِمًا بِالْقِسْطِ ؕ لَآ اِلٰهَ
اِلَّا هُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿١٨﴾ اِنَّ الدِّيْنَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ ۗ
وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ اِلَّا مِنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ
الْعِلْمُ بَغْيًۢا بَيْنَهُمْ ؕ وَمَنْ يَّكْفُرْ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ فَاِنَّ اللّٰهَ سَرِيْعُ
الْحِسَابِ ﴿١٩﴾ فَاِنْ حَآجُّوْكَ فَقُلْ اَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلّٰهِ وَمَنِ
اتَّبَعَنِ ؕ وَقُلْ لِّلَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ وَالْاُمِّيّٖنَ ءَاَسْلَمْتُمْ ؕ
فَاِنْ اَسْلَمُوْا فَقَدِ اهْتَدَوْا ۚ وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا عَلَيْكَ
الْبَلٰغُ ؕ وَاللّٰهُ بَصِيْرٌۢ بِالْعِبَادِ ﴿٢٠﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ يَكْفُرُوْنَ
بِاٰيٰتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُوْنَ النَّبِيّٖنَ بِغَيْرِ حَقٍّ ۙ وَّيَقْتُلُوْنَ
الَّذِيْنَ يَاْمُرُوْنَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ ۙ فَبَشِّرْهُمْ
بِعَذَابٍ اَلِيْمٍ ﴿٢١﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ
فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ۫ وَمَا لَهُمْ مِّنْ نّٰصِرِيْنَ ﴿٢٢﴾
اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ اُوْتُوْا نَصِيْبًا مِّنَ الْكِتٰبِ يُدْعَوْنَ اِلٰى
كِتٰبِ اللّٰهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلّٰى فَرِيْقٌ مِّنْهُمْ وَهُمْ مُّعْرِضُوْنَ
﴿٢٣﴾ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوْا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ اِلَّآ اَيَّامًا مَّعْدُوْدٰتٍ ۖ
وَغَرَّهُمْ فِيْ دِيْنِهِمْ مَّا كَانُوْا يَفْتَرُوْنَ ﴿٢٤﴾ فَكَيْفَ اِذَا جَمَعْنٰهُمْ
لِيَوْمٍ لَّا رَيْبَ فِيْهِ ۪ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ
لَا يُظْلَمُوْنَ ﴿٢٥﴾

18. Adaletle kâim olan Allah, melekler ve ilim adamları şahitlik etmiştir ki, O'ndan başka ilah yoktur. Mutlak güç ve hikmet sahibi Allah'tan başka ilah yoktur.

19. Allah nezdinde hak din İslâm'dır. Kitap verilenler, kendilerine ilim geldikten sonradır ki, aralarındaki kıskançlık yüzünden ayrılığa düştüler. Allah'ın âyetlerini inkâr edenler bilmelidirler ki Allah'ın hesabı çok çabuktur.

20. Eğer seninle tartışmaya girerlerse de ki: "Bana uyanlarla birlikte ben kendimi Allah'a teslim ettim." Ehl-i Kitab'a ve ümmîlere de: "Siz de Allah'a teslim oldunuz mu" de. Eğer teslim oldularsa doğru yolu buldular demektir. Yok eğer yüz çevirdilerse sana düşen, yalnızca duyurmaktır. Allah kullarını çok iyi görür.

21. Allah'ın âyetlerini inkâr edenler, haksız yere peygamberlerin canlarına kıyanlar ve adaleti emreden insanları öldürenler (yok mu); onlara acı bir azabı haber ver.

22. İşte bunlar dünyada da, ahirette de çabaları boşa giden kimselerdir. Onların hiçbir yardımcısı da yoktur.

23. Kendilerine Kitap'tan bir pay verilenleri görmez misin ki, aralarında hükmetmesi için Allah'ın Kitab'ına çağırıyorlar da, sonra içlerinden bir grup yüz çevirip geri dönüyor.

24. Onların bu tutumları," Bize ateş, sadece sayılı günlerde dokunacaktır" demelerinin bir sonucudur. Onların uydurmakta oldukları şeyler de, dinleri hakkında kendilerini yanıltmıştır.

25. Fakat, onları gelmesinde şüphe edilmeyen bir gün için topladığımız ve hiçbir haksızlığa uğramaksızın herkese kazandığı şeyler tastamam ödendiği zaman halleri nice olur?

ÂYETLERİN ÖNCEKİ ÂYETLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah الذين يقولون ربنا اننا آمنا âyetinde mü'minleri sena edip övdükten sonra, imanın delillerinin apaçık olduğunu anlatarak, ... شهد الله انه لا إله الا هو buyurmaktadır. Sonra da İslâm dininin, kulları için razı olduğu hak din olduğunu açıklamakta ve Peygamber'e; Allah'a teslim olduğunu ve O'nun dinine boyun eğdiğini ilan etmesini emretmektedir. Bunun ardında da Ehl-i Kitabın sapıklıklarını, din hususunda büyük bir ihtilafa düştüklerini ve Allah'ın hükmünü kabulden yüz çevirdiklerini açıklamaktadır.

KELİMELERİN İZAHI

شهد : Şehâdet, ikrar ve açıklama demektir.

القسط : Kıst, adâlet manasınadır.

الدين : Din, bu kelimenin asil itibarıyle lügat manası cezadır. Burada, bilinen din manasınadır.

الإسلام: İslâm'ın lügat manası, teslim olmak ve tam manasıyla itaat etmektir. İbnu'l-Enbârî şöyle der: "Müslüman" Allah'a ihlas ile ibadet eden demektir. Bir kimse bir şeyi birine tahsis ederse سلم الشئ لفلان denilir. İslâm da bu sözden alınmıştır. Buna göre İslâm, dini ve inancı Allah'a tahsis etmek demektir.

حاجوك: Seninle cedelleştiler ve çekiştiler demektir.

غرهم : Onları aldattı, fitneye düşürdü demektir.

يفترون: Yalan söylüyorlar manasınadır.

NÜZÛL SEBEBİ

Rasulullah (s.a.v.) Medine'de yerleşince, Suriye'deki Yahudi âlimlerinden ikisi geldiler. Yanına girdiklerinde, hususiyetlerinden Hz. Peygamber'i tanıdılar ve: "Sen Muhammed misin?" diye sordular. Rasulullah (s.a.v.) "Evet" dedi. Onlar: "Sen Ahmed misin?" dediler. Rasulullah (s.a.v.): "Evet" diye cevap verdi. "Sana şahitliği soracağız, eğer sen onu bize bildirirsen, sana iman eder ve tasdik ederiz" dediler. Rasulullah (s.a.v.) "Sorunuz" diye buyurdu. Dediler ki: "Allah'ın kitabındaki en büyük şahitliği bize bildir. Bunun üzerine ... شهد الله انه لا إله إلاّ هو âyeti nâzil oldu. Adamların ikisi de müslüman oldular ve Rasulullah (s.a.v.)'ı tasdik ettiler.[33]

ÂYETLERİN TEFSİRİ

18. شَهِدَ اللّٰهُ أَنَّهُ لا إِلَهَ إِلاّ هُوَ Allah, kendisinden başka ilah olmadığına şehâdet etti. Yani kendisinin vahdâniyetini ve tek olduğunu kullarına bildirip açıkladı. Zemahşerî şöyle der: Allah'ın, birliğine delaleti, bir şeyi beyan etmek ve açığa çıkarmak için şahitlik edenin şehadetine benzetildi. وَالْمَلائِكَةُ وَأُولُوا الْعِلْمِ Melekler ve ilim ehli olanlar da, O'nun yarattığı ve güzel yaptığı varlık delilleriyle O'nun birliğine şahitlik ederler. قَائِمًا بِالْقِسْطِ Yüce Allah, taksim ettiği eceller ve rızıklar hususunda da adaletli davranmaktadır. لا إِلَهَ إِلاّ هُوَ O'ndan başka hiç bir hak mabud yoktur. الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ Mülkünde güçlü, yaptığında hikmet sahibidir.

19. إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللّٰهِ الإِسْلامُ Allah katında din İslâm dinidir. Yani Allah katında

33 el-Kurtubî, IV/415 el- Bahru'l-muhît II/401.

makbul olan şeriat, İslâm şeriatıdır. İslâm'dan başka, Allah'ın razı olacağı bir din yoktur. وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلاَّ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ Yahudi ve Hıristiyanlar, İslâm dini ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliği hususunda, kendilerine apaçık deliller ve engin mucizeler gelip de işin hakikatını öğrendikten sonra ihtilafa düştüler. Onların küfrü şüphe ve kapalılıktan değil, sadece kibir ve inattan kaynaklanıyordu. Bile bile sapıtanlardan oldular. بَغْيًا بَيْنَهُمْ Bunu, aralarındaki kıskançlıklarından yaparlardı. Liderlik sevgisi onları buna itiyordu. وَمَنْ يَكْفُرْ بِآيَاتِ اللهِ فَإِنَّ اللهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ Kim Allah'ın âyetlerini inkâr ederse, bilsin ki o, yakında Allah'a dönecek, Allah onu süratle hesaba çekecek ve küfrüne karşı cezasını verecektir. Bu âyette tehdit vardır.

20. فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ Ya Muhammed! Din hususunda seninle cedelleşirlerse onlara deki: "Ben, Allah'ın kuluyum, bütün varlığımla O'na teslim oldum ve ibadetimi sadece ona tahsis ettim. Allah'ın ne ortağı, ne de benzeri vardır, eşi ve çocuğu da yoktur, وَمَنِ اتَّبَعَنِ Ben ve bana uyanlar İslâm dini üzereyiz. Allah'ın emrine teslim olmuş ve boyun eğmişizdir. وَقُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالأُمِّيِّينَ أَأَسْلَمْتُمْ Yahudi, Hıristiyan ve putperest Araplara de ki: Siz de müslüman oldunuz mu? Yoksa hâlâ küfrünüze devam mı ediyorsunuz? Şüphesiz size, müslüman olmanızı gerektiren birçok mucize gelmiştir. فَإِنْ أَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوا Eğer sizin müslüman olduğunuz gibi, onlar da müslüman olurlarsa, dalâletten hidâyete, zulmetten nura çıkmaları sebebiyle hidâyete ermiş ve kendilerine fayda sağlamış olurlar. وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلاغُ Yüz çevirirlerse, ey Muhammed, sana zarar veremezler. Çünkü Allah sana onları hidâyete erdirmeni emretmemiştir. Sen sadece bildirmekle yükümlüsün. Bundan maksat, Peygamber (a.s.)'i teselli etmektir. وَاللهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ Allah, kullarının bütün hallerini bilir ve ona göre karşılık verir. Rivâyet edildiğine göre Rasulullah (s.a.v.) bu âyeti Ehl-i Kitab'a okuyunca: "Müslüman olduk" dediler. Rasulullah (s.a.v.) Yahudilere, İsa'nın Allah'ın kelimesi, kulu ve Rasulü olduğuna şehadet eder misiniz? dedi. Yahudiler: "Allah korusun" dediler. Rasulullah (s.a.v.) Hıristiyanlara: "İsa'nın, Allah'ın kulu ve Rasulü olduğuna şahitlik eder misiniz? dedi. Onlar: "Allah korusun, hiç İsa bir kul olur mu?" diye cevap verdiler. İşte **وان تولوا** âyetinin manası budur.[34]

21. إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ حَقٍّ Allah'ın indirdiği âyetleri inkâr edenler ve kendilerini Allah'a çağırmaktan başka bir suçu olmayan peygamberleri sebepsiz olarak öldürenler, وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ kezâ hayır ve adaleti emrederek Allah'a çağıran insanları öldürenler var ya, onlara elem verici ve hor düşürücü azabı müjdele. Âyette zikredilen kâfir ve katiller, Yahudilerdir. Onlar Zekeriya (a.s.)'ı oğlu Yahyâ (a.s.) ve daha birçok peygamberi öldürdüler. İbn Kesîr şöyle der: "İsrailoğulları, günün ilk vakitlerinde yani sabahleyin üç yüz peygamberi öldürdüler. Akşam üstü de sebze pazarları kurdular." Onlara azabın

34 Ebussuûd Tefsiri, I/223.

müjdelenmesi, onlarla istihza ve onlara karşı kızgınlık ifade eder. Buna müstehaktırlar. Çünkü onlar Allah'ın âyetlerini inkâr etmek, peygamberleri ve Allah'a çağıran diğer kimseleri öldürmek gibi üç türlü suç işlemişlerdir. Yüce Allah, suçlarının cezasını açıklayarak şöyle buyurur :

22. أُولَئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ İşte onların yapmış olduğu hayır ve iyilikler batıl olmuştur. Ne dünya da, ne de ahirette amellerinin izi kalmıştır. Aksine, dünyada da ahirettte de, onlar için lanet ve rezillik vardır. Allah'ın azabından olanları koruyacak veya azabı onlardan uzaklaştıracak yardımcıları yoktur. Daha sonra Yüce Allah, Ehl-i Kitabın inat ve ısrarlarını açıklayarak şöyle buyurur:

23. أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ Ey Muhammed! Kendilerine kitap verilen Yahudilerin durumuna şaşmıyor musun? Bu sîga, Peygamber (a.s.)'i veya bütün muhatapları hayrete düşürmektedir. Zemahşerî der ki: Kendilerine kitap verilenlerden maksat, Yahudi âlimleridir. Onlar Tevrat'tan büyük ölçüde ilim elde etmişlerdir. يُدْعَوْنَ إِلَى كِتَابِ اللهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ Buna rağmen ihtilafa düştükleri hususlarda, aralarında hükmetmesi için, ellerinde bulunan ve doğruluğuna inandıkları kitapları Tevrat'a başvurmaları istendiğinde ثُمَّ يَتَوَلَّى فَرِيقٌ مِنْهُمْ وَهُمْ مُعْرِضُونَ Onlardan bir grup, Allah'ın hükmünü kabulden yüz çevirip kaçıyor. Bu âyet, onların, Tevrat'ın hükmüne uymanın vacip olduğunu bilmelerine rağmen, ondan yüz çevirmelerinin çok yadırganacak bir şey olduğunu ifade eder. وهم معرضون Cümlesi tevelliyi, yüz çevirmeyi te'kit eder. Yani onlar öyle bir kavimdir ki, haktan yüz çevirmek ve batılda ısrar etmek onların tabiatıdır. Müfessirlerin dediğine göre bu âyet, Yahudilerin, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hükmüne başvurmaları kıssasına işaret eder. Onlardan iki kişi zinâ edince, Rasulullah (s.a.v.) recmedilmelerine hükmetti. Yahudiler kabul etmeyip dediler ki: Bizim kitabımızda böyle bir şey yok. Sadece tahmîm cezası vardır. Yani zina edenin yüzü ziftlenir ve aleme ibret için hayvana ters bindirilerek halk arasında gezdirilir. Bunun üzerine Tevrat getirtilerek ondaki recim âyeti bulundu ve zina edenler recmedildiler. Yahudiler buna kızdı. Bunun üzerine Yüce Allah bu âyeti indirerek onların âdîliklerini ortaya koydu.[35]

24. ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلاَّ أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ Onların yüz çevirip Tevrat'ın hükmünü kabul etmemelerinin sebebi Allah'a iftiraları, kendilerini peygamber çocukları saymaları ve Cehennemde sadece kırk gün gibi az bir süre, yani buzağıya taptıkları süre kadar yanacaklarını iddia etmeleridir. وَغَرَّهُمْ فِي دِينِهِمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ Allah'a karşı söyledikleri yalanlar, onları dinleri hususunda aldattı.

25. فَكَيْفَ إِذَا جَمَعْنَاهُمْ لِيَوْمٍ لا رَيْبَ فِيهِ Kıyamet günü hesap için onları topladığımız zaman halleri nice olur! Bu, onların başına gelecek bela ve musibetlerin büyüklüğünü ifade eder. وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ O gün, herkes yaptığının karşılığını tam olarak

35 Geniş bilgi için Bak. Buhârî Tefsiri sûre 3, Bab 3.

alır. وَهُمْ لا يُظْلَمُونَ Onlara hakettiklerinden fazla ceza verilerek veya sevapları eksiltilerek zulmedilmez.

EDEBÎ SANATLAR

1. ان الدين عند الله الاسلام Bu cümleden إن edatının hem ismi hem de haberi ma'rifedir. Bu durum hasr ifade eder. Yani, "Allah katında İslâm'dan başka din yoktur" demektir.

2. الذين اوتوا الكتاب Yahudi ve Hıristiyanlardan "kendilerine kitap verilenler, diye bahsedilmesi, onların fazlaca âdîlik ve çirkinliklerini ifade eder. Çünkü, kitabı bilmelerine rağmen ihtilafa düşmeleri, son derece âdî ve çirkin olduklarını göstermektedir.

3. بايات الله فان الله Burada zamir yerine Allah lafzının gelmesi, kalplere korku ve heybet yerleştirmek içindir.

4. اسلمت وجهي Burada "yüz" zikredilmiş, şahsın kendisi kastedilmiştir. Bu mecaz-ı mürsel olup "zikr-i cüz irade-i küll" (bir bölümün zikredilip tamamının kastedilmesi) kabilindendir.

5. فبشرهم بعذاب أليم Onları elim bir azapla müjdele. Aslında müjde hayırlı şeylerde kullanılır. Onun şerde kullanılması alay ifade eder. Buna üslub-i tehekkumî denir. Zira burada "elem verici bir azabı haber verme" sevindirici müjde şeklinde ifade edilmiştir. Nitekim بشر المنافقين بان لهم عذابا أليما Münafıklara, kendileri için elem verici bir azap olduğunu müjdele"[36] âyetinde de bu mana vurgulanmıştır. Bu, yaygın bir üsluptur.

FAYDALI BİLGİLER

Kurtubî şöyle der: ... شهد الله âyeti ilmin faziletini ve âlimlerin şerefini göstermektedir. Eğer âlimlerden daha şerefli bir kimse olsaydı, Allah, âlimlerin ismini söylediği gibi, kendi ismi ve meleklerin ismiyle birlikte onu da zikrederdi. Allah'ın, peygamberine وقل رب زدني علما Rabbim benim ilimimi arttır de"[37] diye emretmesi ve Peygamber (s.a.v.)'in "Âlimler, peygamberlerin vârisleridir" buyurması, ilmin şerefini ifade etmek için yeterlidir.

İbn Mesud'dan rivâyet edilen bir hadiste Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: Kıyamet günü ... شهد الله انه لا إله إلاّ هو âyeti getirilir de Yüce Allah şöyle buyurur: Kulum benden bir söz aldı. Ben, sözünü yerine getirmeye en layık olanım. Kulumu Cennete sokun.[38]

36 Nisâ sûresi, 4/138.
37 Tâhâ sûresi, 20/114.
38 Bu hadisi Teberânî Kebîr'inde rivâyet etmiştir.

BİR NÜKTE

İlmin fazileti hakkında okuduğum şeylerin en güzellerinden birisi, akıl ile ilim arasında geçen şu konuşmadır. Şâir bunu çok güzel bir şekilde ifade etmiştir:

Âlimin ilmi ile akıllının aklı, hangisinin daha şerefli olduğu hususunda ihtilaf ettiler. İlim şöyle dedi: Ben, şerefin zirvesine ulaştım. Akıl dedi ki: Ben, öyle bir varlığım ki, Allah benimle tanındı. İlim, daha açık şekilde şöyle dedi: Allah, Kur'ân'da hangimizle muttasıf olduğunu bildirdi. Akıl anladı ki, ilim onun efendisidir. Böylece akıl, ilmin üstünlüğünü kabul etti ve ayrıldılar.

قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ
وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ
بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٦﴾ تُولِجُ اللَّيْلَ
فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ
مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ
حِسَابٍ ﴿٢٧﴾ لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ
الْمُؤْمِنِينَ ۖ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَٰلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ إِلَّا
أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقَاةً ۗ وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ ۗ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ
﴿٢٨﴾ قُلْ إِنْ تُخْفُوا مَا فِي صُدُورِكُمْ أَوْ تُبْدُوهُ يَعْلَمْهُ اللَّهُ ۗ وَيَعْلَمُ
مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٩﴾
يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحْضَرًا ۖ وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ ۚ تَوَدُّ
لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ أَمَدًا بَعِيدًا ۗ وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ ۗ وَاللَّهُ رَءُوفٌ
بِالْعِبَادِ ﴿٣٠﴾ قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ
وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣١﴾ قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ
وَالرَّسُولَ ۖ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ ﴿٣٢﴾

26. De ki: Mülkün sahibi olan Allahım! Sen mülkü dilediğine verirsin ve mülkü dilediğinden geri alırsın. Dilediğini yüceltir, dilediğini de alçaltırsın. İyilik senin elindedir. Gerçekten Sen her şeye Kâdir'sin.

27. Geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katarsın. Ölüden diriyi çıkarır, diriden de ölüyü çıkarırsın. Dilediğine de sayısız rızık verirsin.

28. Mü'minler, mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost edinmesin. Kim bunu yaparsa, artık onun Allah nezdinde hiçbir değeri yoktur. Ancak kâfirlerden gelebilecek bir tehlikeden sakınmanız başkadır. Allah, kendisine karşı (gelmekten) sizi sakındırıyor. Dönüş yalnızca Allah'adır.

29. De ki: "İçinizdekileri gizleseniz de, açığa vursanız da Allah onu bilir. Göklerde ve yerde olanları da bilir Allah her şeye Kâdir'dir."

30. Herkesin, iyilik olarak yaptıklarını da, kötülük olarak yaptıklarını da karşısında hazır bulduğu günde (insan) isteyecek ki, kötülükleri ile kendisi arasında uzun bir mesafe bulunsun. Allah, kendisine karşı (gelmekten) sizi sakındırıyor. Allah kullarına oldukça şefkatlidir.

31. De ki: "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah son derece bağışlayıcı ve esirgeyicidir."

32. De ki: Allah'a ve Rasulüne itaat edin. Eğer yüz çevirirlerse bilsinler ki Allah kâfirleri sevmez.

ÂYETLERİN ÖNCEKİLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah, geçen âyetlerde tevhid, nübüvvet ve İslâm dininin doğruluğuna dair delilleri anlattıktan sonra, bu âyetlerde de Allah'ın İslâm'a ve müslümanlara yapacağı yardımın yakın olduğunu ifade eden müjdeleri açıklamaktadır. Bütün işler O'nun kudret elindedir, dilediğini azîz, dilediğini zelil kılar. Yüce Allah bu âyetlerde ayrıca Hak ordusunu aziz kılması ve din-i mübinine yardım etmesi için dua ve niyaz etmesini Rasulüne emretmektedir.

KELİMELERİN İZAHI

اللهم: Bu kelimenin aslı يا الله dır. Nidâ harfi hazfedilip ona karşılık kelimenin sonuna şeddeli bir mim getirilmiştir. Meşhur dilciler İmam Halil ve Sîbeveyh bu görüştedirler.

تنزع : "Çeker alırsın" demektir. Yok etmeyi ifade etmek için bu tabir kullanılır. Meselâ: نزع الله عنه الشر Allah, ondan kötülüğü giderdi" demektir.

تولج : إيلاج Sokmak manasınadır. Sülâsîsi ولج يلج ولوجا olup "girmek" manasınadır. ولا يدخلون الجنة حتى يلج الجمل في سم الخياط "Onlar, deve iğne deliğine girinceye kadar Cennete giremiyeceklerdir"[39] âyet-i kerîmesinde de bu manada kullanılmıştır.

امدا : Emed bir şeyin nihâyeti ve sonu demektir. Çoğulu âmad gelir.

تقاة : Tükât, şerrinden korkulan insanla iyi geçinmeye çalışmaktır. Buna takiyye denir.

39 Â'râf sûresi, 7/40.

NÜZÛL SEBEBİ

a) Rasulullah (s.a.v.) Mekke'yi fethettiğinde ümmetine İran ve Bizans imparatorluklarının da fethedileceğini vaadetti. Bunu duyan Yahudi ve münafıklar: "Heyhât, Muhammed nerde, İran ve Bizans'ı fethetmek nerde... Onlar fethedilemiyecek ve güç yetirilemiyecek kadar kuvvetlidirler. Muhammed'e Mekke yetmedi mi de, ta İran ve Bizans'ın topraklarına göz dikiyor?" dediler. Bunun üzerine Yüce Allah ... قل اللهم مـالك الملك تؤتي الملك من تشـاء "De ki: Ey Allahım! Ey mülkün sahibi! Sen mülkü dilediğine verirsin" âyeti nâzil oldu.[40]

b) İbn Abbas (r.a.)'tan şöyle rivâyet edilir: Takvâ sahibi ve Bedir gazilerinden olan Ubâde b. Sâmit'in Yahudilerle dostluk anlaşması vardı. Rasulullah (s.a.v.) Ahzab (Hendek) savaşına çıkınca Ubâde Rasulullah (s.a.v.)'a "Ya Rasulallah! Benim beşyüz Yahudi dostum vardır. Onların benimle beraber savaşa çıkmalarını istiyorum ki onlara onlar sayesinde galip gelelim" dedi. Bunun üzerine لا يتـخذ المؤمنون الكافـرين اولياء "Mü'minler kâfirleri dost edinmesinler" âyeti nâzil oldu.[41]

ÂYETLERİN TEFSİRİ

26. قُلْ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ Ya Muhammed! De ki: Ey Allahım! Ey her şeyin sahibi! Kâinatta yegâne tasarruf sahibi sensin. Mülkü dilediğine verirsin, dilediğinden de çeker alırsın. وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ Dilediğine izzet verirsin, dilediğini de zelil edersin. بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ Bütün hayır hazineleri sadece senin elindedir. Şüphesiz sen her şeye Kâdir'sin.

27. تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ Geceyi gündüze, gündüzü de geceye katarsın. Birini uzatır, diğerini kısaltırsın. Bunun tersini de yaparsın. Böylece yılın yaz ve kış mevsimlerde gece ve gündüzün uzunluğu birbirinden farklı olur. وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ Sen ölüden diriyi, diriden de ölüyü çıkarırsın. Yani tohumdan ekini, ekinden tohumu, çekirdekten hurma ağacını, hurma ağaçından çekirdeği, tavuktan yumurtayı yumurtadan tavuğu ve kâfirden mü'mini, mü'minden de kâfiri çıkarırsın.

İbn Kesîr böyle tefsir etmiştir.Taberî şöyle der: Bu âyetle ilgili tefsirlerin en doğrusu, şöyle diyenlerin tefsiridir: Canlı insan ve hayvanları cansız nutfeden çıkarır. Ölü nutfeyi de canlı insan ve hayvanlardan çıkarır.[42]

---

40 Kurtubî, IV/52.

41 Revâiu'l-beyân, 1/399.

42 Taberî Tefsiri, v/309 Bu âyet-i kerîmenin tefsirinde, Şehit Seyyid Kutub'un parlak bir görüşü vardır. Bunu "Fî Zılâl" adlı tefsirinden özet olarak naklediyoruz. Merhum şöyle der: Gecenin gündüze, gündüzün geceye katılması demek, mevsimlerin değişmesiyle birbirlerinden zaman almaları demektir ister gündüz geceden alsın, ister gece gündüzden alsın, akıl, Allah'ın, gökleri hareket ettiren kudretini görür gibi olur. Bu kudret, güneş küresinin karşısında yer küresinin karanlıklarını tedrici olarak giderir ve gündüzleri uzatır. Karanlık yerlerle aydınlık yerleri değiştirir. Yavaş yavaş, gece karanlığı gündüz aydınlığının yerini alır. Gündüzün aydınlığı da yavaş yavaş, gece karanlığının yerini alır. Kış mevsiminde geceler uzayıp gündüzler kısalır, yaz mevsiminde ise

وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ Sen dilediğine sayısız ve sınırsız bol bol rızık verirsin..

Sonra Yüce Allah, kâfirleri dost ve ahbap edinmeyi yasaklayarak şöyle buyurur:

28. لا يَتَّخِذْ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ Mü'minler, mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost edinmesin. Yani ey mü'minler! Allah'ın dostlarını bırakıp da, düşmanlarını dost edinmeyiniz. İnsanın hem Allah'ı hem de O'nun düşmanlarını sevmesi makul bir şey değildir. Zemahşerî şöyle der: Mü'minler, aralarındaki akrabalık veya dostluk yahut dostça yaşamak ve muâşerette bulunmayı gerektirecek başka sebeplerden dolayı kâfirleri dost edinmekten men edildiler. وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ Kim bunu yapar da kâfirleri dost edinirse, Allah'ın dininde onun hiçbir yeri yoktur. إِلاَّ أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ Ancak sakınılması gereken bir şeyden korkarsanız veya eziyet ve kötülüklerinden çekinirseniz, kalben değil de, lisânen onlara dost görünebilirsiniz. Zira böyle bir davranış, sefihleri idâre etme kabilindendir. Nitekim şöyle bir rivâyet vardır: Biz bazı toplulukların yüzüne güleriz, ama kalplerimiz onlara lanet eder" تُقَاةً وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ Allah, kendisinden meydana gelecek bir azaptan sizi sakındırır. Dönüşünüz ancak Allah'adır. O, herkese, ameline göre karşılığını verecektir.

29. قُلْ إِنْ تُخْفُوا مَا فِي صُدُورِكُمْ أَوْ تُبْدُوهُ يَعْلَمْهُ اللَّهُ Ey Muhammed! De ki: Kâfirlere karşı kalplerinizdeki dostluğu gizleseniz de, açıklasanızda Allah onu bilir. Hiçbir şey O'na gizli kalmaz. وَيَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الأَرْضِ Allah herşeyi, göklerde ve yerlerde meydana gelen her şeyi bilir. وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ Allah, hükmüne muhalefet eden ve emrine isyan edenleri cezalandırmaya Kâdir'dir. Bu, büyük bir tehdittir.

30. يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحْضَرًا Kıyamet gününde her insan, işlediği amelin karşılığını eksiksiz olarak hazır bulur. Hayır işlemişse hayır, şer işlemişse şer bulur. Eğer ameli güzel ise, bu onu sevindirir ve rahatlatır. وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ أَمَدًا بَعِيدًا Eğer ameli kötü ise, O'nu görmemeyi temenni eder. Kendisiyle çirkin ameli arasında son derece büyük bir uzaklık bulunmasını, yani doğu ile batı arasındaki uzaklık kadar bir mesafenin bulunmasını ister. وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ Allah sizi azabından sakındırır. وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ Allah, yarattıklarına karşı merhametlidir. Onların doğru yolda olmalarını ister.

31. قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ Ey Muhammed! Onlara de ki: Siz gerçekten Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz. O zaman Allah sizi sever. Çünkü ben O'nun

---

gündüzler uzayıp geceler kısalır.. Hayat ve ölüm de bunun gibidir. Bunlar da yavaş yavaş birbirlerinin yerini alırlar. Canlı varlıklarda, her an, ölüm ile hayat yanyana yürür. Bir taraftan ölüm onun bir miktarını yıkarken, öte yandan hayat onu yapar. Canlı hücreler ölür gider, onun yerine yeni hücreler yapılır. Gece ile gündüzün her ânında da bu devr-i dâim vardır. İşte Kur'ân'ın bu kısa işareti, bu olayları insan aklına göstermektedir. Hiçbir insan, bunlardan herhangi bir şeyi yapabileceğini iddia edemez. Hiçbir akıllı, bunları programsız ve tesadüfen meydana geldiğini söyleyemez. Bunlar, ancak, yoktan yaratan, herşeyden haberdar olan ve herşeyi bir program dahilinde yapan bir kudretin idare ettiği son derece gizli, büyük hareketlerdir (Fî Zılali'l-Kur'ân, III/170).

Rasulüyüm. وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ Rasulüne tâbi olmanız ve O'nun emrine itaat etmeniz sebebiyle Allah sizi sever ve geçmiş günahlarınızı bağışlar. İbn Kesîr şöyle der: Bu âyet-i kerîmenin hükmü, peygamberin yolunda olmadığı halde Allah'ı sevdiğini iddia eden herkese şâmildir. Çünkü o, bütün söz ve fiillerinde Muhammedî şeriata uymadıkça bu iddiasında yalancıdır.[43]

32. قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ De ki: Allah'ın emrine de, peygamberin emrine de itaat ediniz. فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ Eğer itaat etmekten yüz çevirirlerse, bilsinler ki Allah, âyetlerini inkâr edenleri ve peygamberlerine isyan edenleri sevmez. Bilakis "Peygamber'i ve onunla birlikte iman edenleri utandırmayacağı günde"[44] onları cezalandırır ve rezil-i rüsvay eder.

EDEBÎ SANATLAR

Bu mübarek âyetlerde birçok edebî sanat vardır:

1. تؤتي ve تنزع ، تعز ve تذل ، النهار ve الليل ، الحي ve الميّت ، تخفوا ve تبدوا ، خير ve محضراً ، سوء ve بعيدا gibi yerlerde tıbâk sanatı vardır.

2. مالك ile الملك ve تحبون ile يحبكم arasında da cinâs-ı iştikâk vardır. تتقوا ile تقاة ve يغفر ile غفور arasında da cinâs-ı nâkıs vardır.

3. تولج النهار في الليل ile تولج الليل في النهار ifadelerinde reddu'l-acez sanatı vardır.

4. تؤتي الملك من تشاء وتنزع الملك ممن تشاء Cümlesinde olduğu gibi, diğer bazı cümlelerde de, tazîm ve hürmet ifade eden tekrarlar vardır.

5. Birçok yerde hazif yoluyla icaz vardır. Nitekim تؤتي الملك من تشاء cümlesinin takdiri: تؤتي الملك من تشاء ان تؤتيه şeklindedir. تعز ، تنزع ve تذل cümlelerinde de böyledir.

6. Telhîsu'l-Beyân müellifi Şerif Râdî, تولج الليل في النهار âyetinin izahında şöyle der: Bu çok güzel bir istiâredir. Bu da, geceyi gündüze, gündüzü geceye sokmaktan ibarettir. Geceden eksilttiğini gündüzden; gündüzden eksilttiğini de geceden arttırır. إيلاج kelimesi, إدخال den daha beliğdir. Çünkü îlâc, gece ile gündüzden birini diğerine, kuvvetli ve güzel bir şekilde mezcederek sokmak demektir.

7. تخرج الحي من الميّت وتخرج الميّت من الحي Burada الحي ve الميّت kelimeleri, mü'min ve kâfirden mecaz olarak kullanılmış, mü'min diriye, kâfir ise ölüye benzetilmiştir.[45] Allah daha iyi bilir.

---

43 Muhtasaru İbn kesîr, I/227.

44 Tahrîm sûresi, 66/8.

45 Bu mana, âyeti yukarıda belirtilen son vecih ile tefsir edenlerin görüşüdür. O da şudur: Allah mü'mini kâfirden, kâfiri mü'minden çıkarır. Yüce Allah'ın أفمن كان ميتا فأحييناه Ölü iken dirilttiğimiz..." (En'âm sûresi, 6/122) âyeti de bu manaya delalet eder. Hasan el-Basrî'nin görüşüdür.

FAYDALI BİLGİLER

بيدك الخير Terkibiyle, sadece hayrın Allah'ın elinde olduğunu zikredip şerri söylememek bize Allah'a karşı edepli davranmayı öğretmektedir. Zira "De ki: Hepsi Allah'tandır[46] âyetinde de belirtildiği gibi, her ne kadar şerri yaratan ve takdir eden Allah ise de, şer, teeddüben Allah'a nisbet edilmez.

BİR UYARI

Müslim'in, Sahih'inde rivâyet ettiğine göre Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: Allah bir kulu sevdiği zaman Cebrâil'i çağırır ve der ki: Ben falan .Şahsı seviyorum, onu sen de sev. Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki: Cebrâil onu sever. Sonra da gök yüzündekilere nida ederek "Allah falan şahsı seviyor, siz de onu sevin" der. Göklerdekiler onu sever. Allah bir kula buğzettiğinde Cebrâil'i çağırır ve şöyle der: Ben falan şahsa buğzediyorum. Ona sen de buğzet." Rasulullah (s.a.v.) devamla buyurdu ki, Cebrâil ona buğzeder. Sonra göklerdekilere şöyle nida eder "Allah falan şahsa buğzediyor. Siz de ona buğzedin. Bunun üzerine onlar da o şahsa buğzederler. Sonra o şahıs için, o kin yeryüzüne indirilir.

46 Nisâ sûresi, 4/78.

إِنَّ اللَّهَ
اصْطَفَىٰٓ ءَادَمَ وَنُوحًا وَءَالَ إِبْرَٰهِيمَ وَءَالَ عِمْرَٰنَ عَلَى ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٣٣﴾
ذُرِّيَّةًۢ بَعْضُهَا مِنۢ بَعْضٍ ۗ وَٱللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٤﴾ إِذْ قَالَتِ ٱمْرَأَتُ
عِمْرَٰنَ رَبِّ إِنِّى نَذَرْتُ لَكَ مَا فِى بَطْنِى مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّىٓ ۖ
إِنَّكَ أَنتَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٣٥﴾ فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّى
وَضَعْتُهَآ أُنثَىٰ ۖ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ ۖ وَلَيْسَ ٱلذَّكَرُ كَٱلْأُنثَىٰ ۖ
وَإِنِّى سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّىٓ أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ ٱلشَّيْطَٰنِ
ٱلرَّجِيمِ ﴿٣٦﴾ فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنۢبَتَهَا نَبَاتًا
حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا ۖ كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا ٱلْمِحْرَابَ ۙ
وَجَدَ عِندَهَا رِزْقًا ۖ قَالَ يَٰمَرْيَمُ أَنَّىٰ لَكِ هَٰذَا ۖ قَالَتْ هُوَ
مِنْ عِندِ ٱللَّهِ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ يَرْزُقُ مَن يَشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٧﴾
هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُۥ ۖ قَالَ رَبِّ هَبْ لِى مِن لَّدُنكَ ذُرِّيَّةً
طَيِّبَةً ۖ إِنَّكَ سَمِيعُ ٱلدُّعَآءِ ﴿٣٨﴾ فَنَادَتْهُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ وَهُوَ
قَآئِمٌ يُصَلِّى فِى ٱلْمِحْرَابِ أَنَّ ٱللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَىٰ مُصَدِّقًۢا بِكَلِمَةٍ
مِّنَ ٱللَّهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٣٩﴾ قَالَ
رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِى غُلَٰمٌ وَقَدْ بَلَغَنِىَ ٱلْكِبَرُ وَٱمْرَأَتِى عَاقِرٌ ۖ
قَالَ كَذَٰلِكَ ٱللَّهُ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ ﴿٤٠﴾ قَالَ رَبِّ ٱجْعَل لِّىٓ ءَايَةً ۚ قَالَ
ءَايَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ ٱلنَّاسَ ثَلَٰثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمْزًا ۗ وَٱذْكُر رَّبَّكَ
كَثِيرًا وَسَبِّحْ بِٱلْعَشِىِّ وَٱلْإِبْكَٰرِ ﴿٤١﴾

33, 34. Allah birbirinden gelme bir nesil olarak Adem'i, Nuh'u, İbrahim ailesi ile İmrân ailesini seçip âlemlere üstün kıldı. Allah, işiten ve bilendir.

35. İmrân'ın karısı şöyle demişti: "Rabbim! Karnımdakini azatlı bir kul olarak sırf sana adadım. Adağımı kabul buyur. Şüphesiz hakkıyla işiten ve bilen sensin."

36. Onu doğurunca, Allah, ne doğurduğunu bilip dururken "Rabbim! Ben onu kız doğurdum. Oysa erkek, kız gibi değildir. Ona Meryem adını verdim. Kovulmuş şeytana karşı onu ve soyunu sana ısmarlıyorum" dedi.

37. Rabbi Meryem'e hüsn-i kabul gösterdi; onu güzel bir şekilde yetiştirdi. Zekeriya'yı da onun bakımı ile görevlendirdi. Zekeriya Mabed'de onun yanına her girişinde onun yanında bir rızık bulur ve "Ey Meryem, bu sana nereden" der; o da "Bu, Allah tarafındandır, Allah, dilediğine sayısız rızık verir" derdi.

38. Orada Zekeriya, Rabbine dua etti: "Rabbim! Bana tarafından hayırlı bir nesil bağışla. Şüphesiz sen, duayı hakkıyla işitensin" dedi.

39 . Zekeriya mabedde durmuş namaz kılarken melekler ona şöyle nida ettiler: Allah sana, kendisi tarafından gelen bir Kelime'yi tasdik edici, efendi, iffetli ve salihlerden bir peygamber olarak Yahyâ'yı müjdeler.

40 . Zekeriya, "Rabbim, dedi, bana ihtiyarlık gelip çattığına, üstelik karım da kısır olduğuna göre benim nasıl oğlum olabilir?" Allah şöyle buyurdu: İşte böyledir; Allah dilediğini yapar.

41 . Zekeriya: "Rabbim bana bir alamet ver" dedi. Allah buyurdu ki: Senin için âlemet, insanlarla üç gün, işaretten başka bir şekilde konuşmamandır. Ayrıca Rabbini çok an, sabah akşam tesbih et.

ÂYETLERİN ÖNCEKİ ÂYETLERI.E MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah önceki âyetlerde kendisini sevmenin, ancak peygamberlere uymak ve onlara itaat etmekle tamamlanacağını açıkladıktan sonra, bu âyetlerde de peygamberlerin derecelerinin yüksekliğini ve makamlarının şerefini açıklamaktadır. Önce ilk peygamber Adem (a.s.)'den başladı, ikinci olarak, insanlığın ikinci babası sayılan Nuh (a.s.)'u, üçüncü olarak Âl-i İbrahim'i zikretti. Rasulullah (s.a.v.), İsmail (a.s.)'in çocuklarından olduğu için o da Âl-i İbrahim'e dâhildir. Yüce Allah dördüncü sırada da Âl-i İmrân'ı getirdi. İsa (a.s.) da Âl-i İmran'a dâhildir. Bundan sonrada şu

üç kıssayı, yani Hz. Meryem, Hz. Yahyâ ve Hz. İsa'nın doğum kıssalarını anlattı. Bunların hepsi Yüce Allah'ın kudretini gösteren harikulade şeylerdir.

KELİMELERİN İZAHI

اصطفى : Seçti demektir. Bu kelime safvet kelimesinden türemiştir. Buna göre manası şöyle olur: Allah o peygamberleri mahlukatının seçkinleri kıldı.

محررا : Muharrer, hürriyet kelimesinden alınmıştır. Tam manasıyle hür kılınan kimse demektir. Bundan maksat, dünya işlerinden hiçbir şeye karışmayan sırf Allah için adanan kimsedir.

أعيذها : Onu senin himayene veriyorum demektir. Bir kimse bir şeye sığındığında عاذ بكذا denir.

وكفلها زكريا: Onu, Zekeriya'nın himayesine verdi. Kefâlet, tazmin etme sorumluluğunu üzerine almak demektir. Bu sorumluluğu üzerine alana kâfil denilir: Kâfil, bir insanın nafakasını veren ve onun menfaatlerini koruyan kimsedir. Hadiste şöyle buyrulmuştur: "Ben ve yetimin kefili, Cennette şu iki parmağım gibi yanyanayız"

المحراب : Mihrab, şerefli ve yüce yer demektir. Ebû Ubeyde şöyle der: Mihrab, meclislerin en üst, en şerefli ve değerli yerine denir. Aynı zamanda o, mescidin bir parçasıdır.[47]

حصورا : Hasûr, hapsetmek manasına gelen hasr kökündendir. Buna göre hasûr, şehevî arzulara karşı kendini iyice tutan, koruyan demektir. Bu kelimenin manasında müfessirler iki görüş beyan etmişlerdir. Biz bunlardan, muhakkiklerin seçtiği manayı tercih ediyoruz, ki, o da şudur; Hasûr, aczinden değil de, iffetinden dolayı kadınlarla temas etmeyen demektir.[48]

عاقر : Âkır; doğurmayan, kısır demektir. İster erkek olsun, ister kadın olsun, çocuğu olmayan kimseye âkır denir.

رمزا : Remz, el veya baş veya başka bir şeyle işaret etmek demektir. Taberî şöyle der: Remz, iki dudakla îmâ etmek demektir. Bazan kaş ve gözle yapılan işarete de remz denir.[49]

العشي : Aşiyy, güneşin zevâlden batmasına kadar olan zamana denir.

الابكار : İbkâr güneşin doğmasından kuşluk vaktine kadar olan zamana denir. Şâir şöyle der:

فلا الظل من برد الضحى تستطيعه ولا الفيئ من برد العشي تذوق

47 el-Bahru'l-muhît II/433.
48 Fahreddin er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr, 8/39; Taberî ve Kurtubî'de de benzeri ifadeler vardır.
49 Taberî, 6/386.

Sabahın soğuğundan dolayı hiçbir gölgede duramazsın. Akşam soğuğundan dolayı da hiçbir gölgeden zevk almazsın.

ÂYETLERİN TEFSİRİ

33. إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ Allah peygamberlik için mahlukatının en üstünlerini seçti. Bazıları şunlardır: İnsanlığın babası Adem (a.s.), peygamberlerin piri Nuh (a.s.) ve İbrahim (a.s.)'in aşîret ve yakınları ki bunlar İsmail ve İshak peygamber ile bunların soyundan gelen peygamberlerdir. Son peygamber Hz. Muhammed (a.s.) de bu soydandır. وَآلَ عِمْرَانَ Allah, Âl-i İmrân'ı da seçti. İsrailoğulları içinden gelen son peygamber Meryemoğlu İsa (a.s.) bunlardandır. عَلَى الْعَالَمِينَ İşte bunları, zamanlarının insanları arasından seçti. Kurtubî şöyle der: Diğer nebî ve rasullerin hepsi, bunların neslinden geldiği için Allah sadece bunları zikretti.

34. ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ Bunlar din, takvâ ve salâhta birbiriyle uyumlu, biri diğerinden gelme bir nesil olarak seçilmiştir. Allah, kullarının sözlerini işiten, kalplerinde olanı bilendir.

35. إِذْ قَالَتِ امْرَأَةُ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَذَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا Onlara hatırlat. Hani İmrân'ın karısı Hanne bint-i Fâkût şöyle demişti: Rabbim! Karnımda taşıdığım çocuğumu, sırf sana ibadet, itaat ve hizmet için adadım. فَتَقَبَّلْ مِنِّي إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ Adağımı kabul buyur. Şüphesiz sen duamı işiten, niyetimi bilensin

36. فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَى Onu doğurduğunda üzülerek ve özür dileyerek dedi ki: Ey Rabbim! Onu kız doğurdum. İbn Abbas şöyle der: Adakta erkeklerden başkası kabul edilmediği için Hanne bu şekilde söylemiştir. Allah, Meryem'i kabul etti ve şöyle buyurdu وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ Bunu dese de demese de, onun ne doğurduğunu Allah daha iyi bilir. وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَى Senin istediğin erkek, sana verilen kız gibi değildir. Bilakis bu daha üstündür. Bu son iki cümle, mu'teriza olup, doğan çocuğun şanının yüceliğini, onunla ilgili önemli şeyleri, Onun ve oğlu Hz. İsa'nın âlemler için büyük bir ibret oluşunu ifade eder. وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ Bu söz, İmrân'ın karısının sözlerinin devamıdır. Aslı şöyledir: Onu ben kız doğurdum, adını da Meryem koydum, Onların dilinde Meryem kelimesi Allah'ın hizmetçisi ve ona ibadet eden demektir. وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ Onu ve onun soyundan gelenleri, kovulmuş Şeytan'ın şerrinden senin korumana veriyorum. Yüce Allah, onun duasını kabul ederek şöyle buyurdu:

37. فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ Allah onu güzel bir şekilde kabul etti. İbn Abbas (r.a.) bunu şöyle açıklar: "Allah onu bahtiyar kimselerin yoluna soktu. وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا Onu tam manasıyla kâmil bir şekilde terbiye etti ve saliha olarak yetiştirdi. وَكَفَّلَهَا

زَكَرِيَّا Zekeriya (a.s.)'yı onun bakımı ve faydasına olan şeyleri yapmakla görevlendirdi. Nihâyet rüşd çağına gelince, Allah'a ibadet etmek üzere Mihrapta inzivâya çekildi. كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا Zekeriya (a.s.), onun ibadet yeri olan odasına her girdiğinde, yanında yemek ve meyve bulurdu. Mücâhid der ki: Onun yanında, kış mevsiminde yaz meyvelerini, yaz mevsiminde kış meyvelerini bulurdu. قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكِ هَذَا Zekeriya (a.s.) Ey Meryem! Bu sana nereden? diye sordu. قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللهِ إِنَّ اللهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ Meryem: "O, Allah katındandır" diye cevap verdi. Allah dilediğine, meşakkatsiz ve yorulmaksızın bol bol rızık verir.

38. هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ Zekeriya Allah'ın, Meryem'e bu ikramını gördüğü zaman, yalvarıp yakararak Rabbine şöyle dua etti: قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً Rabbim! Katından bana salih ve mübarek bir çocuk ver dedi. Kendisi çok yaşlı, karısı ise kîsır bir ihtiyardı. إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ Ey Rabbim! Sen, sana dua edenin duasını kabul edensin" diye yalvardı.

39. فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَى Zekeriya (a.s.) Mihrapta namaz kılarken Cebrâil ona "Allah sana Yahyâ isminde bir çocuğu müjdeliyor" diye seslendi مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا Yahyâ Allah'ın kelimesi olan İsa (a.s.)'yı tasdik eden, onun peygamberliğine inanan, kavminin efendisi, iffet ve takvâsından dolayi, şehevî arzularına karşı nefsini koruyan, gücü olduğu halde kadınlara yaklaşmayan biridir. Hz. İsa (a.s.) babasız olarak, Allah'ın كن "ol" kelimesiyle yaratıldığı için ona "kelimetullah" adı verildi. Bazı müfessirlerin, Hz. Yahyâ hakkında, "o, innîn idi" yani iktidarsız idi sözleri batıldır. Bu vasıf peygamberler için câiz değildir. Çünkü bu bir eksiklik ve kusurdur. Halbuki âyet, övgü ve senâ mevkiinde gelmiştir.[50] وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ Yahyâ (a.s.) salih peygamberlerden bir peygamberdir. İbn Kesîr şöyle der: Bu müjde, doğum müjdesinden sonra onun peygamberliğini bildiren ikinci bir müjdedir. Bu, öncekinden daha üstündür. Hz. Musa (a.s.)'nın annesine verilen müjde de böyledir. Nitekim "Kaygılanma, çünkü biz onu sana geri vereceğiz ve onu peygamberlerden biri yapacağız"[51] meâlindeki âyette böyle bildirilmiştir.[52]

40. قَالَ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَقَدْ بَلَغَنِيَ الْكِبَرُ وَامْرَأَتِي عَاقِرٌ Zekeriya (a.s.) dedi ki: "Ey Rabbimiz! Nasıl bizim çocuğumuz olur? Ben ihtiyarladım, eşim de kısırdır, doğum yapmaz. O zaman Zekeriya (a.s.) 120, eşi 98 yaşında idi. İhtiyarlık ve kısırlık, ikisinde

---

50 İbn Kesîr Kadı İyâz'dan naklen şöyle der: Bilesin ki Allah Teâlâ'nın Yahyâ (a.s.)'yı "hasûr" diye sena etmesi, bazılarının dediği gibi, onun iktidarsız olmasından veya tenâsül uzvu bulunmamasından dolayı değildir. Bilakis çok güçlü müfessirler bu iddiayı reddederek şöyle derler: Bu bir kusur ve eksikliktir. Peygamberler'e yakışmaz. Hasûr kelimesinin manası: "O, günahlardan korunmuş" demektir. Yani o, adeta muhasara altına alınmış gibi, günah işleyemez, veya nefsini şehevi arzulara karşı korur" Buradan anlaşıldı ki, cinsî iktidarsızlık bir kusur ve eksikliktir. Fazilet olan, cinsî güç mevcut olduğu halde, ya Hz. İsa'nın yaptığı gibi mücâhede ile" veya Hz. Yahyâ'da olduğu gibi, Allah'ın yardımıyle şehevî arzuları engellenmektir.

51 Kasas sûresi, 28/7.

52 Muhtasaru İbn Kesîr I/285.

bir araya gelmişti. Bu iki sebepten her biri, çocuk olmasına mânidir. قَالَ كَذَلِكَ اللّٰهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ Allah buyurdu ki: İşte bu böyledir. Allah dilediğini yapar. Hiçbir şey O'nu âciz bırakamaz ve hiçbir şey O'na ağır gelmez.

41. قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً Zekeriya: Ey Rabbim! Eşimin hamile kaldığına dair bana bir alâmet ver. قَالَ آيَتُكَ أَلاَّ تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلاثَةَ أَيَّامٍ إِلاَّ رَمْزًا Allah buyurdu ki: Senin için alamet, sağlıklı olduğun halde üç gün üç gece insanlarla, işaretten başka bir şekilde konuşamamandır. Bundan maksat şudur: Zekeriya (a.s.)'ya semâvî bir engel gelip Allah'ın zikrinden başka bir şey söylemesine mani olmasıdır. وَاذْكُرْ رَبَّكَ كَثِيرًا Ancak, şükrân-ı nimet olarak Allah'ı çok çok zikret. Zekeriya (a.s.)'nın konuşması engellendi ama, Allah'ı zikir ve tesbih etmesi engellenmedi. Bu daha açık bir mucizedir. وَسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالإِبْكَارِ Sabah akşam tesbih et. Yani gündüzün başında ve sonunda "Sübhanallah" diyerek Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih et. Bir görüşe göre, bunun manası: "Allah için namaz kıl" demektir. Taberî şöyle der: "Bu, sabah akşam ibadetle Rabbini tazîm et" demektir.

EDEBÎ SANATLAR

1. وليس الذكر كالأنثى ve والله اعلم بما وضعت cümleleri, mu'teriza cümlelerdir. Doğan çocuğun, mevki ve derecesinin yükseliğini ifade ederler.

2. وإني أعيذها "Onu senin korumana veriyorum" Buradaki muzâri sîgası teceddüd ve devamlılık ifade eder.

3. وأنبتها نباتا حسنا Yüce Allah kız çocuğunun büyüyüp gelişmesini, yavaş yavaş gelişen ekine benzetti. Bu söz, istiâre-i tebeiyye yoluyla, bütün hallerinde ona faydalı olacak şeylerle çocuğu yetiştirmekten mecâzdır.

4. فنادته الملائكة Melekler ona seslendi. Burada seslenen Cebrâil (a.s.)'dir. Cebrâil (a.s.) meleklerin reisi olduğundan, onun şanını tazîm için topluluk ismi zikredildi.

5. بالعشى والإبكار Bu iki kelime arasında tıbâk sanatı vardır. Bu da edebî sanatlardandır.

FAYDALI BİLGİLER

1. Rivâyet olunduğuna göre İmrân'ın eşi Hanne, kısır ve ihtiyar kadındı. Bir gün bir ağacın gölgesinde otururken aniden yavrusunu besleyen bir kuş gördü. Keşke bir çocuğum olsa diye temennide bulunarak şöyle dedi: Allahım, bana bir çocuk verirsen, Onu, senin Beyt-i Mukaddesi'ne hizmetçi vermeyi ahdediyorum. Bu benim üzerime borç olsun." Hanne hamile kaldıktan sonra kocası İmrân öldü. İşte; âyette geçen adamanın sırrı budur.[53]

53 Ebussuûd Tefsiri, I/230.

2. كلما دخل عليها زكريا المحراب وجد عندها رزقا Âyetinin tefsirinde İbn-i Kesîr şöyle der: Bu âyet evliyânın kerâmetine delâlet eder. Bunun, hadiste de birçok benzeri vardır. İbn Kesîr Cabir'den gelen bir senedle Cefne (çanak) kıssasını zikretti. Kıssanın özeti şudur: Hz. Peygamber (s.a.v.) günlerce aç kaldı. Sonra yemek istemek üzere kızı Fâtımatü'z-Zehrâ'nın yanına gitti. Onun yanında da bir şey yoktu. Komşusu ona iki yufka ekmek ile bir parça et gönderdi. Fâtıma bunları bir çanağa koydu. Sonra baktı ki çanak et ve ekmekle dolmuş.

وَاِذْ قَالَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ
يٰمَرْيَمُ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰىكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفٰىكِ عَلٰى
نِسَآءِ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٤٢﴾ يٰمَرْيَمُ اقْنُتِيْ لِرَبِّكِ وَاسْجُدِيْ وَارْكَعِيْ
مَعَ الرّٰكِعِيْنَ ﴿٤٣﴾ ذٰلِكَ مِنْ اَنْۢبَآءِ الْغَيْبِ نُوْحِيْهِ اِلَيْكَ ؕ
وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يُلْقُوْنَ اَقْلَامَهُمْ اَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ ۪ وَمَا
كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ يَخْتَصِمُوْنَ ﴿٤٤﴾ اِذْ قَالَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ يٰمَرْيَمُ
اِنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِّنْهُ ۖ اسْمُهُ الْمَسِيْحُ عِيْسَى ابْنُ
مَرْيَمَ وَجِيْهًا فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِيْنَ ۙ﴿٤٥﴾
وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَّمِنَ الصّٰلِحِيْنَ ﴿٤٦﴾ قَالَتْ
رَبِّ اَنّٰى يَكُوْنُ لِيْ وَلَدٌ وَّلَمْ يَمْسَسْنِيْ بَشَرٌ ؕ قَالَ كَذٰلِكِ اللّٰهُ
يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ ؕ اِذَا قَضٰٓى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُوْلُ لَهٗ كُنْ فَيَكُوْنُ
﴿٤٧﴾ وَيُعَلِّمُهُ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرٰىةَ وَالْاِنْجِيْلَ ۚ﴿٤٨﴾
وَرَسُوْلًا اِلٰى بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ ۙ اَنِّيْ قَدْ جِئْتُكُمْ بِاٰيَةٍ مِّنْ رَّبِّكُمْ ۙ اَنِّيْٓ
اَخْلُقُ لَكُمْ مِّنَ الطِّيْنِ كَهَيْـَٔةِ الطَّيْرِ فَاَنْفُخُ فِيْهِ فَيَكُوْنُ
طَيْرًا بِاِذْنِ اللّٰهِ ۚ وَاُبْرِئُ الْاَكْمَهَ وَالْاَبْرَصَ وَاُحْيِ الْمَوْتٰى
بِاِذْنِ اللّٰهِ ۚ وَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا تَاْكُلُوْنَ وَمَا تَدَّخِرُوْنَ ۙ فِيْ بُيُوْتِكُمْ ؕ
اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ۚ﴿٤٩﴾
وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرٰىةِ وَلِاُحِلَّ لَكُمْ بَعْضَ
الَّذِيْ حُرِّمَ عَلَيْكُمْ وَجِئْتُكُمْ بِاٰيَةٍ مِّنْ رَّبِّكُمْ ۫ فَاتَّقُوا
اللّٰهَ وَاَطِيْعُوْنِ ﴿٥٠﴾ اِنَّ اللّٰهَ رَبِّيْ وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوْهُ ؕ
هٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيْمٌ ﴿٥١﴾

42. Hani melekler demişlerdi: Ey Meryem! Allah seni seçti, seni tertemiz yarattı ve seni bütün dünya kadınlarına üstün kıldı.

43. Ey Meryem! Rabbine ibadet et; secdeye kapan, rükû edenlerle beraber sen de rükû et.

44. Bunlar, bizim sana vahiy yoluyla bildirmekte olduğumuz gayb haberlerindendir. İçlerinden hangisi Meryem'i himayesine alacak diye kur'a çekmek üzere kalemlerini atarlarken sen onların yanında değildin.

45, 46. Melekler demişlerdi ki: "Ey Meryem. Allah sana kendisinden bir Kelime'yi müjdeliyor. Adı, Meryem oğlu İsa'dır. Mesih'dir, dünyada da, ahirette de itibarlı ve Allah'ın kendisine yakın kıldıklarında ve salih kullarındandır. Beşikte iken de yetişkinlik halinde de insanlarla konuşur.

47. Meryem "Rabbim! dedi, bana bir erkek dokunmadığı halde nasıl çocuğum olur?" Allah şöyle buyurdu: İşte böyledir, Allah dilediğini yaratır. Bir işe hükmedince sadece "Ol" der; o da oluverir.

48. "Allah O'na yazmayı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretecektir.

49. O, İsrailoğullarina bir elçi olacak (ve onlara şöyle diyecek:) Size Rabbiniz'den bir mucize getirdim: Size çamurdan bir kuş sûreti yapar, ona üflerim ve Allah'ın izni ile o kuş oluverir. Yine Allah'ın izni ile körü ve alacalıyı iyileştirir, ölüleri diriltirim. Ayrıca evlerinizde ne yiyip ne biriktirdiğinizi size haber veririm. Eğer inanan kimseler iseniz, bunda sizin için bir ibret vardır.

50. Benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı olarak ve size haram kılınan bazı şeyleri de helâl kılmam için gönderildim. Size Rabbiniz'den bir mucize getirdim. O halde Allah'tan korkun, bana itaat edin.

51. Şüphesiz ki Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz'dir. Öyle ise O'na kulluk edin. İşte bu, doğru yoldur."

ÂYETLERİN ÖNCEKİ ÂYETLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah önceki âyetlerde, Hz. Yahyâ'nın, yaşlılığın son sınırına varmış bir ihtiyar ile yaşlı kısır bir kadından dünyaya gelmesi kıssasını anlattı. Bu hadise, tabiî olaylara göre, harikulade bir şeydi. Bunu takiben bundan daha harikulade olan başka bir olayı anlattı. Bu da Hz. İsa (a.s.)'nın babasız olarak dünyaya gelmesidir ki öncekinden daha çok hayret vericidir. Bu kıssayı anlatmaktan maksat Hz. İsa'nın (a.s.) ilahlığını iddia eden Hıristiyanları reddetmektir. Yüce Allah, Hz. İsa'nın insan

olduğunu göstermek için onun Hz. Meryem el-Betül'den doğduğunu bildirdi. Bunun ardından da Onun risâletine ve Allah'ın yardımıyla harikulade olaylar gösteren büyük peygamberlerden biri olduğuna, herhangi bir Rabblik vasfı taşımadığına işaret etmek için ona verdiği mucizeleri zikretmektedir.

KELİMELERİN İZAHI

أنباء : Enbâ, önemli haber manasına gelen nebe, kelimesinin çoğuludur.

نوحيه : Ona vahyediyoruz demektir. Vahy, manayı kalbe gizlice ulaştırmaktır.

أقلامهم : Aklâm kalem kelimesinin çoğuludur. Kalem ise, bilindiği gibi, kendisiyle yazı yazılan bir alettir. Bazen, kur'a çekilen oklara da kalem denilir ki, burada bu manayadır.

المسيح : Mesih, sıddık ve farûk gibi şeref ifade eden lakaplardan bir lakaptır. Aslı, İbranice'de "Mübarek" manasına gelen "Meşiha"dır.[54]

وجيها : Vech; şerefli, makamı ve değeri olan demektir. Vecâhat, şeref ve değer manasınadır.

المهد : Mehd, çocuk yatağı, beşik demektir.

كهلا : Kehl, orta yaşlı demektir. Orta yaşlı kadına da kehle denir.

الأكمه : Anadan doğma kör demektir.

الأبرص : Ebras alaca hastalığına yakalanmış kimseye denir. Alaca, ciltte meydana gelen beyazlık ve şiddetli bir hastalıktır.

ÂYETLERİN TEFSİRİ

42. وَإِذْ قَالَتْ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ Hatırla ki melekler, yani Cebrâil (a.s.) şöyle demişti: Ey Meryem! Allah, kadınlar arasından seni seçti ve özellikle sana ikramlarda bulundu. Seni kirlerden, pisliklerden temizledi ve Yahudilerin itham ettiği fahişelikten korudu. وَاصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ Seni, âlemlerdeki diğer kadınlara tercih etti ki, babasız asil bir çocuğu dünyaya getirme hususunda Allah'ın kudretinin tecelligâhı olasın.

43. يَا مَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ وَاسْجُدِي وَارْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ Ey Meryem! Allah'ın seni seçmesine karşılık bir şükür olarak, ona ibadet ve itaat etmeye devam et. Namaz kılanlarla beraber, Allah için namaz kıl.

44. ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ Ey Muhammed! İşte bu sana anlattığımız İmrân'ın hanımının, kızı Meryem el-Betül'ün, Zekeriya ve Yahyâ (a.s)'ın kıssaları, sana

54 el-Keşşâf, I/278.

vahyettiğimiz önemli gayb haberlerdendir. Daha önce sen onları bilmiyordun. وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يُلْقُونَ أَقْلامَهُمْ أَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ Onların herbiri Meryem'i kendi himaye ve korumasına almak gayesiyle, birbirleriyle rekabet ettikleri ve çekiştikleri kur'a için oklarını attıkları zaman sen yanlarında değildin. وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ Onlar, Meryem'in kefâletini kim alacak diye, birbirleriyle çekiştiklerinde de sen yanlarında değildin. Maksat, bu haberlerin, her şeyi bilen ve herşeyden haberdar olan Allah katından bir vahiy olduğunu bildirmektir...

Rivâyet edildiğine göre Hanne bint-i İmrân Meryem'i doğurduğunda onu bir bez parçasına sararak mescide götürdü ve Yahudi âlimlerin yanına bıraktı. Bu âlimler Beyt-i Makdis'de, Kâbe hâciplerinin yaptığına benzer vazifeler yürütürlerdi. Hanne onlara: "Bu adağı alın" dedi. Âlimler onu almak için birbirleriyle rekabet ettiler. Çünkü o liderlerinin kızıydı. Sonra kur'a çektiler. Kur'ada Zekeriya (a.s.) kazandı ve onu himayesine aldı.[55] İbn Kesîr şöyle der: Allah Meryem'in saadeti için Zekeriya (a.s.)'nın ona kâfil olmasını takdir etti ki, Meryem ondan geniş bir ilim ve iyi amel öğrensin.

45. إِذْ قَالَتِ الْمَلائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ Melekler dediler ki Ey Meryem! Allah, bir baba vasıtası olmadan, kendisinden bir kelime, yani كن kelimesiyle meydana gelecek bir çocuğu sana müjdeliyor. اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ Onun adı İsa'dır, lakabı Mesih'tir, babasız doğduğuna dikkat çekmek için, annesine nisbetle Meryem oğlu İsa denilmiştir. O dünyada da, ahirette de şereflidir, makamı ve değeri yüksektir. Allah'ın, kendisine yakın kıldığı kullardandır.

46. وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلا O, konuşma çağı gelmeden önce, çocukken ve olgun iken insanlara Allah'ın emrini söyleyecek. Zemahşerî şöyle der: "Bunun manası şudur: Hz. İsa, bu iki durumda da, yani çocukluk ve olgunluk durumlarında, çelişkisiz bir şekilde insanlara peygamber sözüyle konuşacak."[56] Şüphesiz bu durum, büyük bir mucizedir. وَمِنَ الصَّالِحِينَ O, takvâ ve ıslah hususunda kemâle ermişlerdendir.

47. قَالَتْ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ Meryem dedi ki: Rabbim! Benim eşim yok nasıl çocuğum olabilir.? قَالَ كَذَلِكِ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ İşte Allah'ın emri böyle büyüktür. Hiç bir şey O'nu âciz bırakamaz. O dilediğini yaratır. Ana-baba vasıtasıyla yarattığı gibi, vasıtasız da yaratır. إِذَا قَضَى أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ Bir şeyin olmasını istediğinde o şey gecikmeksizin ve sebebe ihtiyaç duymaksızın meydana gelir. Allah ona "ol" der, o da olur.

48. وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَاةَ وَالإِنْجِيلَ Allah ona yazmayı, hikmeti yani söz ve amelde doğru davranmayı veya peygamberlerin sünnetlerini öğretecek, ona Tevrat ve İncil'i ezberletecektir. İbn Kesîr: "İsa, Tevrat'ı ve İncil'i ezberlemişti" der.

55 Taberî, VI/351.
56 el-Keşşâf, I/278.

49. وَرَسُولا إِلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنِّي قَدْ جِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ Allah onu İsrailoğullarına peygamber gönderecek. O onlara şöyle diyecek: Size, benim doğruluğumu gösteren bir âyetle, yani Allah'ın bana verdiği mucizelerle geldim. İşte benim doğruluğumu gösteren mucize şudur أَنِّي أَخْلُقُ لَكُمْ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ Ben sizin için çamurdan bir kuş sûreti yaparım. فَأَنفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِ اللهِ Ona üflerim, Allah'ın izniyle kuş olur. İbn Kesîr şöyle der: İsa (a.s.) böyle yapardı. Çamurdan kuş şekli yapar, sonra ona üfürür o da Allah'ın izniyle gözler önünde uçardı. İşte bu, Hz. İsa'nın Allah tarafından peygamber olarak gönderildiğini gösteren, kendisine verilmiş bir mucizedir.[57] وَأُبْرِئُ الأَكْمَهَ وَالأَبْرَصَ Bu birinci mucizedir. Ben Allah'ın izni ile alaca hastalığına yakalanmış olanları iyileştirdiğim gibi, anadan doğma körlerin gözlerini de açarım. Bu da ikinci mucizedir وَأُحْيِ الْمَوْتَى بِإِذْنِ اللهِ Ben kendi gücümle değil de Allah'ın dilemesi ve kudretiyle bazı ölüleri diriltirim. Hz. İsa (a.s.) dört kişiyi diriltmiştir. Bunlar, kendi arkadaşı Azir, ihtiyar bir kadının oğlu, Âşir'in kızı ve Nuh oğlu Sam'dır. Kurtubî ve diğer müfessirler böyle açıklamışlardır: Burada, insanlar, Hz. İsa'nın ulûhiyyet vasfı taşıdığı vehmine kapılmasın diye, "Allah'ın izniyle" sözü tekrar edilmiştir. Bu da üçüncü mucizedir. وَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ Ayrıca, evlerinizde ne yeyip ne biriktirdiğinizi size haber veririm. Yanı, sizin şüphe etmediğiniz, bana göre gaib olan hallerinizi size bildiririm. Hz. İsa (a.s.), kişinin, evinde ne yediğini, ne biriktirdiğini kendisine söylerdi. İşte bu da dördüncü mucizedir. إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَةً لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ Eğer siz Allah'ın âyetlerine inanıyorsanız, size getirdiğim bu mucizelerde, benim doğruluğumu gösteren apaçık bir delil vardır. Sonra Hz. İsa (a.s.), Hz. Musa'nın peygamberliğini tasdik edici olarak geldiğini haber vererek şöyle der.

50. وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَاةِ Ben, Musa'nın peygamberliğini ve Tevrat'ta getirdiklerini tasdik edici ve destekleyici olarak geldim. وَلأُحِلَّ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ Ve Musa'nın şeriatında size haram kılınan bazı şeyleri sizin için helal kılacağım. İbn Kesîr der ki: Burada Hz. İsa'nın Tevrat'ın bazı hükümlerini kaldırdığına bir delil vardır. Sahîh olan da budur. وَجِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ Size, peygamberliğimin doğruluğuna şahit olacak bir delil getirdim. Bu da Allah'ın bana verdiği mucizelerdir. Bu bölüm, konuyu pekiştirmek, için tekrar edilmiştir. فَاتَّقُوا اللهَ وَأَطِيعُونِ İşte bütün bu mucizeleri gördükten sonra, Allah'tan korkun ve emrime itaat edin.

51. إِنَّ اللهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz'dir. O'na kulluk hususunda hepimiz biriz. Şu halde ona kulluk edin... هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ İşte bu doğru bir yoldur. Yani Allah'tan korkmak, O'na ibadet etmek ve birliğini ikrar etmek, şaşmayan dosdoğru bir yoldur.

57 Muhtasaru İbn Kesîr, I/284.

EDEBÎ SANATLAR

1. وإذ قالت الملائكة Âyetinde melekler zikredildi fakat Cebrâil kastedildi. Bu, zikr-i küll irâde-i cüz (bütünü zikredip bir parçasının kastedilmesi) kabilindendir. Cüz'ün büyüklüğünü ifade eder. Bu sanata mecaz-ı mürsel denilir.

2. اصطفاك وطهرك واصطفاك Burada اصطفاك ve مريم lafızlarının tekrar edilmesinde itnâb sanatı vardır.

3. ولم يمسني بشر Bana hiçbir beşer dokunmadı. Cimâdan kinaye olarak hars, libâs ve mübâşeret kelimeler kullanıldığı gibi, burada da aynı şekilde mess kelimesi kinaye edilmiştir.

4. ولاحل لكم بعض الذي حرم عليكم âyetinde احل ve حرم lafızları arasında, edebi sanatlardan tıbâk vardır.

Bu âyetlerin bir çok yerinde, hazif ve itnâb sanatları vardır. Daha başka birçok edebi sanat vardır. Fakat biz sözü uzatmamak için onları açıklamaktan vazgeçtik.

FAYDALI BİLGİLER

Yüce Allah, burada "Allah dilediğini yaratır"; Yahyâ (a.s.)'nın kıssasında ise "Allah dilediğini yapar" buyurdu. Bunun sırrı şudur: Hz. İsa'nın babasız yaratılması, normal bir vasıta olmaksızın, yoktan icat ve yaratmadır. Dolayısıyle "yaratma" kelimesinin kullanılması ona uygun düşmüştür. Öbüründe ise eşler mevcuttur. Fakat ihtiyarlık ve kısırlık faktörleri, normal olarak çocuğun meydana gelmesine mânidir. Bunda da "yapma" fiilinin kullanılması uygun düşmüştür. Allah daha iyi bilir.

BİR UYARI

Bazı âlimler şöyle der: Allah'ın, Meryem'den başka bir kadını, ismiyle Kur'ân'da zikretmemesinin hikmeti şudur: "Bu, Hıristiyanların, onun Allah'ın eşi olduğuna inanmalarını örtülü bir şekilde reddetmeğe işarettir. Çünkü Yüce ve Ulu kimse, insanlar arasında eşinin isminin söylenmesini istemez. İsa'nın babası olmaması itibarıyle, onu Meryem'e nisbet etmek için, âyette اسمه المسيح عيسى بن مريم buyrulmuştur.[58]

58 Bakınız, Celâleyn Hâşiyesi, Sâvî, c. I

فَلَمَّآ اَحَسَّ عِيسٰى مِنْهُمُ
الْكُفْرَ قَالَ مَنْ اَنْصَارِىٓ اِلَى اللّٰهِ ۖ قَالَ الْحَوَارِيُّوْنَ نَحْنُ
اَنْصَارُ اللّٰهِ ۚ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ ۚ وَاشْهَدْ بِاَنَّا مُسْلِمُوْنَ ﴿٥٢﴾
رَبَّنَآ اٰمَنَّا بِمَآ اَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُوْلَ فَاكْتُبْنَا مَعَ
الشّٰهِدِيْنَ ﴿٥٣﴾ وَمَكَرُوْا وَمَكَرَ اللّٰهُ ۖ وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمٰكِرِيْنَ
﴿٥٤﴾ اِذْ قَالَ اللّٰهُ يٰعِيْسٰٓى اِنِّىْ مُتَوَفِّيْكَ وَرَافِعُكَ اِلَىَّ وَمُطَهِّرُكَ
مِنَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَجَاعِلُ الَّذِيْنَ اتَّبَعُوْكَ فَوْقَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا
اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ ۚ ثُمَّ اِلَىَّ مَرْجِعُكُمْ فَاَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيْمَا
كُنْتُمْ فِيْهِ تَخْتَلِفُوْنَ ﴿٥٥﴾ فَاَمَّا الَّذِيْنَ كَفَرُوْا فَاُعَذِّبُهُمْ
عَذَابًا شَدِيْدًا فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَمَا لَهُمْ مِّنْ نّٰصِرِيْنَ
﴿٥٦﴾ وَاَمَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ فَيُوَفِّيْهِمْ اُجُوْرَهُمْ ۗ
وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٥٧﴾ ذٰلِكَ نَتْلُوْهُ عَلَيْكَ مِنَ الْاٰيٰتِ
وَالذِّكْرِ الْحَكِيْمِ ﴿٥٨﴾ اِنَّ مَثَلَ عِيْسٰى عِنْدَ اللّٰهِ كَمَثَلِ
اٰدَمَ ۖ خَلَقَهٗ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهٗ كُنْ فَيَكُوْنُ ﴿٥٩﴾ اَلْحَقُّ
مِنْ رَّبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِّنَ الْمُمْتَرِيْنَ ﴿٦٠﴾ فَمَنْ حَآجَّكَ
فِيْهِ مِنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ اَبْنَآءَنَا
وَاَبْنَآءَكُمْ وَنِسَآءَنَا وَنِسَآءَكُمْ وَاَنْفُسَنَا وَاَنْفُسَكُمْ
ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَّعْنَتَ اللّٰهِ عَلَى الْكٰذِبِيْنَ ﴿٦١﴾
اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ ۚ وَمَا مِنْ اِلٰهٍ اِلَّا اللّٰهُ ۗ وَاِنَّ اللّٰهَ لَهُوَ
الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿٦٢﴾ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌ بِالْمُفْسِدِيْنَ
﴿٦٣﴾

52. İsa, onlardaki inkârcılığı sezince, "Allah yolunda bana yardımcı, olacaklar kimlerdir?" dedi. Havariler, "Biz, Allah yolunun yardımcılarıyız, Allah'a inandık, şahid ol ki bizler müslümanlarız" cevabını verdiler.

53. "Rabbimiz! İndirdiğine inandık ve Peygamber'e uyduk. Bizi şahitlerle birlikte yaz" dediler.

54. (Yahudiler) tuzak kurdular; Allah da onların tuzaklarını bozdu. Allah, tuzak kuranların hayırlısıdır.

55. Allah buyurmuştu ki: "Ey İsa! Seni vefat ettireceğim, seni nezdime yükselteceğim, seni inkâr edenlerden arındıracağım ve sana uyanları kıyamete kadar kâfirlerden üstün kılacağım. Sonra dönüşünüz bana olacak. İşte o zaman ayrılığa düştüğünüz şeyler hakkında aranızda ben hükmedeceğim."

56. İnkâr edenler var ya, onları dünya ve ahirette şiddetli bir azaba çarptıracağım, onların hiç yardımcıları da olmayacak.

57. İman edip iyi davranışlarda bulunanlara gelince, Allah onların mükâfatlarını eksiksiz verecektir. Allah zalimleri sevmez.

58. Bu söylenenleri biz sana âyetlerden ve hikmet dolu Kur'ân'dan okuyoruz.

59. Allah nezdinde İsa'nın durumu, Adem'in durumu gibidir. Allah onu topraktan yarattı. Sonra ona "Ol!" dedi ve oluverdi.

60. Gerçek, Rabbiniz'den gelendir. Öyle ise şüphecilerden olma.

61. Sana bu ilim geldikten sonra seninle bu konuda çekişenlere de ki: "Geliniz, sizler ve bizler de dahil olmak üzere, siz kendi çocuklarınızı biz de kendi çocuklarımızı, siz kendi kadınlarınızı, biz de kendi kadınlarımızı çağıralım, sonra da dua edelim de Allah'dan yalancılar üzerine lanet dileyelim."

62. Şüphesiz bunlar doğru haberlerdir. Allah'tan başka ilah yoktur. Muhakkak ki Allah, evet O, mutlak güç ve hikmet sahibidir.

63. Eğer yine yüz çevirirlerse, şüphesiz Allah, bozguncuları hakkıyla bilendir.

ÂYETLERİN ÖNCEKİ ÂYETLERLE MÜNÂSEBETİ

Âyetler Meryem oğlu İsa (a.s.)'ın kıssasını anlatmaya devam ediyor. Yüce Allah önceki âyetlerde Hz. Meryem'e Hz. İsa (a.s.)'yı müjdeledi, daha sonra da mucizelerini anlattı. Bu mucizelerin hepsi onun peygamberliğini gösteren apaçık delillerdir. Allah'ın ona verdiği bütün bu mucize ve delillere rağmen, İsrailoğullarının çoğu ona inanmadılar. Allah'ın düşmanı Yahudiler onu öldürmeye niyet ettiler. Fakat Allah onu onların şerrinden kurtararak göğe kaldırdı.

KELİMELERİN İZAHI

احس : Bildi ve hakikatını anladı demektir. Bu kelime, beş duyu organından birisiyle anlamak manasına gelen ihsâs mastarından fiil-i mazidir,

الحواريّون: Havârîyyun, Havârî kelimesinin çoğuludur. Havârî, temiz ve seçkin kişi demektir. Renkleri saf ve beyaz olduğu için şehirli kadınlara da havârîyyat denir. Şâir şöy der:

فقل للحواريات يبكين غيرنا ولا تبكنا الا الكلاب النوابح

Şehirli kadınlara söyle bizden başkalarına ağlasınlar. Bize, uluyan köpeklerden başkası ağlamasın.

Havariler, Rasulullah (s.a.v.)'ın Ashâbı gibi, Hz. İsa (a.s.)'nın tâbileridir. Kalpleri saf, içleri temiz olduğu için bu ismi almışlardır.

مكروا : Mekr, tuzak demektir. Asıl manası, gizlice fesat çıkartmaya çalışmaktır. Zeccâc şöyle der: Gece karardığı zaman, مكر الليل veya امكر الليل denir. Allah'ın tuzak kurması kullarına mühlet verip, bilmedikleri bir taraftan onları yakalamasıdır. Ferrâ'dan ve başkalarından böyle nakledilmiştir.

نبتهل : Yalvararak dua edelim demektir. İbtihâl, aslında, lanette dua etmeğe çalışmaktır. بهلة lanet demektir.

NÜZÛL SEBEBİ

Necran'dan gelen Hıristiyan heyeti, Hz. İsa (a.s.) hakkında Rasulullah (s.a.v.) ile mücadele ettiklerinde ona dediler ki: "Sahibimize niçin sövüyorsun?" Rasulullah (s.a.v.) "Ne diyorum?" diye sordu. Onlar: "Mesih'in kul olduğunu söylüyorsun" dediler. Rasullullah (s.a.v.): "Evet, o, Allah'ın kulu ve elçisidir. O, Allah'ın, bâkire Meryem'e ulaştırdığı kelimesidir" dedi. Buna çok kızdılar ve dediler ki: "Sen hiç, babasız bir insan gördün mü? Eğer doğru söylüyorsan bunun bir benzerini bize göster." Bunun üzerine Yüce Allah, ان مثل عيسى عند الله كمثل آدم "Allah nezdinde İsa'nın durumu Adem'in durumu gibidir..." âyetini indirdi. Bir başka rivâyete göre Rasulullah (s.a.v.) onları İslâm'a davet ettiğinde: "Biz, senden önce de müslüman idik" dediler. Rasulullah (s.a.v.) yalan söylüyorsunuz. Üç şey sizin müslüman olmadığınızı gösteriyor. Bunlar: "Allah kendine çocuk edindi" demeniz, "domuz eti yemeniz" ve "haça secde etmeniz"dir." dedi. Hıristiyanlar: "Peki onun babası kimdir?" diye sordular. Bunun üzerine Yüce Allah: مثل عيسى ... فنجعل لعنة الله على الكاذبين âyetlerini indirdi. Âyetler inince, Rasulullah (s.a.v.) onları mübâhele (lanetleşme)'ye çağırdı. Hıristiyanlar birbirlerine: "Eğer bunu yaparsanız, vaadi sizin için ateş olur" dediler. Sonra Rasulullah (s.a.v.)'a: "başka bir teklifin yok mu ?" diye sordular. Rasulullah (s.a.v.): "Ya müslüman olursunuz, ya cizye verirsiniz veya savaşırız" dedi. Onlar da cizyeyi kabul ettiler.[59]

59 Kurtubî, 4/103; Vâhidî, Esbâbu'n-nüzûl, s. 58.

ÂYETLERİN TEFSİRİ

52. فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَى مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللهِ İsa (a.s.) Yahudilerin küfürde ısrar, dalâlette devam ettiklerini ve kendisini öldürmek istediklerini anlayınca: "Allah'a çağırma hususunda bana yardımcı olacaklar kimlerdir?" dedi. Mücahid'e göre bu, "Allah yolunda bana kim tâbi olacak?" manasınadır. قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللهِ Havariler yani ona inanan temiz mü'minler, dediler ki: "Allah'ın dininin yardımcıları biziz" آمَنَّا بِاللهِ وَاشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ Biz Allah'a inandık, senin bize getirdiğini tasdik ettik. Sen şahit ol, biz senin risaletine uyacak ve samimiyetle sana yardım edeceğiz.

53. رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا أَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ Ey Rabbimiz! İndirdiğin âyetlerine inandık, peygamberin İsa'ya uyduk, bizi, birliğine ve peygamberinin doğruluğuna şahitlik edenlerle birlikte yaz. Daha sonra Yüce Allah, Hz. İsa'yı öldürmek için tuzak kuran Yahudiler hakkında bilgi vererek şöyle buyurdu :

54. وَمَكَرُوا وَمَكَرَ اللهُ Onlar tuzak kurdular. Allah da onlara tuzak kurdu. Yani onlar Hz. İsa'yı öldürmek istediler. Allah da onların şerrinden onu korudu ve hiçbir eziyete maruz kalmadan göğe kaldırdı. Allah, hainlik eden Yahuza'yı Hz. İsa'ya benzetti. Burada müşâkelet[60] olsun diye Allah'ın yaptığına mekr denilmiştir. Bunun içindir ki Yüce Allah: وَاللهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ buyurmuştur. Yani Allah onlardan daha sağlam tuzak kurar. Onları kendi kazdıkları kuyuya düşürür. Rasulullah (s.a.v.) şöyle dua etmiştir: اللهم امكر لي ولا تمكر عليّ Allahım! Benim lehime tuzak kur, aleyhime kurma.

55. إِذْ قَالَ اللهُ يَا عِيسَى إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ Hani Allah İsa'ya: "Ey İsa! Seni göğe kaldıracağım, sonra da ecelin geldiğinde seni öldüreceğim," demişti. Yüce Allah'ın böyle demesinden maksat, onu, Yahudilerin elinden kurtaracağını ve kendisine hiçbir eziyet edilmeden, sağ salim göklere kaldıracağını müjdelemektir. Katâde şöyle der: Burada takdim tehir vardır. Takdiri şöyledir: اني رافعك إليّ ثم متوفيك بعد ذلك "Seni kendime kaldıracağım. Daha sonra da öldüreceğim" Bunu Taberî nakletti ve şöyle dedi. Başkalarına göre, bu âyetin manası şöyledir: Hatırla ki Allah şöyle demişti: "Ey İsa! Seni bana kaldıracağım ve seni kâfirlerden kurtaracağım. Seni dünyaya indirdikten sonra da öldüreceğim.[61] وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا Seni, öldürmek isteyenlerin şerrinden koruyacağız. Hasan el-Basrî şöyle der: Allah onu Yahudi, Hıristiyan, Mecusî ve kendi kavminin kâfirlerinden korudu. وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ Sana uyup iman edenleri, kıyamete kadar senin peygamberliğini inkâr edenlere ve mü'minlere düşmanlık edenlere üstün kılacağız. Celâleyn Tefsiri

60 Müşâkelet: Daha önce de geçtiği gibi, lafızda bir manada farklı olmak demektir.

61 Taberî 6/458. Onun, gündüzleyin üç saat süresince öldüğünü, sonra göklere kaldırıldığını söyleyen bazı müfessirler ile, "vefattan maksat, uyku vefatıdır" diyenlerin görüşleri zayıftır. Muhakkik âlimler bunu reddetmişlerdir. Kurtubî şöyle der: Doğru olan, Allah'ın onu öldürmeden ve uyutmadan göğe kaldırmasıdır. Hasan el-Basrî ve İbn Zeyd böyle söylemiştir. Taberî bunu tercih etmiştir İbn Abbas (r.a)'tan gelen sahih rivâyet de böyledir.

yazarı şöyle der: الذين اتبعوك "Müslüman ve Hıristiyanlardan, senin peygamberliğini tasdik edenler" demektir. فوق الذين كفروا Cümlesindeki kâfirlerden maksat ise, Yahudilerdir. Mü'minler onlara hüccet ve kılıçla üstün gelirler. ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ Sonra dönüşünüz banadır. İsa (a.s.) ile ilgili olarak düştüğünüz ihtilaflarda hepinizin arasında hak ile hükmedeceğim.

56. فَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَأُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ Senin peygamberliğini inkâr eden ve senin dinine aykırı davranan kâfirlere gelince, kuşkusuz ben onları dünyada öldürme ve sürgün etme, ahirette de Cehennem ateşine atmakla şiddetli bir şekilde cezalandıracağım. وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ Onlar için, kendilerini Allah'ın azabından koruyacak yardımcılar yoktur.

57. وَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ İman edenlere gelince, Allah onların salih amellerinin karşılığını eksiksiz olarak tam bir şekilde verecektir. وَاللَّهُ لا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ Allah, zalim olanları sevmez. Öyleyse, kullarına nasıl zulmeder?

58. ذَلِكَ نَتْلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ الآيَاتِ وَالذِّكْرِ الْحَكِيمِ Ey Muhammed! Sana anlattığımız bu haberler, muhkem Kur'ân-ı Kerîm'in âyetlerindendir. Ona, önünden de ardından da batıl gelemez.

59. إِنَّ مَثَلَ عِيسَى عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ Babasız yaratılan İsa'nın durumu, Allah katında Adem'in durumu gibidir. Babasız dünyaya gelme hususunda İsa (a.s.) tektir. خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ Allah Adem'i topraktan anasız-babasız yarattı. Sonra ona "ol" dedi, o da oldu. İsa'nın durumu Adem'in durumundan daha harikulade değildir.

60. الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلا تَكُنْ مِنَ الْمُمْتَرِينَ İşte İsa (a.s.) hakkında doğru söz budur. Sakın şüpheye düşenlerden olma.

61. فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ Sana bu ilim gelip de, hak apaçık ortaya çıktıktan sonra, kim İsa hakkında seninle cedelleşirse: فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ De ki: Gelin, toplanalım, başta kendimiz olmak üzere hepimiz oğullarımızı, hanımlarımızı, başta kendimiz olmak üzere lanetleşmeye çağıralım ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَةَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ Sonra da dua ederek, Allah'tan yalancılar üzerine lanet dileyelim. Yani Allah'a yalvarıp: "Ey Allahım! İsa hakkında hangimiz yalan söylüyorsa ona lanet et diyelim." Müslim'in Sahih'inde rivâyet edildiğine göre, bu âyet inince Rasulullah (s.a.v.) Hz. Fatma ve onun oğulları Hasan ile Hüseyin'i çağırarak: "Allahım! Bunlar benim aile efradımdır" dedi.[62] Rasulullah (s.a.v.) Hıristiyanları lanetleşmeye çağırdığında, onlar bundan kaçındılar ve cizye vermeyi kabul ettiler. Rivâyet edildiğine göre İbn Abbas (s.a.) şöyle demiştir. "Rasulullah

62 Müslim, Fezâilu's-sahabe 32.

(s.a.v.) ile lanetleşmeye çıksalardı, malsız ve çoluk çocuksuz dönerlerdi." Ebû Hayyân şöyle der: "Hıristiyanların, Rasulullah (s.a.v.)'ın doğruluğunu bildikleri için onunla lanetleşmeyi terketmeleri, Rasulullah (s.a.v.)'ın hak peygamber olduğunun en büyük şahididir."[63]

62. إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ Ey Muhammed! İsa'nın durumu hakkında sana anlattığımız bu kıssa, şüphesiz bir gerçektir. وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلاَّ اللهُ Allah'tan başka hiç bir ilah yoktur. Bu âyet, Hıristiyanların teslis inancını reddeder. وَإِنَّ اللهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ Şüphesiz Yüce Allah, mülkünde Azîz, yaptıklarında hikmet sahibidir.

63. فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللهَ عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ Eğer, Allah'ın birliğini ikrardan yüz çevirirlerse, şüphesiz onlar bozguncudurlar, Allah onları bilir. Allah onları en kötü bir şekilde cezalandıracaktır.

EDEBÎ SANATLAR

1. فلمـــا احس Ebû Hayyân şöyle der: Burada istiâre vardır. Çünkü küfür, duyu organlarıyle hissedilmez. Ancak ilim ve zihin yoluyla bilinir. Burada "his"sin zikredilmesi istiâre kabilindendir.

2. مكروا، ومكر الله ... والله خيـــر الماكـــرين ve الماكـــرين lafızları arasında iştikak cinâsı vardır. Bu, müşâkele kabilindendir.

3. فيوفيهم اجورهم Burada mütekellim zamirinden gâip zamirine dönüş, yani iltifat sanatı vardır. Bu, fesâhatta çeşitleme ifade eder.

4. الحق من ربك Rab kelimesinin Rasule ait zamire izafeti, onu şereflendirmek içindir.

5. فلا تكن من الممتـــرين Sakın şüpheye düşenlerden olma. Bu ifadede, Peygamber (s.a.v.)'in İsa (a.s.) hakkındaki inancını daha da pekiştirmek için bir teşvik ve tahrik vardır. Ebussuûd böyle söylemiştir.

BİR NÜKTE

Ebû Hayyân şöyle der: Bir adam Cüneyd'e: "Allah, başkasını tuzak kuruyor diye ayıpladığı halde, bu fiile, kendisi için nasıl razı oldu? diye sordu. Cüneyd: Senin sorduğunu bilmiyorum. Fakat Zahran'lı filan kişi bana şu şiiri okudu:

يقـــبح من ســـواك الفـــعل عندي فـتـفـعله فـيـحس منك ذاكـا

Benim nezdim de, senden başkasının yaptığı çirkin görülür. Onu sen yaparsan, senin yaptığın güzel olur.

Sonra adama: "Anladınsa, cevabını verdim" dedi.[64]

63 el-Bahru'l-muhît, 2/480.
64 el-Bahru'l-muhît, 2/472.

قُلْ يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ تَعَالَوْا اِلٰى كَلِمَةٍ سَوَآءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ
اَلَّا نَعْبُدَ اِلَّا اللّٰهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهٖ شَيْـًٔا وَّلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا
بَعْضًا اَرْبَابًا مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَقُوْلُوا اشْهَدُوْا بِاَنَّا
مُسْلِمُوْنَ ﴿٦٤﴾ يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ لِمَ تُحَآجُّوْنَ فِيْٓ اِبْرٰهِيْمَ وَمَآ
اُنْزِلَتِ التَّوْرٰىةُ وَالْاِنْجِيْلُ اِلَّا مِنْۢ بَعْدِهٖ ؕ اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ﴿٦٥﴾
هٰٓاَنْتُمْ هٰٓؤُلَآءِ حَاجَجْتُمْ فِيْمَا لَكُمْ بِهٖ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَآجُّوْنَ فِيْمَا لَيْسَ
لَكُمْ بِهٖ عِلْمٌ ؕ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿٦٦﴾ مَا كَانَ اِبْرٰهِيْمُ
يَهُوْدِيًّا وَّلَا نَصْرَانِيًّا وَّلٰكِنْ كَانَ حَنِيْفًا مُّسْلِمًا ؕ وَمَا
كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ﴿٦٧﴾ اِنَّ اَوْلَى النَّاسِ بِاِبْرٰهِيْمَ لَلَّذِيْنَ
اتَّبَعُوْهُ وَهٰذَا النَّبِيُّ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ؕ وَاللّٰهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِيْنَ
﴿٦٨﴾ وَدَّتْ طَّآئِفَةٌ مِّنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ لَوْ يُضِلُّوْنَكُمْ ؕ وَمَا
يُضِلُّوْنَ اِلَّآ اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُوْنَ ﴿٦٩﴾ يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ
لِمَ تَكْفُرُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ وَاَنْتُمْ تَشْهَدُوْنَ ﴿٧٠﴾
يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ لِمَ تَلْبِسُوْنَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوْنَ الْحَقَّ
وَاَنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿٧١﴾ وَقَالَتْ طَّآئِفَةٌ مِّنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ اٰمِنُوْا
بِالَّذِيْٓ اُنْزِلَ عَلَى الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَجْهَ النَّهَارِ وَاكْفُرُوْٓا اٰخِرَهٗ
لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُوْنَ ﴿٧٢﴾ وَلَا تُؤْمِنُوْٓا اِلَّا لِمَنْ تَبِعَ دِيْنَكُمْ ؕ قُلْ اِنَّ
الْهُدٰى هُدَى اللّٰهِ ۙ اَنْ يُّؤْتٰٓى اَحَدٌ مِّثْلَ مَآ اُوْتِيْتُمْ اَوْ يُحَآجُّوْكُمْ
عِنْدَ رَبِّكُمْ ؕ قُلْ اِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللّٰهِ ۚ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ
وَاسِعٌ عَلِيْمٌ ﴿٧٣﴾ يَّخْتَصُّ بِرَحْمَتِهٖ مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ
الْعَظِيْمِ ﴿٧٤﴾

64. De ki: Ey Ehl-i Kitap! Sizinle bizim aramızda müşterek olan bir söze geliniz: Allah'tan başkasına tapmayalım, O'na hiçbir şeyi eş tutmayalım ve Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilahlaştırmasın. Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, işte o zaman, "Şahit olun ki biz Müslümanız" deyiniz.

65. Ey Ehl-i Kitap! İbrahim hakkında niçin çekişirsiniz? Halbuki Tevrat ve İncil, kesinlikle ondan sonra indirildi. Siz hiç düşünmez misiniz?

66. İşte siz böyle kimselersiniz. Hadi hakkında bilgi sahibi olduğunuz konuda tartıştınız, fakat bilgi sahibi olmadığınız konuda niçin tartışıyorsunuz. Oysa ki Allah, her şeyi bilir, siz bilmezsiniz.

67. İbrahim, ne Yahudi, ne de Hıristiyan idi, fakat o, Allah'ı bir tanıyan dosdoğru bir müslüman idi; müşriklerden de değildi.

68. İnsanların İbrahim'e en yakın olanı, ona uyanlar, şu Peygamber (Muhammed) ve ona iman edenlerdir. Allah mü'minlerin dostudur.

69. Ehl-i Kitaptan bir kısmı sizi saptırmak ister. Oysa onlar, sadece kendilerini saptırırlar da farkına bile varmazlar.

70. Ey Ehl-i Kitap! Görüp bildiğiniz halde niçin Allah'ın âyetlerini inkâr edersiniz?

71. Ey Ehl-i Kitap! Neden doğruyu eğriye karıştırıyor ve bile bile gerçeği gizliyorsunuz?

72. Ehl-i Kitaptan bir gurup, "Mü'minlere indirilmiş olana sabahleyin inanıp akaşamleyin inkâr edin. Belki onlar (böylece dinlerinden) dönerler" dedi.

73. "Sizin dininize uyanlardan başka hiçbir kimseye inanmayın" dediler. De ki: "Doğru yol ancak Allah'ın yoludur." (Onlar kendi aralarında) "Bir kimseye size verilenin benzeri verilecek, yahut Rabbiniz'in huzurunda sizin aleyhinize deliller getirecekler diye (onlara inanmayın)" dediler. De ki: Lütuf ve ihsan Allah'ın elindedir. Onu dilediğine verir. Allah'ın rahmeti geniştir ve O herşeyi hakkıyla bilir.

74. Rahmetini dilediğine ayırır. Allah üstün lütuf sahibidir.

ÂYETLERİN ÖNCEKİ ÂYETLERLE MÜNÂSEBETİ

Kur'ân-ı Kerîm önceki âyetlerde Hıristiyanlara karşı delil getirip onların Hz. İsa'nın ilahlığı hakkındaki iddialarını boşa çıkardıktan sonra, burada Yahudi ve

Hıristiyanları tevhide ve peygamberlerin atası Hz. İbrahim'e uymaya çağırmaktadır. Çünkü İbrahim (a.s.)'in yüce Hanîf dini, İslâm dininden başka bir şey değildir. O, bu grupların iddia ettiği gibi ne Yahudi idi, ne de Hıristiyan. Daha sonra Yüce Allah, insanların İbrahim (a.s.)'e intisaba en layık olanın Hz. Muhammed (a.s.) ve ümmeti olduğunu açıkladı.

KELİMELERİN İZAHI

سواء : Sevâ; eşitlik, denklik ve adalet demektir. Ebû Ubeyde der ki: Araplar bu kelimeyi şöyle kullanırlar: قد دعاك إلى السواء فاقبل منه Seni adalet ve insafa çağırdı. Onu kabul et. Şâir Züheyr şöyle der:

اروني خطة لا ضيم فيها يسوى بيننا فيها السواء

Bana öyle bir şey gösterin ki, onda zulüm bulunmasın. O konuda aramızda adaletle muamele edilsin.

اولى : Evlâ, daha layık demektir.

ودت : İstedi, temenni etti manasınadır.

تلبسون : Karıştırıyorsunuz demektir. Bu kelimenin masdarı olan "lebs" karıştırmak manasınadır. Bir kimse bir meseleyi anlayamaz da karıştırırsa لبس الامر عليه denir.

وجه النهار: Sabahleyin demektir. Önce, gündüzün ilk vakitleri ile yüz yüze gelindiği için, bu vakte, gündüzün yüzü manasına gelen ve وجه النهار denilmiştir.

Şâir şöyle der:

من كان مسرورا بمقتل مالك فليأت نسوتنا بوجه نهار

Kim Mâlik'in öldürülmesine sevinirse, artık sabahın ilk vakitlerinde karılarımıza gelsin.[65]

NÜZÛL SEBEBİ

İbn Abbas (r.a.)'tan rivâyet edildiğine göre Yahudi âlimleri ile Necran Hıristiyanları Rasulullah (s.a.v.)'ın huzurunda toplandı ve İbrahim (a.s.) hakkında tartıştılar. Yahudiler: "İbrahim, ancak bir Yahudi idi", Hıristiyanlar da: "O, ancak bir Hıristiyandı" dediler. Bunun üzerine Yüce Allah: "İbrahim ne Yahudi idi, ne de Hıristiyan. Fakat o, Allah'ı bir tanıyan dosdoğru bir müslüman idi" meâlindeki âyeti indirdi.[66]

65 Ebû Ubeyde, Mecâzu'l-Kur'ân, s. 97.
66 Mecmau'l-beyân, II/456.

ÂYETLERİN TEFSİRİ

64. قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ Onlara de ki: "Ey Yahudi ve Hıristiyan topluluğu! Geliniz, birbirimize insaf edeceğimiz âdil ve doğru bir sözde birleşelim. أَلاَّ نَعْبُدَ إِلاَّ اللهَ وَلا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللهِ Geliniz, Allah'tan başkasına kulluk etmeyelim. Sadece ona ibadet edelim, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım ve Allah'ı bırakıp da birbirimizi ilahlaştırmayalım. Yani Yahudilerin Üzeyir (a.s.)'e, Hıristiyanların da İsa (a.s.)'ya ibadet ettikleri gibi, kimimiz kimimize ibadet etmesin. Yahudi ve Hıristiyan âlimlerinin kendiliklerinden helâl ve haram kıldıkları hususlarda onlara itaat edenler gibi olmayalım." Rivâyete göre bu âyet inince Adîy b. Hâtim dedi ki: "Ya Rasulallah! Biz âlimlerimize ibadet etmiyorduk ki...." Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Onlar size bazı şeyleri helâl, bazılarını da haram kılmıyorlar mıydı. Siz de onların sözlerine uymuyor muydunuz?" Adiy, "Evet" dedi. Rasulullah (s.a.v.): "İşte bu, onlara ibadet demektir" buyurdu. فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ Eğer tevhidden yüz çevirir ve bu âdil daveti kabul etmezlerse, deyiniz ki: "Ey Ehl-i Kitap! Siz şahid olun, biz tevhidi kabul eden müslümanlarız. Allah'ın birliğini ikrar edenler ve sırf ona ibadet edenleriz.

65. يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تُحَاجُّونَ فِي إِبْرَاهِيمَ Ey Yahudi ve Hıristiyan topluluğu! Niçin İbrahim hakkında tartışıyor, cedelleşiyor ve O'nun sizin dininiz üzerine olduğunu iddia ediyorsunuz? وَمَا أُنْزِلَتْ التَّوْرَاةُ وَالإِنْجِيلُ إِلاَّ مِنْ بَعْدِهِ Halbuki Tevrat da, İncil de ondan sonra indirildi. Yani Yahudilik de, Hıristiyanlık da ondan birçok asır sonra meydana çıkmıştır. Bu durumda o, nasıl bu dinlere mensup olur? أَفَلا تَعْقِلُونَ Sözünüzün batıl olduğuna aklınız ermiyor mu? İbrahim (a.s.) ile Musa (a.s.) arasında bin sene, Musa (a.s.) ile İsa (a.s.) arasında ise ikibin sene vardır. Aklı olan nasıl böyle bir iddiada bulunur? Bu soru, kınamak içindir.

66. هَا أَنْتُمْ هَؤُلاءِ حَاجَجْتُمْ فِيمَا لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ Ey Yahudi ve Hıristiyan topluluğu! Hadi hakkında bilgi sahibi olduğunuz konuda tartıştınız. Yani, Hz. İsa (a.s.) zamanında yaşamıştınız. Onun hakkında cedelleştiniz, münakaşa ettiniz ve çeşitli iddialarda bulundunuz. فَلِمَ تُحَاجُّونَ فِيمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ Peki İbrahim (a.s.) ve onun dini hakkında bilginiz olmadığı halde niçin mücadele ve münakaşa ediyor ve onun Yahudi ve Hıristiyan olduğunu iddia ediyorsunuz? Bu yaptığınız, aptallık ve beyinsizlik değil mi? وَاللهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لا تَعْلَمُونَ İbrahim hakkında doğruyu Allah bilir, siz bilmezsiniz. Ebû Hayyân şöyle der: Bu âyet onların, bilmedikleri şeyi dinlemeleri için bir çağrıdır. Nitekim sen, birisine bilmediği bir şeyi haber vermek istediğinde, ona اسمع فاني اعلم ما لا تعلم "Dinle, ben, senin bilmediğin bir şeyi biliyorum" dersin.[67]

Sonra Yüce Allah, onların, İbrahim (a.s.) hakkındaki iddialarını yalanlıyarak şöyle buyurur:

---

67 el-Bahru'l-muhît, II/486.

67. مَا كَانَ إِبْرَاهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا İbrahim ne Yahudiliğe, ne de Hıristiyanlığa mensuptu. Çünkü Yahudilik Hz. Musa'nın şeriatından tahrif edilmiş bir dindir. Hıristiyanlık da, Hz. İsa'nın şeriatından tahrif edilmiş bir dindir. وَلَكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُسْلِمًا Fakat o, bütün batıl dinlerden uzak, hak dine mensup dosdoğru bir müslümandı. وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ O müslümandı, müşrik değildi. Burada Hıristiyan ve Yahudilerin müşrik olduklarına bir târiz vardır. Çünkü Yahudiler: "Üzeyir Allah'ın oğludur" Hıristiyanlar da: "İsa, Allah'ın oğludur" diyorlardı. Bu âyet aynı zamanda, İbrahim (a.s.)'ın dinine mensub olduklarına dair müşriklerin iddialarını da reddeder.

68. إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا İnsanların İbrahim'e intisap etmeye en layık olanı, onun zamanında onun emrine uyan, o'na itaat eden ve tâbi olanlardır. Ondan sonra da, bu peygamber yani Muhammed (s.a.v.) ve ümmeti olan mü'minlerdir. "Biz İbrahim'in dinine mensubuz" demeye siz değil onlar layıktır. وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ Allah mü'minlerin koruyucusu ve yardımcısıdır. Yahudiler, sahabeden bazılarını Yahudiliğe çağırınca şu âyet nâzil oldu.

69. وَدَّتْ طَائِفَةٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يُضِلُّونَكُمْ Kıskançlık ve taşkınlıklarından dolayı Ehl-i Kitaptan bir grup, sizi kendi dinlerine döndürerek dalalete düşürmek istiyorlar. وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ Onlar kendilerinden başkasını dalalete düşüremezler. Bunun vebali kendilerinden başkasına ait değildir. Yaptıklarına karşılık onların azabı kat kat olacaktır. Fakat, kendilerinden başkasını saptıramayacaklarının farkında değildirler.

Sonra Kur'an, bu çirkin fiillerinden dolayı onları kınadı ve şöyle dedi:

70. يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ Ey Ehl-i Kitap! Muhammed (s.a.v.)'e indirilen kitabın hak olduğunu bildiğiniz halde, Allah'ın âyetlerini niçin inkâr edersiniz?

71. يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَلْبِسُونَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ Ey Ehl-i Kitap! Şüpheye düşürerek, tahrif ederek, değiştirerek hak ile batılı niçin birbirine karıştırıyor ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'in kitabınızda mevcut olan vasıflarını, bile bile niçin gizliyorsunuz? Daha sonra Yüce Allah onların hile ve pisliklerinin bir başka türünü anlattı: Onlar, İslâm dini hakkında insanları kuşkuya düşürmek için sabahleyin İslâm'ı kabul etmiş görünüyor, akşamleyin de döndüklerini bildiriyorlardı. Bu durumu Yüce Allah şöyle açıklar:

72. وَقَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ آمِنُوا بِالَّذِي أُنْزِلَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَجْهَ النَّهَارِ وَاكْفُرُوا آخِرَهُ Ehl-i Kitaptan bir grup, "mü'minlere indirilmiş olana sabahleyin inanıp akşamleyin inkâr edin" dedi.

İbn Kesîr şöyle der: Bu, onların bir tuzağıdır. Bununla, imanı kemale ermemiş

kimseleri dinleri hakkında şüpheye düşürmek istiyorlardı. Yahudiler aralarında istişâre edip, sabahleyin iman etmiş görünmeye, müslümanlarla namaz kılmaya, akşamleyin de dinlerinden dönmeye karar verdiler ki câhil insanlar, onların, müslümanların dininde bir ayıp ve suç gördükleri için İslâm'dan döndükleri kanaatine varsınlar.[68]

لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ Böyle yaparsanız, muhtemel ki onlar dinleri hakkında şüpheye düşer ve ondan dönerler.

73. وَلَا تُؤْمِنُوا إِلَّا لِمَنْ تَبِعَ دِينَكُمْ Bu bölüm, Yahudilerin sözlerinin devamı olup Yüce Allah onlardan nakletmiştir. Mânâsı şöyledir: Sizin dininize inananlardan başka hiçbir kimseyi tasdik etmeyiniz. Ona güvenip sırrınızı açmayınız. قُلْ إِنَّ الْهُدَى هُدَى اللهِ Ey Muhammed! Onlara de ki: Hidâyet sizin elinizde değildir. Hidâyet, ancak Allah'ın hidâyetidir. Allah, mü'minleri hidâyete erdirdiği gibi, dilediğine iman nasip eder ve onu iman üzere sabit kılar. Bu cümle, ara cümlesidir. Bu ara cümlesinden sonra Yüce Allah Yahudilerin sözlerinin kalan kısmını zikrederek buyurur ki: أَنْ يُؤْتَى أَحَدٌ مِثْلَ مَا أُوتِيتُمْ أَوْ يُحَاجُّوكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ "Bir kimseye size verilen (Kitab)'ın benzeri verilecek, yahut Rabbiniz'in huzurunda sizin aleyhinizde deliller getirecekler diye endişe edip de onlara inanmayın" dediler. Yani, Yahudiler birbirlerine dediler ki: Sizin dininize tâbi olandan başkasını sakın tasdik etmeyin. Peygamberlik iddiasında bulunan kimseye bakın. Eğer sizin dininize uyuyorsa onu tasdik edin, aksi halde yalanlayın. Sizin dininize tâbi olmayan herhangi bir kimsenin peygamberliğini sakın ikrar ve itiraf etmeyin. Bir kimseye size verilenin bir benzeri verilecek ve Rabbiniz'in huzurunda onunla size karşı deliller getirecekler diye korkup da herhangi birinin peygamberliğini sakın kabul etmeyesiniz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliğini ikrar edip de dinine girmezseniz, bu, kıyamet gününde sizin aleyhinize delil olur. Onların bundan maksadı, Rasulullah (s.a.v.)'ın peygamberliğini inkâr etmektir. قُلْ إِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ Ey Muhammed! Onlara de ki: Peygamberlik meselesi size bırakılmış bir şey değildir. O, ancak Allah'ın elindedir. Lütuf ve iyilik, hepsi Allah'ın elindedir. Onu dilediğine verir. وَاللهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ Allah'ın rahmeti geniş, nimeti bol, ihsanı çoktur. Bunlara kimin ehil olduğunu o pek iyi bilir.

74. يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ Allah, rahmetini yani peygamberliği dilediğine verir. وَاللهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ Allah'ın lütfu boldur, kimse onun lütfunu sınırlayamaz, dilediğine vermesine engel olamaz.

EDEBÎ SANATLAR

Bu âyetlerde birçok edebî sanat vardır. Bunlar:

1. إلى كلمة İfadesinde mecâz vardır. Zira çoğul için müfret kelime kullanılmıştır.

68 Muhtasaru İbn Kesîr, I/291.

2. ارباب Kelimesinde teşbih vardır. Zira Ehl-i Kitab'ın, bazı haram şeyleri helal kılan din âlimleri, ibadete layık olan Allah'a benzetilmişlerdir.

3. الحق بالباطل İfadesinde tıbâk sanatı vardır.

4. لو يضلونكم وما يضلون İfadesinde tam cinâs vardır.

5. اولى ve ولى Kelimeleri arasında iştikak cinâsı vardır. Ayrıca bir çok yerde tekrarlar ve hazifler vardır.[69]

FAYDALI BİLGİLER

Rasulullah (s.a.v.), Roma İmparatoru Heracles'e bir mektup yazarak Onu İslâm'a davet etti. Mektuba, sadece bir olan Allah'a samimiyetle ibadet etmeye davet eden bir âyet-i kerîmeyi ilave ederek, davasında haklı olduğuna şahit getirdi. Bu mektubun, Sahih-i Müslim'deki metninin tercümesi şudur:

"Bismillahirrahmanirrahîm. Allah'ın Rasulü Muhammed'den, Roma'nın büyüğü Heracles'e. Selâm, doğru yola girenlere olsun. İmdi, Ben seni İslâm'a çağırıyorum. Müslüman ol ki, selâmete eresin. İslâm'a girersen, Allah sana ecrini iki kat verir. Eğer yüz çevirirsen, halkının vebal ve günahı senin üzerinedir. "Ey Ehl-i Kitap! Bizim ve sizin aranızda eşit olan bir kelimeye gelin: Yalnızca Allah'a ibadet edelim. O'na hiç bir şeyi ortak koşmayalım. Allah'ı bırakıp da, birimiz diğerini ilah edinmesin. Eğer yüz çevirirlerse: "Şahid olun, biz müslümanlarız" deyin.[70]

69 Bu bölüm el-Bahru'l-muhît'ten alınmıştır.

70 Buhârî, Bedu'l-vahy 6, Tefsir-i Sûre 3, Bab 4; Müslim, Cihad 74.

وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِقِنْطَارٍ يُؤَدِّهِ
إِلَيْكَ ۖ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِدِينَارٍ لَا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ إِلَّا مَا
دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا ۗ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّيِّينَ
سَبِيلٌ ۖ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ بَلَىٰ
مَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ وَاتَّقَىٰ فَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٧٦﴾ إِنَّ
الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَٰئِكَ
لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ
يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٧﴾
وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلْوُونَ أَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ
مِنَ الْكِتَابِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِ ۚ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ
وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ۚ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ
يَعْلَمُونَ ﴿٧٨﴾ مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ
وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي
مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَٰكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ
الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ ﴿٧٩﴾ وَلَا يَأْمُرَكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا
الْمَلَائِكَةَ وَالنَّبِيِّينَ أَرْبَابًا ۚ أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ
مُسْلِمُونَ ﴿٨٠﴾

75. Ehl-i Kitaptan öylesi vardır ki, ona yüklerle mal emanet bıraksan, onu sana noksansız iade eder. Fakat öylesi de vardır ki, ona bir dinar emanet bıraksan, tepesine dikilip durmazsan onu sana iade etmez. Bu da onların, "Ümmilere karşı yaptıklarımızdan dolayı bize vebal yoktur" demelerindendir. Allah adına bile bile yalan söylüyorlar.

76. Hayır! Her kim sözünü yerine getirir ve kötülükten sakınırsa bilsin ki Allah sakınanları sever.

77. Allah'a karşı verdikleri sözü ve yeminlerini az bir bedelle değiştirenlere gelince, işte bunların ahirette bir payı yoktur. Allah, kıyamet günü onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları temize çıkarmayacaktır. Onlar için acı bir azap vardır.

78. Ehl-i Kitaptan bir gurup, okuduklarını kitaptan sanasınız diye kitabı okurken dillerini eğip bükerler. Halbuki okudukları Kitap'tan değildir. Söyledikleri Allah katından olmadığı halde "Bu Allah katındandır" derler. Onlar bile bile Allah'a iftira ediyorlar.

79. Hiçbir insanın, Allah'ın kendisine Kitap, hikmet ve peygamberlik vermesinden sonra insanlara: "Allah'ı bırakıp bana kul olun" demesi mümkün değildir.. Bilakis (şöyle demesi gerekir): Rabbanî kullar olunuz. Çünkü siz Kitabı okuyor ve öğretiyorsunuz.

80. Ve size "Melekleri ve peygamberleri ilahlar edinin" diye de emretmez. Siz müslüman olduktan sonra hiç size kâfirliği emreder mi?

BU ÂYETLERİN ÖNCEKİLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah, önceki âyetlerde Ehl-i Kitabın çirkin davranışlarını; tabiatlarında bulunan hile, desise ve kötülükleri anlattı. Bu âyetlerde ise, özellikle Yahudilerin bazı vasıflarını belirterek onların dinî ve malî hainliklerini anlatmaktadır. Zira onlar, Allah'ın kelamını tahrif etmek ve haksız yere insanların mallarını yemeği helal saymakla Allah'a ve insanlara hainlik ettiler.

KELİMELERİN İZAHI

قنطار : Kıntâr, daha önce geçtiği gibi çok mal demektir.

قائما : Başından hiç ayrılmayan devamlı isteyen demektir.

الأميين : Ümmiyyîn. Bundan maksat Araplardır. Ümmî'nin asıl manası, "okuması yazması olmayan" demektir. Araplar böyleydi.

يلوون : Eğip bükerler. Bu kelime, "bükmek, eğmek" manalarına gelen اللـى kelimesinden türemiştir. Bir kimse, birisinin elini büktüğü zaman لويت يده der. Burada maksat, kitabın âyetlerini bırakıp tahrif edilmiş ibârelere yöneltmek için dillerini bükmeleridir.

لا خلاق : Onların, Allah'ın rahmetinden bir nasibi yoktur, demektir.

ربانيين : Rabbaniyyîn, Rabbe mensup manasına gelen rabbânî kelimesinin çoğuludur. Taberî şöyle der: كونوا ربانيين demek, hakîm ve alîm olun demektir."[71]

NÜZÛL SEBEBİ

Eş'as b. Kays'ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Benimle bir Yahudi arasında bir arazi vardı. Yahudi, hissemi inkâr etti. Onu Rasulullah (s.a.v.)'a götürdüm. Rasulullah (s.a.v.) bana: "Bir delilin var mı?" diye sordu. "Hayır" dedim. Rasulullah (s.a.v.) Yahudiye: "Yemin et" dedi. Ben: "Bu takdirde o yemin eder ve malımı alır" dedim. Bunun üzerine Yüce Allah: "Allah'a verdikleri sözü ve yeminlerini, az bir paraya satanlar var ya...."[72] âyetini indirdi.

ÂYETLERİN TEFSİRİ

75. وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَـــابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِقِنطَارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ Ehl-i Kitap'tan, yani Yahudilerden öyleleri vardır ki, ona birçok mal emanet bıraksan, güvenilir bir kişi olduğu için sana emanetini verir. Nitekim Abdullah b. Selâm'a Kureyşli birisi bin ukıyye altın emanet bırakmış, o, bu emaneti ona aynen iade etmişti. وَمِنْهُم مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِدِينَارٍ لا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ إِلاَّ مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا Onlardan öyleleleri de vardır ki, emanete hiyanetinden dolayı ona bir dinar dahi emanet edilmez. Eğer bir dinar emanet bıraksan, başına dikilip devamlı istemedikçe asla geri vermez. Nitekim, Fenhâs b. Âzûrâ'ya Kureyşli birisi bir dinar emanet bırakmış, fakat o bunu inkâr etmişti. ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الأُمِّيِّينَ سَبِيلٌ Onların böyle yapmalarının sebebi: "Ümmilere karşı bize bir sorumluluk yoktur" demeleridir. Yani, onları bu şekilde emanete hıyanet etmeye sevkeden şey, Allah'ın, Arapların mallarını onlara mübah kıldığını iddia etmeleriydi. Rivâyet edildiğine göre Yahudiler şöyle derlerdi: "Biz, Allah'ın oğulları ve dostlarıyız. Diğer insanlar bizim kölemizdir. Biz kölelerimizin mallarını yersek, kimse bize bir sorumluluk yükleyemez" Bir rivâyete göre de şöyle derlerdi: "Allah bize dinimize uymayanların malını yemeyi mübah kıldı." وَيَقُـــولُونَ عَلَى اللهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُـــونَ Yalancı ve iftiracı olduklarını bildikleri halde, bu şekilde iddialarda bulunarak Allah'a karşı yalan söylüyorlar. Rivâyet olunduğuna göre onlar: "Ümmîler (Araplar) için bize bir sorumluluk yoktur" dediklerinde, Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: Allah'ın düşmanları yalan söylüyorlar. Câhiliyye'den kalma ne varsa, hepsi şu iki ayağımın altındadır. Sadece, o devirden kalan emanet hariç. İyiye de, kötüye de emaneti verilecektir.[73]

71 Taberî, VI/540.
72 Kurtubî, IV/120.
73 Kurtubî, IV/119.

76. بَلَى مَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ وَاتَّقَى فَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ Hayır, her kim sözünü yerine getirir ve kötülükten sakınırsa, bilsin ki Allah sakınanları sever. Yani gerçek onların iddia ettiği gibi değildir. Bilakis bu hususta onların üzerine büyük bir günah vardır. Fakat onlardan kim, emaneti sahibine verir, Muhammed'e (s.a.v.) iman eder, Allah'tan korkar ve haramlarından sakınırsa Allah onu sever ve ona ikramda bulunur.

77. إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا Muhammed (s.a.v.)'i tasdik etmek hususunda Allah'a verdikleri sözü ve ettikleri yalan yeminleri, dünyanın geçici değersiz malı ile değiştirenler var ya, أُولَئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ İşte ahirette Allah'ın rahmetinden onların payı ve kısmeti yoktur. وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ Allah kıyamet günü onlarla tatlı ve lütufkâr konuşmayacak, onlara rahmet nazarı ile bakmayacak, وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ onları günah kirlerinden temizlemiyecektir. İşlemiş oldukları masiyetlerden dolayı onlar için elem verici bir azap vardır.

78. وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلْوُونَ أَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتَابِ Yahudilerden bir grup kitabı okurken onun manasını tahrif etmek ve Allah'ın kelâmının maksadını değiştirmek için dillerini bükerler. İbn Abbas (r.a.) şöyle der: Allah'ın kelâmını O'nun maksadından başka bir manaya tevil etmek suretiyle tahrif ederler. لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتَابِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِ Bunu, tahrif ettikleri şey kitaptan olmadığı halde, Allah'ın kelâmından olduğunu sanasınız diye yaparlar. Halbuki bu, bir saptırma ve iftiradan başka bir şey değildir. وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ Bunun Allah katından olduğunu söyler ve O'na nisbet ederler. Halbuki o Allah katından değil, O'na karşı bir iftiradır. وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ Onlar, bile bile Allah'a karşı yalan ve iftirada bulunurlar.

Bundan sonra Yüce Allah Hıristiyanların, Hz. İsa'nın kendisine kulluk etmelerini emrettiği şeklindeki iddialarını reddederek şöyle buyurur.

79. مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ Hiçbir insanın, Allah'ın kendisine kitap, hikmet ve peygamberlik vermesinden sonra, kalkıp insanlara "Allah'ı bırakıp bana kulluk edin demesi doğru değildir. مَا كَانَ şeklindeki olumsuz sîgalar, gerçekleşmesi aklen câiz olmayan umumî olumsuzluk için kullanılır. Bundan maksat şudur: Allah'ın kendisine peygamberlik verdiği ve şeriat gönderdiği bir peygamberin ulûhiyet iddiasında bulunması asla gerçek değildir. Bırakın fiilen meydana gelmesini aklen tasavvur dahi edilemez. Çünkü Peygamber Allah ile kulları arasında bir elçi olup onları Allah'a ibadete sevketmek için gönderilmiştir. Nasıl olur da insanları kendisine ibadete çağırır. وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ Fakat Peygamber onlara "Rabbânîler olunuz" der. İbn Abbas (r.a.) şöyle der: Bunun manası" "hikmet sahipleri, âlimler ve halîm kişiler olunuz" demektir. Yani: "Ben sizi bana kul olmaya çağırmıyorum. Fakat ilim sahibi fakihler ve Allah'a itaat

ediciler olmaya çağırıyorum. بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنتُمْ تَدْرُسُونَ Çünkü siz kitabı okuyor ve insanlara öğretiyorsunuz.

80. وَلَا يَأْمُرَكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلَائِكَةَ وَالنَّبِيِّينَ أَرْبَابًا Peygamber'in size, Allah'ı bırakıp meleklere veya peygamberlere ibadeti emretmesi mümkün değildir. Çünkü peygamberlerin görevi halkı Allah'a ve yalnız O'na ibadet etmeye çağırmaktır. أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ Müslüman olup Allah'ın dinine girdikten sonra Peygamberiniz size Allah'ın birliğini inkâr edip kâfir olmanızı mı emrediyor? Buradaki istifhâm inkârîdir, hayret ifade eder.

EDEBÎ SANATLAR

1. ذلك بأنهم قالوا "Bu, şöyle demeleri yüzündendir." Hıristiyanların şer ve fesatta aşırı gittiklerini ifade etmek için burada, uzağı gösteren işaret ismi kullanılmıştır.

2. ليس علينا في الامين سبيل "Ümmîlere karşı yaptıklarımızdan dolayı bize vebal yoktur." Burada hazif yoluyla icaz vardır. Takdiri: ليس علينا في أكل اموال الامين سبيل şeklindedir. "Ümmîlerin mallarını yememizde bize bir vebal yoktur" demektir.

3. يشترون بعهد الله "Allah'a verdikleri sözü değiştiriyorlar." Burada istiâre vardır. Satın almak manasına gelen "İştirâ" kelimesi değiştirmek manasına gelen "istibdâl" kelimesi yerine müsteâr olarak kullanılmıştır.

4. ولا يكلمهم الله "Allah onlarla konuşmayacak" Bu ifade, Allah'ın gazabı ve hışmının şiddeti yerinde mecazen kullanılmıştır. Bundan sonra gelen bakmayacak, temizlemeyecek" kelimelerinde de durum aynıdır.

5. ولا ينظر إليهم "Onlara bakmayacak" Zemahşerî şöyle der: Bu cümle, onları horlamak ve onlara kızmak yerinde mecazdır. Çünkü bir kimse bir insana değer verirse ona döner ve dikkatle bakar.

6. اتقى "Sakındı" ile المتقين "sakınanlar" kelimeleri arasında iştikak cinâsı vardır.

الكفر "küfür" ve مسلمون "müslümanlar" kelimeleri arasında tıbâk sanatı vardır.

FAYDALI BİLGİLER

Rivâyet olunduğuna. göre bir adam İbn Abbas (r.a.)'a şöyle der: "Biz gazâda zımmîlerin (Ehl-i Kitabın) tavuk ve koyunlarını alıyoruz." İbn Abbas (r.a.): "Peki bu işe ne diyorsunuz?" dedi. Bunu yapanlar: "Bundan dolayı bize bir vebal yoktur" diyoruz, dediler. İbn Abbas (r.a.) şöyle dedi: "Bu Ehl-i Kitabın ليس علينا في الامين سبيل "ümmîlerin mallarını yemede bize bir vebal yoktur" demesine benziyor. Bilesin ki, onlar cizyeyi ödedikleri takdirde, rızaları olmadıkça malları size helal değildir." Bunu İbn Kesîr anlatmıştır.

وَاِذْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيْثَاقَ النَّبِيّٖنَ لَمَآ اٰتَيْتُكُمْ
مِّنْ كِتٰبٍ وَّحِكْمَةٍ ثُمَّ جَآءَكُمْ رَسُوْلٌ مُّصَدِّقٌ لِّمَا مَعَكُمْ
لَتُؤْمِنُنَّ بِهٖ وَلَتَنْصُرُنَّهٗ ؕ قَالَ ءَاَقْرَرْتُمْ وَاَخَذْتُمْ عَلٰى ذٰلِكُمْ
اِصْرِىْ ؕ قَالُوْٓا اَقْرَرْنَا ؕ قَالَ فَاشْهَدُوْا وَاَنَا مَعَكُمْ مِّنَ
الشّٰهِدِيْنَ ﴿٨١﴾ فَمَنْ تَوَلّٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ
الْفٰسِقُوْنَ ﴿٨٢﴾ اَفَغَيْرَ دِيْنِ اللّٰهِ يَبْغُوْنَ وَلَهٗٓ اَسْلَمَ مَنْ فِى
السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَّكَرْهًا وَّاِلَيْهِ يُرْجَعُوْنَ ﴿٨٣﴾
قُلْ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَآ اُنْزِلَ عَلَيْنَا وَمَآ اُنْزِلَ عَلٰٓى اِبْرٰهِيْمَ
وَاِسْمٰعِيْلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ وَالْاَسْبَاطِ وَمَآ اُوْتِىَ مُوْسٰى
وَعِيْسٰى وَالنَّبِيُّوْنَ مِنْ رَّبِّهِمْ ۖ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِّنْهُمْ
وَنَحْنُ لَهٗ مُسْلِمُوْنَ ﴿٨٤﴾ وَمَنْ يَّبْتَغِ غَيْرَ الْاِسْلَامِ دِيْنًا
فَلَنْ يُّقْبَلَ مِنْهُ ۚ وَهُوَ فِى الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ﴿٨٥﴾ كَيْفَ
يَهْدِى اللّٰهُ قَوْمًا كَفَرُوْا بَعْدَ اِيْمَانِهِمْ وَشَهِدُوْٓا اَنَّ الرَّسُوْلَ
حَقٌّ وَّجَآءَهُمُ الْبَيِّنٰتُ ؕ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ
﴿٨٦﴾ اُولٰٓئِكَ جَزَآؤُهُمْ اَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةَ اللّٰهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ
وَالنَّاسِ اَجْمَعِيْنَ ﴿٨٧﴾ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۚ لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ
وَلَا هُمْ يُنْظَرُوْنَ ﴿٨٨﴾ اِلَّا الَّذِيْنَ تَابُوْا مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ
وَاَصْلَحُوْا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٨٩﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا
بَعْدَ اِيْمَانِهِمْ ثُمَّ ازْدَادُوْا كُفْرًا لَّنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ ۚ وَاُولٰٓئِكَ
هُمُ الضَّآلُّوْنَ ﴿٩٠﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَمَاتُوْا وَهُمْ كُفَّارٌ
فَلَنْ يُّقْبَلَ مِنْ اَحَدِهِمْ مِّلْءُ الْاَرْضِ ذَهَبًا وَّلَوِ افْتَدٰى بِهٖ ؕ
اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ وَّمَا لَهُمْ مِّنْ نّٰصِرِيْنَ ﴿٩١﴾

81. Hani Allah; peygamberlerden, "Size Kitap ve hikmet verdikten sonra nezdinizdekileri tasdik eden bir peygamber geldiğinde ona mutlaka inanıp yardım edeceksiniz" diye söz almış ve "Kabul ettiniz ve bu ahdimi yüklendiniz mi?" dediğinde, "Kabul ettik" cevabını vermişler, bunun üzerine Allah: "O halde şahit olun, ben de sizinle birlikte şahitlik edenlerdenim" buyurmuştu.

82. Artık bundan sonra her kim dönerse işte onlar, yoldan çıkmışların ta kendileridir.

83. Göklerde ve yerdekiler, ister istemez O'na teslim olduğu halde onlar Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Halbuki O'na döndürüleceklerdir.

84. De ki: "Biz, Allah'a, bize indirilene, İbrahim, İsmail, İshak, Yakup ve Yakup oğullarına indirilenlere, Musa, İsa ve diğer peygamberlere Rableri tarafından verilenlere iman ettik. Onları birbirinden ayırdetmeyiz. Biz ancak O'na teslim oluruz."

85. Kim, İslâm'dan başka bir din ararsa, kendisinden asla kabul edilmeyecek ve o, ahirette ziyan edenlerden olacaktır.

86. İman ettikten, Rasul'ün hak olduğuna şehadet getirdikten ve kendilerine apaçık deliller geldikten sonra inkârcılığa sapan bir kavme Allah nasıl hidâyet nasip eder? Allah zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.

87. İşte onların cezası, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanlığın lanetine uğramalarıdır.

88. Bu lanette ebedi kalacaklar. Onların azapları hafifletilmez, yüzlerine de bakılmaz.

89. Ancak, bundan sonra tevbe edip yola gelenler başka. Çünkü Allah, çok mağfiret edici ve merhametlidir.

90. İnandıktan sonra kâfirliğe sapıp sonra inkârcılıkta daha da ileri gidenlerin tevbeleri asla kabul edilmeyecektir. Ve işte onlar, sapıkların ta kendisidirler.

91. Gerçekten, inkâr edip kâfir olarak ölenler var ya, onların hiçbirinden fidye olarak dünya dolusu altın verecek olsa dahi kabul edilmeyecektir. Onlar için acı bir azap vardır; onların yardımcıları da yoktur.

ÂYETLERİN ÖNCEKİLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah, önceki âyetlerde Ehl-i Kitab'ın, Allah'ın kelamını değiştirerek tahrif etmeleri ve insanlar Rasulullah (s.a.v.)'e inanmasın diye onun niteliklerine dair

kitaplarındaki âyetleri değiştirmeleri sebebiyle yaptıkları hıyaneti anlattıktan sonra, burada onların aleyhine delil olacak âyetleri zikretmektedir. Yüce Allah, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamber olarak gönderildiği zamana ulaştıkları takdirde ona iman edeceklerine ve ona tâbi olup yardımcılarından olacaklarına dair Ehl-i Kitabın peygamberlerinden söz aldı. Peygamberler ona iman edeceklerine ve gelmesine sevineceklerine dair söz vermiş olunca, onların peşinden gidenlerin Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamberliğini yalanlamaları nasıl doğru olur? Yüce Allah bundan sonra da imanın sahih olması için bütün peygamberlere iman etmenin şart olduğunu, hak dinin İslâm dini olduğunu ve İslâm'ın dışında hiçbir dini kabul etmeyeceğini açıklamaktadır.

KELİMELERİN İZAHI

ميثاق : Misak, yemin ve benzeri şeylerle pekiştirilen ahiddir. Bu kelime daha önce açıklanmıştır.

اصري : Isrî, benim ahdim demektir. Lügatta asıl itibariyle ağırlık manasınadır. Zemahşerî şöyle der: Ahid, sağlam yapılan ve kuvvetle bağlanan şeylerden olduğu için ona ısr denmiştir.

الفاسقون : el-Fâsikûn, Allah'a itaattan uzaklaşanlar demektir.

كرها : İstemeyerek, zorla manasınadır.

طوعا : Tav'an, gönüllü olarak boyun eğmek, itaat etmek demektir.

الأسباط : Esbât, oğlun oğlu manasına gelen **سبط** kelimesinin çoğuludur. Burada Yakup (a.s.)'ın soyundan gelen İsrailoğulları kabileleri kasdedilmiştir.

ولا هم ينظرون : Onlara mühlet verilmez demektir. Bir kimse birine mühlet verdiğinde **أنظره** denir. Nazra, mühlet vermek manasınadır.

الخاسرون : el-Hâsirûn, ziyana uğrayanlar demektir. Husrân, anamalın yani sermayenin eksilmesi demektir. Bir kimsenin sermayesi eksildiği zaman **خسر فلان** "Falan ziyan etti" derler.

الضالون : ed-Dâllûn, küfür çölünde şaşkınlar manasınadır.

NÜZÛL SEBEBİ

Abdullah b. Abbas şöyle der: Ensâr'dan bir adam İslâm dininden dönerek müşriklere katıldı. Sonra da pişman olup kavmine haber gönderdi ve: "Ben pişman oldum, acaba benim tevbem kabul olur mu? Benim için bunu Rasulullah (s.a.v.)'e sorun" dedi. Bunun üzerine **كيف يهدي الله قوما كفروا** "Kâfir olan kavmi Allah nasıl hidâyete erdirir?" cümlesiyle başlanıp **الا الذين تابوا من بعد ذلك واصلحوا فان الله غفور رحيم**

"Ancak bundan sonra tevbe edip yola gelenler müstesna. Çünkü Allah, çok afvedici ve merhametlidir" âyetiyle sona eren bölüm nâzil oldu. Kavmi, bu haberi dinden dönen adama yazdı, o da tekrar gelerek müslüman oldu.[74]

ÂYETLERİN TEFSİRİ

81. وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ Ey Ehl-i Kitap! Allah size kitap ve hikmet verdiği için peygamberlerden yeminle pekiştirilmiş ahd aldığı zamanı hatırlayın. Taberî bu âyeti şöyle tefsir eder: "Ey peygamberler! Size kitap ve hikmet verdiğim zaman aldığım ahdi hatırlayın. ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ Allah'ın Rasulü Muhammed, elinizdeki kitabı tasdik edici olarak tarafımızdan size bir kitap getirecek, siz de mutlaka ona iman edip yardım edecektiniz. İbn Abbas şöyle der: Allah gönderdiği her peygamberden, Muhammed gönderildiğinde sağ olursa mutlaka ona iman edeceğine ve yardımcı olacağına dair söz almış ve bu hususta ümmetinden ahid almasını da ona emretmiştir. قَالَ أَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَى ذَلِكُمْ إِصْرِي Allah buyurdu ki: Bu ahdi kabul ve itiraf ettiniz mi? Ümmetinizden benim adıma ahid aldınız mı? قَالُوا أَقْرَرْنَا Peygamber'ler, "itiraf ettik" dediler. قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ Allah, "Kendinize ve ümmetinize şahit olunuz. Ben de hem size hem de onlara şahidlerdenim.

82. فَمَنْ تَوَلَّى بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ Artık bundan sonra, kim ahdini bozar da yüz çevirirse işte onlar Allah'ın itaatinden çıkanların kendileridir.

83. أَفَغَيْرَ دِينِ اللَّهِ يَبْغُونَ Allah bütün peygamberleri İslâm dini üzere gönderdiği halde Ehl-i Kitap İslâm'dan başka bir din mi arıyor? Soru edatı olan hemze, inkâr ve kınama ifade eder. Bu yaptıkları doğru değildir, demektir. وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا Halbuki göklerde ve yerlerde bulunanlar ister istemez Allah'a teslim olmuş, boyun eğmiş ve itaat etmiştir. Katâde şöyle der: "Mü'min gönüllü olarak, kâfir ise istemeyerek teslim olmuştur. Ne var ki bu teslim oluş ona bir fayda sağlamaz."[75] İbn Kesîr şöyle der: "Mü'min Allah'a gönüllü olarak kalbi ve kalıbıyla, kâfir ise istemeyerek teslim olur. O, karşı çıkılmayacak ve engel olunamayacak baskı, zor ve büyük bir güç altındadır."[76] وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ Kıyamet gününde insanlar Allah'a döndürülecek ve O herkesin amelinin karşılığını verecektir.

84. قُلْ آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَى وَعِيسَى وَالنَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ Ey Muhammed! Sen ve ümmetin deyin ki: "Biz Allah'a, bize indirilen Kur'ân'a, İbrahim, İsmail, İshak, Yakup ve Yakuboğulları'na işte

74 Nesâî, Tahrîm I5; Bkz Kurtubî, 4/129.
75 Taberî, 6/576.
76 Muhtasaru İbn Kesîr, I/297.

bunlara indirilen sahifelere ve vahye iman ettik. Rableri tarafından Musa'ya indirilen Tevrat'a İsa'ya indirilen İncil'e ve bütün peygamberlere indirilenlere iman ettik. لا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ Yahudi ve Hıristiyanların yaptığı gibi biz onların bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr etmeyiz. Bilakis hepsine iman ederiz. Biz ancak Allah'a teslim olur, ona ibadet eder, onun ulûhiyet ve rubûbiyetini tasdik ederiz. O'na asla kimseyi ortak koşmayız" âyette geçen أسباط kelimesinden maksat, Yakup (a.s.)'ın soyundan türemiş İsrailoğulları kabileleridir.

Bundan sonra Yüce Allah, İslâm'ın dışındaki bütün dinlerin batıl ve reddedilmiş olduğunu bildirerek şöyle buyurur:

85. وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الإِسْلامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ Rasulullah (s.a.v.)'ın, İslâm şeriatıyle amel etmek üzere gönderilmesinden sonra kim İslâm'dan başka bir din (şeriat) ararsa bilsin ki kendisinden böyle bir din asla kabul edilmeyecek. وَهُوَ فِي الآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ O, ahirette ziyan edenlerden olacak ve Cehenneme gidip orada ebedi kalacaktır:

86. كَيْفَ يَهْدِي اللهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ Buradaki soru edatı hayret ve olayın büyüklüğünü ifade eder. Yani iman ettikten sonra tekrar kâfir olan bir kavim hidâyete nasıl layık olur. وَشَهِدُوا أَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ وَجَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ Muhammed (s.a.v.)'in Allah'ın Rasulü olduğuna dair onlara şahidler, mucizeler ve apaçık deliller gelip de hak ortaya çıktıktan sonra tekrar kâfir olan bir kavim nasıl hidâyete hak kazanır. وَاللهُ لا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ Allah zalimler topluluğunu saadet yoluna girmeye muvaffak etmez. Hasan el-Basrî" şöyle der: Bu kavimden maksat, Yahudi ve Hıristiyanlardır. Onlar kitaplarında Hz. Muhammed'in vasıflarını gördüler, onun hak Peygamber olduğuna şahid oldular. Ancak kendi milletlerinden değil de Araplardan geldiği için kıskandılar ve daha önce iman ettikleri Peygamber'i inkâr ettiler.[77]

87. أُولَئِكَ جَزَاؤُهُمْ أَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةَ اللهِ وَالْمَلائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ İşte onların küfürlerine karşılık cezaları, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanlığın lanetine uğramalarıdır.

88. خَالِدِينَ فِيهَا لا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلا هُمْ يُنْظَرُونَ Onlar ebedî olarak Cehennemde kalacaklar, azapları hafifletilmeyecek, onlara mühlet de verilmeyecektir.

89. إِلاَّ الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا Ancak bundan sonra tevbe edip kendini Allah'a veren ve bozmuş olduğu işleri tekrar düzelten müstesna فَإِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ Çünkü Allah, çok afvedici ve merhametlidir.

90. إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا İnandıktan sonra kâfirliğe sapıp sonra da inkârcılıkta daha da ileri gidenler var ya لَنْ تُقْبَلَ تَوْبَتُهُمْ onlar küfürde devam ettikleri müddetçe, tevbeleri asla kabul edilmeyecektir.

Bu âyet Yahudiler hakkında inmiştir. Zira onlar Hz. Musa'ya iman ettikten

77 Taberî, 6/575.

sonra Hz. İsa'yı inkâr ettiler. Daha sonra da Hz. Muhammed'i ve Kur'ân'ı da reddettiler. Böylece küfürleri iyice arttı.

وَأُولَٰئِكَ هُمُ الضَّالُّونَ İşte onlar doğru yoldan çıkıp eğri yola gidenlerin kendileridir. Yüce Allah, daha sonra da kâfir olup da küfür üzere ölen kimsenin durumunu bildirerek şöyle buyurur:

91. إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ Gerçekten, inkâr edip de kâfir olarak ölenler var ya فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِمْ مِلْءُ الْأَرْضِ ذَهَبًا وَلَوِ افْتَدَىٰ بِهِ fidye olarak dünya dolusu altın verecek olsalar dahi hiçbirisinden kabul edilmeyecektir. أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ Onlar için elem ve ıztırap verici bir azap vardır. وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ Onların yardımcıları da yoktur.Yani onları Allah'ın azabından kurtaracak ve ıztırap verici cezasından koruyacak hiçbir kimseleri yoktur.

EDEBÎ SANATLAR

1. لما آتيتكم Burada gâiplikten muhataba dönüş (iltifât الـتـفـات) sanatı vardır. Zira daha önce gâip sîgası olan, ميثاق النبيين geçmişti.

2. اشـهدوا ile الشاهدين ve كفروا ile كفرا lafızları arasında iştikak cinâsı vardır. Bu da bedîî sanatlardandır.

3. طوعـا ve كـرها kelimeleri arasında tıbâk sanatı vardır. Küfür ve iman lafızları arasında da yine tıbâk sanatı vardır.

4. واؤلئك هم الضـالون "Onlar sapıkların kendileridir." Bu cümlede sıfatın mevsufa kasrı sanatı vardır. Aynı sanat, "فـاؤلئك هم الفـاسـقـون Onlar fâsıkların kendileridir" âyetinde de vardır.

5. وما أوتى موسى وعيـسى والنبيـون Burada umumî olan النبيـون kelimesi, hususî olan موسى ve عيـسى kelimeleri üzerine atfedilmiştir. Burada umumînin hususîye atfı söz konusudur.

6. ولهم عذاب أليم Onlar için elem verici azap vardır. Burada مؤلم yerine أليم sîgasının tercih edilmesi mübâlağa ifade etmek içindir.

FAYDALI BİLGİLER

Bu âyet-i kerîmeler kâfirleri üç kısma ayırdı:

1. Sâdıkâne bir şekilde tevbe eden ve tevbesinde fayda görenler, الا الذين تابوا من بعد ذلك Bundan sonra tevbe edenler müstesna..." âyeti buna işaret eder.

2. Etkisiz bir tevbe ile tevbe edip tevbesinden fayda göremeyenler. "كفروا بعد ايمانهم ثم ازدادوا كفرا imanlarından sonra kâfir olup sonra da küfürlerini arttıranlar" âyeti bunlara işaret eder.

3. Hiç tevbe etmeyip küfür üzere ölenler. ان الذين كفروا وماتوا وهم كفار Kâfir olup da küfürleri üzere ölenler" âyeti de bunlara işaret eder.

BİR UYARI

Buhârî ve Müslim'in Enes b. Mâlik'ten rivâyet ettiklerine göre Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurur: "Kıyamet gününde Cehennem ehlinden olan adama şöyle denir: Ne dersin, şu anda yeryüzündeki bütün servet senin olsaydı, kurtuluş için onu fidye olarak verir miydin? Rasulullah (s.a.v.) buyurur ki: "Adam, evet, der." Yüce Allah şöyle buyurur: "Ben senden bundan daha azını istemiştim. Sen babanın sulbünde iken, bana şirk koşmayacağına dair senden söz almıştım. Fakat sen şirkten başka bir şeyi kabul etmedin.[78]

78 Buhârî, Enbiya; Müslim, Münafıkîn, 51.

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوْا مِمَّا تُحِبُّوْنَ ۚ وَمَا تُنْفِقُوْا مِنْ شَيْءٍ
فَاِنَّ اللّٰهَ بِهٖ عَلِيْمٌ ﴿٩٢﴾ كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِّبَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ اِلَّا
مَا حَرَّمَ اِسْرَآءِيْلُ عَلٰى نَفْسِهٖ مِنْ قَبْلِ اَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرٰىةُ ۗ قُلْ فَاْتُوْا
بِالتَّوْرٰىةِ فَاتْلُوْهَآ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿٩٣﴾ فَمَنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ
الْكَذِبَ مِنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ ﴿٩٤﴾
قُلْ صَدَقَ اللّٰهُ ۗ فَاتَّبِعُوْا مِلَّةَ اِبْرٰهِيْمَ حَنِيْفًا ۗ وَمَا كَانَ
مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ﴿٩٥﴾ اِنَّ اَوَّلَ بَيْتٍ وُّضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِيْ بِبَكَّةَ
مُبٰرَكًا وَّهُدًى لِّلْعٰلَمِيْنَ ۚ ﴿٩٦﴾ فِيْهِ اٰيٰتٌۢ بَيِّنٰتٌ مَّقَامُ اِبْرٰهِيْمَ ۚ
وَمَنْ دَخَلَهٗ كَانَ اٰمِنًا ۗ وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ
اِلَيْهِ سَبِيْلًا ۗ وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٩٧﴾
قُلْ يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ لِمَ تَكْفُرُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ ۖ وَاللّٰهُ شَهِيْدٌ عَلٰى
مَا تَعْمَلُوْنَ ﴿٩٨﴾ قُلْ يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ لِمَ تَصُدُّوْنَ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ
مَنْ اٰمَنَ تَبْغُوْنَهَا عِوَجًا وَّاَنْتُمْ شُهَدَآءُ ۗ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ
عَمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿٩٩﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِنْ تُطِيْعُوْا فَرِيْقًا مِّنَ الَّذِيْنَ
اُوْتُوا الْكِتٰبَ يَرُدُّوْكُمْ بَعْدَ اِيْمَانِكُمْ كٰفِرِيْنَ ﴿١٠٠﴾
وَكَيْفَ تَكْفُرُوْنَ وَاَنْتُمْ تُتْلٰى عَلَيْكُمْ اٰيٰتُ اللّٰهِ وَفِيْكُمْ رَسُوْلُهٗ ۗ
وَمَنْ يَّعْتَصِمْ بِاللّٰهِ فَقَدْ هُدِيَ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿١٠١﴾
يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ حَقَّ تُقٰتِهٖ وَلَا تَمُوْتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ
مُّسْلِمُوْنَ ﴿١٠٢﴾ وَاعْتَصِمُوْا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيْعًا وَّلَا تَفَرَّقُوْا ۚ وَاذْكُرُوْا
نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ كُنْتُمْ اَعْدَآءً فَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوْبِكُمْ
فَاَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهٖٓ اِخْوَانًا ۚ وَكُنْتُمْ عَلٰى شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ
فَاَنْقَذَكُمْ مِّنْهَا ۗ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيٰتِهٖ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُوْنَ
﴿١٠٣﴾

92. Sevdiğiniz şeylerden harcamadıkça iyiliğe eremezsiniz. Her ne harcarsanız, Allah onu bilir.

93. Tevrat'ın indirilmesinden önce, İsrail'in (Yakub'un) kendisine haram kıldıkları dışında, yiyeceğin her türlüsü İsrailoğullarına helâl idi. De ki: "Eğer doğru sözlü iseniz, o zaman Tevrat'ı getirip onu okuyun."

94. Artık bundan sonra her kim Allah'a karşı yalan uydurursa, işte bunlar, zalimlerin ta kendisidirler.

95. De ki: "Allah doğruyu söylemiştir. Öyle ise, hakka yönelmiş olan İbrahim'in dinine uyunuz. O, müşriklerden değildi."

96. Şüphesiz, âlemlere bereket ve hidâyet kaynağı olarak insanlar için kurulan ilk ev Mekke'deki (Kâbe) dir.

97. Orada apaçık nişaneler, İbrahim'in makamı vardır. Oraya giren emniyette olur. Yoluna gücü yetenlerin o evi haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse bilmelidir ki, Allah bütün âlemlerden müstağnîdir.

98. De ki: "Ey Ehl-i Kitap! Allah yaptıklarınızı görüp dururken niçin Allah'ın âyetlerini inkâr edersiniz?"

99. De ki: "Ey Ehl-i Kitap! Görüp bildiğiniz halde niçin Allah'ın yolunu eğri göstermeye yeltenerek mü'minleri Allah yolundan çevirmeye kalkışıyorsunuz? Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir."

100. Ey iman edenler! Kendilerine Kitap verilenlerden bir gruba uyarsanız imanınızdan sonra sizi yeniden küfre çevirirler.

101. Size Allah'ın âyetleri okunurken, üstelik Allah Rasulü de aranızda iken, nasıl inkâra saparsınız? Her kim Allah'a bağlanırsa, kesinlikle doğru yola iletilmiştir.

102. Ey iman edenler! Allah'tan O'na yaraşır şekilde korkun ve ancak müslümanlar olarak can verin.

103. Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı yapışın, parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetlerini hatırlayın: Hani siz birbirinize düşman kişiler idiniz de O, gönüllerinizi birleştirmiş ve O'nun nimeti sayesinde kardeş kimseler olmuştunuz. Yine siz, ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi O kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle açıklar ki doğru yolu bulasınız.

BU ÂYETLERİN ÖNCEKİLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah önceki âyetlerde kâfirlerin dünya ve ahiretteki durumlarını anlattı ve ahirette, kendini kurtarmak için yeryüzü dolusu altın vermek istese dahi bunun kâfire fayda vermeyeceğini açıkladı. Bu âyetlerde de, Allah'ın rızasını ve Cenneti elde etmek için mü'minlere faydalı olan şeyleri anlatmaktadır. Sonra yine söz, peygamberlik, risalet ve İslâm dininin doğruluğu etrafında Ehl-i Kitabın meydana getirdiği şüpheleri ortadan kaldırmaya gelmekte, sonra da Yüce Allah İslâm'ı ve müslümanların saflarını parçalamak ve birliklerini bozmak için Ehl-i Kitabın kurmuş oldukları tuzak ve hilelerden mü'minleri sakındırmaktadır.

KELİMELERİN İZAHI

البر : Birr, bütün iyilik türlerini içine alan bir kelimedir. Burada Cennet manasınadır.

حلا : Hıll, helâl demektir. Bu kelime, sıfat yerine kullanılmış bir mastardır. Dolayısıyle tekil, çoğul, erkek ve dişi için kullanılır.

إسرائيل : İsrail, Yakup (a.s.)'un lakabıdır.

بكة : Bekke Mekke'nin adıdır. Buraya hem Bekke, hem de Mekke denir. Zorbaların boyunlarını vurduğu için kendisine bu isim verilimiştir. Mekke'ye hangi zorba kötülük yapmak istemişse, Allah mutlaka onun belini kırmıştır.

مباركا : Mübarek, bereketli demektir. Bereket, fazlalık ve çok hayır manasınadır.

مقام إبراهيم : İbrahim (a.s.)'in ayakta durduğu yerdir. Kâbe'nin duvarları yükselirken, üzerinde durarak çalıştığı taş.

عوجا : İvec meyl ve eğrilik demektir. Ebû Ubeyde şöyle der: İvec; din, söz ve amelde eğrilik, avec ise duvarın ve dalın eğriliği manalarınadır.

يعتصم : Ya'tesımu; tutunur, sığınır manasınadır. Kök itibariyle, men etmek ve engellemek demektir. Kurtubî şöyle der: " Bir şeye tutunan kimseye معتصم bir şeye engel olan kimseye عاصم denir.[79] قال لا عاصم اليوم من امر الله "Bugün, Allah'ın emrine mani olacak kimse yoktur"[80] meâlindeki âyette de bu manada kullanılmıştır.

شفا : Şefâ, bir şeyin tek kenarıdır. Şefir de bunun gibidir. شفا الحفرة Çukurun kenarı manasınadır. على شفا جرف هار "Yıkılacak bir yarın kenarına"[81] âyetinde de bu manada kullanılmıştır.

79 Kurtubî, 4/156.
80 Hud sûresi, 11/43.
81 Tevbe sûresi, 9/109.

NUZÛL SEBEBİ

Rivâyet edildiğine göre, Evs ve Hazrec kabilelerinden bir takım sahabe, bir mecliste otururlarken Şas b. Kays adında bir Yahudi, yanlarından geçer, Câhiliyye devrinde aralarında şiddetli düşmanlık ve husumet bulunan bu zevatın, İslâm'dan sonra aralarındaki bu ülfet, yakınlık ve sevgiyi görünce öfkelenir ve: "Bunlar böyle toplandıkça, bize rahat ve huzur yoktur" der ve bir Yahudi delikanlısına gidip onların yanına oturmasını, onlara "Buas" gününü hatırlatmasını ve o gün söyledikleri şiirlerden bazı parçalar okumasını emreder. Buas günü, Evs ve Hazrec kabilelerinin birbirleriyle savaştığı ve Evs'in zaferi ile sonuçlandığı bir gündür. Delikanlı onun dediklerini yapar, derken aralarında münakaşa çıkar, taraflar birbirlerine karşı övünmeye ve birbirlerine kızmaya başlar. Bunun üzerine: "Haydi silah başına, silah başına" derler. Durum Rasulullah (s.a.v.)'a intikal edince, Rasulullah (s.a.v.) yanında bulunan Muhacir ve Ensâr'dan bir grup ile onların bulunduğu yere gider ve şöyle der: "Ben aranızda iken Câhiliyye davası mı güdüyorsunuz? Allah sizi İslâm ile şereflendirerek Câhiliyye âdetlerinin kökünü kestikten ve sizi barıştırıp birleştirdikten sonra, hâlâ o davayı mı güdüyorsunuz?" Bunu duyan Evs ve Hazrecliler, yaptıkları işin bir şeytan tuzağı ve düşman hilesi olduğunu anlar, silahlarını bırakır ve ağlayarak birbirlerini kucaklamaya başlarlar. Sonra Rasulullah (s.a.v.)'in emrini dinleyip ona itaat ederek beraberce giderler. Bunun üzerine: **يا أيها الذين آمنوا ان تطيعوا فريقا من الذين اوتوا الكتاب يردوكم بعد ايمانكم كافرين** "Ey iman edenler! Eğer kendilerine kitap verilenlerden bir gruba uyarsanız imanınızdan sonra sizi yeniden kâfir ederler" meâlindeki âyet nâzil olur.[82]

ÂYETLERİN TEFSİRİ

92. **لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ** Mallarınızın en iyisinden vermedikçe, asla iyilerden olamaz ve Cennete gidemezsiniz. **وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللهَ بِهِ عَلِيمٌ** Allah yolunda ne harcarsanız, Allah onu bilir. Harcadıklarınızın sizin için saklanacak ve onlara karşılık en güzel bir şekilde mükâfatlandırılacaksınız.

93. **كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلاً لِبَنِي إِسْرَائِيلَ** Bütün yiyecekler İsrailoğullarına helâl idi. **إِلاَّ مَا حَرَّمَ إِسْرَائِيلُ عَلَى نَفْسِهِ** Ancak, Yakup (a.s.)'un kendi nefsine haram, kıldığı müstesnâ. Yâ'kub (a.s.)'un haram kıldığı, deve eti ve sütü idi. Sonra isyanları sebebiyle cezâ olarak İsrailoğullarına içyağı ve benzeri bazı besin maddeleri de haram kılındı. **مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرَاةُ** Bütün bunlar Tevrat indirilmeden önce helâl idi. **قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرَاةِ فَاتْلُوهَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ** Ey Muhammed! Onlara de ki: Eğer o yiyeceklerin zulmünüz ve taşkınlığınız sebebiyle size haram kılınmadığı iddiasında doğru iseniz, bana Tevrat'ı getirip okuyun. Zemahşerî şöyle der: Yahudilerin maksadı, taşkınlık, zulüm ve

82 Vâhidî, Esbâbu'n-nüzûl; s. 66 el-Keşşâf, 1/301.

Allah yolundan alıkoyma hususunda Allah'ın aleyhlerindeki şahitliğini yalanlamaktır. Yüce Allah kendi kitaplarını onların aleyhine hüccet getirip de onları susturunca apışıp kaldılar ve küçük duruma düştüler. Hiçbiri Tevrat'ı getirmeye cesaret edemedi. Burada, Peygamber (s.a.v.)'in doğruluğuna apaçık bir delil vardır.[83]

94. فَمَنِ افْتَرَى عَلَى اللهِ الكَذِبَ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ Artık bu kesin ve apaçık delillerden sonra, kim Allah'a karşı yalan uydurursa فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ İşte haddi aşan ve batılla kibirlenenler onlardır.

95. قُلْ صَدَقَ اللهُ De ki: Allah, Muhammed'e vahyettiği ve haber verdiği her hususta doğru söylemiştir. فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا Öyleyse, Yahudiliği bırakıp, bütün batıl dinlerden uzak olan İbrahim'in dinine uyun. O, İslâm dinidir. وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ İbrahim müşriklerden değildi. Yüce Allah bu âyette Hz. İbrahim'i, Ehl-i Kitabın, mensup olduğunu iddia ettiği Yahudi ve Hıristiyanlıktan uzak tutmuştur. Bu âyette ayrıca Ehl-i Kitabın müşrik olduğuna ta'riz vardır.

96. إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ Allah'a ibadet edilmek için yeryüzünde bina edilen ilk mescid Mekke'deki Mescid-i Haram'dır. مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ O Mescid mübarek olarak bina edilmiştir. Kendisini hac ve umre yaparak ziyaret edenler için hayır ve bereketi çoktur. Yeryüzündekilerin kıblesi olduğundan dolayı, onlar için hidâyet ve nur kaynağıdır. Bundan sonra Yüce Allah, Mescid-i Haram'ın diğer bütün mescitlere üstünlüğünü gerektiren hususiyetlerini anlatır.

97. فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَقَامُ إِبْرَاهِيمَ Orada onun diğer mescidlerden daha şerefli ve daha üstün olduğunu gösteren bir çok açık delil vardır. İbrahim'in makamı bunlardan biridir.

Bu makam, Beytullah'ı bina ederken Hz. İbrahim'in üzerinde durduğu taştır. Ayrıca orada Zemzem, Hatim, Safa ve Merve ile Hacer-i esved vardır. Bütün bunlar Beytullah'ın şerefine ve müslümanların kıblesi olmaya daha layık olduğuna delil olarak yetmez mi?

وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا Oraya giren emniyette olur. İşte bu da, oranın şerefini gösteren başka bir âyettir. İbrahim (a.s.)'ın رب اجعل هذا البلد آمنا "Ey Rabbim! Bu beldeyi emin kıl"[84] şeklindeki duası bereketiyle buraya girenin emin olmasıdır. وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا Yoluna gücü yetenlerin, Allah'ın evini haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerine farz kıldığı bir emirdir. وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ Kim haccı terkederse bilsin ki Allah'ın ne onun ne de başka bir mahlukun ibadetine ihtiyacı vardır. Haccı terketmenin büyük bir günah olduğunu vurgulamak için Yüce Allah onu küfür lafzıyle ifade etti. İbn Abbas (v.a) şöyle der: Kim, hacc farizasını inkâr ederse

83 el-Keşşâf, 1/295.
84 Bakara sûresi, 2/126.

kâfir olur. Allah'ın onun haccına ihtiyacı yoktur.[85] Yüce Allah daha sonra, küfürlerine karşı delil getirerek onları susturdu.

98. قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللهِ De ki: "Muhammed'in doğruluğuna dair hüccet ve deliller olmasına rağmen ona indirilen Kur'ân'ı niye inkâr ediyorsunuz? وَاللهُ شَهِيدٌ عَلَى مَا تَعْمَلُونَ Oysa Allah, bütün yaptıklarınızı görmektedir, ona göre size ceza verecektir."

99. قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللهِ مَنْ آمَنَ De ki: "Ey Ehl-i Kitap! Niçin, iman etmek isteyenlere mâni olup insanları Allah'ın hak dininden döndürüyorsunuz? تَبْغُونَهَا عِوَجًا Siz o doğru yolun eğri olmasını istiyorsunuz. Rasulullah (s.a.v.)'ın, kitabınızdaki vasıflarını değiştiriyor ve insanlara, İslâm'da bozukluk ve eğrilik varmış vehmini vererek onları kandırıyorsunuz. وَأَنْتُمْ شُهَدَاءُ Halbuki siz, İslâm'ın hak ve doğru din olduğunu biliyorsunuz. وَمَا اللهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir."

Bu âyette tehdit ve uyarı vardır. Bu iki âyet-i kerîmenin işaret ettiği gibi, Yahudi ve Hıristiyanlar iki vasfı yani sapma ve saptırma vasıflarını taşımaktadırlar. Çünkü onlar İslâm'ı inkâr etmiş, sonra da zayıf iradeli insanların kalplerine kuşku ve şüphe atmak suretiyle onların İslâm'a girmesini önlemişlerdir.

100. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تُطِيعُوا فَرِيقًا مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ Ey iman edenler! Ehl-i Kitaptan bir gruba uyarsanız, يَرُدُّوكُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ كَافِرِينَ Allah size imanı nasip ettikten sonra, onlar sizi yeniden kâfir ederler. Bu âyet Evs ve Hazrec kabilelerine hitap etmektedir. Çünkü iniş sebebinde de belirtildiği gibi, Yahudiler onları fitneye düşürmek istiyorlardı. Ancak âyetin lafzı umumî olup, bütün mü'minleri içine almaktadır.

101. وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَأَنْتُمْ تُتْلَى عَلَيْكُمْ آيَاتُ اللهِ وَفِيكُمْ رَسُولُهُ Küfür size nasıl yol bulur? Halbuki Allah'ın âyetleri size inmeye devam ediyor, vahy kesilmedi, Rasulullah aranızda yaşıyor. Bu soru cümlesi, inkârı ve küfrün uzaklığını ifade eder. وَمَنْ يَعْتَصِمْ بِاللهِ فَقَدْ هُدِيَ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ Kim, Allah'ın, Rasulü'nün lisanıyla açıklamış olduğu hak dine sarılırsa en sağlam yola girmiştir. Bu yol, Naîm Cennetlerine götüren yoldur.

102. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللهَ حَقَّ تُقَاتِهِ Ey iman edenler! Allah'tan hakkıyle korkun, veya şanına yakışır bir şekilde korkun. İbn Mesud şöyle der: "Bu, Allah'a isyan etmeyip itaat etmek, O'nu unutmayıp hatırlamak ve O'na nankörlük etmeyip şükretmekle olur."[86] Âyetteki **حق تقاته** nin manası: "Şanına layık bir şekilde korkunuz" demektir. Bu da bütün masiyetlerden sakınmakla olur. وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ İslâm'a sarılınız, onu sımsıkı tutunuz. Ölüm size gelinceye kadar bu halde olunuz ki, İslâm dini üzere ölesiniz. Bundan maksat İslâm dini üzere devam etmeyi emretmektir.

85 Muhtasaru İbn Kesîr, 1/303.
86 Aynı eser, 1/304.

103. وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا Allah'ın dinine ve kitabına toptan sarılın. Ondan ayrılmayın. Sizden önce Yahudi ve Hıristiyanların yaptığı gibi, din hususunda ihtilafa düşmeyin. وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللهِ عَلَيْكُمْ Ey Arap topluluğu! Allah'ın size ihsanını hatırlayın. إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ Hani siz İslâm'dan önce birbirinize amansız düşmanlar idiniz de Allah İslâm sayesinde kalplerinizi birbirine ısındırdı ve siz aynı iman üzerinde birleştirdi. فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا Allah'ın lütfu ile kardeşler oldunuz. وَكُنْتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا Siz Cehennem ateşine düşmek üzereydiniz, fakat Allah İslâm ile sizi oradan kurtardı. كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ İşte Yüce Allah meseleleri böyle açıkladığı gibi, diğer âyetlerini de açıklıyor ki, onların sayesinde dünya ve ahiret mutluluğuna yol bulasınız.

EDEBÎ SANATLAR

Bu mübarek âyetler birçok edebî sanatı ihtivâ etmektedir. Bunları aşağıdaki şekilde özetliyebiliriz:

1. قل فأتوا بالتوراة De ki: Tevrat'ı getirin. Burdaki emir Yahudileri kınamak ve susturmak içindir. Onların yaptıklarının son derece çirkin olduğunu gösterir.

2. للذي ببكة "Mekke'deki ev" demektir. Burada ism-i mevsulun mevsufu olan "beyt" kelimesinin hazfedilmiş olması, onun büyüklüğünü açıkça gösterir.

3. ومن كفر "Kim kâfir olursa..." Burada كفر lafzı, لم يحج "Kim haccetmezse...." yerine kullanılmıştır. Bu durum haccın farz olduğunu tekit eder, bu emri terkedenin büyük bir günah işlediğini gösterir. Ebussuûd şöyle der: ولله على الناس حج البيت âyet-i kerîmesinde, bundan daha iyi ifade edilemiyecek birçok edebi sanat vardır:

a) Kesinlik ifade eden haber sîgası tercih edilmiştir.

b) Sübût ve devamlılık ifade eden isim cümlesi ile açıklanmıştır. Bu ifade tarzı, haccın, Allah'ın insanlar üzerinde farz kılınmış bir hakkı olduğunu vurgulayacak şekilde gelmiştir.

c) Âyette önce umumî olarak haccın bütün insanlara farz olduğu ifade edilmiş daha sonra gücü yetenlere tahsis edilmiştir.

d) Hacc meselesi önce mübhem olarak sonra da açıkça anlatılmıştır.

e) Ayrıca hacc meselesi önce özetle, sonra geniş olarak açıklanmıştır.[87]

4. ... واعتصموا بحبل الله Allah'ın ipine sarılınız...." Bu cümlede istiâre-i tasrîhiyye yoluyla Kur'ân-ı Kerîm ipe benzetilmiştir. Müşebbehün bih olan الحبل kelimesi, müşebbeh olan القرآن kelimesi yerinde müstear olarak kullanılmıştır. Benzetme yönü ise, her ikisinin de kurtuluş vesilesi olmasıdır.

87 Ebussuûd, I/255.

5. "شفا حفرة Çukurun kenarı": Burada istiâre-i temsiliyye vardır. Evs ve Hazrec kabilelerinin Câhiliyye dönemindeki durumları, derin bir uçuruma düşmek üzere olan kimsenin durumuna benzetilimiştir. Allah daha iyi bilir.

BİR UYARI

Bu mübarek âyetler Ehl-i Kitabın iki şüphesini defetmek için gelmiştir.

1. Yahudiler Rasulullah (s.a.v.)'a şöyle dediler: Sen İbrahim'in dini üzere olduğunu iddia ediyorsun, ama onun şeriatına aykırı hareket ediyorsun. Çünkü sen devenin etini ve sütünü helal sayıyorsun. Halbuki bunlar İbrahim'in dininde haramdı. Yüce Allah, كل الطعام كان حلا لبني اسرائيل İsrailoğullarına bütün yiyecekler helaldı" âyeti ile onların iddialarını reddetti.

2. Yahudiler: "Beyt-i Makdis, ilk mescit olup bütün peygamberlerin kıblesidir. Kıble olmaya en layık olan da odur. Ey Muhammed! Nasıl oluyor da sen, peygamberlerin getirdiği dinleri tasdik ettiğini iddia ettiğin halde oraya yönelmiyorsun?" dediler. Bunun üzerine Yüce Allah ان اول بيت وضع للناس للذي ببكة İnsanların, Allah'a ibadet etmesi için yeryüzünde yapılan ilk mescid Mekke'deki (Kâbe) dir" âyetini indirerek onların iddialarını reddetti.

وَلْتَكُنْ مِّنْكُمْ أُمَّةٌ يَّدْعُوْنَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُوْنَ بِالْمَعْرُوْفِ
وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ ۚ وَأُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ﴿١٠٤﴾ وَلَا تَكُوْنُوْا
كَالَّذِيْنَ تَفَرَّقُوْا وَاخْتَلَفُوْا مِنْ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ الْبَيِّنٰتُ ۚ
وَأُولٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ۙ ﴿١٠٥﴾ يَّوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوْهٌ وَّتَسْوَدُّ
وُجُوْهٌ ۚ فَأَمَّا الَّذِيْنَ اسْوَدَّتْ وُجُوْهُهُمْ ۖ أَكَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيْمَانِكُمْ
فَذُوْقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُوْنَ ﴿١٠٦﴾ وَأَمَّا الَّذِيْنَ ابْيَضَّتْ
وُجُوْهُهُمْ فَفِيْ رَحْمَةِ اللّٰهِ ۖ هُمْ فِيْهَا خَالِدُوْنَ ﴿١٠٧﴾ تِلْكَ آيَاتُ اللّٰهِ
نَتْلُوْهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ۚ وَمَا اللّٰهُ يُرِيْدُ ظُلْمًا لِّلْعٰلَمِيْنَ ﴿١٠٨﴾
وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ وَإِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ
الْأُمُوْرُ ﴿١٠٩﴾ كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُوْنَ
بِالْمَعْرُوْفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ ۗ وَلَوْ آمَنَ
أَهْلُ الْكِتٰبِ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ ۚ مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُوْنَ وَأَكْثَرُهُمُ
الْفٰسِقُوْنَ ﴿١١٠﴾ لَنْ يَّضُرُّوْكُمْ إِلَّآ أَذًى ۖ وَإِنْ يُّقَاتِلُوْكُمْ
يُوَلُّوْكُمُ الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يُنْصَرُوْنَ ﴿١١١﴾ ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ
أَيْنَ مَا ثُقِفُوْٓا إِلَّا بِحَبْلٍ مِّنَ اللّٰهِ وَحَبْلٍ مِّنَ النَّاسِ وَبَآءُوْ
بِغَضَبٍ مِّنَ اللّٰهِ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ ۚ ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ
كَانُوْا يَكْفُرُوْنَ بِآيَاتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُوْنَ الْأَنْبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ۚ
ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَّكَانُوْا يَعْتَدُوْنَ ﴿١١٢﴾

104. Sizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü men eden bir topluluk bulunsun. İşte onlar, kurtuluşa erenlerdir.

105. Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte bunlar için büyük bir azap vardır.

106. Nice yüzlerin ağardığı, nice yüzlerin de karardığı günü (düşünün.) İmdi, yüzleri kararanlara "Siz iman ettikten sonra kâfir mi oldunuz? Öyle ise inkâr etmiş olmanız yüzünden tadın azabı." (denilir).

107. Yüzleri ağaranlara gelince, Allah'ın rahmeti içindedirler, onlar orada ebedî kalacaklardır.

108. İşte bunlar, Allah'ın âyetleridir. Bunları sana hak olarak okuyoruz. Allah hiçbir kimseye haksızlık etmek istemez.

109. Göklerde ve yerde ne varsa Allah'ındır. İşler, O'na döndürülür.

110. Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder, kötülükten men'eder ve Allah'a inanırsınız. Ehl-i Kitap da inansaydı, elbet bu, kendileri için çok iyi olurdu. İçlerinde iman edenler var, pek çoğu yoldan çıkmışlardır.

111. Onlar size, incitmekten başka bir zarar veremezler. Sizinle savaşa girecek olsalar, size arkalarını dönüp kaçarlar. Sonra kendilerine yardım da edilmez.

112. Allah'ın kudretine ve insanların gücüne sığınmadıkça onlar nerede bulunurlarsa bulunsunlar, kendilerine zillet vurulmuş, Allah'ın hışmına uğramışlar, miskînliğe mahkum edilmişlerdir. Bunun sebebi, onların, Allah'ın âyetlerini inkâr etmiş ve haksız yere peygamberleri öldürmüş olmaları, ayrıca isyan etmiş ve haddi aşmış bulunmalarıdır.

BU ÂYETLERİN ÖNCEKİLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah önceki âyetlerde Ehl-i Kitabın tuzaklarına düşmekten sakındırdı ve Allah'ın ipine sarılmayı ve doğru şeriatına bağlanmayı emretti. Bu âyetlerde de mü'minleri, insanları Allah'a davet etme, iyiliği emretme ve kötülükten nehyetme görevlerini yerine getirmeye çağırmakta, onlara birlik ve beraberlik içinde olmalarını, ihtilafa düşmemelerini emretmektedir. Daha sonra da taşkınlık ve zulümleri sebebiyle Yahudilerin başına gelen zilleti açıklamaktadır.

KELİMELERİN İZAHI

أمة : Ümmet, tâife ve topluluk demektir.

البينات : Beyyinât, açık deliller demektir.

المعروف : Ma'ruf, şeriatın emrettiği ve selim aklın güzel gördüğü şey manasınadır.

المنكر : Münker, Şeriatın yasakladığı ve akl-ı selimin çirkin gördüğü şeydir.

الادبار : Edbâr, dübûr kelimesinin çoğuludur. Dübür, herşeyin son kısmı manasına gelir. Bir kimse gerisin geri dönüp kaçtığında ولاه دبره denir.

ثقفوا : Sükıfû, bulundular, kendilerine tesadüf edildi demektir.

حبل من الله: Allah'ın ipi, Habl, bilinen ip demektir. Burada ahit manasında kullanılmıştır. Emniyet verdiği ve korkuyu giderdiği için ahd'e "habl" denmiştir.

باءوا : Bâ'û, döndüler manasınadır.

المسكنة : Meskenet, fakirlik demektir.

ÂYETLERİN TEFSİRİ

104. وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ Sizden, insanları Allah'a çağıracak, her türlü iyiliği emredecek ve her türlü kötülüğü nehyedecek bir topluluk bulunsun. وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ İşte kurtuluşa erenler onlardır.

105. وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra, hevâ ve heveslerine uydukları için dinde ihtilâfa düşüp parçalanan Yahudi ve Hıristiyanlar gibi olmayın. وَأُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ İşte ihtilâfları sebebiyle onlar için kıyamet gününde şiddetli azap vardır.

106. يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ İman ve itaatleri sebebiyle kıyamet gününde mü'minlerin yüzleri ak olur. Küfür ve masiyetleri dolayısıyle de, kâfirlerin yüzleri kara olur. فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ Âyetin bu bölümü iki grubun daha önce özetle anlatılmış olan hallerini geniş olarak açıklar. Şöyle ki, yüzleri kararmış olan Cehennemliklere, kınama yoluyla: "Size apaçık delil ve mucizeler gelip de iman ettikten sonra kâfir mi oldunuz?" Öyleyse, فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ İnkârınızdan dolayı şiddetli azabı tadınız" denilir.

107. وَأَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ İyi amelleri sebebiyle yüzleri ak olan mutlu ve bahtiyar kişilere gelince فَفِي رَحْمَةِ اللهِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ Onlar ebedî olarak Cennette kalacaklar, oradan asla çıkarılmayacaklardır.

108. تِلْكَ آيَاتُ اللهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ Ey Muhammed! İşte bunlar Allah'ın âyetleridir. Onları hak olarak sana okuyoruz. وَمَا اللهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِلْعَالَمِينَ Allah hiçbir kimseye zulmetmez. Fakat insanlar kendilerine zulmediyorlar.

109. وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ın

mülkü ve kuludur. وَإِلَى اللهِ تُرْجَعُ الأُمُورُ İşler Allah'a döner. O, dünyada da ahirette de Hâkim'dir ve tasarruf sahibidir.

110. كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ Ey Muhammed ümmeti! Siz milletlerin en hayırlısısınız. Çünkü insanlara en faydalı olan sizsiniz. Bundan dolayı Yüce Allah اخرجت للناس "insanlar için, yani onların menfati için çıkarıldınız" buyurdu. Buhârî, Ebû Hüreyre'den şöyle rivâyet eder: كنتم خير امة اخرجت للناس âyetinin tefsirinde Ebû Hüreyre: "Siz insanların hayırlısısınız. Onları sevk ve teşvik edersiniz de onlar İslâm'a girerler[88] demiştir. تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللهِ Bu bölüm, müslümanların niçin hayırlı olduğunu açıklar. Sanki şöyle denilmiştir: Sizin hayırlı ümmet olmanızın sebebi, şu güzel hasletleri taşımanız, yani iyiliği emretmeniz, kötülükten menetmeniz ve Allah'a iman etmiş olmanızdır. Hz. Ömer (r.a.)'in şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Kim bu ümmetten olmayı isterse, bu hususta Allah'ın koştuğu şartı yerine getirsin.[89] وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ Ehl-i Kitap, Muhammed (s.a.v.)'e indirilen Kur'ân'a inansa ve onu tasdik etseydi, dünyada da ahirette de kendileri için daha hayırlı olurdu. مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ Ehl-i Kitaptan, Necâşî ve Abdullah b. Selâm gibi küçük bir grup mü'mindir. Büyük çoğunluğu ise Allah'a itaatten çıkmış olan fasıklardır.

111. لَنْ يَضُرُّوكُمْ إِلاَّ أَذًى Onlar, dilleri ile sövme ve tân etme gibi az bir zararın dışında size bir şey yapamazlar. وَإِنْ يُقَاتِلُوكُمْ يُوَلُّوكُمُ الأَدْبَارَ Sizinle savaşırlarsa, size bir şey yapamadan hezimete uğrar ve arkalarını dönüp kaçarlar. ثُمَّ لا يُنْصَرُونَ Sonra, durumlarını sana bildirdiğim kimseler yardımsız bırakılmışlardır, onlara yardım edilmez. Bu cümle, isti'nâfiye cümlesidir.

112. ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ أَيْنَ مَا ثُقِفُوا Nerede bulunurlarsa bulunsunlar zillet ve horluk onlardan ayrılmaz. Bina edilen bir ev, içindekileri nasıl kuşatırsa zillet ve horluk da onları öylece kuşatır. إِلاَّ بِحَبْلٍ مِنَ اللهِ وَحَبْلٍ مِنَ النَّاسِ Ancak Allah'ın ve müslümanların zimmetine sığınırlarsa müstesna. Bu durumda bir şey olmaz. İbn Abbas (r.a.); "Allah'ın ve insanların verdiği söze sığınırlarsa, müstesna" der. وَبَاءُوا بِغَضَبٍ مِنَ اللهِ Onlar, Allah'ın şiddetli gazabına müstehak olarak döndüler. وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ Fakirlik ve başkalarına boyun eğme onları her taraftan kuşatmıştır, asla onlardan ayrılmaz. ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللهِ وَيَقْتُلُونَ الأَنبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ Bu zillet, alçaklık, gazap ve helak onların, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri, zulüm ve azgınlıkla peygamberleri öldürmeleri sebebiyledir. ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ Bu, onların inatları ve Allah'ın emirlerine isyanları sebebiyledir.

88 Buhârî, Tefsir-i sûre 3, 7.
89 Muhtasaru İbn Kesîr, I/311.

EDEBÎ SANATLAR

Bu mübarek âyetler beyân ve bedîî sanatlarından bir çoğunu ihtiva eder. Bunları şöylece özetleyebiliriz.

1. ويأمرون بالمعروف وينهون عن المنكر İyiliği emreder, kötülüğü nehyederler. Bunda bedîî sanatlardan mukâbele denilen sanat vardır.

2. واولئك هم المفلحون İşte kurtuluşa erenler onlardır. Burada sıfatın mevsufa kasrı sanatı vardır. Zira, kurtuluş sadece onlara tahsis edilmiştir.

3. تبيض وجوه وتسود وجوه Bazı yüzler ak olur, bazı yüzler kara olur. Burada تبيض ile تسود kelimeleri arasında tıbâk sanatı vardır.

4. ففي رحمة الله Allah'ın Cennetindedirler. Burada mecâz-ı mürsel vardır. Zira hall zikrolunup mahall yani bir yerde bulunan şey zikredilip yerin kendisi kastedilmiştir. Yani onlar Cennettedirler. Çünkü Cennet rahmetin indiği yerdir.

5. ضربت عليهم الذلة Zillet ve horluk onlardan ayrılmaz. Bu âyette de istiâre vardır. Zira zillet, içinde bulunanları ihâta eden çadıra benzetilmiştir. Bu istiâre ile ilgili bilgi, Bakara sûresinin 61. âyetinde geçti.

6. ... وباءوا بغضب Allah'ın gazabıyle döndüler. Burada غضب kelimesinin nekra olması, olayın dehşet ve korkunçluğunu gösterir.

FAYDALI BİLGİLER

ثم لا ينصرون Cümlesi, isti'nâfiyye (başlangıç) cümlesidir. Bundan dolayı, sonundaki 'nun' düşmemiştir. Zemahşerî şöyle der: Yüce Allah bu âyetle başlangıç yapıp, ceza ile ilgili hükümleri bırakarak haberle ilgili hüküm vermeye başladı. Sanki şöyle denilmiştir: "Sonra ben size haber veriyorum ki, onlar yardımsız bırakılmışlar, onlardan yardım kesilmiştir. Eğer bu fiil cezmedilip de sonundaki 'nun' düşseydi, yardım mutlak bir vaad olmasına rağmen, onun kesilmesi, müslümanlarla savaştıkları zamana mahsus kalırdı.[90]

BİR UYARI

ولا تكونوا كالذين تفرقوا واختلفوا "Ayrılığa düşüp parçalananlar gibi olmayın" âyetindeki ayrılıktan maksat, inanç ve dinin esasları ile ilgili ayrılıklardır. Fakat müctehid imamların yaptığı gibi, dinin diğer hükümleri (fürûları) ile ilgili ihtilaflar şeriatın ruhsat verdiği kolaylıklardandır. Nitekim ilim adamları bu meseleye dikkat çekmişlerdir. Bu hususta merhum İbn Teymiyye'nin Ref'u'l-melâm ani'l-eimmeti'l-a'lâm adını verdiği değerli bir risâlesi vardır. Ona bakınız, o çok güzel ve faydalı bir eserdir.

90 el-Keşşâf, 1/308 (özet olarak).

لَيْسُوا سَوَآءً ۗ
مِنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ اُمَّةٌ قَآئِمَةٌ يَّتْلُوْنَ اٰيٰتِ اللّٰهِ اٰنَآءَ الَّيْلِ
وَهُمْ يَسْجُدُوْنَ ﴿١١٣﴾ يُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ
وَيَاْمُرُوْنَ بِالْمَعْرُوْفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسَارِعُوْنَ
فِى الْخَيْرٰتِ ۗ وَاُولٰٓئِكَ مِنَ الصّٰلِحِيْنَ ﴿١١٤﴾ وَمَا يَفْعَلُوْا
مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُّكْفَرُوْهُ ۗ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ بِالْمُتَّقِيْنَ ﴿١١٥﴾
اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَنْ تُغْنِىَ عَنْهُمْ اَمْوَالُهُمْ وَلَآ اَوْلَادُهُمْ مِّنَ اللّٰهِ
شَيْـًٔا ۗ وَاُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿١١٦﴾ مَثَلُ
مَا يُنْفِقُوْنَ فِىْ هٰذِهِ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيْحٍ فِيْهَا صِرٌّ
اَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوْٓا اَنْفُسَهُمْ فَاَهْلَكَتْهُ ۗ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ
وَلٰكِنْ اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ ﴿١١٧﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّخِذُوْا
بِطَانَةً مِّنْ دُوْنِكُمْ لَا يَاْلُوْنَكُمْ خَبَالًا ۗ وَدُّوْا مَا عَنِتُّمْ ۚ
قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَآءُ مِنْ اَفْوَاهِهِمْ ۚ وَمَا تُخْفِىْ صُدُوْرُهُمْ اَكْبَرُ ۗ
قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْاٰيٰتِ اِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُوْنَ ﴿١١٨﴾ هٰٓاَنْتُمْ
اُولَآءِ تُحِبُّوْنَهُمْ وَلَا يُحِبُّوْنَكُمْ وَتُؤْمِنُوْنَ بِالْكِتٰبِ
كُلِّهٖ ۚ وَاِذَا لَقُوْكُمْ قَالُوْٓا اٰمَنَّا ۖ وَاِذَا خَلَوْا عَضُّوْا عَلَيْكُمُ الْاَنَامِلَ
مِنَ الْغَيْظِ ۗ قُلْ مُوْتُوْا بِغَيْظِكُمْ ۗ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌ بِذَاتِ
الصُّدُوْرِ ﴿١١٩﴾ اِنْ تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ ۖ وَاِنْ تُصِبْكُمْ
سَيِّئَةٌ يَّفْرَحُوْا بِهَا ۗ وَاِنْ تَصْبِرُوْا وَتَتَّقُوْا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ
شَيْـًٔا ۗ اِنَّ اللّٰهَ بِمَا يَعْمَلُوْنَ مُحِيْطٌ ﴿١٢٠﴾

113. Hepsi bir değildir; Ehl-i Kitap içinde istikamet sahibi bir topluluk vardır ki, gece saatlerinde secde ederek Allah'ın âyetlerini okurlar.

114. Onlar, Allah'a ve ahiret gününe inanırlar, iyiliği emreder, kötülükten menederler; hayırlı işlere koşuşurlar. İşte bunlar salih kullardandır.

115. Onların, yaptıkları hiçbir hayır karşılıksız bırakılmayacaktır. Allah, takvâ sahiplerini çok iyi bilir.

116. İnkâr edenler var ya onların ne malları ne de evlatları Allah'a karşı kendilerine hiçbir fayda sağlamayacaktır. İşte onlar orada ebedî kalacaklardır.

117. Onların, bu dünya hayatında harcadıkları şeyler, kendilerine zulmetmiş olan bir kavmin ekinlerine isabet edip de telef eden kavurucu bir rüzgara benzer. Onlara Allah zulmetmedi; fakat onlar kendilerine zulmediyorlar.

118. Ey iman edenler! Kendi dışınızdakileri sırdaş edinmeyin. Çünkü onlar size fenalık etmekten asla geri durmazlar, hep sıkıntıya düşmenizi isterler. Gerçekten, kin ve düşmanlıkları ağızlarından dökülmektedir. Kalplerinde sakladıkları (düşmanlıkları) ise daha büyüktür. Eğer düşünüp anlıyorsanız âyetlerimizi size açıklamış bulunuyoruz.

119. İşte siz öyle kimselersiniz ki, onlar sizi sevmedikleri halde siz onları seversiniz. Siz bütünüyle Kitab'a inanırsınız, onlar ise sizinle karşılaştıklarında, " İnandık" derler, kendi başlarına kaldıklarında da, size olan kinlerinden dolayı parmaklarını kemirirler. "Kininizle geberin" deyiver. Şüphesiz Allah kalplerin içindekini hakkıyla bilmektedir.

120. Size bir iyilik dokunsa, bu onları tasalandırır, başınıza bir musibet gelse, buna da sevinirler. Eğer sabreder ve korunursanız, onların hilesi size hiçbir zarar vermez. Şüphesiz Allah, onların yaptıklarını çepeçevre kuşatmıştır.

ÂYETLERİN ÖNCEKİLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah önceki âyetlerde Ehl-i Kitabın kötü vasıflarını anlattı. Burada da onların aynı derecede olmadıklarını, içlerinde mü'min, kâfir, iyi ve kötü kimselerin bulunduğunu açıklamaktadır. Bundan sonra da Yüce Allah kâfirlerin cezasını, mallarının ve çocuklarının kıyamet gününde onlara hiçbir fayda sağlamayacağını bildirmektedir. Bunun ardından da din düşmanlarının dost edinilmesini yasaklamakta ve onları dost edinmenin dünya ve din hususunda büyük bir zarar olduğuna dikkati çekmektedir.

KELİMELERİN İZAHI

آناه : Ânâ, inâ kelimesinin çoğulu olup vakitler ve saatler demektir.

فلن يكفروه: Felen yükferûhu, onların yaptığı iyilik karşılıksız bırakılmaz. Bu kelime, inkâr manasına gelen küfür kökündendir. İnkâr ve örtbas etme demek olduğu için yapılan hayrın karşılığını vermemeye küfür denildi.

صر : Sırr, şiddetli soğuk demektir. İbn Abbas (r.a.) bu görüştedir. Bunun aslı, ses manasına gelen "sarîr" dendir. Burada maksat şiddetli ve soğuk rüzgardır.

حرث : Hars, ekin demektir. Bir kimse tohum ekmek için yeri sürdüğünde حرث الارض denilir ki, kelime bu kökten gelmiştir.

بطانة : Bitâne, kişinin sırlarını açtığı sırdaşları demektir. Aslında bu kelime, elbisenin astarı manasınadır. Astar bedene elbisenin kendisinden daha yakın olduğu için, sırdaşlar buna benzetilmiştir.

لا يألونكم : La ye'lûnekum, size karşı ellerinden gelen kötülüğü geri komazlar. Zemahşerî şöyle der: Bir kimse bir işte kusur ettiğinde الا في الامر denir. Muzârii يألو gelir.

خبالا : Habâl fesat ve noksan manasınadır. Aklı noksan kişiye رجل مخبول denilmesi de bu kabildendir.

عنتم : Anittüm, sıkıntıya düştünüz demektir. Anet, şiddetli zarar ve meşakkat manasınadır.

انامل : Enâmil, parmak uçları demektir.

NÜZÛL SEBEBİ

Abdullah b. Selâm ve arkadaşları müslüman olunca Yahudi âlimleri şöyle dediler: "Muhammed'e bizim en kötülerimiz iman etti. Eğer seçkinlerimizden olsalardı babalarının dinini bırakmazlardı" Müslüman olanlara: "Siz kâfir oldunuz ve hüsrâna düştünüz" dediler. Bunun üzerine Yüce Allah: ليسوا سواء من اهل الكتاب أمة قائمة "Hepsi bir değildir; Ehl-i Kitap içinde istikamet sahibi bir topluluk vardır"[91] âyetini indirdi.

ÂYETLERİN TEFSİRİ

113. لَيْسُوا سَوَاءً Ehl-i Kitab'ın hepsi aynı derecede kusurlu değillerdir. Bu cümlenin manası burada tamam olup Yüce Allah yeni bir cümleye başlar. مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ

91 Vâhidî; Esbâbu'n-nüzûl, s. 68.

قَائِمَةٌ Ehl-i Kitap'tan, Allah'ın dini üzere dosdoğru giden bir grup vardır. يَتْلُونَ آيَاتِ اللهِ آنَاءَ اللَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ Geceleyin Allah'ın âyetlerini okuyarak teheccüd namazı kılarla

114. يُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanırlar. وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ İnsanları hayra çağırır, şerden nehyeder, yağcılık yapmazlar. وَيُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ Tembellik göstermeden hayır ve hasenâtta yarışırlar. وَأُولَئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ İşte onlar, Allah'ın salih kulları zümresi içindedir.

115. وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوهُ Onların yaptığı hiçbir salih amel Allah katında asla zâyi olmaz. وَاللهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ Allah takvâ sahiplerini bilir. Hiçbir kimsenin ameli O'na gizli kalmaz. O'nun katında müttakîlerin mükâfatı zâyi olmaz. Yüce Allah daha sonra kâfirlerin neticedeki durumlarını bildirerek şöyle buyurur:

116. إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللهِ شَيْئًا Kâfir olanlar var ya, ne biriktirmek için birbirlerini helâk ettikleri malları, ne de sevgileri uğrunda kendilerini feda ettikleri çocukları, onları Allah'ın azâbına karşı herhangi bir şekilde koruyabilecektir. وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ Onlar Cehennem ehlidir, orada ebedî kalacaklardır.

117. مَثَلُ مَا يُنْفِقُونَ فِي هَذِهِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ Övülmek ve iyi anılmak için dünyada malını harcayanların durumu, şiddetli ve çok soğuk bir kasırganın durumu gibidir ki, أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَأَهْلَكَتْهُ bu helâk edici kasırga, isyan ederek, kendilerine zulmeden bir kavmin ekinine isabet eder de onu ifsât ve helâk eder, dolayısıyle o ekinden faydalanamazlar. İşte kâfirler de böyledir. Sahibinin günahı sebebiyle bu ekin nasıl yok olursa, kâfirlerin iyi amellerini de Allah bu şekilde yok eder. وَمَا ظَلَمَهُمُ اللهُ وَلَكِنْ أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ Allah onların ekinlerini yok etmekle onlara zulmetmiş olmadı. Fakat onlar azabı gerektirecek suçu işlemekle kendilerine zulmettiler. Bundan sonra Yüce Allah mü'minleri sırlarını kendilerine açıklayacak şekilde münafıkları sırdaş edinmekten sakındırarak şöyle buyurur.

118. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ Ey mü'minler! Müslüman kardeşlerinizi bırakıp da münafıkları, sevdiğiniz, sırlarınızı açıkladığınız ve arkadaşlık kurduğunuz dostlar edinmeyin. لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا Onlar, sizi fesada düşürmek için ellerinden geleni yapmada kusur etmezler. وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ Sizin dara düşmenizi ve zarara uğramanızı, isterler. قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ Size olan düşmanlıklarını dilleri ile açığa vurmaktadırlar. Zira kalplerindeki kinlerini ağızlarıyle açıklamadıkça tatmin olamazlar. وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ Size karşı kalplerinde gizledikleri kin, açıkladıklarından daha büyüktür. قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ Eğer anlarsanız, din hususunda ihlâsın vacip olduğunu; mü'minleri dost, kâfirleri düşman edinmenin

gerekliliğini gösteren delilleri size açıkladık. Bu, nefisleri tahrik ve teşvik için söylenmiştir. Nitekim, insanları eziyet etmemeye teşvik için "Eğer mü'minsen insanlara eziyet etme" denilmiştir. İbn Cerîr şöyle der: إن كنتم تعقلون nin manası, Allah'ın emir ve nehiylerini yerine getirirseniz demektir." Sonra Yüce Allah, onların mü'minleri sevmediğini açıklayarak şöyle buyurur.

119. هَا أَنْتُمْ أُولَاءِ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ Ey mü'minler topluluğu! Siz onları dost edinmekle hata ediyorsunuz. Çünkü siz onları seviyorsunuz, onlar sizi sevmiyorlar. Siz onlara menfaat sağlamak istiyor ve büyük bir sevgi gösteriyorsunuz. Halbuki onlar sizin için zarar istiyorlar ve kalplerinde size düşmanlık besliyorlar. وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِ Siz, indirilen bütün kitaplara inanıyorsunuz, halbuki onlar size kin güdüyorlar. Onlar sizin kitabınızdan hiçbir şeye inanmadıkları halde, siz onları niçin seviyorsunuz? Burada kâfirlerin batıl inançlarında, mü'minlerin hak olan inançlarından daha sağlam oldukları için mü'minlere şiddetli bir kınama vardır. وَإِذَا لَقُوكُمْ قَالُوا آمَنَّا Sizinle karşılaştıklarında "İman ettik" derler. İşte onların çirkinliklerinden biri de budur. Çünkü münafıklık ederek sizin yanınızda mü'min görünüyorlar. وَإِذَا خَلَوْا عَضُّوا عَلَيْكُمُ الْأَنَامِلَ مِنَ الْغَيْظِ Onların meclisinden ayrıldığınızda sizin birlik ve beraberliğinizi gördükleri için şiddetli kin ve kızgınlıklarından tırnaklarını kemirir, kendi kendilerini yerler. Bu şiddetli öfkeden ve mü'minlere eziyet edememenin verdiği üzüntüden kinayedir. قُلْ مُوتُوا بِغَيْظِكُمْ Deki: "Öfkenizle geberin" Bu, onlar için bir bedduadır. Yani, ey Muhammed! Onlara de ki: Allah kininizi, ölünceye kadar devam ettirsin.[92] إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ Allah sizin mü'minlere karşı kalplerinizde gizlediğiniz kin ve hasedi bilir. Sonra Yüce Allah, onların mü'minlerin başına gelmesini bekledikleri belâ ve meşakkati şöyle açıklar.

120. إِنْ تَمْسَسْكُمْ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ Eğer size bolluk, refah zafer, ganimet ve benzeri sevindirici şeyler isabet ederse üzülürler. وَإِنْ تُصِبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا بِهَا Eğer size şiddet, kıtlık, hezimet ve benzeri üzücü şeyler gelirse bu defa sevinirler. Yüce Allah onların mü'minlere karşı aşırı düşmanlıklarını açıkladı. Çünkü onlar, mü'minlerin elde ettikleri hayırlardan dolayı üzülüyor, başlarına gelen musibetlerden dolayı da seviniyorlardı. وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا Onların eziyetlerine sabreder, söz ve amellerinizde Allah'tan korkarsanız, hile ve tuzakları size zarar vermez. Yüce Allah onların zarar verememelerini sabır ve takvâ şartına bağladı. إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ Allah onların sizin için kurduğu tuzakları bilir, kötülüklerini sizden savar ve onları kötü niyetlerine göre cezalandırır.

92 Bu görüş Taberî ve birçok müfessirin görüşüdür. Bir başka görüşe göre, bu âyetten maksat, onların kafalarına vurmak ve onları kızdırmaktır. Buna göre mana şöyle olur: Onlar umduklarını bulamıyacaklardır. Çünkü ölüm daha yakındır. Kurtubî de böyle der (1/183).

EDEBÎ SANATLAR

1. من اهل الكتاب امة Ehl-i Kitaptan bir grup vardır. Burada, devamlılık ifade etmesi için isim cümlesi kullanılmıştır. Bundan sonra gelen يتلون آيات الله Allah'ın âyetlerini okurlar" cümlesinde ise teceddüd (fiilin yenilenmesi) ifade etmesi için muzâri sîgası kullanılmıştır. يسجدون Fiilinde de durum aynıdır.

2. واولئك من الصالحين Onlar salihlerdendir. Bu kimselerin faziletlerinin ve derecelerinin yüksekliğini ifade etmek maksadıyla, uzağı gösteren ism-i işâret kullanılmıştır.

3. كمثل ريح فيها صر Şiddetli soğuk rüzgar gibidir." Burada teşbih-i temsilî vardır. İftihâr ve övülmek için harcadıkları mallar, şiddetli soğuk kasırganın isabet ederek helâk ettiği ve kupkuru sap haline getirdiği ekine benzetilmiştir.

4. لا تتخذوا بطانة "Sırdaş edinmeyin." Burada kişinin yakın arkadaşları elbise astarına benzetilmiştir. Çünkü onlar, onun işinin iç yüzünü bilirler ve iç elbisenin vücuduna yakınlığı kadar ona yakındırlar. Burada istiâre vardır.[93]

5. عضوا عليكم الأنامل "Size karşı kızgınlıklarından tırnaklarını kemirir, kendi kendilerini yerler." Ebû Hayyân şöyle der: "Kızgın ve pişman olan kişiye, "tırnaklarını kemiriyor" denilirse, bu hakikat olur. Bunun temsili mecâz olma ihtimali de vardır. Bu takdirde, onların şiddetli kinleri ve mü'minlere eziyet edememekten duydukları üzüntüleri bu şekilde ifade edilmiş olur.

6. ان تمسكم حسنة تسؤهم وان تصبكم سيئة يفرحوا بها "Size bir iyilik dokunsa, bu onları tasalandırır; başınıza bir musibet gelse buna da sevinirler. Bu âyette, bedîî sanatlardan mukâbele sanatı vardır. Zira, hasene kelimesinin mukâbilinde seyyie, mesâet kelimesinin mukâbilinde de ferah kelimesi gelmiştir. Bu güzel bir mukâbeledir.

7. ظلمهم ile يظلمون ، غيظ ile غيظكم ve تؤمنون ile آمنا kelimeleri arasında iştikak cinâsı vardır.

BİR NÜKTE

إن تمسسكم حسنة "Size bir iyilik dokunursa" cümlesinde, dokunmak manasına gelen مس kelimesi, وإن تصبكم سيئة Size bir kötülük isabet ederse" cümlesinde اصابة kelimesi kullanılmıştır. Bu gösteriyor ki, iyilik hafif bir dokunma kadar basit bir şeyle de olsa düşmanları üzer, kötülüğe gelince o, düşmanların bile üzülebilecekleri seviyeye gelirse, onlar ancak o zaman sevinirler. İşte bu, Kur'ân'ın belâgat inceliklerindendir. Bu nükte, Keşşâf hâşiyesinden nakledilmiştir.

93 Telhîsu'l-Beyân, s. 21.

وَاِذْ غَدَوْتَ مِنْ اَهْلِكَ
تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِيْنَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ ۗ وَاللّٰهُ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿١٢١﴾
اِذْ هَمَّتْ طَّآئِفَتَانِ مِنْكُمْ اَنْ تَفْشَلَا ۙ وَاللّٰهُ وَلِيُّهُمَا ۗ وَعَلَى اللّٰهِ
فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُوْنَ ﴿١٢٢﴾ وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ بِبَدْرٍ وَّاَنْتُمْ اَذِلَّةٌ ۚ
فَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿١٢٣﴾ اِذْ تَقُوْلُ لِلْمُؤْمِنِيْنَ
اَلَنْ يَّكْفِيَكُمْ اَنْ يُّمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلٰثَةِ اٰلٰفٍ مِّنَ الْمَلٰٓئِكَةِ
مُنْزَلِيْنَ ﴿١٢٤﴾ بَلٰٓى ۙ اِنْ تَصْبِرُوْا وَتَتَّقُوْا وَيَاْتُوْكُمْ مِّنْ فَوْرِهِمْ هٰذَا
يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ اٰلٰفٍ مِّنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُسَوِّمِيْنَ ﴿١٢٥﴾
وَمَا جَعَلَهُ اللّٰهُ اِلَّا بُشْرٰى لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوْبُكُمْ بِهٖ ۗ
وَمَا النَّصْرُ اِلَّا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ الْعَزِيْزِ الْحَكِيْمِ ﴿١٢٦﴾ لِيَقْطَعَ
طَرَفًا مِّنَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنْقَلِبُوْا خَآئِبِيْنَ ﴿١٢٧﴾
لَيْسَ لَكَ مِنَ الْاَمْرِ شَيْءٌ اَوْ يَتُوْبَ عَلَيْهِمْ اَوْ يُعَذِّبَهُمْ
فَاِنَّهُمْ ظٰلِمُوْنَ ﴿١٢٨﴾ وَلِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ ۗ يَغْفِرُ
لِمَنْ يَّشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَّشَآءُ ۗ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿١٢٩﴾
يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَاْكُلُوا الرِّبٰوٓا اَضْعَافًا مُّضٰعَفَةً ۠
وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ﴿١٣٠﴾ وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِىْٓ اُعِدَّتْ لِلْكٰفِرِيْنَ ﴿١٣١﴾
وَاَطِيْعُوا اللّٰهَ وَالرَّسُوْلَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ ﴿١٣٢﴾

121. Hani sen, sabah erkenden, mü'minleri savaş mevzilerine yerleştirmek için ailenden ayrılmıştın. Allah, hakkıyle işiten ve görendir.

122. O zaman içinizden iki bölük bozulmaya yüz tutmuştu. Halbuki Allah onların yardımcısı idi. Mü'minler, yalnız Allah'a dayanıp güvensinler.

123. Andolsun sizler güçsüz olduğunuz halde Allah, Bedir'de

size yardım etmişti. Öyle ise, Allah'tan sakının ki, O'na şükretmiş olasınız.

124. O zaman sen, mü'minlere şöyle diyordun: "İndirilen üç bin melekle Rabbiniz'in sizi takviye etmesi, sizin için yeterli değil midir?"

125. Evet, siz sabır gösterir ve Allah'tan sakınırsanız, ve eğer onlar şu anda üzerinize gelirlerse, Rabbiniz savaş eğitimi görmüş beş bin melekle sizi takviye eder.

126. Allah, bunu size sırf bir müjde olsun ve kalpleriniz bu sayede rahatlasın diye yaptı. Zafer, yalnızca mutlak güç ve hikmet sahibi Allah katındandır.

127, 128. Allah kâfirlerden bir kısmını kessin veya onları perişan etsin, böylece bozulmuş bir halde dönüp gitsinler ki, bu işte senin yapacağın bir şey yoktur. Yahut onların tevbesini kabul etsin, ya da (ısrar ederlerse) onlara azap etsin (diye Allah Bedir'de size yardım etti). Çünkü onlar zalimdirler.

129. Göklerde ve yerde ne varsa Allah'ındır. Dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Allah, çok bağışlayıcı ve çok merhametlidir.

130. Ey iman edenler. Kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin. Allah'tan sakının ki kurtuluşa eresiniz.

131. Kâfirler için hazırlanmış bulunan ateşten sakının.

132. Allah'a ve Rasulü'ne itaat ediniz ki size merhamet edilsin.

ÂYETLERİN ÖNCEKİLERLE MÜNÂSEBETİ

Bu âyet-i kerîmelerden itibaren gazalardan söz edilmeye başlanır. Konu, münâkaşa ve münâzara savaşından meydan ve kılıç savaşına intikâl etti. Bu âyetler geniş bir şekilde Uhud savaşından söz eder. Bu arada, Allah'ın mü'minlere nimetini hatırlatması için Bedir savaşından da söz edilmiştir. Zira mü'minler bu savaşta sayı ve silah bakımından daha az ve zayıf olmalarına rağmen, Allah'ın yardımıyle zafer kazanmışlardı. Bu âyet, Uhud gazâsı ile ilgili kıssanın ilk âyetidir. Bu konuda 60 âyet nazil olmuştur. Âyetlerin öncekilerle münasebeti şöyledir: Yüce Allah önceki âyetlerde kötü kimseleri sırdaş edinmekten sakındırdı. Bu âyetlerde de ensârdan iki grubun gevşeklik göstermesinin sebebini açıklamaktadır. Bu da, başta nifâkın başı olan Übeyy b. Selûl olmak üzere münafıkların onlara köstek olmalarıdır. Münasebet açıktır. Buhârî ve Müslîm Câbir'in şöyle dediğini naklederler. اذ همت طائفتان منكم ان تفشلا والله وليهما "O zaman içinizden iki tâife bozulmaya yüz tutmuştu. Halbuki Allah onların yardımcısı idi" âyeti bizim hakkımızda nâzil oldu. Bu iki

tâife biziz, yani Hârise oğulları ve Seleme oğullarıyız. والله وليهما Allah onların dostudur" kaydından dolayı bu âyetin bizim hakkımızda inmesine sevindik. İnmemiş olsaydı sevinmezdik.[94]

KELİMELERİN İZAHI

غدوت : Sabahleyin çıktın, demektir. Bu kelimenin mastarı olan غدوة sabahın ilk saatleri manasınadır.

تفشلا : Gevşeklik gösterirler demektir. Feşel, korkaklık ve zayıflık manasınadır.

تبوئ : İndirir yerleştirirsin, demektir. Bir kimse bir başkasını bir eve yerleştirdiğinde بوأت له منزلا veya بوأته منزلا der. Bu kelimenin aslı ev edinmek manasınadır.

أذلة : Ezille, sayı ve silah bakımından azlık manasınadır.

فورهم : Fevr sürat manasınadır. Aslı, şiddetli galeyan manasına olup tencere kaynadı manasına gelen, فارت القدر den türemiştir. Daha sonra "Sür'at" manasında kullanılmıştır. Bir şey anında hemen yapıldığında من فوره denilir.

مسومين: Musevvemîn savaş için eğitilmiş manasınadır. Müsevvimîn okunduğu takdirde, onların alâmeti vardır manasınadır. Bedir savaşında onların alâmeti beyaz sarıklardı.

طرفا : Taraf, taife ve kıt'a manasınadır.

يكبتهم : Onları perişan etsin. Kebt, hezimete uğratmak ve helâk etmek demektir. Bazan kin gütmek ve zelil düşürmek manasında kullanılır.

خائبين : Hâibîn, "bozguna uğrayarak" demektir. Haybe, isteneni elde edememek manasına gelir.

NÜZÛL SEBEBİ

Müslim'in sahihinde rivâyet edildiğine göre Uhud savaşında Rasulullah (s.a.v.)'ın ön dişlerinden rabaiyye denilen bir dişi kırıldı. Başı yarıldı. Rasulullah (s.a.v.) başındaki kanı siliyor ve şöyle diyordu: Kendilerini Allah'a çağıran peygamberlerinin başını yaran ve rabaiyyesini kıran bir kavim nasıl kurtuluşa erer? Bunun üzerine Yüce Allah ليس لك من الامر شئ "Bu işte senin yapacağın bir şey yoktur" âyetini indirdi.[95]

94 Buhârî, Tefsir-i sûre 3, Bâb: 8.
95 Müslim, Cihad 104.

ÂYETLERİN TEFSİRİ

121. وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ Ey Muhammed! Sabah erkenden, mü'minleri, düşmanla savaşmak için mevzilerine yerleştirmek üzere ailenden ayrılıp Uhud'a gittiğin zamanı hatırla. وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ Allah sizin sözlerinizi işitir hallerinizi bilir.

122. إِذْ هَمَّتْ طَائِفَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا Hani, müslüman ordusundan iki tâife korkaklık ve zafiyet gösterip neredeyse savaştan dönmeye yüz tutmuşlardı. Bunlar Selemeoğulları ile Hâriseoğulları idi. Olay şöyle olmuştur: Rasulullah (s.a.v.) bin kişilik bir Ashâb ordusu ile Uhud'a gitmek üzere yola çıktı. Üçbin kişiden oluşan kâfir ordusuna yaklaştıklarında, münafık Abdullah b. Übeyy b. Selûl ordunun üçte biri ile Rasulullah (a.s.v.)'tan ayrılarak şöyle dedi: Niçin canlarımızı ve çocuklarımızı öldürelim? Ensâr'dan yukarda adı geçen iki kabile savaştan geri inmeye niyetlendi. Fakat Allah onları korudu, Rasulullah (s.a.v.) ile birlikte devam ettiler. İşte, وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا "Allah onların yardımcısı ve işlerinin mütevellisidir" âyeti bunu ifade eder. وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ Mü'minler bütün hal ve hareketlerinde yalnız Allah'a dayanıp güvensinler. Sonra Yüce Allah, mü'minlerin kalpleri kuvvetlensin ve Uhud'da uğradıkları yenilgiden duydukları üzüntüye karşı teselli bulsunlar diye onlara Bedir günü elde ettikleri zaferi hatırlatarak şöyle buyurdu:

123. وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ Şüphesiz, sizler silah ve sayı bakımından az olduğunuz halde, zaferin sayı ve malzeme çokluğuyla değil, Allah'ın yardımıyle kazanıldığını bilesiniz iye Allah Bedir gününde yardımıyle size zafer kazandırmıştır: فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ Öyleyse Allah'tan korkun ve size lütfettiği zafere karşılık O'na şükredin.

124. إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُنْزَلِينَ Ey Muhammed! O zaman sen Ashâbına şöyle demiştin: Rabbiniz'in sizin zaferiniz için üç bin meleği yardımınıza göndermesi size yetmez mi?

125. بَلَى إِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا Evet, yeter. Eğer siz savaşta sabreder, Allah'tan korkar ve onun emrine itaat ederseniz, o size meleklerle yardım eder. وَيَأْتُوكُمْ مِنْ فَوْرِهِمْ هَذَا Eğer müşrikler hemen şu anda üzerinize gelirlerse يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ Allah, silah eğitimi görmüş ve tatbikat yapmış beşbin melekle size yardımı arttırır.[96]

126. وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَى لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُمْ بِهِ Ey mü'minler! Allah melekleriyle yaptığı bu yardımı, sırf, bir müjde olsun daha fazla sebat edesiniz, kalpleriniz bununla sükûnete ersin, düşmanınızın çokluğu ve sizin azlığınızdan korkmayasınız

---

96 Bir görüşe göre مسومين nin manası, alâmetlenmiş demektir. Urve b. Zübeyr şöyle der: Melekler alaca atlar üzerinde idiler. Başlarında beyaz sarıklar vardı. Onları omuzlarından aşağı sarkıtmışlardı. Bakınız, Taberî ve el-Keşşâf.

diye yaptı. وَمَا النَّصْرُ إِلاَّ مِنْ عِنْدِ اللهِ Sakın zaferin, sayı ve malzeme çokluğu ile elde edileceği hayaline kapılmayasınız. Gerçekte zafer, meleklerden ve başkalarından değil, sırf Allah'ın yardımı ile elde edilir. الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ O işinde galiptir, mağlup olmaz. Hikmet sahibidir, engin hikmetinin gerektirdiğini yapar.

127. لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا Bu ilahi tedbir, o müşriklerden bir taifeyi öldürme veya esir alma sûretiyle helâk etmek ve şirk direklerinden bir direği yıkmak, أَوْ يَكْبِتَهُمْ veya onları hezimete uğratarak perişan etmek için alınmıştır. فَيَنْقَلِبُوا خَائِبِينَ ki, istediklerini elde edemeden bozulmuş bir halde geri dönsünler. Yüce Allah bunu onların başına Bedir savaşında getirdi. Müslümanlar, müşriklerin ileri gelenlerinden yetmişini öldürüp, yetmişini de esir aldılar. Allah mü'minleri aziz, şirki ve müşrikleri zelil kıldı.

128. لَيْسَ لَكَ مِنَ الأَمْرِ شَيْءٌ Bu işte senin yapacağın bir şey yoktur. Bu âyet-i kerîme Uhud kıssası içerisinde bir ara konu olarak gelmiştir. Rasulullah (s.a.v.)'ın rabaiyye dişi kırılıp mübarek yüzleri yarılınca: "Peygamberleri'nin yüzünü kana boyayan bir kavim nasıl kurtuluşa erer" buyurdu. Bunun üzerine ليس لك من الامر شئ âyeti nâzil oldu. Yani, Ey Muhammed! Kulların yanlışlarını düzeltmek sana ait değildir. Onların işi Allah'a kalmıştır. Onların işlerinin sâhibi Allah'tır. Allah onları ya helâk eder veya hezimete uğratır. أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ Veya müslüman olurlarsa tevbelerini kabul eder, küfürde ısrar ederlerse azap eder. Çünkü onlar azaba müstehak olmuş zalimlerdir.

129. وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الأَرْضِ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ Yerlerin ve göklerin mülkü Allah'ındır. O, dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Allah çok bağışlayıcı ve çok merhametlidir.

130. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً Ey iman edenler! Kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin. Bu âyetle Yüce Allah, mü'min kullarına faiz alıp vermeyi yasaklamıştır. Aynı zamanda Câhiliyye döneminde kat kat aldıkları faizi kınamıştır. İbn Kesîr şöyle der: Câhiliyye zamanında borcu ödeme zamanı gelince alacaklı şöyle derdi: Ya borcu ödersin, veya arttırırsın. Eğer öderse ne âlâ, yok ödeyemezse zamanı uzatır ve borç miktarını arttırırdı. Bu her yıl böyle devam ederdi. Bazan az bir borç, katlanarak çoğalır ve kat kat olurdu.[97] وَاتَّقُوا اللهَ Allah'ın yasakladığını terkederek O'nun azabından korununuz ki, لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ kurtuluşa erenlerden olasınız.

131. وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ Kâfirler için hazırlanmış olan Cehennem ateşinden sakınınız.

132. وَأَطِيعُوا اللهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ Allah'a ve Rasulüne itaat edin ki, O'nun rahmetine nâil olan iyi kullardan olasınız.

---

97 Muhtasaru İbn Kesîr, 1/318.

EDEBÎ SANATLAR

1. اذ تقـــول Hani diyordun. Olayı zihinde canlandırmak için, şimdiki zamanın hikayesi muzâri sîgasıyla ifade edilmiştir.

2. ان يمدكم ربكم Rabbiniz'in size yardım etmesi. Rabb kelimesinin muhâtap zamirine muzaf olması, onlara verilen önemi göstermektedir. Ebussuûd böyle der.

3. يغفر "Bağışlar" ve يعذب "azap eder" kelimeleri arasında tıbâk sanatı vardır.

4. لا تأكلوا الربا Faizi yemeyin. Burada faiz almayın yerine faiz yemeyin denilmiştir. Çünkü almanın neticesi, onu yemektir. Bu mecâz-ı mürseldir.

5. اضعافا مضاعفة "Kat kat" kelimeleri arasında iştikak cinâsı vardır.

BİR UYARI

Âyette "kat Kat" ifadesinin kullanılması, faiz için ne bir kayıt ne de bir şarttır. O ancak insanların Câhiliyye zamanındaki durumlarını açıklamak ve büyük bir zulüm ve apaçık bir haksızlık olan bu muameleden dolayı onları kınamak içindir. Zira onlar faizi kat kat alıyorlardı. Ebû Hayyân şöyle der: Kat kat faiz aldıkları bu kötü işten menedildiler. Bazan öyle olurdu ki, az bir borcun faizi yüzünden borçlunun bütün malı giderdi. Yüce Allah مضاعفة sözüyle onların yıldan yıla faizi katlıyarak arttırdıklarına işaret eder. Faizin her türlüsü haramdır. Katlıyarak alma durumu, yasaklamanın bir kaydı ve şartı değildir.[98]

98 el-Bahru'l-muhît, 3/54.

وَسَارِعُوٓا۟ إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا ٱلسَّمَٰوَٰتُ
وَٱلْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٣﴾ ٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ فِى ٱلسَّرَّآءِ
وَٱلضَّرَّآءِ وَٱلْكَٰظِمِينَ ٱلْغَيْظَ وَٱلْعَافِينَ عَنِ ٱلنَّاسِ ۗ وَٱللَّهُ
يُحِبُّ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٣٤﴾ وَٱلَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا۟ فَٰحِشَةً أَوْ ظَلَمُوٓا۟
أَنفُسَهُمْ ذَكَرُوا۟ ٱللَّهَ فَٱسْتَغْفَرُوا۟ لِذُنُوبِهِمْ وَمَن يَغْفِرُ ٱلذُّنُوبَ
إِلَّا ٱللَّهُ وَلَمْ يُصِرُّوا۟ عَلَىٰ مَا فَعَلُوا۟ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٣٥﴾
أُو۟لَٰٓئِكَ جَزَآؤُهُم مَّغْفِرَةٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَجَنَّٰتٌ تَجْرِى
مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا ۚ وَنِعْمَ أَجْرُ ٱلْعَٰمِلِينَ ﴿١٣٦﴾
قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِكُمْ سُنَنٌ ۖ فَسِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ
فَٱنظُرُوا۟ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٣٧﴾
هَٰذَا بَيَانٌ لِّلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٨﴾
وَلَا تَهِنُوا۟ وَلَا تَحْزَنُوا۟ وَأَنتُمُ ٱلْأَعْلَوْنَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿١٣٩﴾
إِن يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ ٱلْقَوْمَ قَرْحٌ مِّثْلُهُۥ ۚ وَتِلْكَ
ٱلْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ ٱلنَّاسِ ۚ وَلِيَعْلَمَ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟
وَيَتَّخِذَ مِنكُمْ شُهَدَآءَ ۗ وَٱللَّهُ لَا يُحِبُّ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٤٠﴾
وَلِيُمَحِّصَ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَيَمْحَقَ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿١٤١﴾ أَمْ حَسِبْتُمْ
أَن تَدْخُلُوا۟ ٱلْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ جَٰهَدُوا۟ مِنكُمْ
وَيَعْلَمَ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴿١٤٢﴾ وَلَقَدْ كُنتُمْ تَمَنَّوْنَ ٱلْمَوْتَ مِن قَبْلِ
أَن تَلْقَوْهُ ۖ فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنتُمْ تَنظُرُونَ ﴿١٤٣﴾ وَمَا مُحَمَّدٌ
إِلَّا رَسُولٌ ۖ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِ ٱلرُّسُلُ ۚ أَفَإِي۟ن مَّاتَ أَوْ قُتِلَ
ٱنقَلَبْتُمْ عَلَىٰٓ أَعْقَٰبِكُمْ ۚ وَمَن يَنقَلِبْ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ فَلَن يَضُرَّ
ٱللَّهَ شَيْـًٔا ۗ وَسَيَجْزِى ٱللَّهُ ٱلشَّٰكِرِينَ ﴿١٤٤﴾ وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ

أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ كِتَابًا مُؤَجَّلًا ۗ وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ
الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا ۖ وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْآخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا ۚ
وَسَنَجْزِي الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٥﴾ وَكَأَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ
رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ ۚ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا
ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا ۗ وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ ﴿١٤٦﴾ وَمَا كَانَ
قَوْلَهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا
وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿١٤٧﴾ فَآتَاهُمُ اللَّهُ
ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الْآخِرَةِ ۗ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٤٨﴾

133. Rabbiniz'in bağışına ve takvâ sahipleri için hazırlanmış olup genişliği gökler ve yer kadar olan Cennete koşun.

134. O takvâ sahipleri ki, bollukta da, darlıkta da Allah için harcarlar, öfkelerini yutarlar ve insanları affederler. Allah güzel davranışta bulunanları sever.

135. Yine onlar ki, bir kötülük yaptıklarında, ya da bizzat kendilerine zulmettiklerinde Allah'ı hatırlayıp günahlarından dolayı hemen tevbe-istiğfar ederler. Zaten günahları Allah'tan başka kim bağışlayabilir ki. Bir de onlar, işledikleri kötülüklerde bile bile ısrar etmezler.

136. İşte onların mükâfatı, Rablerinin mağfireti ve zemininden ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları Cennetlerdir. Amel edenlerin mükâfatı ne güzeldir.

137. Sizden önce kanun haline gelmiş bir takım olaylar gelip geçmiştir. Onun için, yer yüzünde gezin dolaşın da yalanlayanların âkıbeti ne olmuş, görün.

138. Bu bütün insanlığa bir açıklamadır, takvâ sahipleri için de bir hidâyet ve bir öğüttür.

139. Gevşeklik göstermeyin, üzüntüye kapılmayın. Eğer kalpten inanmışsanız, üstün gelecek olan sizsiniz.

140. Eğer siz (Uhud'da) bir acıya uğradınızsa (Bedir'de de düşmanınız olan) o kavim aynı acıya uğramıştır. İşte böylece biz günleri insanlar arasında değiştiririz. Allah iman

edenleri ortaya çıkarmak ve aranızdan bazılarına şehâdet nimetini lütfetmek için bunu yapıyor. Allah zalimleri sevmez.

141. Bir de Allah iman edenleri temize çıkarmak, kâfirleri de helâk etmek ister.

142. Yoksa, Allah içinizden cihad edenleri belli etmeden, sabredenleri ortaya çıkarmadan Cennete gireceğinizi mi sandınız?

143. Andolsun ki siz, ölümle yüzyüze gelmezden önce onu temennî ederdiniz. İşte şimdi onu gözlerinizin önünde gördünüz.

144. Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdî O, ölür ya da öldürülürse, gerisin geriye mi döneceksiniz? Kim geri dönerse, Allah'a hiçbir şekilde zarar veremez. Allah, şükredenleri mükâfatlandıracaktır.

145. Her nefsin ölümü ancak Allah'ın iznine bağlıdır (Ölüm), belli bir süreye göre yazılmıştır. Her kim, dünya nimetini isterse, kendisine ondan veririz. Kim de ahiret sevabını isterse, ona da bundan veririz. Biz, şükredenleri mükâfatlandıracağız.

146. Nice peygamberler vardı ki, beraberinde Allah erleri bulunduğu halde savaştılar da, bunlar, Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı gevşeklik ve zaaf göstermediler; boyun eğmediler. Allah sabredenleri sever.

147. Onların sözleri, sadece şöyle demekten ibaretti: Ey Rabbimiz! günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlığımızı bağışla, ayaklarımızı sâbit kıl; kâfirler topluluğuna karşı bizi muzaffer kıl.

148. Allah, onlara dünya nimetini ve ahiret sevabının en güzelini verdi. Allah, iyi davrananları sever.

ÂYETLERİN ÖNCEKİLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah önceki âyetlerde mü'minleri sabırlı ve takvâ sahibi olmaya teşvik etti ve Bedir savaşında onlara melekleriyle yardım ettiğine dikkatlerini çekti. Bu âyetlerde de rızasını kazanmaları için mü'minlere yarışmalarını emretmektedir. Daha sonra da Uhud savaşını ve Peygamber'in emrine muhalefetleri sebebiyle mü'minlerin, önce zafer kazanmışken hezimete uğramalarını geniş bir şekilde açıklamakta.. Bunu takiben de belâ ile imtihânın, hayatın bir sünneti olduğunu, peygamberlerin öldürülmesinin mü'minlerin kalplerine bir zafiyet vermemesi

gerektiğini belirtmektedir. Daha sonra, âyet-i kerîmeler, Uhud gazâsından alınacak bir çok ders ve ibretleri açıklar.

KELİMELERİN İZAHI

وسارعوا : Sâri'û, koşuşunuz demektir.

السراء : Serrâ, rahatlık manasınadır.

الضراء : Darrâ, darlık ve şiddet manasınadır.

الكاظمين : Kâzımîn öfkelerini yenenler demektir. كظم الغيظ öfkesini yuttu ve tuttu, manasınadır. Bir kimse düşmana karşı gücü yettiği halde öfkelendiğini belirtmezse كظم غيظه denir. Araplar, bir kimse kırbayı doldurup ağzını bağladığında كظم القربة derler. Bu kelime, burdan alınmıştır.

فاحشة : Fâhişe, son derece çirkin olan fiil.

خلت : Halet, geçti demektir.

سنن : Sünen, takibedilen yol manasına gelen sünnet kelimesinin çoğludur. Peygamber (s.a.v.)'in sünneti de bu manayadır. Buradaki maksat, yalanlıyanların başına gelen olaylardır.

قرح : Karh ve kurh kelimeleri yara manasınadır. Ferrâ şöyle der: Karh yara, kurh ise yaranın verdiği acı ve ıztıraptır.[99] Kelimenin aslı saf manasınadır. Saf su manasına gelen ماء قراح terkibindeki قراح kelimesi bu manada kullanılmıştır.

نداولها : "Nudâviluhâ, onu dolaştırırız" demektir. Müdâvele, bir şeyi birinden diğerine nakletmektir. Bir şey, bir şahıstan başka bir şahsa intikâl ettiğinde تداولت الأيدي "el değiştirdi" denir.

وليمحص : Li yümehhısa, temize çıkarsın diye. Temhîs, temize çıkarmak demektir. Bir kimse bir şeyi bütün ayıplarından temizlediğinde محصته der. Bu kelimenin aslında lügat manası, temizlemek ve gidermek demektir.

يمحق : Yemhaka yavaş yavaş helâk eder. Mahk, bir şeyi yavaş yavaş azaltmak demektir.

اعقابكم : A'kâbikum, ökçe manasına gelen Akib kelimesinin çoğuludur. Bir şey önceki haline dönüştüğünde انقلب على عقبيه denir.

مؤجلا : Müeccel, ileri ve geri alınmayan bir zamanla sınırlı demektir.

---

99 Kurtubî, 4/217.

كأين : Keeyyin nice manasınadır. Çokluk ifade eder. Aslı, sadece اي idi. Başına teşbih kefi gelince çokluk ifade etti.

ربيون : Ribbiyyûn, ribbî kelimesinin çoğuludur. Ribbî, rabbânîler gibi Rabbe nisbet edilmiş bir kelimedir. Buna göre ribbîler, Rabblerine ibadet eden muttakî âlimlerdir. Bir görüşe göre bu kelime, cemaat manasına gelen الربة kelimesine nisbet edilmiştir.

إستكانوا : İstekânû, boyun eğdiler. Bu kelime asıl itibariyle sükûn kökünden gelmektedir. Zira boyun eğen kimse arkadaşı kendi hakkında istediğini yapsın diye sakin sakin durur.

ÂYETLERİN TEFSİRİ

133. وَسَارِعُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ Allah'a itaat etmek ve emirlerine sarılmak sûretiyle, mağfireti gerektiren amellere koşuşunuz. وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالأَرْضُ ve göklerin ve yerin genişliği kadar geniş olan Cennete koşunuz. Nitekim Hadîd sûresinde وجنة عرضها كعرض السماء والارض "Genişliği, göklerle yerin genişliği kadar olan Cennete koşun"[100] buyrulmuştur. Burada maksat Cennetin genişliğini açıklamaktır. Genişliği bu kadar olursa, uzunluğu ne kadar olur, düşün. أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ Bu Cennetler, Allah'ın emrini uygulayanlar için hazırlanmıştır.

134. الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ Onlar öyle kimselerdir ki, bollukta da darlıkta da Allah için mallarını bol bol harcarlar. وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ İntikâm almaya güçleri yettiği halde öfkelerini tutarlar. وَالْعَافِينَ عَنْ النَّاسِ kendilerine kötülük veya zulmedenleri bağışlarlar. وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ Allah, bu ve benzeri güzel vasıflarla muttasıf olanları sever.

135. وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ Yine onlar öyle kimselerdir ki, büyük günahlardan bir günah işlediklerinde,[101] ya da herhangi bir günah sebebiyle kendilerine zulmettiklerinde ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ Hemen Allah'ın azâmetini ve kendisine isyan edenlere hazırladığı azabı hatırlar, günahtan uzak durur, tevbe eder ve Allah'a yönelirler. وَمَنْ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلاَّ اللَّهُ Günahları Allah'tan başka kim bağışlar ki? Bu soru cümlesi olumsuzluk ifade eder. Günahları, Allah'tan başkası bağışlamaz demektir. Bu cümle, kulların kalplerini hoş etmek onları tevbeye teşvik etmek ve günahlar ne kadar büyük olursa olsun, Allah'ın affının daha büyük ve rahmetinin

100 Hadîd sûresi, 57/21.

101 Fahişe zina demektir. Nefse zulüm ise, bundan daha aşağı derecede günah olan bakma ve dokunma demektir.

daha geniş olduğunu açıklamak için gelmiş bir ara cümlesidir. وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَى مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ O kullar, yaptıklarının çirkinliğini bile bile bu fiillerinde ısrar etmezler. Bilakis onlardan uzak durur ve tevbe ederler.

136. أُولَئِكَ جَزَاؤُهُمْ مَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَجَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الأَنْهَارُ İşte bu güzel sıfatlarla muttasıf olan o mü'minlerin sevap ve mükâfatı, geçmiş günahlarının, Rableri tarafından bağışlanması ve ağaçlarının arasından nehirler akan Cennetlerdir. خَالِدِينَ فِيهَا Orada ebedî kalırlar. وَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ Allah'a itaat edenler için, Cennet ne güzel bir mükâfattır.

Sonra Yüce Allah, rüşd ve salâh ilkelerini takdim ettikten sonra Uhud savaşının kalan bölümünü geniş bir şekilde açıklamaktadır.

137. قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ Sizden önceki ümmetlerin peygamberlere muhâlefetleri sebebiyle, haklarında icra edilen, helâk etme ve köklerini kesme gibi, kanun olmuş bir takım ilahi vak'alar geçti. فَسِيرُوا فِي الأَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ Yalanlıyanların, helâk olduktan sonra geriye bıraktıkları kalıntıları görüp öğüt ve ibret almak için yeryüzünde dolaşın da, onların haberlerini ve başlarına gelenleri öğrenin.

138. هَذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ Bu Kur'ân, insanlar için bir açıklamadır. Yani bu Kur'ân'da[102] bütün insanlığa yetecek bir açıklama vardır. وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِلْمُتَّقِينَ Kezâ doğru yola iletecek bir hidâyet, özellikle müttekîler için bir ibret ve öğüt vardır. Öğütten diğer insanlar değil de, sadece müttekîler faydalandığı için burada özellikle onlar zikredilmiştir. Daha sonra Yüce Allah, Uhud savaşında müslümanların başına gelen hezimetten dolayı onları teselli etmeye başlayarak şöyle buyurdu:

139. وَلا تَهِنُوا وَلا تَحْزَنُوا Cihad hususunda zayıflık göstermeyin, başınıza gelen öldürülme veya hezimete uğramadan dolayı üzülmeyin. وَأَنْتُمُ الأَعْلَوْنَ Siz onlara galip ve onlardan üstünsünüz. Uhud savaşında onlar sizi yendilerse, Bedir savaşında da siz onları yenmiştiniz. إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ Eğer gerçekten mü'min iseniz zaafa düşüp üzülmeyin.

140. إِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهُ Eğer siz Uhud'da yaralandınız veya öldürüldüyseniz, müşrikler de Bedir'de sizin gibi yaralandı ve öldürüldüler. وَتِلْكَ الأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ İşte böylece biz günleri insanlar arasında döndürüp dolaştırırız. Günler devamlı değişir. Bir gün lehinize, bir gün aleyhinize olur. Bir gün üzülür, bir gün sevinirsin. وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا Allah bunu, sizi imtihan ederek dar günlerde sabredenleri görmek ve mü'minlerle münafıkları birbirinden ayırmak için yapıyor.

102 Taberî ve bazı tefsirciler, bu ism-i işâretin, daha önce zikri geçen şeylere râci olduğu görüşünü tercih ederler. Buna göre mana şöyle olur: Size açıkladığım ve geçmiş ümmetlerin helâkine dair size verdiğim haberlerde, insanları körlükten kurtaracak bir beyan, sapıklıktan kurtaracak bir hidâyet ve müttekîler için bir ibret vardır.

وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ ve bazılarınıza Allah yolunda şehâdet nimetini lütfetmek istiyor. وَاللَّهُ لا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ Allah zalimleri sevmez. Uhud gününde peygamberlerinden ayrılan münafıklar bu zalimlerdendir.

141. وَلِيُمَحِّصَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَمْحَقَ الْكَافِرِينَ Bir de Allah mü'minleri günahtan temiz ve pâk edip münafıklardan ayırmak ve kâfirleri yavaş yavaş helâk etmek ister.

142. أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ Ey mü'minler topluluğu! İmtihân edilip de temize çıkarılmadan Cennete gireceğinizi mi zannediyorsunuz? Bu soru inkâr yoluyla sorulmuş bir sorudur. Böyle düşünmeyin demektir. وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ Siz Allah yolunda cihad edip de Allah sizin cihadınızı ve musibetlere karşı sabrınızı bilmeden Cennete gireceğinizi mi düşünüyorsunuz? Taberî, âyetin manası şöyledir der: Ey Muhammed'in Ashâbı! sizden Allah yolunda cihad edenler ve savaşta onun uğrunda başlarına gelecek acı ve ızdıraplara katlananlar mü'min kullarım tarafından bilinmedikçe, Rabbiniz'in lütfuna mazhar olacağınızı mı zannediyorsunuz?[103]

143. وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَلْقَوْهُ Şüphesiz siz, düşmanın zorunu tatmadan önce şehit olmak için düşmanla karşılaşarak ölmeyi istiyordunuz. Âyet savaşta direnmeyenler hakkında bir sitemdir. فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ İşte onu, kardeşleriniz gözlerinizin önünde öldürüldüğünde ve sizin de ölüme çok yaklaştığınızda gözlerinizle gördünüz.

Uhud savaşında kâfirler, "Muhammed öldürüldü" haberini yaydıkları ve münafıkların da: "Eğer o öldürüldü ise gelin önceki dinimize dönelim" dedikleri zaman şu âyet-i kerîme indi:

144. وَمَا مُحَمَّدٌ إِلاَّ رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ Muhammed sadece bir peygamberdir. Ondan önce de bir çok peygamber gelmiştir. Bu peygamberlerin bir kısmı ölmüş bir kısmı da öldürülmüştür. أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ Allah, Muhammed'i öldürürse veya kâfirler onu şehid ederse iman ettikten sonra kâfir mi olacaksınız? وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقِبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا Kim dininden dönerse Allah'a zarar vermez. O kendini Allah'ın gazap ve azabına arz ettiği için sadece kendine zarar verir. وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ Allah, kendisine itaat edenlerin sevabını verecektir. Bunlar, sebât edip dinden dönmeyenlerdir. Bundan sonra Yüce Allah her nefis için bir ecel takdir ettiğini ve bu ecelin ileri veya geri alınmayacağını bildirerek şöyle buyurdu:

145. وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلاَّ بِإِذْنِ اللَّهِ Her nefsin ölümü Allah'ın izni ve dilemesine bağlıdır. كِتَابًا مُؤَجَّلًا Her nefis için tayin edilmiş belirli bir süre yazılmıştır. Bu müddet ne ileri alınır, ne de geri. Bundan maksat müslümanları cihada ve düşmanla savaşa

103 Taberî Tefsiri.

teşviktir. Çünkü korkaklık ömrü uzatmaz, cesaret de onu azaltmaz. Sakınmak kaderi önlemez. İnsan, tehlikeli işlere girse de, savaşsa da eceli gelmeden ölmez. وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا Her kim ameline karşılık dünya nimeti isterse ona istediğini veririz fakat ahirette onun bir payı yoktur. Bu âyet, savaştan ganimet bekleyenler için bir ta'rizdir. Bu âyette Yüce Allah, dünya nimetlerini elde etmenin, insan için gıpta edilecek bir şey olmadığını açıklamıştır. Çünkü dünya nimetleri iyilere de kötülere de bolca verilmektedir. وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الآخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا Kim de ameline karşılık ahiret sevabı isterse, kendisine dünyada verdiğimiz nimetlerle birlikte ahiret sevabını da eksiksiz veririz. Nitekim, من كان يريد حرث الاخرة نزد له في حرثه "Kim ahiret kazancını istiyorsa, onun kazancını arttırırız"[104] meâlindeki âyet-i kerîmede böyle buyurulmuştur. وَسَنَجْزِي الشَّاكِرِينَ Şükredenlere, amel ve şükürlerine göre lütuf ve rahmetimizden vereceğiz.

146. وَكَأَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ Nice peygamber Rabbânî âlimler[105] ve salih kullarla birlikte, Allah'ın dinini yüceltmek için savaştılar. Bunlar Allah yolunda savaştı, bunlardan öldürülenler de oldu. فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللهِ Yine Allah yolunda başlarına gelen yaralanma ve öldürülmeden dolayı zaaf ve korkalık göstermediler. وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا Zaaf gösterip cihattan geri kalmadıkları gibi, düşmanlarına karşı zillet gösterip boyun da eğmediler. وَاللهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ Allah yolunda bela ve musibetlere sabreden kimseleri Allah sever.

147. وَمَا كَانَ قَوْلَهُمْ إِلاَّ أَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا Dinde sebât ve dayanıklılık göstererek, Allah'ın mağfiretinden başka bir şey istemeyerek şöyle dediler: Ey Rabbimiz! Günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlığımızı, sana yapmamız gereken itaat ve ibadetteki kusurumuzu bağışla. وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ Savaş alanlarında ayaklarımızı sabit kıl ve kâfirler topluluğuna karşı bize zafer nasip et.

148. فَآتَاهُمُ اللهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الآخِرَةِ Allah onlara dünya nimetini ve güzel ahiret sevabını verdi. Yani Allah onlara dünya nimetlerinden olan ganimet, izzet, zafer ve ülkelere hakimiyeti nasip ettiği gibi ahirette de Cennet ve nimetlerini verdi. وَاللهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ Allah iyi davrananları sever. Yani güzel amel işleyen iyi niyetli olanları sever. Ahiret sevabının üstünlüğünü ve Allah katında değeri olduğunu ifade etmek için, sadece ahiret sevabının güzelliği vurgulandı.

104 Şûrâ sûresi, 42/20.

105 Taberî'ye göre ربيون كثير in manası, büyük topluluklardır. Bu Katâde'nin görüşüdür. Hasan el-Basrî'ye göre bundan maksat çok sayıda âlimlerdir.

EDEBÎ SANATLAR

Bu mübarek âyetler, beyan ve bedîî ilimlerinden birçok sanatı ihtiva eder. Bunları aşağıdaki şekilde özetliyebiliriz.

1. عرضها السموات والارض "Onun genişliği semâvât ve arzdır." Yani semâvât ve arzın genişliği gibidir. Burada benzetme edatı ile benzetme yönü gizlenmiştir. Buna teşbih-i beliğ denir.

2. سارعوا إلى مغفرة "Bir mağfirete koşun." Yani mağfireti gerektiren sebeplere koşun. Bu, bir şeyi, sebebinin yerine zikretme kabilindendir.

3. السراء والضراء "Bolluk ve darlık." Burada edebî sanatlardan tıbâk vardır.

4. ومن يغفر الذنوب الا الله Günahları Allah'tan başka kim bağışlar ki. Buradaki soru ile olumsuzluk kastedilmektedir. Yani Allah'tan başkası bağışlamaz demektir.

5. اولئك جزاؤهم مغفرة Onların mükâfatları mağfirettir. Mü'minlerin makamlarının yüksekliği ve faziletteki mertebelerinin yüceliğini göstermek için uzaklık ifade eden işaret ismi kullanılmıştır.

6. ونعم اجر العاملين "Böyle amel edenlerin mükâfatı ne güzeldir." Burada mahsûsun bil medh (övülen) hazfedilmiştir. Takdiri ونعم اجر العاملين ذلك dir.

7. وليعلم الله Allah bilsin diye. Burada birinci şahıstan üçüncü şahsa iltifat (dönüş) sanatı vardır. Çünkü bu kelime daha önce geçen نداولها "biz onları döndürürüz" den sonra gelmiştir. Bu iltifat sanatındaki sır ise, Allah yolunda cihadın şanını yüceltmektir.

8. وما محمد الا رسول Muhammed, bir peygamberden başka bir şey değildir. Burada mevsûfun sıfata kasrı sanatı vardır.

9. انقلبتم على اعقابكم Gerisin geriye mi döneceksiniz? Şerif Râdî şöyle der: Bu bir istiâredir. Bununla, dinden dönmek kastedilmiştir. Yüce Allah şüpheye düşerek geri dönmeyi ökçeleri üzerine geri dönmeye benzetti.[106]

FAYDALI BİLGİLER

1. وسارعوا إلى مغفرة Âyet-i kerîmesinde, birçok güzel ahlak esası vardır. Bunlar Allah yolunda bolca harcamak, öfkeyi tutmak, kötülük edenleri affetmek, günahlardan tevbe etmek gibi esaslardır. Bunların herbiri, sayılamıyacak kadar faziletlerin kaynağıdır.

2. Âyette mağfiret Cennetten önce zikredilmiştir. Çünkü bir şey, önce pisliklerden temizlenir, sonra süslenir. Buna göre hata ve günahlardan temizlenmemiş olan kimse Cennete girmeye hak kazanamaz.

106 Telhîsu'l-Beyân s. 21.

3. Burada ne kadar çok geniş olduğunu vurgulamak için, hususî olarak en manasına gelen "arz" kelimesi zikredilmiştir. Eni bu kadar olursa uzunluğu ne kadar olur? İbn Abbas (r.a.) şöyle der: Yedi gök ve yedi yer birbirine eklendiğinde ne kadar geniş olursa Cennetin genişliği de o kadardır.[107]

4. Heracles, Peygamber (s.a.v.)'e şöyle yazdı: Sen beni, göklerin ve yerin genişliğindeki Cennete davet ediyorsun. Öyleyse Cehennem nerede? Rasulullah şöyle buyurdu:"Sübhanellah... Peki gündüz olduğunda gece nerede?[108]

5. Yüce Allah birçok âyette, ahiretle ilgili amellerde yarışmayı emretti: وسارعوا إلى مغفرة "Mağfirete koşun" سابقوا إلى مغفرة "Mağfiret için yarışın"[109] فاستبقوا الخيرات "Hayırlarda yarışın"[110] فاسعوا إلى ذكر الله "Allah'ın zikrine koşun"[111] وفي ذلك فليتنافس المتنافسون "İşte yarışanlar ancak onda yarışsınlar."[112] Dünya ile ilgili amellerde ise yavaş hareket etmeyi emretti: فامشوا في مناكبها "Yerin sırtlarında dolaşın"[113] وآخرون يضربون في الارض "Diğer bir kısmınız yeryüzünde yürüyecekler".[114]

107 el-Bahru'l-muhît, 3/58.
108 Bu hadisi Ahmed b. Hanbel rivâyet etmiştir.
109 Hadîd sûresi, 57/21.
110 Bakara sûresi, 2/148.
111 Cuma sûresi, 62/9.
112 Muttaffifin sûresi, 83/26.
113 Mülk sûresi 67/15.
114 Müzzemmil sûresi, 73/20.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تُطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا
يَرُدُّوكُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ ﴿١٤٩﴾
بَلِ اللَّهُ مَوْلَاكُمْ ۖ وَهُوَ خَيْرُ النَّاصِرِينَ ﴿١٥٠﴾ سَنُلْقِي
فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَا أَشْرَكُوا بِاللَّهِ
مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا ۖ وَمَأْوَاهُمُ النَّارُ ۖ
وَبِئْسَ مَثْوَى الظَّالِمِينَ ﴿١٥١﴾ وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ
وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّونَهُمْ بِإِذْنِهِ ۖ حَتَّىٰ إِذَا فَشِلْتُمْ
وَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ
مَا أَرَاكُمْ مَا تُحِبُّونَ ۚ مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا
وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ ۚ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ
لِيَبْتَلِيَكُمْ ۖ وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ ۗ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ
عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٥٢﴾ إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُونَ عَلَىٰ
أَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أُخْرَاكُمْ فَأَثَابَكُمْ
غَمًّا بِغَمٍّ لِكَيْلَا تَحْزَنُوا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ
وَلَا مَا أَصَابَكُمْ ۗ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٥٣﴾
ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نُعَاسًا يَغْشَىٰ طَائِفَةً مِنْكُمْ ۖ
وَطَائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنْفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ
الْجَاهِلِيَّةِ ۖ يَقُولُونَ هَلْ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ ۗ قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ
كُلَّهُ لِلَّهِ ۗ يُخْفُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَ ۖ يَقُولُونَ
لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا هَاهُنَا ۗ قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ
لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَىٰ مَضَاجِعِهِمْ ۖ وَلِيَبْتَلِيَ
اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ

الصُّدُورِ ﴿١٥٤﴾ إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا
اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ
إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٥٥﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا
كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ
أَوْ كَانُوا غُزًّى لَّوْ كَانُوا عِندَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قُتِلُوا لِيَجْعَلَ
اللَّهُ ذَٰلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَاللَّهُ
بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١٥٦﴾ وَلَئِن قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
أَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ﴿١٥٧﴾ وَلَئِن
مُّتُّمْ أَوْ قُتِلْتُمْ لَإِلَى اللَّهِ تُحْشَرُونَ ﴿١٥٨﴾

149. Ey iman edenler! Eğer kâfirlere uyarsanız, sizi eski dininize geri çevirirler, o takdirde büsbütün kaybedersiniz.

150. Bilakis, mevlânız Allah'tır ve O, yardımcıların en hayırlısıdır.

151. Allah'ın, hakkında hiçbir delil indirmediği şeyleri O'na ortak koşmaları sebebiyle, kâfirlerin kalplerine yakında korku salacağız. Gidecekleri yer de Cehennemdir. Zalimlerin varacağı yer, ne kötüdür.

152. Siz Allah'ın izni ile düşmanlarınızı öldürürken, Allah, size olan vaadini yerine getirmiştir. Nihâyet, öyle bir an geldi ki, Allah arzuladığınız galibiyeti size gösterdikten sonra zaafa düştünüz (Peygamber'in verdiği) emir konusunda tartışmaya kalkıştınız ve asi oldunuz. Dünyayı isteyeniniz de vardı, ahireti isteyeniniz de vardı. Sonra Allah, sizi denemek için onların karşısında hezimete uğrattı. Şüphesiz sizi bağışladı. Zaten Allah, mü'minlere karşı çok lütufkârdır.

153. O zaman, Peygamber arkanızdan sizi çağırdığı halde siz, boyuna (savaş alanından) uzaklaşıyor, hiç kimseye dönüp bakmıyordunuz: Size keder üstüne keder verdik ki, bundan dolayı ne elinizden gidene, ne de başınıza gelenlere üzülmeyesiniz. Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.

154. Bu şiddetli üzüntüden sonra sükûnet bulup yatışasınız

diye Allah size hafif bir uyku verdi. Bu uyku sizden bir grubu kaplıyordu. Kendi canlarının kaygısına düşmüş bir grup da, Allah'a karşı haksız yere Câhiliyye devrindekine benzer düşüncelere kapılıyorlar, "Bizim elimizden ne gelir" diyorlardı. De ki: Emir, bütünüyle Allah'ındır. Onlar, Sana açıklayamadıklarını içlerinde gizliyorlar. "Bizim elimizden bir şey gelseydi, burada öldürülmezdik" diyorlar. Şöyle de: Evlerinizde kalmış olsaydınız bile, öldürülmesi takdir edilmiş olanlar, öldürülüp düşecekleri yerlere kendiliklerinden çıkıp giderlerdi. Allah, içinizdekileri yoklamak ve kalplerinizdekileri temizlemek için (böyle yaptı) Allah, içinizde ne varsa hepsini bilir.

155. İki ordu karşılaştığı gün, sizi bırakıp gidenleri şeytan, sırf işledikleri bazı şeyler yüzünden iğfal etmişti. Yine de Allah, onları affetti. Çünkü Allah, çok bağışlayıcı ve çok yumuşaktır.

156. Ey iman edenler! Sizler, inkâr edenler gibi, yer yüzünde sefere çıkan veya savaşan kardeşleri hakkında, "Eğer bizim yanımızda kalsalardı ölmezler, öldürülmezlerdi" diyenler gibi olmayın. Allah bu kanaatı onların kalplerine bir hasret olarak koydu. Hayatı veren de, alan da Allah'tır. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görür.

157. Eğer Allah yolunda öldürülür ya da ölürseniz, şunu bilin ki, Allah'ın rahmeti ve mağfireti, onların biriktirecekleri bütün şeylerden daha hayırlıdır.

158 Andolsun, ölseniz de, öldürülseniz de Allah'ın huzurunda toplanacaksınız.

BU ÂYETLERİN ÖNCEKİLERLE MÜNÂSEBETİ

Bu mübarek âyetler Uhud savaşı olaylarını ve onlardaki ibret ve nasihatları anlatmaya devam ediyor, ve bu savaştaki mağlubiyet sebeplerinden ve münafıkların rezilâne durumlarıyla mü'minlerin azim ve iradelerini kırmak için İslâmî davete karşı hazırladıkları komplolardan bahseder.

KELİMELERİN İZAHI

سلطانا : Sultan; huccet ve açık delil demektir. Asıl itibarıyle kuvvet manasınadır. Bu manada vâliye sultan denilir.

مثوى : Mesvâ, insanın karar kıldığı ve barındığı yer demektir. Bir kimse bir yerde ikamet ettiğinde, Araplar: ثوى بالمكان derler.

تحسونهم : Onları öldürüyorsunuz demektir. Zeccâc şöyle der: الحس öldürmek sûretiyle kökünü kesmektir. Asıl itibarıyle öldürecek yere vurmaktır. Şâir şöyle der:

حسناهم بالسيف حسا فاصبحت بقيتهم قد شردوا وتبددوا

Onları kılıçtan geçirdik. Geri kalanlar kaçıp dağıldılar.

تصعدون : Uzaklaşıyordunuz demektir. إصعاد yeryüzünde gidip uzaklaşmak manasınadır. إصعاد ile صعود arasında şu fark vardır: İs'âd yer üzerinde uzaklaşmaktır. Suûd ise yükselerek uzaklaşmak demektir.

لا تلوون : Hezimete uğrayanın yaptığı gibi, kimseye dönüp de bakmıyordunuz demektir. Bu kelimenin aslı, dönmek için boynu çevirmek manasına gelen لَيّ leyy kelimesidir.

اخراكم : Uhraküm, arkanız demektir.

اثابكم : Size ceza verir manasınadır.

امنة : Emeneten, emniyet ve sükûn demektir.

يغشى : Örter, kapatır manasınadır.

وليمحص: Allah'ın temize çıkarması için. تمحيص temize çıkarmak, kusurlardan temizlemek demektir.

استزلهم : Onları zelleye, yani hataya düşürdü, manasınadır.

غزي : Ğuzzen, gâzî'nin çoğuludur. Gâzî Allah yolunda savaşa çıkan manasınadır

NÜZÛL SEBEBİ

Uhud savaşında müslümanların başına gelen bazı musibetlerden sonra Rasulullah (s.a.v.) Medine'ye dönünce, Ashâbtan bazıları: "Allah bize zaferi vaadettiği halde, başımıza bu musibet nerden geldi?" dediler. Bunun üzerine Yüce Allah: ولقد صدقكم الله ile başlıyan âyeti, منكم من يريد الدنيا "Sizden Uhud'da savaşanlardan bazıları yani okçular dünyayı istiyorlardı" bölümüne kadar indirdi.[115]

ÂYETLERİN TEFSİRİ

149. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تُطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا يَرُدُّوكُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ Ey iman edenler! Kâfir ve münafıkların size söylediklerini tutarsanız, sizi küfre döndürürler de hüsrana uğrarsınız. İmanı küfürle değiştirmenizden daha büyük bir hüsran yoktur. İbn Abbas (r.a.) şöyle der: Kâfirlerden maksat münafıklardır. Onlar, mü'minler Uhud'dan döndüklerinde: "Muhammed peygamber olsaydı, başına bu musibet gelmezdi. Artık kardeşlerinize dönünüz" dediler.

115 Vâhidî, Esbâbu'n-nüzûl, s. 72.

150. بَلِ اللَّهُ مَوْلَاكُمْ Hayır, bilakis Allah sizin yardımcınızdır. O'nun emrine itaat ediniz. Siz kâfirlere itaat etmedikçe onlar size yardımcı olmaz. Buradaki idrâb içindir. Önceki mananın tersini ifade eder. وَهُوَ خَيْرُ النَّاصِرِينَ Allah, en iyi yardımcı ve destekçidir. Başkasından yardım istemeyiniz. Bundan sonra Yüce Allah, düşmanlarının kalplerine korku salacağını mü'minlere müjdeliyerek şöyle buyurur.

151. سَنُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَا أَشْرَكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا Allah'ın, haklarında hiçbir huccet ve delil indirmediği diğer ilahları O'na ortak koşup onlara tapmaları sebebiyle kâfirlerin kalplerine korku ve endişe salacağız. وَمَأْوَاهُمُ النَّارُ Onların varacakları yer Cehennemdir. وَبِئْسَ مَثْوَى الظَّالِمِينَ Zalimlerin varacağı yer olan Cehennem ateşi ne kötüdür. Onlar dünyada korku, ahirette de azap içinde kalacaklardır. Hadiste şöyle buyurulmuştur: نصرت بالرعب مسيرة شهر "Bir aylık mesafeden düşmanın kalbine korku salma hususiyeti verilerek bana yardım edildi."[116]

152. وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ Allah, düşmânâ karşı zafer kazandıracağına dair size verdiği sözü yerine getirdi. إِذْ تَحُسُّونَهُمْ بِإِذْنِهِ Zira siz onları hızlı bir şekilde öldürüyor; Allah'ın hikmet ve iradesiyle, kılıçlarınızla biçiyordunuz. حَتَّى إِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ Nihayet korkaklaşıp zaafa düştünüz ve dağdaki geçiti tutma konusunda ihtilaf ettiniz. وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا أَرَاكُمْ مَا تُحِبُّونَ Allah, istediğiniz zaferi size gösterdikten sonra, Peygamber (s.a.v.)'ın emrine isyan ettiniz. Rivâyet olunduğuna göre Rasulullah (s.a.v.) elli okçuyu dağın üzerinde bir geçite yerleştirdi. Buradan müslümanları savunmalarını emretti. Onlara: "Bizi kuşların kaptığını görseniz bile, sakın yerlerinizden ayrılmayın" dedi. İki ordu karşı karşıya geldiğinde, okçuların attığı okların yüzlerine gelmesi sebebiyle müşrik atlıları direnemedi ve hezimete uğradılar. Okçular bu durumu görünce "ganimete ganimete" diye bağırarak ganimet toplamak için aşağı indiler. Ancak kumandanları, on kişi ile birlikte geçidi tuttu. Müşrikler dağın arkasından gelerek bu okçuları öldürdüler ve kılıçlarıyle, müslümanların arkasından saldırmaya başladılar. Böylece, kazanılmış zafer müslümanlar için bir hezimete dönüştü. Yüce Allah bunu من بعد ما اراكم ما تحبون "istediğiniz zaferi size gösterdikten sonra" ifadesiyle vurgular. مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ Sizden dünyayı yani ganimeti isteyen vardı. Bunlar dağdaki geçiti terkedenlerdir. Sizden ahireti yani Allah'ın sevabını isteyenler de vardı. Bunlar kumandanları Abdullah b. Cübeyr ile birlikte geçidi tutup sonra şehit olan on kişidir. ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ Sonra Allah imanınızı denemek için kâfirler karşısında sizi hezimete uğrattı da geri döndünüz. وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ İsyanınıza rağmen Allah sizi bağışladı. Burada şayet Allah affetmeseydi, işledikleri günah sebebiyle müslümanların başlarına gelenden daha çoğuna müstehak olacaklarına bir işaret vardır. İşte bunun içindir ki Yüce Allah,

116 Buhârî, Tevemmüm 1, Salat 56; Nesâî, Gusl. 26.

وَاللّٰهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ buyurdu. Yani Allah bütün zaman ve durumlarda mü'minlere karşı lütuf ve nimetiyle muamele eder.

153. إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُونَ عَلَى أَحَدٍ Ey mü'minler topluluğu! Kimse dîğerini beklemeksizin arkanıza dönüp bakmaksızın savaştan kaçtığınız zamanı hatırlayın. وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أُخْرَاكُمْ Muhammed (s.a.v.) de arkanızdan sizi çağırıyor ve şöyle diyordu: "Ey Allah'ın kulları" Bana gelin, Ey Allah'ın kulları bana gelin. Ben Allah'ın Rasulüyüm. Kim tekrar savaşa dönerse, Cennete girer." Siz ise hızla kaçıyordunuz. فَأَثَابَكُمْ غَمًّا بِغَمٍّ Peygamber'i üzmeniz ve onun emrine muhalefet etmeniz dolayısıyle, bu yaptığınıza ceza olarak Allah da sizi üzdü.[117] لِكَيْلَا تَحْزَنُوا عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَا أَصَابَكُمْ O, bunu, elden kaçırdığınız ganimete ve başınıza gelen hezimete üzülmeyesiniz diye yaptı. Burası, üzüntü vermenin hikmetini açıklar. O da üzüntünün, elden kaçırdıklarını ve başlarına gelenleri onlara unutturmasıdır ki, bu da Allah'ın onlara bir lütfudur. وَاللّٰهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ Allah yaptıklarınızdan haberdardır, ihlaslı ile ihlassızı bilir.

154. ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نُعَاسًا Bu şiddetli üzüntüden sonra sükûnet bulup yatışasınız ve düşmanlarınızdan emin olasınız diye Allah size hafif bir uyku verdi. Bu da Allah'ın onlara başka bir ihsanıdır. Çünkü korkan kimse uyuyamaz. Buhârî'nin Enes'ten rivâyetine göre Ebû Talha şöyle demiştir: Uhud günü mevzilerimizde iken bizi uyku bastırdı. Ebû Talha şöyle devam eder: Kılıcım elimden düşüyor, onu alıyordum. Tekrar düşüyor, tekrar alıyordum".[118] Bundan sonra Yüce Allah bu emniyetin umumî olmayıp sadece ihlaslılar için olduğunu, münafıkların korku ve dehşet içinde kaldıklarını açıklıyarak şöyle buyurur: يَغْشَى طَائِفَةً مِنْكُمْ وَطَائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنْفُسُهُمْ Uyuklama hali sizden bir grubu, yani ihlâslı mü'minleri kaplıyordu. Başka bir grup, yani münafıklar kendi canlarının kaygısına düştüler. Bu durum onları hezimete sürükledi. Onların, canlarını kurtarmaktan başka bir kaygıları yoktu. Bunun sebebi, müşriklerin, "tekrar savaşacağız" diye tehdit etmeleriydi. Mü'minler harbe hazır bir halde oturdular. Allah onların üzerine bir sekînet indirdi de uyudular. Kâfirlerin geri dönmesinden korkarak sarsıntı geçiren münafıklara gelince, korku ve dehşetten gözlerine uyku girmedi. يَظُنُّونَ بِاللّٰهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ Onlar Câhiliyye dönemindekiler gibi Allah hakkında kötü zanlarda bulunuyorlardı. İbn Kesîr şöyle der: Münafıklar, müşriklerin o anda galip geldiğini görünce, artık işin bittiğine, İslâm'ın ve müslümanların yok olduğuna inandılar. İşte, şek ve şüphe ehlinin durumu budur, korkunç bir durum meydana çıktığında böyle âdî düşüncelere

---

117 Taberî, buradaki bâ harf-i cerinin alâ manasında olduğu görüşündedir. Buna göre mana şöyle olur: Peygamber'in emrine muhalefet ve ona isyan etmeniz sebebiyle, Allah size üzüntü üzerine üzüntü verdi. Nitekim ولا صلبنكم في جذوع النخل "ve sizi mutlaka hurma dallarına asacağım" (Tâhâ 20/71) âyetinde de fi harf-i ceri alâ manasında kullanılmıştır. Yukarıdaki âyette de aynı durum vardır. İbn Kayyim bu görüşü tercih etmiş, İbn Kesîr de buna itimat etmiştir.

118 Buhârî, Tefsiru'l-Kur'ân, 3/11; Tirmizî, K. Tefsiri'l-Kur'ân, b.4, 3008.

kapılırlar.[119] يَقُولُونَ هَلْ لَنَا مِنَ الأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ Bizim elimizden ne gelir diyorlardı. Yani, bizim elimizde birşey yok, eğer isteğimize bırakılsaydı savaşa çıkmazdık. قُلْ إِنَّ الأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ Ey Muhammed! O münafıklara de ki: Bütün iş Allah'ın elindedir. O, dilediği gibi tasarrufta bulunur. يُخْفُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ مَا لا يُبْدُونَ لَكَ O münafıklar, sana açıklayamadıklarını içlerinde gizlerler. يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الأَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا هَاهُنَا Onlar, bizim elimizden bir şey gelseydi burada öldürülmezdik derler. Yani eğer isteğimize bırakılsaydı, savaşa çıkmaz ve burada öldürülmezdik. Fakat zorla çıkarıldık. İşte, içlerinde gizledikleri şeyin açıklaması budur. Zübeyr şöyle der: O gün bizim üzerimize uyku indirildi. Beni uyku bastırmışken Muattıp b. Kuşeyyir'in şöyle dediğini işitiyordum: "Eğer elimizden bir şey gelseydi, biz burada öldürülmezdik"[120], قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَى مَضَاجِعِهِمْ Ey Muhammed! Onlara de ki: Allah'ın, içinizde öldürülmesini takdir ettiği kimseler varsa, evlerinizden çıkmasanız da o kimseler, öldürülecekleri yere kendiliğinden gideceklerdir. Allah'ın kaderinden kaçıp kurtuluş yoktur. وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ Allah içinizdeki ihlas ve nifâkı yoklamak, وَلِيُمَحِّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ ve kalplerinizdekini temizlemek için size bunu yaptı. وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ Allah kalplerdeki sırları ve onlardaki hayır veya şerri bilir.

Bundan sonra Yüce Allah, Uhud gününde kaçanları açıklayarak şöyle buyurur:

155. إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ Şüphe yok ki, iki ordunun, yani müslüman ve müşrik ordularının karşılaştığı gün savaştan kaçanlar var ya إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا İşledikleri bazı günahlar, yani Peygamber'in emrine muhalefetleri sebebiyle, şeytan onlara vesvese vererek ayaklarını kaydırdı ve hataya düşürdü. وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ Şüphesiz Allah onları cezalandırmaktan vazgeçti ve affetti. إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ Çünkü Allah Ğafûrdur mağfireti boldur, Halîm'dir, kendisine isyan edenleri cezalandırma hususunda acele etmez. Bundan sonra Yüce Allah, münafıkların söz ve hareketlerine uymayı nehyederek şöyle buyurur:

156. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا Ey mü'minler! Sizler, kâfirler yani münafıklar gibi olmayın. وَقَالُوا لإِخْوَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا فِي الأَرْضِ Onlar seferle ve savaşa çıkan münafık kardeşlerine أَوْ كَانُوا غُزًّى veya Allah yolunda cihada giden gâzilere şöyle derlerdi: لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قُتِلُوا Eğer bizim yanımızda kalıp savaşa çıkmasalardı ne ölürler, ne de öldürülürlerdi. Yüce Allah onların bu sözlerini reddederek şöyle buyurur: لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ Allah bu kanaatı onların kalplerine bir hasret

119 Muhtasaru İbn Kesîr, 1/330.
120 Kurtubî, 4/242.

olarak koydu, da bu fâsit itikat onların ruhların da bir hasret olsun diye böyle söylediler. وَاللّٰهُ يُحْيِي وَيُمِيتُ Yaşatan da öldüren de Allah'tır. Evde oturmak ölümü engellemez. Bu, onların söz ve inanışlarına reddiyedir. وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ Allah, kullarının amellerini bilir, yaptıklarınızı görür ve ona göre karşılık verir.

157. وَلَئِنْ قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ أَوْ مُتُّمْ Şayet Allah yolunda harp ve cihat ederken şehit olur veya savaşa hazırlanırken ölürseniz, لَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللّٰهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ Allah'tan bir mağfiret ve rahmet, dünyada kalmaktan ve onun fani nimetlerini toplamaktan daha hayırlıdır.

158. وَلَئِنْ مُتُّمْ أَوْ قُتِلْتُمْ لَإِلَى اللّٰهِ تُحْشَرُونَ İster yatağınızda ölün, ister harp meydanında öldürülün, neticede dönüşünüz Allah'adır. O, amellerinizin karşılığını verecektir. Öyleyse, sizi Allah'a yaklaştıracak ve O'nun rızasını celbedecek olan Allah yolunda cihadı ve O'na itaat etmeyi tercih ediniz. Şu şiiri söyleyenin Allah iyiliğini versin, ne de güzel söylemiş:

فإن تكن الا بدان للموت أنشئت فقتل امرئ بالسيف في الله افضل

Eğer vücutlar ölüm için yaratılmışsa, kişinin Allah yolunda kılıçla öldürülmesi daha iyidir.

EDEBÎ SANATLAR

1. يردوكم على اعقابكم Sizi, ökçelerinizin üzerinde geriye döndürürler. Yani imandar küfre döndürürler. Bu, daha önce de geçtiği gibi istiâredir.

2. آمنوا "İman ettiler" ile كفروا "kâfir oldular", يخفون "gizliyorlar" ile يبدون "açıklıyorlar" ve فاتكم "elden kaçırdınız" ile اصابكم "başınıza geldi" lafızları arasında tıbâk sanatı vardır.

3. وبئس مثوى الظالمين "Zalimlerin varacağı yer ne kötüdür." Bu cümlede مثواهم değil de, مثوى الظالمين denilerek zamir yerine açık ismin getirilmesi sertlik ifade eder ve onların bir şeyi, konulması gereken yerden başka bir yere koydukları için yani Allah'a şirk koştukları için zalim olduklarını gösterir. Burada, kötülenen şey hazfedilmiştir. Takdiri şöyledir: بئس مثوى الظالمين النار zalimlerin barınağı olan Cehennem ne kötüdür. Ebussuûd böyle ifade eder.[121]

4. ذو فضل على المؤمنين Mü'minlere karşı lütufkârdır. Burada فضل kelimesinin nekre gelmesi, lütfun büyüklüğünü gösterir. عليهم yerine açık isim olarak, على المؤمنين denilmesi de mü'minleri şereflendirmek ve bu lütfun sebebinin iman olduğunu göstermek içindir.

121 Ebussuûd, 1/282.

5. يظنون ile ظن ve فتوكل ile والمتوكلين arasında iştikak cinâsı vardır.

6. اذا ضربوا في الارض "Yeryüzünde yürüdüklerinde." Burada istiâre vardır. Karada yolculuk eden kimse, denizde kulaçlıyarak yüzen kimseye benzetilmiştir. Çünkü suda yüzen kimse onun dalgalarını yarmak ve içinde yol alabilmek için kol ve bacaklarıyle suya vurur. Telhîsu'l-Beyân'da böyle açıklanmıştır.[122]

FAYDALI BİLGİLER

1. Uhud savaşında sebat edenlerden birisi de, Enes b. Mâlik'in amcası cesur aslan Enes b. Nadr'dır. Müslümanlar hezimete uğrayıp da, münafıklar, Muhammed (s.a.v.)'in öldürüldüğünü yayınca o şöyle dedi: Ey Allahım! Ben bu müslümanların yaptıklarından dolayı senden özür diliyor ve müşriklerin yaptıklarından uzak olduğumu sana arzediyorum. Sonra kılıcı ile ileri atıldı. Biraz sonra önüne Sa'd b. Muâz çıktı. Ona: "Nereye ey Sa'd? Vallahi Uhud'un ötesinden Cennet kokusunu alıyorum" dedi ve savaşa devam etti: Az sonra şehit oldu. Müşrikler, onun azalarını keserek parçaladılar. Kızkardeşinden başka hiç kimse onu tanıyamadı. Kardeşi onu parmaklarından tanıdı. Vücudunda sanki seksen küsur kılıç, mızrak ve ok yarası görüldü.[123]

2. İbn Kesîr İbn Mesud'un şöyle dediğini rivâyet eder: Uhud gününde kadınlar müslümanların arkalarında olup müşriklerin yaralılarını öldürüyorlardı. O gün, bizden dünya hayatını isteyen hiçbir kimse yoktur diye yemin etseydim, doğru söylediğimi sanırdım. Nihayet Allah: منكم من يريد الدنيا ومنكم من يريد الاخرة Sizden, dünyayı isteyeniniz de vardı, ahireti isteyeniniz de vardı, âyetini indirdi. Rasulullah (s.a.v.), ashâbı muhalefet edip de kendilerine verilen emri yerine getirmeyince, dokuz kişilik bir grup içinde yalnız kaldı. Onuncu şahıs kendisi idi. Müşrikler onu yaralayıp kanını akıtınca şöyle buyurdu: Onları bizden uzaklaştıran adama Allah merhamet etsin. Sürekli olarak bu sözü söyledi. Nihayet onların da yedisi şehit edildi. Bir de baktılar ki Hamza'nın karnı yarılmış, Hint onun ciğerlerini almış, ağzında çiğniyor, fakat yiyemiyor. Rasulullah (s.a.v.) buna çok üzüldü ve onur üzerine yetmiş namaz kıldı.

122 Şerif Râdî, Telhîsu'l-Beyân, s. 22.
123 Geniş bilgi için bkz, Buhârî, Meğâzi 17.

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللّٰهِ
لِنْتَ لَهُمْ ۖ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ ۖ
فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ ۖ فَإِذَا عَزَمْتَ
فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ ۚ إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ﴿١٥٩﴾ إِنْ يَنْصُرْكُمُ اللّٰهُ
فَلَا غَالِبَ لَكُمْ ۖ وَإِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرُكُمْ مِنْ بَعْدِهِ ۗ
وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٦٠﴾ وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ ۚ
وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ
نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦١﴾ أَفَمَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللّٰهِ كَمَنْ
بَاءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللّٰهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٦٢﴾
هُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللّٰهِ ۗ وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٣﴾ لَقَدْ
مَنَّ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ
يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ
وَالْحِكْمَةَ ۚ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿١٦٤﴾ أَوَلَمَّا
أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلَيْهَا ۙ قُلْتُمْ أَنَّىٰ هَٰذَا ۖ
قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ ۗ إِنَّ اللّٰهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٦٥﴾
وَمَا أَصَابَكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ فَبِإِذْنِ اللّٰهِ وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَ ۙ
﴿١٦٦﴾ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا ۚ وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ
اللّٰهِ أَوِ ادْفَعُوا ۖ قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَا تَّبَعْنَاكُمْ ۗ هُمْ لِلْكُفْرِ يَوْمَئِذٍ
أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ ۚ يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي
قُلُوبِهِمْ ۗ وَاللّٰهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ ﴿١٦٧﴾ الَّذِينَ قَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ
وَقَعَدُوا لَوْ أَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا ۗ قُلْ فَادْرَءُوا عَنْ أَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ
إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٦٨﴾

159. O vakit Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın. Şayet sen kaba katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi. Bu halde onları afvet ve bağışlanmaları için dua et, işleri de onlara danış. Artık kararını verdiğin zaman da Allah'a dayanıp güven. Çünkü Allah, kendisine sığınanları sever.

160. Allah size yardım ederse, artık size üstün gelecek hiç kimse yoktur. Eğer sizi bırakıverirse, ondan sonra size kim yardım eder? Mü'minler, ancak Allah'a güvenip dayanmalıdırlar.

161. Bir peygambere, emanete hiyanet yaraşmaz. Kim emanete hıyanet ederse, kıyamet günü, hainlik ettiği şeyin günahı boynuna asılı olarak gelir. Sonra herkese, asla haksızlığa uğratılmaksızın kazandığı tastamam verilir.

162. Allah'ın hoşnutluğunu gözetip O'na uyanla, Allah'ın hışmına uğrayıp dönen bir olur mu hiç? Berikisinin yeri Cehennemdir. Cehennem ise ne kötü bir varış noktasıdır.

163. Allah'ın hoşnutluğunu arayanlar, Allah katında derece derecedirler. Allah, onların yaptıklarını görmektedir.

164. Andolsun ki, içlerinden, kendilerine Allah'ın âyetlerini okuyan, kendilerini temizleyen, kendilerine Kitap ve hikmeti öğreten bir Peygamber göndermekle Allah, Mü'minlere büyük bir lütufta bulunmuştur. Halbuki daha önce onlar apaçık bir sapıklık içinde idiler.

165. (Bedir'de) iki katını (düşmanınızın) başına getirdiğiniz bir musibet (Uhud'da), kendi başınıza gelince, "Bu nasıl oluyor" dediniz ha? De ki: O, kendi kusurunuzdandır. Şüphesiz Allah'ın her şeye gücü yeter.

166, 167. İki ordunun karşılaştığı gün sizin başınıza gelenler, Allah'ın dilemesiyle olmuştur ki, bu da, mü'minleri ayırdetmesi ve münafıkları ortaya çıkarması için idi. Bunlar, "Gelin, Allah yolunda çarpışın, ya da savunma yapın" denildiği zaman, "Harb olacağını bilseydik elbet sizin peşinizden gelirdik" dediler. Onlar o gün, imandan çok, kâfirliğe yakın idiler. Ağızlarıyla, kalplerinde olmayanı söylüyorlardı. Halbuki Allah, onların gizledikleri niyeti çok iyi bilir.

168. Kendileri gibi evde oturup savaşa katılmayan kardeşlerine, (şehitler hakkında) "Bize uysalardı öldürülmezlerdi" diyenlere, " Eğer doğru sözlü insanlar iseniz, canlarınızı ölümden kurtarın bakalım" de.

BU ÂYETLERİN ÖNCEKİLERLE MÜNÂSEBETİ

Âyet-i kerîmeler Uhud savaşını anlatmaya devam ediyor. Yüce Allah geçen âyetlerde müslümanların hezimetini, başlarına gelen üzüntü ve ızdırabı anlattı, onlara hastalığın kaynağını gösferdi ve ilacını öğretti. Bu mübarek âyetlerde hakimane liderlik övülmektedir. Sahabeden bazılarının, Rasulullah (s.a.v.)'ın emrine muhalefet etmelerine rağmen, o onlara güzel ahlâk ve merhametli kalbi ile muamele etti. Onlara sert ve şiddetli bir şekilde değil, lütuf ve iyilikle hitap etti. Dolayısıyle, kalpler onun daveti etrafında toplandı ve liderliği altında birleştiler. Ayrıca bu âyetler Peygamber'in ahlâkından, böyle merhametli peygamber ve büyük kumandan göndermekle onlara verilen nimetin büyüklüğünden ve bu savaşta meydana gelen diğer önemli olaylardan bahsetmektedir.

KELİMELERİN İZAHI

فظا : Fazz kaba ve kötü huylu manasınadır. Vâhidî şöyle der: Fazz, kötü huylu ve kaba kimse demektir. Şâir şöyle der:

اخشى فظاظة عم اوجفاء اخ وكنت اخشى عليها من اذى الكلم

Amcanın kabalığından veya kardeşin katılığından korkuyorum. Daha önce, ona karşı sözle eziyetten korkuyordum.

غليظ القلب: Ğalîzu'l-kalb, kalbi hiçbir şeyden etkilenmeyen ve yumuşamayan kimse demektir. Şâirin şu sözü de bu manaya kullanılmıştır:

يبكي علينا ولا نبكي على احد لنحن اغلظ أكبادا من الابل

Biz hiç kimseye ağlamıyoruz, bize ağlanır mı? Bizim ciğerlerimiz develerinkinden daha katıdır.[124]

انفضوا : Dağıldılar demektir. **فض** kelimesi aslında kırmak manasınadır. "Ağzına sağlık, Allah dişlerini dağıtmasın" manasındaki **لا يفضض الله فاك** atasözünde de bu manada kullanılmıştır.

يغل : Hıyanet eder demektir. Gulûl hıyanet manasınadır. Asıl manası bir şeyi gizlice almaktır. Bir kimse gizlice, ganimetten bir şey alırsa, **غل فلان في الغنيمة** denilir.

باء : Döndü demektir.

سخط : Şiddetli gazab manasınadır.

مأوى : Ev, barınak demektir.

يزكيهم : Onları temizler manasınadır.

124 el- Bahru'l-muhît, 3/81.

من : Lütuf ve ihsanda bulundu demektir. Minnet, ihsan etmek, lütfetmek manasınadır.

فأدرؤا : Def edin demektir. درأ defetmektir. ويدرأ عنها العذاب "Ondan cezayı kaldırır, defeder".[125]

NÜZÛL SEBEBİ

Bedir günü, ganimetler içerisinden kırmızı bir kaftan kayboldu. Bazı kimseler: "Belki de onu Peygamber (s.a.v.) aldı" dediler. Bunun üzerine Yüce Allah: وما كان لنبي ان يغل "Bir peygambere emanete hıyanet yaraşmaz" âyetini indirdi".[126]

ÂYETLERİN TEFSİRİ

159. فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللهِ لِنْتَ لَهُمْ Ey Muhammed! Arkadaşlarının senin emrine muhalefet ve itaatsızlık etmelerine rağmen Allah'ın, senin kalbine yerleştirdiği rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın ve iyi muamele ettin. وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ Eğer sen zalim huylu ve katı kalpli olup onlara karşı kaba ve sert davransaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılıp giderlerdi. Kabalık sözde olduğu için, Allah, Peygamber'in lisanında kabalık, kalbinde de katılık olmadığını "Eğer sen kaba ve katı kalpli olsaydın" ifadesi ile açıkladı. فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الأَمْرِ Ey Muhammed! Onların sana yaptıkları eziyeti bağışla, Allah'tan onlar için mağfiret iste ve bütün işlerinde onlarla meşveret et ki, bu hususta insanlar da sana uysun. Hasan el-Basrî şöyle der: Meşveret eden bir topluluk, mutlaka işlerinin en doğrusunu bulur."[127] Rasulullah ashâbı ile çokça istişâre ederdi. فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللهِ İstişâreden sonra bir işe karar verdiğin zaman Allah'a dayan, artık işini O'na bırak. إِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ Şüphesiz Allah, kendisine güvenenleri, işlerini O'na bırakanları sever.

160. إِنْ يَنْصُرْكُمُ اللهُ فَلا غَالِبَ لَكُمْ Allah size yardım etmek isterse, kimsenin size galip gelmesi mümkün değildir. وَإِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرُكُمْ مِنْ بَعْدِهِ Eğer sizi bırakıverirse, ondan sonra size kim yardım eder? Yani sizin yardımsız kalmanızı arzu eder ve size yardım etmeyi bırakmak isterse, artık sizin için bir yardımcı yoktur. Bedir'de zafer kazanmanız, Uhud'da mağlup olmanız, her ne olursa olsun, hepsi Allah'ın dilemesi ile olur. Çünkü bütün işler O'nun elindedir. İzzet ve zafer, zelil kılma ve yardımsız bırakma gibi herşey O'nun elindedir. وَعَلَى اللهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ Mü'minler sadece Allah'a güvensin; O'na sığınsın ve dayansınlar.

125 Nûr sûresi, 24/8.
126 Vâhidî, Esbâbu'n-nüzûl, s. 72.
127 Taberî, 7/334.

161. وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ Hiçbir peygamberin, ne aklen ne de dinen, ganimete hıyanet etmesi sahih ve doğru olmaz. Buradaki olumsuzluk, böyle bir hâlin olmayacağını gösterir. Böyle bir halin olmayacağını göstermek böyle bir fiilin olmadığını göstermekten daha belîğdir. Çünkü bundan maksat, böyle bir fiilin meydana gelmesi ve vuku bulmasından da öte bunu tasavvur etmenin bile doğru olmadığını bildirmektir. وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ Kim müslümanların ganimetinden herhangi bir şeye hıyanet ederse, kıyamet günü, herkesin huzurunda rüsvaylık alameti olarak, hainlik ettiği şeyi boynunda taşıdığı halde gelir. ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ Sonra herkese, yaptığının karşılığı eksiksiz olarak verilir. وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ Onlara zulmedilmez. Yani herkes eksiksiz ve ziyadesiz olarak yaptığının tam karşılığını alır. İsyankârın cezası arttırılmayacağı gibi, itaatkârın sevabı da eksiltilmez.

162. أَفَمَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللهِ كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللهِ Allah'ın hoşnutluğunu gözetip ona uyanla Allah'ın hışmına uğrayan bir olur mu hiç? Yani Allah'a itaat edip rızasını arayan ile, O'na isyan edip gazabına müstehak olan ve hüsranla dönen kimse eşit değildir. وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ Berikinin varacağı yer Cehennemdir. Cehennem onun için ne kötü bir karargâhtır.

163. هُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللهِ Allah katında onların dereceleri farklıdır. Taberî şöyle der: Allah katında onların makamları farklıdır. Allah'ın rızasına uyanlar için bol sevap ve ikram vardır. Allah'ın gazabına uğrayarak dönenler için de horluk ve elem verici bir azab vardır.[128] وَاللهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ Allah, onların yaptıklarını görmektedir. Kulların amelleri O'na gizli kalmaz. Allah onlara amellerinin karşılığını verecektir.

Bundan sonra Yüce Allah, son peygamberi göndermekle, mü'minlere lütfettiği büyük nimeti hatırlatarak şöyle buyurur:

164. لَقَدْ مَنَّ اللهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ Andolsun ki Allah, mü'minlerin içlerinden bir peygamber göndermekle onlara büyük bir lütufta bulunmuştur. Bu peygamber kendi cinslerinden, durumunu bildikleri ve ahvâlinden haberdar oldukları, Arap toplumuna mensup bir peygamberdi. Rasulullah (s.a.v.) alemlere rahmet olduğu halde, Yüce Allah burada özel olarak mü'minleri zikretti Zira peygamberden faydalananlar sadece mü'minlerdir. يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ Bu peygamber indirilen vahyi onlara okuyor, günah ve kötü amel kirlerinden onları temizliyor ve yine onlara kitap ve hikmeti yani, Kur'ân-ı Kerîm'i ve sünnet-i seniyyeyi öğretiyor. وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ Halbuki onlar, peygamber gönderilmeden önce apaçık bir sapıklık içinde idiler. Onlar bu sapıklıklardan hidâyete kavuşturuldular ve ümmetlerin en üstünü oldular.

128 Taberî, 7/367.

165. أَوَلَمَّا أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ Ey mü'minler! Uhud günü başınıza büyük bir musibet gelip sizden yetmiş kişi öldürülünce قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلَيْهَا Halbuki siz Bedir'de onlardan yetmiş kişi öldürmüş yetmişini de esir alarak bunun iki mislini onların başına getirmiştiniz. قُلْتُمْ أَنَّى هَذَا Bu bela nerden? Bu hezimet nerden geldi? Halbuki Allah bize zafer vaadetmişti" dediniz, öyle değil mi? Hezimete ve musibete kendileri sebep oldukları halde, "bu belâ nerden?" demeleri kınanmalarına sebep olmuştur. قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ Ya Muhammed! Onlara de ki: Başınıza gelen bu musibetin sebebi sizsiniz. Zira siz peygamberin emirlerine itaat etmediniz ve ganimet sevdasına kapıldınız. إِنَّ اللهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ Allah'ın herşeye gücü yeter. Dilediğini yapar, O'nun hükmünü bozup başka bir hüküm verecek ve O'nun hükmünü geri çevirecek kimse yoktur.

166. وَمَا أَصَابَكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ فَبِإِذْنِ اللهِ Uhud günü müslüman ordusu ile müşrik ordusu karşılaştığında başınıza gelenler, mü'minler ile münafıklar birbirinden ayrılsın diye, Allah'ın ezeli iradesi, hikmetli takdiri ve kaza ve kaderi ile meydana gelmiştir. وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَ Bu, Allah'ın sabır ve sebat edip sarsılmayan mü'minleri ve

167. وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا Abdullah b. Übeyy b. Selûl ve arkadaşları gibi, münafıklık edenleri birbirinden ayırması içindir. Bunlar üçyüz kişi dolayında olup Uhud gününde Rasulullah (s.a.v.)'tan ayrılıp geri dönenlerdir. وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللهِ أَوِ ادْفَعُوا Bunlara, "Gelin Allah yolunda çarpışın, ya da savunma yapın" denildiğinde, yani mü'minler onlara: "Gelin bizimle birlikte müşriklere karşı savaşın veya görüntümüzü çoğaltmak sûretiyle bizi müdafaa edin" dediklerinde, قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَاتَّبَعْنَاكُمْ Şöyle dediler: "Eğer sizin savaşma durumunda kalacağınızı bilsek, elbette sizinle birlikte savaşırdık. Fakat savaş çıkacağını sanmıyoruz." هُمْ لِلْكُفْرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ Onlar böyle söylemekle, o gün, imandan çok küfre daha yakın oldular. يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ Kalplerindekinin tersini söylüyorlardı. وَاللهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ Allah onların gizledikleri şirk ve nifâkı bilir.

168. الَّذِينَ قَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوا Yine Allah, kendileri gibi savaşa katılmamış olan kardeşlerine لَوْ أَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا "Mü'minler bize uysalar, nasihatımızı dinleseler ve bizim döndüğümüz gibi dönselerdi orada öldürülmezlerdi" diyen münafıkları da mü'minlerden ayırmak istedi. قُلْ فَادْرَءُوا عَنْ أَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ Ey Muhammed! O münafıklara de ki: Eğer savaşa çıkmamak ölümden kurtarıyorsa, iddianızda doğru iseniz, ölümü kendinizden uzaklaştırınız. Bundan maksat onları kınamak ve susturmaktır. Sarp ve sağlam kalelerde bile olsanız ölüm size gelecektir.

EDEBÎ SANATLAR

1. ان ينصركم "Size yardım ederse" ile وان يخذلكم "sizi yardımsız bırakırsa" lafızları arasında mukâbele sanatı vardır. Mukâbele edebî sanatlardandır.

2. وعلى الله فليتوكل المؤمنون Mü'minler sadece Allah'a güvensinler. Burada hasr ifade etmek için harf-i cer ile mecrûr fiilden önce gelmiştir.

3. وما كان لنبي ان يغل Hiçbir peygamberin ganimet malına hıyanet etmesi sahih ve doğru olmaz. Burada durumu olumsuzlaştırmak, fiili olumsuzlaştırmaktan daha belîğ olmuştur.

4. أفمن اتبع رضوان الله كمن باء بسخط من الله Allah'ın rızasına uyan ile, Allah'ın hışmına uğrayıp dönen bir olur mu hiç? Ebû Hayyân der ki: Bu, güzel bir istiâredir. Allah'ın şeriatı, hidâyete eren kimsenin tâbi olduğu bir klavuza (delile) benzetildi, âsî ise, bir şeye uyması emredilen ve fakat ona uymaktan yüz çeviren, onu terkedip dönen şahsa benzetildi.[129]

5. بسخط من الله Allah'ın hışmıyla, Burada سخط kelimesinin nekre olarak getirilmesi, hışmın korkunçluğunu gösterir. Anlatılamayacak kadar büyük bir hışım demektir.

6. هم درجات Onların dereceleri farklıdır. Burada muzaf hazfedilmiştir. ذو درجات متفاوتة takdirindedir. Yani, "Onlar farklı derecelere sahiptirler" demektir. Mü'minin derecesi yüksek, kâfirin derecesi alçaktır.[130]

7. للكفر Küfre للإيمان imâna ve يبدون açıklıyorlar ile, يخفون gizliyorlar kelimeleri arasında tıbâk sanatı vardır.

8. اصابتكم مصيبة Başınıza bir musibet geldi, cümlesinde, اصابت ile مصيبة kelimeleri arasında iştikâk cinâsı vardır. Bu da, bedîî güzelliklerdendir.

BİR UYARI

فبما رحمة من الله لهم Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın. Bu âyette Peygamberimize (s.a.v.) özel olarak güzel ahlâk verildiğini gösteren delil vardır. Dikkate değer bir konudur ki, Rasulullah (s.a.v.), insanların, büyüklük vasıflarını kendinde en çok toplayan ve en mütevaz olanıdır. Çünkü o, neseb bakımından insanların en şereflisi, haseb bakımından en üstünü, amelce en güzeli, ikram etme bakımından en cömerdi ve en fasih konuşanı idi. İşte bunların hepsi, büyüklüğü gerektiren vasıflardır. Öte yandan onun alçak gönüllülüğünü gösteren alametler de şunlardır: O elbisesini yamar, ayakkabısını tamir ederdi. Eşeğe biner, yere otururdu. Kölelerin davetlerine giderdi. Allah'ın sâlat ve selâmı, faziletler ve güzel ahlâk deryası, nur kaynağı Rasulullah (s.a.v.) üzerine olsun.

---

129 el-Bahru'l-muhît, 3/101.
130 Telhîsu'l-Beyân, 22.

FAYDALI BİLGİLER

Allah'a tevekkül etmek, iki bakımdan en yüce makamlardan sayılır. Birincisi; Allah, tevekkül eden kulunu sever. Nitekim âyet-i kerîmede الله يحب المتوكلين Allah tevekkül edenleri sever, buyurmuştur. İkincisi: Tevekkül eden kimsenin, Allah'ın koruması altında olduğu garantisidir. Nitekim âyet-i kerîmede ومن يتوكل على الله فهو حسبه "Kim Allah'a tevekkül ederse, Allah ona kâfidir"[131] buyrulmuştur.[132]

131 Talak sûresi, 65/3.
132 et-Teshîl li ulûmi't-tenzîl, 1/122.

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ
أَمْوَاتًا ۚ بَلْ أَحْيَاءٌ عِندَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ﴿١٦٩﴾ فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ
مِن فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِم مِّنْ خَلْفِهِمْ ۙ
أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١٧٠﴾ يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ
مِّنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٧١﴾ الَّذِينَ
اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ مِن بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ ۚ لِلَّذِينَ
أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٢﴾ الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ
النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ
إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ ﴿١٧٣﴾
فَانقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ لَّمْ يَمْسَسْهُمْ سُوءٌ وَاتَّبَعُوا
رِضْوَانَ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ ﴿١٧٤﴾ إِنَّمَا ذَٰلِكُمُ الشَّيْطَانُ
يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ ۖ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُونِ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ
﴿١٧٥﴾ وَلَا يَحْزُنكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ ۚ إِنَّهُمْ لَن يَضُرُّوا
اللَّهَ شَيْئًا ۗ يُرِيدُ اللَّهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حَظًّا فِي الْآخِرَةِ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ
عَظِيمٌ ﴿١٧٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ لَن يَضُرُّوا
اللَّهَ شَيْئًا ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٧﴾ وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا
أَنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ خَيْرٌ لِّأَنفُسِهِمْ ۚ إِنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ لِيَزْدَادُوا إِثْمًا ۚ وَلَهُمْ
عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿١٧٨﴾ مَّا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا أَنتُمْ
عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ ۗ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ
عَلَى الْغَيْبِ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي مِن رُّسُلِهِ مَن يَشَاءُ ۖ فَآمِنُوا
بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ ۚ وَإِن تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٩﴾
وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَّهُم ۖ
بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ ۖ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ وَلِلَّهِ
مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١٨٠﴾

169, 170. Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Bilakis onlar diridirler; Allah'ın, lütuf ve kereminden kendilerine verdiği ile sevinçli bir halde Rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadırlar. Arkalarından gelecek ve henüz kendilerine katılmamış olan şehid kardeşlerine de hiçbir keder ve korku bulunmadığı müjdesinin sevincini duymaktadırlar.

171. Onlar Allah'tan gelen nîmet ve keremin, Allah'ın, mü'minlerin ecrini zâyi etmeyeceği müjdesinin sevinci içindedirler.

172. Yara aldıktan sonra, ve yine Allah'ın ve Peygamber'in çağrısına uyanlar (özellikle) bunların içlerinden iyilik yapanlar ve takvâ sahibi olanlar için pek büyük bir mükâfat vardır.

173. Bir kısım insanlar mü'minlere, "Düşmanlarınız olan insanlar, size karşı toplandılar, aman sakının onlardan!" dediklerinde bu, onların imanlarını bir kat daha arttırmış ve "Allah bize yeter. O ne güzel vekildir" demişlerdir.

174. Bunlar kendilerine hiçbir fenalık dokunmadan, Allah'ın nîmet ve keremiyle geri geldiler. Böylece Allah'ın rızasına uymuş oldular. Allah, büyük kerem sahibidir.

175. İşte o şeytan, sizi ancak dostlarıyle korkutur. Şu halde, eğer iman etmiş kimseler iseniz onlardan korkmayın; benden korkun.

176. İnkârda yarışanlar sana kaygı vermesin. Çünkü onlar, Allah'a hiçbir zarar veremezler. Allah onlara, ahiretten yana bir nasip bırakmak istemiyor. Onlar için çok elemli bir azap vardır.

177. Şurası muhakkak ki, imanı küfürle değiştirenler, Allah'a hiçbir zarar veremezler.

178. İnkâr edenler sanmasınlar ki, kendilerine mühtet vermemiz onlar için daha hayırlıdır. Onlara ancak, günahlarını arttırmaları için fırsat veriyoruz. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır.

179. Allah, pis olanı temiz olandan ayırdetmeksizin, mü'minleri, bulunduğunuz halde bırakacak değildir. Bununla beraber Allah, size gaybı da bildirmez. Fakat Allah, elçilerinden dilediğini seçer (ona gaybı bildirir). O halde Allah'a ve peygamberlerine iman edin: Eğer iman eder, takvâ sahibi olursanız, sizin için de çok büyük bir ecir vardır.

180. Allah'ın, kereminden kendilerine verdiklerini (infakta)

cimrilik gösterenler, sanmasınlar ki o, kendileri için hayırlıdır, tersine bu onlar için pek fenadır. Cimrilik ettikleri şey de kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mîrası Allah'ındır. Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır.

BU ÂYETLERİN ÖNCEKİLERLE MÜNÂSEBETİ

Bu âyet-i kerîmeler Uhud savaşı olaylarını anlatmaya devam ediyor. Münafıkların sırlarını ve rezil durumlarını açığa çıkarıyor ve bu büyük savaştan alınacak ibret ve dersleri açıklıyor.

KELİMELERİN İZAHI

يستبشرون: Sevinirler, demektir. Bu, cilt (deri) manasına gelen beşere kökünden türemiştir. Çünkü insan sevindiği zaman, sevinç alameti yüzünde görünür. İbn Atıyye şöyle der: Burada istifâl kalıbının sin'i talep manasında kullanılmamıştır. Yani, يستبشرون sevinç isterler, demek değildir. Fiil, sülâsî mücerredi olan يبشرون manasında kulanılmıştır. Nitekim واستغني الله "Allah da hiçbir şeye muhtaç olmadığını gösterdi."[133] âyetinde de sin harfi talep için kullanılmamıştır.

القرح : Fetha ile Karh, yara; zamme ile kurh ise yaranın acısı demektir. Nitekim daha önce geçti.

حسبنا : Hasbunâ, bize yeter demektir. Kifâyet manasına gelen, ihsâb kelimesinden alınmıştır. Şâir şöyle der:

فتملا بيتنا اقطا وسمنا وحسبك من غني شبع وري

Evimizi keş ve yağ ile dolduruyorsun. Halbuki sana zenginlik olarak doya doya yiyip içmek yeter.

حظا : Hazz, pay demektir. Hayır ve şerde kullanılır. Ancak, herhangi bir kayıtla kayıtlanmadığı takdirde, hayır için kullanılır.

نملي : Mühlet veririz manasınadır. İmlâ, ertelemek, mühlet vermek demektir. Kurtubî şöyle der: Burada imlâdan maksat, uzun ömür ve müreffeh bir hayattır.[134]

يميز : Ayırır demektir. Bir kimse bir şeyi diğerinden ayırdığı zaman ماز denir. ميز de aynı manayadır. وامتازوا اليوم أيها المجرمون "Ayrılın bir tarafa bu gün, ey günahkârlar"[135] âyetindeki امتازوا fiili de bundan türemiştir.

133 Teğâbûn sûresi, 64/6.
134 Kurtubî, 4/286.
135 Yâsîn sûresi, 36/59.

يجتبي : Seçer manasınadır.

سيطوقون : Boyunlarına dolanacaktır. Bu kelime gerdanlık manasına gelen طوق kökünden olup, gerdanlığın boyna geçirildiği gibi, onların malları da boyunlarına geçirilecektir, demektir.

NÜZÛL SEBEBİ

a. İbn Abbas (r.a.)'tan rivâyet edildiğine göre Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: Uhud'da kardeşleriniz şehit olunca, Allah onların ruhlarını yeşil kuşların içine koydu. Onlar Cennet nehirlerinden içer, meyvelerinden yer ve Arş'ın gölgesinde asılmış olan altın kandillere konarlar. Onlar yiyeceklerinin içeceklerinin tadını ve sohbetlerinin zevkini alınca dediler ki: Kardeşlerimizin cihaddan uzak durmamaları ve savaş sırasında kaçmamaları için, bizim sağ olduğumuzu ve Cennette rızıklandırıldığımızı onlara kim bildirecek? Yüce Allah "Sizin durumunuzu onlara ben duyuracağım" buyurdu ve ولا تحسبن الذين قتلوا في سبيل الله امواتا "Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler zannetmeyin" âyetini indirdi.[136]

b. Câbir b. Abdullah'ın şöyle dediği rivâyet olunur. Rasulullah (s.a.v.) bana rastladı ve dedi ki: "Ey Câbir, seni üzüntülü ve kederli görüyorum, sebebi ne?" Dedim ki: Ya Rasulullah! Babam borçlu olarak şehid oldu. Geride birçok çoluk çocuk bıraktı." Rasulullah (s.a.v.) buyurdu ki Allah'ın babana verdiğini sana müjdeleyeyim mi?" "Evet, ya Rasulallah" dedim. Buyurdu ki: "Allah babanı diriltti ve onunla, vasıtasız olarak doğrudan konuştu. Halbuki Allah hiç kimse ile, arada bir perde olmadan konuşmaz. Allah ona şöyle buyurdu: Ey Abdullah! Dile benden, ne dilersen sana vereyim. Baban şöyle cevap verdi: Ey Rabbim! Senden, beni dünyaya döndürmeni ve senin uğrunda ikinci defa şehid olmayı istiyorum. Yüce Allah şöyle buyurdu: "Ben daha önce, insanlar öldükten sonra, dünyaya geri döndürülmeyecekler diye söz verdim." Baban şöyle dedi:Ya Rabbi! Bunu, geride bıraktıklarıma ulaştır" Bunun üzerine Yüce Allah: ولا تحسبن الذين قتلوا في سبيل الله امواتا âyetini indirdi.[137]

ÂYETLERİN TEFSİRİ

169. وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا Allah'ın dinini yüceltmek için O'nun uğrunda şehid olanları, sakın hissetmeyen ve nimetlerden faydalanmayan ölüler sanmayınız. بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ Bilakis onlar, huld Cennetlerinde nimetlerinden yararlanan, sabah akşam oranın nimetleriyle rızıklanan diri kimselerdir. Vâhidî şöyle der: Şehidlerin yaşadıklarına dair en doğru görüş, Rasulullah (s.a.v.)'tan rivâyet edilen görüştür. Buna göre onların ruhları, yeşil kuşların içindedir. Onlar Cennet nimetlerinden rızıklanır, onlardan yer ve yararlanırlar.

136 Esbâbu'n-nüzûl, s. 73; Kurtubî, 4/268; Ebû Dâvûd, Cihad 27

137 Tirmizî, K. Tefsiri'l-Kur'ân, b. 4 /3010; İbn Mâce, Mukaddime 13. Kurtubî'de de böyledir. Bakınız cilt 4, s. 268.

170. فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ Onlar Cennet nimetlerinden faydalanır, Allah'ın kendilerine lütfettiği maddî ve manevî nimetler dolayısıyla sevinirler. وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ Cihadda ölmemiş olan mücâhid kardeşlerinin, şehid oldukları takdirde, ölümden sonra mazhar olacakları nimetler sebebiyle sevinirler.

أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ Sevinirler, çünkü ahirette, kardeşlerinin herhangi bir korkuları olmayacaktır ve Naîm Cennetlerinde bulunacakları için dünyadan ayrılmalarına da üzülmeyeceklerdir.

171. يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ Onlar, Allah'tan gelen nimet ve keremin; Allah'ın, mü'minlerin ecrini zâyi etmeyeceği müjdesinin sevinci içindedirler. Yüce Allah, sevinçle ilgili olan nimet ve lütfu hatırlatmak için, onların sevinçlerini ikinci defa zikretti. Yani: Allah'ın kendilerine bahşettiği büyük ikram ve bol bol verdiği lütuf ve sevap sebebiyle sevinirler. Nimet, itaatları sebebiyle hak ettikleri şeydir. Fazl ise, onlara kat kat fazla verilen mükâfattır.

172. الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ Uhud savaşında yara aldıktan sonra, yine Allah'ın ve peygamberin çağrısına uyup itaat edenler var ya, لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقَوْا أَجْرٌ عَظِيمٌ Bunların içlerinden, bilhassa iyilik yapanlar ve takvâ sahibi olanlar için pek büyük bir mükâfat vardır. İbn Kesîr şöyle der: Bu çağrıya uyma, Hamrâu'l-esed[138] gününde olmuştur. Müşrikler Uhud'da müslümanlara yapacaklarını yaptıktan sonra, memleketlerine döndüler. Sonra da Medinelileri tam manasıyle yok edip işi bitirmediklerine pişman oldular. Bu haber Rasulullah (s.a.v.)'a ulaşınca, müslümanların güçlü ve kuvvetli olduklarını göstermek ve müşrikleri korkutmak için, müslümanların onların peşinden gitmelerini emretti. Uhud'da hazır bulunanlardan başkasına da izin vermedi. Müslümanlar yaralı ve bitkin olmalarına rağmen, Allah ve Rasulüne itaat ederek gittiler.[139] İşte bu derecede yaralı ve bitkin olmalarına rağmen, Rasulullah (s.a.v.)'ın emrine itaat edip gazaya katılan mü'minlerin pek büyük bir mükâfatı ve bolca sevabı vardır.

173. الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا Bir kısım insanlar mü'minlere, "düşmanlarınız olan insanlar, size karşı toplandılar, aman sakının onlardan." dediklerinde bu, onların imanlarını bir kat daha arttırmıştır. Yani, bu takvâ sahibi mü'minler öyle kimselerdir ki, müşriklerin taraftarlarından bazıları aralarına kötü haber yayıp Kureyş size karşı, sayılamıyacak kadar insan topladı. Başınıza geleceklerden korkun, dediklerinde, bu korkutma, onların sadece imanlarını arttırdı. وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ Allah bize yeter, O ne güzel vekildir, dediler. Yani mü'minler: Allah bize yeter, O bizim koruyucumuz ve işlerimizi yürütendir. O ne güzel sığınak ve kendisine tevekkül edenlere ne güzel yardımcıdır" dediler.

138 Hamrâu'l-esed, Medine-i Münevvere'den 8 mil uzaklıkta bir yerin adıdır.
139 Muhtasaru İbn Kesîr, 1/338.

174. فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِنَ اللهِ وَفَضْلٍ Allah'ın lütfu ile sağ salim ve bol mükâfat ve ecirle döndüler لَمْ يَمْسَسْهُمْ سُوءٌ Onlara hiçbir fenalık veya bir eziyet dokunmadı. وَاتَّبَعُوا رِضْوَانَ اللهِ Dünya ve ahirette mutluluk vesilesi olan, Allah'ın rızazını kazandılar. وَاللهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ Allah büyük kerem sahibidir; kullarına bolca lütufta bulunur.

175. إِنَّمَا ذَلِكُمُ الشَّيْطَانُ يُخَوِّفُ أَوْلِيَاءَهُ Azminizi kırmak maksadıyle "insanlar size karşı, sayılamıyacak kadar insan topladılar" sözünü söyleyen şeytandır. Kendilerinden çekinmeniz için kâfir dostlarıyle sizi korkutuyor. فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُونِي إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ Onlardan çekinip korkmayın. Ben, onlara karşı size zafervermeyi tekeffül ediyorum. Gerçekten mü'min iseniz, benim emrime isyan edip de helak olmaktan korkunuz. Âyette adı geçen şeytandan maksat, Nuaym b. Mesu'd el-Eşcaî'dir. Onu, müslümanların moralini bozup azimlerini kırmak için Ebû Süfyân göndermişti. Ebû Hayyân şöyle der: Korkutma, şeytanın vesvesesi, iğvâsı ve onu insanların kalbine atması sebebiyle meydana geldiği için, bu fiil şeytana nisbet edilmiştir.[140]

176. وَلَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ Ey Muhammed! Söz ve fiilleri ile küfre doğru koşan o münafıkların hareketlerinden dolayı üzülme ve kederlenme. Onların İslâm'a ve müslümanlara kurdukları tuzaklara aldırış etme. Bu âyet, Peygamber (s.a.v.) için bir tesellidir. إِنَّهُمْ لَنْ يَضُرُّوا اللهَ شَيْئًا Çünkü onlar, küfürleri sebebiyle Allaha hiç bir zarar veremezler; onlar sadece kendilerine zarar verirler. يُرِيدُ اللهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حَظًّا فِي الْآخِرَةِ Allah, hikmeti ve dilemesi ile, ahirette onlara sevaptan bir pay vermemek ister. وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ Sevaptan mahrum olmalarından öte, Cehennemde onlar için büyük bir azab vardır.

177. إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ لَنْ يَضُرُّوا اللهَ شَيْئًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ Daha önce adı geçen ve imanla küfrü değiştiren münafıklar var ya, onlar dinden dönmek ve kâfir olmakla Allah'a asla zarar veremezler. Onlar için elem verici bir azap vardır.

178. وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ خَيْرٌ لِأَنْفُسِهِمْ Kâfirler sanmasınlar ki, azap ve ceza vermeden mühlet vermemiz ve ömürlerini uzatmamız onlar için hayırlıdır. إِنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ لِيَزْدَادُوا إِثْمًا Biz ancak, günah kazansınlar da, günahları daha da çoğalsın diye onlara mühlet ve uzun ömür veriyoruz. وَلَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ ahirette onlar için alçaltıcı bir azap vardır.

179. مَا كَانَ اللهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّى يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ Allah, imtihan edip de, mü'minlerle münafıkları birbirinden ayırmayıp, asla öyle karışık halde bırakmaz. Nitekim Uhud gazâsında böyle yapmış ve orada iman ehli ile nifâk ehli ortaya çıkmıştır. Bu âyet, Allah'ın, mü'minleri münafıklardan ayıracağına dair Rasulüne verdiği bir sözdür. İbn Kesîr şöyle der: Mutlaka Allah öyle bir imtihan tertip eder

140 Muhtasaru İbn Kesîr, 1/340.

ki, bu imtihanda Allah'ın dostu ortaya çıkar ve düşmanı da rezil ve rüsvây olur. Sabırlı mü'minle günahkâr münafık, bu imtihan sayesinde birbirinden ayrılır. Nitekim Yüce Allah, Uhud gününde mü'minlerle münafıkları bu şekilde birbirinden ayırmıştır"[141] وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ bununla beraber Allah size gaybı da bildirecek değildir. Taberî şöyle der: Bu âyetin tefsiriyle ilgili görüşlerin en uygunu şudur: Allah kulların kalplerinden sizi haberdar edecek değildir ki, siz mü'min, münafık ve kâfiri tanıyasınız. Fakat Allah, Uhud savaşında sıkıntı vererek ve düşmana karşı cihadı emrederek mü'minlerle münafıkları birbirinden ayırdığı gibi, bir takım imtihan ve belâlarla mü'minleri münafıklardan ayırır.[142] وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَجْتَبِي مِنْ رُسُلِهِ مَنْ يَشَاءُ Fakat Allah, peygamberlerinden dilediklerini seçer ve onları gaybtan haberdâr eder. Nitekim, Peygamber (s.a.v.)'i münafıkların durumlarından haberdar etmiştir. فَآمِنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهِ O halde, gaybı sadece Allah'ın bildiğine, gayb işleri ile ilgili olarak Peygamber'e haber verdiği şeylerin, ancak Allah'tan bir vahiy ile bildirildiğine sağlam bir şekilde iman edin. وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ Eğer peygamberlerimi tasdik eder ve itaat ederek Rabbinizin azabından sakınırsanız sizin için büyük bir sevap vardır.

180. وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَهُمْ Allah'ın, kereminden kendilerine verdiklerini onun yoluna sarfetmede cimrilik gösterenler sanmasınlar ki, bu, kendileri için hayırlıdır. Yüce Allah önceki âyetlerde cihad hususunda canını fedâ etmeye şiddetle teşvik ettikten sonra, burada da Allah yolunda mal harcamaya teşvik etti ve malını bu yolda harcamada cimrilik gösterenleri şiddetli bir şekilde tehdit ederek buyurdu ki: Cimri, sanmasın ki, onun mal biriktirmesi ve onu infâk hususunda cimrilik yapması ona fayda verir. Bilakis bu davranışı, hem dini, hem de dünyası hususunda ona zararlıdır. بَلْ هُوَ شَرٌّ لَهُمْ Durum onların zannettiği gibi değildir. Bilakis bu cimrilik onlar için bir şerdir. سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ Cimrilik ettikleri şey de kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır. Yani Allah, cimrilik yaptıkları mallarını, boyunlarına tasma yapacak, kıyamet gününde onunla azap göreceklerdir. Nitekim Buhârî'nin Sahihi'nde şöyle rivâyet edilmiştir: Kime Allah mal verir de o kimse zekatını vermezse, kıyamet gününde o mal, gözlerinin üzerinde siyah benek bulunan büyük bir yılan sûretinde ona gösterilir. Yılan onu avurtlarından tutar ve: "Ben senin malınım, ben senin hazinenim" der. Rasulullah (s.a.v.) daha sonra لا يحسبن الذين يبخلون âyetini okudu.[143] وَلِلّٰهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ Kâinatta olan herşey Allah'ın mülkündür. Mahlukat yok olduktan sonra herşey O'na dönecektir. وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ Allah, yaptıklarınızdan haberdârdır.

141 Muhtasaru İbn Kesîr, 1/340.
142 Taberî, 7/427.
143 Buhârî, Tefsir-i sûre 3, 14, Zekat 3; Nesâî, zekat 20.

EDEBÎ SANATLAR

Ebû Hayyân der ki: Bu âyetlerde birçok edebî sanat vardır:

1. يستبشرون ve لن يضروا lafızları ile birçok yerde geçen الله lafzında itnâb vardır.

2. امواتا "Ölüler" ve احياء "diriler" ile كفر ve ايمان kelimeleri arasında tıbâk sanatı vardır.

3. إشتروا الكفر "Küfürle değiştirdiler." يسارعون في الكفر "Küfürde yarışırlar" ve الخبيث والطيب "pis ve temiz" kelimelerinde istiâre vardır. Zira pis ve temizden maksat münafık ile mü'mindir.

4. Ayrıca bu âyetlerde birçok yerde hazif vardır.[144]

FAYDALI BİLGİLER

حسبنا الله ونعم الوكيل "Allah bize yeter, O ne güzel vekildir." Bu söz, Hz. İbrahim (a.s)'indir Ateşe atıldığı zaman söylemiştir Suyûtî el-İklîl adlı eserinde şöyle der: Sıkıntılı zamanda ve büyük işlerde bu kelimeyi söylemek müstehaptır.

144 el-Bahru'l-muhît, 3/129.

لَقَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوٓا إِنَّ اللّٰهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ
أَغْنِيَآءُ ۘ سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا وَقَتْلَهُمُ الْأَنۢبِيَآءَ بِغَيْرِ
حَقٍّ وَنَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿١٨١﴾ ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ
أَيْدِيكُمْ وَأَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّٰمٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿١٨٢﴾ ٱلَّذِينَ قَالُوٓا
إِنَّ اللّٰهَ عَهِدَ إِلَيْنَآ أَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتَّىٰ يَأْتِيَنَا
بِقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ النَّارُ ۗ قُلْ قَدْ جَآءَكُمْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِى
بِالْبَيِّنَٰتِ وَبِالَّذِى قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ إِن كُنتُمْ
صَٰدِقِينَ ﴿١٨٣﴾ فَإِن كَذَّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ
جَآءُو بِالْبَيِّنَٰتِ وَالزُّبُرِ وَالْكِتَٰبِ الْمُنِيرِ ﴿١٨٤﴾ كُلُّ نَفْسٍ
ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ ۗ وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَٰمَةِ ۖ
فَمَن زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ ۗ وَمَا
الْحَيَوٰةُ الدُّنْيَآ إِلَّا مَتَٰعُ الْغُرُورِ ﴿١٨٥﴾ لَتُبْلَوُنَّ
فِىٓ أَمْوَٰلِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا
الْكِتَٰبَ مِن قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوٓا أَذًى كَثِيرًا ۚ وَإِن
تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ﴿١٨٦﴾
وَإِذْ أَخَذَ اللّٰهُ مِيثَٰقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَٰبَ لَتُبَيِّنُنَّهُۥ
لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُۥ فَنَبَذُوهُ وَرَآءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِۦ
ثَمَنًا قَلِيلًا ۖ فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ ﴿١٨٧﴾ لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ
بِمَآ أَتَوا وَّيُحِبُّونَ أَن يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُم
بِمَفَازَةٍ مِّنَ الْعَذَابِ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٨٨﴾ وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمَٰوَٰتِ
وَالْأَرْضِ ۗ وَاللّٰهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٨٩﴾

181. "Allah fakir, biz zenginiz" diyenlerin sözünü andolsun ki Allah işitmiştir. Onların bu sözünü, haksız yere peygamberleri öldürmeleri ile birlikte yazacağız ve diyeceğiz ki: Tadın o yakıcı azabı.

182. Bu, dünyada iken kendi ellerinizle yapmış olduğunuzun karşılığıdır. Yoksa Allah kullarına zulmetmez.

183. "Muhakkak ki Allah, bize, ateşin yiyeceği bir kurban getirmedikçe hiçbir peygambere inanmamamızı emretti" diyenlere şöyle de: Size, benden önce mucizelerle, özellikle dediğiniz mucize ile nice peygamberler geldi. Eğer doğru insanlar iseniz, onları niçin öldürdünüz?

184. Eğer seni yalancılıkla itham ettilerse bil ki gerçekten, senden önce apaçık mucizeler, sahifeler ve aydınlatıcı kitap getiren nice peygamberler de yalancılıkla itham edildi.

185. Her canlı ölümü tadacaktır. Herhalde kıyamet günü yaptıklarınızın karşılığı size tastamam verilecektir. Kim Cehennemden uzaklaştırılıp Cennete konursa, o, gerçekten kurtuluşa ermiştir. Bu dünya hayatı ise aldatma metaından başka bir şey değildir.

186. Andolsun ki, mallarınız ve canlarınız konusunda imtihana çekileceksiniz ve sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve müşriklerden birçok üzücü sözler işiteceksiniz. Eğer sabreder ve sakınırsanız, muhakkak ki bu, işlerin en değerlisidir.

187. Allah, kendilerine kitap verilenlerden, "Onu mutlaka insanlara açıklayacak, gizlemeyeceksiniz" diyerek söz almıştı. Onlar ise bunu kulak ardı ettiler, onu az bir dünyalıkla değiştiler. Yaptıkları alış veriş ne kadar kötü.

188. Ettiklerine sevinen ve yapmadıkları ile övülmek isteyenlerin (davranışlarını) doğru sanma. Onların azaptan kurtulacaklarını da sanma. Onlar için elemli bir azab vardır.

189. Göklerin ve yerin hükümrânlığı Allah'ındır. Allah'ın her şeye gücü yeter.

BU ÂYETLERİN ÖNCEKİLERLE MÜNÂSEBETİ

Kur'ân-ı Kerîm, önceki âyetlerde Uhud savaşını ve onda meydana gelen büyük olayları sergiledi. Bu âyetler genel muhtevaları içerisinde, münafıkların tuzak ve desiselerinden, İslâm'a tuzak kurma, müslümanlara zûlmetme ve Allah yolunda cihad etme hususunda onların azimlerini kırma gibi, kalplerinde sakladıkları şeylerden de bahsetmişti. Bundan sonraki âyetlerde ise Yahudilerin desiselerini,

kuşku ve vesveseye düşürmek, tuzak kurmak ve hile yapmak sûretiyle İslâmî davete karşı savaştaki çirkin üsluplarını anlatmaktadır ki, mü'minleri onların tehlikelerinden sakındırsın. Nitekim, münafıkların tehlikesinden de sakındırmıştı. Âyet-i kerîmeler Yahudilerden ve onların Zât-ı İlahî karşısındaki rezil durumlarından; Yüce Allah'ı, cimrilik ve fakirlik gibi âdî sıfatlarla itham etmelerinden, sonra ahdi bozmalarından, peygamberleri öldürmeleri ve Allah'ın kendilerine yüklemiş olduğu emanete hıyanet etmelerinden ve nihâyet bu mel'ûn ırkın taşıdığı birçok çirkin ve âdî vasıflardan bahsetmektedir.

KELİMELERİN İZAHI

عهد الينا : Bize tavsiye etti.

بقربان : Kurban, Allah'a yaklaşmak için kesilen hayvandır.

البينات : Beyyinât, apaçık âyetler demektir. Burada, âyetlerden maksat mucizelerdir.

الزبر : Zübür, kitap manasına gelen Zebûr kelimesinin çoğuludur. O da "yazmak" manasına gelen zebr kökünden türemiştir. مـــــزبـور، زبـور (yazılmış) manasınadır. Nitekim مركوب، ركوب (binilmiş) manasınadır. Zeccâc şöyle der: Zebûr, her hikmetli kitaba verilen isimdir.

زحزح : Uzaklaştırıldı manasınadır. Zahzaha: Kenara almak, uzaklaştırmak demektir. Süratle çekip almak manasına gelen "Zah" kelimesinin tekrarından ibarettir.

فاز : "Umduğunu elde etti, korktuğundan kurtuldu" demektir.

الغرور : Gurur, aldattı manasına gelen غر يغر fiilinin mastarıdır.

متاع : Metâ', kendisinden faydalanılan ve istifade edilen, daha sonra da yok olan şey demektir.

لتبلون : Mutlaka imtihan edileceksiniz manasınadır. İmtihan etti manasına gelen بلي fiilinden türemiştir.

عزم الامور : Azmu'l-umûr, işlerin değerlisi demektir. Azm'in aslı, bir şey üzerinde görüşün sebât etmesidir. Burada maksat, doğru tedbir ve doğru rey demektir. Bunlar da, her akıllının, üzerinde sebat etmesi gereken şeylerdendir.

بمفازة : Mefâze, kurtuluş demektir. Bir kimse kurtulduğunda فـاز فـلان denilir. Bu kelime ondan türemiştir.

NÜZÛL SEBEBİ

a) İbn Abbas (r.a.)'ın şöyle dediği rivâyet olunur. Bir gün Ebû Bekir Sıddık (r.a.) Yahudilerin dershanesine girdi. Gördü ki Yahudilerden bir grup Fenhas b. Âzûra denilen bir adamın etrafında toplanmışlar. Fenhas, Yahudi âlim ve bilginlerinden biri idi. Ebû Bekir (r.a.) ona şöyle dedi, "Sana yazıklar olsun. Allah'tan kork ve müslüman ol. Allah'a yemin ederim ki, sen, Muhammed (s.a.v.)'in Allah tarafından gönderilmiş bir peygamber olduğunu kesinlikle biliyorsun. O'nun katından size hak bir kitap getirdi. Bunu, yanınızdaki Tevrat ve İncil'de yazılı olarak görüyorsunuz" Fenhas şöyle dedi: "Ey Ebû Bekir! Vallahi, bizim fakirlikten dolayı Allah'a bir ihtiyacımız yoktur. Halbuki o bize muhtaçtır. Onun bize yalvardığı gibi, biz Ona yalvarmıyoruz. Bizim ona ihtiyacımız yok. Eğer o zengin olsa idi arkadaşınız Muhammed'in iddia ettiği gibi bizden borç istemezdi. Faizi size yasaklıyor, kendisi bize faiz veriyor. Eğer zengin olsaydı, bize faiz vermezdi." Hz. Ebû Bekir (r.a.) buna kızdı ve Fenhas'ın yüzüne şiddetli bir darbe indirerek şöyle dedi: "Ey Allah düşmanı! Nefsim, kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, eğer sizinle bizim aramızda bir anlaşma olmasaydı, senin boynunu uçururdum." Bunun üzerine Fenhas Rasulullah (s.a.v.)'a giderek "Ya Muhammed! Arkadaşının bana yaptığına bak." dedi. Rasulullah (s.av): "Ey Ebû Bekir! Seni, bunu yapmaya iten sebep nedir?" diye sordu. Hz. Ebû Bekir (r.a.) şöyle cevap verdi: "Ya Rasulallah! Bu Allah'ın düşmanı, büyük söz söyledi. Allah'ın fakir, kendilerinin zengin olduğunu iddia etti. Ben de Allah için kızdım ve yüzüne vurdum." Fenhas bunu inkâr etti. Bunun üzerine Yüce Allah Hz. Ebû Bekir (r.a.)'i tasdik etmek ve Fenhas'ı reddetmek üzere şu âyeti indirdi: لقد سمع الله قول الذين قالوا ان الله فقير ونحن اغنياء Andolsun ki, "Gerçekten Allah fakir, biz ise zenginiz" diyenlerin sözünü Allah işitmiştir."[145]

b. Yine İbn Abbas (r.a.)'ın şöyle dediği rivâyet olunmuştur: İçlerinde Ka'b b. Eşref, Mâlik b. Sayf, Fenhas b. Âzûra ve daha başkalarının da bulunduğu bir grup Yahudi Rasulullah (s.a.v.)'a gelerek şöyle dediler: "Ey Muhammed! Sen Allah'ın Rasulü olduğunu ve Allah'ın sana bir kitap indirdiğini iddia ediyorsun. Halbuki Allah Tevrat'ta, bize ateşin yiyeceği bir kurban getirmedikçe hiç bir peygambere inanmamamızı emretti. Sen bize böyle bir kurban getirirsen seni tasdik ederiz" Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu. الذين قالوا ان الله عهد إلينا الا نؤمن لرسول حتى يأتينا بقربان تأكله النار "Muhakkak ki Allah bize, ateşin yiyeceği bir kurban getirmedikçe hiçbir peygambere inanmamamızı emretti."[146]

ÂYETLERİN TEFSİRİ

181. لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ Andolsun ki, "Gerçekten Allah fakir, biz zenginiz" diyenlerin sözlerini Allah işitmiştir. Bu âdî söz, Allah'ın

145 Vâhidî, Esbâb-ı nüzûl, s. 76, Muhtasaru İbn Kesîr, 1/342.
146 Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr, 9/121.

düşmanları olan Yahudilerin sözüdür. Allah onlara lanet etsin. مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا "Kim Allah'a güzel bir borç verecek"[147] âyet-i kerîmesi nâzil olunca Allah'ın fakir olduğunu iddia ettiler ve "Allah fakir, bizden borç istiyor" dediler. Nitekim, bir defasında da, يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ "Allah'ın eli bağlıdır (sıkıdır)"[148] diyerek O'nunla alay ettiler. Kurtubî şöyle der: Onlar buna inandıkları için değil de, alt tabakadakileri yaldızlı sözlerle kandırmak için böyle dediler. Maksatları; "Muhammed'in söylediğine göre Allah fakirdir, çünkü o bizden borç istiyor" diyerek zayıf mü'minleri şüpheye düşürmek ve Peygamber'i yalanlamaktır.[149] سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا وَقَتْلَهُمُ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ Biz hafaza meleklerine, onların söylediklerini amel defterlerine yazmalarını emredeceğiz. Haksız yere peygamberleri öldürerek işledikleri çirkin suçlarını yazacağız. Burada İsrailoğullarının peygamberleri öldürmelerinden maksat, atalarının peygamberleri öldürmelerine razı olmalarıdır. وَنَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ Diyeceğiz ki: "Tadın o yakıcı azabı" yani Allah ahirette meleklerin diliyle onlara "alevli, yakıcı ateşin azabını tadın" der.

182. ذَٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيكُمْ Bu, ellerinizle işlediğiniz suçların cezasıdır. وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ Yoksa Allah âdildir; kullarına yani mahlukata zulmetmez. Maksat şudur: Bu ceza sizin masiyetiniz ve Allah'ın, hakkınızdaki adâleti sebebiyle verilmiştir. Zemahşerî şöyle der: Allah'ın günahkârı cezalandırması, güzel amel edene sevap vermesi adalettendir.[150]

183. الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ عَهِدَ إِلَيْنَا أَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتَّىٰ O Yahudiler, "Allah Tevrat'ta bize, يَأْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ النَّارُ Ateşin yiyeceği bir kurban getirmedikçe, hiçbir peygambere iman etmememizi emir ve tavsiye etti" diyenlerdir. Yani onlar şöyle dediler: "Allah bize özel bir mucize getirmedikçe hiçbir peygamberi tasdik etmememizi emretti. Bu mucize, peygamberin bir kurban sunması ve gökten bir ateş inerek onu yemesidir. İşte bu, Allah'a karşı bir iftiradır. Çünkü Allah onlara böyle bir emir vermemiştir. قُلْ قَدْ جَاءَكُمْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِي بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالَّذِي قُلْتُمْ Ey Muhammed! Onları kınamak ve yalanlarını meydana çıkarmak için de ki: Size benden önce apaçık mucizeler ve peygamberliklerinin doğruluğunu gösteren engin deliller ve özellikle istediğiniz kurban mucizesi ile nice peygamberler geldi. فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ "Eğer Allah'a iman ve peygamberlerini tasdik hususundaki iddianızda doğru iseniz, niçin onları yalanlayıp da öldürdünüz. Sonra Yüce Allah, peygamberini teselli ederek şöyle buyurdu:

184. فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ Eğer seni yalancılıkla itham ettilerse yadırgama. Şüphesiz senden önceki peygamberler de yalancılıkla itham edildi. Ey Muhammed!

147 Bakara sûresi, 2/245.
148 Mâide sûresi, 5/64.
149 Kurtubî, 4/294.
150 el-Keşşâf, I/344.

Onların seni yalanlamasına üzülme. Çünkü onlar bunu yaptılarsa, bil ki daha önce de ataları, Allah'ın peygamberlerini yalanlamışlardı. Üzülme, onlarda senin için güzel bir örnek vardır. جَاءُوا بِالْبَيِّنَاتِ O peygamberler kesin deliller ve apaçık mucizeler getirmelerine rağmen onları yalanladılar. وَالزُّبُرِ وَالْكِتَابِ الْمُنِيرِ Onlar hikmet ve öğütlerle dolu Semâvî kitapları, Tevrat ve İncil gibi insanları aydınlatan kitapları da getirmişlerdi.

185. كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ Her canlı ölümü tadacaktır. Yani mahlukat yok olacak ve çaresiz her nefis ölecektir. Nitekim bir başka âyet-i kerîmede كل من عليها فان "Kâinatta bulunan her şey yok olacaktır"[151] buyrulmuştur. وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ Herhalde yaptıklarınızın karşılığı kıyamet günü size tastamam verilecektir. فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ Kim ateşten kenara çekilerek ondan uzaklaştırılır ve Cennete konursa işte o, ebedî saâdeti ve devamlı nimeti kazanmıştır. وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلاَّ مَتَاعُ الْغُرُورِ Dünya hayatı aldatma metaından başka bir şey değildir. Yani bu dünya, geçici bir yurttan başka bir şey değildir. Burada ancak aldatılmış ahmaklar faydalanmaya çalışır. İbn Kesîr şöyle der: Bu âyette dünyanın fâni ve geçici değerinin küçük ve hakir olduğu, ifade edilmektedir.[152]

186. لَتُبْلَوُنَّ فِي أَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ Andolsun ki, fakir düşmek ve çeşitli musibetlere düçâr olmakla mallarınız, sıkıntı ve hastalıklara maruz kalmakla da canlarınız hususunda imtihana çekileceksiniz. وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا أَذًى كَثِيرًا Ve sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve müşriklerden birçok üzücü sözler işiteceksiniz. Yani, düşmanlarınız olan Yahudi, Hıristiyan ve müşrikler size birçok eziyetlerde bulunacaklar. Bu âyette Yüce Allah mü'minlere, müşrikler ve Ehl-i Kitab tarafından birçok belâ ve sıkıntıların geleceğini haber vermekte ve bu gibi olayların vukuunda sabretmelerini onlara emretmektedir. Çünkü Cennet, nefsin hoşuna gitmeyen şeylerle çevrilmiştir. İşte bunun içindir ki Yüce Allah şöyle buyurur; وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الأُمُورِ Eğer bu hoşa gitmeyen şeylere karşı sabreder; söz ve amellerinizde Allah'tan korkarsanız, biliniz ki bu sabır ve takvâ, azim ve irade ile yapmanız gereken işlerdendir. Çünkü bunlar, Allah'ın emrettiği şeylerdendir.

187. وَإِذْ أَخَذَ اللهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ Ey Muhammed! Allah'ın Tevrat'ta Yahudilerden kuvvetle yemin aldığı zamanı hatırla.

لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلا تَكْتُمُونَهُ Hani Allah, onlardan, "Allah'ın Kitaptaki hükümlerini insanlara mutlaka açıklayacaksınız, onları gizlemeyeceksiniz" diye söz almıştı. İbni Abbas (r.a.) şöyle der: "Bu âyet Yuhudiler hakkındadır. Rasulullah (s.a.v.) hakkında

151 Rahman sûresi, 55/26.
152 Muhtasaru İbn Kesîr, I/343.

onlardan ahid ve yemin alınmışı. Fakat onlar bunu gizledi ve arkalarına attılar."[153] فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا Onlar ise bu yemini arkaya attılar ve onu az bir dünya malıyla değiştirdiler. فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ Bu, ne kötü alış-veriş, bu ne ziyanlı bir pazarlıktır.

188. لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا أَتَوا Ey Muhammed! Seninle ilgili vasıfları insanlardan gizlemek sûretiyle yaptıklarına övünenleri; وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا Sapıklıkta oldukları halde, hak yoldadırlar diye insanların kendilerini övmelerini isteyenleri doğru yolda sanma. فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ Sakın onları Allah'ın azabından kurtulmuş zannetme. وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ Onlar için elem verici bir azap vardır. İbn Abbas (r.a.) şöyle der: Bu âyet Ehl-i Kitab hakkında nâzil oldu. Peygamber (s.a.v.) onlara bir şey sordu da, onlar gerçeği gizleyerek başka türlü bildirdiler ve Peygamber'in sorduğunu ondan gizlemelerinden dolayı sevindiler.[154]

189. وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. İşte bunlara sahip olan kimse nasıl fakir olur? Bu, "Allah fakir, biz zenginiz" diyenleri reddeder. وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ Allah'ın herşeye gücü yeter. Onları cezalandırmaya da Kâdir'dir.

EDEBÎ SANATLAR

Bu âyet-i kerîmeler birçok edebî sanatı ihtiva eder. Bunları şu şekilde özetliyebiliriz.

1. ان الله فقير ونحن اغنياء "Gerçekten Allah fakir, biz zenginiz." Burada mübâlağa ifade etmek için الله فقير cümlesini ان edatı ile pekiştirdiler. Halbuki kendilerinin zenginliğini ifade ederken pekiştirme edatı kullanmadılar. Cümleyi tekîde ihtiyaç duyulmayan bir cümle gibi söylediler. Sanki zenginlik onların tartışmasız vasıfları olup bunu pekiştirmeye ihtiyaç yoktur. İşte bu durum, onların küfür ve taşkınlıktaki inatlarının bir delilidir.

2. سنكتب ما قالوا Söylediklerini yazacağız. Burada, mecâz-ı aklî denilen bir mecâz vardır. "Meleklerimiz yazacak", demektir. Allah kendisi yazmadığı fakat yazılmasını emrettiği için fiil mecâzen ona isnat olunmuştur.

3. ذلك بما قدمت ايديكم "Bu, ellerinizin yaptığı şeyin karşılığıdır." Burada da mecâz-ı mürsel vardır. Bir kısmının zikredilip bütünün kastedilmesi kabilindendir. İşlerin çoğu ellerle yapıldığı için burada eller zikredilmiştir.

4. تأكله النار "Onu ateş yer" Burada istiâre yoluyla, "yemek" fiili ateşe isnat edilmiştir. Çünkü gerçek manada yemek fiili insanlar ve hayvanlarda olur. Aynı

153 et-Teshîl li ulûmi't-tenzîl, 1/126.
154 el-Keşşâf, 1/345.

şekilde ذائقـــة الموت "Ölümü tadacaktır" âyetinde de istiâre vardır. Çünkü gerçek manada tatmak, dildeki duyu vasıtasıyle olur.

5. متـاع الغـرور "Aldatma metâı". Zemahşerî şöyle der: Allah dünyayı, müşteri aldanıp da satın alsın diye kusuru gizlenen bir mala benzetti.

Burada, "aldatan ve kandıran şeytandır"[155] Bu da istiâre kabilindedir.

6. فنبـذوه وراء ظـهورهم واشـتروا بـه قليـلا Onu arkalarına attılar ve az bir dünya malı ile değiştirdiler. Burada da نبذ "atma" ve اشتراء "değiştirme" kelimelerinde istiâre vardır. Kitaba sarılmamak ve onunla amel etmemek, insanın arkasına atılan bir şeye benzetildi. Allah'ın âyetlerini gizlemelerine karşılık dünya malı almaları da, onu az bir pahaya satmaya benzetildi.

7. Âyet-i kerîmedeki فقير ve اغنياء kelimeleri arasında tıbâk sanatı vardır.

8. زحـزح عن النار "Cehennemden uzaklaştırıldı" ile ادخل الجنة "Cennete konuldu" cümleleri arasında ve لتبيننه "onu mutlaka açıklayacaksınız..." cümlesi ile ولا تكتمونه "O'nu gizlemeyeceksiniz" cümlesi arasında mukâbele sanatı vardır.

9. قول ile قالوا arasında ve كذبوك ile كذب arasında cinâs-ı muğâyir vardır.

FAYDALI BİLGİLER

وما ربك بظلام "Rabbin zalim değildir" cümlesinde فعال kalıbı mübâlağa için değildir. Bu sadece attâr (koku satan), neccâr (marangoz) ve temmâr (hurma satıcısı) kelimelerinde olduğu gibi mübâlağa ifade etmeyip nisbet bildirir. İbn Mâlik şöyle der:

ومع فـــاعـل وفـــعـــال فـــعل في نسب اغني عن اليـــاء فـــقـــيل

Fâil, Fâ'âl ve fail sîgaları bazen, nisbet yâ'sı olmadan ism-i mensup olarak kabul edilmişlerdir.

BİR UYARI

Yüce Allah, dünya hayatını ve nimetlerini "aldatma metaı" diye vasıflandırdı. Zira dünyanın kendisi ve ondaki şehvânî arzular uzun ömür ve tûl-i emeli temennî ettirir de insanı aldatır ve helâk eder. Bundan dolayı selefin bazısı şöyle demiştir: Dünya, dağılmak ve yok olmak üzere terkedilmiş bir metadır. Bu metadan alınız. Ondan faydalanarak, gücünüz yettiği kadar Allah'a itaat ediniz. Allah yardımcıdır.

155 el-Keşşâf, I/345.

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمٰوٰتِ
وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَاٰيٰتٍ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ ۝١٩٠
الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلٰى جُنُوبِهِمْ
وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هٰذَا
بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ۝١٩١ رَبَّنَا إِنَّكَ مَنْ تُدْخِلِ
النَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ وَمَا لِلظّٰلِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ۝١٩٢ رَبَّنَا
إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ
فَآمَنَّا رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا
وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ ۝١٩٣ رَبَّنَا وَاٰتِنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلٰى رُسُلِكَ
وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ ۝١٩٤
فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِّنْكُمْ مِّنْ ذَكَرٍ
أَوْ أُنْثٰى بَعْضُكُمْ مِّنْ بَعْضٍ فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ
وَأُوذُوا فِي سَبِيلِي وَقٰتَلُوا وَقُتِلُوا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ
وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهٰرُ ثَوَابًا مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ
وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ ۝١٩٥ لَا يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا
فِي الْبِلَادِ ۝١٩٦ مَتَاعٌ قَلِيلٌ ثُمَّ مَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمِهَادُ
۝١٩٧ لٰكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنّٰتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
الْأَنْهٰرُ خَالِدِينَ فِيهَا نُزُلًا مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ
لِّلْأَبْرَارِ ۝١٩٨ وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتٰبِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ
إِلَيْكُمْ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ خٰشِعِينَ لِلَّهِ لَا يَشْتَرُونَ
بِاٰيٰتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولٰئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ
إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ۝١٩٩ يٰأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا
وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ۝٢٠٠

190. Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde akıl sahipleri için gerçekten açık ibretler vardır.

191. Bunlar ayakta, oturarak ve yanları üzerine yatarak Allah'ı anan ve göklerin ve yerlerin yaratılışını düşünerek: "Ey Rabbimiz! Bunları boşuna yaratmadın. Seni tesbih ederiz. Bizi Cehennem azâbından koru" diye dua edenlerdir.

192. Ey Rabbimiz! Doğrusu sen, kimi Cehenneme koyarsan, artık onu rüsvây etmişsindir. Zalimlerin hiç yardımcıları yoktur.

193. Ey Rabbimiz! Gerçek şu ki biz, "Rabbiniz'e iman edin!" diye seslenen bir dâvetçiyi işittik, hemen iman ettik. Bizim günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi ört, ruhumuzu iyilerle beraber al, ey Rabbimiz!

194. Rabbimiz! Bize, peygamberlerin vasıtasıyla vaadettiklerini de ikram et ve kıyamet gününde bizi perişan etme, şüphesiz sen, vaadinden caymazsın!

195. Rableri, onların dualarını kabul etti. (Dedi ki:) Ben, erkek olsun kadın olsun -ki hep birbirinizdensiniz- içinizden, çalışan hiçbir kimsenin yaptığını boşa çıkarmayacağım. Onlar ki, hicret ettiler, yurtlarından çıkarıldılar, benim yolumda eziyete uğradılar, çarpıştılar ve öldürüldüler, andolsun, ben de onların kötülüklerini örteceğim ve onları içinden ırmaklar akan Cennetlere koyacağım. Bu mükâfat, Allah tarafındandır. Mükâfatın en güzeli Allah katındadır.

196. İnkârcıların diyar diyar dolaşması sakın seni aldatmasın!

197. Azıcık bir menfaattır o. Sonra onların varacakları yer, Cehennemdir. O, ne kötü varış yeridir!

198. Fakat Rablerine karşı gelmekten sakınanlar için, Allah tarafından bir ikram olarak, zemininden ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları Cennetler vardır. İyi kişiler için Allah katındaki (nimetler) daha hayırlıdır.

199. Ehl-i Kitab'tan öyleleri var ki, Allah'a, size indirilene ve kendilerine indirilene, tam bir samîmiyetle ve Allah'a boyun eğerek iman ederler. Allah'ın âyetlerini az bir para ile değiştirmezler. İşte onların Rableri katında ecirleri vardır. Şüphesiz Allah'ın hesabı çabuktur.

200. Ey iman edenler! Sabredin; sebat gösterin, sınır boylarında nöbet tutun ve Allah'tan korkun ki başarıya erişebilesiniz.

BU ÂYETLERİN ÖNCEKİLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah bu mübarek sûreye tevhid, ulûhiyet ve nübüvvet delillerini zikrederek başladı ve onu vahdâniyet, kudret, yaratma ve icât etme delilleriyle bitirdi ki, insanlar bu delillerden öldükten sonra dirilme, haşir ve neşirin meydana gelebileceği sonucu çıkarsınlar. Böylece sonu misku anber oldu. Bu Yüce Kitabı indirmekten maksat kalpleri ve ruhları mâsiva ile meşgul olmaktan gerçek ilahı tanımaya çekmek olduğu için, bu âyet-i kerîmeler tevhîd, ulûhiyet, azamet ve celâl delilleriyle kalpleri aydınlatmak üzere geldi. İnsanı, Allah'ın birliğini ve sonsuz kudretini itirafa ulaştırmak için, dikkatleri göklerin ve yerin melekûtunu düşünmeye ve tefekkür etmeye çekti. İnsan, Allah'ın yazılı Kur'ân-ı Kerîmini okuyup düşündükten sonra, onun görünen şu uçsuz bucaksız kâinat kitabını düşünmeye başlar. Kur'ân-ı Kerîmde, bu kâinat kitabının âyetlerine birçok işaret vardır. Kur'ân, duyu organlarını kullanmak sûretiyle hakikatleri tanımaya davet eder. وكأين من آية في السموات والارض يمرون عليها وهم عنها معرضون "Göklerde ve yerde nice deliller vardır ki, onlar bu delillerden yüzlerini çevirip geçerler."[156]

KELİMELERİN İZAHI

الألباب : Elbâb akıllar manasınadır.

باطلا : Batıl; abes, hikmetsiz demektir.

سبحانك : Sübhâneke, Allah'ı kötü şeyden tenzih etmek, uzak tutmak manasınadır.

اخزيته : Onu zelil ve hor kıldın demektir.

كفر عنا : Günahlarımızı ört ve yok et, demektir.

الأبرار : Ebrâr, birr veya bârr kelimelerinin çoğulu olup şerîatı uygulayanlar manasınadır.

فاستجاب : Kabul etti manasınadır.

نزلا : Nüzül, misafir için hazırlanan çeşitli ikramlardır.

رابطوا : Nöbet bekleyin, manasınadır. Murâbata, sınır boylarında düşmanı gözetlemek demektir.

NÜZÛL SEBEBİ

Ümmü Seleme'den rivâyet edilmiştir: Dedim ki: Ya Rasulallah! Allah'ın hicret hususunda herhangi bir şekilde kadınları zikrettiğini görmüyorum. Bunun üzerine Yüce Allah şu âyeti indirdi: فاستجاب لهم ربهم اني لا اضيع عمل عامل منكم من ذكر او انثى Rabbleri onların dualarını kabul etti (Dedi ki): "Ben, erkek olsun kadın olsun içinizden, çalışan hiçbir kimsenin yaptığını boşa çıkarmam."[157]

156 Yusuf sûresi, 12/105.
157 Taberî; 7/488, Vâhidî, Esbabu'n-nüzûl, s. 80.

ÂYETLERİN TEFSİRİ

190. إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ Göklerin ve yerlerin sağlam ve güzel bir şekilde yaratılmasında, وَاخْتِلافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ gece ve gündüzün sürekli olarak birbirini takip etmesinde لآيَاتٍ لأُولِي الأَلْبَابِ Akıl sahipleri için, yaratanı ve onun sonsuz hikmetini gösteren açık alâmetler vardır. Ancak bu alâmetleri kâinata hayvanların baktığı gibi bakanlar değil, düşünerek ve Allah'ın kudretine delil getirerek bakan akıl sahipleri görür. Bundan sonra Yüce Allah akıl sahiplerini tarif ederek şöyle buyurur:

191. الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَى جُنُوبِهِمْ Allah'ı dilleri ve kalpleriyle bütün hallerde; ayakta, oturarak, yatarak anarlar. Kalpleri Allah'ı anmakla yatıştığı ve Allah onların bütün sırlarına vâkıf olduğu için bütün zamanlarında onu anmaktan gafil olmazlar. وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ Onlar göklerin ve yerlerin hükümranlığının kime ait olduğunu, bu büyük yıldızlarla buralardaki harikulade şeylerin yaratılışını düşünerek şöyle derler: رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلا Ey Rabbimiz! Bu kâinatı ve içindekileri hikmetsiz ve abes olarak yaratmadın. سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ Ey Rabbimiz! Abesle meşgul olmaktan seni tenzih ederiz. Bizi Cehennem azabından koru.

192. رَبَّنَا إِنَّكَ مَنْ تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ Ey Rabbimiz! Sen kimi Cehenneme sokarsan onu zelil ve son derece hor kılarsın; herkesin önünde onu rezil edersin. وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ Zalimleri, Allah'ın azabından koruyacak yardımcıları yoktur. İbn Abbas (r.a.) ve müfessirlerin çoğunluğunun dediği gibi burada zalimlerden maksat kâfirlerdir. Bu, Bakara sûresindeki والكافرون هم الظالمون âyetinde[158] açıklanmıştı.

193. رَبَّنَا إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلإِيمَانِ Ey Rabbimiz! Biz, imâna çağıran bir davetçiyi işittik. O da Muhammed (s.a.v.)'dir. أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا Bu davetçi şöyle diyordu: "Ey insanlar, Rabbiniz'e iman edin, O'nun birliğine şehâdet getirin" Biz o davetçiyi tasdik ettik ve ona uyduk. رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا Ey Rabbimiz! Günahlarımızı bağışla, onların yüzünden bizi rezil etme. وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا Lütuf ve rahmetinle, işlemiş olduğumuz günahları yok et. وَتَوَفَّنَا مَعَ الأَبْرَارِ Ruhumuzu iyilerle beraber al, bizi salih kullarına kat. İbn Abbas (r.a.) şöyle der: "ذنوب büyük günahlar; سيئات ise küçük günahlardır". Şu âyet-i kerîme bu görüşü teyit eder: ان تجتنبوا كبائر ما تنهون عنه نكفر عنكم سيئاتكم "Eğer size yasaklanan büyük günahlardan sakınırsanız sizin küçük günahlarınızı bağışlarız".[159] Buna göre âyette tekrar yoktur.

158 Bakara sûresi, 2/254.
159 Nisâ sûresi, 4/31.

194. رَبَّنَا وَآتِنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلَى رُسُلِكَ Ey Rabbimiz, peygamberlerinin lisanıyla bize vaadettiğin şeyleri bize ver. Bu vaadedilen şey, itaat edenler için Cennettir. Bunu İbn Abbas (r.a.) söylemiştir. Âyetlerde geçen ربنا Rabbimiz, nidasının tekrarı, daha fazla yakarma ve tam manasıyla boyun eğmeyi ifade eder. وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ Kıyamet gününde kâfirleri rezil ettiğin gibi bizi rezil etme. إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ Şüphesiz sen sözünden caymazsın. Sen iman edenler için Cennet sözü vermiştin.

195. فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى Rabbleri "Ben, erkek olsun kadın olsun, içinizden hayır amel işleyen hiçbir kimsenin yaptığını boşa çıkarmayacağım," diyerek onların dualarını kabul etti. Hasan el-Basrî şöyle der: Mü'minler devamlı olarak "Ey Rabbimiz, ey Rabbimiz... dediler. Nihâyet Allah onların dualarını kabul etti.[160] بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ Siz, bir birinizdensiniz, yani erkek kadından, kadın da erkektendir. Madem ki asıl itibariyle müştereksiniz, aynı şekilde sevap kazanma itibariyle de müştereksiniz.[161] فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ Vatanlarından hicret edip, dinleri uğrunda kaçan ve müşrikler tarafından yurtlarından çıkmaya zorlananlar, وَأُوذُوا فِي سَبِيلِي Allah'ın dini uğrunda eziyetlere katlananlar, وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا Allah'ın düşmanları ile savaşıp O'nun yolunda öldürülenlere gelince, لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ İşte bu nitelikte olanların günahlarını, rahmet ve mağfiretimizle mutlaka sileceğiz. وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ثَوَابًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ Sâlih amellerine karşılık Allah tarafından bir mükâfat olarak, onları mutlaka içinden ırmaklar akan Naîm Cennetlerine koyacağım. وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ Mükâfatın en güzeli Allah katındadır. Bu mükâfat öyle bir Cennettir ki, ondaki nimetleri hiçbir göz görmemiş, hiçbir kulak işitmemiş ve hiçbir beşerin aklına gelmemiştir. Bundan sonra Yüce Allah, kâfirlerin bu dünyada elde ettikleri nimet, refah ve sevince dikkat çeker ve bunların geçici olduğunu açıklıyarak şöyle buyurur:

196. لَا يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ Ey Muhatap! Kâfirlerin refah içerisinde, mal, mevki ve makam kazanmak için diyar diyar dolaşması sakın seni aldatmasın.

197. مَتَاعٌ قَلِيلٌ ثُمَّ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمِهَادُ O, azıcık bir menfaattir. Ondan az bir zaman faydalanırlar, sonra bu nimet yok olur gider. Ahirette onların varacakları yer Cehennemdir. Cehennem ateşi ne kötü yatak ve barınacak yerdir.

198. لَكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا Fakat, Rabblerine karşı gelmekten sakınanlar için zemininden ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları Naîm Cennetleri vardır. نُزُلًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ لِلْأَبْرَارِ Bu, Allah tarafından bir ziyafet ve ikramdır. İyi kişiler için Allah katındaki sevap ve ikram, kâfirlerin içinde

160 Kurtubî, 4/318.

161 Taberî şöyle der: Yardım, din ve millet hususunda müştereksiniz. Bizim yaptığımız tefsir Celâleyn'in görüşüdür ve daha açıktır.

yüzdükleri geçici, az dünya metaından daha hayırlıdır. Sonra Yüce Allah Ehl-i Kitabtan bazılarının iman ettiğini bildirerek şöyle buyurur:

199. وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ Yahudi ve Hıristiyanlardan bir grup Allah'a hakkıyle iman eder. Onlar size indirilen Kur'ân'a ve kendilerine indirilen Tevrat ve İncil'e inanırlar. Bunlar Abdullah b. Selâm ve arkadaşları ile Necâşî ve ona uyanlardır. خَاشِعِينَ لِلَّهِ لَا يَشْتَرُونَ بِآيَاتِ اللهِ ثَمَنًا قَلِيلًا Bunlar Allah'a tam manasıyle boyun eğerler. Bunlar haham ve rahiplerin yaptığı gibi, değersiz bir dünya metaı için, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in nitelikleri ve şeriatın hükümleriyle iligili, kitaplarında mevcut olan Allah âyetlerini az bir paraya satmazlar. أُولَئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ İşte onlar için Rableri katında, imanlarının sevabı vardır. Bu onlara kat kat verilecektir. Nitekim bir başka âyet-i kerîmede şöyle buyrulmuştur: اولئك يؤتون اجرهم مرتين "Ecirleri onlara iki defa verilecektir"[162] إِنَّ اللهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ Şüphesiz Allah hesabı çabuk olandır. O her şeyi bildiği için, hesabı çabuktur. Herkesin sevabını ve cezasını bilir. İbn Abbas ve Hasan el-Basrî şöyle derler: Bu âyet Necâşî hakkında nâzil olmuştur. Necâşî ölünce Cebrâil (a.s.) onun ölüm haberini Rasulullah (s.a.v.)'a getirdi. Rasulullah, Ashâbına şöyle buyurdu: Kalkınız, kardeşiniz Necaşi'nin cenaze namazını kılınız. Ashâb-ı Kirâm birbirlerine: "Rasulullah (s.a.v.) bize, Habeş kâfirlerinden bir kâfirin namazını kılmamızı emrediyor" dediler. Bunun üzerine Yüce Allah, وان من اهل الكتاب لمن يؤمن بالله âyetini indirdi. Bundan sonra Yüce Allah bu mübarek sûreyi, dünya ve ahiret mutluluğunu kuşatan şu emriyle sona erdirir:

200. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا Ey mü'minler! İtaat zorluğuna ve başınıza gelen sıkıntılara sabredin. وَصَابِرُوا Savaşın şiddetine sabrederek Allah düşmanlarına galip gelin. وَرَابِطُوا Savaşa ve mücadeleye hazır bir vaziyette sınır boylarınızı bekleyin. وَاتَّقُوا اللهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ Allah'tan kokun ve O'nun emrine muhalefet etmeyin ki, dünya ve ahiret saâdetini kazanasınız.

EDEBÎ SANATLAR

Bu mübarek âyetler bir çok edebî sanatı ihtiva etmektedi. Bunlar aşağıda sıralanmıştır:

1. ربنا lafzının 5 defa zikredilmesinde itnâb vardır. Bundan maksat, yalvarıp yakarmada mübâlağa etmektir.

2. السموات "Gökler" ile الارض "yer" ve الليل "gece" ile النهار "gündüz" ve قيام "ayakta" ile قعود "oturarak" ve ذكر "erkek" ile انثى "kadın" kelimeleri arasında tıbâk sanatı vardır.

162 Kasas sûresi, 28/54.

3. ما وعدتنا على رسلك "Peygamberleri'nin vasıtasıyla bize vaadettiğin" Burada hazif yoluyla icaz vardır. Takdiri, على السنة رسلك peygamberinin diliyle... şeklindedir. Aynı şekilde ربنا والارض السموات خلق في يتفكرون cümlesinde de hazif yoluyla icaz vardır. Takdiri, ربنا قائلين şeklindedir. Buna göre mana: "Onlar göklerin ve yerin yaratılışını düşünerek, "Rabbimiz, bunu boşuna yaratmadın" derler" şeklindedir.

4. آمنوا "İman ediniz" ile فآمنّا "iman ettik" عمل "iş" ile عامل "iş yapan" ve مناد "çağıran" ile ينادي "çağırıyor" kelimeleri arasında cinâs-ı muğâyir vardır.

5. لآيات لاولى الألباب Akıl sahipleri için alâmetler vardır. Burada آيات kelimesinin nekre olarak getirilmesi alâmetlerinin büyüklüğünü gösterir. ان nin haberin başına ل ın gelmesi ise daha fazla pekiştirme ifade eder.

6. لا يغرنك تقلب الذين كفروا İnkârcıların refah içinde dolaşması seni aldatmasın" âyetinde istiâre vardır. Burada تقلب kelimesi, "yeryüzünde kazanç elde etmek maksadıyla dolaşmak" yerinde müsteâr olarak kullanılmıştır. Allah daha iyi bilir.

FAYDALI BİLGİLER

1. Âyette yaratıcıyı düşünmeyi nehyetmek için, sadece yaratılanları düşünme zikredildi. Hadiste şöyle zikredilmiştir تفكروا في الخلق ولا تفكروا في الخالق فانكم لا تقدرون الله حق قدره Yaratılanları düşünün, fakat yaratanı düşünmeyin. Çünkü siz Allah'ı hakkıyla takdir edemezsiniz" Bu, Allah'ın zâtının ve sıfatlarının künhüne ulaşılamıyacağı içindir. Bazı âlimler şöyle der: "Allah'ın zâtı hakkında düşünen kimse, güneşin kendisine bakan kimse gibidir. Çünkü Allah'ın bir benzeri yoktur.

2. ربنا "Ey Rabbimiz" ismi 5 defa nidâ edilmiştir. Bunların hepsi Allah'ın şefkat ve merhametini istemek için söylenmiştir. Çünkü Allah'ın rahmeti terbiye, mülk ve islaha delâlet eden bu mübarek isimle çağrılarak istenir.

3. Hz. Âişe (r.a.)'ye, Rasulullah (s.a.v.)'tan gördüğü en hoş olay soruldu. Ağlayarak şöyle cevap verdi: Onun yaptığı her iş hoştu. Benimle kalacağı bir gece yanıma geldi. O kadar yaklaştı ki, teni tenime dokundu. Sonra şöyle buyurdu: "Bana müsaade et, Rabbime ibadet edeyim" Dedim ki: Vallahi, senin bana yakın olmanı da istiyorum, isteğini yerine getirmek de istiyorum" Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) kalktı, evde bulunan bir su tulumunun yanına gitti. Abdest aldı. Abdest alırken çok su kullanmadı. Sonra kalkıp namaz kıldı ve sakalları ıslanıncaya kadar ağladı. Sonra secdeye kapandı, yer ıslanıncaya kadar ağladı. Sonra yanı üzerine yattı. Bilal gelip onu sabah namazına çağırıncaya kadar ağladı. Bilâl: "Ya Rasulallah, niçin ağlıyorsun? Halbuki Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışladı!

dedi. Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: Sana yazıklar olsun Bilâl, bu gece Allah bana şu âyeti indirdikten sonra, nasıl ağlamam: ان في خلق السموات والارض... Daha sonra şöyle buyurdu: Bu âyetleri okuyup da, gökler ve yerler hakkında düşünmeyenlere yazıklar olsun"[163]

Allah'ın yardımıyle Âl-i İmrân sûresi bitti.

163 Bu hadisi İbn Merdeveyh rivâyet etmiştir. Bakınız, Muh. İbn Kesîr 1/348.

NİSÂ SÛRESİ

Medine'de nâzil olmuştur.
176 âyettir.

Sûreyi Takdim

Nisâ sûresi Medine'de inen uzun sûrelerden biridir. Bu sûre müslümanların dahilî ve haricî işlerini düzenleyen dinî hükümleriyle doludur. Bütün Medenî sûrelerde olduğu gibi, bu sûrede de yasama yönüne ağırlık verilmiştir. Bu mübarek sûre kadın, ev, aile, devlet ve toplumu ilgilendiren önemli kanunlardan bahseder. Bu sûrede yer alan hükümlerin büyük bir kısmı kadınlarla ilgilidir. Bundan dolayı bu sûreye "Nisâ sûresi" ismi verilmiştir.

Bu mübarek sûre kadınların, başta yetim kız çocukları olmak üzere veli ve vâsîlerin himayelerinde büyüyen diğer yetimlerin hukukundan bahseder. Miras, kazanç ve evlilik hususlarında yetim kız çocuklarının haklarını açıklar, onları Câhiliyye zulmünden ve hor görücü zalim geleneklerinden kurtarır.

Kadın konusunu ele alır, onun değerini ve şerefini korur. Yüce Allah'ın takdir ettiği mehir, mîras ve güzel muamele gibi haklarını kendisine vermek sûretiyle ona karşı insaflı davranmaya davet eder.

Bu sûre aynı zamanda miras hükümlerini, adalet ve eşitliği tahakkuk ettirecek şekilde, inceden inceye geniş bir şekilde anlatır. Neseb, emzirme ve evlilik akrabalığı dolayısıyla kendileriyle evlenmek haram olan kadınlardan bahseder.

Yine bu mübarek sûre evlilik alakalarını tanzim eder ve bu ilişkilerin sadece maddî ilişkiden ibaret olmadığını, insanî bir ilişki olduğunu, mehrin de bir ücret veya bir bedel olmayıp eşler arasındaki sevgiyi kuvvetlendirecek, sohbeti devam ettirecek ve kalpleri birbirine bağlıyacak bir ihsan olduğunu vurgular.

Sonra bu sûre kocanın karısı, karının da kocası üzerindeki haklarından bahseder. Karı-koca arasında anlaşmazlık ve ihtilaf baş gösterdiğinde, evlilik hayatının islahı için, erkeğin izlemesi gereken yolları gösterir. "Erkeğin kâim oluşu"nun ne demek olduğunu açıklar. Bunun köle edinmek ve emir kulu yapmak manasına gelmediğini, ancak yönetici ile halkı arasındaki münâsebet gibi nasihat ve terbiye etmek şeklinde bir kıyam olduğunu açıklar.

Daha sonra sûre aile çerçevesinden toplum çerçevesine intikal eder ve her hususta iyilikle muameleyi emreder. İyiliğin karşılıklı olarak merhamet, yardımlaşma, öğüt, müsâmaha, emânet ve adalete riâyet esasına dayandığını açıklar ki toplum sağlam ve kuvvetli temeller üzerine otursun.

Âyet-i kerîmeler, dahilî ıslahattan sonra ümmetin istikrar ve huzurunu koruyacak haricî emniyete hazırlanmaktan söz eder ve düşmana karşı mücadele edebilmek için gerekli hazırlıkların yapılmasını emreder.

Sonra bu sûre müslümanlarla diğer tarafsız veya düşman devletler arasındaki ilişkilerin esaslarını vaz eder.

Bundan sonra münafıklara karşı büyük bir hamle olarak cihat emri gelir. Münafıklar, sakınılması gereken kötülük tohumu ve şer mikroplarıdır. Bu mübarek sûre münafıkların tuzak ve tehlikelerinden de bahseder.

Aynı zamanda bu sûre Ehl-i Kitabın, özellikle Yahudilerin tehlikelerine ve Allah'ın yüce Peygamberi'ne karşı takındıkları tavırlarına dikkat çeker.

Sonra bu mübarek sûre Hıristiyanların Hz. İsa (a.s.) hakkındaki sapıklıklarını açıklayarak son bulur. Hıristiyanlar Hz. İsa hakkında aşırı gitmişler, hatta ona kulluk etmişlerdir. Sonra da ulûhiyetine inanmalarına rağmen onu çarmıha gerdiler.[1] Teslîs inancını icat ederek putperest müşrikler gibi oldular. Âyetler onları, bu sapıklıkları bırakıp saf ve yüce" tevhid akîdesine dönmeye çağırdı. Yüce Allah: **ولا تقولوا ثلاثة انتهوا خيرا لكم إنما الله إله واحد** İlah üçtür demeyin. Hayrınıza olması için bundan vazgeçin. Allah, ancak bir tek Allah'tır" [2] buyurmakla doğru söylemiştir.

SÛRENİN İSİMLENDİRİLMESİ

İçinde kadınlarla ilgili hükümler çokça bulunduğu için, bu sûreye "Nisâ sûresi" adı verilmiştir. Diğer sûrelerde kadınlarla ilgili bu kadar çok hüküm bulunmaz. Bundan dolayı Kur'ân-ı Kerîm'de mevcut olan ve boşanma ile ilgili hükümler taşıyan Talak sûresine "Küçük Nisâ sûresi" denilmesine karşılık, bu sûreye "Büyük Nisâ sûresi" denir.

---

1 Yani onun çarmıha gerildiğini iddia ettiler. Şâir ne güzel söylemiş:

اذا صلب الاله بفعل عبد يهودي فما هذا الاله

İlah, Yahudi bir kulun fiiliyle çarmıha gerildiyse, o ne biçim bir ilahtır.

2 Nisâ sûresi 4/171.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا
زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً ۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ
وَالْأَرْحَامَ ۚ إِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ۝١ وَآتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ ۖ وَلَا
تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ ۖ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ ۚ إِنَّهُ كَانَ حُوبًا
كَبِيرًا ۝٢ وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ
مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ ۖ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا
مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ۚ ذَٰلِكَ أَدْنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا ۝٣ وَآتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ
نِحْلَةً ۚ فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا ۝٤
وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ قِيَامًا وَارْزُقُوهُمْ
فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ۝٥ وَابْتَلُوا الْيَتَامَىٰ حَتَّىٰ إِذَا
بَلَغُوا النِّكَاحَ ۖ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ ۖ
وَلَا تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا وَبِدَارًا أَنْ يَكْبَرُوا ۚ وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا
فَلْيَسْتَعْفِفْ ۖ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ ۚ فَإِذَا دَفَعْتُمْ
إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ ۚ وَكَفَىٰ بِاللّٰهِ حَسِيبًا ۝٦
لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ ۖ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ
مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ ۚ نَصِيبًا
مَفْرُوضًا ۝٧ وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينُ
فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ۝٨ وَلْيَخْشَ الَّذِينَ
لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ ۖ فَلْيَتَّقُوا اللّٰهَ
وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ۝٩ إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ
ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا ۖ وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا ۝١٠

Bismillahirrahmânirrâhim

1. Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan ve ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üretip yayan Rabbiniz'den korkun. Adını kullanarak birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık haklarına riâyetsizlikten de sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir.

2. Yetimlere mallarını verin, temizi pis olanla değişmeyin, onların mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin, çünkü bu, büyük bir günahtır.

3. Eğer yetimlerin haklarına riâyet edememekten korkarsanız beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın. Adaletli davranamamaktan korkarsanız bir tane alın, yahut da sahip olduğunuz ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır.

4. Kadınlara mehirlerini gönül rızası ile verin, eğer gönül hoşluğu ile o mehrin bir kısmını size bağışlarlarsa onu da afiyetle yeyin.

5. Allah'ın geçiminize dayanak kıldığı mallarınızı aklı ermezlere vermeyin, o mallarla onları besleyin, giydirin ve onlara güzel söz söyleyin.

6. Evlilik çağına gelinceye kadar yetimleri deneyin, eğer onlarda akılca bir olgunlaşma (rüşd) görürseniz hemen mallarını kendilerine verin. Büyüyecekler diye o malları israf ile ve tez elden yemeyin. Zengin olan (veli) iffetli olmaya çalışsın, yoksul olan da uygun olarak yesin. Mallarını kendilerine verdiğiniz zaman yanlarında şahit bulundurun. Hesap sorucu olarak da Allah yeter.

7. Ana babanın ve yakınların bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır, ana, babanın ve yakınların bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır. Gerek azından, gerek çoğundan belli bir hisse ayrılmıştır.

8. Yakınlar, yetimler ve yoksullar miras taksiminde hazır bulunurlarsa onları da bundan rızıklandırın ve onlara güzel söz söyleyin.

9. Geriye eli ermez, gücü yetmez çocuklar bıraktıkları takdirde korkacak olanlar haksızlıktan sakınsınlar. Allah'tan korksunlar ve doğru söz söylesinler.

10. Yetimlerin mallarını haksızlıkla yiyenler şüphesiz karınlarına ancak ateş tıkınmış olurlar, zaten onlar alevlenmiş ateşe gireceklerdir.

KELİMELERİN İZAHI

بث : Besse, yaydı ve ayırdı demektir. "وزرابي مبثوثة yayılmış halılar"[3] âyetinde de bu manada kullanılmıştır.

الارحام : Erham, rahim kelimesinin çoğuludur. Rahim, asıl itibariyle ana karnında ceninin oluştuğu yerdir. Daha sonra akrabalık manasında kullanılınıştır.

رقيبا : Rakîb, koruyan, işlerden haberdâr olan demektir.....

حوبا : Hûb, günah manasınadır.

تعولوا : Teûlû, adaletten ayrılır ve zulmedersiniz demektir. Terazinin bir tarafı ağır bastığında عال الميزان hakim zulmettiğinde ise عال الحاكم denir.

صدقاتهن : Sadakât, mehr manasına gelen صدقة kelimesinin çoğuludur.

نحلة : Nıhle, hibe ve bağış demektir.

السفهاء : Süfehâ, aklı az olanlar, beyinsizler manasınadır. Burada maksat mallarını, har vurup harman savuranlardır.

آنستم : Ânestûm, "gördünüz" manasınadır. Bir kimse bir şeyi gördüğünde آنس الشئ denilirki, kelime bundan türemiştir.

بدارا : Bidâr sürat etmek demektir. Yani, yetim büyüyüp de malını sizden teslim almadan önce acele olarak onun malını yemeyin demektir.

سديدا : Sedîd, istikâmet manasına gelen sedâd kökünden olup, "doğru" demektir.

NÜZÛL SEBEBİ

a) Urve b. Zübeyr'den rivâyet olunduğuna göre o, Hz. Âişe (r.a.)'ye Yüce Allah'ın وان خفتم الا تقسطوا في اليتامي "Yetimlerin haklarına riâyet edememekten korkarsanız..." âyetinin manasını sorar. Hz. Âişe (r.a.) şöyle cevap verir: Ey kızkardeşimin oğlu! Bu o yetim kızdır ki, malına ortak olduğu velisinin himayesinde bulunur, malı ve güzelliği velisinin hoşuna gider de, velisi onunla evlenmek ister. Fakat mehri hususunda onun hakkına riâyet etmez, başkalarının ona vereceği mehir kadar vermez. İşte bu âyetle kendilerine nikah düşen velilerin, mehr-i mislin en yükseğini vererek haklarını gözetmedikçe yetim kızları nikahlamaları yasaklandı ve hoşlarına giden diğer kadınları nikahlamaları emredildi.

Bu âyet nâzil olduktan sonra, insanlar Rasulullah (s.a.v.)'dan fetvâ istediler. Bunun üzerine Yüce Allah, يستفتونك في النساء "Senden, kadınlar hakkında fetvâ istiyorlar..."[4] âyetini indirdi.[5]

3 Gâşiye sûresi, 88/16.
4 Nisâ sûresi, 4/127.

b) Mukâtil b. Hayyân'dan rivâyet olunduğuna göre, Gatafân kabilesinden Mersed b. Zeyd isimli bir adam, erkek kardeşinin oğlunun malını korumak üzere mütevelli oldu. Kardeşinin oğlu küçük bir yetimdi. Onun malını yedi. Bunun üzerine Yüce Allah ... إن الذين يأكلون أموال اليتامى ظلما "Yetimlerin mallarını zulüm ile yiyenler... âyetini indirdi.[6]

ÂYETLERİN TEFSİRİ

Yüce Allah Nisâ sûresine, bütün insanlara hitap ederek ve onları ortağı olmayan, tek olan Allah'a ibadete çağırarak başladı. Kendisinin birliğine ve kudretine dikkat çekerek şöyle buyurdu:

1. يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ Ey insanlar! Sizi bir tek asıldan yaratan Allah'tan korkunuz. Bu asıl, babanız Adem (a.s.)'dir. وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا Bu tek şahıstan da, eşi Havvâ'yı yaratti. وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً Adem ile Havvâ'dan da erkek ve kadın birçok insan üretip yaydı. وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ Adını kullanarak birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan korkun. Yani "Allah aşkına şunu senden istiyorum", "Allah aşkına yemin etmeni istiyorum" diyerek dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının. إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا Şüphesiz Allah bütün hallerinizden ve amellerinizden haberdar ve üzerinizde gözetleyicidir. Yüce Allah, kendisinin kulları üzerindeki hakkının büyük olduğuna işaret etmek için, âyetin başında ve sonunda olmak üzere iki yerde "Allah'tan Korkun" buyurarak emrini pekiştirdi. Aynı şekilde, insanî bağların önemini vurgulamak için takvâ ile sılâ-i rahmi bir arada zikretti. İnsanların hepsi bir asıldan olup, insanlık ve soy itibariyle kardeştirler. İnsanlar bunu anlasalardı elbette emniyet ve mutluluk içinde yaşarlar ve dünyada yok edici korkunç ve yaşı ve kuruyu yakan, küçük büyük herkesi yok eden savaşlar olmazdı.

Sonra Yüce Allah yetimleri anlattı, onlara iyi muâmele edilmesini ve mallarının korunmasını emrederek söyle buyurdu:

2. وَآتُوا الْيَتَامَى أَمْوَالَهُمْ Yetimlere mallarını veriniz. Yani, küçükken babaları ölmüş yetim çocuklar, büluğ çağına erdiklerinde mallarını onlara teslim edin. وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ Helâl malınızı, yetimlerin malı olan haram malla değiştirmeyin. وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَى أَمْوَالِكُمْ Yetimlerin mallarını kendi mallarınıza katıp da kendi malınızla birlikte yemeyin. إِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا Şüphesiz bu, büyük bir günahtır. Zira yetim zayıf olduğu için korunmaya ve himayeye muhtaçtır. Zayıfa zulmetmek ise Allah katında

5 Buhârî, K. Tefsir, 4/1; Müslim, K. Tefsir, 6/3018.
6 Kurtubî, 5/53 Vâhidî, Esbâbu'n-nüzûl, s. 83.

büyük bir günahtır. Sonra Yüce Allah, yetim kızın mehr-i mislini vermeden onunla evlenilmemesini isteyerek şöye buyurur:

3. وَإِنْ خِفْتُمْ أَلاَّ تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَى Yetimler hakkında adaletli davranmamaktan korkarsınız, yani sizden birinizin himayesinde bir yetim bulunur ve onunla evlenmek istediği takdirde ona mehr-i mislini vermemekten korkarsa onu bırakıp başka kadınlarla evlensin. Zira kadın çoktur. Allah ona sadece bu yetimle evlenmeyi mübah kılmış değildir.[7] فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى وَثُلاثَ وَرُبَاعَ Onların dışında kadınlardan istediğinizle evlenin. Dilerseniz iki, dilerseniz üç, dilerseniz dört kadınla evlenin. فَإِنْ خِفْتُمْ أَلاَّ تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً Eğer hanımlar arasında adaletli davranmamaktan korkarsanız sadece bir tanesiyle أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ veya sahip olduğunuz cariyelerle yetinin. Çünkü onlar hür zevcelerin sahip oldukları haklara sahip değillerdir. ذَلِكَ أَدْنَى أَلاَّ تَعُولُوا Bir tane eş veya cariyelerle yetinmek, haksızlığa meyletmeme ve zulmetmemeye daha elverişlidir.

4. وَآتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً Bir bağış olarak, gönül rızasıyla kadınlara mehirlerini verin. فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا Eğer gönül hoşluğu ile mehrin bir kısmını size bağışlarlarsa, فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا o bağışlanan şeyi helâl ve temiz olarak alıp afiyetle yeyin.[8]

5. وَلا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا Allah'ın bedenleriniz ve maişetiniz için dayanak kıldığı mallarınızı sefih (aklı ermez, israfcı) yetimlere vermeyiniz, zira onu telef ederler. İbn Abbas şöyle der: "Sefihler'den maksat, kadınlar ve çocuklardır". Taberî ise şöyle der: "Sefihlere malını verme. Sefih; çocuk olsun büyük olsun, erkek olsun kadın olsun, kötü yönetimi ile malını telef edendir."[9] وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ O mallardan onları besleyin ve giydirin. وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلا مَعْرُوفًا Onlara, "Reşit olduğunuz zaman mallarınızı size vereceğiz" gibi güzel söz söyleyin.

6. وَابْتَلُوا الْيَتَامَى حَتَّى إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ Evlilik çağına gelinceye kadar yetimleri deneyin. Evlilik çağı insanların evlenmeye elverişli hale geldikleri, ihtilâm olma çağıdır. فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ Eğer onlarda dini görevleri ve mallarını harcama hususunda bir olgunlaşma görürseniz mallarını geciktirmeksizin kendilerine verin. وَلا تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا وَبِدَارًا أَنْ يَكْبَرُوا "Yetimler büyüyüp de mallarını elimizden almadan önce istediğimiz gibi harcayalım" diyerek onları çabucak harcayıp bitirmeyin. وَمَنْ

7 Taberî şu manayı tercih eder: "Yetimler hususunda adil davranmamaktan korkuyorsanız, kadınlarla evlendiğinizde onların arasında adil davranmamaktan da korkunuz". Bizim verdiğimiz mana, nüzûl sebebine uygundur. Bu mana, İbn Kesîr'in tercihidir.

8 Nisâ sûresi, 4/4.

9 Taberî, 7/565.

كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ Ey veliler! Sizden zengin olan yetim malını yemekten sakınsın, o maldan vâsîlik ücreti almasın. وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ Fakir olan ise, zarûrî ihtiyacı ve çalıştığının karşılığı kadar ücret alıp yesin. فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ Yetimler rüşt çağına erdiklerinde mallarını kendilerine teslim ederken yanlarında şahit bulundurun ki, teslim aldıklarını inkâr etmesinler. وَكَفَى بِاللَّهِ حَسِيبًا Hesap sorucu ve gözetleyici olarak Allah yeter.

Bundan sonra Yüce Allah akrabaların terikesinde erkek ve kadınların payı olduğunu açıkayarak şöyle buyurdu:

7. لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ Ana babanın ve akrabaların bıraktıkları malda erkeklerin payı vardır, ana babanın ve akrabaların bıraktığı malda kadınların da payı vardır. Yani ölünün bıraktığı malda erkek çocuk ve akrabalarının payı oduğu gibi, kızların ve kadınların da payı vardır. Her ne kadar payın miktarında farklı olsalar da, vâris olma hususunda hepsi eşittir. Bunun sebebi şudur: Bazı Araplar kadın ve çocukları mirasçı saymıyor ve "mirasa ancak savaşa katılanlar ve ülkeyi savunanlar vâris olur," diyorlardı.

Allah bu Câhiliyye hükmünü kaldırdı. مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَفْرُوضًا Terike, ister az olsun ister çok olsun belli bir hisse ayrılmıştır. Bu hisseyi Yüce Allah, âdil şeriatı ve apaçık kitabı ile farz kılmıştır.

8. وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُوا الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ Miras taksim edilirken, ölünün mîrasçı olmayan fakir akrabaları, yetimler ve fakirler hazır bulunurlarsa, gönüllerini hoş etmek için, miras malından onlara da bir miktar veriniz. وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ve onlara "Kusura bakmayın, bu çoluk-çocuğun hakkıdır, malın sahibi biz değiliz" diye güzel söz söyleyerek özür dileyin.

9. وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ Geriye gücü yetmez çocuklar bıraktıkları takdirde onlar için endişe edenler, haksızlık etmekten korksunlar. Yani ey vasî, geriye bırakacağın zayıf çocuklarını ve onların halinin nasıl olacağını hatırla da, ölümünden sonra çocuklarına nasıl muamele edilmesini istiyorsan, himayendeki yetimlere de öyle muamele et. فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا Yetimlerin işleri hususunda Allah'tan korksunlar ve onlara, kendi çocuklarına söyledikleri gibi şefkatli ve merhametli sözler söylesinler. Bu âyet vâsîler hakkında nâzil olmuştur.

10. إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَى ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا Yetimlerin mallarını haksızlıkla yiyenler, şüphesiz karınlarına sadece ateş doldurmuş olurlar. Hakikatte onlar, ateşten başka bir şey yemezler. Bu ateş kıyamet gününde onların karınlarında alevlenecektir. وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا Zaten onlar, korkunç alevli ateşe gireceklerdir. O da Cehennem ateşidir.

EDEBÎ SANATLAR

Bu âyetler aşağıda sıralanan edebî sanatları ihtiva etmektedir.

1. غنيا "Zengin" ile فقيرا "fakir", قل "az oldu" ile كثر "çok oldu", رجالا "erkekler" ile نساء "kadınlar" ve الخبيث "pis" ile الطيب "temiz" kelimeleri arasında tıbâk sanatı vardır.

2. "دفعتم verdiniz" ile "فادفعوا veriniz" ve "قولوا söyleyiniz" ile "قولا söz" kelimeleri arasında cinâs-ı muğâyir vardır.

3. فادفعوا إليهم اموالهم ... فاذا دفعتم إليهم اموالهم "Onlara mallarını veriniz... Onlara mallarını verdiğiniz zaman.." cümleleri ile, للرجال نصيب مما ترك الوالدان والاقربون وللنساء نصيب مما ترك الوالدان والاقربون Ana babanın ve yakınların terikelerinde erkeklerin payı vardır, ana babanın ve yakınların terikelerinde kadınların da payı vardır" cümlelerinde iltinâb vardır.

4. وآتوا اليتامى اموالهم "Yetimlere mallarını veriniz" âyetinde mecâz-ı mürsel vardır. Yani "daha önce yetim olup da rüşt çağına eren kimselere mallarını veriniz" demektir. Aynı şekilde, يأكلون في بطونهم نارا "karınlarına ateş doldururlar" cümlesi de mecâz-ı mürseldir. Yani ilerde böyle olacağı nazar-ı itibara alınarak ifade edilmiştir. Buna göre manası: "Yedikleri ahirette karınlarında ateş olacaktır" demektir. Bu teşbih اني أراني اعصر خمرا "Ben rüyamda şarap sıktığımı gördüm"[10] cümlesine benzer. Yani ilerde şarap olacak üzümü sıktığımı gördüm" demektir.

5. ومن كان غنيا فليستعفف ... ومن كان فقيرا فليأكل بالمعروف Zengin olan vasi, yetimin malını yemekten sakınsın. Fakir olan ise iyilikle yesin, cümleleri arasında güzel bir mukâbele sanatı vardır.

6. رجالا كثيرا ونساء Birçok erkek ve kadın, terkiplerinde olduğu gibi, çeşitli yerlerde hazif yoluyla icaz vardır. Bu âyetin takdiri, söyledir: رجالا كثيرا ونساء كثيرات Birçok erkek ve bir çok kadın.

FAYDALI BİLGİLER

1. Sûreye, insanların bir tek şahıstan yaratıldıklarını hatırlatarak başlamak güzel bir mukaddime ve parlak bir giriş olmuştur. Aynı şekilde sûrede bulunan evlenme ve miras hükümleri, karı-koca hukuku, evlilik yoluyla doğan akrabalık, süt emzirme ve diğer şer-i hükümler için de parlak bir giriş olmuştur.

2. يا أيها الناس "Ey insanlar" şeklinde hitap edildiğinde, bu hitap ister kâfirlere, isterse onlarla birlikte diğerlerine olsun, çoğunlukla, bu hitabın ardından Allah'ın

10 Yusuf sûresi, 12/36.

birliği ve rubûbiyetini gösteren deliller getirilir. Mesela: يا أيها الناس اعبدوا ربكم "Ey insanlar Rabbiniz'e ibadet edin"[11] ve يا أيها الناس ان وعد الله حق "Ey insanlar, Allah'ın vaadi haktır"[12] âyetlerinde durum böyledir. يا أيها الناس "Ey insanlar" ifadesiyle sadece mü'minlere hitap edildiği zaman, burada olduğu gibi, bunun arkasından nimetler anlatılır. Ebû Hayyân böyle ifade etmiştir.[13]

3. Yenilen yemekler zaten karna gittiği halde, onuncu âyette "yemek" ile birlikte "karın" kelimesinin zikredilmesi pekiştirme ve mübâlağa ifade eder. Bu "gözümle gördüm" "kulağımla işittim" şeklindeki sözlere benzer. Yüce Allah'ın, ذلكم قولكم بافواهكم Bunlar, sizin, ağızlarınızla söylediğiniz sözlerdir"[14] âyet-i kerîmesi bunun bir benzeridir.

4. Yüce Allah beşinci âyette "yetimlerin malları"nı "vâsîlerin malları" diye gösterdi. Bunun sebebi, toplumun birbiriyle yardımlaşmasının gereğine dikkat çekmek, mallarını korumaya ve onları zâyi etmemeye teşvik etmektir. Çünkü aklı ermeyenin, malı har vurup harman savurmasından bütün toplum zarar görür.

BİRDEN FAZLA KADINLA EVLENME HAKKINDA BİRKAÇ SÖZ

Birden fazla kadınla evlenme, hayat şartlarının gerektirdiği bir zarurettir. Bu, sadece İslâm'ın getirdiği yeni bir mesele değildir. İslâm geldiğinde çok evliliği kayıtsız, sınırsız ve insanlık dışı bir şekilde buldu, onu tanzim etti, sınırladı ve toplumların karşılaşabileceği bazı zorunlu haller için bir devâ ve ilaç kıldı. Gerçekte, çok evliliği meşru kılmak İslâm'ın iftihar edeceği konulardan biridir. Çünkü İslâm bugün toplumların karşılaşıp da çözüm bulamadıkları en girift problemlerden olan sosyal bir meseleyi halletmiştir... Toplum, iki kefesi denk olması gereken bir terazi gibidir. Kadınların sayısı erkeklerin sayısının birkaç katına çıkar da denge bozulursa ne yapacağız? Kadını evlilik ve annelik nimetinden mahrum edip, onu fuhuş ve rezalet yoluna girecek bir durumda mı bırakacağız, yoksa bu problemi kadının şerefi, ailenin kudsîyetini ve toplumun selâmetini koruyabileceğimiz şerefli yollarla mı çözeceğiz?

Bunun en yakın örneği, İkinci Dünya harbinden sonra Almanya'da meydana gelen durumdur. Zira burada kadınlar erkeklere nisbetle aşırı derecede artmış ve erkeklerin üç misli olmuştur. Bu, bir sosyal denge bozukluğudur. Kanun koyucu bunu nasıl halledecektir? Hıristiyanlık bu mesele karşısında eli kolu bağlı, hiçbir görüş beyan edemeden şaşkın şaşkın dururken, İslâm koyduğu parlak bir kanunla meseleyi çözmüştür. Avrupalının çok kadınla evlenmesine dini müsaade etmez, fakat o, gayr-i meşru yollarla yüzlerce kadınla ilişki kurmayı kendisine mübah

11 Bakara sûresi, 2/21.
12 Fatır sûresi, 35/5.
13 el-Bahru'l-muhît, 3/153.
14 Ahzâb sûresi, 33/4.

sayar. Avrupalı bir baba, kızını aşığı ile birlikte gördüğünde sevinir, gıpta eder. Hatta onlara, rahatlarını temin edecek bütün yolları hazırlar. Bu durum yaygın bir örf haline gelmiş, devletler, cinsler arasındaki bu gayr-i meşru ilişkilerin meşruiyetini itiraf etmek zorunda kalmışlar ve ahlâkî çöküş kapısını sonuna kadar açmışlardır. Böylece, birden fazla kadınla evlenme ilkesini meşru bir nikahla değil de arkadaşlık perdesi altında kabul etmişlerdir. Bu durum gerçek bir evliliktir. Ancak nikahsız, gayr-i resmîdir. Erkek, dilediğinde kadına karşı hiçbir hukukî sorumluluk taşımaksızın onu kovabilmektedir. Bunların arasındaki bağ, aile ve eşlik bağı değil, sadece bedenî bir bağdır. Helâl yoldan birden fazla kadınla evlenmeyi yasaklayıp da, haram yoldan mübah kılmak sûretiyle kadını insanlık mertebesinden, hayvanlık mertebesine indirenlere şaşarım.

Ey Rabbim! Doğru yol senin gösterdiğin yoldur. Senin âyetlerin haktır. Sen onlarla, dilediğini doğru yola iletirsin.

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ ۚ
فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ ۖ وَإِنْ
كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ ۚ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ
مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ ۚ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ
لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ ۚ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ
فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ ۗ
آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا ۚ
فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١١﴾
وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ
لَهُنَّ وَلَدٌ ۚ فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمُ الرُّبُعُ
مِمَّا تَرَكْنَ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِينَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ ۚ
وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ
وَلَدٌ ۚ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا
تَرَكْتُمْ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ ۗ
وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوِ امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ
أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ ۚ فَإِنْ كَانُوا
أَكْثَرَ مِنْ ذَٰلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ مِنْ بَعْدِ
وَصِيَّةٍ يُوصَىٰ بِهَا أَوْ دَيْنٍ غَيْرَ مُضَارٍّ ۚ وَصِيَّةً
مِنَ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿١٢﴾ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ ۚ
وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ وَذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ
﴿١٣﴾ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ
يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿١٤﴾

11. Allah size, çocuklarınız hakkında, erkeğe, kadının payının iki misli emreder. Kız çocuklar ikiden fazla ise ölünün bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer yalnız bir tane ise yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, ana babasından her birinin altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da ana babası ona varis olmuş ise, anasına üçte bir düşer. Eğer ölenin kardeşleri varsa, anasına altıda bir düşer. Bütün paylar ölenin yapacağı vasiyetten ve borçtan sonradır. Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin size, fayda bakımından daha yakın olduğunu bilemezsiniz. Bunlar Allah (tarafın) dan konmuş paylardır. Şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir.

12. Yapacakları vasiyetten ve borçtan sonra eşlerinizin, eğer çocukları yoksa, bıraktıklarının yarısı sizindir. Çocukları varsa bıraktıklarının dörtte biri sizindir. Çocuğunuz yoksa, yapacağınız vasiyetten ve borçtan sonra bıraktığınızın dörtte biri de onlarındır. Çocuğunuz varsa bıraktığınızın sekizde biri onlarındır. Eğer bir erkek veya kadının, ana, babası ve çocukları bulunmadığı halde (kelâle şeklinde) malı mirasçılara kalırsa ve bir erkek, yahut bir kızkardeşi varsa, her birine altıda bir düşer. Bundan fazla iseler üçte bire ortaktırlar. Bu taksim, yapılacak vasiyet ve borçtan sonra, kimse zarara uğramaksızın yapılacaktır. Bunlar, Allah'ın size, vasiyetidir. Allah herşeyi hakkıyle bilendir, Halîm'dir.

13. Bunlar, Allah'ın koyduğu sınırlardır. Kim Allah'a ve Peygamberi'ne itaat ederse Allah onu, zemininden ırmaklar akan Cennetlere koyacaktır, orada devamlı kalıcıdırlar, işte büyük kurtuluş budur.

14. Kim de Allah'a ve Peygamberi'ne karşı isyan eder ve sınırlarını aşarsa Allah onu, devamlı kalacağı bir ateşe sokar ve onun için alçaltıcı bir azab vardır.

BU ÂYETLERİN ÖNCEKİLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah önceki âyetlerde yetimlerin korunmasını emrederken, burada özet olarak akrabaların haklarını da açıkladı. Bunun ardından, daha önce özetle verilmiş olan miras hükümlerini geniş bir şekilde ortaya koydu. Erkek ve kız çocukların, anne ve babaların, karı ve kocaların, erkek ve kızkardeşlerin paylarını anlattı.

KELİMELERİN İZAHI

يوصيكم : "Size emreder" demektir. Vasiyyet, bir şeyin yapılmasını istemek ve emretmek manasınadır. ايصاء lafzı امر lafzından daha kuvvetlidir, birşeyin önemini daha iyi ifade eder. Çünkü "İsa", bir şeye düşkün olması ve ona sarılmayı istemektir.

فريضة : Farîda, Allah'ın takdir ettiği ve farz kıldığı bir haktır.

كلالة : Kelâle, bir erkek kişinin, aslı ve fer'i olmadan, yani çocuksuz ve babasız olarak ölmesidir. Çünkü bu kelime, zayıflık manasına gelen كـل kelimesinden türemiştir. Kişi zayıflayıp da kuvveti gittiğinde كل الرجل denilir.

حدود الله : Allah'ın hükümleri ve ihlâl edilmesi caiz olmayan belirli farzlarıdır.

NÜZÛL SEBEBİ

Rivâyet olunduğuna göre Sa'd b. Rabi'nin karısı, iki kızını alarak Rasulullah (s.a.v.)'a geldi ve dedi ki: Ya Rasulallah! Bunlar Sa'd b. Rabi'nin kızlarıdır. Babaları Sa'd, seninle birlikte Uhud'da savaşırken şehit oldu. Kızlarımın amcası mallarını aldı, onlara mal bırakmadı. Bunlar ancak malları sayesinde evlenebilirler. Rasulullah (s.a.v.): Bu hususta Allah hükmünü indirir" dedi. Bunun üzerine miras âyeti yani يوصيكم الله في اولادكم "Allah çocuklarınız hakkında şöyle emreder" âyeti indi. Rasulullah (s.a.v.) kızların amcasına haber göndererek, "Sa'd'ın iki kızına üçte iki, annelerine sekizde bir ver, kalan senindir" buyurdu.[15]

ÂYETLERİN TEFSİRİ

11. يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ Allah çocuklarınızın mirası hakkında sizden adâletli davranmanızı isteyerek, erkek çocuğa iki kız çocuğun payı kadar miras vermenizi emreder. فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ Vârisler sadece iki veya daha çok kız iseler, terikenin üçte ikisi bunlarındır. وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ Vâris bir tek kız ise, mîrâs malının yarısı onundur. Yüce Allah bu âyette çocukların mîrâsını anlatarak başladı. Anne babanın mirasını daha sonra anlattı. Zira vârislikte fer'i asıldan yani çocuk anne ve babadan önce gelir. وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ Ölenin erkek veya kız çocuğu varsa, ana babadan herbirinin, onun bıraktığı maldan altıda bir payı vardır. Âyette geçen ولد kelimesi, hem erkek hem de kız evlada şâmildir. فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ Eğer ölenin çocukları

15 Ebû Dâvûd, K. el-Ferâid, 2891; Tirmizî, K. el-Ferâid, 111/2092

olmaz da, vârisler sadece anne ve babası veya anne ve baba ile beraber eşlerden biri olursa, bu takdirde malın tamamının üçte biri veya hayattaki eş payını aldıktan sonra kalanın üçte biri annesinindir, geriye kalan da babasınındır. فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ Ölenin anne ve babası ile birlikte iki veya daha çok kardeşi varsa, bu takdirde annenin payı sadece altıda birdir. Geri kalanı babanındır. Bundaki hikmet şudur: Çocukların nafakasını temin etmek, annenin değil babanın görevidir. Dolayısıyla babanın mala daha çok ihtiyacı vardır. مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ Vârislerin hakkı, ölünün vasiyeti yerine getirildikten ve borçları ödendikten sonra gelir. Terike ancak bunlardan sonra taksim edilir. آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin size fayda bakımından daha yakın olduğunu bilemezsiniz. Bunlar Allah tarafından takdir edilmiş paylardır. Yani mirasların taksimini Yüce Allah bizzat üzerine aldı ve hikmetine göre payları takdir etti. En faydalı ve yararlı bir şekilde taksim etti. Eğer iş insanlara bırakılsaydı, kendileri için hangisinin daha faydalı olduğunu bilemezler, hikmetsiz ve yersiz bir şekilde mal taksim ederlerdi. İşte bunun içindir ki Yüce Allah şöyle buyurdu: إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا Şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir. İnsanlar için faydalı olanı bilir, takdir ettiği ve meşru kıldığı şeylerde hikmeti vardır. Sonra Yüce Allah karı ile kocanın mîrasını anlatarak şöyle buyurdu:

12. وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ Ey erkekler! Eşlerinizin sizden veya başka birinden çocukları yoksa, onların bıraktığı malın yarısı sizindir. فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمُ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ Eğer çocukları varsa, bu takdirde, bıraktıkları mirasın dörtte biri sizindir. Bu hususta oğulun çocuğu, icmâen, kendi çocuğu gibi kabul edilmiştir. مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِينَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ Ancak bunlar, eşlerinizin yaptığı vasiyetin yerine getirilmesinden ve borçlarının ödemesinden sonra olur. وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ Mevcut eşlerinizden veya diğerlerinden çocuğunuz yoksa, eşleriniz bir veya daha fazla da olsa, bıraktığınız mirasın dörtte biri onlarındır. فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُمْ Mevcut eşlerinizden veya diğerlerinden çocuğu varsa, bıraktığınız malın sekizde biri eşlerinizindir. مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ Ancak bunlar, yaptığınız vasiyetin yerine getirilmesi ve borçlarınızın ödenmesinden sonra olur. Burada vasiyetin ve borcun tekrar zikredilmesi, bunlara gösterilen itinayı açıkça ifade eder. وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلالَةً أَوِ امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ Eğer ölen erkek veya kadın, babası ve çocukları bulunmadığı halde mîras bırakır da, asıl veya fer'i bulunmadığı için uzak akrabaları ona mîrasçı olursa ve kendisinin de ona bir bir erkek veya kız kardeşi varsa فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ bunlardan her birine, yani ana bir erkek ve kardeşe ve

ana bir kız kardeşe altıda bir pay vardır. فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ Ana bir erkek veya kızkardeşler birden çok olurlarsa, onlar mîrasın üçte birini eşit olarak bölüşürler. Bu mirasta erkeklerle kadınlar eşittir. Ebû Hayyân: "Bu âyette belirtilen kardeşlerden maksadın, ana bir erkek kardeşler olduğu hususunda icmâ vardır" der. مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَى بِهَا أَوْ دَيْنٍ غَيْرَ مُضَارٍّ Bu taksim, vârislere zarar vermek kastıyla değil, bir hayır içinde yapılan, bir diğer ifadeyle üçte bir vasiyet sınırları içerisinde yapılan vasiyetin yerine getirilmesi ve borcun ödenmesinden sonra olur. Zira Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Vasiyet için malın üçte biri yeter. Üçte bir bile çoktur." وَصِيَّةً مِنَ اللَّهِ Bunlar, Allah'tan size bir vasiyettir, o emretmiştir. وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ Allah Alîmdir, koyduğu kanunları pek iyi bilir. Halîmdir, emrine muhalefet edene ceza vermekte acele etmez. تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ Açıklanan bu hükümler, Allah'ın kulları için sınırlarını çizdiği kanunlarıdır. Bunları, kullarının amel etmeleri ve sınırı geçmemeleri için koymuştur.

13. وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ Kim, hükmettiği hususlarda Allah'ın ve açıkladığı hususlarda da Rasulünün emrine itaat ederse, Allah onu binalarının ve ağaçlarının altından ırmaklar akan Naîm Cennetlerine kor. خَالِدِينَ فِيهَا Orada ebedî olarak kalacaklardır. وَذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ İşte büyük kurtuluş budur.

14. وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا Kim Allah ve Rasulünün emrine isyan eder de O'nun çizdiği sınırı aşarak itaat etmezse, Allah, onu devamlı kalacağı Cehennem ateşine sokar, oradan asla çıkarmaz. وَلَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ Onun için alçaltıcı zelil kılıcı ve ibret verici şiddetli bir azap vardır.

EDEBÎ SANATLAR

Bu âyetler, aşağıda anlatılan edebî sanatları ihtiva etmektedir:

1. الذكر "Erkek" ile الانثى "kadın", من يطع "kim itaat ederse" ile من يعص "kim isyan ederse" ve اباؤكم "babalarınız ile ابناؤكم "oğullarınız" kelimeleri arasında tıbâk sanatı vardır.

2. من بعد وصية يوصين بها او دين "Yaptıkları vasiyetin yerine getirilmesinden veya borçlarının ödenmesinden sonra" cümlesi ile من بعد وصية توصون بها او دين "yaptığınız vasiyetin yerine getirilmesinden veya borcunuzun ödenmesinden sonra" cümlesinde itnâb vardır. Bu anlatılanların mutlaka yerine getirilmesi gerektiğini ifade eder.

3. وصية ve يوصى kelimeleri arasında iştikâk cinâsı vardır.

4. عليم ve حليم kelimeleri mübâlağa ifade eder.

FAYDALI BİLGİLER

Bazı âlimler, يوصيكم الله في اولادكم "Allah size çocuklarınızın hakkında şunu emreder" âyetinden, Yüce Allah'ın çocuğa karşı annesinden daha merhametli olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Zira Allah, anne ve babaya, çocuklarının haklarını ödemelerini emretti. Şu hadis bu manayı pekiştirir: "Allah kullarına, çocuğuna merhamet eden şu anadan daha merhametlidir."[16]

BİR UYARI

Mîrasta erkeğe, kadının payının iki misli verilmesindeki hikmet şudur: Erkek, ailenin nafakasını temin etmeye, ticaret yapma ve kazanç sağlama hususunda meşakkatlere katlanmaya mecbur ve bu hususta ihtiyaç sahibidir. Onun temin etmesi gereken nafakalar daha çok, yerine getirmesi gereken vazifeler daha büyüktür. Bu sebeple onun mala daha çok ihtiyacı vardır.[17]

16 Buhârî, K. el-Edeb, 18; Müslim, Tevbe, 33.

17 Mirasın taksimindeki hikmet için, "el-Mevâris fi'ş-şeriati'l-İslâmiyye isimli kitabımıza bakınız, s. 18.

وَالّٰتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا
عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِنْكُمْ فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ
فِي الْبُيُوتِ حَتّٰى يَتَوَفّٰهُنَّ الْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لَهُنَّ
سَبِيلًا ﴿١٥﴾ وَاللَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ فَآذُوهُمَا
فَإِنْ تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرِضُوا عَنْهُمَا إِنَّ اللّٰهَ كَانَ تَوَّابًا
رَحِيمًا ﴿١٦﴾ إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللّٰهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ
ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ فَأُولٰئِكَ يَتُوبُ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ
وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧﴾ وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ
يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتّٰى إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي
تُبْتُ الْآنَ وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ أُولٰئِكَ
أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ
لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرْهًا وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا
بِبَعْضِ مَا آتَيْتُمُوهُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ
وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسٰى
أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللّٰهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا ﴿١٩﴾
وَإِنْ أَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ
إِحْدٰيهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا أَتَأْخُذُونَهُ
بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُبِينًا ﴿٢٠﴾ وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ
أَفْضٰى بَعْضُكُمْ إِلٰى بَعْضٍ وَأَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا
غَلِيظًا ﴿٢١﴾

15. Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı aranızdan dört şahit getirin. Eğer şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp

götürünceye, yahut Allah onlara bir yol açıncaya kadar evlerde hapsedin.

16. İçinizden fuhuş yapan her iki tarafa ceza verin, eğer tevbe eder, uslanırlarsa artık onlara ceza verip eziyet etmekten vazgeçin, çünkü Allah tevbeleri çok kabul eden ve çok merhamet edendir.

17. Allah'ın kabul edeceği tevbe, ancak bilmeden kötülük edip de sonra tez elden tevbe edenlerin tevbesidir, işte Allah bunların tevbesini kabul eder, Allah herşeyi bilendir, hikmet sahibidir.

18. Yoksa kötülükleri yapıp yapıp da içlerinden birine ölüm gelip çatınca "Ben şimdi tevbe ettim" diyenler ile kâfir olarak ölenler için tevbe yoktur. Onlar için elem verici bir azap hazırlamışızdır.

19. Ey iman edenler! Kadınlara zorla varis olmanız size helal değildir. Apaçık bir edepsizlik yapmadıkça, onlara verdiğinizin bir kısmını ele geçirmeniz için de kadınları sıkıştırmayın. Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmazsanız biliniz ki Allah'ın hakkınızda çok hayırlı kılacağı bir şeyden de hoşlanmamış olabilirsiniz.

20. Eğer bir eşi bırakıp da yerine başka bir eş almak isterseniz, onlardan birine yüklerle mehir vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın. İftira ederek ve apaçık günah işleyerek onu geri alır mısınız?

21. Vaktiyle siz birbirinizle haşır-neşir olduğunuz ve onlar sizden sağlam bir teminat almış olduğu halde onu nasıl geri alırsınız?

BU ÂYETLERİN ÖNCEKİ ÂYETLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah önceki âyetlerde nikah ve mîras hususunda erkek ve kadınlarla ilgili hükümleri açıkladıktan sonra, bu âyetlerde de haram olan bir şeyi işledikleri takdirde kadınlar hakkında verilecek hükmü açıkladı. Ardından da, onlara zulmetmek, mehirlerini yemek ve insan şerefine yakışır bir şekilde muamele etmemekten sakındırdı.

KELİMELERİN İZAHI

واللاتي : " O hanımlar ki" demektir. التي kelimesinin kâide dışı cemidir.

الفاحشة : Fahişe, çirkin fiil demektir. Burada, çirkin fiilden maksat zinâdır.

والذان : "İkisi" manasına olup الذي kelimesinin tesniyesidir.

التوبة : Tevbe, aslında "dönmek" manasınadır. Bunun gerçek mahiyeti, yapılan çirkin fiilden pişmanlık duymaktır.

كرها : Kâfın fethası ile "kerh" birisini bir şey yapmaya zorlamak manasınadır. Kâfın zammesi ile "kürh" ise, meşakkat demektir. حملته امه كرها "Annesi onu zahmetle taşıdı"[18] âyetinde meşakkat manasında kullanılmıştır.

تعضلوهن : "Onları engellerseniz" demektir. Bir kimse bir kadının evlenmesine engel olursa عضل المرأة denilir.

بهتانا : Bühtân zulüm demektir. Bühtânın aslı, kendisine bühtân edilen şahsın duyduğu zaman şaşıracağı bir yalandır.

افضى : Ona ulaştı, onunla halvet oldu demektir. Genişlik manasına gelen فضاء kökünden türemiştir.

ميثاقا غليظا : Mîsâkan galîzan, kuvvetli söz manasınadır. Burada, nikah akdi manasına gelir.

NUZÛL SEBEBİ

"Rivâyet edildiğine göre, Câhiliyye devrinde bir adam öldüğünde, geride bıraktığı eşinden değil de başka eşinden olan oğlu veya velisi gelerek, kadının üzerine bir elbise atar adamın malına varis olduğu gibi karısına da varis olurdu. Dilerse, önceki mehri ile o kadınla kendisi evlenir, isterse mehrini alarak kadını başkasıyle evlendirirdi. Yüce Allah يا أيها الذين آمنوا لا يحل لكم ان ترثوا النساء كرها "Ey mü'minler! Kadınlara zorla varis olmanız size helâl değildir" âyetini indirerek bu Câhiliyye âdetini kaldırdı.[19]

ÂYETLERİN TEFSİRİ

15. وَاللاَّتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِنْكُمْ Zinâ eden kadınlarınızın, zinâ ettiklerine dair, hür müslümanlardan dört erkeğin şahitlik etmesini isteyin. فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّى يَتَوَفَّاهُنَّ الْمَوْتُ Suçları şahidlerle sabit olursa, onları ölünceye kadar evlerde hapsedin. أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلاً Veya Allah indireceği hükümle onlar için bir kurtuluş yolu gösterinceye kadar onları evlerde tutun. İbn Kesîr şöyle der: "İslâm'ın ilk dönemlerinde bu konuda hüküm şöyleydi: Kadının zina ettiği, adil delil ile sabit olunca eve hapsedilir, ölünceye kadar oradan çıkamazdı. Nihayet

18 Ahkaf sûresi, 46/15.
19 Zâdu'l-mesîr, 2/39.

Yüce Allah Nur sûresini indirerek celde ve recim hükmünü getirip bu hükmü kaldırdı.[20]

16. وَاللَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ فَآذُوهُمَا İçinizden bu fuhşu yapan her iki tarafa da kınama, azarlama ve dövme sûretiyle ceza verin. Burada الذان "iki kişi" den maksat zina eden erkek ve kadındır. Ancak tağlîb[21] yoluyla müzekker lafız kullanılmıştır. فَإِنْ تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرِضُوا عَنْهُمَا Eğer bu kötü fiilden tevbe eder ve hallerini islâh ederlerse, onlara eziyet etmekten vazgeçin. إِنَّ اللَّهَ كَانَ تَوَّابًا رَحِيمًا Allah tevbeleri çok kabul eder, rahmeti boldur. Fahr-ı Râzî şöyle der: "Kadına evde hapsedilme, erkeğe ise çeşitli şekilde eziyet etme cezası verilmesinin sebebi şudur: Kadın, ancak evden çıktığı ve örtüsüz olarak halk arasında dolaştığında zinâ hatasına düşer. Evde hapsedildiğinde bu suç vesilesi ortadan kalkar. Erkeğe gelince, onu evde hapsetmek mümkün değildir. Çünkü o, kendisinin ve aile efradının geçimini temin etmek için dışarı çıkma ihtiyacındadır. Şüphesiz bunların cezaları da farklı olmuştu.[22]

17. إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ Allah'ın "kabul edeceğim" diye söz verdiği tevbe, bilmeyerek bir masiyet işleyip de bunun çirkinliğini ve sonucunun kötülüğünü anladıktan sonra pişman olan ve ölmeden çabucak tevbe eden kimselerin tevbesidir. فَأُولَئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا İşte Allah bunların tevbesini kabul eder. Allah, yarattıklarını pek iyi bilir, koyduğu kanunlarda hikmeti vardır.

18. وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّى إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْآنَ Sürekli olarak suç işleyip de nihayet ölüm geldiğinde "Ben şimdi tevbe ettim" diyen kimsenin tevbesi kabul olunmaz. Bu, zor durumda kalmış kimsenin tevbesi olup makbul değildir.[23] Zira, hadiste: "Can çekişme durumuna gelmedikçe, Allah, kulun tevbesini kabul eder"[24] buyrulmuştur. وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ Kâfir olarak ölenlerin de, ölüm anındaki imanları kabul edilmez. أُولَئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا İşte onlar için elem verici bir azap hazırlamışızdır.

19. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرْهًا Ey mü'minler! Kadınları, verâset yoluyla bir insandan diğerine kalan eşya haline getirmeniz ve kocalarının ölümünden sonra onları bir miras malı gibi zorla almanız size helâl değildir. İbn Abbas şöyle der: "Câhiliyye zamanında bir kimse ölünce, velileri karısını almaya hak kazanırlardı.

---

20 Muhtasaru İbn Kesîr, 1/366.

21 Tağlîb: Bilinen iki şeyden birinin diğerine tercih edilip her ikisi için kullanılması.

22 Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr 9/235 (Not: Fahr-i Râzî, önceki âyetin kadınlara, bu âyetin ise erkeklere mahsus olduğu düşüncesinden hareketle bu yorumu yapmıştır. -Mütercimler.)

23 Şehit Seyyid Kutub, Fî Zılâli'l-Kur'ân adındaki tefsirinde şöyle der: "Bu, azgınlıklara dalmış ve günahları kendisini kuşatmış olup zor durumda kalan kimsenin tevbesidir. Bu tevbe, tekrar günah işlemeye mecali kalmamış, bir daha hata işleme imkanı olmayan bir kimsenin tevbesidir. Allah, böyle bir tevbeyi kabul etmez. Zira bu tevbenin ne kalbe, ne de hayata bir faydası vardır. Kişinin huyunda ve davranışında bir değişiklik ifade etmez".

24 Tirmizî, Daavât, 98; İbn Mâce. Zühd, 30.

İsterlerse onlardan biri onunla evlenir, isterlerse kadını başkasıyla evlendirir, dilerlerse kadının evlenmesine mâni olurlardı.[25] وَلا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْتُمُوهُنَّ Onların evlenmesini engellemeniz veya mehir olarak verdiklerinizin bir kısmını ele geçirmek için onlara baskı yapmanız helal değildir. إِلاَّ أَنْ يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ Ancak apaçık fuhuş işlemeleri yani zina etmeleri halinde baskı yapıp onları evde hapsedebilirsiniz. İbn Abbas şöyle der: Apaçık fuhuştan maksat, kadının kocasına karşı isyan etmesi ve huzursuzluk çıkarmasıdır. وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ Onlarla, Allah'ın emrettiği şekilde yani güzel söz söyleyerek ve güzel muamele ederek geçinin. فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا Onlarla geçinmekten hoşlanmasanız da onlara karşı yine de sabırlı olun ve iyiliğe devam edin. Umulur ki Allah size, onlardan sevineceğiniz salih bir çocuk verir. Belki de hoşunuza gitmeyen şeyde birçok hayır vardır. Sahih hadiste şöyle buyrulur: "Hiçbir mü'min erkek mü'min kadına buğz etmesin. Çünkü onda hoşlanmadığı bir huyu varsa, hoşlandığı bir huyu da vardır."[26]

Yüce Allah, kadını boşadıktan sonra mehrinden herhangi bir şey almaktan sakındırarak şöyle buyurur:

20. وَإِنْ أَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنطَارًا فَلا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا Ey mü'minler! Boşadığınız bir kadının yerine başka bir kadınla evlenmek istediğinizde, onlardan birine yığınlara ulaşan büyük miktarda mehir vermiş olsanız dahi, o mehirden az da olsa herhangi bir şey almayın. أَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُبِينًا Siz onu haksız yere ve zulm ile geri mi alıyorsunuz? Bu istifhâm, istifhâm-ı inkârîdir. "Geri almayın" demektir.

21. وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ وَأَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا Karı-koca hayatı yaşayıp kendilerinden faydalandığınız halde, bu mehri geri almanız nasıl mübah olur? Üstelik onlar sizden sağlam ve kuvvetli bir ahid aldılar, yani nikahlandınız. Mücâhid: "Sağlam ve kuvvetli ahitten maksat, nikah akdidir" der. Hadiste şöyle buyrulmuştur: Kadınlar hakkında Allah'tan korkunuz. Çünkü siz onları, Allah'ın emaneti olarak aldınız. Allah'ın emriyle onların namuslarını helâl edindiniz.[27]

EDEBÎ SANATLAR

Bu âyetler birçok edebî sanatı ihtiva etmektedir. Bunlar aşağıda özetleniniştir:

1. يتوفاهن الموت "Ölüm onları öldürünce" cümlesinde mecâz-ı aklî vardır. "Allah veya melekleri onları öldürdüğünde" demektir.

2. واخذن منكم ميثاقا غليظا "Sizden kuvveti bir söz aldılar" cümlesinde istiâre vardır. Yüce Allah burada "mîsâk" lafzını, "şer'î akid" yerinde müstear olarak kullanmıştır.

25 Kurtubî, s. 94.
26 Müslim, Reda 63; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 11/329.
27 Ebû Dâvûd, Menâsik, 56; İbn Mace, Menâsik, 84.

3. فإن تابا "İkisi tevbe ederse" ile توابا "tevbeyi kabul eden" ve كرهتموهن "onlardan hoşlanmazsanız" ile ان تكرهوا "hoşlanmamanız" kelimeleri arasında cinâs-ı muğâyir vardır.

4. وآتيتم إحداهن قنطارا "Onlardan birine yığın yığın mal vermiş de olsanız" cümlesinde mübâlağa sanatı vardır. İşin önemini vurgular ve pekiştirir.

FAYDALI BİLGİLER

وقد أفضى بعضكم إلى بعض "Birbirinizle karı-koca hayatı yaşadınız" âyetinde Yüce Allah, mü'minlere yüksek ahlâkı öğretmek için, cimâ yerine kinaye olarak إفضاء lafzını kullandı. İbn Abbas şöyle der: "Bu âyetteki إفضاء lafzı cimâ manasınadır. Fakat Allah kerîmdir, kinaye yapar".[28]

BİR UYARI

Hz. Ömer (r.a.) hutbede şöyle hitap etti: Ey insanlar! Kadınlara mehir vermekte aşırı gitmeyiniz. Zira çok mehir vermek, dünyada bir şeref veya Allah katında bir takvâ vesilesi olsaydı, buna Rasulullah (s.a.v.) sizden daha layık olurdu. O ne eşlerinden ne de kızlarından birine oniki okkadan fazla mehir takdir etmedi. Bir kadın kalkarak ona şöyle dedi: Ey Ömer! Allah bize verdiği halde sen bizi mahrum mu ediyorsun? Çünkü Allah: "Onlardan birine yığınlara ulaşan büyük miktarda mehir vermiş olsanız dahi, o mehirden birşey almayın" buyuruyor. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.): "Kadın doğru söyledi, Ömer hata etti" dedi.[29]

28 Kurtubî, 5/102.
29 el-Keşşâf, 1/379.

وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ
إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا وَسَاءَ
سَبِيلًا ﴿٢٢﴾ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ
وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ
وَبَنَاتُ الْأُخْتِ وَأُمَّهَاتُكُمُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ
وَأَخَوَاتُكُمْ مِنَ الرَّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ
وَرَبَائِبُكُمُ اللَّاتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ اللَّاتِي
دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا
جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ
مِنْ أَصْلَابِكُمْ وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ
سَلَفَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٢٣﴾
وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ كِتَابَ
اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَٰلِكُمْ أَنْ تَبْتَغُوا
بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ
فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا
تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا
﴿٢٤﴾ وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ
الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ
وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ فَانْكِحُوهُنَّ
بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ وَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ
مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ فَإِذَا

أُحْصِنَّ فَإِنْ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى
الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ
وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٥﴾
يُرِيدُ اللَّهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ
وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦﴾
وَاللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ
الشَّهَوَاتِ أَنْ تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا ﴿٢٧﴾ يُرِيدُ اللَّهُ
أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا ﴿٢٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ
تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ
كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٢٩﴾ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَٰلِكَ عُدْوَانًا وَظُلْمًا
فَسَوْفَ نُصْلِيهِ نَارًا وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا
﴿٣٠﴾ إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ
سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا ﴿٣١﴾

22. Geçmişte olanlar bir yana, babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin, çünkü bu bir hayasızlıktır, iğrenç bir şeydir ve kötü bir yoldur.

23. Analarınız, kızlarınız, kızkardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek ve kızkardeş kızları, sizi emziren analarınız, süt bacılarınız, eşlerinizin anaları, kendileriyle birleştiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı. Eğer bu eşlerle henüz birleşmemişseniz kızlarını almanızda size bir mahzur yoktur. Kendi sulbünüzden olan oğullarınızın eşleri ve iki kız kardeşi birden almak da size haram kılındı, ancak geçen geçmiştir. Allah çok bağışlayıcı ve merhametlidir.

24. Sahip olduğunuz cariyeler müstesna, evli kadınlar da size

haram kılındı. Allah'ın size emri budur: Bunlardan başkasını, namuslu olmak ve zinâ etmemek üzere mallarınızla istemeniz size helâl kılındı. Onlardan faydalanmanıza karşılık kararlaştırılmış olan mehirlerini verin. Mehir kesiminden sonra karşılıklı anlaşmanızda size günah yoktur. Şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir.

25. İçinizden, imanlı hür kadınlarla evlenmeye gücü yetmeyen kimse, ellerinizin altında bulunan imanlı genç kızlarınız cariyelerinizden alsın. Allah sizin imanınızı daha iyi bilmektedir. Hep aynı köktensiniz. Öyle ise iffetli yaşamaları, zina etmemeleri ve gizli dost da tutmamaları şartı ve sahiplerinin izni ile onları nikahlayıp alın, mehirlerini de normal miktarda verin. Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa onlara, hür kadınların cezasının yarısı uygulanır. Bu içinizden günaha düşmekten korkanlar içindir. Sabretmeniz ise sizin için daha hayırlıdır. Allah çok bağışlayıcı ve merhametlidir.

26. Allah size açıklamak ve sizi, sizden öncekilerin yollarına iletmek ve sizin günahlarınızı bağışlamak istiyor. Allah hakkıyle bilicidir, yegâne hikmet sahibidir.

27. Allah sizin tevbenizi kabul etmek ister, şehvetlerine uyanlar ise büsbütün yoldan çıkmanızı isterler.

28. Allah sizden yükünüzü hafifletmek ister, insan zayıf yaratılmıştır.

29. Ey iman edenler! Karşıklıklı rızaya dayanan ticaret hali müstesna, mallarınızı, batıl ile aranızda yemeyin. Ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah, size merhamet edecektir.

30. Kim düşmanlık ve haksızlık ile bunu yaparsa onu ateşe sokacağız, bu ise Allah'a çok kolaydır.

31. Eğer size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız küçük günahlarınızı örteriz ve sizi şerefli bir yere yerleştiririz.

ÂYETLERİN ÖNCEKİ ÂYETLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah önceki âyetlerde eşlere karşı güzel davranmayı emretti ve onlara eziyet etmek veya mehirlerini yemekten sakındırdı. Bundan sonraki âyetlerde de neseb, evlilik veya emzirmeden meydana gelen akrabalıklar sebebiyle evlenilmesi haram olan kadınları anlattı.

KELİMELERİN İZAHI

سلف : Geçti demektir.

مقتا : Makt, çirkin iş yapan kimseye karşı duyulan şiddetli buğz demektir. Araplar kişinin, babasının karısıyla yaptığı evliliğe nikâhu'l-makt (buğz nikahı) derlerdi.

ربائبكم : Rabâib, üvey kız yani karının başkasından olan kızı manasına gelen "Rabîbe" kelimesinin çoğuludur. Kocanın himayesinde terbiye edilip yetiştiği için ona bu isim verilmiştir.

حجوركم: Hucûr hacr kelimesinin çoğuludur. Sizin terbiyenizde, manasınadır. Bir kimse başka bir kimsenin terbiyesi altında olduğunda فلان في حجر فلان denilir. Ebû Ubeyde: في حجوركم "evlerinizde manasınadır" der.

حلائل : Halâil, zevce manasına gelen halîle kelimesinin çoğuludur. Kocasının helâli olduğu için bu isim verilmiştir.

محصنين : Muhsinîn, iffetli davranarak zinâdan uzak olanlar demektir.

مسافحين: Sifâh, "zinâ" demektir. Bu kelime, lügatte dökmek manasına gelen "سفح" kökünden türemiştir. Zinâ edenin, şehevî arzusunu yerine getirmek ve meniyi boşaltmaktan başka bir maksadı olmadığı için bu fiile sifâh ismi verilmiştir.

طولا : Tavl, bolluk ve zenginlik demektir.

اخدان : Ahdân, خدن kelimesinin çoğuludur. خدن kadının dostu olup, onunla gizlice zinâ eden kiınse demektir.

العنت : Anet, günah işlemek demektir. Asıl manası zarar ve fesattır.

سنن : Sünen, yol manasına gelen sünnet kelimesinin çoğuludur.

نصليه : Onu sokarız demektir.

NÜZÛL SEBEBİ

a. Ensâr'ın salihlerinden olan Ebû Kays b. Eslet ölünce oğlu Kays, babasının karısıyla evlenmek istedi. Kadın: "Ben seni çocuğum sayıyorum!! Gidip Rasulullah (s.a.v.)'a soracağım" dedi. Rasulullah (s.a.v.)'a geldi ve durumu haber verdi. Bunun üzerine Yüce Allah ولا تنكحوا ما نكح اباؤكم من النساء "Babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin" âyetini indirdi.[30]

b. Ebû Saîd el-Hudrî'den şöyle rivâyet olunmuştur: Evtas gazâsında, kocaları ölen bazı kadın esirler aldık. Onlarla cimâ etmek hoşumuza gitmedi. Durumu

30 Kurtubî, 5/104.

Rasulullah (s.a.v.)'a sorduk. Bunun üzerine ... والمحصنات من النساء الا ما ملكت ايمانكم "Sahip olduğunuz cariyeler müstesna, evli kadınlar da size haram kılındı" âyeti nâzil oldu. Ebû Saîd diyor ki: Bunun üzerine harp esiri olan bu cariyeleri helâl saydık.[31]

ÂYETLERİN TEFSİRİ

22. وَلَا تَنكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُم مِّنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ Babalarınızın evlenmiş olduğu kadınlarla evlenmeyin. Ancak daha önce yaptıklarınızı Allah affetmiştir. إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا Bu kadınlarla evlenmek son derece çirkin ve en âdî bir şeydir. Kişinin, babasının ölümünden sonra, annesi yerinde olan bir kadınla evlenmesi ve onun yatağına girmesi insana nasıl yakışır? وَسَاءَ سَبِيلًا Bu çirkin ve âdî nikah, ne kötü bir evlenme usûlüdür. Sonra Yüce Allah, kendileriyle evlenilmesi haram olan kadınları anlatarak şöyle buyurdu:

23. حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ Annelerinizle evlenmek size haram kılındı. Baba veya ana tarafından olan nineler de bu hükme dahildir. وَبَنَاتُكُمْ Kızlarınızla evlenmek de haram kılındı. Ne kadar aşağı inerse insin çocukların kızları da bu hükme dahildir. وَأَخَوَاتُكُمْ Kızkardeşlerinizle evlenmek haram kılındı. Baba bir veya ana bir kızkardeş bu hükme dahildir. وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ Halalarınız, yani babalarınızın ve dedelerinizin kızkardeşleri ile teyzeleriniz size haram kılındı. وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأُخْتِ Erkek ve kızkardeşin kızları da haram kılındı. Bunların çocukları da bu hükme dahildir.

Bu yukarıda sayılan anneler, kızlar, kızkardeşler, halalar, teyzeler, erkek ve kızkardeş çocukları, nesep yoluyla haram olanlardır. Bundan sonra Yüce Allah emzirme yoluyla haram olanları açıklayarak şöyle buyurdu: وَأُمَّهَاتُكُمُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُم مِّنَ الرَّضَاعَةِ Seni doğuran annen sana haram olduğu gibi seni emziren annen de sana haramdır. Süt kız kardeşin de böyledir. Allah, emzirmeyi nesep makamına indirdi de emziren kadına, emen çocuğun annesi diye isim verdi. Âyet anneler ve kızkardeşlerin dışında, emzirme, yoluyla haram kılınanları zikretmedi. Halbuki Sünnet-i nebeviyye emzirme yoluyla haram olanların yedi olduğunu açıkladı. Nitekim nesepte de durum aynıdır. Zira Rasulullah (s.a.v.): "Nesep yoluyla haram olan emzirme yoluyla da haramdır"[32] buyurmuştur. Bundan sonra Yüce Allah, evlilik yoluyla haram olan kadınları açıklayarak şöyle buyurdu: وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ Eşin annesiyle evlenmek de haramdır. Bu hususta, eş ile cimâ etmiş veya etmemiş olması farketmez. Çünkü kız ile yapılan mücerred akid anne ile evlenmeyi haram kılar. وَرَبَائِبُكُمُ اللَّاتِي فِي حُجُورِكُم Zevcelerinizin, terbiye edip yetişdirdiğiniz kızları da

31 Vâhidî, Esbâbu'n-nüzûl, s. 85.
32 Buhârî, Şehâdet 7, Nikâh 20; Müslim, Ridâ 1, 2, 9, 13.

size haramdır. Burada حجر kelimesi, mutlak hükmü mukayyed yapmak için gelmemiştir. Ancak genel durumu ifade eder. Çünkü genel olarak kızlar anneleriyle birlikte olur ve annelerin eşleri onların terbiyesini üstlenirler. Bu icmâ ile böyledir. مِنْ نِسَائِكُمْ اللاَّتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ Kendileriyle birleştiğiniz eşlerinizin kızları size haram kılındı. Burada duhûl, birleşmeden kinayedir. Bunu İbn Abbas söylemiştir. Ey mü'minler! Eğer kendileriyle cimâ etmeden o kadınlardan ayrıldıysanız, onların kızlarıyla evlenmenizde sizin üzerinize bir vebal yoktur. وَحَلائِلُ أَبْنَائِكُمْ الَّذِينَ مِنْ أَصْلابِكُمْ Kendi sulbünüzden olan oğullarınızın eşleriyle evlenmeniz size haram kılındı. Ancak evlat edindikleriniz müstesna. Bunların eşlerini nikahlamak sizin için helaldir. وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الأُخْتَيْنِ إِلاَّ مَا قَدْ سَلَفَ Aynı anda iki kız kardeşle birden evlenmek de size haram kılındı. Ancak Câhiliyye zamanında yapılanlar müstesna. Şüphesiz Allah onları affetmiştir. إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُوراً رَحِيمًا Şüphesiz Allah Ğafûr'dur, geçmiş günahları pek bağışlar, Rahîm'dir kullarına merhametli davranır.

24. وَالْمُحْصَنَاتُ مِنْ النِّسَاءِ إِلاَّ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ Evli olan kadınları nikahlamanız size haram kılındı: Ancak esir almak sûretiyle sahip olduklarınız müstesna. Daru'l-harpte bunların kocaları olsa bile, temizlendikten sonra bunlarla birleşmek size helaldir. Zira esir almakla, kâfirin dokunulmazlığı ortadan kalkar. ولا تمسكوا بعصم الكوافر Kâfir kadınları nikahınızda tutmayın.[33] كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ Bu, Allah'ın üzerinize bir farzıdır. وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكُمْ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ Bunların dışındaki kadınlarla evlenmeniz size helâl kılındı. Ancak kadınları şer'î bir usûlle istemeniz, zinâ etmemeniz ve mehirlerini vererek onlarla evlenmeniz şarttır. فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً Nikah ederek kadınlardan faydalanmanıza karşılık, Allah'ın واتوا النساء صدقاتهن نحلة kadınlara bağış olarak mehirlerini veririz.[34] âyetiyle size farz kıldığı mehirlerini veririz. وَلا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ Mehirde anlaştıktan sonra, kendi rızalarıyla bundan indirim yapmalarında size bir günah yoktur. Nitekim bu sûrenin dördüncü âyetinde فان طبن لكم عن شئ منه نفسا فكلوه هنيئا مريئا Şayet ondan birazını kendileri gönül hoşluğu ile bağışlarlarsa onu da afiyetle yeyin[35] buyrulmuştur. İbn Kesîr şöyle der: Yani, sen kadına bir mehir takdir ettiğinde, o, bunun tümünü veya bir miktarını sana bağışlarsa bundan dolayı ne sana, ne de ona bir günah vardır. إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا Allah, kullarının yararına olanı bilir, onlar için koymuş olduğu hükümlerde hikmeti vardır.

33 Mümtahine sûresi, 60/10.
34 Nisâ sûresi, 4/4.
35 Nisâ sûresi, 4/4.

25. وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا أَنْ يَنكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ Sizden kimin, hür mü'min kadınlarla evlenme gücü ve imkanı yoksa فَمِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ mü'minlerin sahip olduğu mü'min cariyelerle evlenebilir. وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ Allah sizin imanınızı daha iyi bilmektedir. Bu bir ara cümlesidir. İman hususunda zahirî bilginin yeterli olduğunu açıklamak için gelmiştir. Sırları Allah bilir.

بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ Hepiniz aynı köktensiniz. Yani hepiniz Adem'in çocukları ve bir tek nefistensiniz. Öyleyse bu cariyelerle evlenmekten kaçınmayın. Nice cariye vardır ki, hür kadından daha iyidir. Bu âyette, mü'minlerin cariyelerle evlenmeleri teşvik edilmiştir. Zira hasep ve nesep üstünlüğüne değil, iman üstünlüğüne itibar edilir. فَانكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ Onlarla efendilerinin emri ve sahiplerinin izni ile evlenin. وَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ Mehirlerini gönül rızasıyla veriniz. "Onlar cariyelerdir" diye hor görerek mehirlerini eksik vermeyiniz. مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ Onlar iffetli oldukları, açıkça ve dostluk kurarak gizlice zina etmedikleri takdirde onlarla evlenin. İbn Abbas şöyle der: خدن kadının dostu demektir ki, kadın onunla gizli zinâ eder. Yüce Allah açık ve gizli bütün fuhuşları yasaklamıştır.[36] فَإِذَا أُحْصِنَّ فَإِنْ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ Evlenerek namuslarını koruduktan sonra zinâ ederse, onlara hür kadınların cezasının yarısı kadar ceza verilir. ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ Cariyelerle evlenmek zinâ suçunu işlemekten korkan kimseler için mübah kılınmıştır. وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ Cariyelerle evlenmeye karşı sabırlı olur ve iffetinizi korursanız, bu, doğacak çocuğun köle olmaması için daha iyidir. Hadiste şöyle buyurulmuştur: "Kim tertemiz olarak Allah'a kavuşmak isterse hür kadınlarla evlensin"[37] وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ Allah'ın mağfireti bol, rahmeti çoktur.

26. يُرِيدُ اللَّهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ Allah dininizin hükümlerini ve işlerinizin yararlarını size açıklamak, uymanız için sizi peygamberlerin ve salih kişilerin yoluna iletmek ve işlemiş olduğunuz günah ve haramlardan dolayı yapacağınız tevbeleri kabul etmek ister. وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ Allah, kullarının hallerini bilir, onlar için koyduğu kanunlarda hikmeti vardır.

27. وَاللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ Allah, koyduğu hükümlerle sizi günah ve vebal kirinden temizlemeyi sever ve tevbesini kabul etmek için kulun tevbe etmesini ister.

Allah'ın kullarına olan rahmetinin genişliğini vurgulamak için bu cümle iki defa tekrarlanmıştır. وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ أَنْ تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا Şeytan'a tâbi olan günahkârlar, sizin haktan ayrılıp batıla gitmeniz ve kendileri gibi fasıklar ve

36 Ebû Hayyân, el-Bahru'l-muhît, 3/222.
37 İbn Mâce, Nikâh 8.

günahkârlar olmanızı isterler. يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ Allah, verdiği emirlerle, şer'î hükümleri size kolaylaştırmak ister.

28. وَخُلِقَ الْإِنسَانُ ضَعِيفًا İnsan zayıf, yani nefsanî arzularına karşı çıkmaktan aciz olarak yaratıldı. Şehevî arzularına tabi olmaktan kendini tutamaz.

Bundan sonra Yüce Allah, insanların mallarını batıl yollarla yemekten sakındırarak şöyle buyurur: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ Ey Allah ve Rasulünü tasdik edenler! Birbirinizin mallarını batıl yollarla yemeyiniz. Batıl yoldan maksat, hırsızlık, hıyanet, gasb, faiz, kumar ve benzeri, şeriatın müsaade etmediği her türlü yoldur. إِلاَّ أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ Ancak karşılıklı rızaya dayanan, Allah'ın helal kıldığı ticaret gibi, dine uygun bir yolla yemeniz müstesna. Bu mübahtır. İbn Kesîr şöyle der: Buradaki istisna, istisna-i munkati'dır. Buna göre mana şöyledir: Mal kazanma hususunda, haram kılınan sebeplere sarılmayın. Ancak satıcı ve alıcının karşılıklı rızasına dayanan meşru ticareti yapınız.[38]

29. وَلا تَقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا Birbirinizin kanını dökmeyiniz. Biliniz ki, Allah size karşı merhametlidir. Yüce Allah'ın "kan dökme" yerine "nefsi öldürme" tabirini kullanması, bu işi şiddetle men ettiğini ifade eder. Veya âyetin zahirine göre mana "intihar etmeyiniz" demektir. Bu yasaklama Allah'ın size bir rahmetidir. وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ عُدْوَانًا وَظُلْمًا Kim, Allah'ın yasakladığı şeyi, sehiv ve hata ile değil de, haksızlık ve zulüm ile yaparsa فَسَوْفَ نُصْلِيهِ نَارًا onu içinde yanacağı büyük bir ateşe atacağız.

30. وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا Bu, Allah'a kolaydır, bunda bir zorluk yoktur. Çünkü Allah'ı hiçbir şey aciz bırakamaz. إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ Ey mü'minler, Allah'ın size yasakladığı büyük günahları bırakırsanız, lütfumuz ve merhametimizle sizin küçük günahlarınızı sileriz.

31. وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلا كَرِيمًا Ve sizi şerefli ve nimeti bol Cennete yerleştiririz. Orada hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insanın düşünemediği nimetler vardır.

EDEBÎ SANʿATLAR

Bu âyetler birçok edebî sanatı ihtiva etmektedir. Bunlar aşağıdaki şekilde özetlenmiştir.

1. حرمت عليكم امهاتكم "Anneleriniz size haram kalındı" cümlesinde mecâz-ı mürsel vardır. Haram kılınan, annelerin nikahıdır. Burada muzaf hazfedilmiştir. Yani حرم عليكم نكاح الامهات takdirindedir.

38 Muhtasaru İbn Kesîr, I/378.

2. حرمت "Haram kılındı" ile, احل "helal kılındı", محصنين "iffetliler" ile, مسافحين "zina edenler" ve كبائر "büyük günahlar" ile سيئات "küçük günahlar" arasında tıbâk sanatı vardır. Zira "seyyiâtten" maksat küçük günahlardır.

3. اللاتي دخلتم بهن "Kendileriyle birleştiğiniz" terkibi, cinsî münasebetten kinayedir. ضرب عليها الحجاب ve بني عليها cümleleri de, bunun gibi cinsî münasebetten kinayedir.

4. وآتوهن أجورهن "Onlara ücretlerini verin" cümlesinde istiâre vardır. اجور lafzı مهور yerinde müsteâr olarak kullanılmıştır. Çünkü mehr şeklen ücrete benzer.

5. لا تنكحوا "Nikahlamayınız" ile ما نكح "nikahladığı" ارضعنكم "sizi emzirdiler" ile من الرضاعة "emişmeden" ve محصنات "iffetli kadınlar" ile احصن "iffetlendiklerinde (evlendiklerinde)" kelimeleri arasında cinâs-ı muğâyir vardır. Ayrıca bu âyet-i kerîmelerde birçok yerde ıtnâb ve hazif vardır.

FAYDALI BİLGİLER

1. Âlimler, "muharremat âyeti"nden şu kâideyi çıkarmışlardır. Kızları nikahlamak, annelerini nikahlamayı haram kılar. Annelerle cinsî münasebette bulunmak, kızlarla evlenmeyi haram kılar.

2. Bazı Rafizî ve Şîa âlimleri... فما استمتعتم به منهن "Onlardan faydalanmanıza karşılık mehirlerini verin" âyetini mut'a nikahı olarak yorumlamışlardır. Bu fahiş bir hatadır. Çünkü burada "faydalanmak"tan maksat, kocaların, cinsî münasebet yoluyla eşlerinden faydalanmalarıdır. Yoksa mut'a nikahı değildir. Mut'a nikahının haram oluşu sünnet ve icmâ ile sabittir. Buna aykırı olan görüşe itibar edilmez.[39]

3. İbn Abbas (r.a.) şöyle der: Allah bir günahı zikrettikten sonra cezasının ateş veya gazab veya lanet ya da azab olduğunu bildirirse, bu günah büyük günahtır.

4. Said b. Cübeyr'in rivâyet ettiğine göre, bir adam İbn Abbas (r.a.)'a: "Büyük günahlar yedi midir? diye sorar. İbn Abbas (r.a.) şöyle cevap verdi: Onlar, yediyüze yediden daha yakındır. Fakat istiğfar edilince büyük günahlar silinir, devam edilirse küçük günahlar büyük günah olur.[40]

39 Geniş bilgi ve Mut'a nikahını haram kılan deliller için bakınız, Revâiu'l-beyân adlı kitabımız, 1/457.

40 Kurtubî, 5/159.

وَلَا تَتَمَنَّوْا
مَا فَضَّلَ اللّٰهُ بِهٖ بَعْضَكُمْ عَلٰى بَعْضٍ لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا
اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبْنَ وَسْـَٔلُوا اللّٰهَ
مِنْ فَضْلِهٖ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا
(٣٣) وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدٰنِ
وَالْاَقْرَبُوْنَ وَالَّذِيْنَ عَقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوْهُمْ نَصِيبَهُمْ
اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا (٣٤)
اَلرِّجَالُ قَوَّامُوْنَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللّٰهُ بَعْضَهُمْ
عَلٰى بَعْضٍ وَبِمَا اَنْفَقُوْا مِنْ اَمْوَالِهِمْ فَالصّٰلِحٰتُ
قٰنِتٰتٌ حٰفِظٰتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللّٰهُ وَالّٰتِيْ
تَخَافُوْنَ نُشُوْزَهُنَّ فَعِظُوْهُنَّ وَاهْجُرُوْهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ
وَاضْرِبُوْهُنَّ فَاِنْ اَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوْا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا
اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيرًا (٣٥) وَاِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا
فَابْعَثُوْا حَكَمًا مِّنْ اَهْلِهٖ وَحَكَمًا مِّنْ اَهْلِهَا اِنْ يُّرِيْدَآ
اِصْلٰحًا يُّوَفِّقِ اللّٰهُ بَيْنَهُمَا اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا
(٣٦) وَاعْبُدُوا اللّٰهَ وَلَا تُشْرِكُوْا بِهٖ شَيْـًٔا وَّبِالْوَالِدَيْنِ
اِحْسَانًا وَّبِذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتٰمٰى وَالْمَسٰكِيْنِ
وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبٰى وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْۢبِ
وَابْنِ السَّبِيْلِ وَمَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ
مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُوْرًا (٣٧) اَلَّذِيْنَ يَبْخَلُوْنَ وَيَاْمُرُوْنَ
النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُوْنَ مَآ اٰتٰىهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ
وَاَعْتَدْنَا لِلْكٰفِرِيْنَ عَذَابًا مُّهِينًا (٣٨)

وَالَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ
وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ ۗ وَمَن يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِينًا فَسَاءَ قَرِينًا
﴿٣٨﴾ وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ آمَنُوا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَنفَقُوا
مِمَّا رَزَقَهُمُ اللَّهُ ۚ وَكَانَ اللَّهُ بِهِمْ عَلِيمًا ﴿٣٩﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ
ذَرَّةٍ ۖ وَإِن تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا وَيُؤْتِ مِن لَّدُنْهُ أَجْرًا
عَظِيمًا ﴿٤٠﴾ فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِن كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ
عَلَىٰ هَٰؤُلَاءِ شَهِيدًا ﴿٤١﴾ يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصَوُا
الرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّىٰ بِهِمُ الْأَرْضُ ۚ وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا
﴿٤٢﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنتُمْ سُكَارَىٰ
حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّىٰ
تَغْتَسِلُوا ۚ وَإِن كُنتُم مَّرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِّنكُم
مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا
صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ
عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٤٣﴾

32. Allah'ın sizi kendisiyle birbirinizden üstün kıldığı şeyleri hasretle arzu etmeyin. Erkeklerin de kazandıklarından nasipleri var, kadınların da kazandıklarından nasipleri var. Allah'tan O'nun lütfunu isteyin, şüphesiz Allah her şeyi bilmektedir.

33. Erkek ve kadından her biri için, ana, baba ve akrabanın bıraktığından vârisler kıldık. Yeminlerinizin bağladığı kimselere de paylarını verin. Çünkü Allah her şeyi görmektedir.

34. Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve mallarından harcama yaptıkları için erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur. Onun için salih kadınlar itaatkârdır. Allah'ın kendilerini korumasına

karşılık gizliyi koruyucudurlar. Baş kaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve dövün. Eğer size itaat ederlerse, artık onların aleyhine başka bir yol aramayın, çünkü Allah yücedir, büyüktür.

35. Eğer karı-kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Bunlar barıştırmak isterlerse Allah aralarını bulur, şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır.

36. Allah'a ibadet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara akraba olan komşuya, yabancı komşuya, yolcuya, elinizin altında bulunanlara iyi davranın, Allah kendini beğenen ve daima böbürlenip duran kimseyi sevmez.

37. Bunlar cimrilik eden ve insanlara da cimriliği tavsiye eden, Allah'ın kendilerine verdiği lütfu gizleyen kimselerdir. Biz kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırladık.

38. Allah'a ve ahiret gününe inanmadıkları halde mallarını, insanlara gösteriş için sarfedenler de ahirette azaba dûçar olurlar. Şeytan bir kimseye arkadaş olursa, ne kötü bir arkadaştır o!

39. Allah'a ve ahiret gününe iman edip de Allah'ın kendilerin verdiğinden harcasalardı ne olurdu sanki! Allah onların durumunu hakkıyla bilmektedir.

40. Şüphe yok ki Allah zerre kadar haksızlık etmez. İyilik olursa onu kat kat arttırır, kendinden de büyük mükâfat verir.

41. Her bir ümmetten bir şahid getirdiğimiz ve seni de onlara şahid olarak gösterdiğimiz zaman halleri nice olacak?

42. Küfür yoluna sapıp peygamberi dinlemeyenler o gün yerin dibine batırılmayı temenni ederler ve Allah'tan hiçbir haberi gizleyemezler.

43. Ey iman edenler! Siz sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, cünüb iken de -yolcu olan müstesna- gusül edinceye kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta olur veya bir yolculuk üzerinde bulunursanız, yahut sizden biriniz ayak yolundan gelirse, yahut da kadınlara dokunup da su bulamamışsanız, o zaman temiz bir toprakla teyemmüm edin: Yüzlerinize ve ellerinize sürün. Şüphesiz Allah çok affedici ve bağışlayıcıdır.

BU ÂYETLERİN ÖNCEKİLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah önceki âyetlerde kendileriyle evlenilmesi haram olan kadınları bildirdi. Daha öncede mîras hususunda erkekleri kadınlardan üstün tuttuğunu bildirmişti. Bu âyetler de, Allah'ın, karşı cinslerden herbirine verdiği nimetleri temenni etmeyi yasaklar. Çünkü bu temenni kıskançlık ve kin sebebidir. Yüce Allah daha sonra eşlerden herbirinin diğeri üzerindeki hukukunu açıkladı ve kadınların geçimsizliği ve isyanı halinde tedricen takip edilecek yolları gösterdi.

KELİMELERİN İZAHI

مولي : Mevlâ, başkasına yardım eden demektir. Herbiri diğerine yardım ettiği için hem köleye hem de efendiye "mevlâ" denir. Burada maksat varisler ve baba tarafından akraba olanlardır.

قوامون : Kavvâm, bir işi koruyup gözetmek manasına gelen "kıyâm" kelimesinden mübâlağa sîgasıdır. "Erkekler, devlet adamlarının halkı yönettikleri gibi kadınları yönetirler" demektir.

قانتات : Kânitât, "itaatkârdırlar" demektir. Aslında kunût, "devamlı itaat etmek" manasınadır.

نشوزهن: Nüşûzehünne "kadınların itaatsizliği ve baş kaldırması" manasınadır. Aslında bu kelime "yüksek yer" demektir. Yüksek tepeye **تل ناشـــــز** denilmesi bundandır. Kadın kocasına baş kaldırıp isyan ettiği zaman **نشزت المرأة** denir.

المضاجع : Medâcı', yatak manasına gelen kelimesinin çoğuludur.

شقاق : Şikâk, ihtilafa düşmek ve düşman olmak demektir. "Yan ve taraf" manasına gelen "şıkk" kelimesinden alınmıştır. Çünkü ihtilafa düşenlerden herbiri ayrı bir tarafta olur.

الجنب : Cünüb, komşusuyla irtibatını sağlayacak bir yakınlığı bulunmayan uzak kişi demektir. Aslında cenâbet uzaklık manasınadır.

مختالا : Muhtâl kibirli ve kendini beğenmiş kişi demektir.

مثقال : Miskâl, ölçü demektir.

الغائط : Ğâit, büyük abdest bozma demektir. Ğâit kelimesi aslında "alçak yer" manasınadır. İnsanlar ihtiyaçlarını gidermek istedikleri zaman alçak yerlere giderlerdi. Bu sebeple, abdest bozma yerine kinaye olarak "ğâit" kelimesi kullanıldı.

NÜZÛL SEBEBİ

a. Mücâhid'in şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Ümmü Seleme (r.anhâ): "Ya Rasulallah! Erkekler savaşa çıkıyor, biz savaşa çıkmıyoruz (ganimet alamadığımız

gibi) mîrasta da erkeklerin yarısı kadar alıyoruz" dedi. Bunun üzerine: ولا تتمنوا ما فضل الله به بعضكم على بعض Allah'ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri hasretle arzu etmeyin" âyeti nâzil oldu.[41]

b. Rivâyet olunduğuna göre, Ensâr'ın ileri gelenlerinden biri olan Sa'd b. Rabi'ye karşı hanımı Habibe bint-i Zeyd huzursuzluk çıkararak itaatsizlikte bulunur. Bunun üzerine Sa'd ona bir tokat atar. O da, babası ile beraber Rasülullah (s.a.v.)'a gelir. Babası: "Ya Rasulullah! Kızımı ona verdim, o ise kızımı dövdü" der. Rasulullah (s.a.v.): "Kısas yoluyla ondan hakkını alırsın" buyurdu. Bunun üzerine: الرجال قوامون على النساء "Erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur" âyeti indi. Rasulullah (s.a.v.): "Biz bir iş murat ettik, Allah da bir iş murat etti. Allah'ın murat ettiği şey daha hayırlıdır" buyurdular.[42]

ÂYETLERİN TEFSİRİ

32. وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ Ey mü'minler! Allah'ın başkalarına vermiş olduğu din ve dünya ile ilgili şeyleri hasretle temenni etmeyin. Zira bu, karşılıklı kin ve hasede sebeb olur. Zemahşerî şöyle der: Mü'minler hasetten ve Allah'ın bazı insanlara diğerlerinden fazla olarak verdiği makam ve malı arzu etmekten nehyedildiler. Çünkü bu Allah'ın taksimidir, bir hikmetten dolayı öyle olmuştur ve Allah'ın, kullarının halini bilmesinin bir sonucudur. لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبْنَ Erkeklerin kendi kazandıklarından, kadınların da kendi kazandıklarından bir nasibi vardır. Yani her iki tarafın, mîrasta belli bir miktar nasibi vardır. Taberî şöyle der: Herkes kendi amelinin karşılığını görecektir. Hayır işlemişse hayır, şer işlemişse şer görecektir.[43] وَاسْأَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ Allah'tan, O'nun lütfunu isteyin, o size verir. Çünkü o çok cömert ve karşılıksız verendir. إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا Şüphesiz Allah her şeyi bilir. Bu bilgisinin sonucu olarak insanları tabakalara ayırmış ve onların bazılarını bazılarına üstün kılmıştır.

33. وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ Biz herbir insan için, ana baba ve akrabaların bıraktığı mîrastan hisselerini alacak vârisler kıldık. وَالَّذِينَ عَقَدَتْ أَيْمَانُكُمْ فَآتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ Yeminlerinizin bağladığı kimselere, yani Câhiliyye zamanında yardım etmek ve mîrascı olmak üzere kendileriyle anlaşma yaptığınız kimselere, mîrastan paylarını verin. Bu hüküm, İslâm'ın başlangıcında böyle idi, daha sonra kaldırıldı. Hasan el-Basrî şöyle der: Aralarında neseb bağı olmayan iki kişi birbirleriyle anlaşma

41 Vâhidî, Esbâbu'n-nüzûl, s. 85.
42 el-Keşşâf, 1/290.
43 Taberî, 8/267.

yapıyor ve biri diğerine mirasçı oluyordu. Allah وأولى الارحام بعضهم اولى ببعض "Akrabalar birbirlerine varis olmaya daha uygundur."[44] âyetiyle bu hükmü kaldırdı. İbn Abbas şöyle der: Muhâcirler Medine'ye geldiklerinde bir Muhâcir, bir Ensâr'a vâris oluyordu. Halbuki aralarında Rasulullah (s.a.v.)'ın tesis ettiği kardeşlik dışında bir akrabalık bağı yoktu. ... ولكل جعلنا موالي Âyeti nâzil olunca, bu mirascı olma hükmü kaldırıldı.[45] إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا Şüphesiz Allah herşeyi görmektedir. Ona göre sizi cezalandıracaktır. Sonra Yüce Allah erkeklerin kadınlara karşı bazı sorumluluklar yüklendiğini ve kadınları bir idareci gibi yönettiklerini beyan ederek şöyle buyurur:

34. الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ Erkekler, kadınların yöneticisi ve koruyucusudur. Yani onlara emir verir, bazı işleri yapmaktan meneder, onlar için harcama yapar ve bir devlet adamının halkı yönettiği gibi onları yönetirler. بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ Çünkü Allah erkeklere, daha fazla akıl ve yönetme kabiliyeti verdi ve kazanç temin etme ve harcama yapma görevini onlara yükledi. Onlar kadınları koruma, gözetme, onlar için harcama ve onları terbiye etme görevini yürütürler. Ebussuûd şöyle der: Erkekler akıllarının olgunluğu, güzel yönetimleri, temkinli, ağırbaşlı ve daha kuvvetli olmaları sebebiyle üstün tutulmuştur. Bundan dolayıdır ki nübüvvet, imâmet, velâyet, şahitlik, cihat ve benzeri görevler onlara verilmiştir.[46] فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ Sâliha kadınlar itaatkârdır, Allah onları nasıl koruduysa, onlar da öylece göze görünmeyen (aile sırlarını) korurlar. Bu âyette, erkeklerin yönetimi altında bulunan kadınların hali geniş bir şekilde anlatılmaktadır. Yüce Allah onların iki kısım olduğunu açıkladı: Sâliha ve itaatkâr kadınlar, başkaldıran ve isyan eden kadınlar. Sâliha kadınlar Allah'a ve kocalarına itaat eder, yapmaları gereken görevleri yerine getirir ve kendilerini fuhşiyattan korurlar kocalarının mallarını dağıtmazlar. Ayrıca onlar, kocaları ile aralarında geçen ve gizlenme gerekli ve güzel olan konuları gizli tutarlar. Nitekim bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: "Kıyamet günü Allah katında derecesi en kötü olan insanlardan biri de, hanımı ile cinsî münasebette bulunduktan sonra birbirlerinin sırlarını yayanlardır."[47] وَاللاَّتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ Ey erkekler! Baş kaldırmalarından korktuğunuz, yani kocalarına itaat etmek istemeyen kibirli kadınları islah etme çarelerini arayın. Onlara nasihat ve irşâd yoluyla öğüt vererek korkutun. Eğer nasihat ve öğüt fayda vermezse onları yataklarda yalnız bırakın. Onlarla konuşmayın ve onlara yaklaşmayın. İbn Abbas şöyle der: "Hecr, kadınla aynı yatakta yattığı halde, ona sırtını çevirerek onunla cimâ etmemektir.[48] Eğer yine vazgeçmezlerse, onları şiddetli olmayacak şekilde dövün. فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلا

44 Enfal sûresi, 8/75.
45 Muhtasaru İbn Kesîr, 1/384.
46 Ebussuûd Tefsiri, 1/339.
47 Bazı farklarla Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 3/69.
48 Muhtasaru İbn Kesîr, 1/386.

تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا Eğer sizin emirlerinize uyarlarsa, artık onlara eziyet vermek için aleyhlerinde başka bir yol aramayın. إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيرًا Bilin ki Allah yücedir, büyüktür. Yani Allah sizden daha yüce ve daha büyüktür. O, kadınların velîsidir. Onlara zulüm ve haksızlık edenlerden intikam alır.

Bakın, Yüce Allah bize kadınlarımızı terbiye ederken ne yapmamız gerektiğini nasıl öğretiyor. Cezalandırmadaki tertib ve inceliğe bir bakın. Yüce Allah bize, önce onlara öğüt vermeyi, sonra onları yataklarda yalnız bırakmayı, daha sonra da şiddetli olmayacak şekilde dövmeyi emrediyor. Sonra da âyeti, kendisinin yüce ve büyük olduğunu gösteren sıfatları zikrederek bitiriyor ki, kul, Allah'ın kudretinin, kocanın karısına olan kudretinden üstün olduğunu ve O'nun, zayıfların yardımcısı ve mazlumların sığınağı olduğunu anlasın.

35. وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا Ey hâkimler! Eğer eşler arasında bir ihtilaf ve düşmanlıktan korkarsanız, erkeğin ailesinden âdil bir hakem ve kadının ailesinden de adil bir hakem seçiniz. Bunlar bir araya gelerek eşlerin durumunu görüşüp faydalı olanı yapsınlar. إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا Bunlar, iyi niyetle, Allah rızası için nasihat ederek eşlerin arasını bulup barıştırmak isterlerse Allah bunların aracılığını uğurlu kılar, eşler arasında barış ve ünsiyet meydana getirir ve kalplerine sevgi ve merhamet duygularını yerleştirir. إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا Şüphesiz Allah, kulların hallerini bilir, onlar için koyduğu kanunlarda hikmeti vardır.

36. وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا Allah'ı birleyin, O'na tazim ve kulluk edin, putlar veya diğerlerinden hiçbir şeyi O'na ortak koşmayın, anaya, babaya iyilik, ihsan, lütuf ve ikramda bulunmayı tavsiye edin. وَبِذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَى وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ Her türlü akrabaya özellikle yetim ve yoksullara iyilik edin. Akraba komşuya iyilik edin, çünkü onun üzerinizde hem komşuluk hem de akrabalık hakkı vardır. Aranızda akrabalık bulunmayan yabancı komşuya ve yakın arkadaşa iyilik edin. İbn Abbas: Bu, yolculuktaki arkadaştır, der. Zemahşerî de şöyle der: Bu, ister yolculuk arkadaşı, ister bitişik komşu, ister okulda tahsil arkadaşı, isterse herhangi bir meclis veya başka bir yerde yanında oturan biri olsun sana arkadaşlık eden kimsedir. Yani aranızda meydana gelen en kısa bir sohbet arkadaşı demektir ki, senin bu hakkı gözetmen ve unutmaman gerekir. Bir görüşe göre yakın arkadaştan maksat kadındır.[49] وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ Ailesinden ve ülkesinden uzakta kalmış yolculara ve elinizin altında bulunan köle ve cariyelere iyilik edin. إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا Şüphesiz Allah, kendini beğenen, akraba ve komşularına büyüklük taslayan, insanlara karşı böbürlenip duran, kendini onlardan daha yüksek ve daha üstün sayan kimseyi sevmez.

Bu âyet umumî ahlâk prensiplerini kapsayıp iyilik etmeye ve güzel ahlâk prepsiplerine uymaya teşvik etmektedir. Bu âyeti gerçek manasıyla düşünen kimse

49 el-Keşşâf, 1/393. Taberî de bu görüşü tercih etmiştir.

ediplerin öğütlerine ve mütefekkirlerin nasihatlarına ihtiyaç duymaz. Yüce Allah bundan sonraki âyette Allah'ın kendilerine buğz ettiği bu kimselerin vasıflarını anlatarak şöyle buyurdu:

37. الَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ Bunlar, Allah kendilerine farz kıldığı halde onun yolunda harcama yapmayan ve başkalarına da yapmamalarını emreden kimselerdir. Bu âyet Ensâr'a "Mallarınızı cihad ve zekat yolunda harcamayın" diyen bir grup Yahudi hakkında nâzil olmuştur. Bununla birlikte manası umûmîdir. وَيَكْتُمُونَ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ Bunlar, Allah'ın kendilerine lütfundan verdiği mal ve zenginliği gizledikleri gibi, Rasulullah (s.a.v.)'in vasıfları ile ilgili Tevrat'taki âyetleri de gizlerler.[50] وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا Allah'ın nimetini inkâr edenler için horlayıcı ve zelil kılıcı elim bir azap hazırladık.

38. وَالَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ Allah'a ve ahiret gününe sağlam bir imanla inanmadıkları halde mallarını, Allah rızası için değil de gösteriş, övünmek ve şöhret için harcayanlar da ahirette azap çekeceklerdir. وَمَنْ يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِينًا فَسَاءَ قَرِينًا Şeytan bir kimsenin arkadaşı ve tavsiyelerine göre iş yapacağı dostu olursa bu ne kötü dost ve arkadaş olur.

39. وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ آمَنُوا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللَّهُ Allah'a ve ahiret gününe iman edip de Allah'ın kendilerine verdiğinden onun yolunda harca salardı ne zararları olur ve ne gibi bir vebal altına girerlerdi.? Bu soru kınama ve inkâr ifade eder. "Hiçbir vebal ve zararları olmazdı" demektir. Zemahşerî şöyle der: Bu intikam alan birine "af etseydi ne zararı olurdu?" ve isyankâr birine "itaatli olsaydın neyin eksilirdi?" denilmesine benzer. Bu bir kınama ve yerme ve faydalı olanı bilmediklerini anlatmaktır.[51] وَكَانَ اللَّهُ بِهِمْ عَلِيمًا Allah onların durumunu hakkıyla bilmektedir. Bu onlar için bir ceza tehdididir. Yani yaptıklarından dolayı Allah onları cezalandıracaktır.

40. إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ Şüphesiz Allah zerre kadar da olsa kimsenin amelini eksiltmez. Bu bir temsildir. Az şey misal verilerek çoğa dikkat çekilmektedir. Zerre kadar haksızlık etmeyen daha fazlasını hiç yapmaz demektir. وَإِنْ تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا Kulun zerre kadar yaptığı iş iyilik ise Allah onu arttırır ve onu kat kat çoğaltır. وَيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا Amelin sevabından fazla olarak kendinden de büyük bir mükâfat verir. Bu, Cennettir.

41. فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا Her ümmetin peygamberini aleyhlerinde şahitlik etmek üzere getirdiğimizde ey Muhammed seni de ümmetinden isyankâr ve yabancıların isyan ve yalanları hakkında şahitlik etmek üzere getirdiğimizde kâfir ve günahkârların hali nice olur? Onların durumları ne olur? Buradaki soru, kınama ve azarlama ifade eder.

---

50 Âyetin bu şekilde tefsiri, Taberî ve Ebussuûd'un tercih ettiği tefsirdir.
51 el-Keşşâf, I/395.

42. يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصَوُا الرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّى بِهِمُ الأَرْضُ Allah'ın birliğini inkâr ve peygamberine isyan eden günahkârlar o zor günlerde yere gömülmeyi ve ölülerin üzeri gibi üzerlerinin dümdüz edilmesini veya yerin ayrılıp onları yutmasını böylece toprak olmayı isterler. Nitekim bir âyet-i kerîmede şöyle buyurulmuştur. يوم ينظر المرء ما قدمت يداه ويقول الكافر ياليتني كنت ترابا O gün kişi önceden ne yapmışsa ona bir göz atacak ve kâfir "Keşke toprak olsaydım" diyecektir.[52] Bu durum kıyametin şiddetini gördüklerinde meydana gelecektir. وَلا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا Allah'tan hiçbir haberi gizleyemezler. Çünkü onların azaları yaptıkları hakkında aleyhlerinde şahitlik edecektir.[53]

Bundan sonra Yüce Allah sarhoşluk ve cünüplük halinde namaza yaklaşılmamasını emrederek şöyle buyurdu.

43. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا تَقْرَبُوا الصَّلاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ Ey iman edenler! Siz sarhoşken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaz kılmayın. Çünkü bu halde gönül alçaklığı ve sükûnetle Allah'a yakarmak olmaz. Bu durum içkinin haram kılınmasından önce idi.

Tirmizî Hz. Ali'nin şöyle dediğini rivâyet eder "Abdurrahman b. Avf bir yemek hazırlayarak bizi davet etti yemekte bize şarap içirdi. Şarap bizi sarhoş etti. Namaz vakti gelince imamlık için beni ileri sürdüler. Ben namazda Kâfirûn sûresini, قل يا أيها الكافرون اعبد ما تعبدون ونحن نعبد ما تعبدون De ki: Ey kâfirler! Ben sizin taptığınıza taparım. Biz sizin taptığınıza taparız"şeklinde okudum. Bunun üzerine Yüce Allah, وَلا جُنُبًا إِلاَّ عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّى âyetini indirdi.[54] يا أيها الذين آمنوا لا تقربوا الصلاة وانتم سكارى تَغْتَسِلُوا Yolcu olan hariç cünüp iken de güsül edinceye kadar namaza yaklaşmayın. Yani meni gelmesi veya meni gelmeksizin cinsî münasebette bulunma sebebiyle temiz olmadığınızda namaz kılmayın. Ancak yolcu olur da su bulamazsanız, bu durumda teyemmüm ile namaz kılınız. وَإِنْ كُنتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ Eğer hasta olursanız su da size zarar verirse veya yolcu olursanız, abdestiniz de olmazsa; yahut küçük veya büyük abdestinizi yapar veya başka bir şekilde abdestinizi bozar da su bulamazsanız أَوْ لامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً veya kadınlara dokunup da temizlenecek su bulamazsanız. İbni Abbas: "dokunmak, cimâ etmektir" dedi. فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ İşte su bulamadığınız bütün bu

52 Nebe sûresi, 78/40.

53 Bu tefsir, cümlenin müstenese (müstakil) oluşuna göredir. Zâhir olan da budur. Bir başka görüşe göre bu cümle önceki cümle üzerine matuftur. Buna göre mana şöyle olur: Onlar yer altına gömülmelerini, Allah'tan hiçbir haberi gizlememiş ve "والله ربنا ما كنا مشركين Ey Rabbimiz! Vallahi biz müşriklerden değildik" (En'âm, 6/23) şeklindeki sözlerinde yalan söylememiş olmalarını isterler. Çünkü onlar gizledikleri için rezil olmuşlardır. Durumun şiddetinden dolayı üzerlerinin dümdüz edilmesini isterler (Bak. el-Keşşâf, 1/396).

54 Tirmizî, "Bu hadis, hasen ve sahih bir hadistir" dedi. Tirmizî, Tefsir-i Kur'ân, V/3026.

durumlarda temiz toprakla teyemmüm edip temizlenin. Yüzlerinizi ve ellerinizi bu toprakla mesh edin. إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا Şüphesiz Allah çok affedici ve bağışlayıcıdır. Zorluğa düşmemeleri için kullarına ruhsat vererek kolaylık gösterir.

EDEBÎ SANATLAR

Bu âyetler aşağıda özetlenmiş olan edebî sanatları ihtiva etmektedir:

1. ... نصيب مما اكتسبوا Erkeklerin kazandıklarından nasipleri var..." ile نصيب مما اكتسبن "kadınların kazandıklarından nasipleri var..." حكما من اهله "erkeğin ailesinden bir hakem", ile حكما من اهلها "kadının ailesinden bir hakem" ve والجار ذي القربى "akraba komşu" ile والجار الجنب "yabancı komşu," terkipleri arasında itnâb vardır.

2. مما اكتسبوا Cümlesinde istiâre vardır. Erkeklerin verâsete hak kazanmaları ve ona sahip olmaları çalışarak kazanmaya benzetilmiştir. İstiâre-i tebeiyye yoluyla اكتسبوا fiili اكتساب mastarından türetilmiştir.

3. واهجروهن في المضاجع Yataklarından ayrılın cümlesinde kinaye vardır. Bu ifade cinsî münasetten kinayedir. لامستم النساء "kadınlara dokunduğunuzda..." cümlesinde de kinaye vardır. İbn Abbas'a göre, "kadınlarla cimâ ettiğinizde..." demektir. Aynı şekilde او جاء احد منكم من الغائط "sizden biriniz ayak yolundan gelirse.." cümlesinde de kinaye vardır. "Ğâit" kelimesi ile abdestsizlik kastedilmiştir.

4. الرجال قوامون "Erkekler kadınların yöneticisidirler." Burada mübâlağa sîgası kullanılmıştır. Zira فعال kalıbı, mübâlağa sîgalarındarıdır Süreklilik ifade etmek için isim cümlesi kullanmıştır.

5. فكيف اذا جئنا Getirdiğimizde halleri nice olur?" cümlesinde muhatabı kınamak için bilinen bir şey sorulmaktadır. Bununla muhatap azarlanmış ve kınanmıştır.

6. "حافظات" ile "حفظ" ve "بشهيد" ile "شهيدا" arasında iştikâk cinâsı vardır.

7. مختالا فخورا "Kendini beğenen ve böbürlenen" ifadesinde tarîz vardır. Yüce Allah tarîz yoluyla, insanları küçük görmeye sebep olan kibri yermiştir.

8. Birçok yerde hazif vardır. Mesela وبالوالدين احسانا cümlesi, "احسنوا anne ve İyilik edin" takdirindedir.

FAYDALI BİLGİLER

1. Yüce Allah, ان يريدا اصلاحا "eğer hakemler barıştırmak isterlerse" âyetinde sadece barıştırmayı zikretti. Bunun karşılığı olan ayırmayı zikretmedi. Bunda, barıştırmak için hakemlerin ellerinden gelen herşeyi yapmaları gerektiğine güzel

bir işaret vardır. Çünkü eşleri ayırmak yuvaları harap eder, ve çocukları dağıtır. Bu ise sakınılması gereken şeylerdendir.

2. Yüce Allah, eşler arasındaki geçimsizlikle ilgili âyeti, إن الله كان عليا كبيرا "Allah yücedir, büyüktür" cümlesindeki iki yüce ismiyle sona erdirdi. Bu, kocalar haklarını kullanırken zulmetmeleri durumunda onlar için bir tehdittir. Âyet, sanki şöyle der: Sakın kadınlardan daha kuvvetli ve onlardan daha üstün olmanıza aldanmayın. Çünkü Allah yücedir, kahredicidir, kadınlara zulüm ve haksızlık edenlerden intikam alır. Allah sizden daha kuvvetli ve O'nun size üstünlüğü, sizin kadınlara üstünlüğünüzden daha fazladır. Öyleyse O'nun azabından sakının.

3. Buhârî, Abdullah b. Mes'ûd'un şöyle dediğini rivâyet eder. Rasulullah (s.a.v.) bana, "Bana Kur'ân oku" diye emretti. Ben: "Ya Rasulallah! Kur'ân sana indirildiği halde ben sana Kur'ân mı okuyayım?" dedim. Rasulullah (s.a.v.): "Evet, çünkü ben Kur'ân'ı başkasından dinlemeyi severim" buyurdu. Ben Nisâ sûresini okudum. فكيف اذا جئنا من كل امة بشهيد وجئنا بك على هؤلاء شهيدا "Herbir ümmetten bir, şahit getirdiğimiz ve seni de bunlara şahit olarak gösterdiğimiz zaman halleri nice olacak?" âyetine gelince, Rasulullah (s.a.v.): "Şimdilik yeter" buyurdu. Rasulullah (s.a.v.)'a baktım, bir de ne göreyim gözlerinden yaş akıyor.[55]

BİR UYARI

Yüce Allah, erkeklerin kadınlara üstünlüğünü بما فضل الله بعضهم على بعض "Allah'ın onları birbirlerine üstün kılması sebebiyle..." sözleri ile ifade etmiştir. Eğer بتفضيلهم عليهن "onların kadınlara üstün kılınması sebebiyle..." şeklinde olsaydı daha kısa ve daha vecîz olurdu. Fakat büyük bir hikmete binaen, yukardaki şekilde ifade edilmiştir. Bu hikmet, erkeğe göre kadının durumunun insan vücuduna göre bir azanın durumuna benzediğini ifade etmektir. Kadına göre erkeğin durumu da aynıdır. Erkek vücudun başı, kadın ise vücut mevkiindedir. Bir azanın diğerine karşı kibirlenmesi uygun olmaz Zira kulak göze, el ayağa muhtaçtır. Kişinin kalbinin midesinden daha üstün ve başının elinden daha değerli olması onun için bir ayıp değildir. Zira azaların herbiri, sistemli bir şekilde görevlerini yapmaktadır. Bunların hepsi birbirine muhtaçtır. İşte ifadesinin sırrı budur. Görülüyor ki âyet-i kerîme son derece veciz ve mucizdir.

KADINLARIN EĞİTİMİ İLE İLGİLİ BİRKAÇ SÖZ

Belki de İslâm düşmanlarının İslâm dinini yermek için tuttukları en kötü yol, İslâm'ın erkeğe kadını dövme izni vermesi sebebiyle onu küçük düşürdüğü iddialarıdır. İslâm düşmanları: Kur'ân واهجروهن في المضاجع واضربوهن onların yataklarını terkedin ve onları dövün" demekle, kadını dövmeye nasıl izin verir?

55 Buhârî, Tefsiru'l-Kur'ân, 10.

Bu, kadını küçük düşürmek ve onun şerefine bir tecavüz değil midir?! diyorlar. Cevap: Evet, hikmet sahibi ve herşeyi bilen Yüce Allah, kadını dövmeye izin verdi. Fakat, kim dövülür ve ne zaman dövülür? Şüphesiz dövmek, -ki bu şiddetli olmayan bir dövmektir,- Hadis-i şerifte geldiği gibi, kadının geçimsizliği ve kocasının emrine isyanını ortadan kaldırmak için takip edilen yollardan biridir. Kadın kocasıyle iyi geçinmez, kendi başına buyruk olur, şeytanın yönetiminde hareket eder ve evlilik hayatını çekilmez hale getirir ve Cehenneme çevirirse, bu gibi durumlarda erkek ne yapacaktır? Kur'ân-ı Kerîm bunun ilacını bize göstermiş önce sabır ve teennî ile hareket etmeyi, sonra öğüt ve nasihatı, daha sonra yatakta yalnız bırakmayı emretmiştir. Bütün bu tedbirler başarılı olmadığı takdirde, başka bir tedbire başvurmak gerekir ki, o da kibir ve gururu kırmak için şiddetli olmayan bir dövmedir. Dövmek, kadını boşamaktan daha az zararlıdır. Küçük zarar büyük zararla mukayese edildiğinden, küçük zarar güzel ve iyi görünür. "Körlük hatırlandığında, tek gözlülük güzel görülür." Sözü, ne kadar güzeldir. Dövmek, tedavi yollarından bir yoldur. Bu yol, iyilik ve güzellikle islâhı mümkün olmayan bazı durumlarda fayda verir. فما لهؤلاء القوم لا يكادون يفقهون حديث Bu kavme ne oluyor da bir türlü laf anlamıyorlar!, [56]

56 Nisâ sûresi, 4/78.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ
يَشْتَرُونَ الضَّلَالَةَ وَيُرِيدُونَ أَنْ تَضِلُّوا السَّبِيلَ ﴿٤٤﴾
وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِأَعْدَائِكُمْ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَلِيًّا ۙ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ نَصِيرًا ﴿٤٥﴾
مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا
وَعَصَيْنَا وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ وَرَاعِنَا لَيًّا بِأَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا
فِي الدِّينِ ۚ وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَاسْمَعْ وَانْظُرْنَا لَكَانَ
خَيْرًا لَهُمْ وَأَقْوَمَ ۙ وَلَٰكِن لَّعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ
إِلَّا قَلِيلًا ﴿٤٦﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ آمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا
لِّمَا مَعَكُم مِّن قَبْلِ أَن نَّطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلَىٰ أَدْبَارِهَا
أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّا أَصْحَابَ السَّبْتِ ۚ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا
﴿٤٧﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَاءُ ۚ
وَمَن يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدِ افْتَرَىٰ إِثْمًا عَظِيمًا ﴿٤٨﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ
يُزَكُّونَ أَنفُسَهُم ۚ بَلِ اللَّهُ يُزَكِّي مَن يَشَاءُ وَلَا يُظْلَمُونَ
فَتِيلًا ﴿٤٩﴾ انظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ ۖ وَكَفَىٰ
بِهِ إِثْمًا مُّبِينًا ﴿٥٠﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ
يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ
كَفَرُوا هَٰؤُلَاءِ أَهْدَىٰ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا ﴿٥١﴾
أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ ۖ وَمَن يَلْعَنِ اللَّهُ فَلَن تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا ﴿٥٢﴾
أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّنَ الْمُلْكِ فَإِذًا لَّا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا ﴿٥٣﴾
أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَىٰ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ ۖ فَقَدْ آتَيْنَا
آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَاهُم مُّلْكًا عَظِيمًا ﴿٥٤﴾ فَمِنْهُم
مَّنْ آمَنَ بِهِ وَمِنْهُم مَّن صَدَّ عَنْهُ ۚ وَكَفَىٰ بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا ﴿٥٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ

كَفَرُوا بِـَٔايَٰتِنَا سَوْفَ نُصْلِيهِمْ نَارًا كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُم
بَدَّلْنَٰهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَزِيزًا
حَكِيمًا ﴿٥٦﴾ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّٰلِحَٰتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّٰتٍ
تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا لَّهُمْ فِيهَآ أَزْوَٰجٌ مُّطَهَّرَةٌ
وَنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيلًا ﴿٥٧﴾

44. Kendilerine Kitab'dan nasib verilenlere baksana! Sapıklığı tercih ediyorlar. Ve sizin de yoldan çıkmanızı istiyorlar!

45. Allah düşmanlarınızı sizden daha iyi bilir. Gerçek bir dost olarak Allah yeter, bir yardımcı olarak da Allah kâfidir. [4]

46. Yahudilerden bir kısmı kelimeleri yerlerinden değiştirirler, dillerini eğerek, bükerek ve dine saldırarak "işittik ve karşı geldik", "dinle, dinlemez olası", "râinâ" derler. Eğer onlar "işittik, itâat ettik, dinle ve bizi gözet" deselerdi şüphesiz kendileri için daha hayırlı ve daha doğru olacaktı fakat küfürleri sebebiyle Allah onları lanetlemiştir. Artık pek az inanırlar.

47. Ey Ehl-i Kitab! Biz, birtakım yüzleri silip dümdüz ederek arkalarına çevirmeden, yahut onları, cumartesi adamları gibi lanetlemeden önce, size gelenleri doğrulamak üzere indirdiğimize iman edin, Allah'ın emri mutlaka yerine gelecektir.

48. Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz, bundan başkasını, dilediği kimse için bağışlar. Allah'a ortak koşan kimse iftira ederek bir büyük günah işlemiş olur.

49. Kendilerini temize çıkaranlara ne dersin! Hayır, Allah dilediğini temize çıkarır ve hiç kimse kıl payı kadar haksızlık görmez.

50. Bak, nasıl da Allah'a yalan uyduruyorlar, apaçık bir günah olarak bu yeter!

51. Kendilerine Kitab'dan nasip verilenleri görmedin mi, putlara ve batıla iman ediyorlar, sonra da kâfirler için: "Bunlar, Allah'a iman edenlerden daha doğru yoldadır" diyorlar!?

52. Bunlar, Allah'ın lânetlediği kimselerdir, Allah'ın lanetlediği kimseye gerçek bir yardımcı bulamazsın.

53. Yoksa onların mülkten bir nasipleri mi var? Öyle olsaydı insanlara çekirdek filizi bile vermezlerdi.

54. Yoksa onlar, Allah'ın lütfundan verdiği şeyler için insanlara hased mi ediyorlar? Oysa İbrahim soyuna Kitab'ı ve hikmeti verdik ve onlara büyük bir hükümrânlık bahşettik.

55. Onlardan bir kısmı Muhammed'e inandı, kimi de ondan yüz çevirdi, onlara kavurucu bir ateş olarak Cehennem yeter.

56. Şüphesiz âyetlerimizi inkâr edenleri gün gelecek bir ateşe sokacağız, onların derileri pişip acı duymaz hale geldikçe, onların derilerini başka derilerle değiştiririz ki acıyı duysunlar! Allah daima üstün ve hakimdir.

57. İnanıp, iyi işler yapanları da, içinde ebediyyen kalmak üzere girecekleri, zemininden ırmaklar akan Cennetlere sokacağız. Orada onlar için tertemiz eşler vardır ve onları sürekli bir gölgeye koyarız.

BU ÂYETLERİN ÖNCEKİLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah önceki âyetlerde kâfirlerin ahiretteki durumlarını ve yere gömülmeyi istemelerini ve Allah'tan hiçbir sözü gizleyemeyeceklerini anlattı. Bu âyetlerde de Yahudilerin küfür, inkâr ve Allah'ın âyetlerini yalanlamaları ile ilgili bilgi verdi. Sonra da Ehl-i Kitabın batıl inançlarından bazılarını ve Cehennemde onlar için hazırlamış olduğu sürekli azabı anlattı. Allah bizi o Cehennemden korusun.

KELİMELERİN İZAHI

راعنا : Bize bak, bizi gözet demektir. İbranice'de bu kelime küfür ifade eder. Yahudiler, ahmaklık manasını kastederek bunu söylüyorlardı.

اقوم : Akvem, daha âdil, daha doğru demektir.

نطمس : Sileriz demektir. Tams, silmek ve bir şeyin izini yok etmek demektir.

فتيلا : Fetîl, hurma çekirdeğinin yarığındaki ipliktir.

الجبت : Cibt, put ismi olup daha sonra batıl olan her şey için kullanılmıştır.

الطاغوت: Tağût, Allah'tan başka, mabut edinilen taş, insan veya şeytan gibi herşeydir. Bir görüşe göre bu kelime, şeytanın ismidir.

نقيرا : Nakîr, hurma çekirdeğinin üzerindeki oyuk demektir.

نصليهم : Onları koyarız, manasınadır.

NÜZÛL SEBEBİ

Rivâyete göre Ebû Süfyân, Yahudi âlimlerinden biri olan Ka'b b. Eşref e şöyle der: "Sen, kitabı bilen ve okuyan bir kişisin. Biz Ümmiyiz, okuma bilmeyiz. Hangimiz daha doğru yoldayız, söyle, biz mi Muhammed mi?" Ka'b: "Dininizi bana anlatın" der. Ebû Süfyân: "Biz hacılara develer kesiyor, onlara su içiriyor, misafir ağırlıyor ve Beytullah'ı tamir ediyoruz. Muhammed ise atalarının dininden ayrıldı ve akrabalık bağlarını kopardı" der. Ka'b: "Sizin dininiz onunkinden daha iyi, vallahi siz ondan daha doğru yoldasınız" der. Bunun üzerine Yüce Allah, **أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ ...** "Kendilerine kitaptan nasip verilenleri görmedin mi?" âyetini indirir.[57]

ÂYETLERİN TEFSİRİ

44. **أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يَشْتَرُونَ الضَّلَالَةَ وَيُرِيدُونَ أَنْ تَضِلُّوا السَّبِيلَ** Kendilerine kitaptan nasip verilenlere baksana! Sapıklığı satın alıyorlar ve sizin de yoldan çıkmanızı istiyorlar. Âyetteki soru, Yahudilerin kötü hallerinin şaşılacak bir şey olduğunu ve onlarla dost olmaktan sakınılması gerektiğini ifade eder. Yani, ey Muhammed! Kendilerine Tevrat bilgisinden nasip verilen Yahudi bilginlerine baksana! Onlar dalâleti hidâyete, küfrü imana tercih ediyor ve ey mü'minler, sizin kendileri gibi olmanız için hak yoldan sapmanızı istiyorlar.

45. **وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِأَعْدَائِكُمْ** Yüce Allah, bu sapık Yahudilerin size olan düşmanlığını sizden daha iyi bilir. Onlardan sakının. **وَكَفَى بِاللَّهِ وَلِيًّا وَكَفَى بِاللَّهِ نَصِيرًا** Allah'ın dost ve yardımcı olması size yeter. Sadece ona güvenin ve ona dayanın. Düşmanların tuzağına karşı Allah size yeter. Bundan sonra Yüce Allah lanetli Yahudilerin çirkin davranışlarından bir bölümünü anlatarak şöyle buyurdu:

46. **مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ** Bu Yahudilerden bir grup kasten Allah'ın Tevrat'taki kelamını değiştiriyor ve Onu, Allah'ın muradının dışında tefsir ediyorlar. Nitekim Hz. Muhammed (s.a.v.)'in vasıflarını recim hükümlerini ve daha başka şeyleri değiştirmişlerdir. **وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا** Onları imana çağırdığında sana "Sözünü işittik ve emrine isyan ettik" derler. Mücâhid şöyle der: "Bu ey Muhammed! Söylediğini işittik, bu hususta sana itaat etmeyiz" demektir. Bu hal, onların küfür ve inatlarını ifade etmekte daha belîğdir. **وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ** Söylediklerimizi dinle, dinlemez olası. Burada söz iki yönlü olup hayra da şerre de ihtimali vardır. Aslında hayır için kullanılır. **لا سمعت مكروها** "Hoşa gitmeyecek bir şeyi dinleme" manasınadır. Fakat pis Yahudiler bunu, Rasulullah (s.a.v.)'a beddua maksadıyla söylüyorlardı. Yani: "Allah kulaklarını sağır etsin" veya "Allah canını alsın" demek istiyorlar. **وَرَاعِنَا** Rasulullah (s.a.v.)'a hitap ederken **راعنا** "ey ahmak" diyorlardı. Bu kelime, ahmaklık manasına gelen **رعونة** kelimesinden türemiş sövme kelimesidir. Rasulullah

57 Vâhidî, Esbâbu'n-nüzûl, s. 89; Taberî, 8/468.

(s.a.v.) ile alay ve istihzâ etmek için iki manalı kelimeler kullanıyorlar, bununla sövme ve hakareti kastediyor, fakat zâhiren tazim ve hürmette bulunuyorlardı. Bunun için Yüce Allah şöyle buyurdu: لَيًّا بِأَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِي الدِّينِ Dillerini eğip bükerek, haktan batıla çevirerek ve İslâm'a saldırarak böyle söylerler. İbn Atıyye şöyle der: Bu durum Yahudilerde hâlâ mevcuttur. Yahudilerin, küçük çocuklarını bu şekilde yetiştirdiklerini ve onlara, müslümanlara hitap ederken kullandıkları zâhiren tazîm ifade eden fakat hakaret maksadıyla söyledikleri kelimeleri ezberlettiklerine şahit olduk"[58] وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَاسْمَعْ وَانظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَأَقْوَمَ Eğer Yahudiler, Rasulullah (s.a.v.)'a: isyan ettik" diyeceklerine, "işittik ve itaat ettik"; "söylediğimizi dinle, işitmez olası ahmak" şeklindeki âdî sözler yerine şu güzel sözü söyleselerdi yani "dinle ve bizi gözet" deselerdi, bu söz, Allah katında onlar için daha hayırlı, daha âdil ve daha doğru olurdu. وَلَكِن لَّعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا Fakat önceki küfürleri sebebiyle Allah onları hidâyet ve rahmetinden uzaklaştırdı. Artık onlar pek az inanırlar. Zemahşerî şöyle der: "Onlar, sayılmayacak kadar zayıf bir şekilde iman ederler.[59] Bu da, kitab ve peygamberlerin bazılarına iman etmeleridir. Sonra Yüce Allah onları, yüzlerini dümdüz edip duyu organlarını yok etmekle tehdit ederek şöyle buyurdu:

47. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ آمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُم مِّن قَبْلِ أَن نَّطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلَىٰ أَدْبَارِهَا Ey Yahudiler! Biz, burun, göz veya kaş gibi duyu organlarını yok ederek,bir takım yüzleri silip dümdüz etmek sûretiyle enseler haline getirmeden, أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّا أَصْحَابَ السَّبْتِ veya cumartesi günün kudsiyetini ihlâl edenlere lanet ettiğimiz gibi o yüzleri lanetlemeden önce, yani onları maymun ve domuza çevirdiğimiz gibi, o yüzleri de çevirmeden önce, elinizde bulunan Tevrat'ı tasdik edici olarak Muhammed'e indirdiğimiz Kur'ân'a iman ediniz. Yüzleri ense haline getirmekten maksat, insanın güzelliklerini çok çirkin bir hale getirmektir. Bu, İbn Abbas'ın görüşüdür.[60] وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا Allah'ın emri mutlaka yerine gelecektir. Yani, O bir şey emrettiğinde, o şey mutlaka olur.

48. إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَاءُ Allah şirki bağışlamaz. Bunun dışındaki günahları, kullarından dilediği için bağışlar. وَمَن يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدِ افْتَرَىٰ إِثْمًا عَظِيمًا Kim Allah'a şirk koşarsa, o, iftira ederek büyük bir günah işlemiş olur. Taberî şöyle der: Bu âyet gösteriyor ki, büyük günah sahibi herkes Allah'ın iradesi altındadır. Onun büyük günahı Allah'a şirk olmadığı müddetçe dilerse onu affeder, dilerse onu cezalandırır...[61]

---

58 Ebû Hayyân, el-Bahrul-muhît, 3/264.

59 el-Keşşâf, 1/401.

60 Taberî'nin tercihi de budur. Çünkü şöyle der: Âyetin manası şöyledir: Biz, o yüzlerden gözleri silip izlerini yok ederek ense gibi dümdüz bir hale getirmeden ve gözleri arkaya çevirip de onlar gerisin geri yürür duruma gelmeden önce iman edin.

61 Taberî, 8/450.

Bundan sonra Yüce Allah, Yahudilerin, küfürlerine ve kitabı tahrif etmelerine rağmen, kendilerini temize çıkardıklarını anlatarak şöyle buyurdu:

49. أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ أَنفُسَهُمْ Kendilerini temize çıkaranlara ne dersin? Yani: Kendilerini öven ve itaat ve takvâ sahibi olduklarını söyleyen bu Yahudilerin haberi sana gelmedi mi? O soru, onların durumlarının şaşılacak şey olduğunu ifade eder. Katâde şöyle der: Bunlar, kendilerini temize çıkaran Allah düşmanı Yahudilerdir. Biz, Allah'ın oğulları ve dostlarıyız, bizim için günah yoktur" dediler.[62] بَلِ اللَّهُ يُزَكِّي مَن يَشَاءُ Hayır, Allah dilediğini temize çıkarır. İş onların temize çıkarmasıyla değil Allah'ın temize çıkarmasıyla olur. İşlerin hakikatını ve gizliliklerini o daha iyi bilir. O, kullarından razı olduklarını temize çıkarır ki bunlar da, şerli Yahudiler değil, temiz ve iyi kimselerdir. وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا Onların amellerinden kıl payı kadar eksiltilmez. Fetîl, çekirdeğin yarığındaki ipliktir. Azlık ifade etmek için misal olarak kullanılır. Nitekim "Allah zerre kadar zulmetmez" meâlindeki âyette "zerre" kelimesi azlık ifade etmek için kullanılmıştır.

50. انظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ Bak, nasıl da Allah üzerine yalan uyduruyorlar. Bu da onların iftira ve yalanlarının şaşılacak şey olduğunu gösterir. Yani: Ey Muhammed! Bak, kendilerini temize çıkarmaları ve Allah'ın oğulları ve dostları olduklarına dair iddiaları hususunda Allah'a nasıl yalan uyduruyorlar. وَكَفَىٰ بِهِ إِثْمًا مُّبِينًا Apaçık ve büyük bir günah olarak bu iftira onlara yeter.

51. أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ Kendilerine kitaptan nasip verilenleri görmedin mi, putlara ve batıl ilahlara iman ediyorlar. Bu soru da hayret ifade eder. Bunlardan maksat yine Yahudilerdir. Onlara Tevrat'tan bir nasip verilmişti. Yine de putlara ve Allah'tan başka mabudlara inanıyorlar. وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَٰؤُلَاءِ أَهْدَىٰ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا Ve kâfirler hakkında, "bunlar" Allah'a iman edenlerden daha doğru yoldadır" derler. Yani, Yahudiler Kureyş kâfirlerine "Siz, Muhammed ve arkadaşlarındaı. daha doğru yoldasınız" derler. İbn Kesîr şöyle der: Cehâletleri, dinî duygularının zayıflığı ve ellerindeki Allah kitabı Tevrat'ı inkârları sebebiyle kâfirleri müslümanlara tercih ederler.[63] Yüce Allah onların sapıklıklarını bildirerek şöyle buyurur:

52. أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ Onlar, Allah'ın lanetleyip rahmetinden uzaklaştırdığı ve kovduğu kimselerdir. وَمَن يَلْعَنِ اللَّهُ فَلَن تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا Allah'ın, rahmetinden uzaklaştırdığı kimseye gerçek bir yardımcı bulamazsın. Bir kimseyi, Allah rahmetinden kovarsa, onu Allah'ın azabından kim kurtarır? Onlara lanet damgası vurulmasına kim engel olur. O lanet, büyük azaptır.

53. أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّنَ الْمُلْكِ Yoksa onların mülkten bir nasipleri mi var? Bu soru inkâr

62 Taberî, 8/452.
63 Muhtasaru İbn Kesîr, 1/403.

ifade eder. Yani onların mülkten herhangi bir payları yoktur demektir. فَإِذًا لَا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا Onların mülkten nasipleri olsaydı, o takdirde aşırı cimriliklerinden dolayı, kimseye çekirdek üzerindeki nokta kadar birşey vermezlerdi. Âyette geçen "nakîr" kelimesi, fetîl ve kıtmîr kelimeleri gibi, azlık ifade etmek için bir misaldir. Çekirdek üzerindeki noktaya denir. Bundan sonra Yüce Allah, cimrilikten daha kötü ve yerilen bir hasletten bahsederek şöyle buyurur:

54. أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَى مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ Yoksa onlar, Allah'ın lütfundan verdiği şeyler için insanları kıskanıyorlar mı? İbn Abbas şöyle der: Peygamber (s.a.v.)'in peygamberliğini Ashâbın da iman etmesini kıskandılar. Yani, yoksa kendisiyle Hz. Muhammed (s.a.v.)'i üstün kıldığı ve Arapları şereflendirdiği peygamberlikten dolayı Peygamber (s.a.v.)'i, izzet ve güçleri arttığından dolayı mü'minleri mi kıskanıyorlar? فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا İbrahim'in soyundan olan atalarınıza peygamberlik verdik, onlara kitaplar indirdik, Dâvud ve Süleyman gibilerine peygamberlikle birlikte büyük hükümdârlık verdik. O halde niçin, Allah'ın nimetini ihsan ettiği diğer kişileri değil de, özellikle Muhammed (s.a.v.)'ı kıskanıyorsunuz? Bundan maksat, Yahudilerin Peygamber (s.a.v.)'i kıskanmalarını reddetmek ve Allah'ın İbrahim (a.s.)'in soyuna lütfettiği nimetleri bildiklerini hatırlatarak onları susturmaktır.

55. فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ بِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ صَدَّ عَنْهُ Yahudilerden bazıları Hz. Muhammed (s.a.v.)'e iman etmiştir. Bunlar çok azdır. Bazıları da iman etmemiş, yüz çevirmiştir. Bunlar ise çoğunluktadır. Nitekim âyet-i kerîmede فمنهم مهتد وكثير منهم فاسقون Onlardan hidâyete eren vardır. Çokları da "fâsıktırlar"[64] buyrulmuştur. وَكَفَى بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا Küfür ve inatlarına karşılık onlara ceza olarak alevli Cehennem kâfidir.

Bundan sonra Yüce Allah, kâfir ve günahkârlar için hazırladığı şiddetli azabı ve tehditlerini haber vererek şöyle buyurur:

56. إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا سَوْفَ نُصْلِيهِمْ نَارًا Şüphesiz âyetlerimizi inkâr edenleri, gün gelecek, yüzleri ve ciltleri dağlayan korkunç bir ateşe sokacağız. كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ Onların derileri kazınıp tam manasıyle yandığında, o derileri başka derilerle değiştiririz ki, azabın acısını devamlı olarak duysunlar. Hasan el-Basrî şöyle der: Ateş onları günde yetmişbin defa pişirir. Ateş onları yakıp kül ettikçe, onlara "eski halinize dönün" denilir. Onlar da eski hallerine dönerler. Rabî' şöyle der: Cehennemliklerden birinin derisi kırk zira olur. Karnına bir dağ konsa onu içine alır. Ateş onların derilerini yakıp kül ettikçe, onların derileri yenilenir. Hadiste şöyle buyrulmuştur: Cehennemlikler Cehennemde o kadar büyütülürler ki, onlardan birinin kulak memesi ile omuzu arasında genişliği yediyüzyıllık yol kadar olur. Derisinin kalınlığı yetmiş zira, dişi Uhud dağı kadar büyük olur.[65] إِنَّ اللَّهَ

64 Hadîd sûresi, 57/26.

65 Bu hadisi Ahmed b. Hanbel el-Müsned'inde rivâyet etmiştir. Bkz. II/26.

كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا Allah Azîz'dir, hiçbir şey onu engelleyemez. Hikmet sahibidir, sadece adaletle ceza verir.

57. وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا Bu âyet, bahtiyar kimselerin sonlarının ne olacağını haber vermektedir. İnanıp iyi işler yapanları da, zemininden, bütün vadilerinden ve istedikleri her yerinden ırmaklar akan Cennetlere sokacağız. Onlar ölmeyecek, orada ebedî kalacaklardır. لَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ Onlar için Cennette, pisliklerden ve eziyetlerden arınmış eşler vardır. Mücâhid şöyle der: Bunlar idrar, hayız, sümkürük, tükrük, meni ve çocuktan arınmış tertemiz eşlerdir. وَنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيلًا Ve onları güneşin gideremiyeceği, ne sıcak ne de soğuk, devamlı bir gölgeye sokacağız. Hasan el-Basrî şöyle der: Dünyadaki gölgeye giren hareret ve sıcak rüzgar bu gölgeye giremiyeceği için bu gölge "zalil" sıfatı ile nitelendi. Hadiste şöyle buyrulmuştur: "Cennette öyle bir ağaç vardır ki, binekli olan bir kimse onun gölgesinde yüz sene gider, yine de bitiremez."[66]

EDEBÎ SANATLAR

Bu âyetler, aşağıda özetlenen edebî sanatları ihtiva etmektedir:

1. أم يحسدون الناس Yoksa insanları kıskanıyorlar mı? Cümlesinde mecâz-ı mürsel vardır. İnsanlardan maksat Hz. Muhammed (s.a.v.)'dir. Umum zikredilmiş, husus kastedilmiştir. Burada önceki ve sonraki bütün insanların taşıdığı üstün vasıfların Rasulullah (s.a.v.)'de toplandığına işaret vardır.

2. Aşağıdaki cümleler de istiâre vardır:

a) يشترون الضلالة "Dalâleti satın alıyorlar" yani hidâyeti dalâletle değiştiriyorlar.

b) ليذوقوا العذاب "Azabı tatsınlar." Aslında tatmak dil ile olur. Burada, insanın başına gelen acı yerine müsteâr olarak kullanılmıştır.

c) ليا بألسنتهم "Dillerini eğip bükerek". Ley kelimesinin asıl manası "ip bükmek"tir. Burada müsteâr olarak, zâhiri manasından başka bir mana kastedilen söz için kullanılmıştır.

d) نطمس وجوها "Yüzleri sileriz" Bu, yüzlerin başka bir şekle çevrilmesinden ibarettir. Yüzler, harfleri ve satırları karmakarışık olmuş silik sayfaya benzetilmiştir.

3. İki yerde geçen ألم تر şeklinde soru, hayret ifade eder.

4. انظر كيف يفترون "Bak, nasıl iftira ediyorlar?" cümlesindeki "انظر" emri hayret ifade eder. يفترون Sıygasının değiştirilmesi ve mazi yerinde muzari sîgasının kullanılması devam ve süreklilik ifade eder.

66 Buhârî, Bed'ü'l-halk, 8, Tefsir, 56; Müslim, Cennet, 6-8.

5. أم لهم نصيب "Yoksa onların bir payı mı var?" ve أم يحسدون "Yoksa kıskanıyorlar mı?" cümlelerindeki soru edatları kınama ve azarlama ifade eder.

6. فإذا لا يؤتون الناس نقيرا "O takdirde insanlara çekirdek noktası kadar bir şey vermezler" cümlesinde, onların aşırı derecede cimriliklerine tarîz vardır.

7. وجوه "Yüzler" ile ادبار "enseler" ve آمنوا "iman ettiler" ile كفروا "kâfir oldular" kelimeleri arasında tıbâk sanatı vardır.

8. نلعنهم "Onlara lanet ederiz" ile لعنا "lanet ettik" يؤتون "verirler" ile آتاهم "onlara verdi" ve ظلا "gölge" ile ظليل "devamlı olarak gölgeli" kelimeleri arasında iştikâk cinâsı vardır.

9. Birçok yerde itnâb, bir çok yerde de hazif vardır.

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ
إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ
إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿٥٨﴾ يَا أَيُّهَا
الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ
فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ
تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿٥٩﴾
أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا
أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ
وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ
ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿٦٠﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَىٰ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ
وَإِلَى الرَّسُولِ رَأَيْتَ الْمُنَافِقِينَ يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُودًا
﴿٦١﴾ فَكَيْفَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ
أَيْدِيهِمْ ثُمَّ جَاءُوكَ يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا إِحْسَانًا
وَتَوْفِيقًا ﴿٦٢﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ
فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ فِي أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا
بَلِيغًا ﴿٦٣﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ
اللَّهِ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا
اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ
تَوَّابًا رَحِيمًا ﴿٦٤﴾ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ
يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ
حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٦٥﴾

وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنِ اقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ أَوِ اخْرُجُوا مِن دِيَارِكُم
مَّا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِّنْهُمْ ۖ وَلَوْ أَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهِ لَكَانَ
خَيْرًا لَّهُمْ وَأَشَدَّ تَثْبِيتًا ﴿٦٦﴾ وَإِذًا لَّآتَيْنَاهُم مِّن لَّدُنَّا أَجْرًا
عَظِيمًا ﴿٦٧﴾ وَلَهَدَيْنَاهُمْ صِرَاطًا مُّسْتَقِيمًا ﴿٦٨﴾ وَمَن يُطِعِ
اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِم مِّنَ
النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ ۚ وَحَسُنَ أُولَٰئِكَ
رَفِيقًا ﴿٦٩﴾ ذَٰلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللَّهِ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ عَلِيمًا ﴿٧٠﴾

58. Gerçekten Allah size, emanetleri ehli olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne kadar güzel öğütler veriyor! Şüphesiz Allah her şeyi işitici, her şeyi görücüdür.

59. Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e ve sizden olan ulü'l-emr'e de itaat edin. Eğer herhangi bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -ahirete gerçekten inanıyorsanız- onu Allah'a ve Rasul'e götürün bu hem hayırlı, hemde netice bakımından daha güzeldir.

60. Sana indirilene ve senden önce indirilenlere inandıklarını ileri sürenleri görmedin mi? Tağût'a inanmamaları kendilerine emrolunduğu halde, Tağût'un önünde mahkemeleşmek istiyorlar. Halbuki şeytan onları büsbütün saptırmak istiyor.

61. Onlara: "Allah'ın indirdiğine ve Rasul'e gelin" denildiği zaman, münafıkların senden iyice uzaklaştıklarını görürsün.

62. Elleriyle yaptıkları yüzünden başlarına bir felaket gelince, hemen "Biz yalnızca iyilik etmek ve arayı bulmak istedik" diye yemin ederek sana nasıl gelirler!

63. Onlar, öyle kimselerdir ki, Allah onların kalplerinde olanı bilir. Onlara aldırma, kendilerine öğüt ver ve onlara, ruhlarına tesir edecek bir söz söyle!

64. Biz her peygamberi, -Allah'ın izniyle- ancak kendisine itaat edilmesi için gönderdik. Eğer onlar kendilerine zulmettikleri zaman sana gelseler de Allah'tan bağışlanmayı

dileseler, Rasul de onlar için istiğfâr etseydi, Allah'ı ziyadesiyle affedici, esirgeyici bulurlardı.

65. Hayır, Rabbine andolsun ki aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılıp sonra da verdiğin hükme içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın tam manasıyla kabullenmedikçe iman etmiş olmazlar.

66. Eğer onlara "kendinizi öldürün yahut yurtlarınızdan çıkın" diye emretmiş olsaydık, içlerinden pek azı müstesna, bunu yapmazlardı. Eğer kendilerine verilen öğüdü yerine getirselerdi, onlar için hem daha hayırlı, hem de imanlarını daha pekiştirici olurdu.

67. O zaman elbette kendilerine nezdimizden büyük bir mükâfat verirdik.

68. Ve onları dosdoğru bir yola iletirdik.

69. Kim Allah'a ve Rasul'e itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamberler, sıddıklar, şehidler ve salih kişilerle beraberdir. Bunlar ne güzel arkadaştır!

70. Bu lütuf Allah'tandır. Bilen olarak Allah yeter.

BU ÂYETLERİN ÖNCEKİLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah önceki âyetlerde Yahudilerin durumlarını, inat, kıskançlık ve inkârlarını anlatıp ahirette onlar için hazırlamış olduğu azap ve cezayı açıkladıktan sonra bu âyetlerde de, mü'minleri, Allah'a ve Rasulü'ne itaat, emaneti yerine getirme, insanlar arasında adaletle hükmetme sûretiyle saadete yönlendirdi. Daha sonra da, münafıkların sakınılması ve uzak durulması gereken vasıflarını anlattı.

KELİMELERİN İZAHI

نعما : Ni'imma, bunun aslı **نعم ما** dır. "Allah size ne güzel öğüt veriyor" demektir.

تأويلا : Te'vil, sonuç olarak demektir.

يزعمون : Zannediyorlar. Zu'm, zannî inanç demektir. Leys der ki: Arap dilcileri şöyle der: Araplar bir kimse hakkında şüpheye düşüp yalan mı, doğru mu söylediğini bilemediklerinde **زعم فلان** filan iddia etti" derler. İbn Düreyd ise, bu kelimenin, batılda en çok kullanılan kelime oldnğunu söyler. Arapların **زعموا مطية الكذب** "Zeamû sözü, yalan bineğidir", sözü bundandır.

توفيقا : Tevfîk, birleştirmek, ara bulmak demektir. Vifâk ve Vefk kelimeleri "muhâlefet" in zıddıdır.

بليغا : Beliğ, etkili demektir.

شجر : Şecere, ihtilaf etti ve karıştı demektir. Ağacın dalları birbirine girip karıştığı için ona da şecer denmiştir.

حرجا : Harec, darlık ve şüphe manalarınadır. Vâhidî şöyle der: Kendisine ulaşılamıyacak derecede dalları birbirine girmiş ağaca "harec" denir.

NÜZÛL SEBEBİ

a. Rivâyete göre, Rasulullah (s.a.v.) Feth günü Mekke'ye girince Osman b. Talha Kâbe'nin kapısını kilitleyerek tavana çıktı, ve anahtarı Rasulullah (s.a.v.)'a vermek istemedi. Ve: "Onun, Allah'ın Rasulü olduğunu bilsem veririm" dedi. Hz. Ali onun elini bükerek anahtarı aldı ve Kâbe'nin kapısını açtı. Rasulullah (s.a.v.) içeri girip iki rekat namaz kıldı. Çıktığında, anahtarı Osman b. Talha'ya iade etmesini ve ondan özür dilemesini emretti. Osman Hz. Ali'ye: "Eziyet ettin, zorladın, sonra geldin özür diliyorsun!" dedi. Hz. Ali, "Allah senin hakkında ان الله يأمركم ان تؤدوا ... الامانات إلى اهلها "Allah size emanetleri sahiplerine vermenizi emrediyor" âyetini indirdi" dedi. Hz. Ali âyeti okuyunca Osman müslüman oldu. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Ey Talha oğulları! Anahtarı eskiden olduğu gibi ebediyyen sizde kalmak üzere alın. Onu sizden, zalimden başkası alamaz"[67]

b. İbn Abbas'tan rivâyet edildiğine göre, münafıklardan Bişr adında bir adam ile bir Yahudi arasında bir anlaşmazlık vardı. Yahudi: Gel, Muhammed'i hakem yapalım, dedi. Münafık da: Hayır, Ka'b b. Eşref'i hakem yapalım, dedi. Bu adam, Allah'ın Tağût diye isim verdiği şahıstır. Yahudi bunu kabul etmeyip Rasulullah (s.a.v.)'ın hakemliğinde israr etti. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.)'a gittiler. Rasulullah (s.a.v.), Yahudinin lehine, münafığın aleyhine hükmetti. Rasulullah (s.a.v.)'ın yanından çıktıktan sonra münafık razı olmadı. "Gel, Hattap oğlu Ömer'i hakem yapalım, dedi. Ömer'e geldiler. Yahudi dedi ki: Benimle bu adam arasında anlaşmazlık vardı. Muhammed (s.a.v.)'in hakemliğine baş vurduk. O da benim lehime, bunun aleyhine hükmetti. Bu adam Onun hükmüne razı olmadı ve senin huzurunda muhakeme edilmemizi istedi. Ömer (r.a.) münafığa: "Öyle mi?" diye sordu. O da: "Evet" dedi. Ömer (r.a.): "Ben çıkıncaya kadar yerinizde bekleyin" diyerek içeri girdi. Kılıcını kuşanıp çıktı. Kılıçla münafığa vurup öldürdü. Ve: "Allah ve Rasulü'nün hükmüne razı olmayan hakkında ben böyle, hükmederim" dedi. Bunun üzerine ... ألم تر إلى الذين يزعمون انهم آمنوا بما انزل إليك Sana indirilene inandıklarını ileri sürenleri görmedin mi?.." âyeti nâzil oldu.[68]

67 Fahr-i Râzî, 10/138; Vâhidî, Esbâbu'n-nüzûl, s. 90.
68 el-Kessâf, 1/406. Kurtubî, 5/264.

ÂYETLERİN TEFSİRİ

58. إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا Şüphesiz Allah size emanetleri sahiplerine vermenizi emreder. Âyetteki hitap umumî olup bütün mükellefleri kapsamaktadır. Nitekim emanetler de umumîdir ve ister Allah hakları, ister kul hakları olsun zimmetlere taalluk eden bütün haklara şâmildir. Zemahşerî şöyle der: Bu hitap, her fert ve her emaneti içine almaktadır.[69] Yani: Ey mü'minler! Allah emanetleri sahiplerine vermenizi emreder, demektir. İbn Kesîr şöyle der: Yüce Allah emanetlerin sahiplerine verilmesini emreder. Bu emir, insanın yerine getirmesi gereken bütün emanetleri kapsar. Bu emanetler namaz, oruç, zekat, kefaret ve benzeri, Allah'ın, kulları üzerindeki hakları ile, saklanmak üzere verilen emanet ve benzeri şeylerden doğan kulların, birbirleri üzerindeki haklarıdır.[70]

وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ Allah, insanlar arasında hüküm verirken adaletli olmanızı emreder. إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ Allah size ne güzel öğüt veriyor. إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا Allah sözlerinizi işiten, fiillerinizi görendir. Burada vaad ve tehdit vardır.

59. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الأَمْرِ مِنْكُمْ Ey mü minler! Kitap ve sünnete sarılmak suretiyle Allah'a ve Rasulüne itaat edin. Müslüman oldukları ve Allah'ın dinine bağlı kaldıkları müddetce idarecilere de itaat edin. Zira yaratıcıya isyanda yaratılana itaat yoktur. Âyette geçen منكم sizden olan, ifadesi, kendilerine itaat edilmesi gereken yöneticilerin, şekil ve görünüş itibariyle değil, maddeten ve manen, kanı ve etiyle müslüman olmaları gerektiğini gösterir. فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ Eğer herhangi bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz, o konuda Allah'ın kitabı ve Rasulü'nün sünnetinin hükmüne başvurun. إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ Eğer Allah'a ve ahiret gününe hakikaten inanıyorsanız, o davayı Allah ve Rasulü'ne götürün. Burada şart edatı olan ان in cevabı, önceki âyetten anlaşıldığı için hazfedilmiştir. Bundan maksat, kitap ve sünnete bağlı kalmayı teşviktir. Nitekim kişi: "Eğer oğlumsan bana muhalefet etme" der. ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلا Allah'ın kitabı ve Rasulü'nün sünnetine müracaat sizin için daha hayırlı, daha yararlı ve sonuç bakımından daha güzeldir.

Bundan sonra Yüce Allah, kalplerinde iman bulunmadığı halde iman ettiklerini iddia eden münafıkların sıfatlarını anlatarak şöyle buyurur.

60. أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ Bu âyet inandığını iddia edip de sonra Allah'ın hükmüne razı olmayan kimsenin durumunun hayret verici olduğunu ifade eder. Buna göre manası şöyledir: Sana indirilen Kur'ân'a ve senden önce indirilmiş olan Tevrat ve İncil'e inandığını iddia eden bu münafıkların

69 el-Keşşâf, 1/405.

70 Muhtasaru İbn Kesîr, 1/405.

yaptıklarına şaşmıyor musun? يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ Anlaşmazlıklarında Tağût'un önünde yargılanmak istiyorlar. İbn Abbas şöyle der: Tağût, azgın Yahudilerden biri olan Ka'b b. Eşref'tir. Aşırı derecede azgın ve Rasulullah'a düşman olduğu için kendisine bu isim verilmiştir. وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ Halbuki onlara, Allah'a iman etmeleri ve onun dışındakileri inkâr etmeleri emrolunmuştu. Başka bir âyet-i kerîmede şöyle buyurulmuştur. فمن يكفر بالطاغوت ويؤمن بالله فقد استمسك بالعروة الوثقى Kim Tağût'a küfredip Allah'a iman ederse, o, muhakkak en sağlam kulpa yapışmıştır.[71] وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا Şeytan ise, hak ve hidâyetten sapmalarını güzel göstererek onları büsbütün saptırmak istiyor.

61. وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَى مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ O münafıklara gelin anlaşmazlığa düştüğünüz hususta gelin aranızda hükmetmesi için Allah'ın Kitabına ve Rasulü'nün hükmüne baş vurun" denildiğinde رَأَيْتَ الْمُنَافِقِينَ يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُودًا Nifâklarından dolayı, münafıkların senden yüz çevirip gittiğini görürsün.

62. فَكَيْفَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ Günahları ve elleriyle işlemiş oldukları küfür ve isyanları yüzünden Allah onları cezalandırdığında halleri nice olur? Bu azabı kendilerinden savabilirler mi? ثُمَّ جَاءُوكَ يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا إِحْسَانًا وَتَوْفِيقًا Sonra bu münafıklar, işledikleri günahlardan dolayı özür dilemek için, Allah adına yemin ederek: "Biz senden başkasının hükmüne başvurmakla hasımları barıştırmak ve aralarını bulmaktan başka bir şey düşünmedik ve senin hükmünü reddetmek istemedik" derler. Yüce Allah, onların yalancı olduklarını göstermek için şöyle buyurdu:

63. أُولَئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ O münafıklar yalan söylüyorlar. Allah onların kalplerindeki nifâk, tuzak ve hileyi bilir. Onlar bu tatlı sözleriyle seni aldatmak istiyorlar. فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ Faydaya binaen onları cezalandırmaktan vazgeç. Kalplerindekileri bildiğini onlara açıklama ve gizli şeylerini ortaya çıkarma ki, korkulu ve endişeli kalsınlar. وَعِظْهُمْ Şiddet ifade eden âyetlerle nasihat ederek, onların nifâk çıkarmalarını ve tuzak kurmalarını engelle. وَقُلْ لَهُمْ فِي أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا Ve onlara kendileri hakkında etkili söz söyle. Yani seninle onlar arasındaki hususlarda, kalplerinin içine ulaşacak şekilde etkili sözlerle onlara nasihat et. Bu söz, onların iddialarını reddeder ve nifâklarına mani olur. Bundan sonra Yüce Allah, peygamberlerin vazifelerini açıklayarak şöyle buyurdu:

64. وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ Biz peygamberlerden herbirini, sadece Allah'ın emriyle kendisine itaat edilsin diye gönderdik. Peygamber'e itaat Allah'a itaat, ona

71 Bakara sûresi, 2/256.

وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ isyan Allah'a isyandır. O münafıklar senin hükmünü kabul etmemek suretiyle kendilerine zulmettikleri zaman, nifâktan tevbe, günahlarından Allah'a istiğfâr ve hatalarını itiraf ederek sana gelselerdi, وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ Ya Muhammed! Sen de onlar için istiğfar edip günahlarının bağışlanma Allah'tan isteseydin. لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا Elbette, Allah'ın kullarının tevbesini çokça kabul ettiğini ve kendileri için rahmetinin genişliğini anlarlardı. Bundan sonra Yüce Allah sâdık imanın yolunu açıklayarak şöyle buyurdu:

65. فَلا وَرَبِّكَ لا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ Ey Muhammed! Rabbine yemin ederim ki, onlar aralarında seni hakem kılıp anlaşmazlığa ve ihtilafa düştükleri hususlarda hükmüne razı olmadıkça iman etmiş olmazlar. Âyetin başındaki لا yemini pekiştirmek için gelmiştir. ثُمَّ لا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا Sonra da verdiğin hükümden içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın ve karşı çıkmak kendilerini müdafaa etmek ve çekişmeksizin tam manasıyle boyun eğmedikçe iman etmiş olmazlar. İmanın hakikatı boyun eğmek ve teslim olmaktır.

66. وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنِ اقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ أَوِ اخْرُجُوا مِن دِيَارِكُم Eğer o münafıklara, öncekilere farz kılmış olduğumuz meşakkatli amelleri farz kılsaydık ve onlara bir takım zor şeyler yükleyip, İsrailoğullarına emrettiğimiz gibi onlara da kendilerini öldürmelerini ve vatanlarından çıkmalarını emretseydik, مَا فَعَلُوهُ إِلاَّ قَلِيلٌ مِّنْهُمْ imanları zayıf olduğu için, pek azı müstesna, kimse bu emre uymaz ve boyun eğmezdi. وَلَوْ أَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهِ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَأَشَدَّ تَثْبِيتًا Eğer onlar Allah ve Rasulüne itaat edip de kendilerine emredileni yapsalardı, bu onlar için, dünyalarında da ahiretlerinde de daha hayırlı olur, imanlarını daha kuvvetlendirir ve sapıklık ve nifâktan onları daha çok uzaklaştırırdı.

67. وَإِذًا لآتَيْنَاهُم مِّن لَّدُنَّا أَجْرًا عَظِيمًا O takdirde, elbette onlara katımızdan büyük mükâfat verirdik. Onları naîm Cennetlerine götürecek doğru yola iletirdik.

68. وَلَهَدَيْنَاهُمْ صِرَاطًا مُّسْتَقِيمًا Bundan sonra Yüce Allah, kendisine ve Rasulüne itaatin faydasını anlatarak şöyle buyurur:

69. وَمَن يُطِعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُوْلَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِم Kim, Allah ve Rasulünün emrettiğini yapar ve yasakladıklarından sakınırsa, Allah Onu, Huld Cennetlerinde kendine yakın olanlarla birlikte ikram yurduna yerleştirir. مِّنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ Yani onu ahirette yüksek mevki sahipleriyle birlikte oturtur. Bunlar yüce Peygamberler, onların faziletli ve yakın arkadaşları sıddıklar, Allah yolunda şehid olan seçkin kişiler ve Allah'ın diğer salih kullarıdır. وَحَسُنَ أُوْلَئِكَ رَفِيقًا Bunların arkadaşlığı ve sohbeti ne güzeldir. Bu salih kulların arkadaşı da güzeldir. Âişe (r.a.)'nin şöyle dediği rivâyet olunur: "Ölüm hastalığında iken Rasulullah (s.a.v.)'ın

şöyle dediğini işittim: "Ben, Allah'ın kendilerine nimetini ihsan ettiği peygamberler, sıddıklar, şehitler ve salihlerle birlikte olmak istiyorum" Anladım ki Rasulullah muhayyer kılındı, o da bunlarla beraber olmayı tercih etti."[72]

70. ذَلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللَّهِ İtaat edenlere verilen bu büyük mükâfat, sırf Allah'ın lütfudur. وَكَفَى بِاللَّهِ عَلِيمًا Allah itaat edenleri mükâfatlandırır, lütuf ve ihsana müstehak olanları bilir. Bu konuda o yeter.

EDEBÎ SANATLAR

Bu mübarek âyetler birçok edebî sanatı ihtiva eder. Bunlar aşağıdaki şekilde özetlenmiştir:

1. ألم تر إلى الذين يزعمون İddia edenleri görmedin mi? cümlesindeki soru hayret ifade eder.

2. واستغفر لهم الرسول "Rasul onlar için istiğfar etseydi" cümlesinde iltifât sanatı vardır. Peygamber'in şanının yüceliğini ve istiğfarın büyüklüğünü göstermek için böyle denmiştir. İltifat olmasaydı واستغفرت لهم Sen onlar için istiğfar etseydin, şeklinde söylenirdi.

3. إن الله يأمركم Allah size emrediyor cümlesinde emrin yüceliğini ve emre sarılma ve mutlaka yerine getirilmesini vurgulamak için emir haber sîgasıyla gelmiş ve tahkik ifade etmesi için cümle إن ile başlamıştır.

4. يضلهم ile ضلالا ، قل ile قولا ، يسلم ile تسليما ve يصدون ile صدودا ، فأفوز ile فوزا kelimeleri arasında muğayir cinâs vardır.

5. فيما شجر بينهم Aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda cümlesinde istiâre vardır. Dalları biribirine girip birbirini sıkıştıran ağaç, münâkaşa anında sözleri birbirine giren ihtilaf yerinde kullanıldı. Bu istiâre de aklî olan bir şey duyu organlarıyla idrak edilen maddi bir şeye benzetilmiştir.

6. إن الله يأمركم Allah size emreder إن الله نعما يعظكم Allah size ne güzel öğüt verir ve إن الله كان سميعا Allah her şeyi işitir cümlelerinde Allah lafzının tekrar edilmesi kalplerde Allah korkusunu arttırmak içindir.

7. Bir çok âyette itnâb bir çok âyette hazf vardır.

FAYDALI BİLGİLER

Âişe (r.a.)'nin şöyle dediği rivâyet olunur: Bir adam Rasulüllah (s.a.v.)'a giderek: Ya Rasulallah! dedi: Sen bana nefsimden de aile efradımdan da daha sevgilisin. Ben evde olduğumda seni hatırlıyorum, sana gelmeden duramıyorum ve gelip

72 Muhtasaru İbn Kesîr I/411.

sana bakıyorum. Her ikimizin de öldüğümüzü düşündüğümde görüyorumki sen Cennete girince Peygamberler ile birlikte yüksek mevkiilere gidersin. Ben Cennete girersem korkarım ki seni göremem" dedi Rasulullah (s.a.v.) ona cevap vermedi. Nihayet Yüce Allah.... ومن يطع الله والرسول فاولئك مع الذين انعم الله عليهم âyetini indirdi.[73]

73 Bu hadisi İbn Merdeveyh rivâyet etmiştir. Bkz. İbn Kesîr Tefsiri, II/310-311, varyantları için bkz. Taberî, V/103/104.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ فَانْفِرُوا ثُبَاتٍ أَوِ انْفِرُوا
جَمِيعًا ﴿٧١﴾ وَإِنَّ مِنْكُمْ لَمَنْ لَيُبَطِّئَنَّ فَإِنْ أَصَابَتْكُمْ
مُصِيبَةٌ قَالَ قَدْ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيَّ إِذْ لَمْ أَكُنْ مَعَهُمْ شَهِيدًا
﴿٧٢﴾ وَلَئِنْ أَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِنَ اللَّهِ لَيَقُولَنَّ كَأَنْ لَمْ تَكُنْ
بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا
عَظِيمًا ﴿٧٣﴾ فَلْيُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ
الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ وَمَنْ يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٧٤﴾
وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ
وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ
الظَّالِمِ أَهْلُهَا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ
نَصِيرًا ﴿٧٥﴾ الَّذِينَ آمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا
يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ فَقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ إِنَّ
كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا ﴿٧٦﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ
وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ
مِنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللَّهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً وَقَالُوا رَبَّنَا
لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ لَوْلَا أَخَّرْتَنَا إِلَى أَجَلٍ قَرِيبٍ قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا
قَلِيلٌ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِمَنِ اتَّقَى وَلَا تُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٧٧﴾ أَيْنَ مَا تَكُونُوا
يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُشَيَّدَةٍ وَإِنْ تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ
يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِكَ
قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ فَمَالِ هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا ﴿٧٨﴾

مَآ أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ ٱللَّهِ ۖ وَمَآ أَصَابَكَ مِن سَيِّئَةٍ فَمِن نَّفْسِكَ ۚ
وَأَرْسَلْنَٰكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا ۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ شَهِيدًا ﴿٧٩﴾
مَّن يُطِعِ ٱلرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ ٱللَّهَ ۖ وَمَن تَوَلَّىٰ فَمَآ أَرْسَلْنَٰكَ
عَلَيْهِمْ حَفِيظًا ﴿٨٠﴾ وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ ۖ فَإِذَا بَرَزُوا۟ مِنْ عِندِكَ
بَيَّتَ طَآئِفَةٌ مِّنْهُمْ غَيْرَ ٱلَّذِى تَقُولُ ۖ وَٱللَّهُ يَكْتُبُ
مَا يُبَيِّتُونَ ۖ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى ٱللَّهِ ۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلًا ﴿٨١﴾
أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ ٱلْقُرْءَانَ ۚ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِندِ غَيْرِ ٱللَّهِ لَوَجَدُوا۟
فِيهِ ٱخْتِلَٰفًا كَثِيرًا ﴿٨٢﴾ وَإِذَا جَآءَهُمْ أَمْرٌ مِّنَ ٱلْأَمْنِ أَوِ ٱلْخَوْفِ
أَذَاعُوا۟ بِهِۦ ۖ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى ٱلرَّسُولِ وَإِلَىٰٓ أُو۟لِى ٱلْأَمْرِ مِنْهُمْ
لَعَلِمَهُ ٱلَّذِينَ يَسْتَنۢبِطُونَهُۥ مِنْهُمْ ۗ وَلَوْلَا فَضْلُ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ
وَرَحْمَتُهُۥ لَٱتَّبَعْتُمُ ٱلشَّيْطَٰنَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٨٣﴾ فَقَٰتِلْ فِى
سَبِيلِ ٱللَّهِ ۚ لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسَكَ ۚ وَحَرِّضِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۖ عَسَى ٱللَّهُ
أَن يَكُفَّ بَأْسَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ۚ وَٱللَّهُ أَشَدُّ بَأْسًا وَأَشَدُّ
تَنكِيلًا ﴿٨٤﴾ مَّن يَشْفَعْ شَفَٰعَةً حَسَنَةً يَكُن لَّهُۥ نَصِيبٌ مِّنْهَا ۖ
وَمَن يَشْفَعْ شَفَٰعَةً سَيِّئَةً يَكُن لَّهُۥ كِفْلٌ مِّنْهَا ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلَىٰ
كُلِّ شَىْءٍ مُّقِيتًا ﴿٨٥﴾ وَإِذَا حُيِّيتُم بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا۟ بِأَحْسَنَ
مِنْهَآ أَوْ رُدُّوهَا ۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ حَسِيبًا ﴿٨٦﴾
ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۚ لَيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ ۗ
وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ ٱللَّهِ حَدِيثًا ﴿٨٧﴾

71. Ey iman edenler! Tedbirinizi alın; bölük bölük savaşa çıkın, yahut da topyekün savaşın.

72. İçinizden bazıları vardır ki pek ağırdan alırlar. Eğer size bir felaket erişirse: "Allah bana lütfetti. Çünkü onlarla beraber bulunmadım" der.

73. Eğer Allah'tan size bir lütuf erişirse -Sanki sizinle onun arasında bir dostluk yokmuş gibi- "Keşke onlarla beraber olsaydım da, ben de büyük bir kazanç elde etseydim" der.

74. O halde, dünya hayatını ahiret karşılığında satanlar, Allah yolunda savaşsınlar. Kim Allah yolunda savaşır da öldürülür veya galip gelirse, biz ona yakında büyük bir mükâfat vereceğiz.

75. Size ne oldu da Allah yolunda ve "Rabbimiz! Bizi, halkı zalim olan bu şehirden çıkar, bize tarafından bir sahip gönder, bize katından bir yardımcı yolla" diyen zavallı erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda savaşmıyorsunuz?

76. İman edenler Allah yolunda savaşırlar, inkâr edenler ise Tağût ve yolunda savaşırlar. O halde şeytanın dostlarına karşı savaşın, şüphe yok ki şeytanın kurduğu düzen zayıftır.

77. Kendilerine, "Ellerinizi savaştan çekin, namazı kılın ve zekatı verin" denilen kimseleri görmedin mi? Onlara savaş farz kılınınca, içlerinden bir grup hemen Allah'tan korkar gibi, hatta daha fazla bir korku ile insanlardan korkmaya başladılar da: "Rabbimiz! Savaşı bize niçin yazdın! Bizi, yakın bir süreye kadar erteleseydin olmaz mıydı?" dediler. De ki: "Dünya menfaati önemsizdir, Allah'tan korkanlar için ahiret daha hayırlıdır ve size kıl payı kadar haksızlık edilmez."

78. Nerede olursanız olun, isterseniz sarp ve sağlam kalelerde bulunun ölüm size ulaşır. Kendilerine bir iyilik dokunsa, "Bu Allah'tan" derler, başlarına bir kötülük gelince de, "Bu senden" derler. "Hepsi Allah'tandır" de! Bu adamlara ne oluyor ki bir türlü laf anlamıyorlar!

79. Sana gelen iyilik Allah'tandır. Başına gelen kötülük ise nefsindendir. Seni insanlara elçi gönderdik, şahid olarak da Allah yeter.

80. Kim Rasul'e itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur. Yüz çevirene gelince, seni onların başına bekçi göndermedik!

81. "Başüstüne" derler, ama yanından ayrılınca onlardan bir kısmı, senin dediğinden başkasını gizlice kurar. Allah da onların gizlice kurduklarını yazar. Sen onlara aldırma ve Allah'a tevekkül et, sana vekil olarak Allah yeter.

82. Hâlâ Kur'ân üzerinde gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık bulurlardı!

83. Onlara güven veya korkuya dair bir haber gelince hemen onu yayarlar, halbuki onu Rasul'e veya aralarında yetki sahibi kimselere götürselerdi, onların arasından işin içyüzünü anlayanlar, onun ne olduğunu bilirlerdi. Allah'ın size lütuf ve rahmeti olmasaydı, pek azınız müstesna şeytana uyup giderdiniz.

84. Artık Allah yolunda savaş. Sen, kendinden başkası sebebiyle sorumlu tutulmazsın. Mü'minleri de teşvik et. Umulur ki Allah kâfirlerin gücünü kırar. Allah'ın gücü daha çetin ve cezası daha şiddetlidir.

85. Kim iyi bir işe aracılık ederse, onun da o işten bir nasibi olur. Kim kötü bir işe aracılık ederse onun da ondan bir payı olur. Allah her şeyin karşılığını vermeye Kâdir'dir.

86. Bir selâm ile selâmlandığınız zaman siz de ondan daha güzeli ile selâmlayın, yahut aynı ile karşılık verin. Şüphesiz Allah, her şeyin hesabını sorar.

87. Allah ki, ondan başka hiçbir ilah yoktur, elbette sizi kıyamet günü toplayacaktır, bunda asla şüphe yoktur. Söz bakımından Allah'tan daha doğru kim vardır!?

BU ÂYETLERİN ÖNCEKİLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah önceki âyetlerde nifâktan ve münafıklardan sakındırıp Allah'a ve Rasulüne itaati emrettikten sonra burada da itaatlerin ve Allah'a yakınlığı sağlıyan ibadetlerin en büyüğünü emretti. Bu da, Allah'ın dinini yüceltmek ve onu ihyâ etmek için Allah yolunda cihat etmektir. Aynı zamanda kâfirlerin ani baskınlarından korunmak için hazırlıklı olmayı da emretti. Bundan sonra cihada gitmeyip geri kalan ve mü'minlerin moralini bozan münafıkların hallerini açıkladı ve mü'minleri onların şerrinden sakındırdı.

KELİMELERİN İZAHI

ثبات : Sübât, topluluk manasına gelen ثبة kelimesinin çoğuludur. "Bölük bölük" demektir.

بروج : Burûc, yüksek bina ve büyük köşk manasına gelen burc kelimesinin çoğuludur. Burada maksat kalelerdir.

مشيدة : Müşeyyede, "yüksek yapılmış" demektir.

بيت : İşi gece idare etti. Düşmanın gece gelmesine "بيـــات" denilir. Arapların "gece yapılmış bir iş" manasında kullandıkları امر بيت بالليل darb-ı meselleri de bu kökten türemiştir.

اذاعوا به : Onu yaydılar ve neşrettiler demektir.

يستنبطونه : Onu çıkarırlar manasınadır. Bir kimse suyu çıkardığı zaman إستنبطت الماء der. Bu fiil bu sözden alınmıştır. Kitap ve sünnetten ahkâm istinbat etmek de bu manada kullanılır.

حرض : Teşvik etti. Tahrîd, bir şeye teşvik etmek demektir.

تنكيلا : Tenkîl, azap etmek manasınadır. Nekâl, azap ve ceza demektir.

كفل : Kifl, nasip, pay manalarına gelir. Kifl, daha çok şerde kullanılır.

مقيتا : Mukît, muktedir demektir. Bir kimse bir şeye güç getirdeğinde اقـات على الشئ denilir. Şâir şöyle der:

وذي ضـــعن كـــفـــفت النفس عنه وكنت على مـــســـاءته مـــقـــيـــتـــا

Kötülük yapmaya gücüm yettiği halde, öfkeli kimseye karşı kendimi tuttum.

NÜZÛL SEBEBİ

İbn Abbas'tan rivâyet edildiğine göre, Mekke'de Abdurrahman b. Avf ve bazı arkadaşları Nebî (s.a.v.)'ye gelerek "Ya Rasulallah, biz müşrik iken izzet içinde idik. İman ettikten sonra zelil olduk. Bu ne hikmettir?" dediler. Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Bana, affetmek emredildi. Millete karşı savaşmayın." Medine'ye hicretten sonra Allah ona savaşı emretti. Bu sefer geri çekildiler. Bunun üzerine Yüce Allah ... ألم تر إلى الذين قيل لهم كفوا ايديكم واقيموا الصلاة âyetini indirdi.[74]

ÂYETLERİN TEFSİRİ

71. يَا أَيُّهَـا الَّذِينَ آمَنُوا خُـذُوا حِـذْرَكُمْ Ey mü'minler, düşmandan sakının ve ona karşı hazırlıklı olun. فَانفِرُوا ثُبَاتٍ أَوِ انفِرُوا جَمِيعًا Cihada bölük bölük gruplar ve arka arkaya seriyyeler halinde çıkın, veya kalabalık bir ordu halinde topyekün çıkın. Yüce Allah mü'minleri grup grup veya topyekün cihada çıkma hususunda serbest bıraktı.

72. وَإِنَّ مِنكُمْ لَمَنْ لَيُبَطِّئَنَّ İçinizden bazıları vardır ki, ağır alır ve cihattan geri kalırlar. Bunlardan maksat münafıklardır. Zâhire göre ve iddiaları nazarı itibare alınarak mü'minlerden sayıldılar. فَإِنْ أَصَابَتْكُم مُّصِيبَةٌ Eğer başınıza bir musibet gelirse, yani öldürülür veya yenilirseniz. قَالَ قَدْ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيَّ إِذْ لَمْ أَكُن مَّعَهُمْ شَهِيدًا O münafık, Allah

74 Vâhidî, Esbâbu'n-nüzûl, 96; Kurtubî, 5/281.

bana lutfetti, çünkü harpte onlarla birlikte bulunmadım ve öldürülenlerle birlikte öldürülmedim der.

73. وَلَئِنْ أَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِنَ اللَّهِ Ey mü'minler, size Allah'tan bir yardım, zafer ve ganimet ulaşırsa, لَيَقُولَنَّ كَأَنْ لَمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يَا لَيْتَنِي كُنتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا elbette o münafık, aranızda herhangi bir tanışma ve dostluk yokmuş gibi, pişman ve üzgün bir kimse edasıyle "keşke savaşta onlarla beraber olsaydım da, ganimetten büyük bir pay alsaydım" der. كان لم تكن Cümlesi, ara cümlesidir. Onların imanlarının zayıf olduğuna dikkat çeker. Münafığın bu dostluğu, inancında değil görünüştedir. O, mü'minlerle beraber olmayı İslâm'ın izzeti için değil, bilakis mal ve dünyalık elde etmek için istemektedir. Yüce Allah, Allah yolunda savaştan geri kalanları kınadıktan sonra, mü'minleri savaşa teşvik ederek şöyle buyurdu:

74. فَلْيُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالآخِرَةِ Allah yolunda, fâni hayatı verip bâki hayatı alanlar, mallarını ve canlarını Allah uğrunda harcayan samimi mü'minler savaşsın. وَمَنْ يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا Kim Allah'ın dinini yüceltmek için onun uğrunda savaşır da şehit olur veya düşmana karşı zafer kazanırsa, ona bolca sevap vereceğiz. O, şehadet veya ganimet gibi, iki güzel şeyden birini elde edecektir. İster galip ister mağlup olsun, Allah yolunda savaşan kimse için bu Allah'tan büyük bir mükâfat vaadidir. Nitekim hadiste şöyle buyrulmuştur. Allah, kendi uğrunda savaşa çıkanlar için garanti verdi. Buyurdu ki: Onu, benim uğrumda cihad etmek, bana iman etmek ve peygamberlerimi tasdik etmekten başka bir şey savaşa çıkarmadı. Öyleyse onu Cennete sokacağıma veya sevap veya ganimet almış olarak çıktığı evine geri döndüreceğime garanti veriyorum.[75]

75. وَمَا لَكُمْ لا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ Bu âyetteki soru edatı cihada teşvik içindir. Yani ey mü'minler, size ne oldu da Allah yolunda ve hicret etmelerine müşriklerin engel olduğu erkek, kadın ve çocuklardan zayıf kardeşlerinizin kurtuluşu için savaşmıyorsunuz?! Onlar Mekke'de zelil ve zayıf bir halde birçok şiddetli eziyetlere maruz kaldılar. من الرجال والنساء والولدان bölümü zayıfları açıklamaktadır. İbn Abbas şöyle der: Ben ve annem zayıflardan idik. Rasulullah (s.a.v.) bu zayıflar hakkında şöyle dua ederdi: Ey Allahım! Velîd b. Velîd, Seleme b. Hişâm ve ... i kurtar. Sahih hadiste böyle vârit olmuştur. الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا Bu zayıflar, üzerlerinden musibetin kaldırılması için Rablerine şöyle dua edenlerdir: "Ey Rabbimiz bizi, halkı küfür sebebiyle zalim olan bu şehirden çıkar." Bu şehir Mekke'dir. Çünkü Mekke küfrün vatanı idi. Bundan dolayı Rasulullah (s.a.v.) buradan hicret etti. Zalimlerden maksat Kureyş'in ileri gelenleri olup mü'minlerin hicret etmesini ve Mekke'de İslâm'ın yayılmasını engelleyenlerdir. وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا Ey Rabbimiz! Bizi bu sıkıntıdan kurtar, bize bir çıkış yolu göster. Katından bize bir yardımcı ve dost gönder.

75 Müslim, İmâre, 103.

Yüce Allah onların duasını kabul etti ve onlara en hayırlı yardımcı ve dostu gönderdi. Bu da, Mekke'yi fethetmek suretiyle onlara yardım eden Muhammed (s.a.v.)'dir. Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke'den Medine'ye dönerken, Attâb b. Üseyd'i onlara vali tayin etti. Attâb, mazlumların hakkını zalimlerden aldı.

Bundan sonra Yüce Allah mücâhidleri cihada teşvik ederek şöyle buyurur:

76. الَّذِينَ آمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ İman edenler, Allah yolunda savaşırlar. Yani mü'minler, yüce bir hedef ve şerefli bir gaye uğrunda savaşırlar ki, bu gaye de Allah'ın rızasını kazanmak maksadıyla O'nun dinine yardım etmek ve onu yüceltmektir. Allah onların dostu ve yardımcısıdır. وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ Kâfirlere gelince, onlar, küfre ve azgınlığa çağıran Tağût'un, yani şeytanın yolunda savaşırlar. فَقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ Ey Allah dostları, şeytanın yardımcılarına ve dostlarına karşı savaşınız. Şüphesiz siz onları mağlûp edeceksiniz. Allah'ın dinini yüceltmek için savaşan ile, şeytanın yolunda savaşan arasında çok büyük fark vardır. Zira Allah yolunda savaşan galiptir. Çünkü Allah onun dostu ve yardımcısıdır. Tağût'un uğruna savaşan mağluptur ve yardımcısız kalmıştır. Bundan dolayı Yüce Allah şöyle buyurur: إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا Haddi zatında şeytanın tuzağı yani gayreti zayıftır. Hal böyle iken, Allah'ın kudretiyle kıyas edildiğinde durum nasıl olur?! Zemahşerî şöyle der: Allah'ın kâfirler için hazırladığı tuzağın yanında, şeytanın mü'minler için kurduğu tuzak çok zayıf ve basit kalır.[76]

77. أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوا أَيْدِيَكُمْ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ Ey Muhammed! Mekke'de iken savaş isteyen fakat kendilerine "Kâfirlerle savaşmayın, henüz vakti gelmedi. Namaz kılarak ve zekat vererek kendinizi hazırlayın" denilen kimselerin haline şaşmıyor musun? فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللَّهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً Müşriklere karşı savaşmak farz kılınınca, bir de bakarsın ki onlardan bir grup, Allah'ın azabından korktukları gibi, hatta daha da fazla, insanların kendilerini öldürmesinden korkarlar. İbn Kesîr şöyle der: İslâm'ın başlangıcında mü'minler Mekke'de namaz, zekat ve müşriklerin eziyetlerine karşı sabretmekle mükellef idiler. Bize savaş emri verilse de düşmandan intikam alsak diye can atıyorlardı. İstedikleri emir verilince bazıları korktular ve düşmanla karşılaşmaktan şiddetle kaçındılar.[77] وَقَالُوا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ Ve ölüm korkusuyla dediler ki: Ey Rabbimiz; bize niçin savaşı farz kıldın? لَوْلَا أَخَّرْتَنَا إِلَى أَجَلٍ قَرِيبٍ Bize yakın bir zamana kadar müddet versen de ecelimizle ölsek. Savaşta ölmesek de düşman bize sevinmese olmaz mı? Âyette geçen لو لا kelimesi, هلا manasına olup teşvik ifade eder. قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِمَنِ اتَّقَى وَلَا تُظْلَمُونَ فَتِيلًا Ey Muhammed! Onlara deki: Şüphesiz, dünya nimetleri fâni, ahiret nimetleri bâkidir. Allah'tan korkup onun emrine sarılanlar için baki nimet, bu fâni metadan daha hayırlıdır. Çekirdek yarığındaki iplik kadar

76 el-Keşşâf, 1/414.
77 Muhtasaru İbn Kesîr, 1/413.

da olsa amellerinizin sevabından azıcık bile eksiltilmez. İbn Cüzeyy şöyle der: Âyet, sahabeden bir topluluk hakkında nâzil olmuştur. Bunlara daha önce, savaştan el çekmeleri emredildiği halde savaş emrinin gelmesini istemişlerdi. Kendilerine savaş emri gelince, bu hoşlarına gitmedi. Hoşlanmamaları, dinleri hususunda kuşkuya düşmelerinden değil, ölüm korkusundan ileri geliyordu. Bir görüşe göre bu âyet münafıklar hakkında nâzil olmuştur. Bu görüş kelamın akışına daha uygundur.[78]

78. أَيْنَمَا تَكُونُوا يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنتُمْ فِي بُرُوجٍ مُشَيَّدَةٍ Nerede bulunursanız bulunun, sağlam kalelere sığınsanız bile, eceliniz geldiğinde ölüm size mutlaka ulaşır ve ansızın yakalar. O halde, ölüm korkusuyla savaştan çekinmeyin. وَإِنْ تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ O münafıklara zafer, ganimet ve benzeri bir iyilik dokunursa, bu, Allah tarafındandır ve O'nun takdiriyledir. Çünkü O bizim iyiliğimizi bilmektedir" derler. وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِكَ Onların başına hezimet, açlık ve benzeri bir kötülük gelirse, Muhammed (s.a.v.)'in ve dininin uğursuzluğunu kastederek; "Bu, Muhammed (s.a.v.)'e tâbi olduğumuz ve onun dinine girdiğimiz için başımıza geldi" derler. Süddî şöyle der: Dinimizi bıraktığımız ve Muhammed'e uyduğumuz için başımıza bu belâ geldi" derler. Nitekim Firavun'un kavmi de böyle söylemişti: "Onların başına bir kötülük geldiğinde Musa'yı ve beraberindekileri uğursuz sayarlardı.[79] قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ Ya Muhammed! O beyinsizlere de ki: "İyilik, kötülük, mükâfat ve ceza, bunların hepsi Allah katındandır. Bunları yaratan ve icat eden O'dur. O'ndan başka yaratıcı yoktur. Fayda veren de, zarar veren de sadece O'dur. Herşey O'nun iradesiyle olur. "Hayır ve şerrin Allah'ın takdiriyle olduğunu açıklamak suretiyle onların batıl iddialarını reddetmesi ve onları susturması, Rasulullah (s.a.v.)'a emredildi. فَمَالِ هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا Onlara ne oluyor da, herşeyin Allah'ın takdiri ile olduğunu anlamıyorlar? Bu âyet, anlayışlarının azlığı sebebiyle onları kınamaktadır.. Bundan sonra Yüce Allah imanın hakikatını açıklayarak şöyle buyurdu.

79. مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ Bu âyet bütün insanlara hitâp etmektedir. Yani ey insan! Sana gelen iyilik ve nimet, bir lütuf, ihsan, ikram ve bir imtihan olarak Allah'tandır. Sana gelen bir belâ ve musibet ise, kendindendir. Kötülüğü bizzat kendin yaptığın için, onun sebebi sensin. Nitekim bir başka âyet-i kerîmede şöyle buyrulmuştur: "Başınıza gelen herhangi bir musibet, kendi yaptıklarınız yüzündendir".[80] Bundan sonra Yüce Allah, Rasulullah (s.a.v.)'a hitap ederek şöyle buyurdu. وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا Ey Muhammed! Seni bütün

78 et-Teshîl, 1/148, Kurtubî bu görüştedir. Ebû Hayyân'ın görüşü ise daha tercihe şayandır. O, el-Bahr adlı tefsirinde şöyle der: Âyetin zahirine bakılırsa, bu sözü söyleyenler münafıklardır. Çünkü Allah bir şeyi emrettiğinde, samimi mü'min onun sebebini sormaz. Bundan dolayı âyetin akışı şöyle gelmiştir: وان تصبهم سيئة يقولوا هذه من عندك Onlara bir kötülük isabet ettiğinde, bu senin yüzündendir" derler. Münafıktan başkası bu sözü söylemez. el-Bahr, 3/928.

79 A'râf sûresi, 7/131.

80 Şûrâ sûresi, 42/30.

insanlara peygamber olarak gönderdik. Allah'ın hükümlerini onlara tebliğ edeceksin. Senin peygamberliğine şahit olarak Allah yeter. Bundan sonra Yüce Allah peygambere itaate teşvik ederek şöyle buyurdu:

80. مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ Kim peygamberin emrine itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur. Çünkü peygamber, Allah'tan aldığı emri tebliğ etmektedir. وَمَنْ تَوَلَّى فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا Ey Muhammed! Kim sana itaatten yüz çevirirse, bilsin ki, seni onların amellerinin koruyucusu ve amellerinden dolayı onları hesaba çekici olarak göndermedik. Senin görevin, sadece tebliğ etmektir.

81. وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ فَإِذَا بَرَزُوا مِنْ عِنْدِكَ بَيَّتَ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ غَيْرَ الَّذِي تَقُولُ Münafıklar: "Emrin baş üstüne ya Muhammed! derler. Âyetteki طاعة kelimesi, سمعا وطاعة "işittim ve itaat ettim" diyen kimsenin sözüne benzer. Senin yanından çıkınca, onlardan bir grup, senin onlara söylediğinden başka bir şey yaparlar ki, o da sana muhâlefet ve senin emrine isyandır. وَاللَّهُ يَكْتُبُ مَا يُبَيِّتُونَ Cezalarını çekmeleri için, Allah yaptıklarını amel defterlerine yazmalarını Hafaza meleklerine emreder. فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ Onlara aldırma, işini Allah'a bırak ve O'na güven. وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا Kendisine tevekkül edene yardımcı olarak Allah yeter. O, senin intikamını onlardan alacaktır.

Bundan sonra Yüce Allah Kur'ân'ın açık manalarını ve belîğ lafızlarını anlamak için Kur'ân üzerinde düşünmekten kaçınan münafıkları kınadı. Çünkü Kur'ân'ın delili üzerinde düşünmekle anlaşılır. Ve bu şekilde nuru parlar.

82. أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ Kur'ân üzerinde gereği gibi düşünmeyecekler mi? وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا Eğer bu Kuran, müşrik ve münafıkların iddia ettiği gibi uydurulmuş olsaydı, onun haberleri, nazımları ve manalarında büyük bir çelişki bulurlardı. Fakat Kur'ân bundan münezzehtir. Haberleri doğru, nazmı belîğ, manaları açıktır. Bütün bunlar gösteriyor ki Kur'ân, hikmet sahibi, övgüye layık Yüce Allah tarafından indirilmiştir.

83. وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ Münafıklara zafer, ganimet veya hezimet ve musibet gibi, mü'minlere ait bir haber geldiğinde, onu, hakikatini anlamadan konuşur ve yayarlar. Onların bu haberi yaymaları, müslümanlar aleyhine bir fesat çıkarmaktır. وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ Eğer onlar kendilerine ulaşan bu haber hususunda dedikodu etmeyi bırakarak, onu Rasulullah (s.a.v.)'a sahabenin büyüklerine ve kendilerinden ilim sahiplerine götürselerdi, haberin aslını araştıracak olan kimseler yani Rasulullah (s.a.v.), sahabenin ileri gelenleri ve ilim sahibi kişiler onun ne olduğunu bilirlerdi.

84. وَلَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا Ey mü'minler! Allah size peygamberi göndermek lütfunda bulunmasaydı ve Kur'ân'ı indirmekle rahmet etmeseydi, azınız müstesna, şeytanın size emrettiği kötü şeyler hususunda mutlaka

ona uyardınız. Sonra Yüce Allah Hz. Peygamber (s.a.v.)'e cihad emrederek şöyle buyurdu: فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لا تُكَلَّفُ إِلاَّ نَفْسَكَ Ey Muhammed! Tek başına bile kalsan, Allah'ın dinini yüceltmek için savaş. Çünkü sana zafer vaadedilmiştir. Münafıkların senden ayrılarak geri kalmalarına üzülme. وَحَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ Mü'minleri cesaretlendirerek onları savaşa teşvik et. عَسَى اللَّهُ أَنْ يَكُفَّ بَأْسَ الَّذِينَ كَفَرُوا Umulur ki, Allah kâfirlerin güçlerini kırar. Bu, Allah'ın, kâfirlerin gücünü kıracağına dair bir vaadidir. عسى Fiili Allah hakkında kullanıldığında kesinlik ifade eder. Yani, senin mü'minleri teşvikin sebebiyle Allah kâfirlerin, günaha batmışların kötülüğünü önler. Nitekim Allah Bedir'de onları hezimete uğratmak ve Mekke'nin fethini mü'minlere nasip etmek suretiyle güçlerini kırmıştır. وَاللَّهُ أَشَدُّ بَأْسًا وَأَشَدُّ تَنكِيلا Allah'ın kudreti daha çetin, cezası daha büyüktür.

85. مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا Kim, insanlar arasında şeriata uygun bir şekilde aracılık ederse, o bu işten bir sevap payı alır. وَمَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَا Kim de şeriata aykırı bir şekilde aracılık ederse, o da bu işten bir günah payı alır. وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُقِيتًا Allah'ın herşeye kudreti yeter ve herkesi ameli ile cezalandırır.

86. وَإِذَا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا Size bir müslüman selâm verdiğinde, onun selâmını daha güzeliyle alın yahut aynı ile karşılık verin. إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا Şüphesiz Allah kullarını, büyük küçük her türlü amellerinden dolayı hesaba çeker.

87. اللَّهُ لا إِلَهَ إِلاَّ هُوَ لَيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لا رَيْبَ فِيهِ Bu âyet, ahirette bütün mahlukatı toplayacağına dair Allah'ın bir yeminidir. Yani, Allah birdir, O'ndan başka ma'but yoktur. O sizi vukuunda şüphe olmayan kıyamet gününde kabirlerinizden çıkarıp mutlaka hesaba çekecektir. Ceza ve hesap için öncekileri de sonrakileri de bir yere toplayacaktır. وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا Kim, Allah'tan daha doğru sözlüdür. Bu cümle lafzen soru cümlesidir, fakat mana itibariyle olumsuzluk ifade eder. Yani, sözünde ve vaadinde, âlemlerin Rabbi olan Allah'tan daha doğru kimse yoktur.

EDEBÎ SANATLAR

Bu âyetler birçok edebî sanatı ihtiva eder. Bunları aşağıda özetliyoruz:

1. يشرون الحياة الدنيا بالاخرة "Fâni hayatı, bâki hayatla değiştirirler" cümlesinde istiâre vardır. Burada "şirâ" (satmak) lafzı değiştirme yerinde kullanılmıştır. Bu, güzel bir istiâredir.

2. كأن لم يكن بينكم وبينه مودة "Sanki, sizinle onun arasında bir dostluk yokmuş" cümlesinde itiraz sanatı vardır. Yani bu bir ara cümlesidir.

3. يخشون الناس كخشية الله Allah'tan korkar gibi, insanlardan korkarlar cümlesinde mücmel ve mürsel bir teşbih vardır.

4. الامن "Emniyet" ve الخوف "korku" kelimeleri arasında tıbâk sanatı vardır.

5. يبيتون ile بيت ve شفاعة ile يشفع، فحيوا ile حييتم، مصيبة ile اصابتكم kelimeleri arasında iştikâk cinâsı vardır.

6. أفلا يتدبرون القرآن Kur'ân'ı düşünmüyorlar mı?" cümlesinde, istifhâm-ı inkârî vardır.

7. الذين آمنوا يقاتلون في سبيل الله İman edenler Allah yolunda savaşırlar" cümlesi ile والذين كفروا يقاتلون في سبيل الطاغوت Kâfirler, Tağût yolunda savaşırlar" cümlesi arasında mukâbele sanatı vardır. Bunun gibi, من يشفع شفاعة حسنة يكن له نصيب منها kim iyi bir aracılık ederse, o ondan bir pay alır" cümlesi ile ومن يشفع شفاعة سيئة يكن له كفل منها Kim, kötü bir aracılık ederse, o da ondan bir pay alır" cümlesi arasında da mukâbele sanatı vardır. Mukâbele, edebî sanatlardandır. İki veya daha fazla manayı ifade edip sonra da aynı tertiple bunların karşılığını söylemeye mukâbele denir.

BİR UYARI

قل كل من عند الله De ki, iyilik de kötülük de Allah'tandır" âyeti ile, وما اصابك من سيئة فمن نفسك başına gelen kötülük kendindendir" âyeti arasında herhangi bir çelişki yoktur. Çünkü birincisi hakikat manasında kullanılmıştır. Yani, iyiliği de, kötülüğü de Allah yaratır ve icat eder. İkincisinde ise sebep olma ve sebeplenme söz konusudur. Yani kişi, günahı sebebiyle musibete uğrar. Nitekim bir başka âyet-i kerîme de "Başınıza gelen musibet, kendi kazandığınız günahlardan dolayıdır."[81] buyrulmuştur. Veya şöyle diyebiliriz: Gerçekte her ne kadar herşey Allah'tan olsa da, iyiliğin Allah'a, kötülüğün kula nisbet edilmesi, sözde, Allah'a karşı gösterilen güzel edeptendir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.)'ı "Bütün hayır senin elindedir. Şer, sana nisbet edilmez" buyurmuştur. Allah daha iyi bilir.

81 Şûrâ sûresi, 42/30.

فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنٰفِقِيْنَ فِئَتَيْنِ
وَاللّٰهُ اَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوْا ۭ اَتُرِيْدُوْنَ اَنْ تَهْدُوْا مَنْ اَضَلَّ اللّٰهُ
وَمَنْ يُّضْلِلِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهٗ سَبِيْلًا ۝٨٨ وَدُّوْا لَوْ تَكْفُرُوْنَ كَمَا
كَفَرُوْا فَتَكُوْنُوْنَ سَوَاۗءً فَلَا تَتَّخِذُوْا مِنْهُمْ اَوْلِيَاۗءَ حَتّٰى يُهَاجِرُوْا
فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۭ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَخُذُوْهُمْ وَاقْتُلُوْهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُّمُوْهُمْ
وَلَا تَتَّخِذُوْا مِنْهُمْ وَلِيًّا وَّلَا نَصِيْرًا ۝٨٩ اِلَّا الَّذِيْنَ يَصِلُوْنَ اِلٰى
قَوْمٍۢ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِّيْثَاقٌ اَوْ جَاۗءُوْكُمْ حَصِرَتْ صُدُوْرُهُمْ
اَنْ يُّقَاتِلُوْكُمْ اَوْ يُقَاتِلُوْا قَوْمَهُمْ ۭ وَلَوْ شَاۗءَ اللّٰهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ
فَلَقٰتَلُوْكُمْ ۚ فَاِنِ اعْتَزَلُوْكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوْكُمْ وَاَلْقَوْا اِلَيْكُمُ
السَّلَمَ ۙ فَمَا جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيْلًا ۝٩٠ سَتَجِدُوْنَ
اٰخَرِيْنَ يُرِيْدُوْنَ اَنْ يَّاْمَنُوْكُمْ وَيَاْمَنُوْا قَوْمَهُمْ ۭ كُلَّمَا رُدُّوْٓا اِلَى
الْفِتْنَةِ اُرْكِسُوْا فِيْهَا ۚ فَاِنْ لَّمْ يَعْتَزِلُوْكُمْ وَيُلْقُوْٓا اِلَيْكُمُ السَّلَمَ
وَيَكُفُّوْٓا اَيْدِيَهُمْ فَخُذُوْهُمْ وَاقْتُلُوْهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوْهُمْ ۭ
وَاُولٰۗىِٕكُمْ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطٰنًا مُّبِيْنًا ۝٩١
وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ اَنْ يَّقْتُلَ مُؤْمِنًا اِلَّا خَطَـــًٔا ۚ وَمَنْ قَتَلَ
مُؤْمِنًا خَطَـــًٔا فَتَحْرِيْرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ وَّدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ
اِلٰٓى اَهْلِهٖٓ اِلَّآ اَنْ يَّصَّدَّقُوْا ۭ فَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ
لَّكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيْرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ ۭ وَاِنْ
كَانَ مِنْ قَوْمٍۢ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِّيْثَاقٌ فَدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ
اِلٰٓى اَهْلِهٖ وَتَحْرِيْرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ ۭ فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ
فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ ۡ تَوْبَةً مِّنَ اللّٰهِ ۭ وَكَانَ
اللّٰهُ عَلِيْمًا حَكِيْمًا ۝٩٢ وَمَنْ يَّقْتُلْ مُؤْمِنًا مُّتَعَمِّدًا

فَجَزَآؤُهُۥ جَهَنَّمُ خَٰلِدًا فِيهَا وَغَضِبَ ٱللَّهُ عَلَيْهِ
وَلَعَنَهُۥ وَأَعَدَّ لَهُۥ عَذَابًا عَظِيمًا ﴿٩٣﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ
ءَامَنُوٓا۟ إِذَا ضَرَبْتُمْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ فَتَبَيَّنُوا۟ وَلَا تَقُولُوا۟
لِمَنْ أَلْقَىٰٓ إِلَيْكُمُ ٱلسَّلَٰمَ لَسْتَ مُؤْمِنًا تَبْتَغُونَ
عَرَضَ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا فَعِندَ ٱللَّهِ مَغَانِمُ كَثِيرَةٌ
كَذَٰلِكَ كُنتُم مِّن قَبْلُ فَمَنَّ ٱللَّهُ عَلَيْكُمْ
فَتَبَيَّنُوٓا۟ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿٩٤﴾
لَّا يَسْتَوِى ٱلْقَٰعِدُونَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُو۟لِى ٱلضَّرَرِ وَٱلْمُجَٰهِدُونَ
فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ بِأَمْوَٰلِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ ۚ فَضَّلَ ٱللَّهُ ٱلْمُجَٰهِدِينَ بِأَمْوَٰلِهِمْ
وَأَنفُسِهِمْ عَلَى ٱلْقَٰعِدِينَ دَرَجَةً ۚ وَكُلًّا وَعَدَ ٱللَّهُ ٱلْحُسْنَىٰ ۚ وَفَضَّلَ
ٱللَّهُ ٱلْمُجَٰهِدِينَ عَلَى ٱلْقَٰعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٩٥﴾ دَرَجَٰتٍ مِّنْهُ
وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٩٦﴾

88. Size ne oldu da münafıklar hakkında iki gruba ayrıldınız? Halbuki Allah onları yaptıkları yüzünden başaşağı etmiştir. Allah'ın saptırdığını doğru yola getirmek mi istiyorsunuz? Allah'ın saptırdığı kimse için asla yol bulamazsın!

89. Sizin de kendileri gibi inkâr edip de onlarla eşit olmanızı istediler. O halde Allah yolunda göç edinceye kadar onlardan hiçbirini dost edinmeyin. Eğer yüz çevirirlerse onları yakalayın, bulduğunuz yerde onları öldürün ve hiçbirini dost ve yardımcı edinmeyin.

90. Ancak kendileriyle aranızda andlaşma bulunan bir topluma sığınanlar, yahut sizinle ve kendi toplumlarıyla savaşmaktan yürekleri kırılarak size gelenler müstesna. Allah dileseydi onları başınıza belâ ederdi de sizinle savaşırlardı. Artık onlar sizi bırakıp bir tarafa çekilir de sizinle savaşmazlar ve size barış teklif ederlerse, bu durumda Allah size, onların aleyhinde bir yola girme hakkı vermemiştir.

91. Hem sizden hem de kendi toplumlarından emin olmak isteyen başkalarını da bulacaksınız. Bunlar her ne zaman fitneye götürülseler ona başaşağı dalarlar. Eğer sizden uzak durmaz, sulh teklif etmez ve ellerini çekmezlerse onları yakalayın, rastladığınız yerde öldürün. İşte onlar üzerine sizin için apaçık yetki verdik.

92. Yanlışlıkla olması dışında bir mü'minin bir mü'mini öldürmeğe hakkı olamaz. Yanlışlıkla bir mü'mini öldüren kimsenin mü'min bir köle azad etmesi ve ölenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gereklidir. Meğer ki ölünün ailesi o diyeti bağışlamış ola! Eğer öldürülen mü'min olduğu halde, size düşman olan bir toplumdan ise mü'min bir köle azat etmek lazımdır. Eğer kendileriyle aranızda andlaşma bulunan bir toplumdan ise, ailesine teslim edilecek bir diyet ve bir mü'min köleyi azad etmek gerekir. Bunları bulamayan kimsenin, Allah tarafından tevbesinin kabulü için iki ay peşpeşe oruç tutması lazımdır. Allah her şeyi bilendir, hikmet sahibidir.

93. Kim bir mü'mini kasden öldürürse cezası, içinde ebediyyen kalacağı Cehennemdir. Allah ona gazab etmiş, onu lanetlemiş ve onun için büyük bir azab hazırlamıştır.

94. Ey iman edenler! Allah yolunda savaşa çıktığınız zaman iyi anlayıp dinleyin. Size selâm verene, dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek, "Sen mü'min değilsin" demeyin. Çünkü Allah'ın nezdinde sayısız ganimetler vardır. Önceden siz de böyle iken Allah size lütfetti, o halde iyi anlayıp dinleyin. Şüphesiz Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdârdır.

95. Mü'minlerden özür sahibi olanlar dışında oturanlarla malları ve canlarıyle Allah yolunda cihad edenler bir olmaz. Allah, malları ve canları ile cihad edenleri derece bakımından oturanlardan üstün kıldı. Gerçi Allah hepsine de güzellik vaadetmiştir, ama mücahitleri, oturanlardan çok büyük bir ecirle üstün kılmıştır.

96. Kendinden dereceler, bağışlama ve rahmet vermiştir. Allah çok bağışlayıcı ve merhametlidir.

ÂYETLERİN ÖNCEKİ ÂYETLERLE MÜNÂSEBETİ

Yüce Allah önceki âyetlerde münafıkların rezil durumlarını anlattıktan sonra bu âyetlerde de diğer âdî hallerini anlattı. Bundan sonra, hatâen ve kasden adam öldürmenin hükmünü açıkladı ve müslümanlardan birinin öldürülmesine sebep

olmamak için, bir insanı öldürmeye teşebbüs etmeden önce temkinli davranmayı emretti. Daha sonra da, mücâhidlerin mertebelerini ve ahiretteki yüksek mevkilerini anlattı.

KELİMELERİN İZAHI

اركسهم : Onları küfre döndürdü, veya onları gerisin geri döndürdü, demektir. Reks aslında, bir şeyi ters çevirmek manasınadır. Şâir şöyle der:

فأركسوا في حميم النار إنهم كانوا عصاة وقالوا الافك والزورا

Onlar Cehennemin kızgın ateşinde başları aşağı ayakları yukarı gelecek şekilde çevrilirler. Çünkü onlar âsî idiler. İftira etmiş ve yalan söylemişlerdi.[82]

حصرت : Daraldı. Daralmak manasına gelen hasr kökündendir.

السلم : Selem, teslim olmak, boyun eğmek demektir.

ثقفتموهم : "Onlara rastladığınız, onları bulduğunuz yerde" demektir.

فتبينوا : İyice araştırın manasınadır.

أركسوا فيها: O fitneye daldırılırlar.

NÜZÛL SEBEBİ

a. Zeyd b. Sâbit'ten şöyle rivâyet edilmiştir. Peygamber (s.a.v.) Uhud savaşına çıkınca beraberindekilerden bir grup geri döndü. Bu dönenler hakkında ashâb iki gruba ayrıldı. Bir kısmı, "onları öldürelim" dediler. Bir kısmı ise, bunu kabul etmedi. Bunun üzerine Yüce Allah: فما لكم في المنافقين فئتين "Size ne oldu da, münafıklar hakkında iki gruba ayrıldınız", âyetini indirdi. Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Bu, ateşin, demirin kirini ve pasını giderdiği gibi pislikleri gideren temiz bir şeydir.[83]

b. Rivâyet olunduğuna göre Hâris b. Yezid, Peygamber (s.a.v.)'e aşırı düşmandı. Daha sonra müslüman olmak isteyerek Medine'ye hicret etti. Yolda Ayyâş b. Ebî Rabî'a ile karşılaştı. Ayyâş, Haris'in müslüman olmak istediğini anlayamadı ve onu öldürdü. Bunun üzerine Yüce Allah وما كان لمؤمن ان يقتل مؤمنا الا خطأ "Yanlışlıkla olması dışında, bir mü'minin bir mü'mini öldürmeye hakkı yoktur" âyetini indirdi.[84]

c. İbn Abbas'ın şöyle dediği rivâyet olunur: Bir grup müslüman, elinde ganimet malı bulunan bir adama yetiştiler. Adam onlara, "Selâmün aleyküm" dedi. Fakat onlar buna inanmayarak adamı öldürüp elindeki ganimeti aldılar. Bunun üzerine, ولا تقولوا لمن ألقي إليكم السلام لست مؤمنا ... Size selâm verene, "sen mü'min değilsin, demeyin..." âyeti nâzil oldu.[85]

82 Bu beyit Ümeyye b. Ebi's-Salt'a aittir.
83 Buhârî, Tefsir, 1V/15; Tirmizî, Tefsir 1V/14.
84 Vâhidî, Esbâbu'n-nüzûl, s. 97.
85 Buhârî, Tefsir, 1V/17.

ÂYETLERİN TEFSİRİ

88. فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ فِئَتَيْنِ وَاللَّهُ أَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا Ey mü'minler, münafıkların durumu hakkında niçin iki gruba ayrıldınız? Bir kısmınız, "onları öldürelim", bir kısmınız da "öldürmeyelim" diyor. Halbuki onlar münafıktır. Nifâk ve isyanları sebebiyle Allah onları küfre döndürmüştür. أَتُرِيدُونَ أَنْ تَهْدُوا مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ Allah'ın saptırdığı kimseleri doğru yola iletmek mi istiyorsunuz? Bu iki cümlede geçen soru edatları inkâr ve kınama ifade eder. Yani, "bunların durumu hakkında ihtilafa düşmeyiniz. Onlardan hayır beklemeyin. Çünkü Allah onların dalâletine hükmetti. وَمَنْ يُضْلِلْ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا Allah'ın saptırdığı kimse için, hidâyete ermesi ve iman etmesi için asla yol bulamazsın.

89. وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ سَوَاءً O münafıklar, sizin de kendileri gibi küfre dönmenizi, ve onlarla eşit olup toptan kâfir olmanızı isterler, فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ أَوْلِيَاءَ حَتَّى يُهَاجِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ "Onlar iman edip de, Allah yolunda hicret ve cihad ederek imanlarını sağlamlaştırmadıkça, onlardan hiçbiriyle dostluk ve arkadaşlık kurmayın.." فَإِنْ تَوَلَّوْا فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ Ey mü'minler, eğer onlar Allah yolunda hicret etmekten yüz çevirirlerse, ister Harem mıntıkasında isterse bunun dışında kalan Hill mıntıkasında olsunlar, nerede bulursanız onları yakalayıp öldürün. وَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا Onların hiçbirini dost ve yardımcı edinmeyin. Yani, her ne kadar onlar size aşırı derecede dostluk gösterse ve yardım etseler de, siz işlerinizde onlardan öğüt ve yardım beklemeyin.

90. إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ Ancak kendileriyle antlaşma yaptığınız bir topluma, aralarındaki anlaşma gereği gidip sığınanlar hariç. Kanlarının dökülmemesi hususunda bunların hükmü, antlaşma yaptığınız toplum hakkındaki hükmün aynıdır. أَوْ جَاءُوكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ أَنْ يُقَاتِلُوكُمْ أَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ Bu cümle de öldürme emrinden istisnadır. Yani yahut sizinle veya kendi kavimleri ile savaşmak istemeyerek size gelenleri de öldürmeyin. Onlar sizinle beraber olmadıkları gibi aleyhinizde de değillerdir. وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَاتَلُوكُمْ Allah dileseydi onları kuvvetlendirir ve cesaret verirdi de size karşı savaşırlardı. Fakat Allah lütfuyla, onların size karşı savaşmalarını engelledi. فَإِنِ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَأَلْقَوْا إِلَيْكُمُ السَّلَمَ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا Onlar size saldırıp savaşmaz, boyun eğer ve teslim olurlarsa, böyle devam ettikleri sürece onlarla savaşmayınız.

91. سَتَجِدُونَ آخَرِينَ يُرِيدُونَ أَنْ يَأْمَنُوكُمْ وَيَأْمَنُوا قَوْمَهُمْ Hem sizden, hem de kendi toplumlarından emin olmak isteyen başkalarını da bulacaksınız. Yani münafıklardan size karşı imanlarını izhâr edip sizden emin olmak, kavimlerine döndüklerinde de küfürlerini izhâr edip onlardan emin olmak isteyen başka bir grubu da bulacaksınız.

Ebussuûd, bunların Esed ve Gatafân kabilelerinden bir grup olduğunu söylemiştir. Bunlar Medine'ye geldiklerinde müslümanlardan emin olmak için müslüman görünür ve onlarla muâhede yaparlardı. Kavimlerine döndüklerinde de, onlardan emin olmak için kâfir olur ve ahidlerini bozarlardı. كُلَّ مَا رُدُّوا إِلَى الْفِتْنَةِ أُرْكِسُوا فِيهَا Bunlar her ne zaman fitneye götürülseler ona baş aşağı daldırılırlar. Yani onlar küfre veya müslümanlarla savaşa çağrıldıklarında hemen ona yönelir ve bu hususta en kötü duruma sokulurlar. Bunlar her türlü düşmandan daha kötüdürler. فَإِنْ لَمْ يَعْتَزِلُوكُمْ وَيُلْقُوا إِلَيْكُمُ السَّلَمَ وَيَكُفُّوا أَيْدِيَهُمْ Eğer sizden uzak durmaz, barışa yanaşmaz ve sizinle savaşmaktan el çekmezlerse فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ rastladığınız ve bulduğunuz yerde onları yakalayıp esir alın ve öldürün. وَأُولَئِكُمْ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا مُبِينًا İşte zulüm ve hainliklerinden dolayı onları yakalayıp öldürmek için size açık bir delil ve hüccet verdik.

92. وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلاَّ خَطَأً Yanlışlıkla olması dışında, bir mü'minin bir mü'mini öldürmesi doğru ve uygun değildir. Çünkü iman zulmü engeller. وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ إِلاَّ أَنْ يَصَّدَّقُوا Kim yanlışlıkla bir mü'mini öldürürse mü'min bir köle azat etmesi gerekir. Çünkü mü'min köleyi kölelik bağından kurtarmak onu diriltmek gibidir. Aynı zamanda katilin, öldürülenin mîrasçılarına ödenmek üzere bir diyet vermesi gerekir. Ancak mirasçılar katili bağışlar da diyeti düşürürlerse bunu ödemek gerekmez. Kanun koyucu olan Yüce Allah yanlışlıkla adam öldürme halinde iki şeyi farz kıldı. Bunlar kefaret ve diyettir. Keffâret, katilin malından bedeli ödenmek üzere bir mü'min köleyi azat etmektir. Diyet ise, katilin akile denilen yakınları tarafından ödenecek olan yüz devedir. فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ Eğer yanlışlıkla öldürülen mü'minin kavmi kâfir ise ve müslümanlarla savaş halinde iseler, bu durumda katile sadece kefaret gerekir. Öldürülenin kavminin müslümanların aleyhine yararlanmamaları için diyet ödemez. وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ Eğer yanlışlıkla öldürülen zimmîler gibi, aranızda anlaşma bulunan kâfir bir kavimden ise, aranızda bir anlaşma olduğu için katilin, maktûlün ailesine diyet ödemesi gerekir. Aynı zamanda katilin, mü'min bir köleyi azat etmesi de lâzımdır. فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنَ اللَّهِ Eğer katil köle bulamazsa, onun yerine kesintisiz olmak üzere iki ay oruç tutması gerekir. Yüce Allah tevbenizi kabul etmek için bu hükmü koydu. وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا Allah yarattıklarını pek iyi bilir, koyduğu kanunlarda hikmet sahibidir. Bundan sonra Yüce Allah kasten adam öldürmenin hükmünü, bunun çirkin bir suç olduğunu ve cezasının çok şiddetli olduğunu açıklıyarak şöyle buyurdu:

93. وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا Kim, mü'min olduğunu bilerek kasden

bir mü'mini öldürürse onun cezası, içinde ebediyyen kalacağı Cehennemdir. Cumhûra göre bu hüküm, mü'mini öldürmeyi helâl sayanlar içindir. Nitekim İbn Abbas da böyle söylemiştir. Çünkü öldürmeyi helal sayan katil kâfir olur. وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا O katil, Allah'ın hışmına uğrar, rahmetinden kovulur, ahirette de şiddetli azaba çarpılır.[86]

94. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا Ey mü'minler, düşmana karşı savaşmak üzere cihada çıktığınızda temkinli davranın, kimin mü'min kimin kâfir olduğunu anlamadan insan öldürmede acele etmeyiniz. وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْقَى إِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا Geçici dünya malına göz dikerek, İslâm'ın selâmı ile size selâm veren kimseyi, "sen mü'min değilsin, sen bunu ölüm korkusuyla söyledin" deyip de öldürmeyin. فَعِنْدَ اللَّهِ مَغَانِمُ كَثِيرَةٌ Allah katında bundan daha iyi ganimetler vardır. Onlar, Allah'ın sizin için hazırladığı bol sevap ve nimetlerdir. كَذَلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ فَمَنَّ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوا Siz de daha önce böyle kâfirler idiniz. Allah size İslâm'ı nasip etti. Size imanı lütfetti. Öyleyse herhangi bir mü'mini öldürmemek için temkinli olunuz ve onun durumunu kendi durumunuzla kıyaslayınız. إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır. Onlara göre size ceza verecektir.

Bundan sonra Yüce Allah mücâhidlerin faziletini anlatarak şöyle buyurur:

95. لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ Ama topal ve hasta gibi özürlüler hariç, mü'minlerden cihada gitmeyip oturanlar malı ile canı ile Allah yolunda cihad edenlerle bir değildir. İbn Abbas: "Bunlar, Bedir savaşına gitmeyip oturanlar ile savaşa gidenlerdir" der. Bu âyet inince âmâ olan İbn Ümm-i Mektûm kalkıp, "Ya Rasulallah! Bana ruhsat var mı? Allah'a andolsun ki, gücüm yetse mutlaka cihada çıkardım" dedi. Bunun üzerine, غير اولى الضرر "özürlüler hariç" bölümü indi. فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً Allah, malları ve canlarıyla cihad edenleri, oturan özürlülere üstün kıldı. Zira aynı niyeti taşımalarına rağmen birisi savaşa katılmış diğeri katılamamıştır. Nitekim Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurur: Medine'de öyle kimseler vardır ki, yürüdüğünüz her yolda ve geçtiğiniz her vadide sizinle beraberdirler. Ashâb: "Ya Rasulallah! Onlar Medine'de oldukları halde mi bizimle beraberdirler?" dediler. Rasulullah (s.a.v.): "Evet özürleri onları engelledi" buyurdu.[87] وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَى Savaşa katılan ve özürleri sebebiyle katılamıyanlardan herbirine Allah ahirette güzel mükâfat vaadetmiştir. وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا Allah kendi yolunda savaşanlara bol bol sevap vermek suretiyle onları, özürsüz olarak savaşa katılmayanlardan üstün kılmıştır.

---

86 Kasten adam öldüren kimsenin hükmü hakkında geniş bilgi için bakınız Ebû Hayyân el-Bahr, 3/326; Muhtasaru İbn Kesîr 1/422.

87 Buhârî, Cihâd, 35; Meğâzi, 81.

96. دَرَجَاتٍ مِنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً وَكَانَ اللَّهُ غَفُوراً رَحِيماً Allah mağfiret ve rahmetiyle birlikte, mücâhitlere birbirinden üstün makamlar verecektir. Hadiste şöyle buyrulur: "Cennette yüz derece vardır. Allah onları kendi uğrunda cihad edenler için hazırlamıştır. Her iki derece arasındaki mesafe, göklerle yer arasındaki mesafe kadardır."[88]

EDEBÎ SANATLAR

Bu âyetler, aşağıda özetlediğimiz edebî sanatları ihtiva etmektedir:

1. فما لكم في المنافقين Münafıklar hakkında, niçin iki gruba bölündünüz? ve أتريدون ان تهدوا "hidâyete erdirmek mi istiyorsunuz" cümlelerindeki soru edatları inkâr ve kınama ifade eder.

2. ان تهدوا "Hidâyete erdirmeniz" ile من اضل الله "Allah'ın saptırdığı" ve القاعدون "oturanlar" ile المجاهدون "savaşanlar" arasında tıbâk vardır.

3. تكفرون "Kâfir olursunuz" ile كفروا "kâfir oldular" ve مغفرة "bir bağış" ile غفور "bağışlayan" kelimeleri arasında cinâs-ı muğâyir vardır.

4. فضل الله المجاهدون باموالهم وانفسهم "Allah malları ve canlarıyla cihad edenleri üstün kıldı..." cümlesi وفضل الله المجاهدين على القاعدين "Allah mücâhidleri oturanlara üstün kıldı" şeklinde tekrarlandığı için itnâb vardır. Aynı şekilde, ان يقتل مؤمنا الا خطأ "yanlışlık hali müstesna bir mü'mini öldürmesi" cümlesi de ومن قتل مؤمنا خطأ "kim bir mü'mini hatâen öldürürse" diye tekrarlandığı için itnâb vardır.

5. اذا ضربتم في سبيل الله "Allah yolunda yürüdüğünüz zaman" cümlesinde istiâre sanatı vardır. Yüce Allah ضرب kelimesini, düşmanla savaşmak üzere "yürümek" yerinde سبيل kelimesini de "din" yerinde müsteâr olarak kullandı.

6. فتحرير رقبة Bir köle azat etmek, terkibinde macâz-ı mürsel vardır. Cüz zikredilmiş, küll kastedilmiştir. Yani kölenin boynu zikredilmiş, kendisi kastedilmiştir.

FAYDALI BİLGİLER

Kasten adam öldürmek İslâm nazarında en büyük suçlardandır. Bundan dolayıdır ki, adam öldürmenin cezası son derece sert ve şiddetlidir. Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: Yarım kelime ile de olsa, kim mü'min ve müslüman birinin öldürülmesine yardımcı olursa, kıyamet günü iki gözü arasına "Allah'ın rahmetinden ümidini kesen"diye yazılmış olarak gelir.[89] Bir başka hadiste de şöyle buyurdu:

88 Nesâî, Cihâd, 18.
89 İbn Mace, Diyet, 1.

"Allah katında dünyanın yok olması, mü'min bir adamın öldürülmesinden daha hafiftir."[90] Bunun içindir ki, İbn Abbas katilin tevbesinin kabul edilmeyeceğine dair fetvâ vermiştir. Allah bizi bundan korusun.

BİR UYARI

Yüce Allah, yanlışlıkla adam öldürene ceza olarak, mü'min bir köleyi azat etmesini emretti. Allah daha iyisini bilir ama, bundaki hikmet şudur: Katil, diriler içinden mü'min bir nefsi öldürüp yok edince, öldürdüğünün benzeri bir nefsi hürler içerisine katması gerekir. Çünkü köleyi, kölelik zincirinden kurtarmak diriltmek demektir. İslâm hukukunda köle, başka milletlerde hürlerin sahip olamadığı haklara sahiptir. Bunun en güzel delili Yüce Allah'ın şu âyetidir: فما الذين فضلوا برادي رزقهم على ما ملكت ايمانهم فهم فيه سواء Kendilerine bol rızık verilenler, rızıklarını ellerinin altındakilere vermiyorlar ki, rızıkta hepsi eşit olsunlar.[91] Rasulullah (s.a.v.)'ın ölüm hastalığında buyurduğu şu hadis de bunun delilidir: "Namaza sarılın, namaza. Bir de, sahip olduğunuz kölelere, güçlerinin yetmediği yükü yüklemeyin."[92]

Amerika'da zencilere yapılan muâmeleyi gören bir kimse söylediğimizin doğruluğunu açık bir şekilde anlar. Batı toplumları bir taraftan köle edinmeyi yasaklarken, öte yandan hürleri köleleştiriyorlar. Fertleri köle edinmeyi yasaklarken, kalkındırma ve yardım adı altında toplumları, halkları ve milletleri köle yapıyorlar. Bu sahta ve aldatıcı medeniyet nerde, toplumları halkları ve fertleri hürriyete kavuşturan, İslâm'ın hakikî medeniyeti nerede?

90 Beyhâkî, Sünen VIII/23.
91 Nahl sûresi, 16/71.
92 İbn Mace, Vesayâ, 1, Cenâiz, 64; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, I/78.

ISBN 975-355-481-8 (tk)

9 789753 554817

İZ YAYINCILIK 415

İSLAM KLASİKLERİ (ÇAĞDAŞ)

internetten sipariş için
www.kitapyurdu.com